

Олег Петрик

Мої дороги

Спогади

Олег Михайлович Петрик. 1974 г.

Петрик Олег Михайлович

Мої дороги

спогади

Львів
СПОЛОМ
2022

УДК 821.161.2+39(477)

Пет 29

Петрик, Олег Михайлович.

Мої дороги : спогади / Петрик О. М. – Львів : СПОЛОМ, 2022. – 684 с.

У книжці відомого громадського діяча, журналіста і письменника Олега Петрика мова йде про дитячі роки автора, його батьків, юність, початок революційної боротьби за незалежність України та її подальший розвиток, вступ до Української Гельсінської Спілки, Руху, керівництво львівською неформальною організацією під назвою «Клумба», десанти львів'ян у різні міста України та інші події 1989–1995 років ХХ століття.

Для широкого читацького кола

ISBN 978-966-919-827-3

© Петрик О. М., 2022

© Вид-во «СПОЛОМ», 2022

Неповторний Олег Петрик

О. М. Петрик народився 14 грудня 1947 р. на хуторі Со-луки біля села Карачинів неподалік Львова. Офіційний день народження у документах вказаний 2 січня 1948 р. Його батьки були українськими патріотами. Батько, Петрик Михайло Васильович, 1913 р.н., уродженець села Козівка на Тернопільщині, політв'язень советського режиму. Мати, Марія Миколаївна Гладиш, 1921р.н. – також із с. Козівка, була зв'язковою ОУН, УПА. Симпатизували один одному ще зі шкільних літ, але змогли побратися тільки після звільнення Михайла Васильовича у 1947 р. з ГУЛАГУ.

Олег закінчив середню школу на околиці Львова у смт. Рудно в 1965 р. Протягом 1966 – 1972 рр. навчався у Львівському політехнічному інституті, де здобув фах архітектора. Із 1967 р. працював у проектних організаціях Львова: Укоопспілці, «Житлопроекті», науково-дослідному секторі Львівського інституту прикладного і декоративного мистецтва, на ВО «Електрон». За виконання дизайнерських робіт на ВО «Електрон» у 1988 р. отримав срібну медаль ВДНГ в Москві. В молоді роки любив спорт. У 1966 р. вступив у спортивний клуб «Буревісник», а вже наступного року за сходження на Кавказькі гори отримав значок «Альпініст СРСР». До 1972 р. досягнув першого розряду з альпінізму, підкоривши 25 вершин Кавказу і Паміру. У 1977 р. одружився зі студенткою німецької філології філфаку Львівського державного університету ім. Івана Франка Іреною Галун, у них народився син Олег.

22 травня 1973 р. О.Петрик був вперше затриманий кагебістами в Києві біля пам'ятника Т.Г.Шевченку, де мала відбутися студентська акція, присвячена річниці перепоховання Кобзаря. Від цього часу його не випускала з поля зору гебістська система протягом всього советського комуністичного режиму.

У 1989 р. за вказівкою КГБ О. Петрик був звільнений з роботи на Ряснянському комплексі ВО «Електрон», де працював художником. Беручи активну участь у масових акціях

протесту проти комуністичного режиму за свободу і незалежність України та відродження її національної церкви – УГКЦ, був кинутий 12 березня 1989 р. на площі перед собором Св. Юра у міліцейський воронок разом із ще двома протестувальниками. Всередину закритого кузова машини міліціонери пустили сильний токсичний газ. Хлопцям ледве вдалося вибити двері та вискочити. Так вони врятувалися від отруєння та затримання.

Із 4 квітня 1989 р. Олег став членом УГС, а від 22 травня – членом Народного РУХу. Тоді активно займався передвиборною агітацією за кандидата від демократичних сил Ростислава Братуня. Став також активістом Спілки Незалежної Української Молоді (СНУМ). Був разом із 12-ти річним сином Олегом учасником установчих зборів СНУМ 19 серпня 1989 р. на горі Маківці.

За рішенням проводів НРУ та УГС, з липня 1989 р. найбільше сил віддавав революційній роботі у такому неформальному середовищі небайдужих львів'ян як Клуба у центрі міста. Це згуртування патріотично налаштованої публіки відвідували й численні гості з України та з-за кордону, бо саме тут у першу чергу відчувався дух національного відродження. Клуба не давала спокою комунякам ні на мить. Організатором її життя та душею громади був, без сумніву, Олег Петрик.

Ми ближче зійшлися з Олегом на знаменитих квітневих мітингах 1989 року. Наші контакти стали постійними і переросли в дружбу. Він був одним із найактивніших в УГС, а згодом також став організатором та провідником потужної рухівської організації у селищі Рудно. Був практично усюди, не пропускаючи жодної більш-менш важливої громадської події. Його ентузіазм не знав меж!

Вирушаючи із революційно-просвітницькими десантами по області чи Україні, ми завше детально планували їх. Після поїздки ми обговорювали те, як все пройшло, аналізували побачене і почуте. А оповідачем Олег взагалі є знаменитим, тому слухачі, ніби в кіно, могли бачити ті події, причому подані ще й з великим гумором.

О. Петрик як ніхто інший доклався до утвердження національної, а відтак і державної символіки України. Власноручно піднімав у 1989–1990 роках перші синьо-жовті прапори над державними спорудами.

З початку травня 1989 р. постійно опікувався тим, щоб у львівському «Гайд-парку», тобто на знаменитій Клумбі, постійно майорів національний прапор, який доводилося захищати від комуняк.

14 червня 1989 р. привіз і підняв національне знамено у місті Івано-Франківську на могилі Д. Січинського, де став ведучим 70-тисячного мітингу. 28 червня провів мітинг під синьо-жовтим знаменом у місті Самборі. В липні разом із групою членів УГС побував у Вільнюсі, звідки 8 липня прибули до Полтави на відзначення роковин битви Івана Мазепи; 13 серпня організував маніфестацію у Києві перед Верховною Радою УРСР; 24 серпня - на Сорочинському ярмарку; 27 серпня - у Донецьку на стадіоні «Шахтар»; у вересні – в Хусті; в жовтні – у Вінниці; у листопаді – у Хмельницьку. Можна сміливо стверджувати, що О. Петрик вніс величезний особистий вклад у відродження України, утвердження національної символіки на Львівщині та в усій Україні.

Беручи постійну участь в організації та проведенні десятків масових заходів, О. Петрик брав на себе всю відповідальність і переживав тиск з боку влади. Був у першому ряду протестувальників під час масового побиття спецназом львів'ян на День міста 1 жовтня 1989 р. А вже 4 жовтня РУХ організував у Пороховій вежі загальноміський Страйковий комітет, до проводу якого був обраний і О. Петрик. Тоді ж у жовтні став одним із організаторів страйку протесту в Ряснянському промисловому комплексі, до якого входили заводи «Електрон», «Автоматизаційно-вантажувач», «Конвеєробудування».

У 1990 р., 9 квітня, в день урочистого відкриття роботи першої сесії Львівської обласної Ради першого демократичного скликання, Олегу Петрику доручили підняти стяг над оперним театром, де проходила сесія. 12 квітня він підняв синьо-жовте знамено і над будинком Львівської обласної Ради, доклався до

підняття національного прапора перед Київською міськрадою 24 липня 1990 року.

О. Петрик був серед тих, хто найбільш дієво брав участь у відродженні УГКЦ. Він, як і я, був серед тих, хто захищав громаду Преображенської церкви, що першою 29 жовтня 1989 р. перейшла до ще нелегальної УГКЦ. За активної участі О. Петрика ряд церков було відібрано від РПЦ і повернуто громадам греко-католиків, зокрема 14 грудня 1989 р. в його рідному селищі Рудно, а надалі й у інших селах: Зимна Вода, Ямпіль, Любеля, Мшана.

У 1990 р. був обраний депутатом Львівської обласної Ради від округу села Зимна Вода. Був членом оргкомітетів із проведення перших сесій обласної, міської та районної Рад. В облраді входив до складу трьох депутатських комісій: національного відродження, торгівлі та з військових питань. Разом із В.Кубівим, В.Волинцем та численними активістами 12 серпня 1990 р. виконали рішення Львівської обласної Ради від 10 червня й повернули собор св. Юра від РПЦ законним власникам - громадам УГКЦ. З 20 червня 1990 р. ініціював збір підписів за демонтаж ідола комуняк Леніна у центрі Львова. Активісти Клумби зібрали 820 тисяч підписів із вимогою демонтажу і передали їх у міську Раду. 14 вересня 1990 р. Олег був серед головних організаторів і виконавців процесу демонтажу пам'ятника. Разом із активістами Львова, Рудного та Зимної Води протягом вересня-жовтня 1990 р. брав участь у стихійній декомунізації – поваленні понад 20 пам'ятників тоталітаризму (Ленінів, Дзержинських та ін.). В облраді сприяв створенню фракції націоналістів та став її активним учасником.

О. Петрик продовжував вести непримиренну боротьбу з московськими комуно-кагебістами та й своїми пристосуваннями-холуями, тими які потихеньку здавали національні і державні позиції, керуючись, як правило, власними егоїстичними інтересами. Перефарбовані та замасковані прихильники совєтсько-московського режиму, корупціонери, які використовують державну службу для своїх персональних вигод, продовжували переслідування патріотів, в тому числі О. Петрика,

і надалі, вже при так званій українській демократичній владі, де вони зуміли зберегти керівні позиції та поповнили свої ряди новими негідниками. Український народ і надалі залишався в упослідженому становищі, він ще не став господарем у своїй хаті.

Високий темп громадської активності О. Петрик не втрачав аж до кінця 2000-х років. У другій половині 1990-х і початку 2000-х, у Будинку культури працівників торгівлі, де працював О. Петрик, створився своєрідний штаб політико–правового захисту громадян. На цьому майданчику формувалося і втілювалося в життя чимало громадських ініціатив. Він також діяв у структурі незалежних профспілок. Входив до громадського об'єднання Українського козацтва «Прикарпатська Січ».

Із початку 2000-х основну свою увагу зосередив на створенні приватної балетної школи свого сина, артиста балету Львівської опери, створеної ними на базі заоренованого колишнього Будинку культури будівельників на вул. Стефаніка. Там він протягом 15-и років організував і виконав величезний обсяг ремонтів, реконструкцій та розбудов, капітально оновивши чималий комплекс старої споруди. Тобто повністю себе реалізував як будівельник і архітектор. Тепер тут, у кількох балетних залах із відповідною побутовою інфраструктурою, успішно займаються балетом чимало студентів та артистів.

Щодо балетної школи О. О. Петрика, то у 1998 році приміщення Будинку культури будівельників взяти в оренду допоміг заступник мера Олександр Сендега. Сприяв у реконструкції, яку Петрики проводили власними силами і коштами, голова облдержадміністрації Михайло Гладій, залучаючи на допомогу будівельні організації «Карпатбуд» Юрія Карвацького, Реставраційні майстерні Володимира Пашака, «БУ-2» Ігора Гриньківа. Велику роботу виконали будівельники Петра Писарчука – директора ринку «Південний», звівши зал на 170 квадратних метрів. Проектну документацію виконало проектне бюро «Львівської політехніки», де ректором був Юрій Рудавський.

О. О. Петрик став фундатором створення кафедри хореографії у Львівському університеті. Створивши дві балетні

трупі, що гастролювали в Китаї, і далі гастролюють у Європі. Діяльність цієї творчої установи є відомою у багатьох країнах. А Олег Олегович Петрик став Народним артистом України в царині балету, професором кафедри театрального мистецтва Львівського національного університету ім. І. Франка.

Починаючи із 2016 р. у зв'язку з погіршенням стану здоров'я Олег Михайлович часто змушений лікуватися і вже не може підтримувати такого шаленого темпу життя, як раніше. Тож тепер працює у своїй квартирі в основному пером, пише спогади, творить оповідання, вірші, гуморески для дорослих і дітей.

Нехай і з обмеженими можливостями пересування Олег Михайлович все ж підтримує переважно телефонні зв'язки з друзями, тримає активний життєвий ритм.

Дані спогади під назвою «Мої дороги» є першою книжкою О. М. Петрика (якщо не рахувати брошури без вказаного автора з сатирично-гумористичними поезіями «Львівська Клумба», виданої О. М. Петриком у Львові 2008 р.). Маючи майже феноменальну пам'ять, він, по суті з фотографічною точністю, подає цікаві матеріали, які розкриють читачеві чимало таємниць, що стосується особистісних реалій, та які органічно вливаються у магістральне русло історії нашого народу кінця XX – початку XXI ст. Часом здається, що його тексти переобтяжені деталізаціями, але власне у таких деталях ховаються істинні мотивації та рушії значимих подій. Людина і велична справа Незалежності Батьківщини тут переплетені самобутньо та нероздільно. Отож тим, хто не байдужий до пізнання шляху українців, чи окремо взятого українця, їх актуального, по суті неповторного досвіду життя і боротьби за свободу, незалежність та українську Україну і призначена ця праця.

Всеволод Іськів

Дитячі роки

У березні десь 23-25-го 1951 року, коли мені було неповних чотири роки, батько вперше взяв мене з собою, їдучи до Львова. Ми сіли в поїзд на тодішній станції Домажир, який у той час їздив через селище Івано-Франкове (до 1946 року Янів) до Яворова.

Ми тоді жили на хуторі Солуки, де були млин, тартак, невеличка гарбарня (шкірзавод). Млин і тартак працювали від турбіни, яку крутила вода, що надходила зі ставків, які поповнювалися річкою, яку називали Стриховалець. Текла ріка сюди через Зимну Воду, Рудно, а початок брала десь коло Зубри або Давидова. Інший рукав брав початок десь біля Лапаївки або Басівського лісу між Оброшино і Березівкою. Повз наш хутір протікало три річки і було три ставки, де було багато риби і раків. Один із ставків, з якого подавалася вода на млин великим бетонним жолобом, був за десять кроків від нашого порога, тому на господарці були гуси і качки. В мене була маленька видра, яку тато зняв із крижини і викормив молоком і рибками. Млин і тартак також могли працювати від великого дизельного трофейного двигуна, що був тут встановлений ще за Австрії. Мій батько був мотористом на цьому дизелі.

Мої батьки прибули на хутір Солуки взимку 1946 року, тоді, коли батько звільнився з концтаборів ГУЛАГу в Краснотуринську. Був засуджений трійкою у грудні 1939 року як ворог народу.

У 1947 році на тому дизелі сталася трагедія. Батько в той час пішов снідати, а готувати двигун до запуску залишився начальник дільниці Івась Попов та другий моторист. В дизелі був поршень діаметром близько 70 см і довжиною близько метра. Маховик (колесо) мав діаметр 2 метри 40 сантиметрів і важив близько тонни. Щоб завести двигун, потрібно було ломами закрутити маховик, запускати в нього солярку зі спеціальної форсунки, що виведена в камеру згоряння, куди вприскувалася солярка з допомогою важеля. Тут знаходився невеликий

пристрій «магнето», який подавав іскру в камеру згоряння. Переважно завжди трубку, що подавала солярку, підігрівали факелом. Моторист не погасив факел і натиснув на важіль подачі солярки в циліндр згоряння, а маховик не розкрутили. Трубка подачі солярки на прокладці розгерметизувалася, тріснула і солярка бризнула на моториста і на Попова. Батько вбіг у приміщення, охоплене вогнем, намагаючись витягнути палаючих людей на вулицю. Біда була ще в тому, щоб вискочити з приміщення, треба було подолати чотири сходинки висотою по 20 см у самому дверному отворі. Батько обпалив руки, намагаючись загасити вогонь на мотористові. Попов сам устиг вистрибнути на вулицю, йому обпалило руки і лице. Моторист обгорів сильно. Батько загасив на ньому вогонь, зваливши на землю і накривши куфайкою та мішком. Люди почали надавати допомогу постраждалому, а батько кинувся засипати піском палаючий двигун і бочку, де було понад 100 літрів солярки, щоб не стався вибух. Пожежу вдалося загасити, але моторист наступного дня від опіків помер.

У 1957 році цей небезпечний дизель замінили трактором, який пристосували, щоб крутив трансмісію, на якій було 8 пасових коліс – шківів для роботи тартаку, циркулярної пили і три пари вальків для мелення борошна, віялка, а також вальці для очищення проса і гречки. Таким чином Солуки були невеличким промисловим центром.

У 1956 році в Солуках знайшли великі підземні озера мінеральної води і пробурили свердловини, а в 1960 році почали будувати завод мінеральних вод.

Отож батько, їдучи до Львова на барахолку, як називався речовий базар, що знаходився у Рясне-2 (колись називали Рясна-Польська), де зараз будується церква перед заводом «Електрон» при дорозі, що веде на завантажувальну залізничну станцію.

Ми з батьком вийшли на станції Клепарів. Тут неподалік були ще майстерні з токарними верстатами і ковальським цехом, де працювали батькові знайомі, які при потребі допомагали з ремонтом дизеля, за що отримували з млина мішок

муки, пшона або гречки. Часи були складні, з продуктами тоді було важко. Тому така кооперація була вигідна обом сторонам. Замовивши потрібні запчастини, які взялися виготовити майстри, ми пішли на базар. Тут уже кипіла торгівля. Люди гуділи, шастали, перемішуючи ногами болото. Так багато людей я ще не бачив. Батько пробурмотів сам до себе: «Рух, як у бідного за обшивкою». А так як у нас на млині другим мельником працював лисуватий дядько на прізвище Бідний, то я подумав собі, як то до Бідного за обшивку можуть поміститися люди і своїм дитячим розумом прийшов до висновку, що напевно люди, які приходять до Бідного по ночах, бо млин у Солуках молів цілодобово, стають маленькими, як мишки. Мої роздуми перервав крик якоїсь жінки, в якої щось украли. Батько промовив до мене: «Тримайся близько мене, щоб не загубитися у натовпі. Бачиш, тут шастають злодії». Батько показав мені на двох молодих фацетів, які лузали соняшникове насіння і плювалися в різні боки. До них підійшов третій, який цвіркав поміж зуби слиною, що тоді було модно в крутих пацанів. Батько мав добрий нюх на злодіїв, стукачів, тайняків і подібну нечисть, це був вишкіл совітського концтабору. Заглиблюючись у торгові ряди, батько зупинився і сказав: «Якщо загубишся, пам'ятай, що маєш стояти на тому місці, де ми останній раз бачилися чи розмовляли, чекай мене і я тебе знайду обов'язково, а якщо почнеш мене шукати, то ми не знайдемо один одного. Або он бачиш оте найвище дерево, його видно з усіх кінців базару. Якщо мене довго не буде, то попрямуєш до того дерева і там мене почекаєш, доки я не прийду». Батько, як у воду дивився, бо я таки загубився. Я човгав

Мати Марія, син Олег і
батько Михайло Петрики.
Село Янів, 1949 р.

за батьком і щоб не задирати чолову, то слідкував за його чобітьми, що були напастовані до блиску, називалися «англіки», виготовлені з добротної шкіри, яку чомусь називали юхтовою. Майстер, який добре шив чоботи, жив у сусідньому селі Поланки і мав прізвище Шимко, був глухий, як пень, але роботу свою знав добре. Отож я йшов за батьком, розглядаючись у різні боку, де на землі рядами був розкладений різний крам, від ланцюгів, мотик до циркулярних пил, чобіт, черевиків, капелюхів, плащів, які тримали на руках. У якусь мить я втратив батька з виду. Ні блискучих «англіків», ні самого батька. Я кинувся по ходу вперед, потім у боки, але татка не було. Спершу мені стало лячно, хотілося кликати його, але гамір був такий, що я подумав, що марно кричати. За якусь хвилю я опанував себе і повернувся на те місце, де тато давав мені настанови. Пропахавшись поміж людей, які не звертали на мене уваги, я придибав на те місце, де ми востаннє бачилися і розмовляли. Татко вже стояв тут і сміявся. Я був дуже втішений, коли батько мене похвалив: «Добре, синку, в тебе вийшло». Ми знову пішли по рядах. Я тримав батька за руку. Батько щось вибирав, шукав якісь камені для точила, щоб наточувати пили для тартаку, і паси для шківів. У якусь мить я почув знайомий голос, який покликав батька. Я продерся між людей, які стояли коло торгового ряду, і побачив дядька Мішу, який працював на гарбарні в Солуках, виправляв шкіри. Я втішився, що серед такої кількості людей моєму татові трапився знайомий. Дядько Міша сидів на маленькому стільчику, біля нього лежала потерта шкіряна торба, яку ймовірно він сам і пошив, а на пальцях рук на тоненьких гумочках висіли і підстрибували гарно розфарбовані ластівки. Ластівки були зроблені з гіпсу, дзьобик із голівкою, тільки з гіпсу, в якому був загіпсований хвостик із картону, розфарбовані крильця з картону, загіпсовані у маленькі кульки, що були з пружинками, як і голівки, кріпилися до тулуба. Потрясаючи ластівками, вони тріпотіли на гумочках, а він приповідав: «Вот она, вот она ночью сработана, днём продаюм. Покупайте ласточки страстьа, пусть хранят от несчастья». Продавав він їх по 50 копійок, а якщо вдавалося, то й по рублю. Ми

розпрощалися з дядьком Мішою і пішли далі базаром. Мені зійшло на думку самому походити між рядами, щоб батяко мене пошукав. Я подумав, що він знову буде за мною слідкувати. І тут я таки по-справжньому загубився. Коли збагнув, що не можу знайти батяка, то пішов до того місця, де сидів дядько Міша. Коли я придибав до того місця, Міші там уже не було, тільки під ногами валялася розламана затоптана ластівка, що напевно була бракована. Я розхвилювався і почав розглядатися навкруги. Постоявши якийсь час, не дочекавшись батяка, я побачив високе дерево, яке показував мені тато, що стояло на краю базару, і пішов до цього дерева. Це була тополя, поруч росли ще ясени. Тут тусувалися цигани, тому я трохи відійшов від них, щоб вони мене не вкрали. Ходили чутки, що цигани крадуть малих діток. Молода циганка, пообв'язувана хустками, яка йшла до своєї компанії, почала поглядати на мене, дитину, яка стоїть сама. Я зрозумів, що привернув її увагу і мені стало трохи лячно. Татка видно не було. Тому я показав на здоровенного дядька, який збирав свої пожитки, і промовив: «Вон мій тато». Вона глянула в бік здорованя, який порався зі своїми речами, і пішла геть до своїх. Я вирішив помалу йти в бік здорованя, бо циганка оглядалася на мене. Підійшовши до дядька, я попросився постояти біля нього, тому що боюся циганів, щоб вони мене не вкрали, а татко зараз прийде. Він запитав, як мене звати. Я відповів, що мене звуть Олег. Він сказав, що його звуть Василь. Я сказав, що мого дідуса також звуть Василь, але він живе у Козівці біля Тернополя. Він засміявся і пробурмотів, що з Бережан, що також біля Тернополя. Я запитав, чи він січовик, але він не зрозумів, тому я пояснив, що на Солуках співають, що з Бережан до Кодри січовики манджали. Він розреготався і промовив: «Так, січовик». Я був дуже втішений. Тут нарешті надійшов мій батяко і я кинувся до нього. Батяко був трохи сердитий, тому я швидко заторохкотів, що он той дядько Василь – січовик із Бережан і потягнув батяка за руку до дядька Василя. Вони привіталися і розговорилися. Пам'ятаю, що батяко не хотів казати Василю, що був у концтаборі, сказав, що родич запросив його на роботу мотористом. Вони попро-

щалися і ми пішли до станції Клепарів, хоч поїзд мав бути аж під вечір. Ми з татом пішли до трамваю. На зупинці було багато народу, тому в трамвай ми не сіли. Мене дуже боліли ноги від перевтоми. Батько взяв мене на плечі і ми подалися до міста. Біля Янівського цвинтаря ми сіли в якийсь автобус і доїхали до Городоцьких кас, так називалися міські каси, які розміщувалися поблизу церкви Анни. Звідтам ми пішли до баби Паньчихи, яка була родичкою когось із родини Івася Попова і досить часто навідувалася на хутір Солуки. Їй завжди давали трохи муки, пшона, кукурудзяної крупи на мамалигу. Баба Паньчиха жила на вулиці Городоцькій, у півпідвальному приміщенні. У неї була кухня і одна кімнатка. Туалет був під сходами. Вона дуже втішилася, що ми прийшли до неї в гості. Я теж був дуже радий, бо вона скинула з мене черевички і кинула мене на канапу, що була дуже м'якою, бо мала пружини, я аж підлетів у повітря, а вони з батьком зареготали. Бо я був трохи наляканий, бо в нас удома були тверді ліжка з дощок, застелених матрацами з соломи, і твердий дощатий бамбетель, що розсувався, його називали шлябан. Поки я летів над канапою, думав, що заб'юся, але коли відбився від м'яких пружин і подушок, то відлягло на душі. Тоді я став на ноги і почав стрибати, як на батуті, аж тато змушений був мене втихомирити. Баба Паньчиха накрила на стіл, поставила вареники з гречки і капусти зі сметаною. Я наївся і втомлений заснув. Крізь сон чув, як батько з бабою щось гомоніли, когось згадували. Баба Паньчиха жила сама.

Коли я подорослішав, батько розповів мені, що чоловіка її забрали москалі і він пропав без вісти. Син пішов у дивізію «Галичина». А вона залишила гарну квартиру на вулиці Листопадовій (тепер Коновальця) і другу квартиру в сусідньому будинку-люксі та переселилася на вулицю Городоцьку у напівпідвал. Батько розповідав, що баба Паньчиха добре знала мого дідуся Василя, який повернувся з австрійського війська з Італії, де був поранений. Паньчиха трохи працювала медсестрою у лікарні Червоного Хреста на вулиці Джамбули. Здається, що цей будинок, де є лікарня, був збудований за Австрії як мечеть. Баба Паньчиха змушена була приховувати правду

про своїх чоловіка і сина, бо інакше була би вивезена в Сибір. Потім вона працювала двірничкою за 20 рублів на місяць, ще десь допомагала прибирати, за що отримувала ще 10-15 рублів. Рятувало її те, що приїжджала на хутір Солуки, де на млині їй завжди давали трохи провізії.

Попрощавшись із бабою Паньчихою, ми з татом пішли ще на Краківський базар, де тато хотів дізнатися, за яку ціну продають поросятко. А потім йшли вулицями, щоб доїхати трамваєм до залізничного вокзалу. Мені впав в око гарний купол із орнаментом і гострими шпильями. Я спитав тата, що то за церква. Батько відповів, що то тепер лікарня. Далі ми йшли колишньою вулицею Чапаєва і вийшли на Городоцьку, де їхав і дзеленькотів трамвай, аж я злякався і попросив батька йти геть від тої вулиці. Щоб мене відволікти, батько показав на якийсь будинок і сказав, що то є тюрма, куди забирають дуже нечемних. Я відразу пообіцяв татові, що буду дуже чемний. Це я дізнався вже з розповіді батька. Він узяв мене на руки і ми пішли вниз, у бік центру. Так я вперше побачив тюрму, де колись близько двох місяців сидів мій дідусь Василь за спротив чиновникові на заводі, де він працював. Поляк, який керував заводом «Likendorfa» після розпаду Австрії (потім завод «Алмазінструмент» на вул. Б.Хмельницького або, як називали цю частину міста, на рогачці), отже поляк вручив дідові декларацію, щоб він записався поляком. Після недовгої суперечки дід Василь подер цю декларацію і кинув чиновникові чи в лице, чи через стіл на підлогу. Поляк після цього назвав дідуся якимсь образливим словом, а дідусь у відповідь сказав «польська свіня». От за образу польського чиновника дідуся хотіли посадити на пів року, але він просидів близько двох місяців. Я вперше побачив будинок із заґратованими малими віконцями. Неподалік був магазин «Книги» і я дуже просив батька зайти до цього магазину. Спочатку батько не хотів, але потім погодився. Треба було перейти вулицю і трохи вернутися назад.

У свої чотири роки я вже знав алфавіт і досить непогано читав, навіть брався читати газету. Рахувати вмів до 59. А

ось чому чотири з нулем називають «сорок», я не міг збагнути, говорив не «сорок один», а «чотири один» і так далі. Сорок у мене асоціювалося з птахою сорокою. У вітрині магазину було багато книжок, але коли ми зайшли в магазин, то в мене аж очі розбіглися. Мені дуже хотілося мати багато книжок. Пам'ятаю, що боявся підходити до стелажів із книгами, щоб вони на мене не звалилися. Тоді батько взяв мене на руки і ми почали оглядати прилавок. Батько сказав, щоб я вибрав собі дві книжечки, бо на більше у нього не вистарчить грошей. Першою я вибрав книжку-розкладанку «Лис Микита», яка мала гарні малюнки і текст був написаний великими буквами. Другу книжку я вибирав довго, бо очі в мене розбігалися. Нарешті побачив книжку жовтого кольору, де на обкладинці були намальовані первісні люди зі списками, одягнуті в шкіри. Я показав пальчиком на книжку з «дикими» людьми, як я сказав, і почав читати текст. Продавщиця аж здивувалася. Книжка називалася «Як жили наші предки слов'яни». Батько розраховувався і ми пішли, точніше батько ніс мене на руках, а я тримав книжечки. Пішли в бік оперного театру. По дорозі я розпитував батька, чому ці люди називаються предками слов'янами, чому вони одягнуті в шкіри і ходять кудлаті, не стрижуться. Тато мені все пояснював. Я ніби все розумів, тільки не міг збагнути одного, чому їх називають слов'янами. Батько відповів мені просто: «Слов'яни це тому, що вони придумали слова, як розмовляти, писати і малювати. Вони придумали колесо і плуг. Я не міг збагнути, навіщо придумувати слова, коли вони є і ми ними говоримо. Найбільше мене вражали ілюстрації. Особливо, де люди зі списками нападають на мамонтів, один із яких потрапив у яму. Не міг збагнути, як люди з загостреними палицями не бояться такого великого кудлатого слона з великими іклами.

Коли я лягав спати, то завжди ці книжки клав собі під подушку, щоб сестричка Наталя мені їх не порвала, бо вона любила дерти все, що потрапляло під руку.

Споруда оперного театру мене просто вразила і зачарувала. Хоч я був досить втомлений, ми з татом обійшли театр зовні, оглядаючи його, два чи три рази. Всередину ми не по-

трапили, бо було закрито. Перед оперним театром був фонтан і поперед театр їздив тролейбус.

Тоді батько підхопив мене на руки і ми пішли, щоб трамвайчиком доїхати на залізничний вокзал. Вокзал мене також вразив. Я не міг зрозуміти, як люди виходять з-під землі з тунелів і як поїзди не провалюються. Я дуже налякався паровоза, коли ми стояли на пероні. Коли паровоз наблизився, пшикаючи паром, я почав кричати батькові, щоб ми втікали. А коли паровоз загудів, я мало не вистрибнув із батькових рук. Коли ми їхали до Львова, на станції Домажир, ми стояли далеко від колії, а тут за кілька кроків. Щоб мене заспокоїти, батько почав розповідати, що колись наш дідусь Василь будував цей вокзал. Але від втоми і переляку я майже нічого не сприймав. У поїзді заснув на руках у татка і прокинувся, коли ми вже виходили з поїзда. Додому батько приніс мене змученого, ледь теплого. Мати годувала мене сонного.

Такою запам'яталася мені перша поїздка до Львова. Незважаючи на втому, мені вона дуже сподобалася і я все запитував батька, коли ми ще поїдемо у Львів. Я дуже хотів потрапити в оперний театр. Я був дуже щасливий, що мав дві книжки.

Друга поїздка у Львів була у вересні того ж таки року, коли я побачив оперний театр всередині.

Поїздок із татом у Львів було десь близько восьми і вони дуже вплинули на подальше моє життя, ще з дитинства формуючи мій світогляд. Останній раз разом із батьком я їздив у Львів, коли в Угорщині йшла війна, це було влітку 1956 року. Тоді на останній платформі стояв поїзд із

О. Петрик на березі ріки
на хуторі Солуки.
Липень 1952 р.

товарних вагонів, набитих солдатами. В якомусь вагоні грала гармошка. Був сильний гамір, бо прощалися солдати з рідними. Одна жінка, заламавши руки, кричала «Пошлі наші чоловіки на колбаси». Я подумав, як із людей можуть робити ковбаси. Зі свинки так. А з людей? Потім тато мені пояснив, що їх забрали на війну. Інша почала втихомирювати колежанку «Чєво арьош, дура, баби нових нарожають». Батько постійно казав, що у тих азіатів цей принцип «нових нарожають» йде ще від Чінгісхана і в них нема нічого рідного і дорогого, тому будуть нищити і себе, і інші народи поки Господь не спровадить їх зі світу.

Село Козівка

Хочу описати кілька випадків, що трапилися з моєю мамою, зв'язковою ОУН, в її рідному селі Козівка Тернопільської області.

У 1938 році зросла напруга між українцями і поляками в регіоні, а коли у 1939 році прийшли совіти, ситуація змінилася, бо саме вони стали ворогом номер один. У 1936 році на Тернопільщині вже почали створюватися осередки ОУН, так звані «боївки». Хлопці по селах організовувалися в групи по 4-5 чоловік при «Просвіті», таємно будували криївки, схрони у зв'язку з посиленням репресій польської влади, пацифікації (нападів жандармів, які здирали з людей гроші). Відбувалося масове ополчення українців, які змушені були відстоювати свої права. Передбачався й напад совітів із-за Збруча.

Село Козівка було особливим, бо тут жили родини кількох козацюр, які служили у війську Франца Йосифа при Австрії і воювали в Італії. Тому тут були міцні національні традиції. Мій дідусь Василь Петрик повернувся з війни у Львів, де працював на заводі Лютен-Дорфа і будував залізничний вокзал. У 1905 році вокзал було відкрито. Так як після падіння австрійської влади настала польська окупаційна, то на заводі керував поляк і примушував дідуся підписати декларацію, що він є поляком. Дідусь подер бланк декларації і кинув полякові. Той ви-

кликав поліцію і дідуся посадили до тюрми «Бригідки», де він відсидів 48 діб. Я це вже попередньо описував. Тож дідусеві нічого не залишалось як продати хату на вулиці Листопадовій (нині Коновальця) і поїхати в село, де була родинна кузня, в Козівку. Так само зробив його колега Іван, який мав з дідусем у Львові спарену хату і, як і дідусь, воював разом з ним в одному корпусі в Італії.

Повернувшись до Козівки, вони разом із колегами збудували читальню. Дідусь вклав гроші, що виплатила Австрія за поранення на фронті. Разом із товаришами з ближніх сіл заснували «Просвіту», організували «Маслосоюз», «Пасічничу спілку». При «Просвіті» створили народний театр, де мій батько займався постановками вистав «Наталка Полтавка», «Назар Стодоля», «Запорожець за Дунаєм», а мама грала головні жіночі ролі. Організаторами культурного життя в «Просвіті» і в селі були родини моїх батька і мами – дідусі Василь Петрик-Жура, Микола Гладиш – мамин тато, родина Зваричів, Йосипа Петрика та інші.

Пасічнича спілка, зібрання у Великих Бірках.
Мамин батько Микола Гладиш у другому ряду четвертий зліва,
дідусь Василь Петрик-Жура у цьому ж ряду п'ятий зліва. Батько
Михайло Петрик у четвертому ряду шостий справа. 1936 р.

У 1938 році сталася в Козівці подія, що сколихнула чи не всю округу. Із-за Збруча, з території, окупованої совітами, понад ближні села внадився російський літак АН-2 «Кукурузник», який проводив розвідувальні польоти над територією, що була під Польщею. Одне слово, шпигун. Скидав ручні бомби, де йому заманеться. Скинув бомбу на обійстя і сад пані Мохнацької, де вона на натягнутих між деревами шнурках вивітрювала і сушила подушки та перини. Він напевно подумав, що то зенітки чи танки замасковані. Пір'я літало по цілому селі. Хлопці з боївки Петрика-Жури вистежили, звідки над село залітає літак, зробили засідку, збили кривдника і затримали. Він був поранений у плече. Ще перед тим, як його затримали, прийшов на пасіку, де чергував мій батько, і під дулом пістолета наказав надати йому поміч. Батько порвав свою сорочку і перев'язав його рану. Батько служив у 1933 році при канонах у польському війську, тому знав військову етику, що пораненому, навіть ворогу, треба надати першу поміч, кодекс військової честі зобов'язував до цього. Москаль запитав про найкоротший шлях до кордону на Збруч, тож батько його дезінформував, вказавши хибну дорогу, щоб хлопці з боївки встигли його затримати. Москаль пішов, прихопивши пів хлібини, що лежала на столику. Хлопці були з боївки Петрика-Жури, що складалася з чотирьох чоловік, татового молодшого брата Івана, двох чоловіків маминих сестер Ганни і Михайлини, Петрика Василя і Кохана Федора, а четвертий – Григорій із села Скоморохи.

Уже 14 грудня 1939 року Василь і Григорій загинуть під час облави, коли поляк Бунта показав енкаведистам, де криївка. Іван і Федько будуть поранені просто на полі, підліковані в Тернополі і кинуті під Кенігсберг у штрафний батальйон, з якого формували шеренги і гнали на мінні поля, щоб їхніми тілами розмінювати їх, бо за ними йшли танки і давили недобитих людей гусеницями, розстрілювали з танкових кулеметів.

Хлопці, які збили «Кукурузник» (у селі його називали «вороплян»), мали німецькі трофейні автомати, які називали «імпій». Ними вони й збили той літак, який загорівся в повітрі. Затриманого москаля привели в село до читальні, куди збігло-

ся досить люду. Всі хотіли продивитися на москаля в кожусі, в шкіряній шапці, з великим захисними окулярами. Такого чуда в селі ще не бачили, тому збіглися, переказуючи один одному. Хлопці відібрали в москаля пістолет, але злегковажили і не обшукали його. Під кожухом на поясі з правого боку в шпигуна було дві гранати. Біля читальні при вході він розстебнув кожух і вхопився за гранату, але вмить був скошений з «імпія» дядьком Василем. Це сталося в липні 1938 року. Москаля закопали біля цвинтаря в повнім обладунку і чоботах, нічого не забирали, хіба що тільки захисні окуляри дідові Василю для роботи в кузні, бо був ковалем.

Село Козівка на Тернопільщині, встановлення в полі
березового хреста по загиблих від совітів оунівцях.

Зліва батько Михайло Петрик. 1939 р.

У 1939 році, коли прийшли совіти, вони знали, що їхній літак-розвідник був збитий у районі Козівки, бо ще у 1938 році заслали в село шпигуна під прикриттям, вчителя-стажера. Той стажер згодом застрелить із обріза-карабіна польського ксьондза під час ходи на Зелені свята, щоб розпалити ворожнечу між

українцями і поляками. Хлопці з боївки гарантували, що вони до вбивства ксьондза не причетні. Більшість поляків повірили, деякі сумнівалися, тому наші взялися знайти вбивцю. Одна вчителька, родом здається з Полтавщини, яка жила в тій же хатині, де той учитель-практикант, здогадувалася, хто він і що зробив, але чомусь мовчала. Той підозрював, що вона може його виказати, тому застрелив і вчительку крізь засклеене вікно, коли вона ввечері перевіряла зошити, і зник зі села. Хлопці взялися його шукати, але марно. Аж тоді поляки повірили, що він убив їхнього ксьондза.

Отже, у 1939 році совіти вже достатньо знали про Козівку й почали проводити облави. Під час одної з облав поляк Бунта продасть енкаведистам криївку Василя Петрика-Жури, що була на обійсті. Тоді двоє загинули в полі, а двоє поранені, а потім заслані у штрафний батальйон. Дідусь Василь переховувався по сусідніх селах, люди знали його як доброго коваля, тому переховували.

Одну мамину сестру Ганю, чоловік якої застрелив льотчика біля входу в читальню, вислали з 3-річним сином Орестом у Хабаровський край на Сибір. Вони повернулися на Україну в 1958 році. Потім родина з'ясувала, що продав Ганю той самий поляк Бунта, який жив по сусідству, донька якого Марійка вчилася в одному класі з Михайлиною-Ольгою, сестрою Івана. Хлопці затримали Марійку, яка переховувалася, і вона пропала безвісті. Це були хлопці з боївки, якою керував боєць на псевдо Данило. Він здається загине в 1940 році при переході на Чехи десь на кордоні, але ходили чутки й про те, що він був тільки поранений, вижив і його переправили за кордон.

Мамина сестра Михайлина – дружина Федька Кохана, який був поранений у час облави, під дівочим прізвищем кілька років переховувалася і тому уникла Сибіру. Їхня донька Галя в 1968 році закінчила Львівський медінститут, фармацевтичний факультет, і була скерована на роботу в Станіславів, нині Івано-Франківськ.

Моя мама Марія Миколаївна Гладиш, 1921 року народження, зв'язкова ОУН під псевдо Наталка, Калина, Козак

більше шести років була на нелегальному становищі, переховувалася і чекала свого судженого, мого батька, з концтабору ГУЛАГ, який був звільнений аж у жовтні 1946 року. Весною 1940 року енкаведисти вийшли на слід мами, але їй у черговий раз вдалося вислизнути їм з-під носа. Переодягнувшись у стареньку горбату з паличкою, вона залишила село полями. Мама добре вміла маскуватися, знала театральні макіяжі, бо в театрі «Просвіти» вона часто грала у виставах. Була хорошою артисткою, мала добре поставлений голос, брала у співі дві октави: високий альт і сопрано. Енкаведисти вирішили невловиму зв'язкову живу не брати.

Був ще один випадок у листопаді 1939 року. Мати вийшла з дому вдосвіта і пішла до Журових, до батька, з яким була заручена. Як я вже писав, на їхньому обійсті була криївка. Мама ввечері попереднього дня як зв'язкова по проводу отримала повідомлення з Великих Бірок про можливі облави по селах, де шастали патрулі, які наїздили з Бірок – району або по кілька днів базувалися в селах у сільрадах, в «Просвітах» чи в приватних хатах. Була 8 год. 30 хв., коли мама вийшла від Журових і пішла дорогою вгору, коли з-за підвищення появились два патрульні москалі. Щоб не зустрічатися з ними (могли впізнати маму по наводці сексота), вона різко повернула і пішла назад. Хоч віддаль була досить велика, патрульні помітили її, пришвидшили ходу і стали гукати, щоб вона зупинилася. Мама забігла на подвір'я, що було прохідне, влетіла до хати дальшої сусідки Журових пані Zenки, яка добре знала маму, бо колись вчителювала. Мама сказала, що за нею женеться патруль, швиденько зняла хустину, яку могли впізнати, і мешти, тицьнула то господині, а та підняла кота, який спав на шматах під грубкою, і поклала ці речі під котові шмати, а той продовжував спати, мов зачарований. Пані Zenка була розумною і цваною жінкою, дала мамі запаску, старі кальози, сипнула пучку жита на глиняну долівку, замастила брудом мамине лице, злегка розбурхала волосся, тицьнула в руки мітлу. Мама почала замітати, коли влетіли москалі з криком: «Где девушка?». Zenка, яка поралася коло кухонної плити, вдала з себе глухувату, повернулася

до них і непогано володіючи російською запитала: «Что, что?». Москалик, якому було десь поза двадцять років, удруге рывкнув: «Где девушка, что сюда бежала?». Він розглядав маму, яка підмітала долівку. Пані Зенка російською мовою сказала, що бачила через вікно, як якась дівчина «в белом платке побежала через двор за сарай». «А это моя дочь», – і показала на маму. Москалики вибігли на подвір'я так швидко, як і вбігли, і гайнули за клуню. За ними вийшла Зенка, пересвідчилася, що вони досить далеко, вбігла в хату, сказала: «Маріє, тікай!». Мама скинула запаску і калоші, забрала свої мешти і хустку, гайнула босоніж на дорогу, пробігла кілька дворів, шурнула до хати діда Жури Миколи, той зрозумів, що сталося, бо прибираючи на подвір'ї, бачив двох москалів, які пробігли вулицею. Микола в сінях підняв дверцята в підлозі і захекана мама крутими сходишками спустилася до невеличкого льоху. Микола опустив дверцята і на них поставив цеберко зі січкою, яку запарював для худоби. В погребку пахло квашеною капустою і квасними огірками. Мама намацала бочку і витягнула огірок, який їй дуже засмакував, бо з дому пішла не снідаючи.

Коли мама вибігла від пані Зенки, до хати повернулася її рідна донька, яка ходила по молоко до дальших сусідів, її так само звали Марійка. Москалі втікачку не знайшли і повернулися до хати пані Зенки. Марійка вже була в калошах і з запаскою, поралася біля кухонної плити. В хату через невелике віконце проникало небагато світла, тому добре розгледіти чиєсь обличчя було неможливо, тим паче, що мама замітала долівку з опущеною головою, а москалі, обмануті Зенкою, швидко побігли з хати. А зараз пильно оглядали хату, сіни, заглянули у кладовку, що була в сінях. Підозрюючи, що господиня їх здурила, стали допитуватися, хто це від них утівав. Зенка сказала, що лиця не бачила, бо дівчина швидко пробігла подвір'ям, через вікно не було видно, хто то був. Москалі мовчали, поглядаючи в бік Марійки, яка поралася коло кухні. Зенка спитала, чи не хочуть вони попити молока. Москалі мовчки перезирнулися. Зенка зрозуміла, що вони бояться, аби їх не отруїли, налила з глечика собі пів горнятка і випила, налила ще два горнятка,

вкраяла два шматки домашнього печеного хліба і вони взялися наминати, потім поспасібали і пішли.

Поки мама ховалася в погребку і смакувала огірком, Микола дві години вештався селом, обсервуючи ситуацію. Біля читальні бачив чотирьох патрульних, за якими під'їхала машина ще з двома, які ймовірно патрулювали в іншому селі. Москалі всі разом від'їхали. Коли Микола повернувся додому, жінка почала його сварити, що закрив дитину в льоху, а сам кудись поплентався. Він відсунув цеберко, відкрив дверцята і мама ледь вилізла на світ Божий, бо в неї затерпли ноги. На столі вже парували голубці. Під вечір мама пішла до іншого села, щоб доставити інформацію, яка була зашифрована і зашита в нижню складку спідниці. В шифровці, як потім дізналася мама, повідомлялося про організацію нічного нападу і підпал районної виборчої дільниці у Великих Бірках, який організували хлопці трьох боївків, 11 чоловік, в тому числі четверо з боївки Петрика-Жури. П'ятеро тримали прикриття, а шестеро напали на дільницю, розраховували, що там буде посилена охорона, але в штабі районного гарнізону пиячили, тому обійшлося без стрілянини. Трьох охоронців, які не сподівалися наскоку, обеззброїли, зв'язали і поклали на безпечній віддалі, щоб не згоріли, а дільницю облили всередині нафтою і підпалили. Дільниця повністю вигоріла. При відступі хлопці натрапили на засідку в полі, шестеро чи семеро загинули, поранивши двох енкаведистів, одного застрелили.

По селах почалися масові облави. Кинули облаву й на обійстя Петрика-Жури, де поляк видав криївку. Мама завжди говорила, що в українців є два вороги – поляки і москалі. Зі зв'язковими – татвою сестрою на псевдо Ольга, Ластівка та моєю майбутньою мамою Марією на псевдо Наталка, Калина працювала наша двоюрідна родичка з сусіднього села Марія Кухар на псевдоніми Поля і Хитра. Коли енкаведисти зловили її під час облави (напевно хтось її виказав), то заарештували і заперли в якомусь невеликому приміщенні при своєму штабі, з невеличким віконцем на висоті до двох метрів. Двері з подвір'я замкнули на колодку, ще й поставили вартового. Крізь

щілину в дверях Марійка його бачила. Він час від часу дер газету, закручував махорку і курив. Хлопці двох бойових груп планували її звільнити. Вона про це не знала. Вночі, коли постовий кудись віддалився, вона знайшла в кутку якийсь ящик, стала на нього, виламала один з прутів решітки, вибила скло і, підтягнувшись на іншому пруті, влізла в отвір вперед ногами, зістрибнула на бите скло, сильно порізавши ноги. Стікаючи кров'ю, трохи йшла, трохи повзла на колінах і так добралася вночі до якогось сараю, знайшла якісь шмати, перемотала ступні, що кровоточили їй через шмати. Стала чекати ранку, щоб дати знати своїм. Зранку енкаведисти з собакою по сліду крові знайшли Марійку. Коли зайшли і побачили її з замотаними скривавленими ногами, старший сказав: «Ну і шальная девка». Повернувшись до одного зі своїх, додав: «Тебе би такую девку, ох, сделала би із тебя человека». А до Марійки гаркнув: «Вставай, пашлі, сука!». Потім її катували, защемляючи в двері пальці. Марійка, пересилиючи біль, звелася на ноги, спробувала зробити крок. Біль, мов електрика, пронизав тіло і вона впала, втративши свідомість. Старшой скомандував принести плащ-палатку з машини, до якої їй понесли Марійку, а було їй 17 років. З великою втратою крові привезли дівчину до Тернополя. В лікарні лікар розмотав шмати з засохлою кров'ю, відмочуючи їх теплою водою з марганцівкою. Коли оглянув посинілі і опухлі майже до колін ноги, то сказав, що одну ногу треба буде ампутувати, бо піде гангрена. Марійка сказала, що краще помре, ніж дасть відтяти ногу. Лікар мав добре серце, заспокоїв її, сказав, що поспробує врятувати ногу, але гарантії не дає. Марійка, коли після снодійних уколів приходила до тями, в гарячці молилася. А на сьомий день лікар сказав, що все буде добре, поцілував в чоло зі словами, що вона має доброго ангела-спасителя. Всі ці два тижні чергували біля палати патрульні, які змінювали один одного. Марійку забрали в міліцію на допити, які тривали три тижні, потім засудили до восьми років і етапували разом із багатьма іншими до Сибіру. Так вона опинилася в таборі ГУЛАГ в Інті. Після шести років відсидки її залишили на поселенні в бараках поза зоною

ще на чотири роки. Поселенців водили колоною на різні роботи для відбору сортового вугілля, що йшло на якісь особливі потреби, про які ніхто не знав, можливо, для армії. Вугілля подрібнювали на порошок для виготовлення сухого пального для турбін чи інших військових потреб. Їх також возили на заготівлю дров на склади зрубаних дерев, де треба було по двоє розпилювати їх ручними пилами, відтинаючи верхні кінці на дрова, а товарну деревину різати по розмірах 6-8 метрів. Вони виконували й інші роботи. Тут, в Інті Марійка познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком, який був родом із Судової Вишні Городоцького району Львівської області Адольфом Фурдиком, який був вивезений разом із батьком. Батько розповідав, що судили їх у Львові за те, що назвав сина Адольфом, додавши звинувачення в тому, що вони з сином розповсюджували листівки проти совітської влади, які самі ж написали і представили як доказ у суді. Батько при Польщі був членом «Просвіти», а також одним із організаторів «Маслосоюзу» в Судовій Вишні. Суд дав їм по вісім років таборів. Вони відбували повний термін. У 15 років син став працювати на шахті спочатку підсобним робітником, потім шахтарем-прохідником. Вугілля довбали вручну, інколи свердлили шунти, закладали динамітові шашки та підривали. Багато шахтарів гинули під обвалами пласту, коли ставили кріпильні стійки. В Інті Марійка та Адолько побралися. Вона була ще на поселенні, а він уже звільнився. Ще рік чекав, коли звільниться і Марія, тоді розписалися. У 1958 році повернулися разом із батьком в Україну. Батько поїхав в Судову Вишню, а молодята – на Тернопільщину, до дому Марійки. Але в селі не було роботи, тому Адолько поїхав у Червоноград і влаштувався на шахту, куди його одразу ж прийняли як висококласного гірника, він очолив бригаду. Забрав у Червоноград і Марійку. Спочатку жили в гуртожитку. Через 2-3 роки отримали квартиру в новобудові в гарному місці. Тоді Червоноград швидко розбудовувався. Незабаром у них народилася донечка, яку назвали Ірою, яка росла схожою на маму. Інколи вони сім'єю приїжджали до нас у Рудно і тоді з батьками до ночі згадували часи боротьби, побратимів,

які загинули, молилися за них. Я до пізньої години слухав їхні розповіді.

Грузія, альптабір Айлама. 1968 р.

Будучи студентом Львівської політехніки, я серйозно займався альпінізмом у «Буревіснику» від першого курсу, з 1967 по 1972 рік. У 1967-му ходив на вершини в Домбаї, в 1968-му побував у Грузії в районі Айлами. У 1969 році прийшла вказівка про сходження на вершини, починаючи від третього розряду і вище. Сходження майстри спорту не дозволяли без касок на головах, а так як їх не вистачало на всіх, то треба було мати свої. Отож, перед виїздом на західний Кавказ в район Домбаю я думав, де дістати каску і згадав про Адолька з Червонограда, вирішив поїхати туди, бо знав, що шахтарі того добра мають. У мене був гоночний велосипед і я намотував на ньому кілометри до Самбора, Стрия, Моршина, Городка, Черлян, Дрогобича. Кожної неділі з селища Рудно кільцевою дорогою до Винник 32 км їздив на тренування на Чатові скелі, які чомусь за совєтської влади називали Чортовими, і повертався назад після тренувань іноді через Львів, 16 км, але частіше знову по кільцевій, 32 км. Тож вирішив у Червоноград поїхати

ровером за тиждень до виїзду на Кавказ. З дому в Рудно я виїхав о восьмій годині 10 липня. Проминувши Львів, виїхав вулицею Б. Хмельницького біля «гільйотини» на трасу. «Гільйотиною» називали безлику споруду – знак на честь льотчика совітської армії Нестерова, який десь тут на полях врізався в землю, роблячи мертву петлю. В його честь спорудили стелу висотою понад 10 метрів подібну на гільйотину, а місто Жовкву перейменували на Нестеров. Назва «гільйотина» походить від прізвища француза Гільйотена, який у часи Наполеона придумав механізм для відтинання голів.

Виїхавши на трасу, замість того, щоб поїхати наліво, на Жовкву, я гайнув направо і опинився у Кам'янці-Бузькій. Тільки там з'ясував, що дав маху. Запитав одного шофера дороги на Червоноград. Він пояснив, що потрібно більше 20 км їхати через Яструбичі і частково лісом на Радехів, а там я побачу вказівник на Червоноград. Тож я поїхав. Пам'ятаю село Полове, де з криниці трошки освіжився водою. Їдучи через яструбичанський ліс, побачив зліва якусь шкарадно вимощену доріжку і в соснових хащах пам'ятник. Я пішов туди і прочитав, що то пам'ятник яструбичанським комсомольцям, як і годиться, обшарпаний, примітивний, єдине що більш-менш виглядало, так це тумба, на якій вони стояли. Їдучи далі, я зустрів дядька на фірі, зупинив його і спитав, що то за пам'ятник у лісі. Він довго дивився на мене, вивчаючи, а потім мовив:

– Кажут, що їх постріляли червоні, а написали, що бандери, може були перевдягнуті під...

Я подякував йому і запитав, чи правильно їду. Він ствердно кивнув головою і, легко вдаривши коней батіжком, поїхав у бік Кам'янки-Бузької.

У Червоноград я приїхав близько п'ятої і швидко відшукав потрібну вулицю і будинок. Коли Марія відчинила двері і побачила мене з ровером, то сплеснула в долоні і здивовано запитала, чи я ним приїхав. Адолько якраз повернувся з роботи, вони сідали до столу. Адолько сказав, що я приїхав вчасно. Я розповів, чого приїхав. Якщо він знайде для мене каску, то я хотів би відразу їхати на Львів. Я розповів, що їхав

через Кам'янку-Бузьку. Він мовив, що я накрутив зайвих 40 км, тоді відніс мій ровер на балкон, а звідти виніс дві каски і вручив мені. Я прийняв подарунок і щиро подякував. Тепер я мав каску ще й для колеги з команди Ореста Ониська, з яким того літа мав ходити у зв'язці на Домбаї.

Мене вмовили залишитися до ранку. Марія приготувала на вечерю вареників зі шкварками, були борщ і голубці з грибною підливкою. Після вечері всілися до розмов. Я розповів про свої заняття альпінізмом, про сім'ю, що в селищі Рудно, яке незабаром мають приєднати до Львова, про навчання в Львівській політехніці. Адолько розказав про свою роботу на шахті, потім згадував про каторжну роботу на шахтах Інти. Скільки народу там загинуло. Марія розповіла про свій арешт і спробу втечі, коли стрибнула на бите скло, про що я вже знав із розповідей моїх батьків. Ще розповідала про діда Василя Журу, про батька і його брата Івана, про їхню сім'ю, бо часто була в них як зв'язкова. Розповіла дві історії про мою маму Марію.

У вересні 1938 року напруга на Збручі на кордоні з москалями зростала. Дідусь Василь Петрик-Жура неодноразово говорив людям, які приходили в «Просвіту» або до кузні, що скоро буде війна, бо москаль дуже готується. Він добре знав ситуацію у Європі і в Московії як колишній військовий австрійської армії. Інколи говорив місцевим полякам не пиндючитися, бо прийде совет, той що каже «совет на весь свет», то всім буде погано. Мудріші поляки слухали Журу, а до кузні їхали з навколишніх сіл, а ті затяті посміювалися собі, бо після вбивства ксьондза на Зелені свята в деяких селах шастала польська поліція.

До татового брата Івана, який був керівником боївки в Жури, доставили два карабіни, які треба було переправити на третє село, де Марії належало тримати зв'язок з тамтешньою боївкою. Тож Іван узяв воза і коней у сусіда Йосипа Петрика. Увечері разом із батьком під днище воза прибили чотири петлі-скоби, щоб закріпити два карабіни. Раненько напукували на воза соломи, щоб трошки звисала з боків. Іван узяв зі стайні мале поросся, зв'язав передні й задні ноги,

поклав на віз, прикрив мішком і соломою, перевіrivши, чи добре закріплені карабіни, посадив на сидіння мою маму, яка ночувала в Журових (батько в ці дні чергував тиждень на пасіці). Мама як зв'язкова також була відповідальна за доставку зброї. Свинка покричала, подригалася, а коли її поклали на воза, затихла.

При в'їзді в село, де мали передати карабіни, їх зупинив кінний польський патруль із двох осіб. Іван сказав мамі, що краще кінний патруль, ніж піший, бо з коня не видно, що під возом. Один зліз з коня, підійшов до воза, відкинув мішок і побачив свинку, яка тихо лежала, помацав, чи немає чогось у соломі. Мама скулилася, зробила вигляд, що хоче до виходку. Патрульний запитав, куди везуть паця. Іван сказав, що продати одному господарю в селі, з яким домовлено за три злотих. Іван добре володів польською і розмовляв нею, щоб не наражатися на небезпеку. Поляк сказав, що вони вільні, засунув ногу в стремено, сів на коня. Сказав мамі, що виходок є через шість хат при дорозі на обійсті при стаєнці. Мама подякувала. Іван стібнув коней батоном, вони підтюпцем побігли. Недалеко від кінця села інша Марійка на псевдо Ластівка зустріла їх і показала, як поза городи заїхати за клуню, де у stodолі чекали хлопці. Іван витягнув карабіни з-під воза, з якими хлопці шустьнули в stodолу. Вони здогадалися, що свинку Іван узяв для відвернення уваги патрульних. Марійка обнялася з мамою, попрощалися. Мама пішла до дороги глянути, чи нема де патруля. Іван виїхав на дорогу, підібрав маму і вони поволеньки поїхали назад. На початку села продовжували патрулювання тих двоє поляків. Коли Іван з мамою наблизилися, то той, який злавив з коня, запитав, чи «спшедалі свіню». Іван відповів, що не продав, бо господар хотів за два злотих, а він хотів три, тай не сторгувалися, сказав, що за золотого купить дві гуски. Поляк засміявся, сказав, що Іван має рацію. І фіра поїхала до Козівки. Іван ще один раз провернув із карабінами таку саму справу, доставив їх у село Скоморохи. На щастя патруля не було. З того села був хлопець Григорій у боївці Петрика-Жури, який загине 14 грудня 1939 року на полі, коли Бунта видасть

криївку енкаведистам. Той хлопець Григорій був нареченим татової сестри Михайлини-Ольги.

Моя мама вірила у сни, які часто збувалися, ті, що з четверга на п'ятницю, у неї були віщі. Тож їй приснився сон, що над Марійчиним селом летить червоний кінь, а Марійка втікає вулицею. Мама пішла до неї попередити, що може бути облава, бо їй приснився поганий сон і розповіла його Марії, а та розповіла хлопцям з боївки того села. Вони не вірили, казали «спиться тай сниться», але про всяк випадок відмінили зібрання і залягли. В цей день, починаючи з 5 години ранку і до вечора в двох сусідніх селах енкаведисти проводили облави. Чотирьох дядьків повезли до Тернополя на допит. Двох відпустили, а ще двох тримали два тижні. Люди в селах уже думали, що вони не повернуться. Повернувшись один став як ненормальний, нікому нічого не розказував, а інший до року помер. Перед смертю розповідав близьким, що його клали на підлогу животом донизу, двоє тримали за руки і за ноги, третій скакав по плечах, коли втрачав свідомість, відливали водою просто на підлозі і залишали. І ще клали на підлогу, щоб тримав витягнуті руки, під долоні клали дві цегли і ставали ногами, підстрибували, якщо порухав рукою, копали ногами в боки.

Як потім розповідала Марійка, хлопці після масової облави, повірили, що бувають віщі сни.

Зранку, поснідавши, я попрощався з Марійкою, маленькою Ірою та Адольком, який збирався на роботу, закріпив пазки на велосипеді і виїхав на Львів, а через п'ять днів відбув з командою на Кавказ. Літаком у Мінводи, далі автобусом у Тіберду, а звідтам – у район Домбайської долини.

Описуючи історичні події, я деколи знаходжу деякі факти дещо пізніше (з оповідей людей-однодумців чи спогадів колег), тому змушений окремо фіксувати їх, як от розстріл комсомольців села Яструбичі. Як розповів мені один чоловік, який у 1989 році приходив на Клуббу, це зробили червоні, бо родини розстріляних комсомольців були прихильниками КПЗУ, які пропагували українську ідею автономії в складі СРСР, за це

прихильників української автономії одних постріляли, а інших вивезли до Сибіру.

Другий випадок стосується матеріалів про демонтаж пам'ятника Леніну у Львові навпроти оперного театру. Я свого часу писав про сміливця, який у 1976 році молотком пооббивав триметровий постамент з червоного граніту, потім по драбині, яку приніс, виліз на лисого і почав гамселити його по голові. Аж тоді до ментів дійшло, що то не реставратор у халаті і фартусі, а протестант. Тож полізли стягати сміливця з пам'ятника. Той став погрожувати молотком, стоячи нагорі, тому ментам довелося викликати спеціальну машину, щоб його стягнути. Прізвище цього героя Ромашко, про що я довідався через 40 років в лікарні від його колеги, який працював там медбратом. Михайла Ромашка запроторили в психушку, а потім засудили на два чи три роки закритим судовим засіданням. Потім я запустив у народ віц, що «реставратор» хотів виклепати на голові Владіміру Іллічу ярмулку (традиційний жидівський головний убір).

Ще одну історію про маму розповіла мені татова сестра Михайлина-Ольга у 1975 році, коли я приїхав до Козівки, на батьківське обійстя.

...Був 1941 рік, початок червня, за тиждень до початку війни. Боївка Журових була з вини поляка Бунти зліквідована енкаведистами, впала ще одна боївка, інші законспірувалися. Зв'язкові, такі як мама і татова сестра, переховувалися, продовжуючи підтримувати контакти з хлопцями, що були в підпіллі.

Зраненька мама повернулася з сусіднього села, де ховалася, до Козівки, добралася на Бабу (так називалася частина села за річкою), де були обійстя її батьків і кількох близьких родин. Батько вже був заарештований і відбував ув'язнення в концтаборі ГУЛАГ в Краснотуринську, за те, що сидів у криївці, яку енкаведисти знайшли і ліквідували, бо продав поляк Бунта. Мати йшла до Журових довідатися, чи немає вісточки від Михайла, її обраного, якого вона чекатиме аж сім років. Пройшовши селом крадькома поза хати і стайні, повернула городами до річки і пішла стежкою, що стелилася вздовж бе-

рега, до містка, що знаходився за сто метрів, якраз неподалік обійстя Журових. Несподівано через сусідні городи з-за хліва за рікою вийшли двоє патрульних з карабінами. Побачивши їх, мама стишила ходу, але не змінила напрямку, щоб не викликати підозри, йшла спокійно, скося спостерігаючи за патрульними, які вже її побачили. Один із них закричав: «Стої! Стої на місцє!». Солдат націлив на неї карабіна. Мати зупинилася, розпростерши перед собою руки, демонструючи, що в неї нічого нема. Між ними вже було близько 40 метрів. Двадцять від стежки до річки, ширина якої сягала 7-8 метрів. А вони були неподалік протилежного берега. А так як з обох берегів доволі повноводної річки було високо до води, то один побіг до містка, поки інший тримав маму на прицілі. Мама відчула, що той, хто цілиться в неї, поверне голову, щоб подивитися вслід тому, який побіг до містка, думкою спонукала його до цього. Солдат через мить повернув голову і щось гукнув іншому, який зупинився і прислухався, що той кричить. Мама різко розвернулася і побігла, нахилившись, петляючи зигзагами. Раптом відчула, як біля плеча продзвеніла куля, почула постріл. Бігла до найближчого сараю. Через мить друга куля пролетіла над головою, коли вона тікала між рядами картоплі. Третя куля влучила в кут сараю, коли вона вже забігла за нього. Далі через подвір'я вибігла на вулицю. Через п'ять хат влетіла до родича – дядька Степана, який якраз у stodолі складав сніпки кукурудзянки, що залишилися з зими. Він чув постріли і здогадався, чому до нього забігла захекана Марійця (так дядько Степан називав маму). Вона не встигла йому щось пояснити, як він відсунув січкарню, підняв у підлозі дві дощини і відкрив ящик розміром у зріст людини, півтора метра на пів метра, доволі глибокий і промовив: «Залазь і лягай, трошки втягни голову в плечі, скулься, ти тут влізеш. Тільки лежи тихо, не рухайся». Мати шустьнула в маленький схрон і завмерла. Тоді їй було не повних 20 років. Степан поклав дощини на місце, засунув на них січкарню, нагорнувши полови і всього, що було під ногами в stodолі, кинув соломи і сніпків кукурудзиння перед січкарнею, поставив кошика і став різати січку. Ящик під січкарнею Степан

зробив, щоб туди складати різне господарське причандалля: ланцюг, лопати, сапки, мотики. На щастя, інвентаря в ящику, крім ланцюга і розібраного німецького трофейного автомата, які добряче намуляли мамі боки, не було. Трохи через шпаринки насипалося на неї пороху з полови, коли господар нагортав її під січкарню, так що мама мусіла затулити бузю рукою, щоб не пчихати. Звичайно, зайшовши до стодоли, де господар ріже січку, свідомо людина подумала би, якого біса в червні хтось ріже січку, коли худоба вже пасеться, але не москаль. Через кільканадцять хвилин на подвір'я зайшли двоє москаликів, які вже обшнирили попередні обійстя, повз які пробігала мати. Почувши, що працює січкарня, влетіли до стайні. «Где дівка?», – перше, що запитали в Степана, який перестав крутити корбу і став, ніби спантеличений. Гарно зіграв, бо грав ролі в театрі при «Просвіті», тому ніби зняковів і перепитав: «Яка дівка?». «Та, что убегала», – сказав один з москалів. Степан сплеснув у долоні і сказав, що чув, як хтось стріляв, запитав, чи то не вони. «А ти што думал, што ваші?». Степан сказав, що в селі нема таких і додав, що коли виходив на подвір'я, то побачив, як дорогою хтось «пробежал» і показав рукою далі, куди могла побігти мама. Показуючи рукою напрям, вийшов із стодоли. Але в дверях один схопив його за лікоть і став уважно дивитися йому в очі. Степан витримав погляд, не зморгнувши, інший москаль у той час проштрикував штиком кукурудзяні сніпки і соломі. Після тієї тяжкої роботи обидва вийшли на подвір'я і пішли до дороги. Степан полегшено зітхнув, але вже у хвіртці старший, той, який стріляв по мамі, різко повернувся і запитав: «Спічкі єсть?». Господар кивнув головою і сказав, що в хаті, показавши рукою. Москаль зняв із колеги шапку, поклав на неї шматок паперу, витягнув із-за пазухи і насипав махорки, зробив самокрутку. Степан виніс сірники і окраєць ще тепло-го хліба і тикнув старшому. Той взяв хліб, передав іншому, а сам запалив самокрутку, повертаючи сірники Степанові. Але той сказав, щоб залишив собі. «Баба пекла? Хлебушек ещю тьоплий». Степан агакнув і москалі пішли, розламавши окраєць, узялися жувати. Степан тихцем за ними слідкував. Вони

зайшли в наступну господу, але швидко вийшли і пішли назад до містка. Зайшли знову до Степана на подвір'я і попросили води. «Хазяїн, дай водічки попить». Степан виніс відро води, дав горнятка і вони стали пити. «Хлебушек у тебе вкусний», - сказав старшой. Інший, випивши два горнятка води, додав: «І водічка тоже». Степан виніс ще окрасць теплого хліба і тикнув старшому. Той буркнув «спасібачкі», запхав хліб за гімнастерку. Москалики пішли, а господар зробив вигляд, що замітає подвір'я, слідкуючи за ними. Коли вони перейшли місток і попрямували у верхню частину села, побіг до стодоли, відсунув січкарню, позмітав із дощечок полу, відкинув їх і допоміг мамі вибратися зі схрону. У мами затерпло все тіло, наглодав боки розібраний шмайсер, який мама потім передала хлопцям. Вона чула всю розмову москаликів і те, як штиком один із них штрикав сніпки кукурудзянки і соломі, яку Степан накидав при січкарні. Трохи відійшовши від одерев'яніння спини і ніг, сіла на колоду, що слугувала замість стільця. Мама побачила, що вся вона в полові і павутинні, стріпала з себе сміттячко, вийшла на подвір'я і подивилася в бік річки, уздовж якої бігла під свист куль. Сонце піднялося вже високо над селом і виблискувало на ніжних листочках верб, що густо росли вздовж обох берегів. Це вони не дали прицілитися москалеві, ще й сонце очі разило. Навіть картоплиння, по якому бігла, і квасоля на тичках ніби тішилися, що кулі проминули дівчину, що внесли свою маленьку лепту в її порятунок. Навіть білі хмаринки, які тихо пливли по голубому небу, виглядали ніби святковими.

Степан приніс у глечики води, щоб мама вмила лице і порадив уже не йти до Журових, а залишатися в них. Вийшла його дружина Ганя і забрала маму до хати. Лише наступного дня, переодягнувшись у стареньку згорблену з паличкою, мама крадькома прийшла до Журових, які чули постріли, але не знали, по кому то стріляли. У той час енкаведисти вже полювали за мамою, маючи опис її зовнішності, мали вказівку не брати її живою, бо вона чотири рази, обманувши їх, вислизала з облав. Через кілька днів Степан приніс деформовану кулю, яку витягнув із дошки сараю, віддав її мамі і сказав, що

то третя, яка оминула її. Мама взяла кулю, потім кинула її в річку.

Один раз чотири енкаведисти зробили облаву при виході з церкви, щоб хапнути до армії хлопців, то було на їхній «празднік» 7 листопада 1940 року. Священик, зорієнтувавшись, сказав дякові одягнути на одного хлопця свій одяг і ризи, що висіли в шафці в захристії і дати в руки кадило. А ще одного хлопця сховав під престолом, поки москалі перевіряли людей на виході з церкви. Людей було небагато, але вони зібрались при виході, щоб облавникам не було видно, як два дядьки припідняли престол і хлопець шурнув під нього. Священик на престол поклав хрест, який тримав у руці і Євангеліє і читав молитву в оточенні десятка жіночок, потім узяв хрест з престолу і перехрестивши кожну з них, дав цілувати хрест, а поруч новочесний «дячок» кланявся і махав кадилом. Старшой москаль у той час зайшов у церкву, заглянув на захристію і ні слова не кажучи вийшов. Мама за хвилину до облави вийшла з церкви і, побачивши машину, що проїхала в бік церкви, побігла городами до читальні, щоб попередити всіх, хто там буде чи прийде, про облавників. І тільки вони розбіглися, як до читальні, яку чергова не встигла замкнути, зайшло двоє в чубатих шапках-будьонівках, тож чергова мусіла чекати. Вони переглянули ілюстрації на сторінках кількох книжок, потім попросили її, щоб прочитала, що написано під ілюстраціями. Один з них вирвав з книжки останню сторінку, витягнув із кишені махорку, щоб зробити самокрутку. Чергова різко сказала, що тут читають, а не курять. Він мовчки на столі скрутив цигарку, а чергова розплакалася. Тоді москалі вийшли. Незабаром за ними приїхала машина, та що стояла неподалік церкви, і вони поїхали в сусідні села, де забрали кількох хлопців. Мама спостерігала за читальнею з віконця від сусідів навпроти через дорогу, з хати батькової родини. Коли яструбки (так їх у селі називали) відїхали, мама побігла до читальні. Чергова Марійка сиділа за столом і плакала з нервів. Мама її заспокоїла. Вони замкнули читальню і пішли до Журових. У деяких селах зв'язкові попередили про облави, тому там нікого не хапнули.

Ще один випадок, коли в грудні 1946 року мати вислизнула з рук енкаведистів на залізничному вокзалі Тернополя, за три дні до нового року, коли вони з батьком на пероні чекали прибуття поїзда на Львів. Татів близький сусід Микола Збирак, який жив у спареній хаті з татом на одному подвір'ї, показав пальцем енкаведистам на маму з віддалі до 30 кроків. Але мама зуміла втекти від них на розбомбленому вокзалі. Як тільки мій майбутній батько Михайло повернувся з ГУЛАГу, до тижня вони з мамою обвінчалися в Козівці в церкві, де ще відправляв греко-католицький священик – друг діда Василя Петрика-Жури. У наступні дні батько спланував, скориставшись зв'язками з ОУН, виїхати до Львова, рятувати маму, замести сліди, бо енкаведисти могли з дня на день її схопити. Кільце звужувалося і вони вже вийшли на її слід. Люди стали побоюватися маму переховувати. Хоч батькові при звільненні з концтабору було заборонено проживати в містах, зокрема у Львові, де їх готові були прийняти. Була небезпека і для мами, яка була на нелегальному становищі. Батькові друзі з дальшої родини з Тернопільщини по лінії ОУН підшукали тимчасове житло на вулиці Городоцькій у напівпідвальній квартирі в будинку навпроти собору Юра, в баби Паньчихи, яка раніше мала хорошу квартиру, але, щоб не вивезли до Сибіру, перебралася у напівпідвал, у будинок, де проживав Василь Баран з сім'єю, який був добрим товаришем татового батька Василя Петрика-Жури, а мамина подруга Марія, яка була зв'язковою по куреню з сусіднього з Козівкою села, стала дружиною Михайла Барана, сина Василя Барана, яких познайомила і звела до покупки моя мама. Ми стали як рідні. Василь Баран працював на хуторі Солуки, де ще за Австрії був збудований млин, тартак, якими крутила водяна турбіна. Взимку, коли були сильні морози, річка і ставок замерзали і для турбіни не було достатньо води, тоді всю 30-метрову трансмісію – вісь, на якій були ведучі колеса на млин і тартак, крутив дизельний двигун на солярці, він обертав вісь із колесами. Саме механіком для роботи на цьому дизелі порекомендував Василь Баран мого тата керівництву промкомбінату, що знаходився в тодішньому

районному центрі Янові (нині селище Івано-Франкове). Тато, крім роботи на дизелі, обслуговував млин і тартак як механік-наладник.

Хутір Солуки Яворівського району

Спочатку батьки винаймали житло, а через рік їм від комбінату виділили дві кімнати, горище і погріб, що були при млині. До року до нас на Солуки приїхала татова сестра Михайлина-Ольга і допомагала по господарству, доглядала нас, дітей. У 1956 році в неї народився син, якого назвали Зеновій. У 1961 році тітка разом із сином повернулися в Козівку до батьків.

Тут, у тім чарівнім у той час хуторі 14 грудня 1947 року я появився на світ Божий. Через рік народилася моя сестричка Наталя. 1953 року, 5 березня, коли здох Йося Джугашвілі, у ці хвилини народився мій братик Орест. Пам'ятаю, коли по радіо сповістили про смерть Йосі-ката, батько з радості заплакав і сказав мамі: «Нарешті здох катюга нашого народу. Прийде час і на інших катів. Господь допоможе». У 1956 році народився мій наймолодший брат Євген, якого батьки назвали на честь Коновальця. Всі ми народжувалися вдома. Приймала пологи сусідка Параня, повитуха, яка стала моєю хресною, дружина Данила Солука. З цією сім'єю ми були як одна родина. Данило був головою хутора і від природи дуже міцний, вагою до 100 кілограмів і заносив до млина важкі мішки, де треба було пройти більше 30 кроків, подолати вісім сходинок і два пороги. Якось, їдучи лісом, один господар колесом воза, наладованого мішками з зерном, яке віз до млина, зачепив за дерево. Потрібно було розвантажувати більше 20 мішків. Тож покликали Данила. Данило подимив люлькою, оглянув проблему, а потім, ухопивши за зад воза, пересунув його вбік, розблокував колесо. Якось озброєні москалики з Янова зайшли до нього до хати. Один сів на крісло і невічливо почав щось вимагати, погрожуючи, тож Данило підняв його разом із кріслом і викинув з хати на подвір'я. Звісно, крісло розламалося. Потерпілий схопився за карабіна, але старшой ско-

мандував: «Отставіть!». Обговоривши подію миром, москалі поїхали з хутора.

На хуторі було 14 дворів. Чотири господарі з прізвищем Солук, тому кожен мав хутірську назву. Данила сім'ю називали «Кіфорові». Іншу сім'ю називали «Замурові», бо були з фільварку австрійського господаря-власника, який тримав ставки, млин, тартак, гарбарню, конюшні та від конюшень залишилися лише мури, за якими і жив Патлак, така була ще одна назва Солюка-Замури, який носив довгі патли, бо рідко стригся. Він був лукавою і заздрісною людиною. Одного разу зі своїм родичем із сусіднього села Поланок навів бандитів, щоб пограбувати гарбарню (шкірцех). Увірвалися до нас у хату з обрізом, в капронових панчохах на головах для маскування. Нашій сім'ї нічого не заподіяли, але на їх совісті було вбивство з обріза кравця і його жінки в селищі Рудно, їхнього 4-річного сина залишать живим. Через 13 років, їдучи автобусом з Рудно у Львів, через вікно на скнилівському мосту хлопець побачить і впізнає вбивць. На наступній зупинці вийде з автобуса, підійде до міліціонера, який викличе підмогу. Так цю банду затримають. Керівником банди була така собі сільська курва, яка називалася Євка. Відкрив двері бандитам у хату кравця сусідський 7-річний хлопець Василько, заховавшись звечора в сінях під сходами. Василько потім, уже повнолітнім, отримав 8 років тюрми, а бандити по 15. Окрім грошей, золотих речей, з дому кравця забрали антикварний австрійський посуд.

Ще один Солук мав кличку Мойсей. Цей був дуже гоноровий. Коли з на хутір навідувалися солдати з гарнізону з Янова, то обов'язково заходили до нього. Данило Солук неодноразово застерігав моїх батьків берегтися Мойсея, бо той нечистий і доносить на людей військовим гарнізону. Про це з часом розповідатимуть інші односельчани. А директор промкомбінату Бороденко, який знаходився в Янові та добре знався з начальником гарнізону Лебединцем, попередив мельника Василя Барана, що Мойсей донощик, щоб той остерігався його, а Василь попередив батька. Мойсея і ще декого на хуторі брали завидки, що мій батько мав авторитет у громади

не тільки на хуторі, а й у навколишніх селах, хоч донедавна був тут чужим.

Якось Мойсей спробував заговорити з татом про політику. Тато сказав, що на такі балачки в нього нема часу і політика його не цікавить, відвернувся і пішов. Більше до тата Мойсей не підходив, тільки розпитував про нашу сім'ю в інших. Люди розповідали про це батькові. Мойсей розпускав різні плітки, обзиваючи нас панами, напевно тому, що на всі свята батько вдягав вишиванку. Мама і мене одягала у вишиту сорочку. Кожної неділі ми всі йшли за чотири кілометри до Вороцова до церкви. Мені було 4 роки, дорогою я дуже втомлювався. Приходив додому і валився з ніг, але коли однолітки, які не ходили до церкви, кликали мене поганяти бальона, зшитого зі шматків шкіри і напханого шматами, то втома вмить зникала.

Сусіди Замура і Мойсей були між собою ближчі, бо їхні обійстя межували. Вони недолюбливали нашу сім'ю і по можливості намагалися напакостити нам, зводили наклепи на тата, роблячи доноси в район. І не тільки на батька, а й на тих, хто з ним спілкувався. Особливо старався Мойсей, підсилаючи до батька близьких собі донощиків навіть з інших сіл, лиш би тільки щось вивідати. Дехто з тих, кого підсилав Мойсей, зізнавалися батькові, хто їх загітував на такий крок. У Мойсея було шестеро дітей. Найстарший Мілько від першої жінки, потім Михайло, Тарас, старший від мене на три роки, дуже спокійна і добродушна Мирослава, на рік молодша від мене, і Богдан. Після Тараса ще був мій одноліток Степан, з яким ми разом ходили в школу, ловили рибу, їздили на нартах. У ті часи мої батьки дуже остерігалися і переживали, бо маму продовжували розшукувати. Коли дідусь Василь Петрик-Жура у 1957 році приїхав до нас на Солуки, то розповів, що приходили і питали, де мій батько. Дідусь казав, що не знає, але скоріше за все в Казахстані. Один із енкаведистів буркнув: «Какого хрена єво туда панєсло?». Тоді тільки починалося підняття цілини, куди вербували людей, комсомольців. Можливо вони повірили, бо їх цікавив не батько, а більше мама. Дідусь почув, як на подвір'ї один до другого сказав: «С бабой уехал».

У ті часи, живучи на хуторі, мої батьки дуже переживали, що маму знайдуть, і тільки загавкають собаки, гасили лампу і коцом закривали вікно. Мама готова була втікати до млина, де було місце для сховку, про яке знали тільки двоє людей: мельник Василь Баран і тато. Мати мала би, забігши туди темними коридорами, сховатися в схрон.

Було кілька облав. Під час одної з них загинули брати Басараби з Карачинова. Після того одного з мельників і мірчука вивели з млина і розстріляли під парканом. На щастя Василь Баран в цей день збирався прийти на нічну зміну під вечір, бо млин працював у три зміни.

Під час однієї з облав, коли батьки вже переїхали від людей, де спочатку проживали, на квартиру при млині, мама якраз поралася на городі, почула гуркіт машини, стрибнула в річку, що пливла попри город і була неглибокою, заховалася під високим берегом. Пробула в воді до години часу. Добре, що стояло літо і вода була теплою. Тато дуже переживав за маму, але знав, що вона десь сховалася. Коли поїхали облавники, почав шукати її, кликати: «Маріє, Маріє!». Вона відізналася і він був дуже здивований, побачивши її в річці. Запитав жартома, скільки риби наловила, допоміг вибратися на берег. Вона на цей жарт смикнула тата за сорочку і вони обоє попадали в річку, потім на сонці сушили одяг.

Облави робили у навколишніх селах: Рясна, Підрясна, Домажир, Карачинів, Солуки, Поланки, Кожичі, Ямельна. Енкаведисти робили наскоки з Клепарова, залучаючи воєнізовану охорону, що базувалася в Підрясній на водопомпувальній станції, що постачала воду до Львова. Гарнізоном у Янові керував фронтовик Лебединець, що родом був із Наддніпрянщини. Він не любив енкаведистів, тому коли отримував команду десь по селах проводити облави, то через довірену людину старався попередити хлопців. Тому його поважали і він почувався в безпеці. Коли йому потрібна була провізія, щоб підгодувати солдатів у своєму гарнізоні, бо були голодні часи, то він приїздив у Солуки до млина і Василь Баран ніколи не відмовляв у допомозі крупами, пшоном, гречкою, мукою. Тому коли мамі потрібно

було легалізуватися на прізвище Козак, що було псевдом, щоб офіційно одружитися з татом, то Василь Баран назвав маму своєю племінницею і сказав, що хоче видати її заміж за свого кращого механіка, але в неї нема паспорта, а тільки довідка. Тож Лебединець допоміг мамі з паспортом. Коли батьки офіційно розписалися, він приїхав до млина по провізію, зайшов разом із Бараном і привітав моїх батьків із одруженням. Баран знав, що Лебединець приїде, тому, хоч і скромненько, накрили стіл, бо ще були якась шинка, кишка, сало. Наварили вареників, голубців напекли. Самогон добрий був. Зробили невеличку забаву. Батьки вже тримали корову, вигодовували свинку, пекли в п'єцу домашній хліб, бо муки було вдосталь, тому не бідували. Я дуже любив паляниці, печені на бляті, носив їх своїм друзькам, які пасли корів.

Люди, які привозили збіжжя до млина молоти, розраховувалися в основному бартером: зерном, крупами, мукою. У селян грошей не було. Батько як член колективу млина отримував свою частку, якої вистачало сім'ї і ще й на допомогу біднішим. Тато любив говорити: «Дві ложки одночасно у рот не впхаєш». Він ділився з людьми, допомагав їм. Тому Василь Баран та й інші на кожне Різдво, Йордан, Василя збиралися в млині, колядували, вітали Василя, колядували, щедрували. А я, малий, запам'ятовував колядки, щедрівки і пісні, яких співали. Співали козацьких, стрілецьких, бандерівських, які я особливо любив слухати. Гарно співав Петро Солук – син Данила. Також пан Василь допомагав провізією бандерівцям. Двічі сюди, на млин, прибував Роман Шухевич. Тут у сусідньому селі Карачиніві, куди ми ходили до школи з Солуків, жила одна зв'язкова Кривута, доня якої Любця була моєю однокласницею. Про це я дізнався вже студентом від тата. А тоді нікому не роповідали, не довіряли, навіть рідним дітям.

У 1962 році, коли Василь Баран 4 роки як залишив роботу в млині і вийшов на пенсію, його заарештували «за пособніцтво бандеровцям» за якомись доносами. Ми в той час уже не жили в Солуках, а в Рудно, але невістка пана Василя Марійка, мамина подруга ще з Тернопільщини, приїхала

в Рудно, щоб попередити батьків. Тато пішов на Солуки до Петра, сина Данила. Почали думати, хто міг написати донос. Дружина Петра Леся, почувши це, сказала, що донос написав Мойсей. Жіноче чуття її не підвело. Але точної інформації в тому доносі не було, бо Мойсей до млина ніколи не заходив, тож звідки сам міг знати, що Василь Баран допомагає бандерівцям? Це з'ясується через рік після процесу. Василь Баран, згідно зі звинуваченням, мав би отримати мінімум п'ять років, але ні свідків, ні прямих доказів не було. До порятунку Василя доклався начальник міліції Янівського району Коломієць, який неодноразово приїздив до млина і Василь допомагав йому мукою, гречкою, пшоном. Тож він написав Баранові для процесу дуже добру характеристику. Батько подумав, що до захисту приклався й Лебединець, і начальник промкомбінату Бороденко як керівник Василя. Тому суддя засудив Василя на один рік виправних робіт. Через пів року Коломієць по секрету сказав Петрові Солуку, що Василя продав Мойсей. Петро попередив мельника Годія, який був із Судової Вишні, і вони разом таємно почали досліджувати, як Мойсей довідався, що Баран допомагав бандерівцям. Адже ж це робилося під великим секретом. Виявили, що до млина частенько навідувався працівник шкірцеху Владик з Поланок, який щось вивідав і розповів Миколі Замурі-Патлаку, до якого постійно ходив, так як цех межував з його обійстям і вони були дальшою родиною. Замура і розповів Мойсеєві, а той зробив усний донос, що підтвердив згодом сам начальником гарнізону Лебединець. Отой Владик на самі Зелені свята, в неділю, пізно ввечері в 1960 році, вийшовши п'яним від Замури, пожбурих у наше вікно камінь, що розбив шибу і впав посеред кімнати. На щастя, ми, діти, вже були в ліжках, мама ще поралася в сусідній кімнаті на кухні, тато читав книжку Івана Франка, яку йому дав дальший сусід Гелей. Тато читав повість «Свинська конституція», сидючи при нафтовій лямпі за столом, коли у нього над головою пролетів камінь. Він одразу ж вибіг на подвір'я, вхопивши сокиру, що завжди стояла біля дверей, зорієнтувався, звідки міг прилетіти камінь, і пішов під мур, де росли бур'яни до пояса. Тут на землі лежав Владик,

який повернув убік голову і при ясному місячному світлі батько його впізнав і чомусь не зважився вгріти його обухом по крижах. Той був високого зросту, трохи вайлуватий і мав кличку Лябіндзя. Тато крикнув, щоб він вставав. Встаючи, Лябіндзя взяв у руку шматок цеглини, що лежала поруч у бур'янах. Звівшись на ноги, він вдарив батька цим шматком цегли по голові. Тато встиг трохи ухилитися і удар прийшовся не в скроню, а над вухом. Лябіндзя кинувся тікати. У тата промайнула думка запустити сокиру йому в плечі, але він стримався, бо, звісно, що міг би вбити.

Тато прийшов до хати з закривавленою щокою і сорочкою. Мама взяла самогонку-первак і продезинфікувала розсічену рану. Тато все ще тримав у руці сокиру, схаменувся і поставив її на місце, коло дверей. Молодші пішли спати, а я разом із батьком не спав до самого ранку. Мама спитала батька, хто кинув камінь, перев'язуючи йому голову марлею. Він вказав, що Лябіндзя. «Ти не зарубав його?», – запитала мама, поглядаючи на сокиру. Батько відповів, що ледве стримався.

Зранку приїхали працівники шкірзаводу. Вони приїжджали зі Львова легковою машиною марки «Победа», уже не новою. Той, хто був шофером, забрав батька в машину і повіз до Янова в лікарню і в міліцію. В лікарні обробили рану, перебинтували голову, зробили укол від правця. Тоді пішли в міліцію. Батько написав заяву, описавши все, як було, і поїхав додому. По обіді приїхав слідчий службовою машиною, оглянув розбите вікно, вилучив як доказ камінь, що залетів у хату і лежав там, де впав. Потім пішов оглянути місце, де Лябіндзя вдарив тата, знайшов у бур'янах місце, де лежав кривдник, забрав шматок цегли, усе склав у пакет і поїхав на Поланки до Лябіндзі, але той десь ховався, бо на роботу в Солуки в шкірцех не прийшов. Працівники цеху подали клопотання в заводську адміністрацію за напад на мого батька і Лябіндзю звільнили, а заробляли цеховики від 100 до 160 рублів, це були на той час добрі гроші, окрім того, виробляли ліві шкіри і мали клієнтів-шевців у Львові і в районі. Звісно, ділилися з начальством і з ОБХС (обхееес).

Слідчий залишив дружині Лябіндзі повістку і той змушений був з Поланок добиратися до Янова. Слідчий викликав його аж п'ять разів і той змушений був їздити, а це було дуже непросто. Через два тижні він прийшов до тата на роботу, впав на коліна і став просити, щоб він йому пробачив і не наполягав на ув'язненні. А отримав би Лябіндзя щонайменше три роки тюрми. А ще просив, щоб тато клопотав про його поновлення на роботі, говорив, що не пам'ятав, що діяв. Батько мовив, що якщо не пам'ятав, то треба було гупати головою в мур, обіцяв, що не буде наполягати, щоб його посадили, а про роботу найзабуде. Мама погодилася на татове рішення, сказавши, що найворіженьки знають, що ми на хутір поселилися як чужі, але не мстиві, не кровожерливі, як вони. Той Владик Лябіндзя походив з доброї сім'ї Вальовки. Його батько казав, що він виродився і ганьбить сім'ю на відміну від іншого сина – Романа. І мій тато тому й пробачив виродку.

Йшли роки і я з 1988 року продовжив за батьківським заповітом боротьбу за Самостійну Вільну Україну, не шкодуючи ні здоров'я, ні життя, щоб довершити те, що не вдалося їм. Коли я приїздив до мами і говорив, що залишуся з нею хоч на кілька днів, вона казала: «Ні, синочку, ти мусиш їхати, бо там ти більше потрібен, аніж тут, коло мене. Роби те, що призначила тобі доля, що не змогли ми. Най буде з тобою Господь і твій Ангел, йди, Олюню, з Богом». Хрестила мене, тамуючи сльозу. З грудкою у горлі я йшов, а тепер шкодую, що не залишався з нею. Не можу ні за чим шкодувати. Але зараз, на жаль, маємо окрадену, омоскалену, очидівлену олігархічну Україну. Як писав Тарас Григорович: «Її окраденою збудять», «Славних прадідів великих правнуки погані». Ми маємо знати, що москаль чатує і лях втішається з нашої біди. Москаль кров'ю хоче залишити Україну, а поляк знову хоче урвати нашої землі, і маляр їжається, не втихає, все чекає і бажає нам біди. Таких проклятих сусідів ми маємо.

У ті давні часи наші пращури тих «блощиць» не подушили, панькалися з ними, а тепер вони нас кусають. А уже в часи нашої незалежності прокляті владоможці, прокремлівські

виродки, байстрюки, кравчуківці, кучмісти, януковці – відверті вороги нашої держави – віддали ворогові атомну зброю, знищили армію. Забули, як масон Винниченко на угоду Ульянову розпустив майже мільйонну армію і це закінчилося московською окупацією, втратою Української Народної Республіки і в подальшому мільйонами жертв, голодоморами, розстрілами, нищенням інтелігенції, науковців, письменників, композиторів, кобзарів, селян, священників. Тоді дременував Винниченко до Парижу і чхав на те, що творилося в Україні. А наші новочасні президенти Кравчук, Кучма, Янукович, які заслужили шибениці, але досі вилазять на екрани телевізорів і повчають українців, яких зрадили, як треба жити. А москаль у той час знову напав на Україну і знову гинуть наші янголи, безвинні наші хлопці на Донбасі. І ніхто з тих іродів не покараний, і жирують собі на Україні знову, вмиваються кров'ю героїв, що віддають життя за нашу Свободу.

Іван Швайгер прийшов працювати до млина ще юнаком, до пана Шпілька, власника млина і тартаку. Саме він прийме на роботу Василя Барана. Він спочатку житиме в Солуках, а потім побудує хатину в Рудно і доїздитиме на Солуки ровером. Він був великим патріотом України. Коли мої батьки прибули на хутір, то Швайгер, довідавшись, що тато пройшов ГУЛАГ, почав допомагати нашій сім'ї. Батьки оселилися в тій хаті, де раніше жив він. Вони стали добрими друзями. Швайгер порекомендує татові будувати в Рудно хату. Його звали Іван, старшого сина Степан, доньку Леся і наймолодшого Михась. Ми з ним товаришували, коли переїхали в Рудно.

Якось у 2011 році від сестри Наталі я довідався, що Мойсей Мілько зводить наклепи на моїх батьків, розпускаючи брехню на хуторі, що ніби мій батько колись, живучи з мамою, а я ще не народився, накликав на хутір облаву енкаведистів. Який маразм! Батько, який відсидів сім років у ГУЛАГу, люто ненавидів енкаведистів. Мама, яку розшукували і була вказівка живою не брати, також. Найперше під удар вони б поставили себе, бо на Солуках опинилися, щоб замести сліди від переслідувань. Я з'ясував, що Мілько Мойсеїв цю брехню поширював

Петрові Солукові, синові Данила, який тоді вже мав 16 років і все пам'ятав, добре знав моїх батьків. Коли Мілько сказав, що перший раз із вини мого тата облава відбулася в жовтні 1946 року, а друга в квітні 1947, Петро відповів, що коли була перша облава, то Михайло, тобто мій тато, був ще в Сибіру в ГУЛАГу. І другу облаву обминув, бо на хуторі в той час ще не жив, а поселився тільки в червні 1947 року. Запитав Мілька, як він так точно пам'ятає, коли були облави, адже минуло більше 50 років від того часу і додав, що на хуторі ще тоді поговорювали, що саме його батько мав зв'язки з Янівським гарнізоном. Мілько матюкнувся і пішов. Петро був з ним майже однолітком, сказав близьким, що задоволений через те, що сказав йому все, що знає і давно хотів це сказати, але не було нагоди.

Петро розповів жінці про розмову з Мільком і моїй сестрі. Жінка сказала, що правду кажуть, що сам злодій завжди кричить: «Тримай злодія!». Так і тут. Петра, як і його батька Данила, називали Кіфора. Його дружина Леся, доня Оксана і двоє синів – Петро і Ярослав, обидва боролися за церкву у Вороцові, щоб повернути греко-католикам, були активістами Руху, відстоювали право на користування землями, які належали до хутора, які намагалися прихопити зайді з району і Львова, частинку таки встигли урвати, поки я з депутатами обласної ради підключилися на захист хутора Солуки, бо запізно до мене звернувся Ярослав із заявою від хуторян.

І ще хочу коротко описати атмосферу, що була в той час на хуторі.

Хутір Солуки був особливим. Природне середовище тут було благодатне: три ставки і один із них збирав воду для турбіни млина. Сюди пливла одна з річок з великого ставу. Ще дві річки протікали по обидва боки хутора. І коли йшла весняна повінь, то з хутора було не вибратися до тижня. Вода з кригою навіть зносила кладки і міст.

У ставках і річках було багато різної риби, яку можна було ловити кошиками. І коли під час повеней весною чи літом у час злив вода виходила з берегів і після того, як вода спадала, люди збирали рибу на пасовищах.

У нас у господарстві, крім корови з ялівкою, було порося та гуси, кури, качки і дуже мудрий собака породи німецька вівчарки на кличку Нера.

Якось на хуторі появився москаль із дубельтівкою, нібито колега одного з працівників гарбарні, такий собі мисливець, який планував полювання на зайців і диких качок, які прилітали на стави і навіть гніздилися в очеретах. Начальник гарнізону з Янова Лебединець попередив мельника Василя Барана, щоб той остерігався мисливця – тайного енкаведиста, який був скерований сюди і ходив у військових чоботах, галіфе і шкіряному плащі, злегка накульгуючи. В такій формі він ходив і літом під час жари. Його прізвище було Слісьєв.

Василь повідомив тата про небезпечного гостя. Одного дня, пораючись на кухні, мама почула два постріли і вибігла з хати. Біля ставка, що збирав воду на млин і був за десять-дванадцять кроків від нашого порога, побачила Слісьєва, який знову цілився в домашніх качок на воді, що після пострілів розлетілися по ставку. Мама скрикнула і той опустив зброю. Три поранені качки тріпалися в судамах. Ще одна підстрелена кружляла поруч. Мама схопила березову мітлу і кинулася бити мисливця, вигукуючи: «Проклятий москалю, ти нащо постріляв моїх качок?!». Той, зігнувшись під ударами, кинувся тікати. Москаль знав, що то качки домашні, бо вони всі були білі. Хтось сказав татові і він також прибіг на подвір'я. Підійшовши до мисливця, промовив, щоб забирався геть з хутора, попередивши, що якщо ще раз тут його побачить, то рубане сокирою або тому прийдеться стріляти в батька. Мисливець покинув хутір. Тато не бачив, як за ним ув'язався наш собака, якого ще цуценям подарували нам. Він був лагідний і навіть возив на собі дітей. У цей день собака, супроводжуючи Слісьєва на великій віддалі, погавкував на нього і той смертельного поранив мого улюбленого охоронця, над яким я плакав, коли він лежав згасаючи. У нього також котилися сльози і він здох у мене на очах.

На хутір приїжджали з навколишніх сіл до млина чи на тартак різати деревину на дошки десятки людей щодня. Всі пе-

реживали через облави, які час від часу енкаведисти проводили по селах. Хутір енкаведисти полюбляли відвідувати особливо і люди їх остерігалися, бо ті могли до будь чого придертися. Зате сюди надходило багато інформації звідусіль. Тому знали працівники млина, в тому числі і батько, що діється навколо і чого чекати. Бо коли відбувалася облава в одному з ближніх сіл, то вже знали, що непрохані гості навідаються на хутір. Тому тато попереджав маму, щоб вона встигла заховатися. На хуторі було три сім'ї, де мама могла почуватися в безпеці, одна з них сім'я Данила Солука-Кіфори, яка жила найближче до нашого дому. Як тільки мої батьки поселилися на хуторі, вони сприйняли моїх батьків як добрих, щирих патріотів, інтелігентних людей. Данило добре розбирався в людях. Колись він татові сказав, що знає, хто чим дихає і хто на що здатний тут, на хуторі, підказав йому кого остерігатися.

Друга сім'я, з якою батьки заприятелювали, були Гелеї. Господар був міцної статури, мав козацькі вуса. Як Данило смалив люльку, деколи полюбляв скрутити самокрута з тютюном вищого ґатунку з тонюсінького папіросного паперу, який невідомо де брав, жартував, що то з запасів Франца Йосифа. Вони з батьком частенько по неділях обговорювали політичні справи. У нього було два десятки гарних книг, серед яких збірки Шевченка, Франка 1915 року, Хоткевича, Коцюбинського, Лесі Українки, Марка Вовчка, Ольги Кобилянської, Осипа Маковея, Руданського, а також книжки з історії України Д. Яворницького та М. Грушевського, які Гелей тримав у сховку. Він давав татові їх читати. Коли мені було шість років, я був у першому класі, то побачив у нього в руках книжечку Еварніцького. На той час я вже добре читав. Коли йшов у перший клас, то вже читав газету, хоча не розумів, про що йдеться, то розпитував тата. Я завжди пам'ятав його наказ ніколи нікому не розповідати, що в нас робиться чи говориться в хаті, чи які книжки хто приносить і свято той наказ виконував.

У Гелея була невеличка жіночка і троє дітей Степан, Надійка і Петруньо, який був моїм однокласником. Патріотична сім'я.

Одного разу в неділю під вечір, читаючи Грушевського, батько поклав книжку на крісло і на хвилю відволікся. Побачивши, що заходить сусід, я швидко сів на книжку і сидів, поки він переговорив із татом і пішов. Тато похвалив мене за кмітливість і розповів про це мамі.

Ще у млині працював мельником Іван Швайгер, родина якого походила від перших австрійських колоністів, які поселилися в Галичині за Австрії, в часи Франца Йосифа. У той час досить німецьких і австрійських родин ставали колоністами, оселяючись у Галичині.

Ще один друг із третьої сім'ї, який працював на тартаку і якому тато довіряв, був Івасько Волощак, який жив у кінці хутора, говорив, що може при потребі сховати маму від облави в себе, бо має схованку, але батько відповів, що це не годиться, бо далеченько, поки мама добіжить, то весь хутір буде знати про це. Волощак на хуторі мав назву Кінаш. Можливо ця назва пішла від жінчиної родини, від якої мав прийомного сина Юзика і двох рідних дочок Ірцю і Любцю, які були скромними дітьми. Івась був веселою людиною, працелюбний, тому його всі поважали. Якось після роботи батько допомагав йому ставити і шпанувати пили. Сутеніло, Іваськові закортіло піти до вітру, а так як до туалету було далеченько, то він вирішив піти через дорогу під тин, де росли кущики. Виходячи з приміщення, він помітив, що за воротами хтось ховається. Повернувся назад, ухопив молоток і сказавши про це батькові, пішов до виходу, тато пішов за ним. За воротами стояв Мілько і підслухував їхні розмови. На запитання Іваська, що він тут робить, Мілько мовчав. Івась прогнав його, пригрозивши молотком, сказав татові, що той стежить за ним. Івась був старший від Мілька десь на 16 років, тож міг дозволити собі нагримати на хлопця. Батько сказав, що знає, що за його сім'єю пасуть і не тільки Мойсей. Вони до ночі точили пили і ставили в раму тартака, щоб раненько вже різати деревину на дошки.

Ще одна сім'я, з якою в нас були гарні стосунки, це сім'я священика Коржицького з села Вороців. Отець і мій батько кожної неділі після Служби Божої любили погомоніти, бо ми ходи-

ли сюди до церкви. Десь до 1948 року парохом був греко-католицький священик Охримович, який під тиском перейшов у московське православ'я, тож казав татові, що то його дуже гнітить, але хтось мусить пасти отару, правити Службу і зберегти церкву. Він тут хоч свій, а інакше пришлють якогось зайду. Знаючи свій похилий вік, він запросив тоді ще молодого отця Коржинського і вони правили вдвох. В адміністрації на Святоюрській горі погодили такий варіант і громади двох сіл, Вороцова і Карачинова, а також хутора Солуки швидко прийняли отця Коржинського. Коли отці як Охримович, так і Коржинський на Різдво, Водохреща, Зелені свята чи Пасху обходили хутір, окроплюючи водицею, то завжди закінчували обхід у нас. Мама накривала стіл, усі частувалися і гомоніли, а я любив слухати. Але вони ніколи не заходили ні до Мойсея, ні до Замури.

Минуть роки і у 1977 році я з дружиною Іреною у отця Коржинського візьмемо шлюб і весною 1978-го охрестимо нашого сина також Олега. Отець був дуже радий, що я не забув його і брав шлюб у нього. Коли з Вороцова він перейшов на парохію в Суховолю, то часто заїздив у Рудно до батька погмоніти, бо то було близько, по сусідству. Коли почалося відродження і легалізація греко-католицької церкви в 1989 році, то в кінці жовтня я прибув до нього в Суховолю з пропозицією перевести парохію і церкву в греко-католицьку, тобто відновити її колишній статус. Він відповів, що вже над тим думав, але чи дасть згоду владика Володимир Стернюк, щоб він очолював паству. Я його запевнив, що погодить, бо попередньо при зустрічі він доручив мені допомагати переходу церков у статус греко-католицьких і просив нікому про це не розповідати і його не світити зайвий раз, бо буде враження, що церкви переходять не з власної волі, а під тиском. У той же день я поїхав до Стернюка на вулицю Чкалова у Львові. Владика зразу ж, коли я йому доповів, погодився на перехід Коржинського, сказавши, що знає його особисто і радий, що той хоче повернутися в лоно рідної церкви, але просив не алярмувати, а все вирішити на місці з громадою, а потім прибути до нього. Через два дні я зустрівся з отцем Коржинським і все йому розповів. Десь до

місяця часу питання було вирішене. Владика Стернюк благословив цю церкву і громаду. Більше десятку церков я допоміг у відновленні їхнього статусу грако-католицьких.

Розповіді батька

Восени 1939 року Західну Україну окупували москалі і зразу ж почалися затримання, обшуки, арешти, репресії. За допомогою своїх агентів, шпигунів, яких сюди заслали в попередні роки, продажних поляків і доморощених сексотів, вони вишукували криївки, що створювалися за польської окупаційної влади як протидія ополяченню, пацифікації. Совети ліквідовували

Батько О. М. Петрика Михайло Петрик.
Весна 1980 р.

криївки, арештовуючи, розстрілюючи підпільників, вивідували, хто патріот, затримували свідомих представників інтелігенції і вивозили до Сибіру, в лагери ГУЛАГу. Перед тим тривали допити, катування, багато не витримували і гинули в час допитів у місцевих тюрмах. Таку трагедію переживала моя родина, два вуйки загинули в час облоги, а ще два були поранені і потрапили в тюрму, потім у штрафбат.

Батька заарештували совети після доносу поляка, запакували до Сибіру в лагери Краснотуринська, куди евакуювали свої військові заводи. Мама і татова сестра як зв'язкові ОУН пішли в підпілля. Матінка сім років була на нелегальному становищі, дідусь Василь Петрик-Жура кілька років переховався по селах. Тітка Марійка Кухар-Фурдик була арештована як зв'язкова, катована і вивезена в Інту. Мамина найстарша сестра Ганна, дружина Василя Петрика, який загинув у час облави, з 3-річним сином Орестом була вивезена в Хабаровський край і повернулася в Україну в 1958 році. Ще кілька років змушена була добиватися прописки і документів на право проживання в рідній хаті.

Батькова одісея починалася в тюрмі Тернополя; потім харківська пересильна тюрма в Купінську, етапування товарними вагонами, які не годилися навіть для худоби, на Урал, у Краснотуринськ Свердловської області. В Купінську на товарну станцію до товарних вагонів

Образок Матері Божої Марії, який 7 років перебував із батьком Михайлом Петриком у ГУЛАГу.

вели під конвоем із двадцяти охоронців із карабінами групами, колоною по два, по 60 чоловік до кожного вагона. Було протягом дня п'ять вагонів, ще два чи три вагони, обдерті пасажирські, для супроводу – охорони. Здається їхали шість діб. Часто зупинялися, інколи на пів дня. Тоді до вагонів приносили воду. Що другий день давали скибочку чорного черствого хліба, твердого, як підошва, замерзлого. Спали стоячи, спершись на стіни вагону, або один на одного. В туалет ходили в діру в підлозі в кінці вагона, що накривалася куском бляхи. Від дірки йшов сморід,

бо там намерзла сеча. Коли хтось хотів по великому, ставали в шеренгу спиною до дірки, щоб не травмувати психіку стражденому, який навприсяжки мучився над діркою, бо з голоду не було чим іти на сторону, тиснувся до посиніння, та нічого не виходило. Дехто зміг сховати сухаря за пазуху і почувався паном. Здається на шостий день, бо втратили їм лік, удосвіта вагони зупинилися, почулися вигуки: «Стройся! Воєнних развести к вагонам!». Коли сюди доїжджали, то через щілини в стіні вагону бачили якісь старі бараки, можливо ще часів батюшки-царя. Відкрили вагони. Хоч іще тільки сіріло, але від снігу разило очі. «Хранітелі» в будьонівках стояли шеренгами навпроти кожного вагона. Старшой бігав до кожної шеренги, віддавав накази. Коли вийшли, один із шеренги забігав до вагонів, подивитися, чи вийшли всі. Сталася заминка, бо в одному з вагонів помер один в'язень. Покликали старшого, який застрибнув у вагон, через хвилю вистрибнув і гаркнув: «Не павезло мужику, ещю тьоплий, будет што волкам кушать». Старшой зареготав диявольським сміхом. Серед в'язнів покотився шум обурення. Старшой знову гаркнув: «Ладно, пошутіл. Сформіровать колону к виходу». Раптом стало погано ще одному арештованому, «виход» затримувався. Хлопці почали розтирати хворому снігом скроні і щоки, потім узяли попід руки і колона рушила. Чоловік відчув себе краще, потім розповів, чому йому стало зле, бо уявив собі, як його роздирають вовки, адже насправді старшой не «пошутіл», бо цвинтаря в цій місцині не було, ніколи нікого тут не відспівували і не ховали у вічній мерзлоті, коли земля трохи розмерзається лише на три-чотири місяці літом, тому мерців вивозили в тайгу і залишали вовкам, які вже чули, коли прибував черговий ешелон і чекали неподалік у лісі на чергову поживу, яку за хвилину розтягнуть по шматках. Коли тато вперше почув виття вовків, то кров у нього захолола в жилах. З часом у лагері звик і навіть навчився їхнього «співу», імітуючи їхні звуки. Пам'ятаю, коли я був малий, тато продемонстрував це виття, аж мені стало моторошно.

За неповні дві години колона прийшла в лагер з кількома старими бараками, обнесеними колючим дротом, де вже зна-

ходилися в'язні, частина з яких пішла на роботу в тайгу валити ліс для будівництва заводу, а ті, які залишилися, мовчки зустріли новоприбулу колону. В бараках не було достатньо місця для прибулих, тому на цій доволі великій території за колючим дротом була вказівка робити землянки. Для того в'язні з тайги зносили, везли на санях сухостій, якого було дуже багато, складали в штабелі решіткою, обливали нафтою чи солярою і палили. Під штабелями, що згоріли, земля до метра і більше розмерзалася, там викопували широкі до чотирьох метрів траншеї глибиною понад метр, які перекривали балками з того ж сухою, а викинута земля по боках траншеї швидко замерзала. Землянку покривали гіллям хвойних дерев. До наступної зими в'язні жили в землянках, поки не звезли десь із поселень старі розібрані бараки і в'язні змонтували їх на території лагера.

Неподалік, при території лагера, почали будувати завод, який також обвели колючим дротом. Перед тим звільнили від дерев площу під завод. Частину площі в'язні вже розчистили, зрізавши дерева рівно з землею, гілля яких пішло на накриття землянок. Тут з вітряного боку будуть свердлити шурфи, в які ставитимуть металеві колони з двох таврів, які запихали в шурфи на глибину до двох метрів, засипали піском і камінням уперемішку, трамбували і заливали водою, що за кілька годин замерзало, бо вночі мороз сягав до 30 градусів. До двотаврів горизонтально кріпили дерев'яні тесані бруси, до яких прибивали листи бляхи і виходила одна стіна від вітру, що називалося цехом. У той час, коли будували стіну, уже завозили токарні, свердильні, шліфувальні верстати. Ті хто мав на них працювати під керівництвом в'язня-інженера, встановлювали їх на товсті штирі з різьбою зверху. Штирі ставили під станки в висвердлені шурфи глибиною до півтора метра, в які засипали пісок, який втрамбовували і заливали водою, решту робив мороз. Коли в процесі роботи від вібрації станки трясло, то кріплення станків до основи штирів-стержнів постійно обливали водою, яка за хвилю замерзала, посипали піском. Коли біля станка утворювалися підвищення, то їх зрубували і поливали

знову. Жодної підлоги не було, лише земля і лід посипані піском. У будь-яку погоду в'язні працювали в три зміни, хіба що була сильна хурделиця, то могли на годину-дві припинити роботу, щоб прибрати сніг.

В'язні постійно були голодні, тому біля кухні і на смітнику визбирували все їстівне: лушпайки з бульби, голови і недоїдки риби зі столу начальства і охорони лагера, тому часто хворіли на дизентерію, розлад кишківника і на туберкульоз, цингу, простудні хвороби і багато з них помирало. Їх замерзлих вивозили на санках або «тайожкою» (так називали тележку) в тайгу за 300-400 метрів від зони і перекладаючи зі стовбурами сухостою, обливали соляркою і спалювали, щоб не копати мерзлоту, тоді в тайзі стояв дим і сморід горілих тіл. Коли мертвого вивозили за межі лагера, то на прохідній кожному мертвому охоронець пробивав череп спеціальним молотком з довгою ручкою, що з двох боків був загострений, щоб «навсрняка», щоб мертвий не втік. Як розповідав тато, за зиму 1939-1940 року з 300 в'язнів вижило 60, тож завозили нових. Дідусь Василь наказав татові краще бути голодним, аніж їсти що попало, хоча не читав Омара Хаяма «Ти краще голодуй, ніж їсти що попало і краще будь один, ніж з ким попало бути». Це дідусь засвоїв у час австрійської війни в Італії, коли галичан туди кинули за цісаря воювати. Дідусь там завжди казав колегам по зброї, щоб ні в кого не цілилися, а затято стріляли понад головами і шанцями противника, щоб не запідозрили в дезертирстві, бо ми тут окупанти і захищаємо не землю своїх предків, а чужу владу, мабуть тому був тільки поранений у стегно, бо італійський захисник напевно розумів проблему і не цілився в груди. Його колега Іван також був поранений у плече. Їх та ще кількох вояків, угорця і поляка, комісували і відправили додому.

Там у лагері серед в'язнів були науковці, професори, лікарі, інженери-механіки, слюсарі та інші, тож щоб якось рятуватися від дизентерії, придумали після їжі пити слабо розчинену соляну кислоту, яку видавали майстрам для промивання чогось, у цеху її було досить. А щоб цей розчин не пошкодив зуби, то старалися пити через соломинку, а цього добра тут

було багато цілий рік, влітку зелені, взимку – сухі. Чоловічих бараків було кілька, жіночий – один, але тут майже не помирали, бо в жінок від природи закладена більша самодисципліна, ніж у чоловіків, до того ж вони не виконували надто важких робіт, а прибирали територію, заготовляли дрова, прали, інколи візками перевозили до цехів заготовки. Чоловічі бараки прибирали самі чоловіки.

Якось в березні 1941 року батько ніби народився вдруге. Стояли сильні морози, організм від важкої праці, недоїдання, переохолодження швидко виснажився. За станком тато втратив свідомість і охорона замість того, щоб віднести до медпункту або до бараку і сказати хлопцям про це, покинула його в підсобному приміщенні. Тато не приходив до тями близько двох годин, охоронці подумали, що він помер, кинули його на сани і поїхали до бараків, де вже з попередніх днів було три померлих, закинули їх на сани зверху на батька і вже мали рушати через прохідну. За територією лагера, де «Цербер» проламував черепа, уже було складено до десяти трупів і перекладено колодами сухостою. «Перепрацювавши», двоє охоронців сіли просто на сани покурити, таки на мерцях скрутили самокрутки з махорки і задиміли. Чи то від запаху диму, чи від холоду тато прийшов до тями, зсунув із саней мерця, якого поклали на нього. Охоронці шарахнулися вбік, а він сів, опустивши ноги на виковзаний сніг. «Смотрі, он живой!», – гукнув один. «Удивительно», – здивовано мовив інший. «Его надо в медчасть, – вирішили охоронці, – ідті сможеш?». Батько ствердно хитнув головою, спробував піднятися на ноги, але не виходило. Тоді один із охоронців присів, узяв татову руку собі на плече, допоміг встати і помалу вони пішли в медчастину. Відійшовши кілька кроків, він обернувся до іншого, який докурював махорку, і жартома гукнув: «Ти стерегі їх, чтобы не разбежалісь!». Відкривши двері медчастини, охоронець гукнув: «Кто там, прінімай прямо с таво свету». Вийшов лікар і сказав посадити тата на кушетку, розпитуючи, почав записувати в журнал татові дані і номер 1988, потім зняв із татового пальця бірку, які прикріплюють на палець померлим. Охоронець розписав-

ся в журналі, сміючись сказав, що після цього татові судилося довго жити, побажав «держатися» і пішов, розмовляючи сам із собою. Тато тільки почув: «Діву дайошся». Лікар спитав, як тато сприймає якийсь там препарат, він відповів, що не знає. Лікар зробив два уколи в передпліччя і ввів 20 кубиків глюкози в вену, а потім відвів тата в іншу кімнату, де вже знаходилося двоє з обмороженими пальцями обох рук, дав ще якісь пігулки, в тому числі і для сну. Тато попросив води і проспав майже добу. Лікар розбудив його, знову зробив уколи і ввів глюкозу в вену. Коли через два дні хлопців з обмороженими пальцями забрали кудись підсобляти в цеху, лікар почав частіше заходити до батька, спочатку розпитував його про те, про інше, а потім почав трошки розповідати про себе. Батько відразу зорієнтувався, що лікар жид і не помилився. Звали його Гріша, він був із Ленінграду, його батько був ювеліром, а він пішов у медицину, бо вважав, що модно бути лікарем, але разом із тим почав при батькові вчитися ювелірної справи. Батько казав йому: «Гоша, не кусай сразу много і ещю із двух рук, а понемножку, так надьожнеє». Гошу хтось здав, в нього вилучили 300 грамів золота, конфіскували, підвели під розстрільну статтю. Потім у КПЗ прийшов якийсь начальник і сказав, щоб Гоша забув про якесь золото і ніколи не згадував. Гоші пришили статтю «контріка», неполяльність до советской власті і так він попав на зону на Урал. Гріша, коли дізнався, що Михайло українець, часто заводив із ним розмову, хоч тато остерігався, але все ж розповів про свого батька коваля Василя і про те, що має наречену, яка чекає його. Гріша розповів, що нежонатий і що в Ленінграді у нього кращий друг українець, якому залишив дещо, що встиг урятувати від обшуків, тому, коли повернеться, то буде мати за що існувати. Гріша розповідав татові, як будувався козаками Петербург, що коли будували Ісакиївській собор і тягнули по жолобах на гору колони, то обірвалися канати, бо прогнили. Під час падіння колони загинуло восьмеро людей, яких закопали неподалік на набережній Неви, де робили насип. Він добре знав історію Петербургу, вважав Петра Першого схибленим, який прийшов до влади на крові, турнувши з престолу сестру

Софьюшку. Говорив, що Ленінград – то особливе місто, що тато мусить приїхати до нього, коли звільниться, хоча не знає, що там його чекає, бо все конфіскували. Може батьки не постраждали, тоді буде де притулитися. Він казав батькові: «Запомні, Міша, єврей останеться в одній рубаші, еслі надо очень помочь другу, он снімет последнюю. Среди евреев также есть порядочние люди. Тебя приволок сюда парень, охраннык, он із Кубані. А есть тут два охранныка башкіри, еті рубашку с живого содрут, очень плохіє парні, остерегайся їх, кусочек хлеба со рта вирвут». Гріша був добрим психологом, побачив у татові людину, якій можна довіряти.

Батько через півтора тижня залишив медчастину, бо Гріша не мав права тримати його довше. Тато старався з ним не спілкуватися, щоб не наражати його і себе. Але коли в тата почалася цинга і почали сіктися зуби, він зайшов до Гріші по ліки від цинги. Ліків не було, Гріша дав татові в залізній баночці риб'ячого жиру і радив жувати якусь рослину, що росла поза лагером. Її важко було нарвати, бо за огорожу неможливо було дістатися, тому довелося гризти сиру картоплю, щоб урятувати зуби, як навчив його дідо Василь Жура.

Якось в лагері пройшла чутка, що приїхали з самого Краснотуринська «сотруднікі» НКВД. Грішу і латиша забрали і повезли до Свердловська. Батько, знаючи методи НКВД, здогадувався, що Грішу взяли не у справі золота, а як «контріка», бо Сталін видав новий указ.

Тато в одного більш-менш лояльного до в'язнів майора запитав, коли повернеться Гріша, той витріщився і мовив: «За чем спрашиваєш, соскучілся за нím?». Тато швидко збагнув, що даремно спитав і відповів, що Гріша його вилічив і дав баночку, щоб здати йому на аналіз «мочу». Той зареготав і каже: «Тебя спасал, теперь хочеш спасать его, везі мочу в Свердловск, может ещю не расстрелялі». Тато зрозумів, що в Гріші погані справи. Більше про нього ніхто нічого не чув.

Через місяць почалася війна і лагер перевели на особливий режим. Батько знав, що буде війна, але що того року, не думав. Їхні два заводи виготовляли боєприпаси у три зміни

посиленими темпами. Він думав, що першим нападе Сталін, бо на таке виглядало. І начальство натякало в'язням, що вони роблять справу для «победи міравого пролетаріата». Лагерні пси-енкаведисти влаштовували в бараках обшуки, перевірки, вишукуючи «диверсантів», «врагов советской власті». Адміністрація табору посилила режим праці, який і до того був нестерпний. Контролювалося все, навіть похід у туалет, по кілька чоловік мали йти колоною один за одним до параші під охороною. Барак був поділений на секції, в кожній секції по четверо в'язнів, ліжка були в два яруси. Так ось, усіх в'язнів по секціях перетрясли, перемішали, щоб у одній секції були ув'язнені різних національностей, щоб одні за одними слідкували і доносили. Так як в'язнів українців, білорусів, росіян було більше, тому їх по двоє-троє селили в кожну секцію і обов'язково одного нацмена. Таким чином намагалися контролювати ситуацію в бараках. У жіночому бараку, де були переважно українки, такого не зробили, бо це було неможливо. Завжди найприкріші були нацмени, з якими часто виникали непорозуміння і які були контрольовані службою, про це, мабуть, усі знали і остерігалися, щоб не мати проблем із НКВД. Щоб контролювати все, що роблять і навіть думають в'язні, в їх середовище напихали енкаведистів під видом в'язнів, які мали тут, на зоні, вишуквати «ворогів народу». І щоб показати роботу, тобто виконати план, вони навішували ярлики-звинувачення за найменшої дрібниці і просто так. Звичайно, в'язні розгадували таких «гицлів» і старалися протидіяти їм, гуртуючись і відстоюючи один одного.

У перші місяці батько, як і багато інших, які були привезені в лютому, жив у землянці, де літом їх доїдали комарі, гнус і мошکارа. В жовтні їх перевели в бараки, частина з яких звільнилася, бо багато в'язнів померли, а кілька бараків, на сто місць кожен, були беушні, які привезли сюди з інших лагерів. Їх монтували самі в'язні. Потім батько майже рік жив у бараку в секції з двома росіянами і латишем. Коли один росіянин помер, бо мав язву шлунку, в секцію за два тижні до війни підсадили цигана і стало веселіше. Через пів року латиша перевели в ін-

ший барак, а на його місце прийшов білорус і ця четвірка стала кращими друзями. Вони все ділитимуть порівну, від мила до хліба, і триматимуться разом до того часу, коли тато звільниться, а через кілька тижнів після тата звільниться і циган. Циган при адміністрації був за писаря і подарував батькові документ про вільне поселення як вільновідпущений, щоб не їхати за скеруванням у Казахстан. Циган при цьому сказав, що для нього всюди рай, була б земля під ногами, що в Казахстані він довго не затримається, бо циган то перекотиполе.

Два рази в рік на Різдво і Воскресіння дозволялося жінкам зі свого бараку піти до чоловічого бараку, де вони накривали стіл, світили свічки, що виготовляли самі хлопці, ділилися всім, що приберегли і приготували до свят, так проводили дозволені дві години.

Так було і на Різдво 1942 року, коли до батька прийшли Ліда Комар, Наталя Шухевич (мама Юрія Шухевича), Пришляк, Заремба. Тільки сіли до столу, який спорудили зі старих дверей, що знайшли на смітнику, сперли на два ліжка, тільки почали трапезу, як влетів начальник-енкаведист, кинувся до них. Ліда встигла зі столу смикнути образок і непомітно сховати під блузку. Підбігши до імпровізованого столу, начальник перевернув його разом зі шматочками хліба, трьома свічечками, що попадали на підлогу, а він, матюкаючись, топтав їх ногами і кричав: «Пожар хотите сделать! Война идёт, а они празднуют!». І побіг геть. Всі просто оторопіли. Наступного дня він організував хлопцям допити, але якось обійшлося. Через три дні до бараку навідалися блатні, які завжди трималися на віддалі від політичних з татового і ще одного бараку. На щастя, у цей день третя зміна зранку вже прийшла з роботи, а перша ще тільки виходила, тож блатні нарвалися, хоча мали фінки. Хлопці металевими прутами, що мали сховані в ліжках, стали до спротиву і блатні зрозуміли, що буде їм непереливки, що з ножом проти металевого загостреного прута не попреш, кинулися тікати. Політичні погналися за ними і декого «пригостили» на пам'ять. Татів колега білорус Мойсєєв, наздогнавши одного, збив його з ніг, решту дременули. А того притягнули в барак, поставили

на коліна і він поклявся, що більше не буде нападати на політичних. Потім хлопці довідалися, що нібито його порішили свої, бо програвся в карти. У блатних таке траплялося на зоні часто. Батько заборонив мені карти навіть брати в руки, казав, що карти – то хвороблива звичка, через них люди програвали маєтки, навіть життя, вбивали один одного.

До осені 1941 року силами політв'язнів залізничну гілку від станції в Краснотуринську протягнули понад 20 кілометрів тайгою, вирубуючи ліс аж до лагера і заводу, і тягнули її далі в глибину тайги, де почали будувати якийсь секретний завод. Нових в'язнів завозили як літом, так і зимою. Зимою їх багато помирало. В районі нового секретного заводу також облаштували бараки і землянки. Із батькового лагера час від часу забирали в'язнів на новий завод. Шістдесят чоловік, які будували завод від самого початку, яких вважали неблагонадійними, скоріше за все розстріляли. З уральських сибіряків на роботу на цей завод мобілізували до пів тисячі вільнонайманих, щоб тут працювали, які закінчували будувати цей завод. Житло їм облаштували у вагонах, що стояли на рейках неподалік заводу. Але ті також не витримували і час від часу тікали, хоча діставали нормальний пайок і платню. На зоні поширювалися чутки, що там виробництво, пов'язане з секретною зброєю – «Катюшами».

У попередніх розповідях я, зі спогадів батька, згадував про білоруса Мойсеєва і допустив помилку, тому хочу ще раз написати про нього. Я писав, що будучи заарештованим, він відбував покарання в таборі ГУЛАГ Волгодонського каналу, а насправді то був Беломор-Балтійський ГУЛАГ-канал, що був відкритий 2.08 1933 року. Тож Мойсеєв, будучи юнкером білої гвардії у 1919 році, як і багато інших перейшов в Красную армію. В 1930 році був призначений комендантом, відповідальним за конфісковані речі, в Мінську, потім переведений у Барановичі. Конфісковані речі тут зберігалися в костелі і на складах. Сюди по речі внадився енкаведист із посіпаками, які брали щось для своїх коханок. Зрештою Мойсеєву це надійшло і він їм відмовив. Тоді вони втрьох склепали клязузу, що він кон-

тра, був білогвардійцем в 1932 році, отримав 10 років лагерів на Беломор-каналі. У 1939 році його переправили в Красно-туринськ, додавши чотири роки за те, що в'язні не вітали кораблі, що пішли при відкритті каналу, криком «Ура!». Перший корабель мав назву «Сталін», другий «Молотов». Він розповів батькові, як в останні дні перед відкриттям у канал заганяли священиків, письменників, митців, усіх «неугодних», якими прибирати дно каналу, відкривали шлюзи пізно ввечері і топили людей, а зранку баграми витягали їхні тіла, вивозили кудись у кар'єри каменоломень і засипали. Щоби приховати злочин, тих, хто вивозили потопельників, тут же, у кар'єрі, розстрілювали і також присипали.

Мойсеєв був найстарший у бараку і відбував, а на жаргоні в'язнів «мотав» найдовший термін. У татовому товаристві другим за віком був Олег Логінов, росіянин з Іпатьєво, далі мій батько, українець, і наймолодший циган. Вони контролювали ситуацію в цілому бараці і дисципліну. Десять через два тижні після інциденту з блатними, один із них почав заходити до наших, говорив, що з добрими намірами, вибачався за інцидент, що стався, але хлопці ставилися до цих візитів насторожено. Через якийсь час він прийшов і сказав, що блатні хочуть миру. Хлопці, щоб він бачив, зібрали маленьку раду, хто був не на зміні, і погодили, що не будуть рухати блатних.

Блатні між собою влаштовували розбірки, але до політичних не пхалися. Коли начальник-енкаведист довідався про замирення, то був дуже роздратований і почав «ущемлять» блатних, а ті почали жалітися політичним.

Умови в таборі були нестерпні, за наступну зиму померло близько 20 в'язнів, із татового бараку не стало п'ятьох, сімох із блатних. Тому хлопці оголосили, що не вийдуть на роботу. Блатні, яким також було непереливки, приєдналися до них. Рання зміна вийшла на роботу, але станків не запускали, в цехах стояла тиша. До цеху прибіг оскаженілий начальник-енкаведист і почав кричати, щоб приступали до роботи і вмикали станки. Станки загуділи, але ніхто до роботи не став. Енкаведист, лютуючи, сказав, що виконає їх вимоги, але згноїть у

карцері організаторів. Хлопці попередили, що через погрози не стануть до роботи. Він зрозумів, що то серйозно, найшла коса на камінь, тому, матюкаючись, розмахуючи руками, погодився з вимогами. В наступні дні поліпшили харчування, збільшили пайок хліба, хто йшов на зміну, тому до хліба давали шматочок комбіжиру або маргарину. Питну воду у баках з кранами доставляли в цехи, збільшили обідню перерву до пів години, забезпечили бараки і цехи милом і дозволили ув'язненим жінкам відвідувати хлопців, допомагати прибирати бараки і прати їхній одяг. Через якийсь час вище начальство в Краснотуринську довідалося про спробу страйку, хоч в'язні і приступили до роботи, коли енкаведист погодився на їхні умови і вибіг із цеху, в якому працювала батькова компанія. А вимоги вручав циган. Енкаведиста зняли з керування лагером, кудись перевели, на його місце призначили фронтовика, пораненого на фронті. Була осінь 1943 року.

Зима 1944 року прийшла дуже холодна, в'язні зробили ще декілька буржуйок на дрова. З приходом нового начальника режим у лагері пом'якшав, стосунки з начальством стали спокійнішими. Новий начальник обійшов усі цехи, поспілкувався з в'язнями, оглянув бараки. Ходив сам, без охорони і супроводу підлеглих, тому в'язні почали до нього ставитися краще, ніж до його попередника, навіть трохи поважали. Перше, що він зробив, то заборонив підлеглим і охоронцям рукоприкладство до в'язнів. Про проблеми наказав інформувати його особисто. Але попередній начальник-енкаведист час від часу появлявся в лагері, тоді в'язні очікували чогось недоброго, коли його лихий приносив, бо знали, що то не випадково, щось вивідує і доповідає вищому начальству в Краснотуринськ.

Перед самим Різдвом 1944 року нагрянула комісія, в тому числі зі Свердловська, напевно, не випадково, бо блатних майже не рухали. Але норми перевиконувалися і нічого не знайшли, тому начальник був задоволений, але режим посилив і заборонив дівчатам приходити в барак до хлопців, але не надовго, бо вже в квітні заборону відмінив і дівчата знову могли допомагати хлопцям прибирати, займатися пранням.

У березні в лагер завезли нових в'язнів, яких розпихали туди, де звільнилося місце, бо за зиму знову багато помирає. А також за літо відновили кілька землянок по десять чоловік. Деякі в'язні, яких для роботи на верстатах перекинули з інших таборів, розповідали, що там жакливіші умови, а тут трошки легше, бо табір працює на воєнку.

І тут сталася погана річ. Двоє з новоприбулих покінчили життя самогубством. Це були поволжські німці, з якими поводитися жорстоко, перевели їх сюди для ремонту станків, що часто виходили з ладу через перенавантаження. Та швидше за все причиною було те, що генерал Павлюс програв битву під Сталінградом, була поразка під Москвою і багато в'язнів були розчаровані цими подіями, бо сподівалися, що сталінський режим впаде. Після війни думали, що Черчіль, який несамоовито ненавидів комуну і Сталіна, вмовить Рузвельта, щоб оголосити війну совєтам. Але жид Рузвельт був під впливом Йосі Джугашвілі, який також був грузинським жидом, менгрелом, тому й відкинув пропозицію Черчіля. А тим часом сталінські посіпаки, енкаведисти докручували гайки, роблячи чистки, розстрілюючи тисячі людей, яких підозрювали і безпідставно звинувачували як ворогів народу, страчували і в ГУЛАГах. Політв'язні особливо відчували «победу». Також жорстоко придушувався національно-визвольний рух народів Прибалтики. З особливою жорстокістю загони НКВД воювали в Україні з УПА, яка чинила спротив окупантам багато років, де гинули кращі сини і дочки нескореної нації. Слава героям! Вічна слава! Виборюючи самостійну Україну, вони вірили, що час настане і засяє свобода. В це вірили також тисячі нескорених політв'язнів.

3 біографії Коби Джугашвілі

Те, що я зараз напишу, здається не мало б нас, українців, цікавити, бо воно нам чуже. Але мільйони нашого люду були знищені голодомором, катовані, розстріляні в тюрмах, ГУЛАГах. І все це відбувалося під прокляттям комуністично-більшовицької ідеології Леніна і його послідовника Йосі Джугашвілі, грузинського жида-менгрела, який узяв собі кликуху Сталін.

Отож багато в історії про цю потвору приховано, перекручено, облагороджено імперськими істориками, якщо їх можна так назвати. І особливо ці блеяння поширюються в час путінізму і з ката народів його перемальовують у «спасителя» цивілізованого світу. А він знищував людей, задовго до Адольфа Гітлера, який вчився у Сталіна запроваджувати концтабори, які в Росії залишилися від царату в 1920 році і стали державною програмою № 1. Адольф тільки починав із капрала свою бурхливу діяльність, коли в Росії на державному рівні діяв червоний терор, зокрема і проти народів Сибіру, були окуповані Україна, Прибалтика, пізніше виселені в Казахстан кримські татари. Та я не буду аналізувати всю криваву історію Росії, а зупинюся на одному випадку з біографії Коби Джугашвілі.

Чому Сталін відправив на війну сина Якова і не бажав розглядати жодних варіантів його звільнення з німецького полону? Чому була застрілена його жінка Надя? Чи вчинила самогубство? Чому він не був присутній на її похоронах? Я впевнений, що вся ця інформація є засекреченою в архівах НКВД-КГБ-ГРУ-ФСБ.

По-перше, рідною мамою Якова була перша жінка Сталіна Катерина Сванідзе, яка померла від тифу в 1907 році. Її рідного брата Олександра, з яким вчився, Сталін дав вказівку розстріляти. Заарештували в 1937 році, розстріляли в 1941-му. Яків шкодував за дядьком, бо любив його і це було однією з причин поганих стосунків між ним і Сталіном. По-друге, Сталін сумнівався, що Яків є його рідним сином, тому недолюбливав його. По-третє, Яків часто висловлював незгоду з батьком, яка переростала в непокору, аж мачуха, Надя Алілуєва, залягоджувала суперечку, чим дратувала Сталіна. Коли Якову, який як військовополонений знаходився у німецькому концтаборі Заксенхаузен, повідомили, викликавши до начальника табору, куди прибув якийсь спецпредставник зі штабу, що Сталін не бажає вести переговори про його долю і запропонували написати листа батькові, той відмовився, а наступного дня, прокравшись повз охорону, кинувся на колючі дроти, що були під напругою, і загинув. Один із сибірських старовірів, який був на

зоні, сказав, що Сталін слуга сатани і ненавидить усіх і навіть тих, які вірно йому служать. Потім старовір помре у карцері, оголосивши голодування.

Про Якова як про добру людину з м'яким характером відзивалася тодішня пріма-балерина Уланова, яка була близькою до сім'ї тирана. Була улюбленою артисткою Сталіна, мала великий авторитет у тодішнього московського бомонду в час війни і після. Вона з невеликою групою артистів їхала в табори ГУЛАГу на Уралі, куди був евакуйований театр, де вони давали концерти в'язням під гаслом «Всьо для фронту, всьо для перемоги». У 1944-1945 роках приїздила двічі на зону в лагери в Краснотуринську, де відбував каторгу мій тато. За кілька днів до концерту про це повідомляли через радіорубку і в'язні писали листи до Коби з проханням про помилування і віддавали після концерту Улановій, щоб вона передала Сталіну і просила за них. Звичайно, ці листи спочатку проходили цензуру лагерного начальства. Після концерту прохачі бігли до неї і віддавали їй листи, а начальство насмішливо за цим спостерігало. Зрозуміло, що Сталіну Уланова листів не віддавала, бо боялася його, може комусь і пробувала допомогти, але про це не відомо, але листи брала щиро і навіть вислуховувала в'язнів. Охорона цього не забороняла. Через це мій тато мало не потерпів. Він побачив, що один із в'язнів, який під час роботи стояв поруч із ним за сусіднім станком і проживав у тому ж бараку, пише лист Сталіну, тож натякнув йому, що то намарне і з того нічого не буде. Але той попросив, щоб тато прочитав лист і сказав свою думку. Тато відмовився, пославшись на те, що погано бачить. Концерт Уланової тривав більше години, потім вона розповідала про події на фронті, дякувала в'язням за працю і що відвідали концерт, потім збирала листи, які давали їй в'язні. Вона видалася батькові співчутливою людиною. Це було єдине, що трошки відволікало в'язнів. Тато інколи згадував цей балет.

Через два дні після концерту у цеху до тата підійшов охоронець, черговий «надзіратель», виключив свердлильний верстат, за яким працював тато, сказав, що його викликає начальник. Поки в супроводі конвоїра йшов до начальника, то

думав, що він зробив не так, чому його викликають. А може начальник дасть якесь спецзавдання, як іноді бувало, але коли зайшов у коридор до дверей кабінету, почав здогадуватися, що то може бути пов'язане з листом, який його колега писав до Сталіна, якого він не захотів читати. Йому ніби щось підказувало, що саме це є причиною. Переступивши поріг кабінету, уже був готовий почути це. Кабінет був доволі просторий і начальник, який сидів за столом і щось переглядав, здався батькові нікчемним, набагато меншим, ніж коли ходив і роздавав команди. Супроводжуючий клацнувши обцасами доповів, начальник буркнув: «Свободен». Вийшовши з-за стола, заклавши руки за спину, він запитав тата:

– Ти что, Сталіну не доверяєш?

Батько відповів, що довіряє, що хтось звів на нього наклеп. Тато не дуже добре володів російською, тому начальник помітив це і запитав, чи тато поляк. Тато відповів, що українець. «Хахол значіт?», – рявкнув той. Тато заперечив, що на Західній Україні хахлів нема. «Как нету, я бивал там до войни?». Батько мовчав. «Ти агітіровал, чтобы не пісалі пісем Сталіну?». Тато відповів, що такого не було, що один із «рабочіх» попросив, щоб тато вислухав лист до Сталіна, який він хотів прочитати, та у батька не було часу, бо займався «стіркою», тож сказав, що той займається ерундою, бо у Сталіна багато важливих справ і не потрібно йому морочити голову «дурацкімі пісьмами». Сам тато за всі сім років не писав ні додому, ні мамі, щоб не наражати їх. Начальник хмикнув і каже: «Если это так, то ты, Миша, прав, не х-й ему етім гавном, какіміто пісьмами заніматься, всьо равно он их не увідіт. Понял?». Батько в знак згоди хитнув головою. «Іді работай, надо ганять план, ато вие-ут». Тато вийшов, полегшено зітхнувши, в душі проклинаючи вусатого ката, щоб скоріше здох. Батько розповів про це тому, хто просив його прочитати лист, чому його викликав начальник, а він клявся, що нікому не розповідав про це, що тато не хотів читати лист і сказав, що то марна справа. Він сказав, що хтось напевно підслухав і доніс на батька начальству лагера. То був литовець, який ненавидів советів, тому тато йому повірив, але

не міг збагнути, навіщо той писав Сталіну. Після того випадку тато з близькими колегами вже нічого не обговорювали ні в бараку, ні в цеху, остерігаючись підслуховування.

У бараках час від часу проводилися обшуки і якщо, не дай Бог, у когось знайшли щось підозріле, позбавляли пайка на 2-3 дні, кидаючи в штрафний карцер або примушували 2-3 зміни відпрацьовувати безперервно. Особливо робили шмон перед релігійними святами. Якось перед Великоднем у час обшуку знайшли свічки, які хлопці виготовили з парафіну, який для чогось використовували в цехах, і намальовані образки і хрестики, які з бронзи зробив тато. Начальник швидко здогадався, хто міг їх зробити. З 4-ох, що зробив тато, два знайшли. І коли начальник викликав тата, то вони лежали в нього на столі. Він тицьнув у них пальцем і гаркнув: «Твоя работа?!». Батько відповів, що його, що робив їх не в час роботи. «Какая на хрен різниця? Ти понимаешь, что за это мне башку снесут?». Тато мовчав. Старшой не мав особливого бажання карати батька, бо голився бритвою, виготовленою ним, і знав про це.

А було так. В бараку в одній секції, як я уже писав, перебували білорус Мойсєєв, якого перевели сюди з «Беломор-каналу», Олег Логінов з Іпатьєво, де розстріляли сім'ю царя Ніколая второго, циган, який дістав п'ять чи шість років за те, що комусь розповів сон, що Сталін заліз на високу тополю, а гроза повалила дерево і той впав і забився. Четвертим був мій тато. Всі вони трималися разом, довіряли один одному. Логінов казав, що вони є ленінським інтернаціоналом. А так як у цигана був гарний почерк, то його брали писати документи до лагерної адміністрації, бо там не вміли читати і писати. Часом циган приносив пайок, яким ділився з ними.

Дідусь Василь навчив тата ще у власній кузні в селі Козівка ковальської справи, робити серпи, ножі, бритви, голки і це стало татові в пригоді на зоні. За голку циган отримував «осьмушку» хліба. Тато виготовив бритву, якою в бараку всі голилися.

Батько розповідав, що до 1943 року начальником був енкаведист, який знущався над в'язнями, але весною його кудись

забрали, бо в'язні влаштували протест, організовано відмовилися виходити на роботу. Новим начальником призначили військового, який був поранений на фронті. Атмосфера відразу змінилася на краще. Зі слів батька, новий начальник дозволяв дівчатам два рази в місяць відвідувати чоловічі бараки і прати хлопцям білизну, на Великдень і Різдво разом святкувати дві-три години. Красуні десь діставали муку і пекли калач.

Циган побачив, що начальник голиться якимсь тупим лезом, зробленим із ножа, і попросив тата зробити для начальника бритву. За тиждень бритва була готова. Циган заніс її старшому, той попробував, поголивши руку, і запитав: «Кто сделал?!». Циган не хотів видавати батька, бо не знав, як поставиться до цього начальник, тому мовчав. Той узяв із полиці буханець хліба і сказав: «Отнесі тому, кто сделал». Тоді циган сказав, що зробив батько. Через кілька днів старшой замовив ще одну бритву комусь із вищих. Тато за два тижні зробив ще кращу бритву. Циган приніс ще пів хлібини і мариновану риби-ну на дві долоні. Чоловіки влаштували собі свято і долучили ще трьох колег. Тому про батька знали, що він має золоті руки, в'язні ставилися до нього з повагою.

Батько мовчав, переступаючи з ноги на ногу, а на столі лежали бронзові відполіровані до блиску хрестики. Старшой з-під лоба поглядав то на тата, то на стіл, де лежали хрестики, а потім каже: «Бері одін, но нікому ні слова. А за порушення от-риваєш двоє суток без перерива, понял?». Тато відповів, що зрозумів, запитав, чи можна йти, а той буркнув: «Свободен!». Тато повернувся і рушив до дверей, але той зупинив його, взяв зі стола хрестик, підійшов і віддав йому. Батько збагнув, що один хрестик начальник залишив собі і подумав, що не такий уже пропащий цей москаль.

Це було у половині грудня. Чотири роки тому в цей час була енкаведистами ліквідована криївка на батьковому обій-сті. Він про це постійно пам'ятав, думав про те, що там з його батьками, з моєю мамою, тоді ще його нареченою, чи чекає його, як клялася чекати. Листів він не отримував, бо коли тата заарештували, то мама була на підпільному становищі. Він до-

тепер не знав, чи її не зловили. Думав про брата Івана, якого пораненим узяли на городах. Чи вижив він? І що з дядьком Федьком, якого схопили разом з Іваном? Вони відстрілювалися, та сили були нерівні. Чоловіки були на відкритій місцевості, а енкаведисти стріляли з-за літньої кухні та сараю. Тоді там загинули дядько Василь і наречений татової сестри Михайлини Григорій зі с. Скоморохи.

Тато вже другу добу відробляв покарання за хрестики. Ледь тримався на ногах, а думки снували в його голові. Перепочивав тут таки в замерзлому цеху тричі по годині, перекушував тим, що приносили колеги. Далі працював за свердлильним станком, де свердла були діаметром до восьми сантиметрів. Розсвердлював у цей день кінцівки набоїв до танків, куди вкручувалися детонатори. Уже йшло до закінчення другої доби. Сильно мерзли руки, які тримали метал. Залишалося розсвердлити три болванки, коли свердло вислизнуло з кріплення патрона в станку, що бувало частенько. Потрібно було свердло загнати в кріплення патрона, зменшивши оберти в станку, що тато і зробив, але далася взнаки втома і сильний холод і батько не встиг відсмикнути руку від свердла, яке заштовхнув у патрон, закрутившись, свердло схопило рукавицю і разом із рукавицею відірвало кінчик грубого пальця правої руки. На щастя, тато встиг висмикнути руку з рукавиці, а іншою вдарити кнопку «стоп», бо могло відірвати цілу долоню, а то й руку по лікоть, бо станок був дуже потужний. Схопивши другою рукою в рукавиці палець, з якого цебеніла кров, тато присів, опершись спиною до станка і перед очима його промайнув сон, який снівся два дні до того. Снилось, що він рубає вербу в себе на обійсті над річкою, а по річці пливе кошик, що в них у літній кухні, а в кошику людська рука. І він побіг на місток за течією, щоб зловити кошик, а на містку побачив, що в нього нема руки, а кошик зник. Подумав, що не міг собі відтяти руку сокирою. В цьому кошмарі він прокинувся і вже не спав до ранку, думав, щось сталось удома в батьків. Через хвилюку підбігли двоє його колег і повели батька в медчастину. Пізніше вони свідчитимуть на комісії, що травму батько отримав не навмисно, а в медпункт

для акту принесуть рукавицю з відірваною фалангою пальця. Тут, у медпункті, зробивши укол анальгіну, йому обітнуть кінчики сухожиль, натягнуть на обрубаному пальці шкіру і зашиють без наркозу. Чотири дні він пробуде в лазареті, а потім старшой направить тата допомагати на кухні. То були кращі дні на зоні, казав тато, але якщо б комісія не визнала нещасного випадку, то йому допаяли би чотири-п'ять років. Через місяць тато повернувся за станок.

Тут, на кухні, він познайомився з охоронцем, який частенько сюди навідувався. Поза службою той виїздив на полювання і часом приносив якусь дичину: зайця, соболя, білку, якусь пташину. В оленя не стріляв, казав, що він хазяїн тайги і мордвин його стріляти не хоче. Так батько довідався, що він мордвин. Він ще казав, що якщо хтось спробує тікати, то буде вимушений стріляти, тільки по ногах, а не в голову чи в плечі. Все, що мордвин приносив із полювання на кухню, готували для начальства табору. Звичайно, діставалося і йому. Якось він запитав тата, чи той може зробити невеликий капкан на вовка. За три тижні капкан був готовий. Так як мордвин був одним із тих, кому належало охороняти карцер і був у гарних стосунках з начальством табору, тато вирішив, що зможе колегам, яких туди можливо запроторять, передавати пайок, на який скидатимуться, хто що зможе. Так і робили. Мордвин, знаючи, що батько його не засвітить, дозволяв йому передавати харчі, бо в карцері годували баландою раз у день, а то і в два дні. Батько добре знав, що то бути в карцері, бо за попереднього начальника-енкаведиста на другий рік ув'язнення двічі там побував. А було це так.

Начальник запровадив собі таку систему, якщо бригада не виконала норму, він вишиковував їх перед цехом, казав принести зі свого кабінету прапор і всі по черзі мали підходити, ставати на коліно, навіть на сніг і цілувати прапор. У той час начальник, розвалившись на лавчині, яку йому приносили, перекурював самокрутку з махорки і балдів. Батько спостерігав за цим і вирішив, що на коліно ставати не буде. Надійшла його черга, він чи то поцілував прапор, чи то непомітно плюнув на

нього і рушив. Начальник оскаженів і крикнув, щоб тато повернувся і повторив, ставши на коліно. Тато відмовився виконувати наказ. Начальник гаркнув:

– Почему не делаеш, как все?!

Тато відповів, що стає на коліно перед мамою і коли п'є воду з джерела.

– Какой умнік! А Родіна тебе что не мать? – знову гаркнув той.

Батько промовив голосно, що він її, «родіну-мать», з-за колючого дроту не бачить. Тому дістав чотири доби карцеру, але відсидів дві, бо не було на свердлильному станку такого працівника, який би виконував більше норми. Наступного разу, коли начальник знову затіяв «целованіє» прапора, всі відмовилися ставати на коліно. До того ж хтось доніс про це вищим за рангом і «целованіє» припинилося. Проте енкаведист затаїв на батька злобу. Перед «октябрьськімі праздніками» дали команду над входом на цеху почепити транспарант, який змусили намалювати в'язнів. Батько виготовив анкери для кріплення і якийсь унтер-пришебеєв дав вказівку молодикові, який тягав візок із болванками в цеху, прикріпити той транспарант. Притягнули пересувну драбину-вишку і хлопака причіпив його, але вночі був вітрюган і на самий «празднік» зранку транспарант опинився на снігу. Начальник вирішив «определіть крайніх». Звичайно, з колокольні начальника не вітер був виною, а хлопака. І ще начальник пам'ятав, хто зіпсував йому «целованіє» і не відбув карцеру ще дві доби. І саме він виклепав кріплення. Тому хлопаку, який називався Васею, і батька на самі «празднікі» запакував у карцер. Зрозуміло, що ніхто, крім начальства, не «праздновал», а тяжко пахали. А наступного ранку стало відомо, що начальник обригав свій кабінет.

Вася був із Пскова. В карцері він, сміючись, казав татові, що в житті не забуде того транспаранта, що на снігу він був як на своєму місці і виглядав краще, ніж на стіні. Батько був дуже здивований, коли в карцер навідався мордвин і приніс хліба і чотири печені картоплини, якими батько поділився з Васею. Там, на кухні, коли батько познайомився з мордвином, той за-

питав, за що тата ув'язнили. Тато відповів, що за те, що гнав самогон. Мордвин засміявся, бо напевно не повірив, що батько сказав, але ж батько не міг сказати йому про боївку. Тут мордвин похвалився, що на капкан, зроблений татом, уже зловив чотирьох зайців і натякнув татові, що того начальника кудись заберуть, скоро буде новий. І справді до місяця часу так і сталося.

Батько у карцері розпитав Васю, за що його ув'язнили. Спочатку Вася не хотів розповідати, бо мав страх, нікому не довіряв, та на другий день розповів, що вчився в училищі на слюсаря і в учбовій частині висів на стіні портрет Сталіна, на який сіла велика муха, то він ухопив березового віника і спробував її пальнути, зробив це, але муха виявилася шустрішою, літала по майстерні і він її таки прикінчив. У майстерні сиділи два хлопчики, набагато молодші, бо Вася в групі був переросток, уже бігав за дівчатами. Хлопчики, які покурювали самокрутку, комусь ту історію з мухою розповіли і Васю запросили на розмову і виключили з навчання. Він нічого не міг довести, що ганявся за мухою і вбив її. В результаті п'ять років таборів. Тож у нього вийшло, як у Славка Гашека зі Швейком, коли Швейк у кнайпі зняв зі стіни портрет цісаря, бо побачив, що цісаря обісрали мухи, а його вислідив нишпорка Бертшнейдер і суд засудив Швейка до цюпи за образу цісаря. А цісар мав такі ж вуса, як Йося Джугашвілі і навіть мав таке ж ім'я, як цісар Франц Йосиф. Тож Вася повторив долю Швейка в масштабі дещо серйознішому, «міровий революції», звичайно, з тими ж мухами, добре, що не розстріляли, як було прийнято в старі «добрі» часи. Вася проклинав той день, коли взяв до рук березову мітлу, краще б муха всралася на морду генералісімуса.

Було в батька в ГУЛАГу багато різних випадків, подібне можна прочитати в Солженіцина «Одін день Івана Денісовича» і в романі «Архіпелаг ГУЛАГ». Хоча в житті все було набагато гірше і складніше, бо цей мудрий жид Солженіцин писав не цілу правду, а 50 на 50, бо ніде в нього не згадується, як при Леніні чекісти, так і при Сталіні службою НКВД заправляли пе-

реважно жиди, намагаючись нищити слов'янські народи, називаючи їх гоями. На зонах також заправляли вони, але мали змінені прізвища на російські. Ці начальники вели себе дуже хитро, провокуючи конфлікти між в'язнями, як між кримінальними проти політичних, а також між національними. Політичні в'язні об'єднувалися і давали відсіч.

Тата заарештували в кінці грудня, через тиждень після того, як поляк Бунта 14 грудня 1939 року видав криївку з хлопцями на обійсті батька. Майже місяць сидів у тюрмі в Тернополі в січні 1940 року, потім харківська пересильна тюрма в Купінську, де заправляли самі жиди, знову допити по кабінетах і вирок – сім років за ґратами, етапували на Урал у Свердловську область, місто Краснотуринськ, куди було евакуйовано військові заводи ще до початку і на початку війни, зокрема харківський танковий, і з 1938 року тут, на Уралі, великими темпами розбудовували військові заводи, повним ходом йшла підготовка до війни, концтабори швидко наповнювали дармовою робочою силою, розбудовуючи нові обителі для масових покарань і знищення люду. Сюди, як і мільйони інших, потрапив мій батько і відмучився сім років від дзвінка до дзвінка, і чудом вижив, але багато інших загинули. Вічна їм пам'ять. Батько часто згадував той час і побратимів по ГУЛАГу і на очі йому наворачталися сльози, але він ніколи не заплакав і прокляв катів, і постійно казав мені, що скоро червоним катам прийде кінець. Я чув це ще зі шкільного віку і пам'ятав, і все життя намагався виконувати батьковий заповіт: здобути Українську самостійну державу, без москаля, поляка і жида при владі.

У половині січня 1946 року начальник табору оголосив, що будуть звільнені півтора десятка в'язнів, в тому числі і батько. У штаб покликали цигана, щоб заповнив анкети – розрядки, кого куди відправити. Татові призначили Казахстан, але його колега циган, якому адміністрація видала вільновідпущену, таємно оформив її на батька і в час прощання віддав татові, сказавши, що вона йому більше потрібна, бо його сім років чекає наречена Марія, а він у Казахстані має своїх, яких туди вивезли раніше, він їх відшукає, бо орієнтується, куди їх запро-

тори́ли, сказа́в, що́ цига́ну всю́ди весе́ло і що́ там ві́н до́вго не за́тримається́.

У кінці січня пройшла сильна заметіль, сипало три дні, бригаду, яка працювала в нічну зміну, примусили розчищати сніг. Коли вони майже закінчували прибирання, на майданчик, розчищений від снігу, заїхала машина, з якої деякий час ніхто не виходив. В'язні сформували колону, щоб іти в барак, і тут побачили, що з машини вийшов попередній начальник табору, енкаведист, який влаштовував «целованіє» прапора, щоб в'язні ставали на коліна. Він підійшов до колони, став напроти тата і сказав, що впаяє йому ще чотири роки, тикаючи пальцем у його бік. Батько мовчки дивився на нього. Хвилину тривала мовчанка, енкаведиста трафляло, що тато дивиться йому в очі, він загарчав, що примусить батька «ползати», не те, що стати на коліно. Тоді батько сказав, що давно перестав боятися таких. Тоді енкаведист із люті вихопив з кобури пістолет і спрямував його на батька, а той спокійно стояв. У той момент кілька в'язнів, татових колег, стали енкаведистові за спину і той, побачивши, що справи погані, запхав пістолет у кобуру і рушив до своєї машини. В той час підійшов новий начальник, привітався з енкаведистом, вони почали розмовляти. Колона стояла на місці, чекаючи команди нового начальника, за хвилину той підійшов, подякував за прибраний сніг і наказав йти у бараки. Новий начальник бачив із цеху подію з енкаведистом, бо наступного дня сказав татові, що добре, що він проявив витримку і не дратував енкаведиста, бо той «отявлений псіх».

У кінці січня 1946 року начальник оголосив прізвища тих, кого звільняють, і сказав прийти на склад, де зберігаються продукти і одяг. Тиждень тому американський Червоний Хрест завіз сюди гуманітарну допомогу, три машини. Начальник особисто викликав кожного і вручав одяг і продукти на дорогу, в тому числі і з американської допомоги. Начальник був родом із Воронежа, мав європейські риси лиця, скули мав не азійські, був доволі стриманий у поведінці, широка посмішка, як у козака, було в його манерах навіть щось українське, як казав тато, а в народностях він розбирався перфект. Начальник був фрон-

товик і був поранений у перший місяць війни десь у Білорусії. Тому, зазнавши біди, був добріший від енкаведистів. Кожному зі звільнених виділив зимовий комплект одягу, кирзові чоботи, ватні штани, в яких тато працюватиме ще багато зим, куфайку, зимову шапку-вушанку з американської допомоги, по дві банки м'ясних консервів кожному на дорогу, татові ще дав американський костюм, черевики, сорочку на дві кишеньки світлого кольору і темно-коричневий капелюх спереду зігнутий униз. Тато рідко це одягав, а через 20 років костюм віддав мені і кравець перешив на модно штани в кльош. Отримавши все, що виділив начальник, в бараку ще з трьома колегами вирішили відсвяткувати батькове звільнення. До них приєднався мордвин, який спік на кухні картоплю, відкрили одну американську консерву, другу сказали взяти в дорогу.

Першого лютого розпрощалися зі сльозами на очах. Начальник виділив машину і трьох супроводжуючих. 10 звільнених о 10 годині виїхали з табору Краснотуринська до Свердловська, щоб зареєструватися і відбути за рознарядкою, хто в Казахстан, хто в Башкирію. У тата була вільна, але він не хотів у Свердловську світитися в конторі, що контролювала і реєструвала, хто куди має прибути. Супроводжуючі знали, що тато вільний, бо він при від'їзді з табору пред'явив їм документ, але при в'їзді в Свердловськ не бажали його відпускати. Весь час їхали бездоріжжям, почали з'являтися одноповерхові халабуди, мало подібні на житло. Тато, відчувши, що вони десь зупиняться, бо бачив, як охоронці про щось жестикулювали, тому запланував віддати їм американські черевики, щоб відпустили. Бо невідомо, як там у конторі вирішать, бо не люблять вільновідпущених. Через якусь хвилю зупинилися, старшой зістрибнув із машини і побіг. За якийсь час повернувся з пляшкою сивухи-самогону і охоронці почали просто з горла випивати. Тато зрозумів, що пора і запропонував старшому черевики за те, що його відпустять, сказав, що хоче провідати друга, який звільнився раніше і живе неподалік. Зрозуміло, що мусів збрехати. Старшой оглянув черевики, постукав по підошві, повернувся до решти в'язнів і сказав:

– Ну што, ребята, отпустім, пусть гуляєт?

Хлопці підтримали пропозицію. Старшой запропонував на дорожку хильнути з горла, але тато поспасібав, узяв наплічник, попрощався з хлопцями, яких знав по зоні, зістрибнув із машини і шурнув між будиночки-халабуди. Краєм ока бачив, що старшой, зістрибнувши з машини, залишки горілки віддав шоферу і той одним ковтком випив і викинув пляшку, що дзенькнула об лід і розбилася. Батько хвилю почекав між сарайчиками і коли затих гул машини, повернувся на дорогу. Тепер відчув себе звільненим, але ще не вільним. Пішов услід, куди поїхала машина, побачив старшу жіночку, яка йшла йому назустріч, запитав, як добратися на залізничну товарну станцію. Вона детально розповіла і він подибав туди, думаючи, що вдома чекає наречена Марія. З голоду муляло всередині, думки переключилися на банку американської тушонки, що була в наплічнику, уявив, як нею посмакує. Було важко, хоч звук до голодухи. До станції добрався ще завидна, проліз під товарними вагонами в той бік, де чув чмихання паровоза, орієнтувався, що він націлений на захід і заліз у відкритий вагон для худоби, якраз такий, яким у 1939-му його везли сюди. Присів у кутку, думки роїлися спогадами про те, який шлях пройшов, що чекає його на Батьківщині. Було холодно. Згадав, що всім звільненим виділили на дорогу по пів хлібини, засунув руку в наплічник, намацав хліб, відламав кусочок і почав гризти, бо був твердий, засох чи підмерз. Намацав у наплічнику банку тушонки, подумав, що привезе додому. На споді наплічника був запакований американський костюм, літній світлий плащ, сорочка і капелюх. Америка підсобила. Захотілося спати, але пам'ятав, якщо заснеш, то замерзнеш. Осмілів, почав рухатися, ходити по вагону. Раптом загуркотіло, шарпнуло, ледь втримався на ногах. Поїзд рушив. Тато думав, куди він його повезе, але було все одно куди, тільки б швидше звідси на захід, хоч на кілометр ближче до дому, до України. Вагоном колисало і він, одягнувши наплічник, вирішив подрімати стоячи, опершись на стіну, але не в кутку, щоб твердо не заснути. Ніч здавалася безконечною. Нарешті по-

бачив через щілину, що почало сіріти, не знав, де знаходиться, котра година, чи їде на захід, чи може поїзд повернув на північ, до Уралу. Зранку на якійсь невеличкій станції поїзд зупинився. Бо пропускав на перегоні зустрічний пасажирський поїзд. Слідкував за сонцем, коли розпогодилося, зрадів, бо зрозумів, що мчить на захід. Визначив, що сонце йде вниз, отже вже по обіді. Ще за якийсь час поїзд збавив швидкість, почулися гудки. Зрозумів, що кудись прибув, а куди невідомо. Визирнув і побачив інші товарняки. Трохи перечекав, потім розсунув двері і вистрибнув. Не було кого спитати, де він знаходиться, тому пішов у бік паровоза, який його привіз. З вікна виглядав вусатий чоловік. Тато привітався і запитав, який сьогодні день і куди вони їдуть. Вусатий засміявся і запитав, чи він дні погубив, сказав, що їдуть на Воронеж. Тато здогадався, що він у Казані і пошкодував, що виліз із вагона, в якому їхав, бо йому якраз треба до Воронежа, запитав, чи підвезе. Вусатий щось запитав у напарника і сказав сідати у перший вагон, що був відразу за паровозом. То був обдертий пасажирський вагон. Тато заліз у тамбур, відкрив двері і був вражений, бо на цілий вагон побачив чотири лавки, решта були демонтовані, ще одна зламана валялася під стінкою. Тато здогадався, що вагон переганяють у ремонт. Трошки потепліло і тато вмовився подрімати. Незадовго поїзд рушив і гнав без зупинок, зранку вже був у Воронежі. Щоб віддячити вусатому, подарував йому банку американської тушонки, бо їхав з ними аж зі Сведловська, спочатку зайцем, а потім за згодою. Вусань був здивований і радий, бо такий продукт бачив уперше, тож побажав татові щасливої дороги.

У Воронежі тільки відійшов від поїзда, як його затримав військовий патруль. Він показав документ, вони спитали, що в наплічнику, тато сказав, що одяг і шматок хліба. Один понишпорив у наплічнику і витягнув приплюснутий капелюх, почав реготати. Він вирівняв його і став приміряти. Батько зорієнтувався, що він може його присвоїти і сказав, що то подарунок начальника за хорошу роботу і показав палець без фаланги. Той віддав капелюха. Інший мовчав і курих. Третій запитав, за

що посадили. Тато відповів, що гнав самогон. Перший розсміявся і каже до колег:

– Звері, спочатку набухались, а потім по п'янке посадили. Ха-ха-ха.

І запропонував провести тата на вокзал, бо коли буде перевіряти міліцейський патруль, то «шляпи» йому не бачити. На вокзалі сказали, коли і де буде посадка на поїзд, попередили, щоб тато не віддалявся від вокзалу, бо може підсісти на проміжний міжміський поїзд до Харкова. Тато їх послухав, подякував і вони пішли. Поїзд на Київ потрібно було чекати майже добу, тому він підсів у поїзд до Харкова, що відправлявся за три години. Проїзд у тата був безплатний. Прибувши в Харків, тато повторював шлях, яким їхав у ГУЛАГ і тішився, що вже на українській землі. Низько вклонився. А він думав, що вже не повернеться сюди живим. Потім був Київ, Львів, Тернопіль. Через менше як два тижні після відбуття з табору, він був на батьківському подвір'ї. З Тернополя до села Козівки йшов пішки, не йшов, а летів, як на крилах, думаючи про рідних, про наречену, чи чекає на нього, адже пройшло сім років. Першою його побачила сестра Михайлина і здійняла радісний крик і з хати повибігали батьки і брат. Мати і сестра не випускали тата з обіймів. Його батько Василь, колишній солдат австрійського війська, плакав з радості, що син повернувся живий. Михайло обнявся з молодшим братом Євгеном і той відразу побіг повідомити його судженій Марії, своїй майбутній мамі, яка ховалася, була в підпіллі, бо енкаведисти знали про неї, але не могли спіймати. Збіглися сусіди і вмить по селі полетіла вість, що повернувся Журів Михайло. Так називали сім'ю Петрика Василя. Євген-Генко знав, де є Марія, вони крадькома, городами поза стодоли прибігли до Журових і раділи, як діти. Молодша татова сестра Стефанія вже в 1943 році виїхала в Німеччину на роботу, а під кінець війни перебереться в Бразилію разом із чоловіком із Тернопільщини, з яким зустрінеться в Німеччині і дасть про себе знати лише в 1958 році. Але не всі були раді поверненню тата. Найближчий сусід, який жив у спареній хаті, Збирак Микола казав мамі, що батько не повернеться і вмов-

ляв її, щоб вона з ним одружилася, тому незабаром зрадить їх обох. Батько розумів, що його кохана в небезпеці і за тиждень забрав маму і виїхав до Львова, бо в нього ще були там зв'язки, адже Жура Василь до 1939 року жив у Львові. Мама як зв'язкова ОУН також була знайома з людьми з проводу. Тож у найближчу неділю, бо тато знав, що в неділю буде більше людей на вокзалі, а стражі порядку після суботніх пиятик похмелятимуться і їх буде легше обминати, вийшли з села ще до світанку при світлі місяченька. Було морозно, сніг рипів під ногами. На дорогу взяли буханець домашнього хліба, кусень сала, десяток варених яєць, солі та оберіг на щастя – три голівки маку і часнику. За чотири години піхотою були в Тернополі на залізничному вокзалі. До приходу поїзда залишалось ще півтори години і щоб не бути на виду, вони сховалися в підвалі розбомбленого вокзалу, прислухаючись, коли прибуде поїзд. Час спливав дуже повільно. У мами були погані передчуття, а перед тим їй снівся поганий сон, ніби великий чорний собака біжить за нею. І сон справдиться. Коли почули, що прибув поїзд, швиденько вибралися з підвалу і пішли на платформу. Люди спішили, одні з поїзда, інші на поїзд, створювали метушню, в якій можна було бути менш помітними. Батько, який зростом був вищий за маму, обсервував ситуацію, прямуючи вздовж поїзда до передніх вагонів і раптом помітив Миколу Збирака на віддалі трьох вагонів, який розмовляв із трьома патрульними в будьонівках. Тато сказав:

– Рятуйтеся, Маріє, там Микола з енкаведистами. А я відверну їхню увагу.

Тато відійшов до вагону, що стояв по інший бік платформи, заскочив на площадку і грюкнув дверима, спостерігаючи то за мамою, то за енкаведистами, що вже бігли до неї. Мама вмить присіла, розщепила ґудзики футерка, стягнула з голови чорну хустину, на голові залишилася біла, що була під нею, загнула всередину сірий каракулевий комір, чорну хустку запахала за пазуху, підігнула поли футерка і пішла назустріч енкаведистам, які наближалися. Мама пройшла між ними, бо вони шукали очима жінку у чорній хустині, на яку вказав Микола.

Пройшовши на віддаль одного вагона, мама побачила невелику групу людей, які йшли в бік вокзалу, в бік, куди пішли енкаведисти. Їй треба було знову сховатися в підвалі вокзалу. Вона знову пройшла разом із людьми повз патрульних і зруйнованими сходами, внаслідок бомбардування, стрибнула з метрової висоти, пройшла по фекаліях, бо тут зробили відхоже місце, і забилася в темний куток під напівобваленими сходами. Тато з тамбура вагона спостерігав і бачив, куди пішла мама, але не йшов за нею, щоб не навести переслідувачів. У цей час енкаведисти привели кінолога з собакою, який з того місця, де мама зняла чорну хустину, взяв слід. Через якийсь час мама почула голоси і фиркання собаки, який не міг далі взяти слід через сильний запах сечі. В кутку під сходами було досить темно. Переслідувачі потупцювали, поматюкалися, полізли вверх на поломані сходи. Невідомо скільки часу пройшло, мама вже замерзала, хилило на сон. Нарешті, мов у мареві, почула: «Маріє, Маріє, я тут!». Мама ледь звелася на ноги, знову через фекалії вийшла зі схованки. Від переохолодження не могла йти, сперлася на стіну і тато розтирав їй ноги. Знайшов якусь шматину, повитирив їй чоботи. Вже сутеніло, коли вони покинули вокзал і вночі пішки повернулися в село. Батько пішов до ближчого колеги Петрика Йосипа, який жив через дорогу, вони були однолітки, разом ходили до школи, пасли корови, разом були в «Просвіті». Той колега був щирий українець. Микола Збирак також був їхнім товаришем, але був собі на умі, любив погано пожартувати, покепкувати над ближнім, хоч вчився добре. Якось його попросили піти в інше село і повідомити людей, що має бути облава, та він злегковажив і не пішов. Добре, що хтось з організації таки повідомив, тому облавники нікого не затримали. Микола здав маму, бо ревнував, адже хотів з нею одружитися. Через рік Миколі дали поступити в медінститут. Йосип Петрик запряг коней у сани. Тато попросив відвезти їх з мамою на залізничну станцію Підволочиськ перед Тернополем, бо не хотів сідати в поїзд у Тернополі, бо знав, що їх можуть спіймати. По дорозі Йосип із татом згадували дитячі роки. Маму загорнули в кожух, який дав Йосип. Він запитував

батька, навіщо їхній колега Збирак так вчинив, продав маму енкаведистам. До Підволочиськ приїхали над ранок, до приходу поїзда на Львів. З Йосипом прощалися, як брати. Потім він приїде на хутір Солуки, через 12 років, і буде це зустріч братів. Розмовлятимуть, згадуючи юні роки до ночі, а я слухатиму і запам'ятовуватиму все, про що мовилося.

Тернопіль проїхали щасливо, перевірок не було. У Львові зразу з вокзалу пішли на нелегальну квартиру, де жили три місяці у підвалі, то було на вул. Городоцькій, навпроти собору св. Юра, у баби Паньчихи.

З початку червня 1946 року Василь Баран, який працював у млині на хуторі Солуки, влаштує тата на роботу. Пройдуть роки і під час однієї акції в Івано-Франківську 20 серпня 1989 року, яку я проводитиму, до мене підійде невідомий чоловік зі словами:

— Ви мене не знаєте?

Я глянув на нього і сказав:

— Ви Микола Збирак.

Він здивувався, бо ми ніколи не бачилися, спитав, як я його впізнав. Я відповів, що він як лікар-хірург має знати, що гени з покоління в покоління передають інформацію, в тому числі візуальну. Але цікаво, звідки він, Микола Збирак, дізнався, що я син Марії, яку він здав стрибкам, ведучи цей мітинг?

Він почав виправдовуватися, але я запитав тільки, чи в той день у лютому 1946 року він був у Тернополі на вокзалі. Він помовчав і все таки сказав «так». Я зрозумів, що його загризла совість, бо виглядав, як нещасна людина. Я сказав, що все зрозумів, і що батьки простили йому. І він, згорблений під тягарем скоєного тоді в пориві ревності, пішов. Думаю, що ті, хто доносив інформацію до спецслужб, хоч списані в резерв, залишаються при справі, вони перші інформовані про те, хто і що проводитиме в місті, тим більше, що це була вже третя велелюдна акція, яку я проводив в Івано-Франківську. А лицем я був дуже подібний на батька, тому Микола впізнав мене і до того ж моє прізвище вже лунало не тільки на Заході України, а й у східних областях, де я керував прибулими зі Львова де-

сантами, хоча на акціях я намагався уникати фотоапаратів і кінокамер, щоб не тиражувати свій образ, хоч менти і гебісти вже знали мене.

Приїхавши додому до батьків, я розповів їм про зустріч з Миколою. Мама сказала, що їй шкода його, бо юнаком він був рухливим, цікавим хлопцем, хоч не долучався до молодіжних акцій, ні до театру, ні до заходів «Просвіти», правда, любив жартуючи, познуватися з колег. Одного разу він пожартував над Іваном, татовим молодшим братом, обізвавши його когутиком. Іван був дуже серйозним хлопцем і не міг цього пробачити Миколі, який зробив це при дівчатах. Тоді Іван промовчав, а ввечері перестрів Миколу і надавав стусанів і той більше не зачіпав Івана. А жили вони у спареній хаті, на спільному подвір'ї.

Тато сказав, що коли Микола здав маму на вокзалі стрибкам, його не залишала думка, що той був штатним донощиком і міг доносити і на інших у селі, бо коли були облави і до того, як вони починалися, зникав зі села. А коли став студентом медичного закладу, то міг доносити і на студентів, бо таких енкаведисти тримали на короткому повідку.

Мама сказала, що давно пробачила Миколі. А тато взяв у руки мандоліну і заспівав дідову улюблену пісню «Кличуть кру-кру-кру, в чужині умру, заким море перелечу, крилонька зітру...». Коли він співав, йому на очі наворачталися сльози, перед ним пролітали юні роки, коли він грав на ній в самодіяльному театрі «Просвіти», який він організував, а також роки ГУЛАГу, який він пройшов і вижив завдяки вірі, що мама його чекає, і дякуючи Всевишньому Богу.

П.С. Коли я був депутатом Львівської облради, голова депутатської комісії Олексій Балко, коли я зайшов до нього, то він сказав, що знає, що мій тато був репресований і відбував термін у ГУЛАГу і що зараз багато хто подають документи на реабілітацію. Я розповів це батькові, а він каже:

— Сину, що я піду до тих катів, як катували мене, нищили наш рід, просити якусь реабілітацію?

Я зрозумів, що батько мав рацію. Михайло Васильович Петрик піде зі світу нескореним уже в поважному віці. Але я як його син подав заяву у Львівське КГБ зі всіма даними батька, де був затриманий і де відбував покарання (на Уралі, в Красно-туринську). Отримав відповідь, що жодних матеріалів не знайдено. Воно й не дивно, бо зона Краснотуринська була одною з найбільш засекречених, бо тут виготовляли «Катюші» чи комплектуючі, а набої до них точно виготовляли.

Поїздка до родини в Козівку

У 1970 році після успішних сходжень на вершини західного Кавказу, що проводилися з альптабору «Алібек», пройшовши сам через Клухорський перевал, через селище Зугдіді, зупинився в Сухумі, звідтам ввечері підсів на корабель «Адмірал Нахімов» і відплив до Одеси, а далі добирався поїздом «Одеса-Львів». Відправляючись з Одеси, вирішив відвідати батькову родину в селі Козівка Тернопільської області. Я з дитинства наслухався про мою героїчну родину, дідуся Василя Петрика, коваля, який у той час уже помер, бабусю, тітку Михайлину (Ольгу), батькового наймолодшого брата Генка, його сім'ю, мого двоюрідного брата Ореста, який з мамою Ганною (моєї мами двоюрідною сестрою) в 3-річному віці був висланий у Хабаровський край, у ГУЛАГ на Амурі, ще багато рідні в Козівці. Висівши з поїзда в Тернополі, я відправився на автобусну станцію, щоб їхати в село. О шостій годині ранку я виїхав із Тернополя автобусом. Петрики, Гаї, Білоскірка, Грабівці – всі ці назви я чув від батьків і було якось гарно чути ці назви, оголошені водієм. Мені було вже 22 роки, а я вперше ступлю на землю моїх батьків, вперше побачу їхню глинобитну хатину, джерело неподалік від річки, з якого вони носили воду, поле, на якому полягли хлопці під час облави у 1939 році, вискочивши з криївки, що була на обійсті мого діда.

О. М. Петрик. 1970 р.

Роздумуючи, я любувався з вікна автобуса пшеничними полями, з яких визирали соромливо червоні маки і сині воло-

шки. Роса сріблом виблискувала на колоссі, як срібні коралі на сонці, яке тільки що прокинулося. Не доїжджаючи кілька кілометрів до села, я вийшов, закинув на плечі свій тяженький рюкзак і пішов за автобусом, який швидко віддалявся. Єдине, що дисонувало цій чарівній красі, яка панувала навкруг, це дим і курява за автобусом. Тільки-но він зник з очей, як зайшовся співом жайворонок, який літав над полями, зависаючи в небі, тріпотів крильцями, залементували чайки, які шугали навколо. По інший бік дороги синіло море льону, який колихав вітерець, наче хвилі. Яка невимовна краса! Мені здавалося, що і я гайну над полями, в мене зараз крила виростуть, що я найщасливіший у світі, разом із жайворонком, який виспівував у високості на всі лади. На горизонті виднілася церковна баня з позолоченим хрестом, що виблискував у ранішніх променях і відкривалося село, куди я прямував. З правого боку показався цвинтар, де спочивають мої пращури, яких я майже не знав, бачив тільки на фотографіях. Мамині батьки тут лежать, а я бачив їх лише раз, коли був маленький, вони приїжджали до нас на хутір Солуки, де ми тоді проживали. Приїздив до нас і дідусь Василь, і двоюрідний брат Орест у 1958 році, коли разом зі своєю мамою Ганною повернувся з Сибіру. Я не знав, де на цвинтарі їхні могили, тому помолився посередині за всіх рідних і тих, які тут спочивають. Із розповідей батьків я знав, що друга хата з правого боку, вуличка навпроти церкви, що веде вниз, до річки. Тому, помолившись ще біля церкви, я швидко знайшов потрібне обійстя. Пішов вуличкою вниз, зупинився біля заїзду на подвір'я, глянув на хатину і побачив, як моя бабуня, спираючись на стіну, помаленьку переступає від кута хати в мій бік. Мені перехопило подих. Вона вже була сліпенька. Я стояв, мов укопаний, не міг зробити й кроку. Раптом вона зупинилася, повернула голову вухом до вулиці і, як серна, покрутила головою, щоб почути звуки. Я стояв мовчки, затамувавши подих. Бабуня двічі поклікала мене: «Олю, Олюню!». А я не міг збагнути, як незряча знала, що я тут, адже я нікого не повідомляв про свій приїзд, звалився, як з неба. Тут я почув голос тітки Михайлини з сіней:

– Мамо, куди ти пішла, ще впадеш. Який Олюньо, що ти видумуєш? Стій на місці, зараз я тебе заберу.

А бабуся каже:

– Мені нині снівсья сон, що приїхав онук, то може приїде.

Я стояв закам'янілий, сльози навернулися на очі. З дверей вийшла тітка, побачила мене і плеснула в долоні:

– Господи! Як ти його побачила? – спитала бабцю.

Бабуня сказала, що вона не бачила, а знала, що Олюньо приїде.

Я скинув рюкзак посеред вулички і пішов до них. Досі не можу збагнути, як моя незряча бабця знала, що я стою біля воріт обійстя. Думаю, то голос крові, телепатичний ефект. Я обняв тітку, потім бабцю. Тітка побігла забирати мій рюкзак, а я повів бабцю в хату. Тітонька притягнула рюкзак у сіни, вона була ще досить міцною, бо робота на господарці потребувала сили. Я запитав, де криничка, про яку чув від тата. Трохи погломонівши з родичами, я пішов до кринички напитися води і вмити лице, як це робили мої предки, дід Василь, батько. Вода ця благословенна. В цей день була сонячна погода і я вирішив почистити криничку, що була замулена. Кам'яні плити стояли твердо, але при вході з джерела одна з плит сповзла у струмок. Ніхто не доглядав за криничкою. Далі від джерела була місцина, де корови пили воду, але потічок був маленький. Я вирішив по обіді не марнувати часу, а почистити криничку, поправити її береги. Взяв невелику лопату, що була на господарстві, відро і пішов наводити лад. Тут на Йордан набирають воду для церкви, щоб посвячувати. Кілька годин я вичерпував мул, який уже майже заглушив джерело. Вода була холоднюща, аж зводило кисті рук. Нарешті побачив, як забурлила вода, вистрілюючи і викидаючи біленький пісочок. Я засунув руку глибоко, майже до плеча, у пісок, звідки бурлила вода і витягнув магілку вапняку, вода забила сильніше. Вапняки, які залягають тут на глибині до кількох метрів, а може й більше, фільтрують і пом'якшують воду. Розчистив також і струмок, який збігав до ріки, більше 30 метрів. Присів біля кринички і любувався джерелом, що ожило, потічком, що впливав із нього і своєю роботою, задоволений,

що зможу доповісти батькові про виконану роботу, коли приїду в Рудно. А потім поплентався дорогою догори, до тітчиної хати.

Тітка накрила на стіл підвечірок: домашній печений хліб, паруючі вареники у макітрі зі шкварками і сметаною.

Увечері, коли тітка Михайлина ще поралася на кухні, я почав розпитувати бабцю, щоб розповіла про себе, про дідуся Василя, про наш рід. Хоча я трохи знав від батьків, але бабусина скарбничка пам'яті була багатою і дуже цікавила мене. Вона починала розповідь і зупинялася на хвилю. Я розумів, що їй важко, бо коли згадувала, то мимоволі приставляла пальці до губів.

До нас зайшла сусідка баба Збиракова. Будиночок був спарений, під одним дахом жили дві сім'ї, які були також дальшою родиною. Мій дідусь Василь і дідо Збирак були стріешними братами, разом були в австрійському війську, воювали в Італії за цісаря. Звичайно, дідусь знав, що Австрія була окупантом, тому ніколи ні в кого не стріляв і навіть не цілився, а, залігши в шанцях, стріляв угору, а коли підходив хтось із командирів, то робив вигляд, що в когось цілиться і стріляв так, щоб не влучити. Але сам був поранений у стегно і потім комісований, як і його колега Іван. Коли у роті чи батальйоні хтось дезертирував або виникала підозра у зраді чи симуляції, відмові стріляти, то за це розстрілювали, розслідували і коли доводили вину, то десяткували. Шикували в шеренгу, відраховували кожного десятого і розстрілювали. Так австріяки намагалися тримати військову дисципліну. Під час одного такого десяткування дідусь був восьмий, тому казав, що в нашому роду щаслива цифра вісім і повторював, що українська зірка є восьмикутною, то вісімка є щасливою для всіх українців, як і четвірка. Баба Збиракова була доброю людиною і з дитинства колежанкою моєї бабці, молодшою на сім років. Вона дуже втішилася з мого приїзду, почала розпитувати про батька, який виріс у неї на очах, про маму, бо коли батька заарештували в грудні 1939 року, мама вже була заручена з ним. І поки батько сім років відбував у ГУЛАГу, мама жила в батьковій сім'ї і чекала його повернення. У баби Збиракової був син Микола, який

пробував до мами залицятися і постійно торочив їй, що Місько не повернеться, але мама сім років чекала і таки дочекалася. Коли у 1946 році Михайло повернувся, на що Микола не очікував, але зустрів батька ніби привітно. А на маму як на зв'язкову ОУН, а пізніше УПА, вже полювало НКВД, бо хтось її продав. Через якийсь час з'ясувалося, що то були один поляк і татів сусід Збирак, тому мама змушена була перебувати на нелегальному становищі та більше двох років переховуватися по родині і по патріотичних сім'ях у кількох селах, тому енкаведисти її не вислідили і винесли вердикт «живою не брати». Кілька разів мамі вдавалося вислизати з облав, бо вони її не знали в лице. Мама мала три псевдоніми, одна з них Наталка, бо у виставах «Просвіти» грала роль Наталки Полтавки, а ще Калина і Ясна, здається ще було одне псевдо. Одного разу, коли НКВД у 1939 році в грудні з підказки зрадника поляка Бунти накрили криївку на батьковому обійсті, в якій були татів брат і ще два родичі, маму мало не розстріляли свої. Але про це пізніше.

Коли батько повернувся з в'язниці, то спланував забрати маму і виїхати до Львова з Тернопільщини, бо знав, що рано чи пізно маму вислідять і заарештують або розстріляють, бо вона працювала на дві боївки. Тому тато вдосвіта взяв маму, яка ночувала неподалік у сусідів, і вони пішли з Козівки пішки до Тернополя десь понад 20 кілометрів. Поїзд на Львів мав бути по обіді. Тому вони кілька годин блукали по магазинах, робили вигляд, що мають намір щось купити. Батько мав посвідчення з ГУЛАГу про звільнення для вільного пересування, яке на зоні дав йому циган, віддав своє, бо за гарну поведінку і почерк його взяли у штаб писати документи. Тому тепер у батька проблем не було. За якоїсь пів години до прибуття поїзда на Львів вони попрямували на напівзруйнований вокзал, бо на нього німці скинули бомби. Вийшли на перон, за якийсь час до платформи прибув поїзд, виходили люди. На іншому боці перону також стояв поїзд. Люди ходили то в один, то в інший бік. Батько не поспішав сідати в вагон, вивчав ситуацію. В якусь мить він понад головами людей побачив Миколу, який розмовляв із трьома патрульними, дивлячись у їхній з мамою бік. Відстань

між ними була до 35 кроків. Микола відійшов від патрульних, які були у зимових будьонівках, а ті швидко рушили в бік батьків. Тато сказав: «Маріє, рятуйся, бо вони йдуть по тебе, шугни попід поїзд». Мама сказала: «Ти тікай, я дам собі раду, а ти мене потім знайдеш». Мама швидко присіла, стягнула з голови чорну хустку, а під нею була біла пухова, підкотила плащ, зробила з нього куртку і пішла назустріч трьом патрульним. Краєм ока бачила, як вони нишпорять навколо поглядами, пройшла поміж ними, як би нічого не було, а вони побігли вперед, тупаючи чобітьми. Так мамі вдалося вишмигнути від патруля, який був тут не випадково, а за наводкою Миколи Збирака. Мама швидко пішла до розбомблених сходів, збігла ними в сутерени. Тут люди зробили собі відхоже місце. Пройшовши через фекалії, вона забилася під обвалений сходовий марш і причаїлася. Тут було темно. Батько з тамбуру вагону, що відходив, побачив, як мама прослизнула повз гебістів, перейшов через вагон і пішов у бік перону, де зникла мама. Через якусь хвилю патрульні вже бігали з вівчаркою. Четвертий, який вів собаку, прийшов на те місце, де мама змінила хустину, собака взяв слід. Коли тато побачив, як собака рвонув до розбитих сходів, в нього заперло дух, подумав, що маму зловлять. Але через якийсь час вони повернулися з собакою без мами і помчали пероном далі. Пострілу не було, тато зрозумів, що Марія знову уникла затримання. Коли патрульні з собакою спустилися сходами, мама чула, як дихала і фиркала собака, що втратила слід через сморід сечі і калу. Один із патрульних, намагаючись заглянути під сходи, де сховалася мама, послизнувся на лайні і мало не впав, почав матюкатися. Патрульні розмовляли російською, насміхаючись із колеги, який послизнувся і вперся рукою в фекалії. Всі вони разом із собакою побігли нагору. Мама весь час молилася і, як потім сказала, Господь почув її молитви. Близько трьох годин батько не наважувався спуститися вниз, вивчав обстановку. Коли почало сутеніти, переконавшись, що все спокійно, спустився розбитими сходами в підвал. Мама замерзала, розтираючи коліна. Було 24 градуси морозу. Вона відчувала, що її хилить на сон, подумала, що зов-

сім замерзне. Пробувала звестися на ноги, та вони не слухалися, не тримали. Нарешті мов крізь сон почула голос батька: «Маріє, Маріє!». Вона відкрила рот, щоб відізватися, та голосу не було. Вона напружилася і закашляла. Батько заліз під сходи, взяв її на руки, виніс на чисте місце, почав розтирати. Скинув свій плащ, посадив на нього маму, по черзі знімав з її ніг чоботи і розтирав задубілі ноги. Нарешті вона змогла встати. Вони покинули вокзал. До Козівки йшли пішки близько восьми годин. У село прийшли вночі. Відігріватися додому не йшли, пішли до сусідів з родини, до Йосипа Петрика. Розповіли все Йосипу. Той загрів молока з маслом і медом для мами. Трошки передрімали і батьків колега з дитинства запряг коней в сани і о 5 годині ранку вони поїхали на станцію перед Тернополем, у Підволочиська. Батько розраховував, що тут буде безпечніше сісти в поїзд. Так вони добралися до Львова, а там пішли на нелегальну квартиру, де мама мусіла переховуватися, бо не мала документів. Татові знайшли тимчасову роботу. У березні 1947 року через земляка Василя Барана, який працював на хуторі Солуки на млині, татові вдалося влаштуватися там механіком-мотористом. Тут була службова квартира при виробничому об'єднанні «Млин, тартак, шкірзавод». У квітні тато забрав сюди і маму. В Янові (селище Івано-Франкове) стояв гарнізон. Начальник гарнізону Лебединець, щоб прохарчувати свою сім'ю і солдатів, яких було близько тридцяти, їздив у Солуки на млин то по муку, то по крупу. Так він мимоволі став колегою Василя Барана. Бо час був голодний. Лебединець не був енкаведистом, а фронтовиком, тому на життя мав дещо ліберальніші погляди, до того ждесь під Брестом був поранений і ледве вижив, мабуть тому до людей ставився не агресивно, по доброму. Керівництво виробничого комплексу «Млин, тартак, шкірзавод» знаходилося в Янові, де директором був східняк українець Бороденко, патріотично налаштований, до того ж віруючий, який також побував на фронті, форсував Дніпро, а закінчив війну під Прагою. Приїздив завжди до нас на Пасху. Завдяки йому і Василю Барану мамі з батьком вдалося зробити документи і побратися. Допоміг Лебединець завдяки Бара-

ну. Прізвище мами з дому було Гладиш, але його світити було неможливо, бо мама в той час на Тернопільщині рахувалася в розшуку. Тому їй зробили довідку на прізвище Козак. Таке прізвище було в її бабусі. У 1936 році, коли мама вступила в ОУН зв'язковою, це прізвище стало її першим псевдо. Довідку допомагали робити ще до 1939 року у Великих Бірках. Довідка була дуже пошарпана, тому перед одруженням батьків її треба було поновити. Баран сказав начальнику гарнізону, що мама його племінниця і що він її познайомив з найкращим своїм механіком, тобто моїм батьком. У батька була довідка про звільнення з ГУЛАГу. Начальник гарнізону Лебединець допоміг також із реєстрацією шлюбу в Янові. Він сказав Барану:

– Ну что ж, будем гулять свадьбу.

Начальник гарнізону був, як я вже казав, фронтовиком, завдяки Барану нормально ставився до тата, бо на власній шкірі відчув сталінську систему, адже його батька розкуркулили в 1931 році. Лебединець подарував моїм майбутнім батькам залізне ліжко і матрац із військової частини, за що Баран дав на гарнізон мішок муки і мішок пинцаку (круп). Баран таємно постачав провізією також бандерівців.

Восени 1948 року на млин завітав Роман Шухевич, його зв'язкова Кривута жила в Карачиніві, сюди на явочну квартиру до Барабашів і навідувався наш провідник. Брати Барабаші були гарними бійцями. Під час облави 1948 року загинули на млині. Облавники наїхали з Підрясни, де була водокачка. Чотири хлопці снідали в підсобному приміщенні на млині, яке називали «шаланда», таку назву дав Солук Петро, який служив моряком на Балтійському морі. Так от, у час облави двох хлопців заховали, засипавши їх зерном у бункері, яке йшло на вальці для мелива, а Барабаші заховалися у водозливів, що подавав воду на турбіну. Висота камери водоприймального була п'ять з половиною метра, туди і спустилися брати. Коли один із яструбків відкрив люк і присвітив туди ліхтариком, він їх не побачив, бо вони стояли за пластом води, що падала, як водоспад, у камеру, але один із братів підняв голову догори, зблиснули гудзики німецького кітеля, що були начищені до блиску.

Енкаведист почав стріляти вниз. Гримнули дві гранати. З цієї пастки виходу не було. Для певності капітан-облавник кинув ще одну гранату. Хлопців витягнули мертвими. Тоді енкаведисти вивели з млина мельника і його помічника мірчука і розстріляли просто на вулиці під парканом з автомата. Перед тим, як це сталося, коли машина з облавниками тільки показалася на пагорбі за 400 метрів до хутора, в підсобку, де снідали хлопці, вбіг мірчук і крикнув, що облава, щоб хлопці відступили поза млин за шкарпами, тобто горбами, на лісок на Поланки, а звідти вже рукою подати до лісу, що межував з трьома селами Рудно, Вороців, Суховоля, де без проблем можна було зникнути. Далі на Мшану у бік Городка або у великі ліси Басівки, де була криївка, але хлопці злегковажили. Тому загинуло четверо чоловік. А в крайньому випадку могли дати бій, п'ять проти дев'яти енкаведистів, прямо тут, перед хутором за рікою, де була зручна місцина для бою, бо у мірчука був захований «Імпій», німецький трофейний автомат. Братів Барабашів поховали на цвинтарі у Вороцові, а мельника і мірчука у їхніх селах.

Батько працював мотористом на австрійському дизелі, що обслуговував млин і тартак, допомагав і на тартаку. Робота йшла майже цілодобово. В хуторі жили сім'ї, з якими мої батьки трималися, як з родиною, але з 14 сімей були дві, які вороже ставилися до моїх батьків, бо заздрили, що той, хто появився тут недавно, зайда, за короткий час завоював авторитет у людей, намагався всім допомагати: кував коней, клепавав коси, насікав серпи, ремонтував, що потрібно було, попри свою роботу, адже з діда прадіда був ковалем, а у концтаборі опанував професії токаря, моториста, механіка. І люди віддячували йому. Батько від свого батька навчився робити голки, в ГУЛАГу це вміння рятувало його. Але на Солуках до 1957 року сім'я жила в страху. Тільки загавкають собаки, у хаті гасили свічку або нафтову лампу, батько підходив до вікна, відтуляв крайчик фіранки і спостерігав за подвір'ям і дорогою.

5 березня 1953 року, коли по радіо оголосили, що здох Сталін, у той момент народився вдома мій молодший брат Орест. Пологи приймала сусідка Солук Параня, повитуха, яка

була моєю хресною. Пам'ятаю, коли оголосили, що здох кат, батько з радості заплакав, промовивши:

– Накінець здох катюга нашого знедоленого народу. Накінець збулося. Я пережив того виродка.

Я запитав батька, чому він плаче, коли треба тішитися. Він узяв мене на руки і сказав:

– Ці сльози, то сльози радості. Коли виростеш, то зрозумієш.

Тато в той час уже не мав проблем, а переживав за маму, бо її продовжували шукати.

Облаву на млині в Солуках проводив не яворівський гарнізон, а солдати зі Львова, що базувалися на Клепарові, нині тюряга, 30-ка на вулиці Шевченка. Вони проводили облави по навколишніх селах, намагаючись вийти на слід командира Романа Шухевича, заодно спроваджували в тюрми і до Сибіру тих, кого запідозрювали в неояльності до совітів. По селах налагоджували мережу донощиків, беручи на посади голів сільрад, голів колгоспів, бригадирів, у школи також ставили своїх. Навіть на Солуках на хуторі, де було 14 сімей, де всі один одного знали, було дві сім'ї сексотів, яких усі цуралися.

У Вороцові сексотом був голова сільради Богуцький на кличку Береза. Потім він перебрався в Рудно, збудувавши там хату, проживав із сім'єю неподалік від нас. Ходив весь час замкнутий, похнюплений. Одного разу не витримав, підкликав мого тата, а то вже був 1972 рік, почав виправдовуватися, що він не винен, бо час був такий, пригрозили вивезти в Сибір, тому погодився на посаду голови сільради, але клявся, що нікого не здав, хоча хто його знає. Бог таки покарав його, бо того ж року його доньці на заводі відірвало руку.

У 1960 році заарештували мельника Василя Барана за «пособніцтво антисоветським елементам», дали термін три роки. Відсидів він більше року, потрапив під амністію. За Хрущова трошки послабилися репресії. Але, як стало відомо, потім як Барана, так і електрика Степана, який був у боївці, хтось здав, із Солук чи Карачинова, бо там також був сексот, який часто навідувався на хутір і на тартак. Степан тут працював і

жив у когось на квартирі в Карачинові, лазив по електричних стовпах, обслуговуючи лінії електропередач. Його мати жила на хуторі Солуки, таємно зустрічалася з сином, прала його речі і готувала їсти по ночах. Він при зустрічі забирав те, що вона наготувала. Ніхто не знає подальшої долі Степана, який був у боївці Барабашів. Коли його арештували, його мати зникла з хутора. Казали люди, що розшукувала інформацію, куди заперли Степана, ймовірно туди й поїхала, бо свого житла в неї не було. Поїхала за сином на етап.

Хутір Солуки був дуже гарний. Тут протікали дві річки, було три стави, повні риби і раків, так що моє дитинство пройшло цікаво, правда до школи доводилося ходити з першого до четвертого класу в Карачинів, півтора кілометра, а з четвертого по сьомий включно – п'ять кілометрів у Рясну-Руську. Літом було простіше, але взимку досить непросто. Весною, коли розливалися ріки, наш хутір виявлявся ніби на острові. Бувало, що вода до тижня не спадала. У будинку, де ми проживали, було кілька коридорів, переходів до млина і підсобних приміщень. Тут були станки, що штампували гребінці з пластмаси, тут сушили шкіру на взуття і фарбували її. Сюди з округних сіл з'їжджалися люди, хто до млина молоти зерно, хто на тартак різати бельки на дошки. Завжди були цікаві новини. Якось тато з крижини зняв маленьку видру, ми її вигодували і вона всюди бігала за мною, як песик. Коли я спав, то вона влягалася поруч у ліжечко. Видра любила манну кашу на молоці. Коли мама давала мені смоктати манку з пляшечки через пипку, то я ділився з нею. Коли я з батьками йшов на рибалку, то брав її з собою, коли риба починала сіпати і поплавок починав гуляти, вона дивилася на поплавок і починала з радості підстрибувати, бо знала, що улов буде для неї. Видра була дуже розумна, любила бавитися з собакою, німецькою вівчаркою, полюбляла поганятися за котом, якого недолюблювала. Коли котові давали їсти, вона спочатку терпляче спостерігала за його трапезою, а потім робила кілька стрибків у вигляді сальто, кіт утікав, а вона підходила до їжі і лягала на живіт, розглядаючись по сторонах, тоді починала їсти. Було дуже цікаво спостерігати за нею.

Можна було бавитися з нею в хованки. Вона ховалася, щоб я її шукав, або втікала, щоб я її ловив. Ми змагалися у забігах і вона завжди перемагала і чекала винагороди, шматочок печива або коржика. Одного разу вона побігла сходами на горище і перед виходом на горище шурнула у проміжок між стелею і підлогою горища. Проміжок між балками мав близько 30 сантиметрів. Я поповз на животі за нею і хотів її зловити, та вона прошмигнула під рукою. Я хотів її намацати і намацав якісь залізні круглі предмети, цафаючись, викотив їх до сходів. Їх було чотири, на них були кільця, тому я засунув свої дитячі пальчики в ті кільця і помалу сходами зійшов вниз, потім близько 10 метрів ішов темним коридором, де на табуретках стояли мішки з мукою і різними крупами, зайшов у кімнату, ледь тримаючи на пальчиках чотири гранати. Щоб донести їх до кімнати, два рази зупинявся, поправляючи їх і підсобляючи собі животом. Коліном штовхнув двері і зайшов у кімнату, тримаючи тягар на пальчиках у кільцях. Батько якраз обідав, не звертаючи уваги на мене. А я сказав:

– Тату, дивися, які залізні яйця я знайшов.

Тато, не доніс ложку до рота, вона випала йому з руки, очі стали круглими, рот відкрився. Я зрозумів, що тут щось серйозне притарабанив. А тато ледь спромігся вимовити:

– Синочку, дитино, стій так, як стоїш, не рухайся і не випусти ті яйця.

Він швидко вийшов з-за столу блідий, як стіна, підійшов і легенько зняв у мене з пальчиків чотири гранати. Я ж не знав, що то таке. Аж увечері, коли він розповідав мамі, я почув слово «гранати». Мама, сплеснувши в долоні, промовила:

– О, Господи, де то він їх знайшов?

Увечері після розмови з мамою, тато покликав мене і все пояснив. Якщо б я висмикнув хоч одне кільце, то стався б вибух і я би загинув. І щоб я, не дай Бог, комусь про це розказав, бо прийдуть москалі і мене заберуть. Якщо я щось подібне ще знайду, то щоби не рухав, а прийшов і сказав йому. Це була корисна наука, тому я наступного дня знову поліз на сходи в щілину між повалою і підлогою, сподіваючись ще знайти залізні

яйця, та не знайшов, але були там дві лимонки і дві циліндричні штуки з ручками. Коли тато забрав їх у мене, вибіг із хати, побіг до нижнього ставка за насипом. Я побіг за ним іншим боком насипу, щоб побачити, що тато буде з ними робити. Я заліг, виставивши тільки голову з-за греблі. Він покидав боєприпаси майже на середину ставка, потім сів на березі і досить довго сидів. А я, ховаючись за греблею, побіг додому. Я запам'ятав місце, куди тато їх кинув. Мені було тоді чотири роки з гаком. Коли я підріс, то пробував відшукати ті гранати. Я довго плавав і пірнав, але марно. Дно ставка було досить болотисте. Коли ставав на дно, то болото сягало колін, а глибина води сягала більше двох метрів. Під водою я міг триматися більше двох хвилин, деколи три хвилини. Мені дуже кортіло дістати ті штуки заради спортивного інтересу.

Приїхавши до Козівки до тітки і бабці, я багато довідався про свою родину по татовій лінії на відміну від маминої. Батьки неохоче розповідали мені про себе, боялися, щоб я не виповів комусь того, що вони пережили і перебули, бо час був непевний. Щось вдавалося підслухати з розмови батьків між собою або від тих, хто приїздив на хутір Солуки з Тернопільської родини, але я ніколи не смів ні про що перепитувати. Тільки коли я закінчив школу і почав вчитися в політехнічному інституті, тато інколи вечорами, якщо не був втомлений, бо працював у будівельному тресті БУ-16, розповідав про своє минуле, зокрема про ГУЛАГ. Ми вже тоді жили в селищі Рудно, де збудували хатину і переїхали сюди в 1961 році, де я пішов у восьмий клас.

Якось на хутір Солуки приїхав дідусь Василь, татів батько. Вечорами вони розмовляли. Дідусь розповідав, як воював в австрійському війську. Тато розповідав про себе і про маму. Я дещо запам'ятав і спробую переказати.

Дідусь Василь народився в Козівці 1880 року, в сім'ї коваля ще за бабці Австрії. Головним його вишколом із дитинства була кузня, де він допомагав своєму батькові. Кузня була власністю дідуся. Сюди приїжджали з навколишніх сіл кувати коней, робити молоти, сапки, серпи та інше знаряддя. Він за-

кінчив чотири класи сільської гімназії, де від першого класу вивчали німецьку мову. У 18 років поїхав у Тернопіль працювати на колії. Через пів року як здібного хлопця його запросили на Львівську залізницю, де тоді будували залізничний вокзал. Вокзал будував завод Лютендорфа, потім «Алмазінструмент» на вул. Б.Хмельницького.

Тут були потрібні робочі руки для будівництва вокзалу, тому дідусь стягує зі села свого колегу Івана з Козівки. Дідусь офіційно влаштовують на заводі, як він казав «Лютендорфа». Живуть з Іваном на квартирі. Через півтора року їм дають невеличкий спарений будиночок на вул. Листопадовій (Енгельса, зараз Коновальця), неподалік від церкви. За хатину треба було відробляти, сплачуючи з заробітної платні. За два з половиною року він із колегою Іваном виплатили все. У кінці 1904 року вони вже володіли спареним будинком, але влада поставила вимогу про доплату якоїсь ренти на користь заводу. Дідусь з Іваном працювали на будівництві вокзалу по дві зміни. Основна їх робота була склепувати стійки і ферми, які готові привозили поїздами з заводів Австрії, Німеччини. Тут їх кранами, поліспастами виставляли до риштування і склепували, розпікаючи нюті-болванки до білого. У 1905 році закінчили зведення металевих конструкцій і дідусь Василь з колегою перейшли безпосередньо на завод, де в основному виготовляли фіакри. У них була найбільш відповідальна частина роботи – виготовлення ресор, осей. Також дідусь виготовляв зброю для коней, підкови, а Іван підсобляв моему дідусеві.

У 1911 році Василь одружується з дівчиною з рідного села Козівки і забирає її до Львова. У 1913 році у них народжується син, мій батько, якому, як прадіду, дають ім'я Михайло. Одружився також Іван, але дітей ще не мав. У 1914 році їх обох мобілізовують до австрійського війська, де вони потрапляють у 16-ий резервний піхотний полк. Два місяці триває вишкіл, підготовка до бойових дій. Вони живуть у бараках, куди прибувають новобранці. Із спогадів діда знаю, що в їхній барак через стіну підселяють трьох молодих рекрутів. Вони починають розмову, бо дідусь досконало володів німецькою, і з'ясовується,

що хлопці не резервісти, прізвище одного Шікельгрубер, ім'я Адольф.

Дідусь з Іваном три місяці провели в «учебці», потім їх відправили на фронт, на північ Італії для придушення повстанців, що називали себе «гарібальдійцями». І я підслухав із розмови дідуся і батька, і в 1970 році, коли вперше приїхав до бабусі і тітки Михайлини (Ольги), бабуся мені розповідала, що дідусь служив в одному полку з Адольфом Гітлером, який після «учебки» дістав звання капрала і був відправлений чи то у Бельгію, чи у Францію. Дідусь оповідав, що Адольф був спритний і досить винахідливий, просив дідуся навчити його кувати коней, бо дідусь, окрім вишколу, кував їздових коней для офіцерів кінноти, які дислокувалися в сусідньому полку. Адольф умів рихтувати чоботи, навіть зробив стіл для бараку, за яким писали листи до рідних. У бараку завелися блощиці, кусали, не давали спати, то він узяв нафту і через соломинку запустив її у щілини своєї лежанки, почав спокійно спати, бо блощиці втекли. Коли сусіди це побачили, то почали просити, щоб він заприскав нари і їм. Адольф не відмовив. Були в бараку солдати, яких чомусь блощиці не кусали, які сердилися, що пахло нафтою.

Адольф полюбляв у вільний від служби час малювати, особливо коней. За те, що дідусь учив його кувати коней, він дав йому рисунок коня вуглинкою, який так і залишився на стіні бараку, коли дідуся відправили на фронт в Італію.

Коли в 1941 році німці прийшли в село Козівка, то в читальні, яку збудував і започаткував мій дідусь, німці зробили комендатуру. Будинок був споруджений десь у 1925-30 роках. Німці почали забирати людей з села на роботи в Німеччину. Викликали в комендатуру, складали списки і відпускали, казали з'явитися, коли покличуть. Люди почали ховатися, в селі зчинився переполюх. Люди знали, що дідусь служив у тому полку, що й Гітлер, почали просити, щоб він написав листа до нього. Дід Василь погодився, написав листа, заклеїв конверт білком із яйця і пішов у комендатуру. Звернувся до коменданта німецькою мовою і вручив йому лист у конверті, заад-

ресований Адольфу Гітлеру. Комендант був здивований, що тут якийсь дядько досконало володіє німецькою, відкрив лист, почав читати, час від часу поглядаючи на дідуся. Прочитавши, він запитав дідуся, звідки він знає німецьку мову і чому так фамільярно звертається до фюрера. Дідусь розповів, що служив із Адольфом в одному полку в учебці і вчив його кувати коней. Комендант зайшовся від сміху і пообіцяв відправити листа, попросив дідуся заходити при нагоді. Якось більше ніж за тиждень Василь зайшов у комендатуру і начальник сказав, що надійшла вказівка, щоб із села нікого примусово не забирати, тільки тих, хто захоче добровільно поїхати на роботи в Німеччину. Зрозуміло, що комендант нікуди лист не відсилав, а вирішував сам.

Коли прийшли совіти в 1945 році, хтось на дідуся настукав, його викликав совітський комендант, почав допитувати. Перед тим дідусь хильнув і зробив із допиту смішки, сказав, що то розповідають байки, що він писав ще до Пілсудського, бо вельми грамотний. Комендант закрив дідуся на дві доби у підвалі, де дідусь уже сидів разом із колегами у 1939 році без їжі і води 5 діб. Дідусь, коли будували читальню, на вікна в підвалі викував і поставив решітки, тому підвал використовували як тюрму для арештованих. Потім любив повторювати, який то був дурний хлоп, що сам для себе викував ґрати. Казав, що то доля так по-дурному жартує з хлопа. Потім, вийшовши з цюпи, переховувався по селах, поки все стихло.

На війні в Італії дідусь не вистрелив у жодного італійця і наказував своєму товаришу Івану так само стріляти кудись понад шанцями, але не в людей, бо це ми для них були окупантами. Якщо би довідалися про це австрійські офіцери, то покарання було би неминуче.

До війська Василя та Івана мобілізували в березні. 3 квітня по липень вони були в «учебці» на вишколі. В липні їх заперли в північну Італію. Вони таборували, як розповідав дідусь, на жовтій річці на півночі, де тривав визвольний рух. Солдати хворіли на малярію, бо стояла спека, літали хмари комарів-москітів. Під час однієї з передислокацій їхній підроз-

діл обстріляли італійські партизани і дідусь поранили в стегно. Куля зачепила кістку у верхній частині стегна і розколола її майже до половини. Лікарям не вдавалося її прилаштувати, тому зробили операцію і вкоротили кістку на півтора сантиметра. В медзакладі дідусь захворів на малярію, захворів також Іван, якому хвороба дала ускладнення на слух і зір. Був уже кінець жовтня, коли їх виписали з лікарні. Дідусь ходив на милицях. Його мали комісувати. В лікарні він познайомився з медсестрою, яка доглядала хворих. Вона була наполовину італійка, наполовину іспанка, вчила дідуся італійської мови і залюбилася в нього. Вона не була заміжня, мала 24 роки, запропонувала дідусеві залишитися з нею, але він розповів їй, що в нього є дружина і син. У кінці листопада дідуся звільнили зі служби і скерували на Україну. Звільнили також Івана через контузію, бо мав поганий зір. Комісувати їх мали в Україні, в Судовій Вишні біля Львова, бо саме звідси їх відправляли на службу. Комісія у Львові вирішувала питання компенсації за поранення і службу. Там, в Італії, дідусеві та Івану були виділені кошти до дороги до Галичини, але їх було недостатньо, тому вони отримали документ як солдати для безплатного проїзду залізницею. Прощатися з хлопцями прийшла знайома медсестра, яка їм на дорогу напекла пиріжків. Звали її Сандра.

Василь з Іваном добиралися до Німеччини на початку грудня, вдарила зима, тому вони найнялися тут на роботу до бавора. У бавора була невелика кузня, дідусь узявся за улюблену роботу разом із Іваном. Працювали до середини квітня, заробили трохи грошей. Бавор платив щиро і не хотів відпустити хороших робітників, але дідусь переконав бавора, що його чекають жінка з сином. Тоді господар подарував дідові Василеві мандоліну, а Іванові валізи на дорогу, дав книжки. Іван книжок не захотів, а попросив 30 штирів для кріплення рейок до дерев'яних шпал. Казав до Василя, що той має зробити йому борони для обробітку поля. Бавор був дуже здивований, що Іван замість книжок попросив залізничя і сказав, що Іван штіфель пуцер (чистильник чобіт). Бавор дав Іванові штирів, бо був відповідальний за частину залізниці і на його території

знаходився склад зі шпалами і кріпленнями до них рейок. Ті тридцять штирів Іван дотарабанив у Львів, де на заводі Лютендорфа дідусь зробив йому з них борони, які вони відвезли в Козівку.

До Судової Вишні добиралися пішки, возом і поїздами близько 20 днів, зупинялися у військових частинах, жили в казармах. У Судовій Вишні їх визнали непридатними до військової служби. Правда, Іван мав проблеми, бо зір і слух трохи поліпшилися після контузії, але дідусь навчив його симулювати. Нарешті їх відправили до Львова, де вони отримали необхідні документи і виплати за службу та каліцтво. Дідусь повернувся через пів року на роботу, але важкої роботи йому не давали, в основному робив збрую для коней і оздобу для фіакрів, займався підготовкою матеріалу для ресор та їхнім випробуванням. За гроші, отримані за поранення на війні і за роботу на фронті, він відкупив у селі Козівка у пані Мохнацкої десять моргів поля, які обробляли дідусеві батьки і молодша сестра. В досить великому селі Козівка було близько двох десятків сімей польських і змішаних із українцями. Сім'я пані Мохнацкої була чисто польська, але вона добре ладила з українцями. Вони були найбагатші в селі, бо володіли великим наділом земель, полів, мали великий сад і невелику ферму на п'ять коней і десять корів і телят. Господарювали до приходу других москалів у 1939 році, а потім виїхали до Польщі, залишивши все. Дещо встигли продати за півдарма, решту конфіскували совіти. Мохнацка казала: «Пшишли москалі і вшистко забралі». Конфіскували всю землю в селян і в дідуся, і стару кузню також.

У 1916 році Іван був звільнився з роботи, бо йшло скорочення підсобної робочої сили, продав свою половину хати і повернувся в село. Дідусь як майстер, робота якого цінувалася, залишився у Львові. Кожні чотири місяці він мав оплачувану місячну відпустку. В нього народилася доня, моя цьоця Михайлина (Ольга). В дідуся з ногою була проблема, бо вона була коротшою на два сантиметри, він накульгував. Яюсь на місці перелому стався нарів і відкрилася рана, яку він гоїв маззю, прикладав компреси з самогону. На заводі виникали пробле-

ми, дуже скоротили замовлення. Австрійська імперія наближалася до краху. Листопадовий здвиг дідусь зустрів у Львові. На вул. Замарстинівській був організований один зі штабів, де набирали вояків. Дідусь навідався туди, але побачивши, що він кульгає, йому відмовили у мобілізації. То було 16 листопада 1918 року. Завод уже не працював. Адміністрація заводу, ще австрійська, організувала охорону і нікого на завод не пускала. Охоронці добре знали дідуся, тому його пропустили забрати особисті речі та інструменти, в основному вимірювальні кронциркулі, штангенциркулі, пристрій для вимірювання температури металу. Коли він виходив, охорона віддала йому честь і навіть не перевіряла. Потім ці інструменти я бачив у батька в роботі, коли він працював на Солуках після ГУЛАГу. Інструмент на той час дуже цінився. Більше пів року завод не працював. Весною 1919 року господарем заводу став поляк. Робітники почали повертатися на роботу, набирали й нових, в основному поляків. Дідусь Василь прийшов на завод до керівника поляка і представився, що він тут працював до закриття, яку роботу виконував і що тут зберігаються всі його документи. Поляк уважно вислухав і запитав, чому дідусь криває. Той розповів, що був поранений в Італії. Поляк хмикнув і спитав, чому дідусь не записався в армію Галера. Дідусь відповів, що він українець і не може воювати проти єдинокровних братів, до того ж був поранений. Поляк витягнув із шухляди бланк польською мовою і запитав дідуся, чому він не говорить польською мовою. Той відповів, що може говорити німецькою, італійською і навіть польською, але пан розуміє українську, тому що керує таким заводом і мусить бути мудрий. Той засміявся, тицьнув дідові папір, який витягнув із шухляди, і мовив: «Подпиш декларацию, что естесь поляком и бендзеш працювал». Дідусь каже йому: «Я є українцем, працював при австрійському господареві і не мав ніяких проблем, бо перед Богом усі рівні, бо вірять у нього». Тоді поляк ще раз тицьнув дідусеві декларацию. Дідусь знову відмовився. Тоді поляк встав, показав пальцем на двері і каже: «Ідзь до пана Бога нех даст тебе роботи». Дідусь встав, узяв декларацию, роздер її, зім'яв і кинув

у поляка. Той від люті мало не сказився, вискочив у коридор і почав кричати, викликаючи охорону. Дідусь вийшов у коридор, де бушував поляк, узяв полу піджака, зім'яв у формі свинячого вуха і показав полякові, що той свиня. Поляк затупав ногами і пішов на дідуся, але той показав поляку ковальського кулака і той дав задній хід. Зайшли охоронець і поліцей, поляк почав оповідати, що сталося. Прийшов ще один поліцей. Дідусь пішов із ними. Суд засудив Василя на 48 діб арешту. Тільки на третій день бабця знайшла дідуся в тюрмі Бригідки (зараз тюрма на вул. Городоцькій). В тюрмі до дідуся прийшов знайомий адвокат, поляк, і запропонував написати каяття, але Василь відмовився. Тоді адвокат подав якусь петицію-скаргу і дідуся на 43-ий день відпустили. З роботою нічого не виходило. Десь на початку лютого помер дідуся батько Михайло і він поїхав на похорон. В селі оглянув кузню, яка була в порядку і вирішив повернутися в Козівку. Приїхавши до Львова, ще пробував знайти роботу, але його спроби були марними. Бабуся була вагітна третьою дитиною. Йшла весна 1920 року. Дідусь продав хату, яку купив той самий господар-поляк, який придбав Іванову половину. У квітні дідусь зібрав пожитки, узяв двох дітей і вирушив до Тернополя. Більшу половину дороги вони подолали пішки. Ночували у Зборові у знайомих. Прибувши до Козівки, дідусь розпакував книги, які привіз із Австрії і за кілька поїздок поїздом доправив сюди, в село. Був дуже розстроєний, коли побачив, що одну книжку погризла миша. Зберігати книжки не було де, лежали під бамбетлем або, як казали в селі, шлябаном. Тому дідусь вирішив, що організує громаду і будуть будувати хату-читальню. Його спарена хата зі Збираками була глинобитна. Але читальню вирішили будувати з каменю. Свідоміша частина села долучилася до будови. З якогось кар'єру звозили камінь. Привезли два вози вапна, тут же в ямі засипали. Будували три літа, з невеликим підвалом і вікном, на яке дідусь викував ґрати, що потім не дали йому можливості втекти, коли в 1939 році москаль зробив із підвалу в'язницю і закрив тут діда і ще кількох господарів. Підвал мав служити складським приміщенням.

У 1928 році літом дідусь вирішив перебудувати літню кухню, збільшити її і облаштувати криївку, стіни якої були глинобитні. Криївку вимурували, збудували всередині другу стіну через 80 сантиметрів від першої. Вікно було в дверях, які стояли впритул до стіни стайні, щоб не було помітно, що віддаль від дверей до кута літньої кухні на 80 см менша, ніж зовні. Щоб потрапити в криївку, треба було зайти у стаєнку, піднятися по драбині на стрих, підійти до його краю, підняти один із чотирьох кошиків від кута, покрутивши гніздо, в яке кури несли яйця, на пів оберта, щоб звільнити від кріплення, відкрити кришку люку, вимашену глиною з половиною і січкою, як і весь стрих, і по драбині спуститися в криївку, закривши за собою кришку люку з прикріпленим до неї кошиком, посунути кришку на 10 см, щоб кошик відчепився від кришки, що можна було зробити гачком із дроту крізь щілину в стіні. На стінах кута були два непомітні гачки, що тримали кошик, поки люди спускалися в криївку. Потім гачком кошик відчіпали, а кришку зашпайсовували. Коли б підняти навіть усі кошики, яких там було кілька, то вхід до криївки залишався непомітним.

Дідусь говорив синам, що часи непевні, тому потрібен схрон. Тому вони разом із синами Михайлом та Іваном робили перебудову, а їхні сестри Стефа і Михайлина (Ольга) місили ногами глину з половиною і січкою.

Літня кухня зі схроном мала тесаний дерев'яний каркас із брусків, була перекрита балками і дошками, все було заліплене глиною, навіть стеля, побілене вапном. Коли ліпили стелю, до глини додавали вапняної води, щоб глина краще трималася дощок і балок. Літня кухня була покрита соломкою, як і стайня. Десь у 1938 році дідусь перекриє літню кухню бляхою.

У 1934 році поляки заберуть мого тата до війська. Дідусеві поставили умову: або син іде до війська, або забирають 20 моргів поля. Тому тато змушений був іти служити. При війську служив при канонах.

Тато прекрасно грав на мандоліні, яку дідусь Василь Петрик-Жура привіз із Німеччини як подарунок від бавора, а

також любив грати в шахи, які сам вирізав: білі з липи і червоноуваті з вільхи.

У війську начальником батареї був австріяк, який добре ставився до мого тата. Стояли вони під Варшавою. Гармату обслуговували чотири чоловіки. Тато підтягував набої. Був поляк із Варшави, ще один наполовину поляк, батько якого був українцем з Ярослава, і навідник австріяк. На полігон неподалік від військової частини вирушали тільки влітку. Батарею забезпечували і харчували добре. У вільний час вояки грали в сітку (волейбол) або в футбол.

У 1936 році восени батько демобілізувався і повернувся в Козівку. Тут у будинку «Просвіти», який побудував дідусь разом із громадою села, постійно збиралася молодь, організовували концерти, ставили вистави. У той день, коли батько після війська вперше прийшов у «Просвіту», ставили «Наталку Полтавку». Тут батько і познайомився з мамою, яка виконувала роль Наталки. Вони закохалися одне в одного.

У селі тато довідався, що його молодший брат Іван у 14 років став членом боївки ОУН, а також два його шваґри, а його кохана Марія була в них зв'язковою. Ця новина ошелешила батька, проте він вирішив приєднатися до хлопців. Ще одною зв'язковою була його сестра Михайлина (Ольга).

Ще у 1924 році дідусь Василь заснував Спілку пасічників. Познайомившись у кузні з одним пасічником, який приїхав підкувати коней, дід Василь купив у нього три вулики. Здається той чоловік був із Скоморох. Дідусь перебирав у нього досвід. Спочатку вулики стояли біля кузні під навісом. Потім дідусь збудував у полі невеличку шопу, де сушив сіно, і на зиму заносив туди вулики. З часом до діда приєднався ще один молодий пасічник. У діда було вже 12 вуликів із бджолами, а у його колеги 8. При шопі вони добудували навіс без однієї стіни з півдня. Дідусь залучив до роботи у Спілці пасічників і мого тата. Пізніше 4 вулики дідусь Василь відпродав тому господареві, з яким починав. Тож мали разом із колегою по 8 вуликів. Після армії мій батько влітку часто ночував на пасіці, любив проводити там час.

Якось весною раненько з боку Підволочиськ у бік Козівки низько над землею пролетів кукурузник. Це був літак-розвідник, який перетнув кордон із-за Збруча, з окупованої москалями Хмельницької області. Літак зробив коло над селами Сороцьке, Скоморохи, Козівка, понад пасікою, і полетів за Збруч. Хлопці з боївки, яка базувалася в криївці в дідуса Василя, бачили того розвідника, але нічого не могли вдіяти.

Через кілька днів після першого прильоту літак-розвідник знову порушив кордон, покружляв над Козівкою, скинув ручні бомби на сад пані Мохнацької, де вона розвісила на шнурках між яблунями перевірювати подушки і перини. Бомби з літака, що зробив три кола, поперевертали кілька яблунь, а пір'я з перин вітер носив по цілій Козівці. Можливо пілот подумав на подушки і перини в садку, що то замаскована військова техніка. Вибігла Мохнацька і вжахнулася, почала вслід літакові кричати, щоб він свої бомби скидав на куревську засрану Москву, кляла на чім світ стоїть. Мій батько точно вичислив, звідки прилітає літак, показав хлопцям, де найкраще зробити на нього засідку. Довго чекати не довелося. Через три дні, 1 травня 1938 року, пролітаючи низько над полями, літак наблизився до села. Хлопці вистрибнули із засідки і з трьох автоматів «Імпіїв» обстріляли його. Через якусь мить кукурузник задимів, намагався виписати ще коло, щоб повернути за Збруч, але почав падати. За 500 метрів від пасіки льотчик вистрибнув із парашутом, а літак пролетів ще трохи, впав і спалахнув. Льотчик пришкутильгав на пасіку. Це було зранку. Батько чув гуркіт літака, вийшов з-під навісу і побачив, що наближається якась людина. Батько зігнувся до одного з вуликів, а коли підняв голову, то вже чітко побачив того чоловіка в кожусі та пілотській шапці, з пістолетом у руці. Він був поранений у ногу. Наблизившись до батька, наставив пістолет і запитав, чи є в нього бинти. Батько відповів, що нема. Як я вже писав, батько колись служив у війську при канонах і пам'ятав, що пораненому треба надавати першу допомогу. Тому зняв із себе сорочку, роздер і запропонував москалеві, який тримав батька на прицілі. Побачивши, що батько роздер сорочку, той попросив перетягнути

йому ногу. Тато роздер його штанину, знявши чобота, побачив кульову рану в ікрі, з якої точилася кров. Він тісно перев'язав рану. Москаль наказав татові відійти на кілька кроків, витягнув з-під кожуха ніж. Тато відійшов. Москаль поклав на землю пістолет, відрізав ножем халяву чобота, щоб всунути свою перев'язану ступню. Тоді звівся на ноги і запитав:

– Где граница? Сколько туда ідті?

Батько показав напрям і сказав, що недалеко, бо побоювся, щоб той не стрельнув, збрехав, бо до кордону було далеко. Він ще раз наставив на батька пістолет і запитав, чи точно кордон там, а потім сказав:

– Будеш ідті за мной, застрелю. Понял?

Батько кивнув головою і показав на палицю, щоб москаль її взяв. Москаль узяв палицю, вхопив пів хлібини, що була на столі, ще раз глянув на батька і покульгав у бік кордону. Коли він уже відійшов від пасіки, батько побачив хлопців з автоматами, які бігли полем москалю навперейми. Брат Іван біг до пасіки. Коли прибіг, запитав, чи батько цілий і чи москаль був сам. Батько сказав, що сам і що він озброєний. Іван обняв тата на радощах, показав на свій «Імпій» і мовив, що то не пипка. Вони засміялися. Батько сказав, що льотчик поранений у ногу і що він йому перев'язав поранення. Іван сказав, що правильно, бо пораненого треба перев'язати, а потім розстріляти, якщо він москаль, так, як це роблять вони.

Поки брати розмовляли, двоє шваґрів Василь і Федько вже вели льотчика до села через поле. Той йшов кульгаючи, а за ним хлопці з автоматами. Про це розповів мені син Василя Орест.

Батько пішов оглянути палаючий літак, а Іван пішов до шваґрів, які вели москаля. Вони вилучили в нього пістолет і гранату і чомусь не обшукали його.

Батько до літака близько не підходив, а приліг і здалеку чекав, що буде, бо в літаку могли бути бомби. Через якийсь час двічі гахнуло. Ймовірно, що були три бомби, бо на другий раз гахнуло сильніше, аж засвистіли над батьком осколки. За пів години літак догорів. А батько пішов у село, де мало не стала-

ся трагедія. Хлопці привели льотчика до читальні, хтось пішов по ключ від вхідних дверей. Льотчик присів на сходи і попросив води. Хтось пішов по воду. Люди, дорослі і діти, збігалися подивитися на москаля. Оточили його півколом, коли це хтось звернув увагу на надутий ззаду кожух. Василь наказав йому встати. Москаль поволі, спираючись на палицю, вставав, але раптом випустив палицю і поліз рукою під кожух і щось крикнув. Василь Петрик миттєво зреагував і дав по ньому чергу з «Імпія», той упав навznak. Люди розбіглися. Москаль прохрипів якийсь мат і замовк. Хлопці ще хвилю почекали, а потім перевернули його долілиць, задерли кожух, а там на поясі висіли дві гранати. Він не встиг дотягнутися рукою до чеки. Подірявленого кулями кожуха хлопці забрали, а його закопали на краю цвинтаря без зірки і хреста, без труни. Потім дядько Микола нарікав на себе, що відразу не обшукав його. Василь сказав, що не стріляв би в нього, якби він вів себе чемно. Хотіли вивідати інформацію, яку збиралися віддати керівництву проводу, яким керував Данило. Потім, коли у 1939 році прийдуть москалі, то будуть шукати і дізнаватися, що сталося з тим льотчиком, почнуть робити облави. Під час одної з таких облав поляк Бунта викаже криївку на обійсті діда Василя Петрика-Жури.

Коли дідусь, після повернення зі Львова до села, взявся знову ковалювати і створив пасічну спілку, Іван, його колега з війни в Італії, не дуже охоче допомагав дідові в кузні, бо мав зароблені австрійські гроші, які поки нікуди не вкладав. А, як потім з'ясувалося, запхав їх у подвійний свинячий капшук (висушений сечовий міхур) і заховав у дуплі старої верби в кінці свого городу біля ріки. Кожного ранку виходив із хати ще в кальсонах, ставав на причілку хати, потягувався і любувався своєю вербою. Та якось весною прийшла повінь і понесла кригу. Якась крижина буцнула трухляву вербу вночі і вода понесла її повноводною річкою. Встав зранку Іван, вийшов у кальсонах і шлапаках, став на причілку хати, потягнувся, глянув на вербу, а вербу шляк трафив. Протер очі, а таки нема верби. Інші верби стоять, а тої, що треба, нема. Подумав, що то якась помилка, швидко перерахував, чотири є, а п'ятої, середньої,

нема. Кинувся Іван бігти за водою, погубив шкраби, далі побіг босий. Жінка вийшла з хати, побачила, як Іван у кальсонах пігнав берегом і зник за сусідською стодолю. Подумала, що старий звар'ював. Прибіг босоніж на своє обійстя, до стодоли двері закрив на рекіш зсередини. Жінка прибігла, хотіла відкрити двері, та вони не піддалися. Вона почала кликати: «Іване, Іване!». Але тут почула, як щось упало і глухе хрипіння. Жінка заволатала: «Василю, рятуй Івана!». Мій дідусь якраз у стайні порався з худобою, вибіг на лемент сусідки і побачив, що вона намагається виважити двері до стодоли лопатою. Дідусь підбіг і нічого не розпитуючи вивалив з розбігу двері, зламавши дерев'яний рекіш усередині. А тепер оповідаю словами дідуся, як чув.

«Влітаю я в стодолу, дивлюся, висить Іван на ліцах (упряжці) і подрігує ногами. Що робити? Високо. Підняти підніму, а хто сильку зніме з шиї? Вхопив я косу, що висіла за одвірком, шарнув йому над головою. Іван упав долі. Кричу: «Давай воцет!». Поки жінка побігла за воцтом, я звільнив Іванову шию, почав бити його по писку. Вочи вирячені, а не дихає. Я роздер сорочку і став натискати на груди, на кожних чотири по рахунку. Іван не дихає. Затиснув йому ніс, розчепив якимось шворнем від воза йому зуби і почав його надувати, потім тиснути на груди. Вона принесла воцет і зчинила такий гвалт, що я її вигнав і закрив двері. Шурнув воцту на долоню і став розтирати груди. Вочи були в нього заковчені, губи сині, нігті сині, він обісцявся. Я став до нього кричати і він холера почув, хлєпнув возду. Я знов натиснув на груди. Він знов хлєпнув. Я знову натиснув. Потім він задихав із хрипом. Я сі втішив, всьо, думаю, буде жив. Вочи стали на місце. Через трошки часу я його посадив. Він дивився на мене, а потім питає, що сі стало, Василю? Кажу, що нічого, Іване, сиди тихо і дихай. Накінець Іван відійшов, став розглядатися навколо, побачив потяті ліці і каже:

– Яка курва потела мої ліці. Хто то? Хто?

Я став його заспокоювати. Він спробував звестися на ноги, а вони його не тримають. Жінка відкрила двері, сплеснула

в долоні, кілька разів промурмотіла: «Живий, хвала Богу! Живий!». Дідусь пожартував: «Богу в першу чергу і трошка мені». Іван витріщився на жінку і каже: «Що сі стало, чо кричиш?». А вона каже: «Ти сі вішав». Іван помовчав, а потім каже: «Що ти плетеш? Як сі вішав?». І тут на очі йому потрапила роздERTA сорочка. Він глянув на себе, що до половини голий, в самих калісонах, з босими ногами і каже до Василя: «Що ти зробив з мов сорочков?». Дідусь тяжко зітхнув і каже: «Іване, не грай вар'ята. Вставай, збирайся, йдемо до корчми, я тобі там всьо розповім». Затягнув Івана до хати, допоміг одягнутися і повів до корчми, де був власником жид Янкель, якого кликали Янко. Дідусь щодня водив Івана до корчми, поїв до безпам'ятства і вів «слабого» додому. А як добряче дідусь випив, то постійно співав пісню: «Журбо моя, журбо, чом ся зажурила, що з порожнов торбов по світу пустила?». Так і назвали мого дідуся Жура. В селі про нашу родину по-іншому не казали, тільки Журові.

Коли я вперше приїхав у Козівку, то все село наступного дня гомоніло: «Приїхав Олег Журів». А не Петрик. Це гарно, дуже гарно. Дідусь Василь Петрик-Жура був дуже порядною, чесною людиною. Все село його любило і поважало. Хтось собі жартував: «Василь Жура має дідька, бо все наперед знає». Дідусь стукав пальцем себе по голові і відповідав, жартуючи: «Кожен має дідька. Але тут немає розуму. Якби я мав розум, то австрійськими коронами (грошима) не обклеїв би свій виходок, а ліпше би з Іваном пропив усе до єдного грейцара». Адже після того, як впала австрійська влада в Галичині та прийшли поляки, то австрійські гроші перестали ходити, втратили вартість, тому їх тістом наклеювали на стіни у виходках.

Якось дідусь розповідав моєму татові, що настануть такі часи, що один буде на одному кінці світу, а другий на іншому і будуть говорити між собою і навіть будуть виділи один одного. А війна буде не така, як вони були при війську, мали карабіни, штики, а така, що єден тупне ногов до землі і всі попадають. Таке воно ще буде. А людей будуть продавати, як худобу, тисячами, а не так, як було за турків.

Цю розмову я підслухав ще на Солуках, коли дідусь до ночі гомонів із батьком. Батько посміхався на ту розповідь. А я думав, от дідусь дає, напевно трохи перепив самогону. А самогон був добрячий, міцний. Якось я крадькома трошки попробував, то мені мало щелепи не звело. Подумав, чого вони п'ють цю гидоту і ще й прицмокують і кажуть: «Г-ж-р, який чорт би її пив, хіба добрий козак». Батько не шанував пияцтва, частувався в основному по святах або коли різали свинку.

Коли вперше дідусь приїхав до нас на Солуки, я ходив до другого класу і було мені неповних сім років, бо пішов у школу у шість. Дідусь із батьком гомоніли, а я слухав, аж поки засинав. Тоді тато роздягав, визував мене і вкладав у ліжко. Інколи це робила мама, буркочучи, що подуріли хлопці і тримають дитину, поки вона носом не бахне з бамбетля і не заповне до підлоги. А я крізь дрімоту сміявся і казав, що я хочу слухати дідуся, бо він мудрий. У печі потріскували дрова, під ковбицею муркотів кіт, а я все хотів чути, що тато з дідом балакають. Дідусь гостював у нас тиждень, потім поїхав. Приїздив ще раз, коли я був уже в шостому класі, але був усього три дні.

Якось я почув крізь сон оповідь діда, що Іванові гроші, які ніби забрала вода разом із вербою, здається не пропали. Всього не розчув, тому трохи дофантазую, щоб Іван, як і дідусь, мав чим обклеїти свій виходок, тобто туалет.

Отож, дідусь у корчмі все ще поїв Івана, приспівуючи йому свою «Журбу». Після третьої чарки Іван починав плакати за втраченими грошима. Дідусь наливав йому у глиняний келих медівки, яку Янкель робив із самогону з медом, який дід приносив у корчму, часом полумисок, часом кварту. Янкель розчиняв мед самогонкою, частував Івана і тих, хто на той час нагодився в шинок. Дідусь, пригубивши кілька разів, починав співати і примовляти, що всі, хто зайшов сюди сумний, мають вийти веселими або не вийти зовсім.

На третій тиждень, всмаливши з Іваном по кварти горілки, дідусь сказав Іванові:

— Ти можеш мене слухати і не перебивати, бо я ти щось оповім?

Іван вмовк, нахилився над столом і збирався в черговий раз заплакати за втраченими грошима, що у вербі поплили рікою. Дідусь пацнув його по руці:

– Не плач, а слухай мене.

– Іван шморгнув носом і каже:

– Василю, Василю, який я був дурний, ліпше би я тії гроші тут з тобою пропив, то було би не шкода і так файно.

Іван затагнув дідову пісню «Журбо моя, журбо, чос мя зажурила?».

Василь був здивований, бо Іван ніколи не співав, бо голос мав, але не мав слуху. То він уперше затагнув баритоном, трохи фальшиво, і знову заплакав. Василь і питає:

– Що ти там плів, що ліпше би' сьмо їх пропили? То і проп'ємо до грейцара.

Іван продовжував сидіти похмурий. А Василь йому:

– Як ти будеш сидіти такий надутий, то я тобі нічого не розповім. Наливай ще по мудрику! (Дідусь так називав глиняні чарки).

Іван налив, хильнули і Василь каже:

– Слухай, не перебивай. Якось я вийшов опівночі посикати, а місяць повний, як золото. Глєнув на річку, бачу, хтось сидит на вербі. Думаю, привиділося. Аж раптом воно злізає з верби. Я притих, шурнув до сіней. А воно йде в мій бік. Я затаївся за дверима, а воно за хвилю зникло. Подумав, що лунатик лазить по ночах. Пройшов час і я забув про то. Через якийсь час знову вийшов опівночі по потребі, дивлюсі знову щось злізло з верби, тої, що була посередині, і десь зникло. Подумав, що примарилося. Та гнав рано худобу, йшов коло ріки, дивлюся хтось коло верби свіжу купу навалив. Думаю, ага, не привиділося. Глєнув на вербу, нічого незвичного, верба як верба, стара, трохи струхлявіла. Думав залізти, але ж знаєш, в мене з ногою проблема, треба було йти по драбину.

Так ось, коли випав сніг, я побачив свіжі сліди до верби, але якісь дивні, задом наперед. Думаю, вистежу, що то за мара лазить на дерево, але не вистежив.

Іван насторожив вуха й почав тверезіти. Дідусь Василь те помітив і каже:

– Наливай ще по мудрику, бо в горлі вже сухо.

Іван наливає і дивиться на Василя.

– Та не розливай, дивися, куди ляєш, бо добро пропадає.

Мовчки хильнули і Василь продовжив:

– Десь за три дні до твого вішання снився мені сон, таке ніби сон у сні, що я стою коло себе під ясенем, дивлюся, летит яструб, зробив коло над городами, залетів поза твою стодолу, а звідтам уже вертається не яструб, а щось велике, як орел, знову зробив коло над городами, тоді залетів і сів на середню вербу, щось подзьобав і полетів. Дивлюсі, а він вирвав пазурами вербу і поніс її. Махає крилами і регоче. Я протер очі і бачу, а то чорт з крилами. Ще зробив коло і щез. До рана я вже не зміг заснути. То так було, ніби й не сон. Рано пішов до кузні, а той сон із голови не йде і ніби хтось шепоче: «Подивися на вербу». То я ввечері не витримав, узяв драбину та поліз на вербу. Лізу і думаю, що старий і дурний, бо спиться і сниться. Але думаю, чого ж то пів року тому хтось, як луна-тик, лазив на вербу. Заліз ледве-ледве, глянув і повидів діру з боку води, дупло. Спробував запхати в дупло руку, не лізе, бо груба. В кацабайці була сірничка, посвітив у дупло, а там щось є. Знову спробував запхати руку, не йде. Думаю, запхаю і не витягну і буду сидів до ранку. Скоро зліз, сховав драбину під берег, пішов до кузні, взяв щипці, тонкі і довгі, і знову пішов до верби.

Іван почав мінятися в лиці і зіпрів, але мовчав, як наказав Василь.

– Заліз знову десь коло півночі, запхав щипці і став пробувати витягнути. З першого разу не вдалосі, за другим разом витігнув щось слизьке і мокре. Запхав то за пазуху, зліз, узяв драбину і пішов до хати. Взяв лямпу, ножиці і розтев. І що ти думаєш, а там гроші. Думаю, хто то встругав такого вар'ята. Думаю, помовчу, зачекаю, хто дасть сі чути. А через день дідько забрав вербу.

Іван не міг вимовити й слова, спробував встати з-за столу, але не встав, бо ноги не слухалися. З перехвилювання онімів.

А Василь продовжував:

— А потім ти повісився і я збагнув, що то було твоє дупло з грошима.

Іван дивився на Василя круглими очима, помацався за шию, на якій ще помітні були сліди від вішання на ліцах. Василь витягнув із-за пазухи згорток з коронами, тицьнув Іванові і сказав, щоб перерахував. В Івана тряслися руки, коли брав згорток, не вірячи своїм очам.

— Так, Іване, тепер будеш мене частувати, поки не проп'ємо хоч половини.

Іван розплакався і вхопив Василя в обійми.

Тут Василь прокинувся, бачить, Янко його тримає, пробує тормосити. Іван похрапує над столом. Василь питає:

— Янку, я що спав? І то що ми сі снило?

— Та спав єсь, Васильку. І що ти сі снило? Напевно цицька, з якої цюрає медівка?

— О шляк би його трафив, а я втішився, що віддав Іванові гроші, думав, що будемо пити тепер за його, а вийшло ціле гумно. Янку, Янку, якби я тобі то вповів, що сі стало, чи поставив бись ще квартиру? То є цілий кінець світу.

— Василю, я тебе збудив, бо хочу закривати вже корчму, бо нікого вже не буде. А завтра неділя, раненько до церкви.

— Янку, як то жид і до церкви? — бовкнув Василь.

— Та Бог для всіх один. Нема синагоги, то йду до церкви, - сказав Янкель і почовгав ще по квартиру медівки і канапки.

Іван все ще мирно спав, поклавши голову на стіл. Василь легко поторсав Івана за плече:

— Прокинься, Янко несе ще квартиру, то вже за твої гроші, що попили за водою з вербою і чорт їх має і буде за них пив.

Дідо Василь Михайлович, коли то оповідав татові Михайлові Васильовичу, реготав разом із сином, бо він був гарний оповідач, з тонким чуттям гумору. А я то все підслухав. Після того, як сталося невдале повішання, Іван почав частіше навід-

уватися до Василя в кузню. Дідусь викував йому рало, мотику, сапку, поправив борони, які зробив кілька років тому. І тричі на тиждень вони з Іваном відвідували корчму ввечері після роботи. Василь таки непогано заробляв, утримував сім'ю, чотирьох дітей: Стефа, найстарша, Михайло, Іван, Михайлина (Ольга). Третім після Михайла був Бронеслав, який помер, захворівши на епілепсію. Йому було чотири роки. У 1937 році народився Петрик-Жура Генко, наймолодший.

Весною 1938 року, на Зелені свята, польський ксьондз проводив відправу, а потім із невеличкою громадою зробили похід селом, у якому брали участь і українці, бо тут було близько десяти змішаних сімей. Коли вони переходили річку, просто на мості хтось застрілив ксьондза з карабіна. Люди спочатку не зрозуміли, що сталося, а коли ксьондз уже впав, частина людей кинулися шукати, хто і звідки стріляв. Ксьондз таки тут помер. Люди бігали по подвір'ях, заглядали в стайні і по закутках, але нікого не знайшли. Польська влада з Бірок і Тернополя почала розслідування. Але вже з самого початку поляки поговорювали, що то зробили українці з ОУН. Хлопці заперечували, що то не вони, і самі почали шукати винного, щоб відстояти свою честь. У школі працювала вчителькою молодичка років 40, незаміжня, викладала кілька предметів. Вона була з Полтавщини, потрапила в Галичину за 3-4 роки перед голодомором. Хлопці знали її як гарну особу, навіть симпатизували їй. До неї підозри не було. У школі працював і практикант років 18-19. Хлопці почали слідкувати за ним, з'ясували, що тоді казали, що ніби він був у Тернополі, бо була неділя. Поляки все більше звинувачували українців і хлопці казали, щоб шукали винного, а самі з практиканта не спускали очей. Вбивство ксьондза – то була проблема польської влади, але вона нічого в плані об'єктивного розслідування не робила, лише приписувала це вбивство українцям. Хоча вже було відомо, що москалі з-за Збруча напхали своєї агентури на територію Галичини, тодішньої Польщі, особливо у прикордонні області, а також на Буковину, де правили мадяри.

Ще у 1936 році дідусь Василь казав:

– Москаль готується до війни і прийде нас «визволяти», мусимо бути готові. Не так, як у 18-му році. Поляки програють. Можливо нам із поляками доведеться разом воювати проти лютішого ворога, а як побороємо його, тоді будемо пробувати розібратися з поляками миром, якщо Бог дасть, хоч я не дуже в то вірю. Але мусимо тепер бути готові до гіршого, а там, як Бог поведе.

У 1936 році комуністична партія Західної України, очолювана проросійською агентурою, почала організовувати протести, страйки, антипольські виступи. Зовні вони були антипольські, але за своєю суттю проросійські, адже проходили під гаслами «Пролетарії всіх стран об'єднуйтеся». В КПЗУ були навіть колишні січові стрільці, які сподівалися в певний момент реорганізувати партію і взяти владу, перевести на ідеологічну генезу (у процесі розвитку подій повернути на позицію українських націоналістів). Але не так воно сталося, як гадалося. Виступи КПЗУ польська влада досить успішно придушувала. Свідома частина впливових українців, у тому числі з інтелігенції, в більшості підтримувала капезеушників, а найбільш свідомі патріоти поповнювали ряди ОУН, формуючи нову прогресивну українську силу. Ще до 1939 року Сталін зманив частину капезеушників у СРСР, де потім вони були розстріляні, решту москалі винищили, коли прийшли в Галичину як «визволителі». Активізувалася радянсько-російська агентура, яка проводила руйнівну роботу проти української ідеї.

З весни 1938 року Гітлер із благословення впливових європейських держав організовує аншлюс Австрії (приєднання Австрії до нацистської Німеччини), пізніше розбирає Чехію на чотири частини, Угорщина, Словаччина, Румунія, Болгарія стають сателітами вермахту. Гітлер виходить на Балкани. Восени, 1 вересня 1939 року, забирає частину Польщі, узгодивши з совітами, згідно з Пактом Ріббентропа-Молотова, підписаним у серпні 1939 року. Совіти і Гітлер ділять Польщу і Європу. Сталін забирає Литву, Латвію, Естонію, Західну Україну.

Совіти терпляче спостерігають за діями німців і точать зуби, бо не готові протистояти вермахту.

Дідусь якось татові казав про Адольфа, що той, коли був капралом, то був, як людина, а коли став великим начальником, то виродився, став дияволом, от що влада потрафить зробити з людини.

Восени 1938 року на Тернопільщині починають заго-стрюватися стосунки між поляками і українцями завдяки со-вітській агентурі, на побутовому рівні. На початку вересня по-стрілом через вікно вбивають учительку, яка сиділа за столом, перевіряла учнівські зошити. В останній момент вона напевно встигла побачити вбивцю, спробувала відхилитися вбік, але не встигла. Хтось зранку пішов до вчительки, бо вона не прийшла на дев'яту годину в школу, хоча завжди приходила набагато раніше. Той, хто прийшов, побачив відчинені двері і вчитель-ку, яка лежала в калюжі крові позаду крісла. Кинулися шукати практиканта, але той щез зі села безслідно, залишивши в кім-наті, де проживав, дрібні речі. Постріл було зроблено з карабі-на-обріза. Куля така сама, яка була витягнута з тіла ксьондза. Хлопці з боївки ОУН постановили знайти практиканта-студен-та і покарати. Але пошуки були марними. Вчительку хоронили цілим селом. Деякі поляки застановилися, вони зрозуміли, хто вбив ксьондза, а деякі ляпали язиками, ніби практикант був пов'язаний з боївкою, хоча було зрозуміло, що то робота сові-тів з-за Збруча.

Десь через півтора року по тому двоє членів боївки, та-тів брат Іван і шваґер Федір Кохан, після того, як енкаведисти розгромили боївку, і їх, підлікованих після поранень, відпра-вили етапом в харківську пересильну тюрму, вони побачили практиканта у формі НКВС, який супроводжував вагони з в'яз-нями з Тернополя на Харків у Купінську тюрму. Але опишу події послідовно.

Здається то було восени в 1936 році, два татові шваґри Петрик Василь, який мав за жінку Анну, мамину старшу сестру, і Кохан Федько, який мав за жінку Михайлину Гладиш, середу-щу мамину сестру, не пішли до польського війська, а вирішили, будучи членами «Просвіти», створити боївку ОУН і отримали на це дозвіл від проводу, до них приєднався 15-річний татів

брат Іван і мамин двоюрідний брат Григорій, якому також ще не виповнилося 16 років. Шваґрам було 23 і 25 років. Криївка була на обійсті дідуса Василя Жури. Хлопці налагоджували зв'язки і допомагали формуванню ще двох груп по чотири одиниці ще у двох селах. З цими групами вони проводили літні вишколи. Поляків вони не рухали. Мамина родина походила з села Скоморохи, була зажиточною, але мамина сім'я жила в Козівці, за рікою, як казали «На бабі», бо там стояв стовп у вигляді баби, де в давні часи було капище. Розповідали, що звідти починалося село Козівка ще у XII столітті.

У жовтні 1939 року москалі почали формувати свою владу на Тернопільщині. Якщо не помиляюся, то головним енкаведистом, який відповідав за гарнізони, був Сабуров, який у час війни командуватиме заградотрядами. То був жорстокий нацмен-азіат.

У моїх описах можуть бути незначні неточності в датах, кількості енкаведистів, але події, що відбувалися, писані точно.

З приходом совітів на Тернопільщину почалися чистки. Тоді частина поляків підлаштовувалася під нову владу. По селах почалися доноси на українців. Совіти облаштовували сільради, а в кінці жовтня почали готувати вибори. Великі Бірки стали районним центром. У тих селах, де були боївки ОУН, хлопці розбивали сільради, викрадали або нищили документи, або ж підпалювали. Так, у кінці жовтня 1939 року дві боївки напали на сільраду у Великих Бірках і спалили районну виборчу дільницю. Троє з них були бійці з осередку села Козівка: Василь, Федір і мамин двоюрідний брат Іван та ще один хлопець з іншої боївки мали прикривати відступ, а при потребі відволікти солдатів гарнізону, розпочавши стрілянину в іншому від дільниці місці. Оунівці, несподівано напавши на дільницю, зв'язали охоронців і поклали подалі, щоб не згоріли, підпалили дільницю і почали відходити. Все було спокійно. Василь при відступі з Бірок запропонував розділитися на кілька груп і розійтися в різні боки. У випадку нападу енкаведистів атакувати їх із різних боків. Безпечні хлопці не захотіли. Тоді чотири з Козівки попрощалася з ними. Вони вирішили обігнути якесь село, не

йти полями, радили іншим п'ятьом також розділитися і не йти полями, а триматися біля сіл. Енкаведисти перестріли хлопців у полі, під'їхавши двома машинами, зав'язався нерівний бій. Енкаведисти ховалися за машинами. Наші поклали двох, але самі всі загинули. Ця боївка йшла з Бірок у протилежний від Козівки бік.

Совіти знали, що в районі села Козівки був збитий півтора року тому їхній літак і льотчик пропав без вісті. Вони почали шастати навколишніми селами, ловили людей, допитували. Таким чином вони встановили місце падіння літака, але не знали, хто це зробив. Тому в Козівці час від часу робили облави. Хлопці остерігалися, але один поляк навів облавників на дідусеву криївку.

Удосвіта 14 грудня о 6-ій годині чотири хлопці повернулися з нічної розвідки на дідове обійстя. Поки бабуса Журиха доїла корову, її син Іван наламав хліба, заніс у кухню, де сиділи троє друзів-побратимів, шваґер Петрик Василь, який ще не був шваґром, бо тато з мамою не були одружені, а також майбутній татів шваґер Кохан Федько і мамин двоюрідний брат Григорій. Татів брат Іван заступив на чати. Бабуса налила хлопцям ще теплого молока в три горнятка і поставила відро з молоком у літній кухні, почала прибирати на столі, коли прибіг Іван і сказав хлопцям, що їдуть, буде облава. Тоді всі четверо піднялися драбиною на стрих і зникли в криївці. Машина з енкаведистами зупинилася на вулиці неподалік від церкви. Дев'ять облавників побігли вулицею донизу разом із офіцером, який командував ними, забігли на наше подвір'я. Бабуса не встигла з трьома горнятками в запасці дійти до хати, як офіцер крикнув, щоб стояла. Бабуса зупинилася. Той підбіг до бабці і крикнув:

—Показивай, што несьош!

Бабуса випустила з рук запаску і горнятка впали на замерзлу землю. Офіцер помацав горнятка, що вони ще теплі, запитав, кого вона поїла. Вона відповіла, що міряла горнятками молоко, бо беруть сусіди, в яких є мала дитина. Він віддав бабці горнятка і дав команду проводити облаву. Двоє пішли за бабцею в хату, двоє до стайні, один поліз на стрих. Решта зі

зброєю стояли на подвір'ї. Офіцер оглядав літню кухню. Закінчили облогу, нічого не виявили і вже вийшли у вуличку. З гори, з боку церкви, від машини, якою приїхали «гості», до них підійшов поляк на прізвище Бунта, запитав, чи щось знайшли. Офіцер був здивований, відповів, що «не нашлі». Тоді Бунта підійшов до стіни, витягнув з-за пазухи невелику сокиру, поставив її під стіною. Тоді показав рукою на стіну глинобитної кухні і сказав:

– Рубце тутай.

Москаль запитав, навіщо рубати. Поляк мовив удруге:

– Я муве, рубце тутай, – показуючи рукою на стіну.

Москаль поміряв кроками віддаль від стіни до стіни, зовні і всередині, і побачив, що одного кроку всередині не вистарчає, дав команду рубати. Коли хлопці почули гупання сокири, швидко вибралися на стрих, пробігли по даху над стайнею, шугнули на виходок, а коли зістрибували на замерзлу землю, москалі почули гупання. Хлопці бігли по городу до ріки, щоб вивратися за ріку в другу частину села, де могли дати бій і зникнути. Хтось, жертвуючи собою, мав прикривати відступ. Москалі відкрили вогонь, коли хлопцям залишалося якихось 20 метрів до ріки. Татів брат Іван і Федько Кохан упали поранені, а шваґер Василь Петрик і мамин двоюрідний брат Григорій загинули на полі. Солдати притягнули мертвих і живих і кинули на купу гною. Було 7 градусів морозу. Іван і Кохан Федько притулилися один до одного і притягнули до себе загиблих побратимів, які віддавали їм своє останнє тепло. Бабця вибігла з хати і коли побачила, як тягнуть хлопців, розридалася і сховалася, щоб вороги не побачили її сліз. Потім трошки заспокоїлася, пішла до стайні, стягнула з корови старий кожух, яким її накривала, понесла хлопцям, які лежали на купі гною, стікаючи кров'ю, накрила їх. Побачив то москаль, підійшов, штиком скинув кожух і крикнув на бабцю:

– Пошла вон, ато сейчас понаделаю дирок!

Бабця пішла в хату. Вона була вдома сама, бо було заведено, коли є хлопці в криївці, то вдома ніхто не ночує, а в родини або у дальших сусідів.

Прорубавши отвір у стіні, офіцер дав команду двом солдатам залізти всередину криївки і обшукати її. Вони полізли. Офіцер побачив, що нічого не вибухнуло, заліз і сам. Солдати драбиною полізли на стрих, де лежав відкинтий кошик із курячим гніздом. Через проруб у криївку заліз ще один солдат. Він мав нафтовий ліхтар із ґнотом, але за-світити не зміг, бо не було в ліхтарі нафти, може витекла. Почали криївку освітлювати сірниками. Офіцер побачив не-величку бляшану табличку, яку дідусь прибив у криївці, де було вибито дату будівництва схрону – 1928 рік, і каже до підлеглого:

– Ти панімаєш, двенадцять лет как она уже была по-строена, готовілись воевать с поляками. Толково сделано, как в сказке, поднімаєш корзину, а там лестніца. Котрийсь із них хіхикнув, та старшой сказав: «Молчать! Тут дело серйозное». А коли один приніс автомати і поклав йому під ноги, пробурмотів: «А какое у ніх оружіе».

Під вечір поранених повезли в Тернопіль, не надаючи їм медичну допомогу. Кров вгамувалася, бо було холодно і вони, лежачи на ґною, не замерзли, бо гній давав випар. Через день загиблих поховали, бо на другий день приїжджали їх фотографувати. Бунта сказав їм, що Василя Петрика знає і показав, де він жив із сім'єю. Тому тітку Ганю, мамину сестру, з маленьким трирічним сином заарештували. А маминого двоюрідного брата Бунта не знав. Наступного дня продовжили облаву в селі. Але дідуся і татових близьких не знайшли. Тривали допити од-носельців, але ніхто нікого з активних патріотів «Просвіти» не виказав.

Дружину Петрика Василя, вбитого татового шваґра, старшу мамину сестру Ганю з маленьким сином Орестом ви-везли аж у Хабаровський край на Амурі. Повернулися вони із заслання в 1958 році, а вивезли в 1939-му.

Через два тижні після цього затримали мого батька. Батько взяв на себе, що криївка, то його витвір, за що отримав 10 років ГУЛАґу, з яких шість років і дев'ять місяців відсидів у таборі Краснотуринська, де були заводи, що виготовляли на-

бої для танків і гармат. На воротах табору був напис «Всьо для фронта, всьо для победы».

Про криївку знали рідні і найближчі, а в селі ніхто не відав. То як то сталося, що поляк Бунта довідався про криївку? Татова рідна сестра Михайлина (Ольга) вчилася в одному класі з дочкою Бунти Марією, мама якої була українкою. Бунта Марія частенько навідувалася до Михайлини, бо вони товаришували. Якось Михайлина прала хлопцям білизну, коли навідалася Марійка і напросилася їй допомагати. Приходила і допомагала. Якось надійшли хлопці, коли дівчата саме прали. Мамин двоюрідний брат Григорій сподобав собі Марійку (це той, який загине на полі). Вони потоваришували. Марійка побачила, що троє хлопців із «Імпіями» ввечері вийшли зі стайні та почала про щось здогадуватися. З часом Марійка стала третьою зв'язковою, яку прийняли в організацію. Татова рідна сестра Михайлина (Ольга), моя мама Марія на псевдо Наталка і третя Марія Бунта на псевдо Тиха. Все йшло добре. Марійка дала обітницю і довідалася про криївку. Мама Марійки Бунти бувало приходила до «Просвіти». Вона почала випитувати дочку, де та постійно пропадає. І вивідала, що дочка є членом організації. Мама поставилася до цього схвально, сказала, що якщо буде потрібно, то вона готова допомогти. Це був 1938 рік. Марійка сказала мамі про криївку і про хлопця, з яким подружилася. А та через довгий язик похвалилася чоловікові. І так Бунта довідався про криївку. Після того, як на Зелені свята у 1938 році був застрелений польський ксьондз, Бунта затаїв злобу на українців. І ось 14 грудня 1939 року під час облави здав криївку з хлопцями. Марійка після того пішла з дому, коли загинув її обранець. Але на тому це все не закінчилося. Хлопці з проводу ОУН після такої втрати побратимів почали розслідування. Першою запросили на допит Михайлину (Ольгу), рідну сестру пораненого Івана. Михайлина плакала, каялася, що саме вона привела в організацію Марійку Бунту. Другою запросили на допит мою майбутню маму Марію Гладиш (псевдо Наталка, Калина). Вона була в той час нареченою мого батька, рідного брата Івана. Породичалася з Петриком Василем, за яким була

замужем її найстарша сестра Ганна. Допит проводив керівник проводу на псевдо Данило з двома побратимами. З'ясувалося, що з родиною Бунт у мами не було особистих зв'язків і вона ніколи не була там удома, остерігалася поляка Бунту, бо він був увесь час насуплений і роздратований і навіть одного разу, будучи напідпитку, хотів побити дівчат, коли вони йшли разом із татом сестрою Михайлиною (Ольгою) з вистави «Наталка Полтавка», в якій мама грала роль Наталки Полтавки. Провідник Данило задавав запитання, мама відповідала. В кінці мама заприсягнула, ставши на одне коліно. Данило з колегами відійшли порадитися. Потім підійшли до мами і сказали, що понесли велику втрату і за це потрібно відповідати. Мама сказала, що яке б не було рішення, вона готова його прийняти. Данило сказав побратимові зав'язати мамі очі і поставити під стіною. Мама попросила не зав'язувати очей, пішла і стала під стіною. Данило сказав, що є порядок і сам зав'язав мамі очі хустиною. Він сказав: «Пробач, Маріє, помолися». Мати мовчала, почула клацання затворів і команду, яку дав Данило, почула постріли, а далі не пам'ятає. Не пам'ятає, скільки пройшло часу, коли прийшла до себе, нікого не було. Тільки вітер посвистував. Вона зрозуміла, що впісялася зі страху. Поглянула на стіну і побачила сліди від куль вище її голови. Трошки посиділа і пішла до Журових додому, до батька, але йому нічого не казала. Через кілька днів його арештували, а мама залишалася деякий час жити в них у хаті. Через два з половиною місяця, в половині березня, до Журових пізно ввечері зайшов Данило і сказав, що йдуть у рейд, тому він хоче попрощатися і попросити в мами вибачення за таке випробування. У мами бризнули сльози, вона тільки спромоглася сказати, що Михайла, мого майбутнього батька, забрали. Данило обняв маму за плечі і сказав:

– Будь міцною, бо твої випробування ще попереду.

Вони попрощалися. Данило загинув у бою на Закарпатті при спробі з загоном прорватися на чехи через пів року після цього, у вересні. Мама отримала цю звістку, а також дізналася, що Бунта Марійка розповіла мамі про криївку, а мама

батькові полякові, а той здав хлопців москалям. Марійка покинула дім і тільки зрідка навідувалася додому. Хлопці вистежили і забрали її. Про долю Бунти Марії більше нічого не відомо, пропала без вісті.

Після здачі криївки москалям навіть поляки в Козівці не хотіли признаватися до Бунти, а українці проклинали його. Він дожив до старості з тягарем, що втратив дочку, пішов зі світу, проклятий Богом і людьми.

Дідусь Василь Жура після того, як упала криївка, змушений був довгий час ховатися по селах у друзів із пасічної спілки, де обходив вулики і допомагав їм у господарстві, ще обходив свою пасіку і кузню.

Яка ж була подальша доля татового брата Івана і чоловіка маминої сестри Кохана Федька? Після того, як вони поранені пролежали на гною при морозі сім градусів майже десять годин, їх кинули на машину і повезли до Тернополя. Там помістили до тюремного лазарету, підлікували і відправили у купінську пересильну тюрму біля Харкова. Там сформували ешелон і кинули в район східніше Мурманська на лісоповал.

У кінці 1943 року з зеків формують штрафні батальйони і без зброї перекидають їх під Кйоніксберг, точніше у бік Бресту, на північний захід Білорусії в болота, звідки почнеться наступ північно-західної групи військ. Перед наступом танків колони совітських зеків женуть на мінні поля. Їхнє завдання своїми шеренгами, в які їх вишикували, йти впритул один до одного маленькими кроками, тупцюючи. На мінне поле заганяли першу шеренгу, за першою шеренгою йшли автоматники «заградітельного отряда», дві шеренги з проміжком до 30 метрів, між якими також ішли автоматники. Коли перша шеренга підривалася на міні і люди падали, то в цей проміжок заганяли людей із другої шеренги. Легко поранених від вибуху знову ставили в ряд, важко поранених дострілювали і так рухалися по мінному полю. Коли шеренги пройшли, по боках ставили контрольні прапорці, щоб танкісти бачили і не виїздили за прапорці, а рухалися перевіреним коридором. Якщо в кінці мінного поля шеренги зеків не встигали розбігтися, танки не зупинялися, а душили їх гусе-

ницями. Так розповів татів брат Іван, який із Федьком Коханом там урятувалися, впадши в якусь фосу з чагарниками і пролежали там до темноти в болоті. Вдень вони переховувалися, а вночі йшли на північний захід, поки не потрапили до німців, які відступали. Іван і Федько володіли німецькою мовою. Федько трохи знав і англійську, п'яте через десяте. Рота німців здалася англійцям, тобто Іван і Федько стають полоненими англійців і їх відправляють у табір. Вони були раді, думали, що з часом потраплять в Англію. В таборі були полонені німці, росіяни, поляки, яких відсепаровували і звільняли. Табір був поділений на сектори, в яких окремо були німці, угорці, окремо росіяни. Хлопці були у секторі росіян, були тут і східняки українці, і білоруси. В кінці 1944 року, згідно з угодою з совітами, англійці полонених росіян, білорусів, українців віддали совітам. Ці хлопці як дезертири отримали по 20 і більше років і були відправлені в ГУЛАГи до Сибіру і на Далекий Схід. Так татів брат Іван і Федько Кохан опинилися в Хабаровському краї. Вони добре знали на бляхарстві, були добрими покрівельниками дахів. Тому на зоні їх використовували для робіт на дахах. На відміну від тих, хто працював на лісоповалі, їх забирали з табору і везли в містечко або посьолок під охороною на роботу. По смерті Сталіна бабуся отримала лише одну вісточку від сина Івана. Він написав, що їм прийшлося пережити. З Федьком вони працювали на дахах покрівельниками. Більше про них нічого не відомо. Хтось переказував із їхніх колег по табору, що ніби щось сталося, що будинок під час їхньої роботи чомусь оточувала охорона з автоматами і нібито вони зірвалися з даху і загинули. Була версія, що вони збиралися організувати втечу з 3-поверхового будинку поки охорона десь барилася. Вони зірвалися, будучи зв'язані на страховці.

У 1958 році, коли деяких в'язнів звільняли, родини Коханів і Петриків розшукували своїх через Червоний Хрест, але безрезультатно. У Кохана Федька є дочка Галя, моя двоюрідна сестра по мамі, живе в Івано-Франківську, закінчила Львівський медінститут, фармацевтику, працює в аптеці. В Івана дітей не було.

Про перебування мого батька в ГУЛАГу я вже писав. Після його арешту, як і багатьох інших із Галичини, через харківську пересильну тюрму в Купінську, де, як казав батько, керували самі жиди, хлопців і дівчат зі Львова, Тернополя запакували у вагони в Купінську і відправили на північний і в центральний Урал, де Сталін почав розбудовувати металургійні заводи для випуску гармат, танків, набоїв до них, готуючись до війни. Серед зими 1939 року їх висадили в тайзі, дали ломи, сокири та інший інвентар і сказали:

– Пока поживьоте в землянках, вагонах і палатках, будете строїть бараки.

Через якийсь тиждень вагони забрали і люди мерзли під зорями, палили великі багаття, щоб розтопити землю і облаштувати землянки. Табір був обнесений колючим дротом. Стояло кілька бараків, які склали з привезеного різаного, тесаного матеріалу для адміністрації табору і охорони. На зоні було чотири собаки, навчені вівчарки.

Роботи почалися з рубки тайги, підготовки території для двох цехів. Пні обкладали сухостоєм і смолистими колодами і випалювали до землі, потім свердлили, робили шурфи, в які ставили залізні колони. Спочатку одну стіну обшили бляхою з вітряного боку. Ще не було трьох стін і даху, як почали завозити верстати токарні, фрезерні, свердлильні, точильні. Під основи верстатів висвердлювали діри до півтора метра глибиною, куди запихали стержні, що мали зверху різьбу, заливали водою. Все замерзло і вже через день ставили верстати на ці стержні і прикручували їх. До тижня-двох за ці верстати, що стояли на мерзлоті, ставали до роботи люди. Коли основа верстату розхитувала стержні, їх знову і знову поливали водою, яка швидко замерзала. Біля верстатів утворювалися горбки, які посипали піском, щоб робітники не кавзали. Коли горбки досягали 30 см, їх зрубували. Батько стояв за свердлильним верстатом і одного разу, будучи в рукавицях, бо пальці від морозу прилипали до залізних болванок, він спробував на ходу заправити свердло, виключивши двигун. Коли верстат майже зупинився свердло схопило тата за рукавицю і відірвало кінець

фаланги пальця, до першого згину. Палець зашили, стягнувши шкіру, і на шостий день відправили працювати на кухню, а через два тижні знову за верстат. Свердла в діаметрі мали 8-10-16 см. Люди працювали у три зміни, по 16 годин. Трохи більше, ніж за рік (через дві зими), з 300 чоловік вижило 60 із двох чоловічих бараків. На зоні був і жіночий барак, де ситуація була не набагато краща. Тут перебували Наталія Шухевич, Ліда Комар, Пришляк та інші українки. Померлих вивозили трохи далі від зони і спалювали, переклавши тіла сухостоєм і обливаючи соляркою. Взимку трупи вивозили на санях, влітку на візку, яким у цехах перевозили залізні болванки. На прохідній черговий спеціальним загостреним молотком з довгою ручкою пробивав кожному мерцю череп. По це я писав у розділі «Розповіді батька».

У секціях бараків було по четверо на нарах. Разом із батьком жили росіянин Олег Логінов з Іпатьєво, Сергій Мойсєєв з Білорусії, з міста Барановичі, і циган з-під Одеси. Логінов мав відсидіти десять років, бо ще малим бачив через частокіл, як совіти «вигулювали» сім'ю царя Миколи II і як латишський солдат чи то москаль копав під зад цісаревича Олександра, бо той був хворий і рухався дуже повільно. Солдат примовляв:

– І ето гавно должно било стать нашим імператором!

Олег Логінов розповів комусь, що побачив, як принижували царя Миколу II, а той здав хлопця. Логінов був принциповим, замкнутим, справедливим. Коли батькові верстат відірвав палець, він провідував тата в медпункті та навіть приніс пайку чорного хліба.

Білорус Сергій Мойсєєв отримав 15 років і спочатку відбував свій термін на будівництві каналу Беломор. Розповідав, що на якійсь ділянці каналу зігнали людей, серед яких були і священики, очищати дно каналу між двома шлюзами. Коли ті закінчили роботу і подали сміття нагору, їх там унизу дотримали до ночі, а потім відкрили один із шлюзів і пустили воду, всіх потопили. Потім трупи витягували баграми. Казали лукаво, що випадково хтось відкрив шлюз. Йшло вже до завершення будівництва каналу, тому вони це зробили. Коли по каналу пустили

кораблі, то першим був корабель під назвою «Сталін», другим «Молотов». Коли відкривали шлюз і кораблі плили каналом, по обидва боки поставили зеків, щоб вітали їх криками «Ура!». Ага, третій корабель був «Каганович». Коли начальник кричав по радіо слова «привітствія», називаючи кораблі «Сталін», «Молотов», «Каганович», стояла гробова тиша. Начальник верещав: «Почему не приветствуете, собаки?!». Багатьох тоді покарали карцерами і потім розкидали по різних таборах ГУЛАГу. Так Сергій Мойсеєв потрапив у Краснотуринськ. А посадили його за наступне. Він був юнкером за царя. Коли совіти взяли владу, він вирішив пов'язати свою долю з армією, став солдатом, потім офіцером. Його призначили начальником із конфіскації добра людей. Сергій служив у якомусь районному центрі біля Пскова чи навіть у Гомелі. Конфісковане майно ввозили у приміщення монастиря. Один із офіцерів НКВД унадився на склад брати цінні речі, які дарував своїм коханкам. Мойсеєв терпів, а потім заборонив. Розгульний молодик зі своїми прибічниками, які також приходили по різне добро, організували брехливий донос, зробили з Мойсеєва контрика. Мойсеєву в результаті доносу впаяли ні за що 15 років.

Третім був циган, який комусь розповів свій сон, що йому приснився Йося Джугашвілі (Сталін), який заліз у полі на дуже високу тополю, зірвався сильний вітер і повалив дерево. Йося впав і вбився. Той хтось доніс на цигана і він отримав шість років. Циган мав дуже гарний почерк, а начальство табору було неграмотним, то цигана взяли писати звіти і документи. Окрім того циган розмальовував для начальника «поздравительные открытки», тому деколи приносив якийсь пайок і ділився з колегами по відсіку в бараці.

Тато робив голки, серпи та інший інвентар. А циган, який іноді ходив у посьолок на пошту, продавав виготовлені татом речі. Якось циган виміняв на щось годинник і продав його охоронцю, замотавши в якусь шмату. Коли покупець розмотав покупку, там виявилася звичайна шайба. Цигана за це мало не вбили. Циган постійно говорив татові, маючи на увазі Сталіна: «Міша, ми его, суку, переживіюм, запомні. Пройдъот

время і плевать на него будут. Вот тебе моё цыганское слово».

Працюючи коло начальства, циган дістав чистий бланк, а може начальник сам йому дав за старання. Після відсидки батько мав їхати в Казахстан, але циган той чистий бланк оформив на тата, ніби той має право їхати, куди захоче, але поселятися за 25 кілометрів від великих міст. Коли тата звільняли, то циган віддав йому цю ксіву зі словами: «У тебя есть невеста. А я циган, я ещё себе сделаю ілі поеду, куда душа позовёт». Обидва розплакалися.

Тато попрощався з колегами по нарах і відбув ще з вісьмома звільненими під охороною машиною у Краснотуринськ, звідтам у містечко, де Попов винайшов радіо. Через Москву не ризикнув їхати, боявся нового арешту. Їхав через Казань і Воронеж. До Львова-Тернополя добирався три тижні.

Коли я приїхав у Козівку і почистив криничку, то наступного дня вже ціле село гомоніло, що приїхав онука діда Жури. Відіспавшись, втовкши гречаних вареників із домашньою сметаною, я сів біля бабусі і почав її розпитувати про наш рід, про минушину. Бабця напружувала пам'ять, прикладала палець до губів, намагаючись розплести плетиво спогадів. Я розумів, що її ніхто про таке не просив і вона над цим не замислювалася. Вона не знала, з чого має почати, бо життя складалося в більшості з прикрощів. Прийшов двоюрідний брат Орест Петрик, батько якого загинув у полі під час облави, а він із своєю мамою Ганею, сестрою моєї мами, майже 20 років відбував покарання в таборах Хабарівського краю. Ми разом пішли на цвинтар помолитися, пом'янути рідних, бо я ще ніколи не був на їхніх могилах, навіть не знав, де на цвинтарі знаходяться їхні могили. Після відвідин могил предків, що були досить скромні, але акуратно прибрані, ми з Орестом пішли селом до нього додому. Люди з наших родин виходили на вулицю, запрошували зайти до них у гості. Ми пообіцяли відвідати їх у наступні дні, що й виконували. Та щоб обійти всю родину і трохи посидіти не вистарчило б і тижня. Четвертого ранку, як тільки прокинувся, бо спав на бамбетлі, на матраці, що пах свіжою соломою, тому

спалося, як у раю, почув, як бабуса кажуть до моєї тітки, своєї дочки: «Михайлино, а ти вже худобу обійшла? Поглянь, котра вже година». А Михайлина говорить: «Мамо, та вже три роки, як нема корови, ні свині, тільки Сталін на стіні». Така булаповідка на селі про тих, хто не тримав господарки. Бабуса далі питає: «А гусей і курок ти покормила?». А вона: «Та, мамо, що вам такі дурниці в голові? Курей погодувала, висипала їм кукурудзи, товченої в мішку. А твої гуси ще вдосвіта гайнули на ріку, то там наїдяться слимаків, жабуриння, трави. А коли прийдуть, то дам нетовченої кукурудзи, ліпше йдїть і Ольові щось оповідайте, поки я наліплю пирогів і зготую сніданок».

На господарстві в тітки було 11 курочок і півник з шиєю, як у позолоті, а хвіст і крила виблискували кольорами райдуги, від перламутрового до зеленуватого і синього, хоч посилай на виставку. В ті часи, коли ще був живий дідусь і збиралася сім'я, і була господарка, він обходив хлів, кормив і чесав корову, викидав гній. У той час жінки поралися на кухні. Сини також були зайняті якоюсь роботою. Потім сходилися до сніданку, до обїду чи вечері, мовили «Отче наш» і сідали за стіл.

На столі в макітрі парували гарячі вареники чи ціленька картопелька зі шкварками чи підливкою зі сметани. Макітру ставили посеред столу і кожен по черзі діставав страву ложкою чи виделкою. А дідусь, жартуючи, любив примовляти: «Ого, змолотки, гарно молотять, ще би до роботи такі, як до макітри». Тоді всі сміялися. Дідусь оповідав, як сусід поляк казав: «Василю, як до роботи заженеш, то серце тішиться, а як за стіл сядуть, то так молотять, що шляк трафляє». По неділях бабця робила один вареник із морвою і хто попадав на нього, той тиждень мав пасти корову.

П'ятого дня у сім'ї Ореста Петрика мене зустріли дуже радо. Коли пообїдали, Орест почав розповідати про загибель свого батька з нашої кріівки, про життя в ГУЛАГу. Я згадав історію, яку розповідав татові один із його колег по табору, білорус, який прибув у табір на Уралі восени 1941 року з табору на Біломор-Балтійському каналі. Тоді вже на будівництві оборонних споруд під Москвою працювали військовополонені німці,

які були під особливою охороною. Були тут і бригади з поволзьких німців, які осіли після першої російсько-австрійської війни. Вони працювали на каменоломнях у кар'єрах. Їх по 40 чоловік водили колоною з табору до кар'єру. Конвоїрів із автоматами по обидва боки колони було по двадцять. У час одного з таких переходів над колоною пролетіли два месершміти, ймовірно німецькі розвідники. Один із військовополонених просто на марші почав махати руками із шуфлею, вітаючи літаки. Підбіг конвоїр і вдарив його в лице прикладом автомата. Німець упав, як підкошений. Тоді підскочив інший полонений і вдарив ломом по голові конвоїра, який упав із проламаним черепом. Підбіг ще один конвоїр і почав стріляти по колоні, вбив того німця, який ударив ломом конвоїра. Всю колону покладали обличчями в болото, застрелили ще кількох лежачих. Це було «ЧП». Колону погнали назад у бараки, примусивши залишити лом, шуфлі, лопати, з якими вони прямували на роботу в кар'єр. Орест довго розповідав про свої пригоди в Хабаровському краї.

Третього дня вдосвіта о годині шостій розбудила мене бабуся і каже: «Олю, пиши, я буду тобі оповідати». Я швидко зірвався з ліжка, з набитого соломою матраца, вхопив листок паперу і олівець, що лежали на підвіконні, вирішив, що буду нотувати головне, а решта з розповіді бабусі запам'ятаю. Бабуся почала з того, що розповідала її мама, а мамі ще її мама і так передавалося з покоління в покоління аж до семи колін у минулому, а може й більше. По маминій лінії Гладиші були корінні галичани. У XVI столітті чоловіки, чумаки, ходили по сіль у Крим, точніше на Сиваш. Хоча в Галичині була своя сіль, яку видобували з соляних шахт, та вона була дорогою. А там вони брали за безцінь. Привізши сюди, ще й продовали. Їм це було вигідно. А привозили в міхах, що аж вози гнулися. Окрім солі везли перець, паприку, бобковий лист (лавровий), корицю, гвоздику та інші приправи. Туди везли пшоно, льон, тканину, запрягши волів у вози. Валка нараховувала шість-вісім возів із різних сіл, на яких везли хто гусей, хто поросся, хто когутиків, щоби харчуватися дорогою. За возами йшли прив'язані телиця або бичок. Весь свій крам вимінювали або продавали чи то в

дорозі, а частіше по прибутті. Інколи доводилося відбиватися від грабіжників. Ночували, зв'язавши вози в коло. Половина чумаків чергувала на чатах біля вогнищ, інші відсипалися. В неділю ставали табором, справляли молитву, окропляючи табір свяченою водою, потім готували росіл, цюкнувши когутика або двох, на залізній пластині або плиті з каменю, що везли з собою, на вогнищі пекли паляниці, і мандрували далі.

По батьковій лінії рід походив із Умані, чоловіки були вільними козаками, воювали під рукою Івана Мазепи проти Речі Посполитої. Дідусь до 1939 року зберігав якийсь важливий документ щодо козацьких вольностей із часів Мазепи, писаний на цупкому пергаменті, що передавався з покоління в покоління, зашитий у виправлену шкіру, що була наваксована і її ніколи не розшивали. Єдиний раз дідусь розшив її у 1939 році, глянув, показав бабці і заплакав. Це було через два тижні, приблизно 27 грудня після розгрому криївки. Дідусь узяв просмолений мішок, зібрав книжки, близько десяти, документи, фотографії, закував усе це у бляшаний ящик і закопав у подвір'ї. Там були старі чотири стародруки з історії Мазепи і Батурина, «Майн кампф» німецькою мовою і Біблія. Дід закопав це вночі, а на ранок випало снігу мало не до колін. Там же він поховав козацьку декларацію вольностей, яку отримав його предок можливо з рук самого Мазепи. Невеличкий портрет цього гетьмана висів у хаті на стіні з образами, але також знайшов спочинок у засмоленому мішку.

Я просив бабцю і тітку Михайлину, щоби хоча б приблизно вказали місце, де дідусь закопав бляшаний ящик, але бабця вже була сліпа, а тітка Михайлина тоді ховалася по родині і не бачила, куди дід ховав добро. Дідусь показав своїй доньці Михайлині те місце, але вона добре не запам'ятала, бо коли сусід, брат Збирака Миколи, який на вокзалі в Тернополі показав яструбкам маму, хотів будувати на подвір'ї нову хату в 1967 році, то її фундамент своїм кутом якраз потрапляв у те місце. Сусіду допомагав наймолодший син діда Жури Генко, який знав, що той закопав там книжки. Коли чоловіки наштотхнулися на металеву скриню, то не рухали її, бо час був непевний, а

обкопали скриню з боків і залили її бетоном. Так сусід Збирак Михайло і мій стрийко Генко поховали родову таємницю мого дідуся Василя Петрика-Жури. Хоча татова сестра, моя цьоця Михайлина-Ольга просила брата Генка витягнути з землі залізний ящик і переховати його. Але марно, Генко був дуже боязкий, бо переживав за свою сім'ю, і не послухав ні бабцю, ні сестру. Бог таки його покарає, бо помре його старша донька від лейкемії, будучи студенткою медінституту. Коли мені це розповів стрийко Генко, то я мало не заривав, стиснулося горло, на очах виступили сльози. То був вересень 1970 року.

Що ж там було ще в тому засмоленому мішку? Зі слів бабусі, ще живучи у Львові, дідусь збирав різні історичні довідки, особливо після повернення з війни в Італії, які переховував ще за польської влади. Там були рукописні тексти, деякі з них привезені з Німеччини від бавора ще з часів Австрії, а також рукописи, що перейшли йому в спадок від його дідуся, розповіді про Батурин і його знищення, про відступ із Батурина залог козаків ще до осади, козацьких сімей з дітьми. Бабця згадувала, що переглядала ті рукописи, коли була ще молодою. Хто це писав вона не знала, але пам'ятала, як виглядали великі літери заголовків. З її слів я намагався їх відтворити, але це було надто складно, бо букви мали декоративні рослинні завитки.

З південно-східного боку Батурин був оточений глибоким ровом із насипом, у рові була вода. З північно-західного боку міста впритул до його захисних мурів прилягали болота, які не могли здолати ні кіннота, ні артилерія. Ще до облоги, коли жінки з дітьми залишили Батурин під охороною козацької залози, знаючи, що місто рано чи пізно впаде, вони проходили через болота, бо знали, що іншого виходу вже може не бути. Кілька тижнів вони вирубували лозу на болотах, доставляли в місто, де плели з лози кошики і підстилки. До роботи були залучені старші люди, які вміли це робити. Сотні кошиків і килимків були таємно звезені в два місця за фортечні укріплення на болота. За два тижні до падіння Батурина козацька старшина зібрала раду, на якій вирішили, що молоді козаки, жінки і дівча-

та, які залишилися в місті, повинні залишити місто і піти через болота. Були визначені провідники з тих, хто добре знав місцевість, було виділено кілька невеликих коней для перевезення настилів із лози, провізів на дорогу, яку кожен мав із собою. Спочатку провідник з кількома козаками зробили розвідку на болото. Дочекавшись наступної ночі, близько 300-400 молодих людей з дітьми вирушили через болота. Спочатку болота були по коліна. Попереду провідник вів за вуздечку коня, бо кінь дуже добре чув трясовину. Передні йшли по одному, далі по двоє. Кожен із двійки ніс на собі кошики. Настили везли конячки. Коли траплялося глибоке болото, то в нього клали кошики дном догори, в ширину по три-чотири, по яких розстеляли 3-4 настили. Спочатку ними проходили люди, тоді перепроваджували коней. Щоб коні не дірвали копитами лозові настили, то їхні ноги обв'язували кропив'яними мокроступами. Коні були не підковані. Вийшовши на надійніше місце, ті, хто замикав колону, витягали настили з болота, виймали кошики, вантажили все це на коней і продовжували маршрут. Йшли переважно темною порою аж поки не добралися твердого ґрунту і безпечного становища. Вогнищ не розпалювали з десятків днів. Тримали напрям на Білорусію, в бік Мозира, звідтам на Кенісберг, а далі у Швецію. За кілька годин їзди від Мозира є містечко Петріков, можливо заснували його ті, хто стояв тут табором, якийсь козак Петрик зі своєю чотою можливо залишився тут і започаткував містечко.

Я не міг збагнути, як 80-річна бабуся, розповідаючи мені цю історію, пам'ятала назву міста Мозир. Старенька втомилася, не могла більше розповідати, але наступного дня вона знову розбудила мене раненько і продовжила розповідати.

Коли я приїхав додому в Рудно, то взяв карту і провів лінійкою умовну риску від Батурина до Кенісбергу (Калінінграду). На цій лінії виявилось місто Мозир, як і Петріков. Отож, цілком можливо, що козаки йшли цим шляхом, утікаючи від банди Меншикова. Цікаво, що багато козацьких загонів після падіння Батурина і поразки під Полтавою, відійшли під руку польського короля, але їм було заборонено селитися в метрополії. Король

дав розпорядження дозволити козакам поселятися по Збручу, де було багато замків, яким потрібна була військова залога, починаючи з Луцького замку і закінчуючи Кам'янець-Подільським, а між ними Бучач, Бережани, Зборів, Збараж, Жовква, Олесько, Старе Село, Поморяни. Хто з козаків не хотів служити Речі Посполитій, також намагалися податися на Литву чи Кенісберг, а звідтам у Англію або Швецію.

Зі слів бабусі, яка знала, що зрадником Батурина був козак Іван Ніс, який провів москалів таємним ходом в укріплене місто, точніше провів його підручний Саламаха. У Меншикова було більше 15 тисяч драгунів. Тварюки залили Батурин кров'ю, рубали старших жінок і дітей. Захисників колесували, розстрілювали з гармат, розпинали на дибах і хрестах, везли в клітках на Дніпро і вище Києва на плотах, пускали по Дніпру розп'ятих козаків, прибитих до стовпів, для «устрашення і смірення непокорних», як казав Меншиков.

З розповіді бабусі (цього я не зустрічав у жодних інших джерелах), на вал, що оточував Батурин, навезли і насипали колотого щебеню і вапняку. Розрізали колоди по довжині, видовбали в одній колоді, що була нижньою, пази для ніг. Клади козаків спиною на щебінь із прив'язаними до тіла руками, запихали ноги в видовбані пази, притискали іншою половиною колоди, впрягали до колоди з козаками, лежачими на щебеню, коней і гнали їх. Каміння роздило тіла козаків, залишалися на ньому шматки шкіри і тіла. Коні гнали по щебеню шалено, бо були не підковані. Деяких козаків клали лицем донизу. В кінці езекуції в них не було ні щелеп, ні утроб, вирваних камінням. Драгуни відчіпали понівечені тіла і перевертали на спину, то між ребрами було видно, як ще б'ється серце. Козаки помирали в муках. Побачивши таке, деякі драгуни кидалися вбік, бо їх вивертало.

Усе це розповіла мені моя старенька бабуса. Оповідала крізь сльози, що злітали з її сліпих очей. Після цієї страшної розповіді я цілий день не міг прийти до себе, до півночі ходив берегом річки і просив у Господа кари на Московію і прокляв її під небом Усевишнього.

Іван Мазепа з Карлом рятувалися з невеликим загonom, відступаючи на Молдову.

У той час, після полтавської битви, багато козацьких родин покинули Наддніпрянщину і опинилися в Галичині. Неподалік Тернополя саме вони, козаки з-над Дніпра, заснували поселення Петрики, що зараз входить у межі Тернополя. То були мої предки.

Я спитав бабусю, чому про місцину за рікою місцеві кажуть «піти на Бабу». Бабуся сказала, що ніхто точно сказати не може, але старі люди переказували, що за рікою було капище, посередині стояв кам'яний стовп, подібний на жінку. Там збиралися селяни перед посівом або після збору врожаю на свято, водили Колодія. Куди потім подівся камінь із головою жінки, того ніхто не знає, але зник він давно, і казали, що закопали чи вивезли.

Ще я запитав про те, чи знає вона, що сусід Збирак Микола на вокзалі в Тернополі показав енкаведистам на маму і вона тільки чудом уникла арешту. Старенька задумалася, почала пригадувати, а через якусь хвилю почала розповідь.

Бабуся сказала, що Микола на два чи три роки молодший від мого батька. Росли на одному подвір'ї, діти як діти. Коли вона кудись відлучалася, Збирачиха наглядала за всіма, а коли та кудись йшла, то бабуся доглядала її синів Миколу і Михайла. Молодший Михайло був дуже спокійний і слухняний, а Микола вередливий і дуже амбітний, але вчився добре. Коли в 1939 році прийшли совіти і викрили криївку, то Микола поведився якось дивно. Коли мого майбутнього тата заарештували, то Микола Збирак по селу пускав чутку, що Михайло Петрик не повернеться з тюрми і пробував залицятися до Марії, був трохи бабником. Коли інші хлопці взяли в руки зброю і пішли в підпілля, то Микола ходив по селу, як когут, залицяючись до дівчат і жінок. Люди шемрали, що він донощик, але прямих фактів не було. Як було в Тернополі на вокзалі, бабуся не знала. Мій тато розповідав, що бачив його з яструбками, які після розмови з ним кинулися в бік мами. То була зима 1946 року, здається після Різдва. Потім Микола поступив до медінституту в Ста-

ніславові (Івано-Франківську) і по закінченні почав працювати там хірургом. У село не появляється. Ще коли був студентом, то приїжджав. Ніхто з ним про то не говорив, але все село знає про той випадок. Петрик Йосип, який уночі відвозив тата і маму саньми до Підволочиськ, у селі розповів.

З 1970-го, коли я був у батьковому селі, минуло багато років. У 1989-му 20 серпня я організував з активістами Клумби і СНУМ десант до Івано-Франківська, де ми підняли громадськість міста на один із найбільших мітингів протесту в зв'язку з вбивством Романа Левицького з села Васючин, який був симпатиком Руху і вбили його 12.08 89 р. у дворі житлового кварталу на набережній ріки Бистриці. Більше ста тисяч людей взяли участь у поході містом під національними прапорами. Міліція просто зникла з нашого шляху, ховаючись по задвірках. До цього комуністична влада опублікувала в пресі рішення, що за кожен синьо-жовтий прапор штрафуватиме на 300 рублів. При владі тоді був виродок Вишиванюк. Після нашої акції, де було до сотні українських національних прапорів, влада стулила морду. Про вбивство Романа Левицького львів'янам повідомив Січко Василь. Мої колеги поїхали вшанувати пам'ять Романа в село Васючин на сороковий день. Убивць так і не знайшли, хоч відомо, що їх було двоє.

Після мітингу в Івано-Франківську до мене підійшов невідомий, вище середнього зросту, акуратно вдягнений, при краватці, і запитав, чи можна зі мною поговорити. Ми відійшли вбік і він каже:

— Ми ніколи не бачилися і ви мене не знаєте, ніколи не бачили. А я вас сьогодні побачив і пізнав.

Я йому відповів, що хоча вперше в житті бачу його, але знаю, що він Микола Збирак, хірург, родом із Козівки. Він остовпів і питає:

— Як, ви ж ніколи мене не бачили, то як знаєте?

— Ви лікар, тому напевно знаєте, що таке гени і генетична пам'ять.

Він похитав від здивування головою. Потім запитав, як мої батьки. Я відповів, що добре тримаються. Тоді він сказав:

– Олеже, те, що тоді сталося з твоєю мамою, я не винен, я тут ні при чому, не знаю, як то вийшло.

Я запитав його, чи він був у той день у Тернополі на вокзалі. Він відповів, що був і почервонів, але ще раз сказав, що не здавав мою маму. Тоді я спитав, що він у той день робив на вокзалі і з ким мав зустріч. Він відповів невиразно, що кудись мав їхати і випадково зустрів колегу. Я запитав, що робили поруч із ним яструбки. Він відповів, що їх не бачив і ще дужче почервонів. Я сказав, що було, те пройшло, давайте залишимо цю тему. Він вибачився, що відкликав мене від колег і попросив привітати батьків. Ми розійшлися. Коли я через хвилину подивився йому вслід, мені здалося, що він зсутулився. Він витягнув цигарку, запалив і помаленьку почовгав геть. Видно, не витримали нерви. Не знаю, як я здогадався, що до мене підійшов саме Збирак Микола, просто відчув інтуїтивно, хоч у цей день стикався з сотнями людей, знайомих і незнайомих.

У кагебе

У 1969 році я працював у проектному інституті «Уко-опспілки» і вчився на факультеті архітектури Львівського політехнічного інституту, на вечірньому відділенні. В проектному інституті познайомився з Йосипівим Романом Івановичем. Робота була не надто цікавою, але колектив був досить дружній. Окрім того я займався альпінізмом і кожного року на місяць-півтора виїжджав з командою «Буревісника» Львівської політехніки в гори Кавказу, де виконував нормативи спортивного характеру і муштрувався для майбутнього. З дитинства знав, що така муштра знадобиться, судячи з досвіду моїх батьків, які пройшли совєтські репресії.

У проектному інституті гіпом (головним інженером) працювала Ганна Садовська, яка перед святами збирала по кілька карбованців і теплі речі (рукавиці, шкарпетки, светри), як мені пізніше сказав Йосипів, передавала в посилках від родичів на

зону політв'язням. Садовська симпатизувала мені як молодому архітектору, але була замкнутою і обережною, тому нікому не довірялася, крім Йосипіва.

У 1970 році, десь у вересні, Йосипів перейшов працювати в інший проектний інститут «Укржитлоремпроект», що знаходився на вулиці Зеленій, а в жовтні перетягнув туди й мене. Але з колегами з попередньої роботи ми зв'язків не поривали. З робочих питань Роман Йосипів час від часу консультувався у Садовської, так як пані Ганна мала більший досвід практичної роботи.

У 1972 році, у березні, після відзначення чергових роковин Т.Г. Шевченка, у Львові почалися репресії проти студентів Львівського університету. Студентська організація «Скрина» була розігнана. Окремих студентів виключили з університету, багатьох арештували, відкрили на них кримінальні справи з політичних мотивів. Того ж року розправилися з групою філологів, а взимку 1973-го заарештували групу істориків, які виготовляли і розклеювали антирадянські листівки. Групу очолював Степан Слука. Здала їх агентка КГБ Степула.

Подібні події відбувалися в Києві. Особливо агресивно повела себе кагебістська машина 22 травня 1972 року, коли біля пам'ятника Т. Г. Шевченкові було розігнано маніфестацію студентів, які намагалися вшанувати річницю переносу тіла Тараса Григоровича з Петербургу в Київ. Ця акція гебістів стримувала прогресивну частину громадськості. Ходили чутки, що і у Києві повиключали студентів і заарештували представників інтелігенції. Було зрозуміло, що гебісти на цьому не зупиняться, тероризуватимуть прогресивну молодь ще більше.

У кінці 1971 року мене з групою архітекторів і геодезистів перевели з відділу на вулиці Зеленій у відремонтовані приміщення на Жовтневій (тепер Дорошенка). Тут я мав своє тверде робоче місце, кульман, два столи і більше часу, щоб вискочити сьорбнути кави. Мені тут сподобалося і керівництво ставилося до мене з повагою. Зібралася команда архітекторів. Йосипів залишився поки що на Зеленій, але ми продовжували контактувати.

Якось у перших числах травня 1973 року Роман каже: «Слухай, Олеже, ти знаєш, що минулого року 22 травня розігнали студентів біля пам'ятника Т. Г. Шевченкові, повиключали з вузів, декого заарештували. Думаю, цього року буде те саме. Було би добре, щоб хтось поїхав до Києва, щоб мати достовірну інформацію про події». Я відповів, що можу поїхати, якщо це потрібно для справи. Політехніку я вже закінчив, диплом у кишені. З альпінізмом можливо доведеться розпрощатися, тому що «Буревісник» віддали військовим. Коли я розповів про це батькові, він, знаючи советську систему, сказав: «Сину, з вас очевидно готують інструкторів, можливо для військових дій у горах». І батько не помилився, хоч думав, що це на монгольсько-китайський кордон, а вийшло, що в Афганістан, у 1979 році. Я залишив альпінізм весною 1973 року. В Татри я вже не поїхав.

А тоді я сказав Романові, що спробую щось утнути, тим більше, коли зрозумів, що на цю тему він розмовляв із Ганною Садовською.

20 травня я почав готуватися до поїздки в Київ. Придбав плівки для фотоапарата «Зеніт», купив кілька пачок цигарок «БТ», які були тоді в дефіциті, хоч сам не курих, а лише забавлявся. На роботі написав заяву на два дні за свій рахунок, придбав квиток на 21 травня на вечірній поїзд, запакував у сумку кілька книжок, у тому числі «Кобзар», і сухий пайок на два дні.

21 травня вечірнім поїздом я відбув на Київ. У Києві на вокзалі випадково зустрів колегу, альпініста зі Львова Володимира Спасіонова, який закінчив Львівський медінститут, фармацевтику і зараз жив і працював у Києві. Ми розговорилися і я сказав йому, що приїхав у Київ на екскурсію, бо був у столиці лише два рази проїздом. Тепер вирішив відвідати визначні місця, пам'ятники. Він запросив мене до себе додому. Я вперто відмовлявся, але він ухопив мою сумку і наполегливо потягнув за собою.

Події біля університету мали би відбуватися близько 16-ої години. Часу було достатньо і я зрештою погодився. Ми зайшли в метро і через 20 хвилин були вже в нього вдома. Він

жив самотньо у скромній однокімнатній квартирі. Ми почаювали, позгадували свої альпіністські пригоди, події у Львові. Він розповів, що тренується і лазить по стінах і балконах готелю, що так домовився, але вже два рази міліціанти його знімали зі стіни, але не штрафували, хоча обіцяли, що наступного разу закриють на кілька діб або оштрафують. Я спитав його, якби я спробував і також мав справу з міліцією, чи він би підтвердив, що я альпініст-дивак. Він засміявся і сказав, що без проблем. Так я готував собі алібі, мовляв приїхав до столиці оглянути пам'ятки архітектури, починаючи зі святої Софії. Я попросив його розповісти, як добратися до Софії, Лаври та інших пам'яток. Він про все розповідав і я намагався запам'ятати. Дві години пробігло дуже швидко. Друг провів мене до метро і я поїхав на Хрещатик. Екскурсію почав від пам'ятника Леніну, якого сфотографував із різних ракурсів. Це була робота для мого алібі у випадку затримання. Сфотографував також Хрещатик, пам'ятник Щорсу, храм св. Софії, Богдана на коні. Піднявся по вулиці Кірова і сфотографував Ватутіна. Зрештою подумав, що напевно досить блазнювати, пора йти до університету. Добрався туди о 15 годині 10 хвилин, зайшов у приміщення універу і побачив такого собі симпатичного, акуратно одягнутого, ще не старого мужчину. Як виявилось, це був черговий, який слідкував за тим, хто входить у вестибюль. Я рушив до нього і запитав, чи можна у нього на вахтерці в каюті залишити свій портфель, щоб не тягатися з ним. Чоловік добродушно посміхнувся і показав рукою в куток позаду крісла, на якому сидів. Я сказав, що я заочник і маю здавати курсові роботи. Він мовив: «Ой, невдалий день ви вибрали, друже, бо сьогодні непевний час і може бути заворушка». Я запитав, у чому причина заворушки. Він відповів, що навіть відмінили заняття студентам, щоб ті не йшли до Кобзаря і всіх попередили, що в іншому випадку будуть звільнені з навчального закладу. Я вийшов на вулицю і повернув до бульвару Шевченка, обігнув сквер із пам'ятником і знову пішов на центральну частину площі перед Кобзарем, обсервував ситуацію. З лівого боку, ближче до газону стояли дві групи гебістів з раціями, в шкіряних плащах, за кілька ме-

трів одні від одних, двоє і троє. Від трьох відійшов молодик, одягнутий просто, якому дали якісь вказівки ті, що в шкірянках. Я зрозумів, що він у них на підхваті, попка, але важливий. Я попрямував у бік університету, не озираючись. Вийшов по сходинках на вулицю і подався в той бік, куди побіг попка. Дійшовши до кіоску, який стояв на вулиці, що огинала сквер, купив дві коробки сірників, відійшов у бік універу і запалив цигарку. Через якусь хвилю повз мене пробіг захеканий попка з пляшкою горілки в кишені і замотаною в цупкий папір закускою під пахвою. Я уважно приглянувся до нього і вирішив діяти. Дотримуючись дистанції, пішов услід за ним. Він піднявся сходинками і чкурнув у кущики. Четверо з раціями і в шкірянках зникли в кущах за ним. Через кілька хвилин попка вийшов із кущів, розглянувся навкруги, заклав руки за спину і пішов уздовж бордюру. Я рушив до нього. Підійшовши на відстань двох кроків, я виструнчився і промовив: «Разрешіте доложіть?». Він схвально махнув головою. Я продовжив: «Я вот дежурный от університета. Прішьол туда, нікого із наших нет. Пвяззкі должны прінесті. Наверно опаздывают, как всегда». Він із розумінням кивнув головою і мовив: «Ти до скольки должен дежурить? Держись в поле моего зренія». «Понял», – сказав я, витягнув пачку цигарок, почастував його. «Ого, парадниє. Где брал?». «На Крещатіке у знакомого». Він запалив і смачно затягнувся. Я також закурих. Витягнув із кишені другу пачку і простягнув йому. «О, благодарю. Ну, ти чувствуй себя свободно». «Хорошо», – відповів я. В цей час із кущів вийшло двоє в шкірянках. Попка побіг до них. Краєм вуха я почув, що один із них спитав, хто це. «Да вот послалі как дежурного от універса. Ещю двоє пока не подошли». Вони знову зникли в кущах. Пішли допивати пляшку.

Згодом попка знову підійшов до мене, простягнув руку і промовив: «Меня зовут Володя». Я відповів: «І мене Володя». «Тьозкі значіт». «Ну да, популярное імя». Він засміявся. Я був уже ніби в його команді, почувався впевненіше. З кущів вийшов той, який питав про мене, щось шепнув Володі і той побіг по чергову пляшку. Той у шкірянці кивнув мені: «Присоединяйся». Я скромно хитнув головою у знак подяки і відповів:

«Студенту-дежурному не положено». Він пішов у кущі, а я полегшено зітхнув, пройшов через площу і сів на лавочку. Боявся прийняти запрошення, щоб чимось не виказати себе. Я сидів на лавці і спостерігав за ситуацією. Перед пам'ятник Кобзареві підійшов старий, років 70, у солом'яному капелюсі, з букетиком квітів у руках. Поклав букетик на плиту пам'ятника, цафнувся, став на коліна, перехрестився і почав молитися, склавши руки на грудях. Не встиг він встати з колін, як із-за пам'ятника вискочили двоє в цивільному і потягнули дідуса в будинок через вулицю за пам'ятником. Дідусь ледве встигав переставляти ноги. Я відкинув лацкан піджака і клацнув фотоапаратом. Перевести на ще один кадр не встигав. Назустріч їм надійшли якісь дві жіночки, почали ганьбити молодиків, які тягнули діда, який не мав сили опиратися. Один кадр у мене був. Люди рідко проходили через площу перед пам'ятником то в один, то в інший бік. Через якийсь час з боку університету на площу перед пам'ятником привела піонерів з букетами квітів вчителька років 20-23. Діти йшли колоною по двоє. Найбільшенький замикав колону. Перед пам'ятником вони розтягнулися в шеренгу. Один поперед одного поклали букетики до пам'ятника, поклонилися і пішли на площу. Я встиг зробити один кадр. Але швидко перевести фотоапарат на наступний кадр не виходило. Потрібно було, сидячи на лавці, відвернутися в бік бульвару Шевченка і перевести кадр, що я і зробив. У цей момент з-за пам'ятника вибігли ті двоє, до них приєднався третій з рацією і вони повели вчительку за пам'ятник, щось їй втовмачуючи. Зробили це так швидко, що я не встиг зафіксувати. Перелякані діти збилися в купу, озираючись у різні боки. Це я встиг двічі зафіксувати. Нарешті, хвилин через п'ять, вчителька вийшла з-за пам'ятника, витираючи очі від сліз. Забрати вони її не посміли, бо куди подіти дітей. Тепер вона повела їх у бік університету на тротуар перед червоним будинком. З кущів вийшло троє з раціями, з ними Володя, який поглянув у мій бік і підійшов зі словами: «Тут проходів один із наших і сказав, що ти єво на дежурстві не признав. А вот почему Лёня не прішьол он удівльон, потому что Лёня обязательный». Ми з Володею закурили. За цей

час ті, що вийшли з кущів з раціями забрали ще двох літніх людей, які на хвилю затрималися навпроти пам'ятника. Жінка рукою показувала чоловікові в бік пам'ятника і щось йому говорила. Володя промовив: «На хрена сєводня здєсь мотатьсє?». Я здвигнув плечима, зтягнувся цигаркою. А Володя побіг за своїми в будинок за пам'ятником. Я вирішив перейти в бік університету, зайшов усередину. Черговий вигулькнув зі своєї каюти, підійшов до мене, ми розговорилися. Я запитав, чи є сьогодні викладачі, він відповів, що деякі є. Я сказав, що чекаю колегу, який закінчив роботу, разом підемо прогулятися Хрещатиком. Попрощавшись з черговим, я знову попрямував на площу до Кобзаря. Зійшов зі сходів, зазирнув у кущі, де ховалися ті з раціями, яких я встиг сфотографувати першими. Щоб не нарватися в кущах на несподівану зустріч, я зробив вигляд, що хочу попісяти. Але в кущах уже нікого не було. Тільки на широкому пеньку стояло три пляшки з-під горілки, два паперові стаканчики і жмут цупкого паперу, в який Володя загортав закуску. Я вийшов з кущів, перед тим оглянувши площу. Не помітив нікого. Виходячи, почув веселий сміх і розмову дівчат. Озираючись, побачив, як по сходинках спускаються високий ставний юнак і дві дівчини приблизно років 20-25. Одна збігла зі сходів швидше, іншу парубок підтримував за лікоть. Вони зупинилися біля сходів і весело загомоніли. Я пішов, щоб сісти на свою лавочку, дорогою перевібивши кадр, бо перед тим зі сходів сфотографував пам'ятник Тараса Григоровича. Троє молодих людей на хвилю зупинилися якраз навпроти мене. Я їх також зазнимкував. Раптом з-за пам'ятника появилися ті двоє, які перед тим забирали вчительку. За ними поспішав третій з рацією. Вони запропонували молодим людям піти з ними. Дівчата відмовлялися, парубок щось їм заперечував досить голосно, мовляв, що ми студенти і нікуди з вами не підемо. Тоді той з рацією покликав на допомогу четвертого і промовив: «С єтого моєнта ви уже большє нє студєнти». Мені ця сцена здалася награною і я подумав, що мене розшифрували і треба відступати. Четверо гебістів повели тих молодих у будинок, куди водили всіх попередніх людей. Моя думка була майже

правильною, інтуїція спрацювала чітко, але я вирішив продовжити гру. Я залишив лавочку і пішов у бік універу, думав, як дізнатися, куди цих людей водять. Я обігнув сквер нижчою вулицею і попрямував до секретного будинку. Заготував фразу: «Я буду ідті, хочу простітсся с Володей». Дорогою я пильно приглядався до всього навколо. Перед будинком нікого не було. На табличці, що висіла на стіні, прочитав, що це ЖЕК. Привідкрив двері і крізь щілину побачив багато людей і почув чийсь голос, ніби когось допитували. Я тихо прикрив двері і пішов до бульвару. Запитав у перехожих, котра година і вирішив, що ніяких студентських маніфестацій уже не буде, адже було вже 17 год. 20 хв. Я ще раз глянув на Тараса, у голові зринули такі рядки:

*Стоїть Тарас в тяжкій зажурі,
Чекає грому, прагне бурі,
Щоб знов словес напнути жили
І стать на герць супроти сили,
Супроти фальшу і брехні,
Во ім'я слави України,
За стяг священний до борні!*

Я повторював у думках ці рядки кілька разів, бо не було чим записати. Знову присів на лавку, запалив цигарку і тихо промовив, ніби звертаючись до Кобзаря: «Пророче нашої нації, прийде час і ми вільно будемо кланятися тобі». Я пішов через площу до сходів, махнув рукою Володі, який несподівано появився позаду. Раптом з лівого боку вулиці побачив дві машини, завантажені солдатами. Перший «Студебекер» проїхав уперед, з другого через кожних 8-10 метрів зістрибували солдати зі штиками на поясі і утворювали шеренгу посеред вулиці. Я зупинився і подумав, що добре би було сфотографувати й цих солдат, але вирішив зробити це від університету. Не встиг зробити й кроку, щоб вийти з оточення, як переді мною проїхали три чорні «Волги». Третя машина зупинилася за кількома кроків від того місця, де я стояв. До машини підбіг Володя, відкрив задні дверця, звідти виповз опецькуватий генерал із лампасами, з інших машин вийшли полковники і їхні охоронці.

Генерал глянув у мій бік і ми зустрілися поглядами. Якби я не дивився на нього, може все було би по-іншому. Генерал запитав у Володі: «Кто это?». Володя козирнув рукою до скроні, хоч був без головного убору, і випалив: «Дежурний от університета». Генерал вирячився на нього і гаркнув: «Какой еще дежурный, йо... тваю мать?». І скомандував до тих, які приїхали з ним: «Взять». Володя стояв, опустивши руки і думав, що забирають його друга. Я зібрав у роті слину і гонорово плюнув у його бік. Генерал аж затряс головою від люті і знову гаркнув: «Взять». Четверо архаровців кинулися до мене. Двоє схопили мене за руки, щоб заломити за спину. Я вирвав руки, відштовхнувши їх, і сказав: «Атбой, идьом без рук». Вони зреагували спокійно. Один показав рукою у бік будинку за пам'ятником Кобзаря. Ми повільно пішли через площу. Двоє йшли з боків, один попереду, а четвертий плентався позаду. Вони розуміли, що я не збираюся тікати. Коли підійшли до будинку, я пригальмував і голосно прочитав: «ЖЕК». І спитав: «Ви что здесь работаете? А старшой с лампасами начальник ЖЕКа?». Один з них сказав: «Шутник, захаді». Я відчинив двері і зайшов. Тут побачив дідуся в солом'яному капелюсі і ще з десяток людей. В коридорі стояли дві студентки і парубок. Я заговорив рідною мовою: «Ось запросили мене в ЖЕК на нараду». Хтось стримано хіхикнув. Усі повернулися в мій бік. Лисуватий, який записував покази, глипнув на мене з-під окулярів і сказав: «Будет тебе нарада». Я промовчав. З іншої кімнати вийшов ще один і почав писати протокол допиту. Я чекав своєї черги. Лисуватий писав, час від часу поглядаючи на мене. Я зрозумів чому. Бо я єдиний тут заговорив українською мовою. Враз зайшов товстуватий підполковник у формі, який приїхав у другій машині з генералом, підійшов до мене і спитав: «Откудава?». Я без запинки назвав адресу: «Черкаси, вулиця Леніна, 22, квартира 4». Щоб не плутатися, я назвав день народження Ілліча, а квартиру 2 плюс 2 дорівнює 4. Він записав на листочку, який взяв зі столу. «Фамілія», – гаркнув. «Фамілія в мене велика, а хочете знати прізвище»... Його тіпнуло: «Гаварі!». «Бабінчук Владімір Єфімовіч. Тато Михайло, дідусь Василь, дядько Петро», - я сказав

заготовку. «Документи єсть?». «Не єсть». Він повернувся і побіг у сусідню кімнату, за якихось 7 хвилин повернувся назад і зарепетував: «Что ти голову морочиш? Нет там такого. Єщю раз спрашиваю». Не дочекавшись, поки він ще щось скаже, я повторив: «Бабійчук Володимир Єфімович». Він знову гаркнув: «Бабінчук ілі Бабійчук?». Я повторив і додав: «Товаріщ начальник, внімательно слухать надо». Він знову стрілою вилетів у сусідню кімнату. Повернувшись, розвів руками: «Ну нет такого там. Гаварі откуда». І почав мене обшукувати. Витягнув фотоапарат із внутрішньої кишені піджака. «Вот как ти приспособілся і что ти снімал?». «Памятник Леніну с разних сторон і навіть ззаду». В кімнаті почувся смішок. «Колю Щорса, обеліск Ватутіна, Богдана на коні з булавою також із різних боків, Софію київську...». «Снімай піджак». Я зняв, віддав йому в руки. Він усе повиймав із кишень: «Кобзар» малого формату, 87 рублів, запасну плівку. Усе поклав на стіл перед лисуватим, який писав протокол. Почав обмацувати пояс від моїх штанів. Я вивернув кишені штанів, на підлогу випала хустинка. Він відскочив, мабуть, подумав, що то щось вибухонебезпечне. Взявся знову обмацувати піджак. У лівій полі намацав паспорт. «Подивилися?». Я вирвав у нього з рук піджак, витягнув з поли паспорт і поклав на стіл поруч із своїми вилученими речами. Мент хмикнув і взяв паспорт у руки, погортав і став читати вголос. І коли прочитав, що я зі Львова, рявкнув: «Бандьора значіт!». Я повторив: «Значіт бандьора». Він різко штовхнув мене в груди. Я втримався на ногах, зробивши три кроки назад і ще раз повторив: «Значіт бандьора». І тут наскочив на нього цей парубок, якого привели з двома студентками. Він став між мною і підполковником і запитав: «По какому праву распускаете руки? Смотрите, плохо кончіте». Підполковник щось пробурмотав до молодика і гаркнув до мене: «Пошли со мной». Він рушив у сусідню кімнату. Я пішов слідом за ним. У сусідній кімнаті під вікном побачив за столом полковника в окулярах, який щось писав. Він глянув на мене і нічого не сказав. Я виглядав дуже пристойно у французькому модному костюмі, при галстуку. Полковник був подібний на відомого артиста. Мент відчинив

двері до наступної кімнати, запросив мене зайти. Там я побачив кутову радіостанцію до двох з половиною метра шириною і висотою майже до стелі, за якою сиділо двоє в навушниках, блимали лампочки. Підполковник уже більш м'яко звернувся до мене: «Відіш, здесь у меня весь Советский Союз, а ты Черкаси, Черкаси. Пять минут і ребята вычислят об'єкт. Ти понял? І нікакіх хохм». Один у навушниках повернувся в мій бік, зміряв поглядом із ніг до голови. Йому було так років із 22-23. Знову повернувся до радіостанції, почав клацати вимикачами. Ми вийшли з кімнати з радіостанцією і пішли через середню кімнату, де сидів полковник, що схожий на артиста, який глянув на мене і запитав: «Откуда приехал?». Я вирішив відповісти нормально і відрапортував, повернувшись до нього: «Місто Львів, селище Рудно, вулиця Шевченка, 114». Він відкинувся на спинку крісла, усміхнувся і промовив: «Земляк значіт. І што ти натворіл?». «Абсолютно нічого. Мене забрали у скверіку, де пам'ятник Тарасу Григоровичу». Підполковник рявкнув: «С фотоапаратом?». Полковник махнув на нього рукою, щоб той замовк, а потім звернувся до мене:

— Ти знаєш, я закінчивал школу міліції во Львові і університет. Практику проходіл в Зимніх Водах і в вашем Рудно. Это пачті восемь лет во Львові. Знаю каждую улiцу. В Зимніх Водах такого участкового как Науменко знаєш?

Я відповів, що Науменко колега мого батька, бо дійсно вони добре зналися. Науменко був порядним участковим, високий на зріст, худощавий, русоволосий, як арієць, мав розсічену верхню губу, бо в дитинстві десь на Поділлі пірнав у річку і попав на камінь.

— Ти пасматрі как тесен мір!

Це все слухав підполковник, який спитав: «Так что тебя занесло в Київ?». Я сказав, що маю кілька днів відгулів за хорошу роботу, тож вирішив подивитися на столицю, бо був тільки раз проїздом. Гуляв по місту, фотографував Хрещатик, Софію, пам'ятники і не знав, що заборонено фотографувати Шевченка. Я ж архітектор-художник. От і загребли. «Харашо, что у тебя ізялі?». Я перерахував. Полковник скомандував: «Отдать

всьо до копейкі і отпустіть!». «А протокол пісать?», - спитав підлеглий. «Напіші і до свіданья». Я подякував і коли вже виходив у кімнату, де зібралися всі, він навздогін сказав: «Передавай Науменко привіт із Києва от его ученика-практиканта, что у него некоторое время останавливался». Ні прізвища свого, ні імені він не назвав. Опецькуватий підполковник дав вказівку в порядку черги написати на мене протокол. Він говорив це лагідним голосом. Всі, хто знаходився в кімнаті, були здивовані зміною поведінки опецькуватого. Мені віддали всі мої речі. Повертаючи фотоапарат, опецькуватий сказав сміючись: «Просмотрелі тваю пльонку с фотоапарата, нічево так фотографії получатся». Я зрозумів, що плівку засвітили і сказав: «Дуже ослоумно». В кутку почувся сміх. Написали протокол і опецькуватий сказав, називаючи мене на «ви»: «Ви свободни».

На вулиці вже стемніло. І я сказав опецькуватому: «А я нікуди не збираюся йти. Мені тут буде нормально переночувати». Він вирячив на мене очі, а я продовжив: «Там солдати оточили площу, через п'ять хвилин мене знову сюди приведуть». Він вийшов за двері, гукнув якогось сержантика і сказав: «Проводі етого умніка за оцепленіє».

Дідуся в капелюсі вже відпустили раніше, а всім, хто залишався, я побажав щастя і пішов до виходу за сержантом, який уже вийшов у коридор. Неподалік від дверей стояв парубок, якого забрали із двома студентками. Коли я проходив повз нього, він шепнув: «Зачекай на куті університету». Я ствердно хитнув головою. Сержантик провів мене до бульвару Шевченка, поза оточення. Я пішов до кута червоного будинку. В темноті він виглядав досить непривітно, навіть моторошно. Я чекав, запалив цигарку, другу. Минуло більше як пів години. Нарешті з темряви виринула постать. Ми потиснули один одному руку. Хлопець сказав, що його звуть Валерій. Я назвав своє ім'я, хоч він його чув, коли писали протокол затримання. Я почастував його цигаркою. Він подякував і сказав, що не палить. Я спитав, чи його вже відпустили. Він сказав: «Так, але пообіцяли запросити знову». Я спитав, чи дівчат також відпустили. Він повідомив, що вони пішли бульваром униз, на Хрещатик, він

має їх наздогнати. Прощаючись, Валерій запропонував зустрітись наступного дня в ботанічному саду о 17 годині, на п'ятій лавочці. Я погодився.

Йокнуло моє серце, подумав, що то підстава КДБ. Але хто не ризикує, той не п'є шампанського. Я зважував, що мені робити, куди йти. Ага, пропустив ще одне його запитання: «Ви куди зараз?». Я запропонував перейти на «ти» і сказав, що, мабуть, піду до колеги або на вокзал, де перебуду до завтра.

Вирішив піти до Володі Спасьонова. Якщо за мною буде хвіст, то Володя чистий спортсмен, йому нічого не загрожує. Якщо його викличуть згодом, то він охарактеризує мене як спортсмена-фанатика альпінізму, який приїхав оглянути пам'ятки Києва.

Володі вдома не застав. Почекавши хвилин 15, вирішив іти геть. Сходами піднімалася сусідка, яка сказала, що Володя приходить пізно, іноді вночі. Я подякував і пішов. Жінка навздогін гукнула мені:

– Будьте обережні. Казієто нехорошіє парні на улїце.

Я зрозумів, що це хвіст. Вийшовши з під'їзду, побачив неподалик двох парубків. У темряві їх було важко розгледіти. Тому я підійшов до них і спитав, як коротким шляхом добратися до вокзалу. Вони сказали, що треба вийти на трамвайну колію, через два квартали повернути вбїк і далі прямо, «по рельсах». Я сказав їм: «Спасїбо».

На вокзалі людей було два-три десяткї. Кїнувши оком, я відзначив двї групи молодиків, які стояли по двоє і трое та розмовляли. Між трьома упїзнав одного з тих, хто стояв біля будинку Спасьонова. Я зробив вигляд, що прямую до каси по квиток. Порозмовляв з касиркою, зробив вигляд, що шукаю в кишєні грощї і передаю у віконце каси. Поклав у внутрішню кишєню піджака неїснуючий квиток. Почав прогулюватися центральним залом, то виходячи на перон одними дверима, то повертаючись з перону іншими дверима. І коли наступного разу вийшов на перон і став при стїні, двоє вийшли за мною й почали шукати мене поглядом. Коли побачили, то різко відвернулися. Я пішов до зали очікування і став за дверима біля

відчиненого газетного кіоску. Через дві хвилин вони також зайшли в зал і, не побачивши мене за дверима, заметушилися. Я остаточно переконався, що вони мене «пасуть». Я вийшов з-за дверей твердим кроком, наблизився до них упритул і гаркнув: «Чево нада?». Один із них огризнувся і вони пішли геть. Дорогою дали сигнал тим трьом. Троє розділилися. Один пішов до газетного кіоску, що стояв з боку перону. Двоє інших підійшли до середини зали. У цей час прибув поїзд на перший перон, здається на Львів. До вагонів на посадку шикувалися люди з валізами і клунками. Я вирішив діяти. Зайшов за чергу, що вишикувалася до тамбура, присів, побачив, що черга знаходиться посередині між дверима, що знаходилися з перону в зал. Тож мене з залу не побачать. Стрибнув із платформи під вагон, швидко проліз між двома поїздами, пробіг упоперек через чотири порожні колії, проліз ще під одним поїздом і побачив десь за 20 метрів прибулий дизель здається з Козятина. З нього виходили люди. Я сів у вагон. Якийсь чоловік, який проходив по вагону, сказав, що поїзд йде у відстійник. Це мені підходило, сидіння були м'які, тут я пересплю до ранку. Зазирнув у вікно, чи ніхто не вигулькне з-під поїзда. Нікого не було. Поїзд рушив і через 5 хвилин зупинився у відстійнику до ранкового прибирання вагонів. Я повісив свій піджак на гачок і примостився спати. Зранку близько 7 години відкрилися двері, напевно прийшли прибиральниці. В вагоні було тепло і я нормально виспався. Одягнув свій французький анцуг (піджак) і побрів у місто, на Хрещатик. Біля вокзалу в якомусь кіоску-кафе з'їв чебурек з чаєм і пішов у метро.

Я знав, що жарти з гебістами в столиці можуть закінчитися погано. Затримали, придушили, кинули в Дніпро і нема хлопа. Тим не менше цілий день спокійно мандрував Києвом: Хрещатик, Золоті ворота, стадіон «Динамо», Софія. Був гарний весняний сонячний день, доволі теплий. Ближче до п'ятої години я підтягнувся до універу, пройшовся площею перед Кобзарем. Сьогодні тут було спокійно, без людей з раціями. На п'яту годину я прийшов у ботанічний сад, пооглядав ситуацію, присів на п'яту лавочку, запалив цигарку і почав чекати, чита-

ючи «Кобзар». Появився Валерій. Ми привіталися. Я спитав, котра година. Він сказав: «То пароль?». Ми обидва розсміялися. Було три хвилини по п'ятій. Валерій витягнув з-за пазухи згорток сіруватих листочків паперу, списаних олівцем, подав мені зі словами:

— Це вибрані уривки з п'ятого тому В.Белінського, де він різними огидними фразами обзиває нашого батька Тараса. Це я вибрав.

Я взяв згорток із трьох листків, нашвидку прочитав кілька речень і засунув згорток у праву внутрішню кишеню піджака, у лівій був фотоапарат. Валерій запитав про мої плани на сьогодні. Я сказав, що поїду на вокзал по квиток на найближчий поїзд. Валерій трошки зам'явся, відтак озирнувся навколо і витягнув із внутрішньої кишені піджака маленький скруток папіросного паперу, трошки довший за цигарку, списаний тонко заструганим хімічним олівцем, намочений і висушений:

— Читай, — промовив він. — Це треба розповсюджувати де тільки можливо.

Я розправив листочки і прочитав:

*«В ридмах корчаться дороги,
Вигинаючи горби,
Де дзвенять в кайданах ноги
Йвана Дзюби щодоби.
Серед покидьків огидних
У застінках КГБ
І Світличний непохитний,
І Сверстюк трима себе.
Шлях Волконської Марії
Став у світі не один,
Та сьогодні він тьм'яніє
Перед шляхом їх дружин.
Ні, тут мало посивіти.
Жаль на губи біль кладе,
В інтернатах їхні діти,
В лапах нянь із КГБ.
Щось мовчить Костенко Ліна,*

*Мов води набравши в рот.
Закацапилась Вкраїна,
Омоскалився народ.
В ридмах корчаться дороги,
Вигинаючи горби,
Де дзвенять в кайданах ноги
Йвана Дзюби щодоби.*

В. Солом'яний».

Прочитавши мовчки три рази, я тицьнув папірчик з віршем йому назад.

– Що? – запитав він.

– Він уже тут, – я постукав вказівним пальцем собі по лобі і ще настирливіше простягнув йому папірці з віршем.

– Ні, ти бери, ато щось забудеш.

– Хто автор? – запитав я. – Ти?

– Ні, не я, – відповів він. – Автор невідомий. Перепишуть і передають із рук у руки. Ти також передай друзям.

Я схвально хитнув головою, скрутив папірці трубочкою, послабив вузол краватки, поклав трубочку туди і затягнув вузол. Він уважно дивився, що я роблю, а тоді промовив:

– Добра схованка.

А я подумав, якщо він мене підставляє, то гебісти, затримавши мене, в першу чергу хапнуть галстук. Я витягнув з пачки останні дві цигарки, зім'яв її і викинув у смітник, що був неподалік. Пригостив Валерія. Ми запалили і він спитав:

– На яку адресу тобі писати?

Ми домовилися писати не на домашні адреси, а на поштові відділення до запитання. Докуривши, пішли з ботанічного саду. Він сказав, що йде до метро, а я пішов попри університет до кіоску, де продавали журнали і газети. Тут я витягнув вірша з краватки, ще раз прочитав і спалив його. В кіоску я попросив листочок папіросного паперу, який продавщиця витягнула з пачки й не взяла з мене ні копійки. Я скрутив чистий листочок у трубочку і знову запхав у вузол краватки. Коли йшов з ботанічного саду, то уважно оглядав все навко-

ло. Після я пішов в університет, щоб забрати свій портфель у чергового дядечка. Черговий був на місці, зустрів мене з усмішкою, ніби здогадувався, що вчора зі мною відбулося. Я йому подякував, що зберігав моє добро. Він добродушно поплескав мене по плечу і спитав, звідки я. Я сказав, що зі Львова. Він відповів, що здогадувався про це з моєї вимови. Сам він був також із наших країв. Ми попрощалися і я поїхав на вокзал, щоб вирушити додому, у своє Рудно. У Львів я доїхав без пригод.

Наступного дня зустрівся з Романом Йосипівим і розповів йому всю історію. Він сказав, щоб я був обережним, бо тепер за мною будуть слідкувати. Я продекламував йому того вірша. Я йому довіряв, бо добре знав його родину, брата Влодка і маму, яка жила в Самборі. Батько його був січовиком, потім членом мережі ОУН. Цей вірш, переписаний моєю рукою, я розповсюджував і далі. Переписували його від мене найближчі друзі в майстернях художників. Проявив залишок незасвіченої фотоплівки. Один із друзів зробив мені 8 фотографій, я був при тому, як він проявляв плівку, відразу забрав негатив і відбитки. Ті, що були браковані, порвав і викинув в унітаз.

Про події в Києві я розповідав колегам, показував фотографії, які були хорошим аргументом на підкріплення моїх слів.

Незабаром у наш відділ прийняли трьох нових працівників: Сокурова – геодезиста, Войтовича – будівельника, Філіпова, якому я віддав один зі своїх столів, бо в основному працював за кульманом. Філіпов був старший, поважний спеціаліст – дорожник. Протягом двох тижнів ми з ним налагодили тісніші стосунки. То був старий холостяк, добре ерудований інтелігент, жив на вулиці Вітовського (колишня Дзержинського). Два інші були стукачами, прийнятими за вказівкою КГБ. Я їй вирахував у перший же день, як тільки вони з'явилися в нашій групі. Їх одразу забезпечили робочими столами та інструментом. Пізніше цей Сокуров почне керувати російським товариством у 1994-1996 роках, що розміщалося на вулиці Короленка. Він став замість Миколи Сергєєва, який з 1989 року входив у Рухівську команду від російської громади. В російській громади

Львова було різне ставлення як до Руху, так і до української революційно налаштованої інтелігенції. Була в російському товаристві й група агресивно налаштованих молодиків, які 1989 року зламали щоглу з українським прапором на Клумбі. І я їх вирахував. Коли один із цих молодиків прийшов на Клумбу зі значком двоголової курки (орла), я підійшов до нього зі своїми активістами і попросив показати підошву черевика. Рисунок сліду на землі біля зламаної щогли на Клумбі співпав із рисунком його черевика. Я відвів його вбік і попередив, якщо не хоче, щоб його тут затовкли, нехай більше не появляється. Він одразу ж пішов геть.

Але я відхилився від розповіді про події 1973-1974 років. Колеги по роботі – стукачі мали завдання слідкувати за мною і вчасно доповідати службам. Войтович у той час почав запрошувати мене на каву. Одного разу я погодився, знаючи його наміри що-небудь вивідати для галочки. Ми прийшли на каву на вулиці Банківській, поруч з роботою. Він замовив два горнятка кави, що коштувала тоді 90 копійок, і поставив на столик. Тоді я пішов і замовив подвійну каву, взяв більше горнятко порожнє. Його два горнятка я перелив в одне, а своє поставив поруч на столик і сказав, що таких помиїв так мало не п'ю. Тож ми випили каву і пішли до праці. Він мовчав, явно сконфужений. Після цього він більше не запрошував мене. Проте я відчув, що наді мною хмари згущуються. Начальство почало ставитися до мене якось дивно, а тут ще й з військкоматом зчепився. Вони намагалися мене на рік після інституту загребти в армію. Але в мене виник гастрит, який заробив на сухому пайку в 1972 році на альпіністських сходженнях у горах Паміру. До речі, у мене вже був перший розряд і потрібно було заробити ще на кандидата в майстри спорту. Я був хорошим альпіністом, але в 1972 році довелося залишити спорт.

Так ось, у жовтні 1972 року на призовній комісії в будинку вчителя я публічно заявив, що не піду служити в армію. Мене запхали на комісію у 20 відділення психіатричної лікарні, де я познайомився з Тамарою Веселовською та її чоловіком В'ячеславом Веселовським. Тамара зробила мені статтю «Годен к

нестроёвой». У 1991 році Тамару знайдуть у ванні повішаною. Вона працювала над темою парапсихології і зомбування під орудою КГБ, забагато знала. Вячеслава забив молотком рідний син у 1995 році. Це напевно було покарання В'ячеславу, бо після вбивства гебістами Володимира Івасюка, В'ячеслав дав в угоду кагебістам анамнез, що Івасюк був психічно хворий, мав депресії і сам повісився. Але це була брехня. Вбивство Івасюка організував гебіст Вадім Тітов, який в КГБ керував відділом, що відповідав за науку. Але про це треба написати окремо.

Отож, наді мною почали згущатися хмари. Я знав, що виродки з КГБ після подій у Києві мене просто так не залишать, тому вирішив узяти чергову профспілкову відпустку і дременути в Пітер, чи то пак, в Ленінград. Чому саме сюди? Тому що тут жив, творив і помер Тарас Григорович Шевченко. Ось я і вирішив, якщо негідники завадили мені поклонитися Кобзареві в Києві, поїду в Пітер, в Московію, відвідаю Академію мистецтв на Василівському острові і вшаную пам'ять Кобзаря.

Уже коли мій син Олег, юний балерун, у свої 18 років поїхав стажуватися у Маріїнський театр у Петербурзі, я йому заповів теж піти в Академію мистецтв і поклонитися в майстерні Тарасовій його духові. Він на третій день перебування в Пітері виконав мій наказ і навіть прислав мені поштою фотографію з майстерні Т. Г. Шевченка.

У Львові ж у 1973 році за мною ув'язувалися хвости, слідували, куди я йду після роботи, з ким спілкуюся. Неможливо було без хвоста зайти до когось із колег у майстерню. Я почав виробляти свою систему, щоб позбуватися переслідувачів.

Як архітектор-проектант, який працював у проектному інституті реконструкції будинків, в тому числі в центральній частині міста, я добре знав прохідні двори з будинку у будинок і в цоколі, через балкони з виходами на інші вулиці. Часто з цією метою використовував ресторан Першотравневий (Брістоль, Гранд-готель), що знаходиться на теперішньому проспекті Свободи, в якому робив проект реконструкції і міг вийти через склад або кухню, зайшовши з головного входу. Поки пасуть

мене в ресторані, а я вже в перевулку Крива Липа з виходом на Жовтневу (тепер Дорошенка).

Якось у кінці травня мені в руки потрапила «Літературная газета». Побачив тут статтю, присвячену О. С. Пушкіну, де було написано, що в Пушкінських горах відбудеться Пушкініана, на яку приїдуть придворні поети Євтушенко, Рождественський, Ахмадуліна, а також Іван Драч. Святкування мало відбутися на початку червня. По карті я визначив, що не доїжджаючи до Петербургу найближча станція до Пушкіно Остров. От я й придбав квиток до станції Остров. Доїхав без пригод, десь о 7 год. 30 хвилин вийшов з поїзда і пішов прогулятися містечком. Знайшов автостанцію. Автобус до Пушкіно відправлявся після дев'ятої години. Мав ще трохи часу на оглядини. Пам'ятаю великий дерев'яний міст, де майже пів години любувався плином річки, доволі широкої. Нарешті сів в автобус, квитки давав водій. Я сів ззаду, де можна було й прилягти, бо людей було обмаль. Їхав автобус досить повільно. У Пушкіно я знайшов невеличкий готель, залишив речі в номері і пішов на площу, де відбувалося свято поезії. На жаль, свято вже закінчувалося. Я впізнав Івана Драча. Як потім мені розповіли, Драч сказав, що «в каждую эпоху, как и сегодня, поэты имеют своих Дантесов». За це зірвав оплески, але потім у Києві мав проблеми. Редакції газет і журналів відмовлялися друкувати його. Це була поза всіляким сумнівом вказівка КГБ.

З Пушкіно я спрямував свої стопи в Святогорськ. Поблукавши по селищу, пішов до монастиря і церкви, де відправ не було, швидше за все вони виконували роль музею. Я чомусь не пішов через головний вхід, а з тилу переліз через мур і пішов оглядати храм. Коли вийшов, то вище під стіною побачив могилу Пушкіна, надгробок з білого мармуру. Пофотографувавши, пішов до головного входу. Тут побачив, що перед храмом стоїть невеликий гурт людей з екскурсоводом, який розповідав їм історію монастиря. Я дав черговій рубля і пішов, вона побігла за мною, пропонувала забрати решту 60 копійок, бо квиток коштує 40 копійок. Я махнув рукою, що не треба. Вона засміялася і спитала, як я потрапив на територію, оминувши

її. Я відповів, що впав просто з небес на грішну землю. Вона спитала:

– Шутнік, откуда будеш?

– З України, їду в Пітер. Ось кілька днів вирішив провести в Пушкінських місцях.

Вона зрозуміла мене і сказала:

– Будеш ещщо в Святогорске, заході.

Я подякував і пішов оглядати монастир. Зробив кілька кіл і привернув увагу охоронниці, жіночки років 60, яка підійшло до мене й почала розповідати, коли й ким був збудований монастир, що він пережив пожежу, але люди врятували його. Тут є образи, що були привезені з Пскова і тут їх переховували в час війни, і що надгробок з могили Пушкіна був схований від німців. Коли я сказав, що приїхав з України, вона втішилася і спробувала заговорити зі мною українською. Сказала, що знає один куплет пісні «Дивлюсь я на небо і думку гадаю, чому я не сокіл, чому не літаю...». Я сказав, що в неї гарна і цікава вимова. Вона аж зашарілася. На прощання я торкнувся її руки поцілунком.

У цей день я був трохи втомлений дорогою, тому поїхав у готель відпочивати. Наступний день я провів у Пушкінських горах. На третій день прийшов у Святогорський монастир о десятій годині ранку. Якраз заходили перші екскурсанти. Я підійшов до входу, білетерка мене одразу впізнала і запросила всередину. Я подякував і розпитав її, як мені потрапити у Михайлівське і Тригорське. Вона розповіла.

Я відвідав Михайлівське, оглянув будинок, а потім дорогою потьопав у Тригорське, в імєніє Осіпових-Вулф, де любив бувати поет, де проводив свої творчі вечори і забави. Я посидів на лавці, на якій він нібито написав вірш, присвячений Анні Керн «Я помню чудное мгновенье». Побував під дубом, обвитим «золотим» ланцюгом, на якому день і ніч ходять «кот учьоний». Кота я звичайно не зустрів. Милувався озером по дорозі з Михайлівського в Тригорське. Близько п'ятої години я знову прибув у Святогорськ, зайшов у храм на запрошення білетерші. Людей не було. Знайома жіночка – охоронниця

стояла біля дверей, зраділа моїй появі. Ми зайшли всередину храму. Я поділився враженнями від прогулянки, сказав, що зачарований природою цього краю і розумію, звідки Пушкін черпав своє натхнення.

– Да, – сказала моя співрозмовниця, – он бил великий поет, но в жізні бил подлецом. Об етом не прінято говоріть, но я вам расскажу, только не перебивайте. Он бил небольшого роста, чьорний, кудрявий. В ліцее его дразнілі «обезьянкой». Ето виработало в ньом комплекс. Завістливий негодяй. Когда он вирос, то многім обідчікам начал мстіть. Пісал на ніх памфлети і посилав почтой ілі подбрасивал в нужное место. Іздевался над німі і получал от етого удовольствие.

После декабрьского восстанія, когда часть участников восстанія билі казнени, а остальные отправлени в ссылку, Пушкін написал «Во глубіне сібірскіх руд храніте гордое молчанье...». Царь Ніколай I отправіл его в ссылку в іменіе Міхайловское. І каждый год Пушкін получал із царской казни тріста золотих рублей. Ето билі очень большіе деньгі. Он не бил декабристом і к восстанію не імел нікакого отношенія. Когда в Міхайловском ему не сіделось, он пріглашал циган, оні там кутілі, он переодевался в циганку, красіл ногті і губи і вместе с циганами на ночь ехалі в Пітер гулять. Его не узнавалі, пока охранка не раскрыла ету затею і прігрозіла арестом.

Когда женілся на Наталье Гончаровой, немного успокоілся. А знаете, почему проізошла дуель с Дантесом?

Я здвигнув плечима, що не знаю. Вона продовжила:

– Дантес бил женіхом сестри Натальі Гончаровой. У Пушкіна било восемь женцін. Я віжу, что ви купілі кніжечку о ніх. Там первая Наталья, которая била его ангелом-хранітелем. С Дантесом у него била би не первая дуель, еслі би не красавіца Гончарова, перед которой все преклонялісь. Благодаря ей все предидущіе авантюри сходілі Пушкіну с рук. Там в кніжке не всьо можно написать. Он любіл маленькую «Зі-зі», как он ейо називал, но частенько ейо обіжал. А когда Керн ему отказала во взаімності, он впал в депресію. А как проізошла очередная ссора между Пушкіном і Дантесом? Пушкін начал

ухаживать за сестрой Натальей, избранницей Дантеса. В отместку Дантес на балах стал приглашать на танец Наталью. Дантес был высокий, стройный, закончил военное кадетское училище. Пушкина это выводило из себя. На очередном балу Дантес два раза пригласил Наталью. Пушкин всплеснул прямо на балу и ударил Дантеса перчаткой, бросил перчатку к его ногам. А это означало дуэль. Дантес молвил вслед уходящему Александру: «Ты стреляешь первым». Это был жест благородства. Об этом не пишут. Наталья и сестра уговорили Дантеса уехать из Петербурга пока всё образуется. Дантес уехал в Польшу, Австрию, во Францию, в Париж на несколько недель. Когда он приехал в Париж, увидел, что его отец запряг лошадей и собрался в дорогу. Дантес был приемным сыном в этой семье. Он сказал, что я приехал, а ты куда-то уезжаешь. Тогда отец отдал ему письмо, оскорбительно написанное Пушкиным, что вы отец негодяя и сами негодяй... Тогда Дантес не заходя в дом попрощался с отцом, сел в карету и погнал лошадей. До Петербурга он загнал две пары. В Питере сразу же выбрал секунданта, кажется Данзаса и послал его с этим оскорбительным письмом к Пушкину. Пушкин выбрал место дуэли на Черной речке. Дуэли уже были запрещены, но тайком продолжались. На Черной речке было то место, где они в основном происходили. Секунданты попросили их помириться, но Пушкин наотрез отказался. Бросили жребий. Пушкин стрелял первым, ранил Дантеса в плечо. Дантес смертельно ранил Пушкина в живот, так что пуля застряла в позвоночнике. Оперировать было невозможно. И он скончался в своем доме на набережной Мойки. Даже не знаю зачем я вам это рассказываю. Старая стала, не с кем даже пообщаться. Мне 65 лет, я помню еще царя-батюшку. Маленькой была, жили мы в Питере. Отец нас с сестрой водил на парад. Моя мама с сестрой во время блокады остались в Ленинграде, а мне удалось вирваться сначала в Псков, потом переехала сюда. Отец погиб на фронте. Мама с сестрой пережили блокаду. Но мама потом заболела и умерла. Мы были сравнительно богаты и меняли всё на хлеб. Сестра говорила, что за осьмушку хлеба отдала золотые серьги... Там в основном управляли евреи. То что ввозили дорогой жизни через

Ладогу, всьо било в їхніх руках. В основном хлѣб, сахар, соль, іногда риба, всьо лучшее простому человеку не доставалось. Одні умірали с голода, а другіє жіровалі, греблі золото і другіє ценності... Что-то я разгаварілась. Ви із України?

Я кивнув головою.

— Мой отец всегда говорил мне і сестре, когда немножко выпьет, что ми хахлушкі. Его предкі по отцу із-под Полтави.

Мені вже треба було йти. Ми попрощалися. Вона погладила мене по голові і сказала: «Зайдіте в дом Пушкіна на Мой-ке. Он хороший поет».

Раненько пішов на автобусну станцію, щоб їхати в Ленінград. На станції стояло два автобуси. Я підійшов до автобуса марки «Ікарус», прочитав: «Псков-Ленінград». Поклав гроші на передню панель біля водійського місця, відірвав з рулончика квиток. Так робили всі пасажири, але їх було мало. Водія в цей час в кабіні не було. Я розташувався на сидіннях у кінці автобуса. Скільки часу їхали, не пам'ятаю, зупинялися 3-4 рази, водій підбирав людей. Я спокійно дрімав на задніх кріслах. Нарешті приїхали, люди почали виходити. Я взяв свою валізку, глянув у вікно і здивовано запитав: «Ето что уже Ленінград?». Одна жінка засміялася і сказала: «От чудной, ето Псков».

— Ти приїхав во Псков, — сказав водій. — Но не переживай, два часіка погуляй по Пскову, пока я заправлюсь. А потом приходи, я тебя отвезу в Пітер. Білета не покупай. Ти откуда будеш?

— З України, — кажу.

— А я служіл в Закарпатьє, в Віноградово.

— Очень приятно, — мовив я.

— І віна випіл там много, — сказав водій і провів пальцем по підборіддю, демонструючи як багато. — Красівіє у вас девкі, закачаєшся. Ну ти погуляй часіка два, чемодан можеш оставить, ево нікто не тронет. Без тебя я не уеду.

Я подякував і пішов оглядати місто. Забрів аж до річки під назвою Великая, через яку на інший берег вів дерев'яний пішохідний міст, на березі ріки відвідав якісь давні укріплення, по кутах — охоронні вежі. Побачив храм на високому цоколі, оглянув його. Неподалік від храму, на протилежному боці ву-

лиці – досить великий старий будинок, куди йшла дівчина років вісімнадцяти. Я спитав у неї, що це за будинок. А вона відповіла, що там є різні гуртки, а вона йде займатися балетом. Я поцікавився, чи можна піти з нею. Вона вхопила мене за руку і потягнула за собою. Ми зайшли у невеликий, гарно обладнаний пристінними брусами зал. Кілька дівчат уже були одягнені у балетні пачки і пуанти. Я пошкодував, що не маю блокнота і олівців, щоб зарисувати, як вони виглядають. Коли ми зайшли, моя незнайомка сказала своїм товаришкам:

– Знакомтесь, мой друг Олег, с которым я только что познакомилась.

Її звали Настя. Вона у цій групі була за старшу і тренувала менших. Їх у той момент було четверо. Вони стали в шеренгу і привітали мене позицією «Па» і трошки покружляли в танці. Я похвалив їх за те, що вибрали балет, вибачився, що не можу побути з ними довше, сказав, що приїхав з України, а маю їхати в Ленінград, по дорозі потрапив у Псков. Настя провела мене до виходу.

Коли я прийшов на станцію, автобус вже повернувся з заправки, коло нього стояло з десятків людей. Посадки ще не було. Прийшов водій, відчинив двері. Я зайшов в автобус останнім, витягнув гроші, щоб заплатити.

– Ти что шутиш, – сказав водій, – занімай своєю місце, твої вещи на месте.

У Ленінград ми приїхали по полудню. Я спитав водія, де мені зручніше буде зупинитися. Він відповів, що готелі переповнені і що там дорого, порадив знайти приватну квартиру, адже багато людей влітку живуть на дачах, сказав, що найкраще поїхати до Львіного мостика, це така біржа, де можна домовитися про житло, розповів, як туди добратися. Я подякував і ми попрощалися.

Через якихось 30 хвилин я був біля Левиного мостика. Там групки людей щось обговорювали, торгувалися. Я побачив молодика з листочком паперу, де було щось написано двома мовами – російською і англійською. Він говорив, що здає кімнату за п'ять рублів. Мені це підходило. Я якийсь час пригляда-

ся до нього. Зрозумів, що він не часто тут буває, не блатний. Я підійшов і спитав, скільки він хоче за добу, ніби не чув, що п'ять рублів. Ми познайомилися. Віктор сказав, що часом буде залишати мене самого, бо мусить їздити на дачу. Я погодився і ми пішли на трамвай, поїхали на Ліговський проспект до нього додому. Дорогою він розповів, як куди добиратися. Я, звичайно, не все запам'ятав, але поважно хитав головою, мовляв усе ясно. В його будинку ми піднялися на другий поверх, двері нам відчинила дівчина років 20. Йому було десь 25. Він з порога став мене знайомити. Її звали Лена. Він сказав, щоб я не переживав, бо вони живуть в іншій кімнаті і що через три дні вони одружуються. Він провів мене у невеличку кімнату з вікнами на Ліговський, в якій було ліжко, акуратно застелене, стіл, шафа і кілька крісел. У перший вечір ми на кухні повечеряли втрьох. Лена виявилася приємною співрозмовницею. Їли картоплю в мундирах з сердельками. Після вечері вони на аркуші паперу намалювали мені, як і куди можна добратися: на Невський, в Ермітаж, в Літній сад, на Василівський острів в Академію мистецтв, звідки курсують екскурсійні автобуси. Вони у кухні включили собі старенький телевізор, а я подякував за вечерю, взяв їхні схеми і пішов у свою кімнату спати, бо таки трохи втомився.

Наступного дня раненько, близько сьомої, я взяв ключі, які мені залишив Віктор і пішов у місто. Поїхав на Василівський острів в Академію мистецтв, щоб відвідати майстерню, де жив і творив Тарас Григорович Шевченко. Але в цей день майстерня була зачинена, вихідний. Я походив по Академії, зайшов у приймальну комісію, сказав голові комісії, що хочу вступити сюди на навчання. Він спитав, яка в мене освіта і звідки я приїхав. Я розповів, що закінчив Львівську політехніку, архітектурний факультет, проживаю в селищі біля Львова. Він похитав заперечливо головою, сказав, що друга освіта буде платною, що треба відпрацювати «по направленню» два-три роки, а тоді можна буде про щось говорити. Я сказав, що вчився на вечірньому відділенні і вже відпрацював. Тоді він мовив, що потрібне ще якесь скерування. Я все збагнув і пішов геть. Обійшов острів, в Кунсткамеру категорично не заходив, хоч Віктор радив.

Знайшов стару синагогу. Здається, вона була діючою, бо біля неї гуляло кілька десятків жидів, заходили і виходили.

Цілий день я присвятив вивченню Пітера. Віктор сказав, що більшість місцевих мешканців не вживають слово «Ленінград», а «Пітер», хоч у листах пишуть «Ленінград». Я теж вживатиму слово «Пітер». Хоч один і другий, Пйотр первий і Ленін, були лютими ворогами моєї України.

Відвідав Літній сад, зазирнув на годинку в Ермітаж і зрозумів, що тут треба би провести, не годину, а кілька днів, побував у подвір'ї адміралтейства, патруль пропустив на кілька хвилин. Оглянув Зимовий палац, прогулявся по Невському проспекту в обидва боки, зазирнув в Музей атеїзму, оглянув Казанський собор. Найбільше мене шокував пам'ятник Єкатеріне второй. Подумав, що в Києві до Шевченка заборонено класти квіти, а тут «матушке-царіце», яка сконала під конем, кладуть оберемки букетів. Потім у Львові, коли мене запросить КГБ, я їм розповім, яке чудо бачив у Пітері. А чого вартий Пйотр первий на коні в лавровому вінку? І куди це комуняки та їхня партійна банда дивляться? Про це також спитаю в гебістів у Львові у квітні 1974 року, коли потраплю на Дзержинського, 55.

Третього дня я знову подався на Василівський до Академії мистецтв. Я приходитиму сюди чотири рази за час перебування в Пітері. Цього разу відразу пішов у кімнату Тараса Григоровича. Не зміг узятися за клямку, рука погано слухалася, тремтіла, в грудях тиснуло, відчував, як навертаються сльози. Відійшов від дверей, попросив у Всевишнього, щоб дав мені сили гідно увійти в цю святиню. Переступивши поріг кімнати-музею, перехрестився і поклонився. До мене підійшла літня жінка. Коли я зайшов, вона сиділа за столиком. Як виявилось, за національністю вона була вірменкою. Вона поцікавилася, звідки я приїхав, розповіла, що вже більше 12 років тут працює і бачила багатьох, а ось з України дуже мало. Хіба що місцеві українці-інтелігенти приходять вшанувати Кобзаря у дні його уродин і смерті, 9-10 березня. Часом забіжить якийсь студент або приїжджий художник. Екскурсії майже не замовляють. У попередні роки викладачі іноді приводили студентів. Вона

запропонувала, щоб я піднявся у верхню кімнату, на антресоль, де й помер Тарас Григорович. Я пішов нагору, оглянув посмертну маску, змовив три рази «Отче наш». Тут на стінах висіло кілька офортів, графіка і солом'яний капелюх лежав на столику. Виглядало так, що зараз повернеться господар, одягне улюблений капелюх і піде в Літній сад малювати. Попрощавшись, подякував і сказав, що ще відвідаю це святе місце. Вона сказала, що вони два дні в тиждні вихідні.

Кімната Т.Г.Шевченка в академії мистецтв у Петербурзі.

Набережною пішов у Літній сад і я. Потім ще тричі повертався в кімнату-музей Т. Г. Шевченка, господиня-вірменка завжди привітно зустрічала мене. Далі цілі дні проводив в Ермітажі або змальовував у Літньому саду скульптури. Найбільше мені припало до душі рисувати композицію «Викрадення сабінянок». Я з різних ракурсів робив шкіци і рисунки. Знову і знову відвідував Ермітаж. Якось забрів у зал, де на троні восідав Пйотр первий. Сюди заходило мало людей. Коли я зайшов, нікого не було, тільки старенька охоронниця сиділа коло вікна. Я підходив ближче і відходив від воскової фігури Петра, якому була виділена ціла зала. Привернув увагу охоронниці.

Цілий день сидіти в залі з одним експонатом напевно скучно. Ми привіталися і я ввічливо запитав:

– Чому так мало людей відвідує цей зал?

Вона відповіла:

– Людям тут не дуже цікаво.

Я запитав, чи фігура трошки збільшена, ніж Петро I був насправді. Вона відповіла, що можливо трошки збільшена. Я мовчки обійшов експонат і помітив, що один обцас на взутті приблизно на 5-7 сантиметрів вищий від іншого. Спитав охоронницю, чому так. Вона відповіла із здивуванням:

– А ви не знали, що наш царь Пйотр Великий бил немного калекой, в детстве упал с лошади і повреділ бедро, поетому у него одна нога била немножко короче.

Я подумав, що напевно він був дегенератом, але промовчав. Усі російські царі мали вади фізичні або психічні.

Охоронниця продовжила:

– Ви знаєте, что законной престолонаследницей била его сестра Софьюшка. I когда он захватіл власть, то отправіл Софью в монастырь, за решотку, а ейо прибіжонним часті отрубіл голови, а часть повесіл. Помніте «Утро стрелецкой казни»?

Я промовив, що здається є така картина.

– Так вот, – мовила вона, – много чево ми не знаєм. Софья била старше Петра і очень умная, но не судьба.

Услід мені мовила: «Немножко бил дегенеративним і много піл. Наверное мучіла совесть».

Я подумав, що совісті у нього не було. Подякувавши пішов оглядати інші зали. Моя співрозмовниця ймовірно не знала, як Пйотр прийшов до влади в Росії, тож її фраза «много чево ми не знаєм» була щирою і точною.

Коли Петра відправили вчитися в Голландію, ним заопікувалися масони ложі «Розенкрейцерів», він також став членом цієї ложі. Саме масони готували Петруху на трон, вони будували йому флот, вчили корабельної справи. Інженери–конструктори будували кораблі, а потім підсунули Петру Катю, яка згодом успадкує трон, а його тихенько струять. Де ж могла лапотная Росія у той час виготовляти шовкову тканину для па-

русів? Масони й підготували для Петра переворот, усунувши Софью. З того часу аж до революції масони утримували владу в Росії. Вони ж привели до влади Леніна. Це вони затіяли замах на австрійського цесаревича Фердинанта, це вони разом із представництвами інших масонських лож розпочали Першу світову війну. Це вони «лапотной Росіє» штовхнули ідейку комуністичного соціалізму, яку запозичили в Кампанелли і Томаса Мора. До речі, наставником Кампанелли був жид Абрам, який безслідно зник, як тільки його учень був заарештований і кинутий у тюрму в Пармі, а Томасу Мору відтяли голову пізніше. Кампанелла написав твір «Город солнца», де пропонував усупільнити все, що люди створили, навіть побутові речі. Томас Мор пішов далі, пропонував усупільнити сім'ю, жінок, дітей. Мабуть, за це йому і відтяли голову. Ленін відмовився від ідеї усупільнювати жінок, але на практиці таки усупільнювали, не називаючи це проституцією.

У Європі в той час крім «Розенкрейцерів» діяли ложі «Тамплієрів», які співпрацювали з Ватиканом. До речі, при Австрії ця ложа діяла легально, мала свій друкований орган, займалася бізнесом, організовувала культурні заходи, створювала традиції. У Львові за часів Австрії тамплієри володіли принаймні п'ятьма будівлями в різних районах міста: на Замарстинові, на вулиці Богдана Хмельницького, на Вітовського (Дзержинського, 22), на Дудаєва (Лермонтова, 9). Головний їхній центр – будинок, де на фасаді дракон, який у пащі несе стрілу війни, а весь фасад виконаний у стилі раннього модерну, з листям винограду і лілій. В середньовіччі тамплієри діяли у Франції та Італії, змітаючи королівські династії. В Італії під впливом масонів сформувалася мафія Коза-Ностра, яка після Першої світової війни почала діяти в Сполучених Штатах Америки. А центр організації повстання декабристів у Росії був на Україні, в Тульчині. Більшість організаторів повстання були українцями. В Росії популярною була «Північна» ложа, в яку входили декабристи, які виступили проти царської династії Романових 14 грудня 1825 року і були розстріляні царськими солдатами на центральній площі Петербургу, де

проходили паради. Існувала й «Південна» масонська ложа, членами якої були серби, які вчинили замах на Фердинанта. Діяла й азіатська ложа під назвою «Гамаюн», що мала свої центри в Баку, Єревані, Одесі, Кишиневі. Протистояння в ложі «Гамаюн» закінчилося в 1915 році різнею вірменів. У часи совітського ССР масонські ложі діяли нелегально або напівлегально, їхні люди працювали в урядах при Хрущові і Брежнєві. Вони готували відставку Хрущова. Були вони і в КГБ. Рішення розпочати військові дії в Афганістані приймали люди з ложі «Гамаюн». У 1980-их масони підтримали Горбачова. Згодом утворилася ложа «Спас-66», яку очолили Сахаров і Єлена Бонар. Вони зробили ставку на Єльцина. Їм це вдалося. В США без масонів не обійшався жоден з президентів, починаючи від Рузвельта. Джона Кенеді вбили тому, що він виступив проти таємних товариств, які диктують і формують структури, що впливають на політичні та економічні процеси в державі. Керівництво масонських лож США не сподівалося такого швидкого розпаду Світового Союзу і почало загравати з Росією, боячись такого ж кінця Російської імперії, а також її ядерного потенціалу. Не знаючи, в чиї руки потраплять ядерні боеголовки, вони спільно з російськими реваншистами привели до влади Путіна. У США Ніксона, Картера, Форда, Рейгана, батька і сина Бушів, Клінтона ставили масони. Обама пройшов як експеримент, бо чорні в США набрали сили. Масонство, щоб не мати проблем, зі своїх рядів обрало найлояльнішого до себе чорного Обаму.

Ложі реформуються, реструктуризовуються, полагоджують стосунки як політичні, так і економічні, але їх суть залишається однаковою – боротьба за владу в цілому світі. До речі, родовід Обама тягнеться від ефіопських жидів. Пам'ятаєте, в Біблії сказано, що цариця Савська зляглася з Соломоном і з Ефіопії пішла гілка чорних африкано-жидів. Не даремно як тільки Обама прийшов до влади, африканські жиди святкували і намагалися організувати паломництво до США і навіть невеликим їхнім групам це вдалося, але їх відправили назад в Африку та інші країни, зокрема в Європу.

Що стосується українських масонів, то Винниченко, Грушевський, Петлюра були членами російської масонської ложі, тому погодилися на вмовляння і обіцянки Леніна мати рівні права з Росією і в міжнародних стосунках. У 1918 році вони розпустили майже мільйонну армію. Москалі з жидами в котрий раз одурили нас. А могли захистити УНР. Коли армія Муравйова пішла на Київ, то не було кому її зупинити.

Якось ввечері, повернувшись з чергової мандрівки по Ермітажу, я витягнув свій записничок і знайшов адресу Бориса Понизовського, яку мені ще рік тому дав хлопчина Сергій, з яким ми познайомилися в бібліотеці Львівської політехніки, де працювала його сестра – тендітна дівчина, яка доставляла книги з книгосховища до читальних залів. Цілі дні вона проводила в книгосховищі без денного світла і свіжого повітря і мабуть тому отримала пухлину головного мозку і в скорому часі померла. Сергій з горя потрапив у психушку, де пробув більше двох місяців. Борис жив на першому поверсі будинку в провулку. Якщо вийти з площі з Александрійською колоною через парадну арку Зимового палацу, повернути на першу вуличку вліво, то був другий чи третій будинок з правого боку. Борис був без обох ніг, які втратив під електричкою. Він займався різьбою по дереву, виготовляв цікаві композиції з коренів, робив ляльок. Мріяв створити ляльковий театр. Наступного дня зранку, продибавши з Ліговського весь Невський проспект, полюбувавшись на мосту кіньми Клодта, звернув увагу на те, що вони не мають язиків. Потім мені пояснили, коли відливали коней, про язики забули. А може автор так і задумав, щоб коні мовчали про те, що бачать в імперії? Я пішов за вказаною в блокноті адресою, підійшов до вікна і постукав. З першого разу ніхто не відізвався. Я постукав голосніше. У вікні появився досить високий чоловік. Я подумав, що не в то вікно постукав і вже збирався вибачатися, але вікно відчинилося і чоловік промовив до мене без здивування:

– Борис на даче хозяйнічаєт, а я вот у него. Чтото передать Борісу?

– Передайте Борісу поздравленіє от друзей со Львова.

– Львов? Львов ето Западная Україна?

– Так точно, сер, ви не ошіблісь.

– Подождіте мінутку, я сейчас вийду.

Через хвилин п'ять він вийшов, ми привіталися потиском рук. Він назвався Ніколаєм і сказав:

– Зовіте мене Коля. Где ви остановілись? Скільки уже в Пітерє?

Я сказав, що на Ліговському без года неделю, но уже знаю, де туалети і где можна покушать.

– Ви знаєте, что Борис інвалід? – запитав Коля.

Я відповів, що друзі розповідали мені про Бориса. Тоді він запропонував піти в кафе, де постійно обідає. Він повів мене навпроти готелю «Асторія», на куті Невського у невеликий підвальчик, де знаходився цей харчовий заклад. Ми зійшли сходами вниз, там був лише один відвідувач, як потім виявилось фінляндець. Коля сказав, що знає його, що фіни на суботу й неділю приїжджають в Ленінград гульбанити, напиваються до чортиків і валяються в скверах, бо у Фінляндії сухий закон. У неділю ввечері їх забирає автобус і відвозить до кордону на пункт пропуску.

Коля взяв по сто грамів якогось лікеру, чай і по булочці. Я запропонував пити лікер за три рази. Він відповів, що такого не розуміє, але погодився. Першим ковтком випив усе і пішов взяти собі ще соточку. Ми розговорилися. Коля розповів, що він сибіряк, потрапив у Пітер випадково, після армії набирали на роботу. Він служив під Ленінградом у стройбаті, в ремонтній бригаді на залізниці. Коли ми закінчили трапезу, він розповів, що в цьому кабачку любив бувати Єсенін, що в цьому районі це найвідоміший кабачок. На вулиці ми розпрощалися. Я пішов на катер, щоб потрапити в Петергоф. Коля гукнув услід, щоб я приходив на чай, бо він тут часто буває. У Петергоф я не потрапив, поїхав у Павловськ, де оглянув палац і забрів у ліс, що починався неподалік. Визначив азимут і вирішив описати півколо та вийти знову до палацу. Через пів години зрозумів, що заблукав і почав зрізувати кут, поки не вийшов на широку лісову дорогу і пішов нею наліво, ду-

маючи, що йду в бік палаців, де мав стояти екскурсійний автобус. Незабаром почувся гул двигуна. Надїхав лісовоз, навантажений балками. Я зупинив його і запитав, чи правильно йду у бік палаців. Водій підтвердив, що правильно і що ще 10 хвилин ходу і я буду на місці. Наш автобус стояв ще з пів години, поки всі екскурсанти зібралися. У наступні дні я їздив у Пулково до обсерваторії, в Ломоносове і на катері плив до так званої «Дороги життя», якою в час блокади доправляли в місто продукти, де не одна машина пішла взимку під лід. Катер причалив до невеликого острова, на якому знаходиться Шлісельбурзька в'язниця. Екскурсивод показувала тюремні камери, будинок, у якому проживали охоронці, а потім підвели нас до стіни, під якою колись знаходилася вішальниця, на якій повісили брата Володі Ілліча Олександра. Коли екскурсивод розповідала про це, то обмовилася і замість того, щоб сказати «брата Леніна», сказала «повешалі Леніна». В групі пробіг смішок. Думаю, через це в неї потім були проблеми, бо в кожній групі як правило був стукач. Після закінчення екскурсії вона відійшла вбік і витирала сльози.

Повернувшись з екскурсії, я пішов на Василівський острів, де гуляв так довго, що потім мусів ночувати, стоячи в телефонній будці, бо вже розвели мости. Я втрачав часову орієнтацію через білі ночі. Наступного дня сонний тинявся Ермітажем, дрімав у Літньому саду на лавочці. Згодом мене знову спіткала така сама участь. Відчув, що запізнююся і побіг до мосту, але мене зупинив черговий, який пильнував вихід на міст, сказав, що я вже не встигну перебігти на другий бік. І знову телефонна будка. Чотири з половиною години здається минули швидше, ніж першого разу.

Зранку, близько 9-ої зустрів у кафе Колю, розповів про свою пригоду і сказав, що хочу відвідати набережну Мойки, де жив Пушкін. Він пішов зі мною і розповів мені дещо, про що говорити не прийнято. Дорогою спочатку відвідали музей російського мистецтва у палаці Юсупова, бо Коля мав там зустріч. Я пішов оглядати музей, а він – на здибанку. Домовилися через дві години зустрітися біля музею. Дві години збігли для мене

непомітно. Я вийшов на подвір'я. Коля ще розмовляв з колегою. Уздрівши мене, він попрощався зі співрозмовником і ми пішли на Мойку. Тут біля будинку в черзі стояло кілька екскурсій, які швидко пройшли. У мене чомусь пропало бажання заходити, але було незручно перед Колею. Ми швидко оглянули кімнати, кабінет, де працював Пушкін. Кімната, де він помер, справляла гнітюче враження. Ми вийшли на вулицю і я сказав Колі, що вже тут був, коли на Невському робив зарисовки коней Клодта на мосту, але в музей не заходив.

Коля розповів мені, що Пушкін не міг жити без скандалів, що він сам винен у своїй загибелі. У нього був маніакальний потяг до жінок. Якщо когось запримітив, то неодмінно мав її добитися і часто досягав свого, хоча інколи не без скандалів. Тільки Анна Керн йому категорично відмовила. Тому Пушкін страждав, навіть присвятив їй вірш. Про його забаганки знав весь Пітер, навіть ходили віци про це. У Пітері говорили, що Дантес як військовий офіцер влучно стріляв і в люті цілився Пушкіну в статеві органи. Куля пробила сечовий міхур і застрягла в тазу. Навіть у наш час подібна операція вважається складною. Так сказав Коля, який мав справу з медициною, перед службою в армії вчився на фельдшера і працював на швидкій. Не довчився, бо загребли до війська. Він розповів, що Пушкін в останні роки життя був дуже дратівливим, часто впадав у депресію. У нього був психічний розлад на ґрунті статевого стосунку із жінками. Коля вважав, що якби не було Дантеса, то на його місці був би хтось інший. Пушкін так чи інакше знайшов би свою смерть на дуелі, бо стрілок з нього був нікудишній. Російська історія та історіографія в усі часи була фальшивою, брехливою. Нас ще в школі вчили, що дуель Пушкіна з Дантесом була політичною помстою царської охорони, яка найняла Дантеса стрілятися на дуелі, а насправді причиною були ревності Ловеласа Пушкіна, який залицявся до сестри своєї дружини. Дантес мав любовні стосунки з сестрою Наталії, що бісило Пушкіна, який накинув оком на неї. Ось що пише у вірші «На смерть поета» М. Лермонтов «... Добыча ревности глухой/воспетой им с такой волшебной силой/сраженной, как и он, безжалостной ру-

кой...» і ще раз підтверджуючи, що дуель була причиною ревнощів Пушкіна. Тож стає все зрозуміло, чому Пушкін викликав Дантеса на дуель.

На Ліговському ми з Колею пішли пообідати в якусь їдальню. Він пригощав. Після розпрощалися. Коля сказав, що кілька днів його не буде, бо їде на дачу до Бориса. Мені залишалося шість днів до від'їзду. Ми з ним більше не бачилися. Наступного дня я поїхав на вокзал по квиток до Львова, але квитків не було. Касирка сказала, що в день від'їзду будуть квитки, бо виділять додаткові вагони. Я ще двічі їздив на вокзал у наступні дні, але безрезультатно. Врешті мені довелося майже половину дороги з Петербургу до Львова їхати на дахах вагонів. В пригоді стала альпіністська виправка. Але це варто описати окремо, якою була схема продажу квитків за хабарі і як додаткові вагони використовували для перевезення «лівих» пасажирів.

Останні п'ять днів у Пітері я провів у Літньому саду, в Ермітажі, ще раз відвідав майстерню Т. Г. Шевченка в Академії на Василівському. Якось я вийшов у місто годині о шостій ранку, не спалося. Добрався на Невську набережну і побачив біля входу в Ермітаж доволі велику чергу. Поцікавився, куди черга. Відповіли, що це екскурсії по запису в золоту кладову Ермітажу. Я попросився і долучився до групи з 30 чоловік із Новгороду. Запускали групами з інтервалом 10-12 хвилин. Ми зайшли у просторий вестибюль, почали чекати, коли нас запросять. У вестибюлі чекала своєї черги частина попередньої групи, яку розділили, бо була завеликою. Чекати довелося довше. Тут було четверо дверей. Я підійшов до одних, натиснув на клямку, але двері були замкнені на ключ. Через якусь хвилину клацнув замок і двері відчинилися. В дверях стояв солдат у формі і з автоматом на животі. Поглянув на мене і спитав:

– Что, интересно? Заході.

Я підійшов ближче і зазирнув усередину. Побачив на стінах десь близько восьми телевізорів, які показували все, що відбувається у вестибюлі і в золотій кладовій. В середині кімнати було ще чотири солдати з автоматами. Я ввічливо подяку-

вав за запрошення зайти, вибачився. Він посміхнувся і зачинив двері. Я пішов до своєї групи. Один із групи промовив:

– Что, увідел, как нас охраняют?

Я ствердно кивнув головою. Через кілька хвилин запустили групку, яка залишилася, а потім і нас. Екскурсовод усередині кладової розповідала про табакерки царів, про годинники, про вироби Фаберже та інше, але я найбільше любився, прикипів до скіфських золотих прикрас, особливо до пекторалі. Диву давався, як наші предки виплітали з золота такі мініатюрні кілечка ланцюжків. Просто фантастика. І ці вироби були вкрадені і вивезені в Росію зі скіфських курганів Півдня України. Я про це знав з історичної літератури і з розповідей. Стояв, ніби примагнічений, і оглядав це диво. І це мене найбільше вразило з усього, що там було. Усі екскурсанти найдовше затримувалися біля цих експонатів, аж екскурсоводи змушені були підганяти нас. Вийшов під сильним враженням, яке не забуду. Це створили наші пращури. Я відчув гордість, коли один із відвідувачів у нашій групі промовив:

– Это привезли с юга Украины.

Від Ермітажу група пішла до Ісакієвського собору. Я пішов разом із ними, бо вже де з ким познайомився. Біля собору чекала екскурсовод, яка почала розповідати, як його будували, як рили котлован, як відрами черпали воду, передавали по ланцюжку і виливали у відвідні жолоби. Скільки людей померло від хвороб. Як по Неві доставляли кам'яні блоки, колони та інше. Колони з барж на катках-колодах доправляли від Неві до храму, потім по жолобах канатами тягнули нагору. Одного разу канати, які вже прогнили і перетерлися, порвалися і колона з половини висоти жолобу рухнула вниз. Загинуло вісім робітників, яких закопали неподалік Неві. А будували цей храм невільники-козаки. І весь Петербург засіяний їхніми кістками. Особливо багато козаків загинуло, будуючи набережні Неві, і під час будівництва на Василівському. Про те, що Петербург стоїть на козацьких кістках я вперше почув від свого батька Михайла, коли мені було п'ять років. А тепер я ходив по землі, де закінчували своє життя тисячі українських невільників. Але

дехто все таки вижив, бо у будинках на Невському я бачив біля кнопок квартирних дзвінків багато українських прізвищ.

Зі Львова я виїжджав 5 червня, а повертався додому 12 липня.

Я працював тоді в проектному інституті на вулиці Жовтневій, № 8 і 13 липня вийшов на роботу. В моєму відділі появилось троє нових працівників. Як я вже писав, серед них були геодезист Сокуров і будівельник Олег Войтович. Войтовича я знав від 1986 року, коли прийшов працювати в Рясне на «Електрон» дизайнером, створив на заводі дизайнерську групу при відділі будівництва. Через якийсь час у будівельній групі появилвся і Войтович. Я здогадувався, що сюди його запхало КГБ, щоб мене пасти. Третім був Філіпов Володимир Олександрович, працював у відділі проектування доріг і мостів. Цей відрізнявся від інших культурою спілкування, інтелектом, обізнаністю у багатьох сферах будівництва, культури, літератури. Через деякий час ми подружили, підтримували один одного у роботі і в побуті. Коли мій молодший брат у Львівській політехніці робив дипломну роботу, закінчуючи дорожній факультет, Філіпов допомагав і йому. Коли відбув роботу за скеруванням у Закарпатті, через півтора року брат повернувся у Львів і Філіпов запросив його в свою групу в проектний інститут проектантом-дорожником. Філіпов непогано знався на довоєнному Львові, на його архітектурі, знав старі назви вулиць та різних закладів у Львові і області.

До осені 1973 року мені працювалося більш-менш спокійно. Після Петербурга я почав робити замальовки фігур на фасадах будинків під час обідніх перерв і після роботи, а інколи і в робочий час, коли не був завантажений кресленнями. Інколи встигав ще й з колегами погурманити кавою. Частенько після роботи заходив на кавусю в «Нектар» на вулиці Саксаганського. Тут збиралися митці, музиканти, журналісти. Це була улюблена точка Володі Івасюка, де ми з ним пересіклися і познайомилися, а також Ігора Білозіра, хлопців з «Ватри». Сюди частенько навідувалися Дмитро Герасимчук, Богдан Гнатовський, Богдан Стельмах та інші писакі. Богдан Гнатов-

ський, коли кагебісти закатують Володимира Івасюка, не знаю яким чином, викопав інформацію, що до знищення Володі був причетний Вадим Тітов, який у КГБ курував освіту. Але Богдан побоявся або не зміг цей факт оприлюднити. Пізніше, коли ми з Богданом познайомилися ближче, він розповів мені, що інформацію отримав від одного з відставних гебістів під час одного з крутих чаркувань у честь Дня советской армії в ресторані «Високий замок», куди він потрапив випадково, в закриту компанію.

У період з 1970 по 1986, поки не бахнув Чорнобиль, гебісти діяли зухвало, нахабно, жорстоко. А стукачі-нишпорки діяли підступно, скидали своїм начальникам фальшиву інформацію про об'єкти, за якими шпигували.

«Я знаю, що за мною закріплено кілька нишпорок, які намагаються контролювати кожен мій крок», – так я написав у записці моєму другові Роману Йосипіву. І я не помилявся. Деякі з них наполегливо запрошували мене на каву, на якісь невиразні концерти чи в кіно, фундували квитки. Я категорично чемно відмовлявся, здогадуючись чиї це залицяння і звідки ростуть ноги у цих запрошень. Та одного разу, коли я робив замальовки готелю Інтурист (зараз «Жорж»), на фасаді будинку скульптур Європи, Азії, Африки, до мене підійшов опецькуватий молодик, довго споглядав на моє малювання, потім почав розхвалювати, як я точно відображаю ці статуї. Я мовчки продовжував свою роботу, не відповівши жодного слова. Він знову заговорив на тему театру. Я слухав і думав, що це ще один нишпорка-стукач і планував його осідлати, щоб він працював на мене.

Після його запитання, чи я не німий, я повернувся до нього і промовив:

– Не німий, а зосереджений, тобто мудрий.

Він засміявся і запропонував випити кави. Я погодився, хоч сказав, що маю закінчити начерк скульптури. Поки я малював він терпляче чекав, вважаючи, що вдало закинув вудочку. Я спитав, куди підемо. Він сказав, що в «Нектар». Я погодився і почалася гра в кота і мишку, де котом був я, бо знав, хто він

і його проблему. Дорогою він мені оповідав про Тараса Григоровича, цитував уривки з його листів. Чесно кажучи, деяких речей я не знав, тому було цікаво його слухати. В той же час я складав план, як його «роздягнути». Він читав мені фрагменти «Розритої могили», «Сон», «Заповіт». У «Нектарі» він взяв каву, до кави по чеколядному цукерку, запропонував по 25 грамів коньяку, але я відмовився. Каву з прилавка я брав сам і слідкував за його руками, щоб щось не підсипав. Він назвався Славіком і одразу поправив «Ярослав». Я сказав:

– Ти сказав «Славік». Ти часом не жид?

Тут його понесло, він назвав своє прізвище «Левкович». Я засміявся і уточнив, що «левки», «левіти», то жиди.

– Та ти що?! Я з Городка, щирий українець. Мама...

– Стоп, – перебив я його. – Мама є мама. – Але в Городку було багато жидів за бабці Австрії.

Він зашарівся і затараторив:

– Та ти що, ти що...

Я знову перебив його словами:

– Якщо не обрізаний, значить українець.

Він засміявся і каже:

– Ну ти мене й підколов.

– Щоб не було скучно, – відповів я.

Він почав розповідати про свої зв'язки з художниками, письменниками, артистами. Витягнув з кишені кілька квитків і дав мені зі словами:

– Це в театр Заньковецької на прем'єру «Річард III». Англійський підступний король. У головній ролі Ступка. Я тобі дістану квитки і на другу прем'єру, де в головній ролі буде Стригун Федір Миколайович, зможеш порівняти. Вони обидва мої друзі і я запросто дістаю квитки на всі вистави. Я працюю на Левандівці в холодильному цеху, часом якогось м'яса їм занесу або рибину. Не кремпуйся, час від часу можу і тобі підсобити.

– Ні, дякую, я вегетаріанець, їм тільки траву.

– Та ти що, людині треба більше білків.

– Найбільше білків є в мізках, – мовив я, – треба просто поїдати чужі мізки...

Він знітився і розгубився.

– Заради Бога, я не канібал, але іноді маю бажання декого з'їсти, – продовжив я і відчув, що перегинаю палицю, але якщо він має завдання мене потрошити, то нехай звекає до моєї манери спілкування.

Трошки оговтавшись, він мовив:

– Я можу подарувати тобі картину когось із художників.

Я подякував і сказав, що маю маленьку майстерню, закидану книгами і всіляким хламом, на стінах павуки живуть, висять різні проекти і плакати.

Він хмикнув і спитав:

– Де твоя майстерня?

– У Рудно, де батьки живуть.

– Я хотів би побачити твою майстерню. Я часто їжджу електричкою до Городка, то міг би й до тебе зазирнути.

Я зрозумів, що він напрошується до мене в гості і суне напролом, хоч тільки що ніяковів.

– Добре, – кажу, – але не сьогодні, бо маю справи в місті до самої ночі і маю намір заночувати в когось із колег.

Звичайно, я ні в кого не збирався ночувати. Але потрібно було його позбутися, тим паче, що в мене визрів авантюрний план.

Писав я цей спогад уночі і ось такі рядки перервали мою прозову писанину:

*Людино, космічна зернино,
Бог посіяв тебе на Землі,
Щоб трудилась щодня без зупинки
Вершила справи великі й малі.
Щоби мучилась ти і плодилась,
Щоби слід свій лишила мені.
Від хвилини, коли народилась,
Жила в радості, мирі й борні.
Щоб любов'ю своєю людською
Охопила близьких Океан.
Твою долю важку для спокою
Усевишній з собою з'єднав.*

*Людино, зернино небесна.
Земний твій закінчиться шлях.
Прокленуть й поховать облесно,
Чи прославлять тебе у віках?..*

Наступного разу ми зустрілися з Ярославом через три дні біля театру імені Марії Заньковецької, щоб подивитися прем'єру вистави «Річард III», де у головній ролі був зайнятий Богдан Ступка. Прем'єра була цікавою, емоційною, але Річард III у виконанні Богдана Ступки виглядав як блазень, а не король. Ступка в окремих епізодах перегравав, надмірно підроблював образ. Після вистави ми з Ярославом розійшлися в різні боки. Наступна зустріч мала відбутися на прем'єрі «Річарда III», де у головній ролі був Стригун, десь через тиждень. Через кілька днів, повертаючись з «Нектару», на проспекті Шевченка я випадково зустрів Ярослава. Він вийшов із брами з невеликим згортком з цупкого обгорткового паперу під пахвою. Він просто наштотхнувся на мене і коли розгледів, що це я, сказав:

– Ото домовився зі Стригуном, що занесу йому риби, але не застав.

Я хмикнув:

– Він тут живе? За послугу скільки береш?

– О, Федір Миколайович завжди розраховується щедро, що й на каву вистачає, не те, що деякі.

Я сказав, що поспішаю на роботу і пішов. Він услід спитав, чи прийду на другу прем'єру, я кивнув головою у знак згоди. Тут я зрозумів, що Левкович не простий стукач, а має вишкіл, швидко входить у довіру. Потрібно було Стригуна попередити, щоб був обережний. Я думав, як би це зробити. Підійти до нього і сказати, то він не повірить. У нього виникне запитання, а я хто такий. Потрібно дочекатись якоїсь нагоди.

Під час наступної прем'єри ми сиділи з Ярославом окремо, бо я затримався на роботі. Прийшов, коли вистава вже почалася і сів у задньому ряду на приставне крісло. Король Річард у виконанні Стригуна виглядав краще, ніж у виконанні Ступки. Лукавий, підступний Річард III виглядав цілісніше, виразніше. Постать Федора Миколайовича у цій ролі сприйма-

лася монументально. Він виглядав як король, а не блазень. Після вистави Ярослав сказав, що Стригун у цій ролі виглядав дуже природно, в англійській манері, добре зобразив підступну нав'язливість і таке інше.

Ми знову пішли на каву, по дорозі Ярослав зустрів якогось колегу і представив мені як художника-колекціонера. Ми втрюх посьорбали кави з вишневим лікером й почали прощатися. Це був Вітрук, який колекціонував графіку, екслібриси, образи. Потім я з'ясую через колег-художників, що він пов'язаний із спецслужбами, доносив, тому що боявся, щоб у нього не забрали колекцію. Ярослав наполягав, що проведе мене до майстерні, де я збираюся ночувати. Він сказав, що знає, де я працюю і зайде до мене на роботу. Я категорично заперечив. Ми домовилися зустрітися через два дні після роботи в «Нектарі». В «Нектар» я не пішов із розрахунком, що після цього він буде наполегливо шукати зустрічі зі мною. За цей час я підготую йому невеличкий сюрприз. Щоб погодитися на те, що він відвідає мою майстереньку в Рудно, я пішов у магазин «Мистецтво» та купив два комплекти плакатів членів політбюро разом із Брежньовим і його гаравою, портрет Леніна. Після роботи з усім цим крамом приїхав у свою майстерню, познаходив якісь рамки, в які вмонтував портрети, повісив їх на стіни, а членів політбюро розклав на столі і підвіконнях. Посередині стіни в мене висів невеликий дубовий хрест із розп'яттям, кілька образків стояли на поличках книжкового стелажу. Тільки я закінчив свою роботу, як у майстерню зайшла моя мама. Побачивши ці чуда, вона сплеснула руками і сказала:

— Сину, що то таке? Чи ти здурів, чи в тебе температура? Нащо тих чортів начепив на стіни?

Я заспокоїв маму, сказав, що до мене завітає гість, який пов'язаний з КГБ і я для нього влаштував цей театр з мавпами.

Мама все зрозуміла і каже:

— Ти ж міг мене попередити, щоб я не схопила інфаркту. Тебе б не було, а я б зайшла і подумала, що мій син збочився.

Тепер я мав ненав'язливо запросити Ярослава, але так, щоб ми зустрілися випадково і я вибачився за те, що ми

не зустрілися в «Нектарі», придумав якусь банальну причину.

Усе відбулося так, як я спланував. Через кілька днів я робив графічні замальовки на центральному проспекті (тепер Свободи) скульптур, які підтримують балкон, аж раптом з-за моєї спини вигулькнув Левкович зі словами:

– Ну що ти не прийшов у «Нектар»? Ми з колегами гарно провели час, чекали тебе.

Я вибачився, сказав, що мав термінову роботу, потрібно було закінчити проект, бо замовник уже зранку мав прийти прийняти роботу, яку треба було дати копірувальниці, щоб перевела на кальку. Він заспокоївся і знову запросив на каву. Сказав, що поруч є кафе «Мандрики», куди ходять його колеги з театру. Ми повернули за кут у бік вулиці Горького, зайшли в кафе. З його друзів нікого не було. Він замовив два вишневих лікери і дві кави, по мандаринці. Розмовляли на різні теми. Я намагався відволікти його від питання поїздки в Рудно, але все-таки він зачепив це питання. Я ніби з трудом погодився, але запропонував зайти до мене на роботу, щоб я забрав там клей, креслення, яке зроблю вдома, бо в мене в майстерні є кульман і креслярське приладдя. Ми зайшли в проектний інститут. Я для виду запхав щось у портфель, що був на роботі. Потім ми поїхали до автобусної зупинки на площу Липневу, щоб їхати в Рудно. В автобусі було мало людей. Ми стояли ззаду і розмовляли. Несподівано він підійшов до мене впритул і почав хапати за статеві надбання. Я відцафнувся і попередив, ще один такий випад і я зламаю йому руку. Він заспокоївся і сказав, що пожартував й одразу перевів розмову на себе, розповів про свою родину і про те, як він потрапив на роботу на холодильник. Розповів, що його брат карлик, він не виріс. Його побачив добрий дядя з Москви, з цирку карликів і запросив у труп. І зараз він там на доброму рахунку і майже керує. І ця інформація у майбутньому вистрелить.

Я на розповідь Ярослава тільки кивав головою. Ми прийшли до мене на обійстя, з буди вискочив собака, звичайно,

на ланцюгу, але Ярослав налякався, бо подумав, що він не прив'язаний. Це був перший удар по його нервах, що дав мені зрозуміти, що він боягуз. Він навіть сказав, що мало не зомлів від несподіванки. А я подумав, ось як зайдеш у майстерню, обвішану членами політбюро, на кульмані з Брежнєвим і з Леніним на стіні, то тебе вхопить кондрашка. Ми попили води з криниці на подвір'ї і зайшли до хати. Я відімкнув своїм ключем двері в майстерню і запросив його. Він переступив поріг і остовпів. Повернувшись до мене, розгублено запитав:

– І що, ти в це віриш? Я шокований.

Він почав оглядати мою експозицію, приготовану спеціально для нього. А я відповів запитанням на запитання:

– А ти в що віриш? Ось бачиш, між Брежнєвим і Леніним є розп'яття Христа, це символ лінії партії і правительства. Хіба заповіді Христа не лягли в основу кодексу строїтеля комунізму?

Він мене виправив «будівника комунізму».

Я йому й кажу:

– От ти все знаєш і придурюєшся, що думаєш по-іншому.

Тут він заартачився і не знав, що сказати, тільки дивився на мене і кліпав повіками.

А я продовжував:

– Ось у мене на полиці «Капітал» Маркса, і Кампанелла, і Гегель. А ти читав Томаса Мора або «Город соннца» Кампанелли, основоположника ідеї ідеального, тобто комуністичного суспільства. Ти знаєш, хто був учителем Кампанелли?

Він відповів, що не знає. Тоді я продовжив:

– Доводжу до твого відома, що вчителем Томазо Кампанелли був жид Абрам, який зник з міста, як тільки Томазо кинули в тюрму у Пармі. Саме він подавав нові ідеї і надихав до написання «Города соннца». Томас Мор пішов далі, запропонував усупільнити всі засоби виробництва і навіть жінок, за що йому в середньовіччі догматики відтяпали голову, бо не хотів відректися від своїх ідей. А далі Гегель, Феєрбах, карлик Маркс і Володимир Ілліч продовжили. Тому ми в інституті два роки вивчали науковий комунізм. Ти що не вивчав?

Далі я сказав Ярославу, щоб сказав своїм начальникам на роботі, хай стережуться Абрамів.

Він перепитав з хитринкою:

– Що, жидів? А чи не жиди у нас керують?

Я відповів:

– Я не знаю, хто у вас керує, а в нас партія і уряд відслідковують цей процес і не допустять сіоністів до влади.

Він знітився і запитав:

– А Брежнєв і Щербицький?

– Брежнєв, кажуть, російський бурят, а Щербицький спольщений українець.

Він щось промимрив, мовляв, дивно, що я так добре знаюся на історичні канві цієї ідеології та почав переглядати мої альбоми з мистецтва. У мене велика збірка: і Рафаель, і Леонардо, і Микеланджело, і Ван Гог, і ще пів сотні альбомів. Ми з годину гортали їх, нарешті він втомився і запитав, чи є у мене якісь роботи. Я відповів, що я кресляр, а не живописець. Показав йому кілька своїх графічних робіт. Він був вражений. Коли я сказав, що це написано пальцем, тушшю на глянцево-му папері, то він не повірив. Я запропонував йому чаю з канпкою, але він відмовився. Це був хід стукачів, бо вони діють за вказівками КГБ, адже хто знає, що в той чай насиплять...

Я провів його на поїзд, бо він збирався їхати в Городок. До станції частину дороги йшли мовчки. Потім він почав жалітися, що його ніхто не розуміє, що у нього не вистачає часу для самоосвіти, що він писав поезії в юності і малював, а тепер працює на роботі, яку не любить. І розслабився, розмагнітився. Можливо, не радий був, що завітав до мене в Рудно. Приїхав поїзд і ми розпрощалися. Я подумав про те, що мій театр спрацював, але результати будуть у майбутньому. Тепер треба чекати, кого пришле КГБ після Левковича, щоб оглянути мою майстерню. Адже їм треба мати гарантію, що перший «істочник» не набрехав. Через кілька днів після Ярослава, ніби йдучи у ліс повз моє обійстя, до мене завітав Ростислав Оленін, студент інституту прикладного мистецтва, який жив у Зимній Воді, поблизу залізниці, в старому, збудованому ще

за Польщі будинку. Ми з ним деколи спілкувалися ще до вступу в інститут. Я його консультував з рисунку. Родина Ростика, так ми його називали, була переселена з Польщі, як і багато інших родин у Зимній Воді і Рудно. Зайшовши до мене в майстереньку, Ростик здивувався, бо трошки знав мою сім'ю, бо вчився в десятому класі з моїм молодшим братом Євгеном. А тут тобі і Ленін, і Брежнєв, і члени політбюро на кульмані і столі. Ось він і питає:

– Що в тебе за фігня тут?

– Та ось маю з колегою Іваном невеличку халтуру з оформлення, стенди замовив Іванові якийсь завод, він підключив і мене, буде кілька копійок.

– Ну а на стіні?

– О, Ростику, то для натхнення.

– Щось я в тебе раніше такого не бачив.

– Вік живи, вік учись. То вони були у мене в шафі, але прийшов час. А в шафі можуть бути молі, ще пожеруть.

Він якусь хвилю мовчав, а потім каже:

– Ти знаєш, поруч із твоєю роботою, у Жовтневому проїзді (нині Крива липа) в мене є колежанка, Лізою звать. Нормальна кобіта, медсестра. Хочеш, я тебе познайомлю.

– Дякую. Хіба при нагоді, - сказав я.

– Та ні, давай завтра. Вона вихідна, підемо разом у кіно.

Тоді було модно дівчат запрошувати до кіна. Тепер – у кабак. Я подумав, що це знову розробка кагебе, але погодився з цікавості, як вони «стелять», тобто вербують.

Наступного дня після роботи ми завітали до Лізи. Познайомилися. Чай з цитриною, канапки господиня приготувала швидко. Виглядала вона пристойно: коротка спідничка, декольте, великі груди, що ледь вміщалися в тісну блузку, сіро-голубі очі, світле волосся, невеликий шрам на губі. Я відразу подумав про погане, що хтось відвів душу кулаком, але помилився. Це з нею в дитинстві сталося. У неї була одна кімната, піч у правій частині, газова плитка зліва, ліжко, кілька крісел і великий акваріум під вікном, наполовину заповнений водою, де плавало три сомики і дві склярії. Акваріум був розміром 60 см на

півтора метра, висотою близько 80 см. Можна би було навіть скупатися в ньому. Ліза була невисокого зросту і я навіть пожартував, чи вона не пробувала бути русалкою. Ліза напевно винаймала цю квартирку в центрі міста, з маленькою лазенкою і туалетом. Ми погомоніли, почастувалися і розпрощалися. Я вже не сумнівався, що ця доріжка, яку постелив Ростик, веде до кагебе. І можливо у Лізи їхня явочна квартира. Пізніше це підтвердилося.

Літо і осінь проминули швидко. Невідомі нишпорки постійно слідкували за мною, доводилося вдаватися до різних хитрощів, щоб позбавитися їх. Та якось я затримався на роботі допізна. Було близько десятої тридцять. Кінець листопада, потрушував легенький сніжок. Я вийшов на вулицю Жовтневу і пішов через Жовтневий проїзд на тролейбус. Кінцева зупинка була на вулиці Горького (нині Січових стрільців), щоб доїхати до площі Липневої, де була кінцева зупинки автобусу на Рудно. Коли пройшов половину провулку, побачив двох молодиків у шкіряних плащах, які перекривали вихід із проїзду в бік вулиці Горького. В Жовтневому проїзді у водостічній трубі у мене був захований шматок арматури довжиною близько 50 см. Я її колись заховав про всяк випадок. Прийшов час її звідтам дістати. Ті двоє, які перекривали проїзд, помалу рушили мені назустріч, але коли побачили в мене арматуру, зупинилися. Я розвернувся і пішов до іншого виходу з Жовтневого проїзду, в бік Жовтневої. І тут появились ще двоє. В одного з них я угледів щось схоже на рацію. Сили були нерівні, навіть з арматурою, один проти чотирьох. Я глянув на вікно Лізи, де світилося. Значить вона вдома. Я швидко гайнув по сходах і постукав у двері. Двоє, які йшли з боку вулиці Горького, кинулися за мною, але відстань між нами була ще досить великою, близько 30 метрів. Ліза спитала, хто там, я назвався. Вона відчинила. Я зайшов, зачинив двері, побачив на них міцний гачок, який відразу затраснув і показав Лізі на губи, щоб мовчала. За дверима почулася розмова, почали гримати в двері, налягати на них, намагаючись відчинити. Двері були подвійні, Ліза закрила їх на ключ, замкнула й внутрішні. Одразу за дверима

стояла міцна сокира. Поставивши арматуру, я вхопив сокиру і сказав:

– Не бійся, якщо виламають двері, я їх порубаю.

Ліза зблідла, почала кричати до незнайомців через двері, погрожуючи міліцією. Я подумав, яка міліція, коли в квартирі нема телефону. Стояв із сокирою наготові. За дверима втихло. Почулися кроки по сходах і розмова внизу. Тільки тепер Ліза помітила арматуру, яку я поставив за двері, коли брав сокиру. Вона спитала:

– Ти тою палкою думаєш відбиватися?

Я взяв арматуру в руки і показав їй, що то не палиця, а залізняка. Вона засміялася, так щиро і невимушено, хоч тільки що була дуже налякана. Господиня приготувала канапки з голландським сиром, чай і ми сіли вечеряти за невеличкий столик, прислухаючись, що відбувається за дверима. Там було тихо. Півгодини ми спілкувалися, жартували з пригоди, що трапилася. Я визирнув у вікно, відхиливши фіранку. Ліза вимкнула світло. На вулиці нікого не було. Я відкинув гачок, відімкнув двері, злегка відхилив їх, прислухаючись. Нікого не було чути. Я вирішив попрощатися і піти, ще встигав на останній автобус до Рудно або на поїзд, який відправлявся з вокзалу по 12-ій годині ночі. Ліза схопила мене за руку, обвила руками за шию і сказала:

– Вони можуть десь там чекати.

Ніжні рученята зробили свою справу і я залишився. Ніч була батяркуватою, веселою, чарівною. Ліза сказала, що все про мене знає від Ростика: про мої графічні роботи, про вірші і про решту. Думаю, що той хлопчина розтріпав про мене все, також у ліжку. В думках порівняв її з Матою Харі, яка збирала інформацію від офіцерів вермахту у ліжку і закінчила трагічно. Прощаючись зранку, спокусниця запитала мене:

– Ти справді рубав би їх сокирою, якби вони сюди вдерлися?

Я відповів:

– Не задумуючись таки когось із них поклав би тут таки, на порозі. Або я їх, або вони мене.

Вона обняла мене, промовивши:

– Ну ти й варвар!

Лізу я ще кілька разів провідував на роботі. Під час однієї зустрічі вона сказала, що трохи заплуталася в житті і попросила вибачити. Я зрозумів, що вона мала на увазі. Наші доріжки розбіглися назавжди. Але певна інформація до гебістів дошкутильгала. Про це пізніше.

На роботі керівництво групи, в якій я працював, все більше стало присікатися до мене за будь-якої дрібниці, висловлювати безпідставні претензії. Всі в групі дивувалися, що сталося з начальницею відділу, яка почала підбивати мого безпосереднього, вкрай бездарного, керівника проти мене. Той став потихеньку, потім все настирливіше мене тероризувати, натякаючи на звільнення. Я відповів, що хочу звільнитися, але на все свій час.

Згодом єврей Алейников з відділу кадрів скликав комуністичний місцевкомівський шабаш (з подачі начальниці, точніше кагебе) з одного-єдиного питання: «Чого це Петрик Олег тримає на кульмані графічні роботи, прикріплені кнопками, коли має тільки креслити?». На місцевкомі я довів, що графіка це своєрідний вид креслення, яке я роблю в позаробочий час. Мої слова підтвердили двоє працівників. З мого відділу Філіпов Володимир Олександрович та архітектор із сусіднього відділу, який також інколи залишався після роботи попрацювати з кресленнями. Але на місцевкомі прийняли рішення зняти мені премію і прогресивку. Це було якихось мізерних 70 карбованців, які я міг потратити, купуючи книги. Бухгалтером у нас був жид Арон Маркович, який ніколи не встидався слова «жид». От він мене закликав до кабінету у день зарплати, замкнув двері на ключ. Я здивувався, що це він надумав. Він тихенько сів за стіл, відкрив сейф в якому були гроші, і виплатив мені зарплату, прогресивку і преміальні, Я кажу:

– Ароне Марковичу, навіщо ви через мене ризикуєте?

Він засміявся і сказав, що знає все, що мене прасують, і про місцевком, який прийняв незаконне рішення і пожартував:

– Дураков у нас много, но к счастью не все вместе собираются.

Потім перейшов на українську мову:

– Сподіваюся, що про це ніхто не знатиме, тільки ви і я.

Я запевнив його, що все буде гаразд, подякував. Він потиснув мені руку, відімкнув двері і я вийшов. У цей день я придбав кілька книжок і альбом «Гемельд де галері» з-під прилавка. Щоб не везти все це в Рудно, я повернувся на роботу, взяв ключ у вахтера і пішов на своє робоче місце, щоб взяти блокнот і піти в місто малювати. У коридорі зустрівся з бухгалтером Ароном Марковичем, старим, сутулим порядним євреєм, який частенько залишався після роботи попрацювати. Я показав йому альбом, який придбав. Він із задоволенням його погортав, запитав про зміст кількох картин, подякував і почовгав униз по сходах. Я подумав, що цей старенький виявився добрішим за моїх українських керівників.

Якось мій бездарний керівник приніс з іншого відділу завдання, до якого я як архітектор не мав стосунку, бо це було завдання будівельної групи, звідки він і притягнув цю роботу. Викреслена ферма, на неї заплановане навантаження. Але я не відмовився, взяв і за 12 хвилин графічним способом методом Максвелла-Кремони, тобто методом векторів, розрахував і приніс йому. Він здивувався, бо знав, що на математичний метод треба потратити кілька годин. Відкинув мої розрахунки, промовивши:

– Што за єрунда?

Я забрав свої розрахунки і подався в політехнічний інститут на будівельну кафедру. Тут застав викладача будівельної механіки Поповича, який читав нам цей предмет під час навчання і ця метода ним була викладена. Він узяв лінійку і циркуль, перевірів мої розрахунки, написав «Розраховано вірно» і поставив штампик. Я повернувся до себе на роботу і тицьнув під ніс керівникові результат. Він довго розглядав, потім мовчки поклав мої розрахунки собі на стіл. Через якийсь час підійшов до мене і каже, що то за такий метод і чому ми його не вчили, адже я закінчував будівельний.

Я запитав, чи Попович читав у них будмеханіку. Він сказав, що читав. Тоді я сказав, що він або проспав, або просачкував цю лекцію. Він хмикнув і попросив, щоб я пояснив йому принцип розрахунку. Моє пояснення тривало не більше 20 хвилин. Після чого він вимовив два слова: «От холера! Як просто і живо. Ну і ну!».

Я заступився за геолога, чим викликав ще більшу люту у начальниці.

Через якийсь час знову почалося моє цькування з боку начальниці. Начальниця бісилася і свою злість почала зривати на 60-річному геологові, який допрацьовував до пенсії. До цих цькувань приєдналася її колежанка, яка була в фаворі у директора. Я вирішив у зошит таємно записувати їхні викрики і лайку, хоча ще не знав, як це використаю проти них. Але така нагода трапилася. Начальниця дала через підлеглого їй мого керівника завдання з типового проекту, треба було перепроєктувати тартак по-їхньому. Начальниця запровадила новий порядок. Завдання давалося усно, виконавець записував його на листочок, який прикріплював до кульмана або до столу і працював, згідно з нормативними інструкціями. Робили процентовку виконання плану, обмінювалися роботами. Відповідно нараховувалася зарплата, кому від виробітку, а кому виплачували оклад, але це впливало на прогресивку і премію. Згідно з новим впровадженням, почали писати карточку роботи, визначати план і наперед оцінювати невиконану роботу. Це був абсурд, бо наперед знати, скільки буде листів креслень було неможливо. Я це проти моїх начальників і використав. Керівник напише мені карточку роботи в кінці робочого дня, покладе на стіл. Після роботи я її заховаю у так звану чорну папку, а наступного ранку скажу, що не бачив, напевно прибиральниця ненароком кинула в смітник. Він почав писати на іншу карточку завдання, де оцінка моєї роботи була на 20 відсотків нижчою і план виконання не відповідав першій карточці. Я і цю карточку заховав у чорну папку. Йому довелося писати третю карточку. Це робилося під керівництвом начальниці. Вийшло так, що в усіх трьох карточках за одну і ту ж роботу

фіксувалися різні показники виконання плану, а звідси по-різному нараховувалася зарплата. Три карточки були заховані мною у чорну папку, яка і справді була чорною і лежала в надійному сховку. Тут лежали і тексти сварок, і шаржі, і чорний гумор з приводу нашої роботи, начальства, місцевому і партійного керівництва. Потрапила б ця папочка їм у руки, було б мені непереливки. Але я вирішив, що ризик – це благородна річ. Викресливши чотири форматні листи креслень, на останньому треба було писати примітки до всіх листів. Примітки я завжди писав українською мовою, іноді перекладаючи тексти типових проектів з російської. Але цього разу вирішив писати російською, як у типовому проекті, який я переробляв під ситуацію, як просив замовник. Перші слова кожного пункту приміток я починав, як типовому проекті, а далі за текстом починав зміст виразами зі сварок начальниці зі старшим геологом. Закінчивши написання приміток, віддав листи креслень своєму керівникові. Не перевіряючи, він усе попідписував, як я і передбачав. Він поніс листи до начальниці і вона також швидко все попідписувала, не читаючи тої беліберди, яку я цитував із її сварок з геологом. Начальниця схопила листок креслень і побігла до головного інженера інституту і до директора, які також усе попідписували, нічого не перевіряючи. Перший лист ішов на копію копіювальниці тушшю на кальку, а три інші йшли на копію-синьку (світокопію) прямо з оригіналів. От копіювальниця натягнула кальку-восковку на перший лист. Під кальку залетіла муха. Просто на комині креслення хтось прибив цю муху, вона засохла. Наступного дня копіювальниця, як автомат, викреслила тушшю креслення з оригіналу моєї роботи, скопіювала і ту приплюснуту муху на комині. Наступного дня всі знову попідписували цей скопійований лист, починаючи з керівника моєї групи, начальниці і аж до директора. Також наступного дня віддали три листи на світокопію, бо мав приїхати замовник і уточнити, які креслення ще потрібно. Працівник при копіюванні якості роботи перевіряє або по цифрах на розмірах, або по тексту. Якщо текст читається розбірливо, значить якість копіювання хороша. Відкопіювавши мої листи,

прочитавши примітки, він аж підстрибнув від здивування. Ще ніколи абсурдніших речей він не читав у проектах. Він схопив листи моїх креслень і стрімголов кинувся до головного інженера. Блідий головний інженер відкрив двері до кімнати, де крім мене працювало ще четверо людей: Філіпов, два стукачі і керівник. Я подумав, що, слава Богу, почалося. Головний, який ніколи не заходив до простих смертних креслярів, надірваним, тремтячим голосом промовив:

– Петрик, зайди до мене.

Усі здивувалися, що сам головний прийшов запросити до себе кресляра. Я продовжував креслити і ніби між іншим відповів, що через хвилю зайду. Головний стояв у дверях і терпляче чекав. Провівши ще кілька ліній креслення, я відклав олівець і лінійки кульмана і рушив у бік головного. Той розвернувся і пішов коридором до свого кабінету. Йшли мовчки. У кабінеті він сів у своє крісло, розвів руками і промовив:

– Я все зрозумів і нічого не зрозумів. Що це таке? – він тикав пальцем у креслення.

Я відповів, що також нічого не розумію. Чи він з іншої планети спустився, що не знає, що діється в нашій групі і в інституті. Не знає про те, що принижують старшу людину, геолога, не знає, як мене розпинають на місцевкомі, як планують і оцінюють роботи проєктантів. Якщо хтось вибіжить на 10 хвилин на каву, то знімають частину зарплати, премії, а самі шастають магазинами і їх годинами нема на робочому місці і як на то дивитися.

Головний інженер насупив брови, згріб зі стола креслення і запропонував мені йти до директора. Він пішов попереду, я за ним. У кабінеті директора він кинув на стіл листи проекту і промовив:

– Миколо, дивися, що він тут понаписував. Най то трафить! Божевілля якесь.

Директор Микола Володимирович Вовк насупив брови, натягнув окуляри і почав читати. Прочитавши першу примітку, він глянув на головного інженера Миколу Григоровича Філіпчука і сказав:

– Ну і що, тут усе нормально написано.

Першу примітку я написав слово в слово з типового проєкту.

– Ні, ти читай далі, - мовив головний.

Директор знову нап'яв окуляри і став читати наступні примітки. Наприклад таке: «Стенкі кірпічніє – сукі, жізні от ніх нет. Криси разбежалісь по магазінам». Директор витріщив на мене очі і питає:

– Хто це писав? Якась херня.

Я й кажу:

– Писав усе, що вони кричали на старого геолога. Не міг зосередитися в тому гармидері. Це по-перше, а по-друге, ось у кутку формату штамп, де стоять підписи тих, хто виконав, хто перевірів, хто прийняв мою роботу. Стоїть підпис начальниці відділу, стоїть підпис шановного головного інженера, а також і ваш підпис, що робота прийнята і претензій чи зауважень нема. Я розумію, що директор не зобов'язаний вникати в креслення, але всі решта? Виходить, що я працюю, з мене на місцевкомі вираховують із зарплатні, невідомо за що знімають преміальні, а самі не виконують своєї роботи, але зарплатню отримують. Прошу почекати хвилину, я зараз принесу написані мені картки – завдання роботи. Вийшовши з кабінету, я примусив їх чекати, зупинився біля колеги, кілька разів встиг затягнутися цигаркою у коридорі, яку стрільнув у колеги.

Принісши у кабінет директора чорну папку, поклав йому на стіл три різні розпорядження на одну і ту ж роботу та її оцінювання.

– Ось як вони пишуть мені завдання. На трьох карточках одна і та сама робота розцінюється по-різному. Різниця планованої мені роботи між першою і другою карточками 20 відсотків, а між першою і третьою – 30 відсотків. Я навмисно зібрав три карточки, щоби довести, що вони пишуть це «від фонаря», хоч мають книжку з розцінками робіт.

Директор мовчки вивчав карточки на завдання, які писав для мене керівник групи і підписувала начальниця. Потім каже:

– Ну ти й хитрий. Як додумався втрутити такий номер?
Виставити всіх дупою до вітру?

Я відповів:

– Ви би почули, як вони в робочий час поливають брудними словами старого геолога, а самі годинами обговорюють свої сімейні справи, хто що купив, що одягнув, хто що сказав у магазині і на базарі.

Директор мовчав. Я також присів на крісло.

– Що ти з цим збираєшся робити? – спитав директор.

– Піду в обком профспілки з цими картками на оцінку роботи і з проектом, дам матеріали журналістам у газети і навбавляться.

Директор зірвався з місця:

– Петрику, ти цього не зробиш!

– Не зроблю хіба що з поваги до вас, – підлестив я директору.

Начальниця, яку він покликав, сказала, що креслення їй не потрібні. Тож я згріб ці листи зі столу, зім'яв, зробивши паперового м'яча, і копнув його. Він підлетів майже до стелі понад директором і впав під вікном. Я промовив:

– Тепер грайте цим у футбол.

Директор наїжився на мою керівничку і сказав:

– Бачиш, до чого ти довела? Геть з кабінету!

Головний інженер розвів руками. Мені стало шкода, що його підставили (через 18 років він загине в аварії на Стрийській трасі).

Насправді директор був людиною непоганою. Він спитав:

– Що ти хочеш?

– Хочу, щоб вони мене не рухали. А краще перейти в іншу групу. А через кілька місяців я знайду нову роботу і вам буде спокійно. Але стережіться таких підлеглих.

– Добре, переходь у групу дорожників, їм потрібен архітектор.

Він потиснув мені руку і додав:

– А ти не простачок, коли таке утнув.

Наступного дня я вже рахувався в іншій групі з новим керівником, але поки що на попередньому робочому місці. Коли хотів виходив з роботи, коли хотів приходив. Відлучався на зарисовки скульптурних композицій на фасадах будинків, але не зловживав своїм становищем. Мій новий керівник колись працював під егідою начальниці, якій дав шпайрсу і добряче її ненавидів. Коли дізнався про цей конфлікт, аж засяяв від радості. Тому в його особі я мав колегу, який розумів творчу натуру вільного митця. Іноді я показував йому свої замальовки. У нас було нормальне спілкування і робота виконувалася вчасно. Після цього конфлікту чутка про мій вибрик поширилася на всі відділи. Два тижні я отримував вітання від колег, не тільки архітекторів, а й інших спеціальностей: конструкторів-сантехніків, дорожників, теплотехніків і навіть від того, хто копіював проекти і першим виявив мої плетива на них...

Наближалася зима. Я їздив на роботу з селища Рудно. В електричці було багато знайомих, постійно спілкувалися. Один із колег, який працював на Левандівці на холодильниках почав бокувати від мене. Він вчився на вечірньому відділенні здається торгово-економічного інституту. Я здогадувався, що він бачив мене з Левковичем Ярославом, який також працював на холодильниках. Якось після Різдвяних свят ми обидва опинилися в тамбурі електрички. Він глянув на мене так злобно, що я його запитав:

— Ти добре знаєш того кадебістського стукача Левковича? Що можеш про нього сказати?

Він був ошелешений моїм запитанням і опустил очі в підлогу. Після тривалої мовчанки підняв голову. У нього була розкішна шевелюра, коли хвилювався, то часом його волосся здіблювалося і він починав затинатися. Він почав розповідати, що з Ярославом працює там вже близько п'яти років, а він тільки минулого року на Різдво зрозумів, з ким має справу. Він запросив до себе в гості Левковича. Була вся родина, сусіди, колядували, заспівали й стрілецькі пісні. Почалася розмова про українську мову, наші звичаї. Через два тижні колегу викликали в КГБ на Дзержинського і розповіли йому дослівно про

те, що в його хаті говорилося. Спробували його прасувати. Насилу відбився. Та напевно таки дали завдання.

– Молодець, – сказав я, – а мене вже пів року пасуть, але не викликають. Сподіваються, що стану наживкою.

Я розповів, як мене загребли в Києві біля пам'ятника Т. Г. Шевченкові. Як у кафе «Мандрики» я попередив Федора Стригуна, що до нього втерся в довіру стукач Левкович. Йому не вірилося, але вже остерігався його.

У 1990 році постать стукача-гея Левковича впливе в «Просвіті», де він стане секретарем-адміністратором і покритимуть його Іваничук, Косів, Зима, хоча я їх проінформував, як він зі своїм братом-карликом із московського цирку карликів, що виступатиме у Львові разом із «работнічками» арени ввечері почистять сейфи «Просвіти» і наступного дня чкурнуть у Московію, викравши кілька тисяч доларів, фунти, марки, рублі, те, що дасть діаспора і, думаю, що дещо перепало і Левковичу, який стане співучасником, відчинить офіс, відімкне сейфи. Але справу замнуть. І ніхто не понесе відповідальності, бо було би ганьбою, що такі великі метри, як Р. Іваничук, М. Косів, Ю. Зима, покривають злочин.

З часом гебісти кілька разів намагалися створити мені провокації, пастки, але вдавалося від них відбитися. До весни на роботі було відносно спокійно. З новим керівником у мене не виникало ніяких ексцесів чи проблем. Жіночки попросили мене зварганити стінгазету до 8 березня. Хоч я ніколи не вважав цей день святом, але стінгазету ще з одним колегою все-таки зліпили в блакитно-жовтих кольорах, ще й вірші блакитно-жовті написав, які мало стосувалися жіночого свята. Парторга в ці дні не було, хворів. Стінгазета тиждень тишила працівниць нашого інституту. Та тільки появився парторг Алейніков, дуже кучерявий нацмен, можливо жид, як одразу зняв газету і викликав мене до свого кабінету. Спитав, чи знаю, «што сделал?». Я поцікавився, у чому проблема. Він почав мені пояснювати, що я використав націоналістическіє цвета. Я зробив вигляд, що вперше чую, що є такі націоналістичні кольори, пояснив, що я трошки дальтонік і не дуже

орієнтуюся в кольорах, до того ж, які фарби були в наявності, такі я і використав.

– А в стіхах ти тоже дальтонік? – спитав він.

– Напевно, – відповів я і запитав, як він здогадався.

– Што ж, прїдьотся опять собірать мєстком.

Але місцевкому не збирали. До речі, він керував у нас першим відділом і без сумніву доповідав про все в КГБ.

Протягом осені і зими я час від часу бритвочкою для гоління на рекламних стендах у місті вирізав тризуби. Такі стенди були й на Привокзальній біля колишнього костелу, біля проблемного корпусу політехніки, коло собору Юра, на Левандівці, де сьогодні церква на роздоріжжі. Пізно ввечері спочатку вивчав обстановку, потім швидко вирізав тризуб і викидав бритвочку кудись у смітник. Мої творіння тиждень зашивали, ґрунтували і зафарбовували. А через якийсь час я вирізав повторно по старих «швах».

Якось на початку квітня 1974 року зайшла до кімнати, де я працював, секретарка директора і повідомила, що хтось мене просить до телефону. Так як мене ніколи і ніхто не викликав до телефону у приймальні директора, я здогадався, що то «друзі» з КГБ. Я зрадів і насторожився, почав продумувати можливі сценарії розмови і зустрічі. Узяв слухавку і твердим голосом промовив:

– Слухаю.

Якусь мить ніхто не відповідав, я вже хотів покласти трубку, але вона заговорила:

– Олег Михайлович, ви знаєте откудава вам звонят?

– Знаю, – кажу, – з вулиці Дзержинського, 55. Але на вашому місці я б спершу привітався. Звідки знаєте моє ім'я і по батькові?

Це був перший ляпас невідомому на іншому кінці дроту. Запанувало мовчання. Я відчував, що починається серйозна гра.

– Да, с Дзержинского. Прїедєте к нам в четирє часа.

– Не зможу, – відповів я, – працюю до шостої, термінова робота. Приїду о шостій двадцять.

– У вас там єсть паралельний телефон? Прослідіте, щоб нікто не піднімав трубку.

Я сказав, що паралельний тільки в кабінеті директора, але його нема.

– Олег Михайлович, нікому не гаваріте кудя вас визвалі і кудя ви їдьоте.

– Добре, – відповів я, – нікому не скажу, якщо це великий секрет. До зустрічі.

Цей був другий ляпас запрошувальнику, який поклав трубку, нічого більше не сказавши. В мені прокинулося якесь особливе натхнення, я аж горів бажанням поспілкуватися зі служивими.

У себе в кімнаті я проаналізував розмову, в якій головним було нікому не розповідати, куди мене викликають. Одразу ж продумав свої ходи.

Перше, пішов у кіоск і купив чотири конверти без марок. На роботі взяв чотири листочки паперу і під копірку написав, куди мене викликали, вказавши день і годину, а також коротенько причину виклику – затримання в Києві біля пам'ятника Т.Г.Шевченкові. Два листи віддав колегам і попросив, якщо я завтра не з'явлюся на роботі, відвезти лист моїм батькам і самим прочитати, щоб знали, де мене шукати. Ще один більш детальний опис залишив у шухляді стола свого колеги Філіпова. Четвертий лист засунув у внутрішню кишеню піджака. Потім пішов випив гарної кави. Третє, по дорозі в КГБ зайшов у магазин книг на підписку на площі Григоренка (Побєди). У мене там зібралися книги, які я вчасно не викупив, хоч приходили повідомлення. Деякі підписки можна було викупити вільно. Я купив 4 томи Шевченка, Лєсю Українку, Глібова, Генріха Гейне та інші. Попросив продавця, щоб він загорнув книги у чотири шари цупкого обгорткового паперу і добре зав'язав товстим паперовим шнурком, пожартувавши, що відправляю цей пакунок до Канади. Вони повірили і навіть запитали, чи з головної пошти. Вийшов важкенький, акуратно оформлений пакунок розміром 60 x 40 x 40 см. І я з цим добром помандрував до контори Фелікса.

Прийшовши в КГБ, я підійшов до дверей, аж тут перед мене вигулькнув нижчий середнього зросту лисуватий блондин і запитав:

– Ви Олег Михайлович?

– Я Олег Михайлович Петрик, вас слухаю.

Він уважно став приглядатися до мого пакунку.

– Ну що, заходимо, чи тут будемо розмовляти? – спитав я.

– Да-да, канєчно заходім.

Ми зайшли у вестибюль, де стояв виструнчений черговий з карабіном. Я поклав пакунок поруч із черговим. Лисуватого, свинсько-блондного далі будемо називати «начальник». Так ось, начальник з пакунку перевів погляд на мене і запитав:

– Что ето ви принесли?

– Ви подумали, що це бомба і правильно подумали, але воно рве від Карпат аж до Куріл, - відповів я.

– А что ето такое?

– Поезія Тараса Григоровича Шевченка, Генріха Гейне, Гйоте, Руданського...

Я перерахував усе, що було в пакунку.

– Откройте, – буркнув начальник.

– Ви відкривайте, якщо вас цікавить.

– Откройте, откройте.

– Не буду, – відповів я. – Воно так гарно запаковано хоч відсилай до Канади чи до Москви.

Після цих слів він почав прискіпливіше мене вивчати, тоді звернувся до чергового, щоб той відкрив. Черговий ледь надірвав цупкий папір і здивовано промовив:

– Ето кнігі.

– А зачєм так много кніг? – запитав начальник.

– Мудрі люди люблять читати, дурні місити глину і людей.

Він напевно зрозумів, до чого я гну, поглянув на мене з-під лоба, як на мале пиво, потім хмикнув і сказав, щоб я йшов за ним. Пакунок залишився біля постового. Йдучи до ліфта, я жартома попросив чергового, щоб нікому його не віддавав, як буду йти назад, то заберу. Начальник промовив до мене:

– Ви уверени, що будете ідти назад?

Я сказав, що «уверен» і запитав:

– А що я вже заарештований?

Він щось буркнув і зайшов у ліфт. Я зайшов за ним і кажу:

– На третій поверх.

– Откуда знаєш?

– Інтуїція, – кажу.

Він натиснув кнопку з номером «три». Ліфт поїхав. Раптом він різко запитав:

– Что вы там делали?

Я знав, що він питає про Київ, але зробив розумний вигляд і спитав:

– Де що я робив? Ніби ви не знаєте, що я роблю на роботі? Креслю.

– Ви что не поняли?

– Не понял. Якщо вже питаєте, то кажіть де, у Львові, Києві, Ленінграді.

Ліфт доїжджав до третього поверху. Начальник визвірився на мене і каже:

– Ми можем поехать і в друге місце.

Я сказав, що з першого поверху ближче до підвалу, ніж з третього.

– Не умнічай.

– Ах, нерви у вас здається не дуже. А при такій роботі, як ваша...

Ліфт зупинився. Я вийшов, він за мною. Я показав пальцем у коридор і сказав:

– Он туди, в треті двері справа.

Справа було близько восьми дверей, а кабінети від подвір'я.

– Откуда ты знаєш?

– Інтуїція.

По коридору назустріч нам йшов високий чорнявий чоловіча, не доходячи до мене усміхнувся і підморгнув. Я підморгнув у відповідь і зрозумів, що тут не один знає, що мене сюди запросили. В пам'яті промайнули часи, проведені в го-

рах Кавказу, Паміру, коли серйозно займався альпінізмом, де пройшов гарний фізичний і особливо психологічний вишкіл, де можна було будь-якої миті знайти свій кінець чи то від льодопаду, чи каменепаду, чи від кульових блискавок на Домбаї (то вершини складної категорії сходжень), чи зірватися і загриміти у провалля. Мої думки перервав мій супроводжуючий, який відчинив двері кабінету. Показав рукою, щоб я заходив. У кабінеті вже було двоє. Один сидів за столом, інший заклав перед собою руки, як це показують у фільмах про есесівців і пробував пронизати мене своїм поглядом. Я зробив вигляд, що його не помічаю. Мій супроводжуючий запропонував мені сісти за стіл. Сам зняв піджак, поправив рукава сорочки і сів навпроти мене. Він мені не представився, тому називатиму його «Ге». Справа сидів молодик, який писатиме протокол. Назву його «Бе». Був і третій, на вигляд тупіший від двох попередніх, який походжатиме по кабінету по в один, то в інший бік у мене за спиною, щоб тиснути на психіку. Назвемо його «Ка». От у нас і вийшло Кагебе. Звичайно, у того, хто ходив за спиною протягом усього допиту, який тривав понад дві години, не виходило з тиском на мою психіку. Тому він витискав із себе час від часу якісь шиплячі звуки. Один раз спробував попрацювати руками, час від часу покурював, відкриваючи заґратоване вікно.

Спробую детально описати весь допит, який нагадував психологічну дуель, в якій іноді виглядало, що допитують не мене, а якусь третю особу, яка іноді дозволяє собі допитувати їх, як у Ярослава Гашека, у бравому вояці Швейку. Я добре знав цей твір, деколи застосовував методу Швейка, але на повному серйозі, без хохмочок. Хохмочки залишав своїм опонентам на пам'ять. «Ге», який сидів навпроти мене, дав вказівку молодика «Бе» писати. Той узяв якісь бланки з серпом і молотом та п'ятикутною зіркою і написав вихідний номер та ще щось. «Ге» запитав мене:

– Фамілія, ім'я, отчество?

Я назвав, «Бе» записав. Тоді я кажу:

– Товаришу, я на цих бланках, що він пише, свого підпису не поставлю.

– А чому не поставиш?

– Не знаю, що у вас на тих бланках уже заготовлено, але у мене є такий принцип, на паперах, де є державні символи, свого підпису ставити не маю права.

Він глянув на мене з-під лоба:

– Ти що шутиш?

– Ні, не жартую, не підпишу протоколу.

Було б вищою мірою нахабства з мого боку сказати, що не визнаю радянських символів і на паперах, вважаю їх чужинськими. Тільки на грошах їх якось терплю.

Він сказав, щоб «Бе» взяв чисті листки. «Бе» так і зробив. Мій допитувач «Ге» взяв у нього кілька аркушів і помахав перед моїми очима:

– Смотри, чистіє.

– Тепер справа піде, – мовив я на повному серйозі.

Я намагався їх роздратувати, бо роздратовані опоненти мимоволі роблять помилки. «Бе» знову записав моє прізвище, ім'я, по батькові. Що я українець, освіта вища, архітектор, Львівська політехніка, розлучений. Що ще потрібно для слідчого протоколу?

– Где живієте?

– Місто Львів, селище Рудно, вулиці Шевченка, 114, особняк.

– Где роділісь?

– Львівська область, Яворівський район, хутір Солуки.

– Как Соловки?

– Не Соловки, куди ви маєте бажання мене відправити (мовчанка) на екскурсію в один кінець, а хутір Солуки.

– Это там где завод строят мінеральних вод?

– А яка там вода! Коли корів гнали з пасовиська, то вони бігли галопом, бо вона з труби на висоті два з половиною метра текла самотьоком, така солоня. Б'єш корову прутком, а вона голову вниз, майже до землі і таки добереться до води і буде пити.

Вони презирнулися. «Ге» буркнув, що вистачить і спитав, що я робив у Києві 22 травня «прошлого года». Я відповів,

що їздив на екскурсію, бо був у Києві лише один раз і то проїздом із Кавказу. Тут я вигадав, бо з Кавказу через Київ ніколи не їздив і не літав. Добирався морем до Одеси, а звідти вже поїздом до Львова.

– А что делалі на Кавказе?

Я промовчав, бо думав, як відповісти, чи на екскурсії, чи правильно буде збрехати.

– Був у команді «Буревісника», займався альпінізмом, закрив перший і мав робити сходження на КАМСА (кандидата в майстри спорту), але зупинився. «Буревісник» закрили.

– Гдє ходіл?

– Кавказ, Памір.

Молодик, який вів протокол буркнув «Ого, да-а-а!». Але цієї розмови не записав, а своїм вигуком примусив «Ге» роздратовано глянути на себе. Як я здогадався, той, який ходив за спиною, щось на мигах показував допитуючому, бо той дивився понад мою голову. Нарешті «Ге» розродився конкретним запитанням:

– Что ви делалі в етот день в Києве?

– А як ви думаєте, що я міг робити в цей день в столиці УРСР? Оглядав пам'ятники архітектури, останки Золотих воріт, які зруйнували ваші монголи, Хрещатик, який напевно зруйнували фашисти, Верховну Раду. Оглядав Леніна, який чомусь за задумом скульптора Меркулова стоїть на патроні. А у нас у Львові того ж автора такий стоїть на тумбі. Оглядав університет, пам'ятник Щорсу і революціонеру-демократу Т. Г. Шевченку.

– Почему ето, с каких пор монголи наші?

Щоб пом'якшити ситуацію, я спитав, чи він не розуміє жартів. Він наїжився і спитав:

– Ви знаєте, что в етот день там собіраются ненадъожние люди?

– Про це ні сном, ні духом не відав, але бачив, як одного «ненадъожного», років так 70 в солом'яному капелюсі, який поклав букетик квітів до Кобзаря, ваші люди поволокли у так званий ЖЕК за пам'ятником. Ще кількох студенток,

якусь бабушку та інших «неблагонадъожних». Туди затягнули й мене. Але не депортували до Львова, а подякували і відпустили. Думаю, ви знаєте, в яку «житлово-евакуаційну контору».

— А что ви не признавались, что вы со Львова?

— Та от вирішив їх перевірити на профпридатність і вони справилися із завданням нормально. Тому я нині тут, у вас. Як сі бавіць, то сі бавіць, як казав поляк, ваш Фелікс Дзержинський.

Той молодик, який писав, хіхікнув. «Ге» строго глянув на нього, погрозивши мімікою. Я промовив:

— Та ви почувайтеся вільно, я вас стіснити не буду.

— Кто вас послал в Київ? — твердо гаркнув допитувач.

— Ніхто. А можливо Святий Дух, який передбачливо скепував мене до університету, щоб я побачив, як хапають «неблагонадъожних».

— С кем ви встречались в Киеве?

Тут для цікавості треба було сказати трохи правди, тому розповів, що випадково зустрів товариша-альпініста, який пригостив мене чаєм, розповів, як пройти до Золотих воріт. А от Щербицького Владіміра їй Богу не бачив, хоч горів бажанням, коли гуляв по Хрещатику.

Допитуючий щось буркнув, а той, який був за моєю спиною, вперше вродив запитальне речення:

— Что он нам мозгі компасіруєт?

Допитуючий «Ге» жестом руки зупинив його і запитав:

— А что ви привезли из Киева? Ви имели фотоаппарат и фотографировали.

— Так, фотографував Леніна на патроні, Миколу Щорса, Ватутіна, Пушкіна (тут я збрехав, бо останнього не фотографував і навіть не знав, де він стоїть), Хрещатик, музеї, університет, Тараса Григоровича. Та, на жаль, ваші колеги в Києві мені плівку при затриманні засвітили.

— Что всю засветили и часть оставили?

— Частину з піонервожатою і університет залишили, думали, що я такий дурень, що наштампую фотографій і буду

їх розклеювати по Львову. Я можу вам цей огризок плівки, де є п'ять кадрів, знайти і принести, якщо він вам потрібен. Але Леніна і Ватутіна ваші умніки таки засвітили, їх нема на плівці.

– Не нада. А стіхі привезлі?

– Вірші ви маєте на увазі? Зараз пригадаю, можливо щось і привіз.

І тут я збагнув, що не помилився, що Валерій Строгий мав завдання від контори, коли ми з ним у ботанічному саду університету на п'ятій лавочці спілкувалися. Він здав про вірш, який мені дав, а я його потім вивчив напам'ять і спалив. Було завдання розповсюдити цей вірш, щоб піймали мене і тих, у кого його знайдуть. Але я це передбачив, тому кожен мій знайомий переписував його своєю рукою по майстернях художників (сам на сам). Хвильку подумавши, ніби пригадуючи, я відповів, що привіз із Києва вірш. «Ге» запитав, чи можу я його прочитати. Я відповів, що можу.

– Чітайте! – сказав допитувач.

Я настроївся і почав читати:

*– Стоїть Кобзар в тяжкій зажурі,
Чекає грому, прагне бурі,
Щоб знов словес напнути жили
І встать на герць супроти сили,
Супроти фальшу і брехні
Во ім'я слави України,
За стяг священний до борні.*

– Ну-ну, за какой это флаг «до борні»? – запитав «Ге».

– Як який? Червоний, з серпом і молотом. А ви про який подумали? – промовив я і помахав вказівним пальцем, посміхаючись. – Нехорошо таке думати.

Це їх збісило.

– Кто автор этого стиха, кто его написал?

– Я його написав, коли мене ваші затримали. Наступного дня я пішов до Тараса, утнув цього вірша. Правда, що непоганий?

«Ге» щось буркнув собі під ніс і запитав:

– А где ви провели ніч після задержання?

Я зрозумів, що тоді на вокзалі за мною був хвіст.

– На запитання відповідаю по суті. Ваші колеги мене напевно шукали в поїзді до Львова, але я сів у електричку і поїхав ночувати у відстійник, так як квитка на Львів у мене не було.

– А всьо такі єщю одін стіх ви привезлі во Львов, – він недоволено витріщився і щось показав жестом тому, який блукав за моєю спиною.

– Нікак нет. Только одін, – відповів я «на общепонятном».

– І ще багато віршів у «Кобзарі».

– Вам передали в Києве.

– Давайте очну ставку з тим брехуном, що таке на мене наклепав.

Я був переконаний, що вони на очну ставку зі Строгим не ризикнуть погодитися, бо це означає засвітити свого агента, який все одно нічого мені не докаже, бо вірш він передавав сам на сам і я вголос його не читав, коли брав у нього.

– Ну що, даєте очну ставку і припрете мене до стінки, якщо вам київський агент щось докаже, а якщо ні, то давіть його до стінки.

Допитувач шморгнув носом і потягнувся в кріслі. Для мене це була прикмета, що я його дістав. По хвилі мовчання допитувач запитав:

– У вас єсть друзья? Ваші друзья і ваша жена говорят о вас совсем другое. Не то, что ви нам тут поріте невинного делетанта.

– Звиняйте, та в мене друзів взагалі нема, бо я егоцентрист, а в этой категорії друзей не бивает. Егоцентристами були Юлій Цезар, Наполеон, Коперник, Максвел, Ленін, Сталін, шановний Брежнев і багато інших. І ваша служба бажає, щоб тут працювали егоцентристи, які не звертають увагу на друзів. Ви по собі це напевно знаєте.

Вони мовчали, то я продовжив:

– У таких людей нема друзів, та є соратники. Напевно лише в Леніна була другом Роза Люксембург, якій він єдиний у листах писав: «Ти мой єдинственный друг, котрий понимает

меня с полуслова». Ну ще може Арманд, симпатична євреєчка, яку він обожнював, і, думаю, не тільки.

– В каком томє ето напісано? – спитав «Ка» з-за моєї спини.

– У томі з листів. Думаю, вам краще знати, ніж мені, дилетанту. А ще соратник Владіміра Ілліча Свердлов, який вірно виконував волю Леніна, дав вказівку в Іпатієво розстріляти сім'ю царя Миколи II, а голову царя-батюшки доставить в сакво-яже в Пітер.

– Откуда етот бред взяли?

– Сlišал в Ленінградє, у Львіного мостіка, когда іскал квартиру, двоє между собой говорілі.

– Ви понімаєте, что ето ху-ня?

– Тєперь понімаю. Я і так ім не веріл.

– Вот так на хрен повторять слухі! – гаркнув «Ге».

– Нема у мене друзів. І дружина колишня. Якщо є якісь попутники, то це ваші агенти.

– А на работє?

– На роботі хіба що директор, бо він друг для всього трудового колективу і дмаю, що і мій. Хоча про це він не каже.

«Ге» нервово сіпнувся. «Бе» запитав:

– Ето пісать?

«Ге» повернувся до нього і промовив:

– На кой хрен ето пісать. Піші главное.

– Слушаюсь, – відповів «Бе».

«Ка» продовжував походжати за моєю спиною, сопучи, заклавши руки за спину.

– А ваш друг Вуйцик Віктор что собой представляєт?

Віктор був моїм однокласником, добрим колегою, але, на жаль, вірив у комуністичну ідею, але ніколи б мене не здав, хоча у нас бували суперечки на теми історії, мови, нації, комуні. З чимось він погоджувався, але погляди і доктрини були у нього чисто матеріалістичні, ленінські. До церкви він не ходив і називав себе космополітом. Хоча це було від невизначеності, суспільно-аполітичної орієнтації.

– Відповідаю і прошу це записати до протоколу, що Вуйчик Віктор матеріалістичне вчення сповідує, на відміну від мене, є комсомолец, вірний ленінським принципам побудови світлого майбутнього нашого «общества». Його мета – дочекатися комуністичного майбутнього... Що він і пропагує. А можливо він у вас на службі?

Так я свого колегу виводив з-під удару.

– А ви що не ісповедуєте матеріалістического ученія?

– Ні, я ідеаліст. У мене в понятті первинне Дух, а вторинне матерія. Дух формує матерію. Чи можна мені так неправильно думати? Коли я вчився, у нас науковий комунізм читав викладач Джімджіашвілі. Так ось він на лекції на моє запитання, чи думка – це матерія, сказав, що моча – це матерія, а думка – не матерія. Я з цим не погодився і став з ним дискутувати при всій студентській групі. Він мене вигнав із занять. На наступній лекції знову сказав, щоб я залишив його лекцію. Студенти загуділи, а я вийшов. На третій раз, прийшовши читати лекцію, ще з дверей звернувся до мене: «Запомніть, ето всегда матерія, а думка, то есть мисля, может матеріалізіроваться». Я відповів, що запомніл. Він підійшов до мене, поплескав по плечу. Але після цього я матеріалістом чомусь не став.

Вони слухали мене не перебиваючи.

– А другіє друзя у вас єсть?

– Ні, друзів нема.

– А Оленич Ростислав?

– Це не друг. Йому я дав кілька уроків з рисунку, коли він поступав в інститут прикладного мистецтва. Думаю, він у вас на зв'язку і він про мене щось вам доповідав.

Мовчанка.

– А ви знаєте такую Лізу, що живіот в Жовтневом проезде, куда ви скрились от наших ребят? Она сказала, что первого, кто зайдьот, ви ударите топором. Ви что так би і сделали?

– Звичайно, що цюпнув би сокирою, бо думав, що то бандити. На ваших не написано, що вони з кагебе.

– Ну ви дайте. Только би ви на ніх попитались замахнуться, тут же селі би лет на п'ять.

– В цілях самозащити два роки, – заперечив я.

– Ішь какой умний, – буркнув «Ге».

І тут його понесло:

– Что ви нам тут мозгі паріте. Как ето понять? Десять человек о вас говорят одно, а ви нам говоріте совсем другое. Делаете із себя праведніка.

Я сказав:

– Можу вам це явище пояснити, коли десять про когось говорять, а він зовсім це все спростовує і говорить інше. Значить ця людина, про яку говорять, або геніальна, або ідіот. Третього не буває.

– Как ето понять?

– Дуже просто. Геніально, значить, як Ньютон. Тисячі людей бачили, як з яблуні падають яблука, але не відкрили закону земного тяжіння, а Ньютон відкрив. Це перший варіант відповіді на ваше запитання. А другий – він ідіот тоді, коли ви перед ним на стіл поставили куряче яйце, він скаже, що це підслуховуючий і записуючий пристрій. А всі решту десять скажуть, що це яйце. От і все пояснення.

«Ге» сплеснув у долоні і каже:

– Ти считаєш, что ми тебя записываем? Раді бога.

«Ге» швидко повідкривав перед собою шухляди, нахилився до «Бе», відкрив шухляду перед ним:

– Смотри, нічого нет, пусто.

Я подякував за відвертість і кажу:

– Пишут не в цьому кабінеті, а поверхом вище, – показав пальцем на стелю.

Запала мовчанка.

– Ми о вас всьо знаєм. У вас рядом с распятием Ленін і політбюро. Как ви ето совмещаете, можете объясніть?

– Можу. По-перше, не Ленін, а Владімір Ільч Ленін. По-друге, заповіді Христові не убий, не укради, не посягай на добро ближнього, не чини перелюбу та інші є основою Кодексу будівника комунізму. Хіба не так? І це не заперечує людині вірити в те, що вона вважає за потрібне. А по-друге, як це ваша служба, і опасна, і трудна, послуговується педерастами? Це

що ви мені тільки що сказали вам доповів Ярослав Левкович. А він не розказував вам, як він намагався лапати мене за статеві органи прямо в автобусі. Коли я пообіцяв дати по морді, він заспокоївся, але сказав, що дехто йому це дозволяє і що це нормально. І хто ж це? Я хотів би знати вашу думку на рахунок використання педерастів у такій серйозній сфері як служба кагебе. Хто ті «дехто» і чи є їх у вас більше, чи може тільки один такий гладенький?

Допитувач «Ге» почервонів і гаркнув:

– Ну ти даєш, так і придумиваєш.

– Не придумую. І ви добре знаєте, що він гермофродит. Він мені так і сказав пізніше і що з жінками в нього не виходить. Тож він у вас у якій ролі?

– Ладно, – мовив «Ге», – что ти всьо на украинском говориш. Ми тебя по руськи спрашиваем. Ти что русского не знаешь?

– Знаю, але вимова буде в мене не дуже зрозумілою, корявою. Знаєте, як я був ще у школі, то пас корову, Лиска називалася, мала кликуху Збуйка, бо іноді в поганому настрої любила штрикнути рогами. Так от одного разу я їй щось сказав незрозумілою мовою, ось вона мене й боднула рогами, правда не сильно, але я малий аж переберкицьнувся. І з того часу я говорю тільки літературною мовою.

– А что означає «переберкицьнувся»?

– А це означає перекувирнувся.

– Вот так і говорі перекувирнувся, ато говориш непонятно, – «Ге» засміявся.

Я зрозумів, що він навмисно змінив тему розмови, щоб не відповідати на запитання про Левковича. Але вирішив продовжувати дерти з них лаха і сказав:

– Колись, як був малий, я впав із плота на городі головою вниз. Бабуся казали, що беркицьнувся головою вниз. З того часу можу переплутати, де ліва рука, а де права. Тому в армію не взяли, бо начальник кричить «направо», а я повертаюся наліво, а то й на цілих сто вісімдесят градусів. Отак то й написали: «К строевой не годен». Ну і психіатр підтвердив, що я не симуюю.

– А што такое беркицьнув?

Я відповідаю:

– Є беркицьнув, а є переберкицьнув, то впав, перевернувшись і ще раз упав.

«Ка», який мотався за моєю спиною, не витримав, підійшов до столу, грюкнув кулаком і спитав:

– Ти не понял, где ти находишься?

Я сказав, що усвідомлюю, тому підпишу все, що сказане мною і що пише ваш протокольний, але мушу прочитати. «Ка» щось процідив крізь зуби. Допитуючий махнув рукою, даючи йому зрозуміти, щоб не встрявав у процес допиту, і запитав мене:

– Где вы билі больше мѣсяца, что вас не било во Львовѣ?

– Дуже цікаво, що ви знаєте, скільки мене не було, але чомусь не знаєте, де я пропадав, Недопрацьовуєте, чи не вистачає кадрів-стукачів?

– Ти давай отвечай, не умнічай, – гаркнув з-за моєї спини «Ка».

– Відповідаю, але попрошу не перебивати, щоб я не переплутав хронології. Коли я повернувся з Києва, то знав, що мені від вашої служби спокою не буде, от я прочитав в «Літературной газетѣ» про день поезії Олександра Пушкіна в Пушкінських горах під Ленінградом і вирішив туди поїхати. Але головне для мене було спробувати поступити в Академію мистецтв на факультет мистецтвознавства. В академію, де вчився, жив і помер Тарас Григорович Шевченко.

– Ну что поступили? – в'їжливо спитав «Ка» з-за моєї спини.

– Ні, не поступив, але дещо все таки вивчив і збагнув. І просив не перебивати. Був на дні поезії Пушкіна, на його могилі в Святогорську, був у Михайлівському, Тригорському, вивчив майже все про поета і жодного зауваження, не те щоб затримання, як у Києві. Після цього поїхав у Ленінград, відвідав Академію і кімнату, де жив і творив Тарас Григорович, пошанував його пам'ять і Нева не вийшла з берегів. Але найцікавіше було потім, коли я гуляв по Невському, там пам'ятники царям Петру

першому і Олександрю, до них носять квіти, а на площі навпроти Казанського собору стоїть пам'ятник Єкатеріне другій, яка, як вам відомо, трагічно закінчила життя під огиром, тобто на вашому жаргоні зляглася з конем і коняка порвав їй матку. Отаке чудо діялося. А тепер їй носять квіти і вазони. І чомусь там ніхто нікого не затримує. І як це дозволяє наше шановне кагебе в Ленінграді? І як це узгоджується з лінією нашої рідної ком-партії? І якби я там хотів покласти квіти, мене б ніхто не затримував. А в Києві дядечка в солом'яному капелюсі, який поклав букетик квітів до пам'ятника революціонера-демократа Тараса Шевченка (так здається пишуть у книжках, саме революціонера-демократа), того дідуса затримали і відвели для складання протоколу у так званий ЖЕК. І мене туди ж затягнули, і ще з десяток людей. Так от що писав молодий російський поет Леонід Кисельов, цитуючи Шевченка: «Це той перший, що розпивав нашу Україну, а ця друга доконала матір-сиротину». Це я в Ленінграді знайшов книжечку Леоніда Кисельова, офіційно видану. Може і його заборонити і заперти до цюпи, точніше до ЖЕКу?

Я замовк. Мовчали і вони. Протокольний писар уважно слухав, але не писав, він навіть якимось добродушно глянув на мене. Допитуючий давав йому вказівки, що саме писати.

— Знаєте лі ви кого-нібудь із деседентов? І піддержуєте с кем лібо із ніх зв'язі?

Я спеціально якусь хвилину мовчав, ніби згадуючи дисидентів, потім сказав:

— Кого-кого, дисидентів? Знаю одного, але зв'язків з ним не маю.

— Каво, можете назвати?

— Можу. Микиту Сергійовича.

— Какой Мікіта Сергеєвіч?

— Ну як який? Микита Сергійович Хрущов. Його ж усунули з ЦК.

Не встиг я продовжити свою тираду, як «Ка» підскочив, вхопив мене ззаду за шию, а пальцями лівої руки став щосили тиснути у ключичну ямку коло шиї. Мені заспазмувало лицевий

нерв, але я старався не показувати, що мене діймає біль, продовжував усміхатися. Це тривало 15-20 секунд.

– Оставь его, – скомандував допитувач «Ге». «Ка» неохоче забрав руки від моєї шиї. Я пальцем змахнув сльозу, що мимоволі виступила на лівому оці від тиску у ключичну ямку.

– Єщо раз спрашіваю, каво ви знаєте із деседентов і с кем поддержіваєте связи?

– Ви знаєте, до такого рівня я ще не доріс, але, як бачу, з вашою допомогою можливо щось з мене і вийде, можливо і доросту. А ви що маєте виконати план по дисидентах? Чим більше їх налапаєте, тим більша зарплата? Валовий продукт дисидентів має рости. Тоді вперед, я готовий, якщо у вас є таке завдання, зробіть мене дисидентом.

«Ка» знову кинувся до мене з лівого боку, наставивши свої руки, щоб знову вхопити мене за шию і прошипів крізь зуби:

– Удушу!

Допитувач «Ге» дав відмашку рукою і «Ка» відійшов.

– Ви кому нібудь говорілі, куду вас визвалі?

Я мовчав.

– Ви кому-нібудь сказали, что идёте к нам?

Я витягнув із внутрішньої кишені піджака конверт, у якому на листку було написано, куди і в якій справі мене викликали. Простягнув конверт допитувачу. Він його не взяв, а тільки запитав, що це. Я відповів, що в цьому конверті лист, куди мене викликали, а ще три конверти з тим самим текстом я віддав людям і на роботі. І якщо я завтра не з'явлюся на роботу, то один конверт завтра зранку віддадуть моїм батькам, а два конверти відкриють і прочитають там. Я замовк, слідкуючи за реакцією допитувача «Ге». Він голову втягнув у плечі, хоча в нього і так була коротка шия, так що підборіддя опинилося майже на животі. За спиною почулося «от сволочь». Допитувач відкопирив нижню губу і простогнав. Я продовжив:

– Директор усе зрозуміє і прогули мені не будуть проставляти. Він хороший керівник.

– Д-д-да. Я же тебе просіл нікому ні слова.

Так він перейшов на ти і замотав невдоволено головою.

– Ви по телефону мені сказали нікому не казати, куди мене визивають. Я нікому і не казав. Але ви не просили не писати. Тому я дотримав слова, як ми й домовилися. Я написав. Якщо я прийду завтра на роботу, то зможу забрати ці конверти нерозпечатаними. Ніхто не знатиме, де я був у гостях. Це моя страховка.

– Да-а-а-а, – знову промичав допитувач.

Знову запала мовчанка. Я глянув на протокольного «Бе», в нього лице світилося від задоволення.

– Давайте всьо забудем і начньом с чистого ліста, – затарабанив допитувач. – Вот у вас на работе, ілі в поездах, ілі в мастерских художников, где ви биваете, звучат антисоветские разговоры ілі анекдоты. Ви это всьо запоминаете. Я смотрю память у вас хорошая, информіруете нас. К нам не надо проходить светітся. С вами будет встречатся наш человек і ви ему будете докладивать.

Я зрозумів, що почалося вербування.

– Ви подумайте. Вам особенно нічого не надо делать. А ми вам поможем і с лучшей работой, і с квартирой в городе, і ещю многое чего. У нас есть возможности. Не обязательно сейчас отвечать, подумайте. Вот в поезде услышали, запомнілі ліцо, а ми его вичіслім.

– Ну в поїзді, в тамбурі постійно анекдоти травлять, але я виходжу в Рудно, а вони їдуть далі, можливо до Мостиськ.

Так я закинув вудочку, щоб вирахувати їхню систему.

– А якіє анекдоти? Можете вспомніть?

– Звичайно, наприклад, що буде, якщо Микиту Хрущова протягнути по кукурудзі?

– І что будет?

– Буде Шелест.

Вони почали сміятися.

– Єщю якіє?

– Ще один розповім, який почув. Якось потрапив у пекло піп, бо нагрішив. Стоїть у черзі до котла, але немає дров. Принесли чорти дрова. Аж треба залатати діру в котлі. Залатали

діру, але нема смоли. Принесли чортяки смолу, а сірники відсиріли. Знайшли сухі сірники. Але черговий чорт чи то запив, чи до коханки пішов, нема командуючого і не палять. Оце і є соціалістичне пекло. І ще я колись чув у тамбурі, що Леоніду Іллічу, тобто Брежнєву, потрібна операція, щоб розширити груди, бо не вміщаються медалі.

Сміху не було, але допитувач сказав:

– Вот это антиправительственные, за них могут дать.

– Ви казали про кращу роботу і про квартиру у Львові. А мені ні першого, ні другого не потрібно. Знаєте, у древній Греції був поет філософ Діоген, який жив просто на площі в бочці. Одного разу імператор Олександр Македонський йшов повз Діогена і каже: «Діогене, ти відомий, славний, а живеш так паскудно, у бочці. І дощі, і холод діймають тебе. Йди у мої палаци, все в тебе буде, що забажаєш. Будеш мене прославляти, писати про мене оди і все матимеш, що захочеш». І знаєте, що сказав Діоген? Він сказав: «Імператоре, я хочу, щоб ти відступив мені сонце». Я хочу, щоб ви мені не затуляли сонце і все...

– Ну ви дайте, Олег Михайлович, ну ви дайте! Ми просто хотім с вами работать.

– І яку роботу ви мені пропонуєте? Стукача?

– Ну што ви так сразу стукача. Інформіруєте. Наприклад в некоторых мастерских художников собираются неблагонадлежащие. Ми с ними проведем работу і всею.

– Ви стільки часу зі мною тут пропрацьовуєте варіанти, то невже не зрозуміли, що я цього робити не буду? Бо це суперечить моїй моралі і моїм принципам.

– І что, если бы планировалась диверсия, вы бы нас не информировали?

– Звичайно ні.

– Ви что враг?

– Нікак нет, товарищ полковник! – рипнув я як по уставу, прикладаючи руку до скроні. – Пока би я вас інформіровал, пока би вы среагировали, диверсант совершил би своего грязное дело. Я сам би его нейтрализовал і готовеньким передал вам в руки.

– Іді тваю мать, какой герой і как харашо стрежот по рускі. А говоріт, што упал на голову. Знаєш, соглашайся сотруди́чатъ, не пожалееш.

– Хорошо, якщо приймете мої умови.

– Гаварі условія.

– Я хочю бути вашим начальником або заступником начальника КГБ.

– Ні ху себе губу раскатал, – почувлося за спиною.

«Ге» скорчив міну, ніби йому защемили яйця:

– Ну хватіт на севодня. Хорошо подумайте і через неделю в то же время, как севодня, я вас жду.

Я сказав, що прийду, бо мені сподобалося спілкування.

«Ка», той, що вештався за спиною, аж розреготався. Я попросив допитувача «Ге», щоб він мене провів до виходу і віддав мені пакунок із бомбою, тобто з книжками. На виході «Ге» простягнув мені руку, але я спеціально тримав двома руками свій пакунок, щоб не подавати йому руки. Він сказав:

– Ти хорошо держался. Ато у нас сразу распускают соплі і сцут.

Так я покинув контору на вулиці Дзержинського, 55.

Рівно через тиждень о 17.30 я прибув у КГБ, як обіцяв. На вході мене вже чекав допитувач «Ге». Ми пройшли у вестибюль повз постового і пішли до ліфту. Руки один одному не подавали.

– Ну что, Олег Михайлович, вы подумали над нашим предложением на съют сотруди́чества?

– Думав, думав і заснув. Наступного дня на роботі знову думав. Ага, до речі, листи, які я написав перед тим як іти до вас минулого тижня, я вилучив і зберігаю в шухляді в столі, тільки поставив сьогоднішню дату.

– Не доверяете?

– Інколи й собі не довіряю, мушу себе перевіряти.

– І с чего би это?

– Ваша школа: доверяй, но проверяй.

– Послушайте, вам нічого особенно не нада делать. У нас много кто нам помогает.

– Якщо у вас багато помічників, то навіщо я потрібен?

– Понімаєте, єсть проблеми с художніками. Онi собірають-ся там по мастерскіх, кутят і разной хреновіной занімаються: політика, наркотікі, тусовкі.

– Ну, політика – це не хреновина, це серйозно, що замість того, щоб малювати голих баб, займаються політикою. Це не добре. А чим я можу допомогти?

– Ну, ви вхожі в їхню среду, в мастерскіє.

Він побачив, як я на нього подивився, замовк. Побачивши, що він нервує, я запитав:

– А що я маю робити? На якій посаді? Стукачом не буду, а от вашим начальником або ж начальником якогось серйозного підрозділу так.

«Ге» просто скипів:

– Ви что ідіот?

– Трішечки буває.

– Да пошьол ти на ху... Я с ним как с человеком.

– А-я-яй, як негарно. Я ж з вами культурно, а ви по хамськи. Мені було з вами так файно спілкуватися минулого разу. Крім того, який хапав за шию. А нині, ніби вам чорт дав ладану, ви мене так далеко послали. То хтось мені мав би і показати дорогу.

Він плюнув і пішов до сходів, не сідаючи в ліфт. Постовий з цікавістю спостерігав за нами, мабуть чув розмову. Я вийшов на вулицю і з полегшенням зітхнув, бо був дуже напружений, хоч і не показував цього. Так я розійшовся з КГБ.

Та одного разу, завітавши на каву в «Нектар», в підвальчику я зіткнувся з «Ге», який сидів у кутку, як і належить гебістам, щоб бачити всю залу, за столиком при коньячку і каві щось тер, тобто розмовляв із якимось колегою. Побачивши мене, він хитнув головою, ніби вклонився. Я вдавав, що його не бачу, взяв каву, сів за столик і чекав, щоб трошки вистигла, гарячої не пив, бо губиться смак. Кроєм ока побачив, що до мене іде «Ге». Підійшовши, запитав, чи я «узнаю». Я відповів, що впізнав. Він запропонував підсісти до його столика, та я відмовився, сказав, що я не ходив туди, куди він мене послав. Він

зняжковів і сказав, що тоді вийшло недобре. Я звичайно йому не вірив, запитав, чи він тут по службі і когось пасе. Він почервонів і булькнув, що кудись його перевели. Я зрозумів, що на підвищення. Він сказав, що «зря я не погодився на співпрацю». Я засміявся, сказав, що я погодився, але вони не хотіли мати мене за начальника, повернувся і пішов, не допивши кавусю. Потрібно було би більше описати про чотиригодинний допит, але не все запам'яталося.

Тоді з роботи змушений був звільнитися. Протягом шести років нової роботи я знайти не міг, усюди перевіряли і відмовляли. Здається в 1978 році вдалося влаштуватися в НІІС інституту прикладного та декоративного мистецтва, де жид Крицький зробив фіктивну атестацію і у 1982 році я звільнився. Через кілька років мене запросив директор Геннадій Павлович Герман створити бюро дизайну на ВО «Електрон», у Рясне, бо мали приїхати японці з фірми «Тошіба» і потрібно було виконати дизайнерські роботи високого рівня. Була мною створена група, яка в Москві на ВДНГ взяла за дизайнерські розробки одну золоту і три срібні медалі. Але і це не врятувало мене від звільнення в 1989 році, у серпні. Цього ж 1989 року 5 чи 6 жовтня за рішенням страйкового комітету за побиття львів'ян 1 жовтня на вулиці Коперника я організував страйк на Рясненському промисловому комплексі ВО «Електрон», «Автовантажувачі», конвейєрному заводі. А ще до цього в лютому цього ж року я намагався передати Горбачову, який відвідував ВО «Електрон», компромат на КГБ. Перед самим Горбачовим зошит із інформацією мені вибили з рук. Михайло Сергійович здивовано дивився, як один із гебістів хапав із землі зошит, якого поволік вітер, як відпихали мене подалі. Але, як я зрозумів, інформацію про себе гебісти отримали, бо через три дні після від'їзду Горбачова, мене викликали у перший відділ заводу, але я відмовився з ними спілкуватися. І це була головна причина того, що мені запропонували звільнитися. Я написав заяву на звільнення, вказавши дату на два місяці наперед, мотивуючи тим, що, згідно з законом, два місяці мені належить,

щоб знайти іншу роботу. Ці два місяці я з блакитно-жовтими прапорами гасав по всій Україні – від Полтави, Донецька до Хуста на Закарпатті, відвідав Київ, Крим, Кубань, Луцьк, Тернопіль, Івано-Франківськ.

У період руйнування радянської імперії з 1988 року і в подальшому КГБ наспигувало своєю агентурою громадські організації, політичні партії і об'єднання. Стукачі були в «Просвіті», Русі, СНУМі, «Меморіалі». Про це розповім згодом. А зараз про особисте.

Якось один мій колега, битий вовк, запитав мене:

– Олеже, чому я ніколи не бачив тебе з краваткою, ремнем у штанях або ж в підтяжках і з довгим волоссям?

Я йому відповів, що така вже в мене вдача. Хочеш бути безпечним, не схопленим, не затриманим, дотримуйся певних правил революціонера.

– А що має краватка до цього?

– Якщо я тебе схоплю за краватку, намотаю на руку, чи вирвешся? Ні. Схоплю за пояс або за шлейки, закручу на шиї, або схоплю за довге волосся, чи вирвешся? Зрозумів? Треба дещо передбачати, коли маєш справи в нецивілізованому середовищі з неадекватними людьми, ментами, гебістами, іншою наволоччю.

Він розкрив рота, пережовуючи мою інформацію. Я додав, що в арсеналі захисту є ще інші прийоми.

Якось я зібрався на мітинг 12 березня 1989 року, що мав початися біля пам'ятника Іван Федорову. Я завбачливо відрізав ґудзики на піджаку і плащі, пішов без краватки і пояса, але з волоссям згрішив. Тому жмут волосся залишився в оминовця в руці, коли я виривався з обіймів чотирьох, біля собору Юра, прикриваючи Івана Макара, якого десь з тиждень як випустили з СІЗО. Один тримав мене за волосся, інший за комір, а ще один намагався зацепити на мені плащ або піджак, але ґудзиків не було. От він і каже до своїх трьох оминовців у чорних беретах:

– У него нет пуговіц.

У цей момент, коли він ще не закінчив фрази, я збив його з ніг, шарпнувся і тільки піджак та плащ залишилися в них у руках. Відбіг на десяток кроків і крикнув їм:

– Тепер зрозуміли, чому нема ґудзиків?

Той, що тримав мій піджак і плащ у руках, пожбурих їх на асфальт. Пасмо мого волосся залишилося в руках того, кого я штовхнув. Поміж машинами, які рухалися дорогою, я перебіг на інший бік вулиці і перемахнув через огорожу. Омонівці лишилися в дурнях. Люди, які підняли мої речі, потім віддали їх мені. А якби на піджаку і плащі були ґудзики, я б уже сидів у їхній машині і їхав у СІЗО.

Я, як був ще малим, мав 7 років, запам'ятав слова, які сказав мій батько про гебістів і ментів священику Коржинському ще у 1955 році:

– Якщо щось намітять на тебе ці виродки, мусиш бути обачним і передбачливим, мати три ока, три вуха і холодний розум.

Пам'ятаю ці слова донині, як одну із заповідей мого тата, який шість років відбув у ГУЛАГу в Краснотуринську на Уралі. І ще такі: «Вони як захочуть людину зкапарити (знищити), то не зупиняться ні перед чим, дістануть тебе через родину, жінку, дитину, маму. У цих виродків немає нічого святого. Знищать усе, що тобі найдорожче».

У 1972 році я захистив диплом архітектора, останній раз поїхав у гори, на Памір. Після цього залишив альпінізм. Встиг одружитися і через два місяці розлучитися. Захворів гастритом з двома нульовими кислотностями. В зв'язку з хворобою та з інших міркувань, відмовився служити в радянській армії. Військкомат послав мене на обстеження у 20 відділ психлікарні. Потрапив до Тамари Веселовської, був комісований («годен к нестроевой»).

– Чекай хвилю, – сказав мій колега. – Я дещо збагнув. До мене дійшло, чому міліціонери, військові, інші служиві носять коротке волосся і краватки на гумці. Така краватка порветься, коли схопити за неї. А підтяжки носять тільки генерали. А пояси на гачках, які можна двома рука-

ми стягнути коло пряжки, відпустити і вони розімкнуться. До речі, колись я служив в армії у спецвійсках, що охороняли військові об'єкти. Нас на навчанні тренували, як позбутися ременя, коли тебе схопили за нього. Розповідай далі, я запишу на диктофон.

У 1975 році, у кінці вересня, в університеті, саме в час гонінь, студенти філологічного, історичного факультетів створили студентське літературне товариство «Франкова кузня». Збиралися в одній з аудиторій, читали вірші, обговорювали літературні новинки, поезії класиків і своїх колег. Збиралося гарне коло до 12-15 чоловік. Поширювали вільнодумство. Класику Павла Тичину теж обговорювали. «В полі трактор дир-дир-дир, я радянський командир...».

Мій товариш розсміявся. Але я сказав, що це не смішно, а трагічно. І Сосюру декламували:

*«Я не знаю хто кого морочив,
але якби мавзер в руки взяв
і стріляв би в кожні ситі очі,
в кожну шляпу і в манто б стріляв!».*

– Це Сосюра?

– Звичайно. Він патріот і великий поет. Ось тобі ще один вірш:

*«Гудуть гудки,
Біжать жидки.
Думаєте, до праці?
Усе це вони мають у сраці».*

А ще його «Любіть Україну, як матір любіть». Це найкраще, що він створив у цю трагічну епоху.

Гарне було товариство, але не без того, щоб туди не приходив хтось із стукачів. Бо керівництво університету знало про все, що там говорилося. Один із викладачів, Денисюк, симпатизував «Кузні» і попередив когось із наших, щоб не лізли в політику. Я через свого знайомого Віктора Палинського, який вчився на українській філології, прописався у «Франкову кузню», бо трохи писав вірші і був тут своїм. У Палинського ми збиралися в мансардному приміщенні, що не опалювалося.

Взимку було холодно. Сюди приходив і Михайло Цуприк, який також пописував цікаві вірші, але чомусь поступив на російську філологію. На мансарду внадився, завдяки Віктору, Юра Яров – москалик із сім'ї окупантів. Також вчився на російській філології. Я його як стукача вчислив одразу, тому при ньому крім дівчат нічого не обговорювали. Його після закінчення універсу керують працювати за кордон, а по поверненні він працював у КГБ на Дзержинського.

Я знав, що гебісти не випускатимуть мене з поля зору.

– А як «Франкова кузня»? – запитав мій колега.

– Усе йшло нормально, поки активісти «Кузні», які вчилися на українській філології, не випустили новорічну стінгазету. Філологи зібрали редколегію, я приєднався до них як художник. Зійшлися в гуртожитку на Майорівці. Цілу ніч колеги робили газету, помістили там із десятків своїх віршів. До них я намалював кілька орнаментальних вставок. А в передній частині газети намалював жінку, яка дивиться вперед і в кінець газети вогненним поглядом. Газета вийшла оригінальна, нетрадиційна. Більшість авторів вірші подали під псевдами. Я також подав один свій вірш.

Наступного дня зранку о 8 год. 30 хвилин хлопці в коридорі прикріпили полотнище газети – три форматні листи, вийшло до півтора метра, склеєні разом. Студенти почали збиратися біля газети, хтось читав уголос, хтось переписував вірші. У верхній частині газети було написано: «Студенти всіх країв, єднайтеся!». Це напевно найбільше допекло ворожим елементам. Чутка про стінгазету розлетілася миттєво. Прибігали студенти з різних факультетів. До стінгазети неможливо було допхатися. Халімончук – тодішній парторг факультету і Гнатюк дали вказівку зняти зі стіни газету, що висіла більше двох годин, а наробила шуму на цілий університет. Думаю, газету віддали в КГБ, бо потім хлопців тягав перший відділ. Дехто з хлопців тримався гідно, а дехто, як Петро Цеголко, покався і служив, хоч тоді виглядав активним прихильником випуску газети і помістив у неї два своїх вірші.

– Що стукав на колег?

– Прямих доказів нема, але хлопці зробили висновки, що він стукав і не тільки на студентів. Потім працював на телестудії і ріс, як на дріжджах, у своїй кар'єрі. То Скуратко Мирослав, який у часи Чорновола керував телестудією, мав інформацію, що той підстукував. Петро Цеголко, керуючи відділом реклами, неофіційно домовлявся з клієнтами з Німеччини і гріб грошенята.

Так ось, у цей час в одній із львівських газет, здається у «Вільній Україні», вийшла стаття «Плісінь», в якій заклемили ганьбою співака Дмитра Гнатюка, який давав у Львові свій сольний концерт. На жаль, я на ньому не побував, а наступного дня в готелі «Народний», де сьогодні митниця на куті Дорошенка, мав зустріч зі студентами і викладачами. Статтю подав університетський викладач Гнатюк у співавторстві з якимсь журналістом, де йшлося про «націоналістичний шабаш, влаштований Дмитром Гнатюком». Отакий тоді був час. Дмитро Гнатюк звичайно мав проблеми, але як відомий артист відкараскався. Кілька років не дозволяли йому проводити концерти.

Пам'ятаєш, я згадав про Михайла Цуприка. Його мама була паспортисткою при Руднівській сільраді, а батько – головним електриком. Родина лемків, переселених із Польщі. Люди насторожено до них ставилися, хоч більшість сусідів також були переселенцями. Здається в 1986 році Михайло поступив в університет на російську філологію. Казав, що туди легше було поступити. Одного разу в місті познайомив мене з безвусим юнаком, представивши його як однокурсника на прізвище Підкович. З першого погляду хлопець як хлопець, але чомусь він мені був неприємний. А чуття мене ніколи не підводило, я не помилявся. Хоча й без інтуїції я мав застереження до тих, хто поступав на російську філологію. Так ось десь на «октябрьські празднікі» я вивозив гній, бо ми в Рудно тримали свинку. В той час до мене навідався Михайло з двома колегами, веселенькі. В одного в руках пляшка вина, в іншого – торт. А я в гумових чоботах з гноєм і вилами вийшов їм назустріч. Вони гречно привіталися і запросили мене гульнути з ними в лісочку на галявині. Михайло з гумором почав їх пред-

ставляти: «Мене звати Михайло Цуприк, ти знаєш, ось цього з борідкою – Підкович, а це Романюк зі Стрия, його батько відомий поет». Кажу, що знаю і цього з борідкою, ти мене вже знайомив з ними. А цього зі Стрия що занесло на росфілфак? Також легше було поступити, чи мав іншу ціль? А про себе подумав «славних прадідів великих правнуки погані». Михайло сказав, що в його батька серйозна поезія. Правда він колись втратив руку. Дуже шкода.

– Поезія це добре, але мені гній треба возити. Так що, хлопці, он тачка, а он ще одні вила. Вивеземо гній, а потім у лісок гульбанити. – сказав я.

Хлопці зникнули. А я сказав, що не жартую. Вони відповіли, що тільки що з практики приїхали, з Курської губернії, там наспівалися бандерівських і козацьких пісень, було класно. Там ніхто з місцевих української мови не знає, довелося їм пояснювати, про що співали. Тоді вони повернулися і, не прощаючись, пішли до хвіртки. Михайло ще на хвилю затримався. А я йому сказав, що після цих співів у Курській губернії він більше не буде студентом, його здадуть свої. Він відмахнувся, мовляв, хто мене здасть, ерунда. А я сказав, що першим його здасть Підкович, щоб запам'ятав.

Вони пішли в бік лісу, а я закінчував возити гній. Десь через три тижні я зустрів випадково Михайла і він повідомив мені, що його відрахували з університету і що я, як у воду дивився. Коли викликали в КГБ Підковича, то він усе виклав детально. Ні Підковича, ні Романюка не відрахували. Ось така була історія.

– А як ти з першої зустрічі вирахував Підковича? – спитав мій друг.

– Не знаю. Але не тільки його я вирахував. Коли в 1990 році я став депутатом облради, то з десятків депутатів-стукачів на першій же сесії вичислив. Господь нагородив мене таким даром – майже безпомилково їх бачити.

– Ти б написав про те, що мені розповів.

– Ще не прийшов час. Колись напишу. А ще хочеш почути одну історію? І я почав розповідати.

Коли від військкомату я отримав відтермінування служби в армії, а потім висновок «годен к нестроевой», треба було лікувати гострий дедонічний гастрит з нульовими кислотностями. Моя мама довідалася, що в Зимній Воді, а це недалеко, через колію, є лікар – священик, який лікує травами. Після ходінь по лікарнях я вдався до нього. Так ми познайомилися з отцем Романом Чолієм, який мені давав трави безкоштовно. Священик підпільно відправляв, відвідував села в Карпатах. Службу Божу він правив і вдома, в греко-католицькому обряді. Його КГБ переслідувало, арештовувало, на чолі від удару мав таку гулю, як грецький горіх, яка вже ніколи не зійшла. Постійно тримав зв'язок з єпископом Василюком і з братами Семкайлами з Івано-Франківська, з Йосипом Терелею і Василем Кобриним, які в 1979 році разом із Г.Будзінським заснували Комітет з відродження греко-католицької церкви. В. Кобрин часто зустрічався з Р. Чолієм. Я по можливості відвідував отця Романа, посилав до нього друзів, хто мав проблеми зі здоров'ям. Частіше він лікував безплатно. Було зручно, бо колега Віктор Палинський, в якого ми збиралися, жив навпроти отця Романа. В цьому будинку жило три сім'ї, він був на балансі у сільраді. Тут жив участковий вірменин, сволота вищої гільдії, постійно писав доноси на отця Романа в районний відділ міліції в Пустомити. Одного разу я взяв його за барки і тріпнув ним добряче, хоч він був у формі, але п'яний. Тому стулив писок, бо безпідставно пристав до мене і дав волю рукам. А у мене було три свідки. Він таки «догрався», п'яним ударив одного хлопця, який упав до бардюра і поки приїхала швидка помер. Цей негідник сів у тюрму на 8 років. Але поки був на службі, то постійно вимагав грошей у отця Романа. Отець відмовився давати данину (той очевидно ділився в начальниками в Пустомитах), тому одного разу з Пустомит пригнали машину з причепом, завантажили на причеп весь збір лікарських трав, зібраних у Карпатах, не дали жодного пояснення чи акту про вилучення, вивезли лікарські рослини в Пустомити і на тому причепі під дощем згноїли. Я радив отцю подати до суду. Але він відповів, що судитися з бандитами від влади – марна справа. Десь через місяць при-

їхав якийсь попка з райвідділу і запропонував отцю забрати трави назад. Отець поїхав і побачив, що той причеп із травами стоїть біля якоїсь стайні, трави намокли і загнили, сплісніли. Не було що забирати назад. То вони їх відвезли в поле і спалили.

– І що йому нічого не компенсували? – запитав колега.

– Навіть не вибачилися і продовжили репресії проти отця Романа.

Якось я зайшов до Віктора Палинського, але його мати сказала, що він поїхав у Львів. Я вирішив провідати отця Чолія. Коли зайшов у хату і привітався, отець заклопотано збирав якісь речі в сумку, швидко витирав взуття. Я спитав, куди отець нагострився. Він сказав, що нема часу, бо за ним приїде машина з Пустомит. Я запитав, куди він їде. Він сказав, що в психлікарню. Я перепитав ще раз, поцікавився, що він там робитиме. Він пояснив, що приїжджали двоє в цивільному і сказали, що якщо він не хоче в тюрму за свою лікарську діяльність, бо вони мають факти, що хтось від його лікування помер, то хай їде в психушку, де напишуть, що він має манію до лікування травами, і тоді все буде добре. Я сказав отцю Роману, що якби в них були якісь факти, то вони б уже їх використали проти нього. А так вони збираються надовго закрити його в психушці і він нічого їм не доведе, бо погодився добровільно. І ще невідомо, що йому там колотимуть, можуть звести зі світу. Я порадив отцю Роману втікати і заховатися в добрих сусідів. Жіночка, яка допомагала отцю Роману сортувати трави, втрутилася в розмову і сказала, що я добре раджу, треба втікати. Я намовив її сказати, коли приїде швидка, що отець Роман ще зранку поїхав у лікарню, бо йому було погано. Вона погодилася. Отець Роман кинув під лавку сумку, яку зібрав до лікарні, а сам побіг до сусідів. Я повернувся до Віктора до хати і розповів про все його мамі, яка працювала медсестрою в лікарні в Зимній Воді, і попросив, щоб вона сіла біля вікна і спостерігала за тим, що буде відбуватися. Десять хвилин через 10 приїхала легкова машина марки «Москвич» і зупинилася подалі від хати отця Романа. За нею слідом - швидка

допомога старої марки та зелена, як міліцейський воронок. Я подумав, що вони, собаки, навіть нормальної швидкої не знайшли. Чомусь це змахувало на самодіяльність, яку затіяли без гебістських зверхників з області. З першої машини вийшов один попка, бо водій і двоє інших сиділи на місці. Попка підійшов до швидкої, звідти вийшли двоє в цивільному одязі, без халатів, і всі троє пішли в дім. Водій швидкої залишився в машині. Через п'ять хвилин всі вийшли з дому. Попка пішов до москвича доповісти ситуацію. Ще через 10 хвилин москвич рушив, за ним швидка. Попка залишився походити по вулиці перед будинком. Я ще трошки почекав і вийшов на вулицю. Проходячи повз попку, який повернувся до мене спиною, я спитав: «Ну, що влипли?». Він повернувся до мене, вид мав досить бадьорий, але виглядав як простецький селяшок. Я сказав йому, що довели людину до лікарні, а тепер приїхали рятувати і що люди записали номери москвича і швидкої, а тепер наймуть адвокатів і вияснять, хто і чого приїжджав. Попка мовчки пішов геть. Ввечері отець повернувся додому, але переживав, щоб за ним не приїхали наступного дня. Ні наступного дня, ні в подальшому ніхто не приїжджав. Десь через півтора місяця отцю прийшов лист з району від якогось клерка, який займався дозволами на право займатися лікарською практикою, тепер це називають ліцензією. Була умова, треба було представити 4-5 діагнозів і чим лікував та, якщо є, письмові подяки від пацієнтів узяти з собою. Отець Роман мав тиждень для підготовки, але вагався. Я вмовив його поїхати на цю так звану комісію. Ми списали всі дані з конверта і з листа і отець, як було зазначено в листі, поїхав. Зайшов на комісію, де сиділо двоє лікарів, які знали отця Романа, і ще якісь двоє ніби з соцзабезу. Отець поклав на стіл листи від пацієнтів, діагнози хвороб і навіть не встиг щось розповісти, бо сказали, що все знають, веліли прийти у визначений час по дозвіл і взяти 200 карбованців. Чолій узяв триста і отримав дозвіл на лікування людей.

Я думав, що мій співбесідник задрімав, але тільки я замовк, він заговорив:

– Я уважно слухаю і не перепитую. А якщо ти цього не напишеш, то опишу я від третьої особи. Розповідай далі.

Після цього коли б я не заходив до отця Романа, він дуже радо і тепло мене зустрічав, як то кажуть, не знав, де мене посадити. Отець зовсім не вживав алкоголю і радив нікому не вживати, але лікувальні настоянки на спирту в нього були, зі свербивусу, терну, бузини, він мене ними частував. Чомусь він називав мене «маестро Олеже», говорив, що в той день, коли його хотіли запхати в дурдом, його ангел-хоронитель привів мене дуже вчасно. На отцевих лікувальних рецептах і дослідженнях лікувальних властивостей різних трав знайома родина Кархутів видавала книжки про лікування травами.

Коли в отця Романа померла дружина, він дуже переживав цю втрату. Тоді ми частенько дискутували на релігійні теми. Він погоджувався, що Бог – це космічна константа (енергія, що закладена в кожную клітинку Всесвіту). Що ми, як його створіння, є його частинкою. Він говорив про рай і пекло, що це умовності, в які ми прийдемо після смерті, це невідомий нам світ, якого не оминути. І там кожен дасть звіт, як прожив земне життя. Він розповів, що в цьому житті у нього були важкі випробування: і пальці в дверях в КГБ, і гулі на голові, і камера, по кісточки наповнена холодною водою, без можливості прилягти. Доводилося спати, стоячи в кутку, щоб не впасти. Так його ламали, щоб відрікся від Бога і віри наших предків. А після його смерті кагебісти, напевно, не дозволять відправити Службу Божу, кинуть у яму, закопають і слова доброго ніхто не скаже. Отець Роман плакав, я розраджував його, говорив, щоб жив до ста років і допомагав людям, а на його похороні я виголошу промову, але про це ще рано думати. Тоді отець засміявся і подякував за мою щирю розраду.

Минуло більше як пів року від тієї розмови. Я вже жив у Львові з дружиною Іреною і сином Олегом, у батьків дружини. Якось до мене зайшов колега Костів Євген, який вчився на священика в Одеській духовній семінарії. Ми разом поїхали в Рудно до моїх батьків. Мама ошелешила мене звісткою, що помер отець Роман. Через кілька годин ми пішли в Зимну Воду

до будинку отця Романа. Євген чекав мене біля залізниці. Біля хати отця стояли троє гебістів і слідкували за всім. У хаті самі люди відспівували парастас. Отець Роман лежав на смертному одрі, як живий, тільки трохи поблідло лице. Я помолився, віддав поклін і вийшов, бо тиснуло під грудьми. Посидів під домом на лавці і пішов, бо Євген чекав за штрекою, боявся, якщо його помітять, то виженуть із семінарії. Похорон мав відбутися наступного дня о другій годині. Ми поїхали у Львів. На похорон приїхали разом з Євгеном. Труна з отцем Романом стояла під будинком, на подвір'ї, люди відспівували отця. Ті самі гебісти стояли неподалік, тому Євген пішов на подвір'я до сусідів і там прочитав поминальну службу. Хвилин через 20 процесія рушила на цвинтар. Отця везли вантажною машиною з відкритими бортами, люди продовжували віддавати шану покійному. На цвинтарі гробарі поклали труну з тілом над ямою на дошки, відкрили віко. Люди молилися. Коли труну закрили і вже хотіли опускати труну в яму, я їх зупинив і спитав, чи хтось хоче сказати прощальне слово. І сам виголосив коротку промову. В кінці сказав, що отець Роман допомагав людям і тому не давали йому спокою як при житті, так і сьогодні, коли він відходить від нас, оті яструби, що стоять отам. Я показав пальцем на трьох гебістів, які стояли неподалік і все слухали. Тільки я закінчив, як з гурту до могили вийшов отець Семкайло, якого з Івано-Франківська скерував отець Василік, який з покійним був у тісних стосунках. Отець Семкайло прочитав коротку молитву, сказав промову, а потім, коли гробарі опустили труну в яму, запечатав гріб, взявши лопату в гробарів. Люди підходили і кидали на труну грудки землі. Отець Семкайло з двома колегами тим часом, ховаючись за цвинтарні пам'ятники, перемагнули через огорожу цвинтаря і пішли до машини, що їх чекала за колією, і поїхали геть. Ми ще раз помолилися і пішли на дорогу. До мене підійшли кагебісти, показали посвідчення, запропонували йти з ними. Я погодився і сказав людям, щоб повідомили батьків і записали номер машини, міліцейського воронка, який мене чекає. Люди погодилися й почали кричати на гебістів. Перед тим як сісти у воронок я голосно запитав,

куди їдемо. Один з гебістів відповів, що «в сельсовет». Четвертим був водій, який сидів у машині. Ми приїхали в селищну раду Зимної Води. Тут уже чекав дільничний міліціонер, місцевий житель, який вчився з моїм молодшим братом Орестом у руднівській школі. Склали протокол, що я відправляв Службу Божу на цвинтарі, на похоронах уніатського священика. Я відмовився підписувати їхній протокол, узяв у них чистий листок, написав свої дані і одне речення, що я віддаю останню шану лікарю, який лікував мене і багатьох, хто звертався до нього по допомогу, підписався, поставив дату і вказав годину. Вони наполягали, щоб я написав, що отець підпільно відправляв Служби Божі. Я відмовився. Через пів години мене відпустили, але зобов'язали наступного дня прийти на третю годину у відділ у справах релігії на вулицю Підвальну. У відділі мене зустріли двоє, які були на цвинтарі, і один новий тип, гебіст рангом вище від своїх архаровців. Знову запитання, знову протокол. Я попередив, що нічого підписувати не буду, бо про все написав учора. Там у кімнаті, крім стола і двох стільців, стояло залізне ліжко, як нари, яке було прикручене до підлоги, а зі стіни звисали якісь паски, напевно, щоб прив'язувати неслухняних. Один з них запитав, чи я не хочу провести тут ніч. Я відповів, що не збираюся тут ночувати. Вони наполягали на тому, що я на цвинтарі відправляв. Я категорично це заперечив, сказав, що не маю права відправляти, бо я людина світська. Головний засміявся і сказав, що досить бути монахом і що я уніатський монах. Я російським матом спростував їхню версію і додав головному, що у мене в місті коханок більше, ніж у нього на руках пальців. Вони почали переглядатися, бо як може монах гнути матом. Потім старший гебіст із колегою вийшли в коридор чи в іншу кімнату радитися чи комусь телефонувати. Хвилин через 10 зайшли. Старший сказав, що вони хотіли поговорити з моєю дружиною, розповісти їй, скільки в мене любовниць. Я сказав, що вона про це знає і не заперечує. Тоді вони сказали, щоб вона завтра прийшла до них на третю годину. Я погодився при умові, що вони її тероризувати не будуть, бо я зроблю їм проблеми. Старший буркнув під ніс: «Напугал. У вас есть син, что

учіться в першої школі?». Я сприйняв це як погрозу і спитав, звідки вони знають, що це мій син, бо я одружувався, коли ця жінка була вже на шостому місяці вагітності. Вони замовкли. Трохи згодом старший сказав, що вони, щоб не їхати до неї на роботу, запрошують її сюди. Я попросив його показати своє посвідчення. Він витягнув його, розгорнув, але прізвище затулив пальцем.

Увечері я написав дружині десять запитань, які вони їй можуть задати і вона вивчила напам'ять заготовлених десять відповідей. О третій годині, як було домовлено, дружина зайшла в будинок, мені сказала, що влаштує їм «шкандаль». Я сказав їй, що не потрібно, тільки відповіді. Через 20 хвилин дружина вийшла і перше, що мене запитала, як я міг вгадати всі десять запитань, але одного не врахував. Вони спитали в неї, коли я прийшов додому в той день, коли був похорон. Вона відповіла правильно, що я в цей день додому не приходив, а ночував у батьків. Вони їй розповіли, що я матюкався і сказав, що маю більше десяти коханок, на що моя красуня сказала, що зараз усі так живуть, що вона мене не контролює і спитала, скільки коханок мають вони. Після цього запитання вони сказали моїй дружині, що вона може йти. Вона сказала, що вони не повірили про моїх коханок. Я заперечив, що повірили, інакше не розповідали би їй. Одне з запитань було, чи правда, що ми одружувалися, коли вона була на шостому місяці вагітності. Дружина сказала, що була вже на сьомому місяці. Спитала мене, навіщо вони задали таке дурне запитання. Вона не здогадалася, що я дуже боявся за сина, тому так сказав, а їй нічого не пояснював, щоб не переживала. А в день похорону я таки ночував у дружини. Повернувшись з Рудно після розмови з гебістами в сільраді, не доходячи до свого будинку, де ми жили з дружиною, я побачив на протилежному боці вулиці машину, схожу на міліцейську. Я обігнув квартал і зайшов з іншої вулиці через прохідний будинок в сусіднє подвір'я, яке межувало з нашим і зайшов до своєї хати. А вони чекали мене до ночі. Я о 24-й годині, вимкнувши світло, визирав у вікно з головної сходової клітки, вони ще пантрували за мною.

Я пропустив одну важливу річ у моїй розповіді. Якось отець Роман сказав, що КГБ біситься, бо хтось з греко-католицьких священиків був причетний до випуску самвидавном книжечки під назвою «Чорна книга про Володимирський централ», в якій було висвітлено більше 30 прізвищ начальників і вертухаїв, які знущалися з в'язнів, особливо політичних. «Чорна книга...» в кількості три екземпляри була видана на Закарпатті. Гебісти на вулиці Підвальній питали, чи я щось про неї знаю. Я відповів запитанням, мовляв, що то за книжка, що маю про неї знати. Адже я цікавлюся насамперед книгами з мистецтва. Втретє про «Чорну книгу...» я почув від Йосипа Терелі у 1991 році, коли він нелегально перетнув здається польський кордон. Я запитав: «Це ви з Василем Кобрином організували друк цієї книжки?». Я познайомився з Терелею чисто випадково. Він відвідав львівську Клубу, що була під моїм контролем. Він був у чорній вишитій сорочці, на грудях мав масивне позолочене розп'яття. Я запитав, де він придбав таку гарну річ. Він уважно глянув на мене і відповів, що це подарунок від папи Іоана Павла II. Ми розговорилися. Він трохи розповів про себе. Коли я розкрив, що забирав собор Юра для греко-католиків, що є депутатом обласної ради, що мій батько сім років відбував ув'язнення в ГУЛАГу Краснотуринська, сидів з Наталією Шухевич, Лідєю Комар в одному концтаборі, він став відвертішим і розповів, що вісім разів тікав із ГУЛАГу, але його ловили і додавали термін. Двічі хтось із сук його здав, коли готував утечу і що кілька років відбував у «Владимірском централі». Я перепитав, а він ствердно кивнув головою і сказав, що двічі там був. Тоді я спитав, чи він щось знає про «Чорну книгу», видану в 70-их роках. Він поцікавився, звідки я знаю про таку книгу. Я сказав, що від одного священика, який відправляв служби підпільно і був добрим колегою отця Василика з Івано-Франківська. Тереля помовчав, а потім сказав, що він місіонер від Ватикану, що Україна входить під його опіку, а також Аргентина, Бразилія, Філіпіни, Індонезія і навіть Африка. Таке розпорядження папського престолу. Він хитро усміхнувся і сказав, що про це говорити не на часі. Розповів, як в кінці літа 1990 року

спробував добратися через Чехословаччину на батьківщину, в Закарпаття, але був затриманий прикордонниками і відправлений у Белградський централ без суду і слідства. Його пасли ще відтоді, коли вийшов з літака в Празі. У Львові в той час уже пів року була демократична влада, очолювана Чорноволом. Тереля просив, щоб підтвердили, що вони його запросили. Ані Чорновіл, ані Гель на запит чехів не відповіли. Тереля вирішив, що вони його здали, бо могли хоч запит дати. Тоді він через консула Ватикану дав знати папі Іоану Павлу II, той зв'язався з Горбачовим і Терелю як місіонера через тиждень визволили з тюрми. Він поїхав у Ватикан подякувати Папі римському, а звідти відбув у Канаду. Через два роки через Польщу йому вдалося перевезти свої книги, альбоми, плакати графіки, релігійну літературу, оргтехніку. За оргтехніку йому навіть не подякували. Хоч він вислав усе це на адресу Івана Геля, заступника голови обласної ради. Гель один з комп'ютерів подарував Сірому у меблевий магазин на вулиці Любінській, а другий продав через комісійний магазин на Староєврейській, де працював за вмагом мій колега Богдан Горчинський. Третій комп'ютер Гель залишив собі, хоч оргтехніка була призначена для Руху. Кінокамеру віддав нашому активістові Андрію Ліщинському, якого зробив особистим оператором. Андрій всюди мусив їздити за Іваном і фільмувати його. Отака була демократична кухня. Про цю гнилу демократію треба би було написати цілу книжку. Йосип усе зрозумів, коли ні Чорновіл, ні Гель не змогли його прийняти. Він щиро плював на цю команду нашої обласної влади. Думаю, що треба зібрати матеріал про цього незламного українця і випустити про нього бодай одну книжечку. Саме Йосип Тереля очолив Комітет відродження греко-католицької церкви, до якого ввійшли Василь Кобрин, Григорій Будзінський, а також Стефанія Січко з Долини. Всі вони відсиділи свій термін у тюрмах совітського режиму. У 1987 році Терелю з сім'єю депортували до Канади. Завдяки Рональду Рейгану його і ще одного політв'язня Петра Рубана обміняли на двох совітських шпигунів за вказівкою Горбачова. А потім видворили Олену з дітьми. Вони опинилися в Торонто.

Що стосується мене, то з 1984 року я вже працював на Рясненському промисловому об'єднанні «Електрон», куди мене через посередників запросив директор Герман Геннадій Павлович, я був у його особистому підпорядкуванні. Тоді японська фірма «Тошіба» почала співпрацю з «Електроном». Треба було впорядковувати відпочинкову сферу підприємства, медичний заклад, гуртожиток, де мали проживати японці. Я взявся за створення бюро дизайну. Спочатку нас було троє, потім бюро розрослося до 16 чоловік. Я залучав молодих здібних художників-конструкторів, дизайнерів. Перші роботи ми виконували тільки втриьох, за що у 1987 році на ВДНГ у Москві наша команда здобула золоту і три срібні медалі, які ми привезли директору.

Саме у цей період після похорону отця Чолія КГБ знову почало свої наїзди. На роботі вони мені нічого не могли заподіяти, бо директор узяв мене під свій захист, бо я був йому потрібен. То вони взялися діставати мене через сім'ю. Тероризували дружину, приїжджали до неї на роботу, приходили до нас додому, коли мене не було, пропонували, щоб вона писала на мене доноси, підсиляли сумнівних подруг, щоб зруйнувати нашу сім'ю. Внадилася до нас одна така «вчителька», яка посадила свого чоловіка на три роки до цюпи. Чоловік її купував у поляків японські електронні годинники, що були тоді в моді, джинси, затемнені окуляри і возив це в Тюмень, Нижньовартовськ продавати. Вчителька ця працювала в школі в Підбірцях, вела уроки англійської мови, вона здала свого чоловіка, якого затримали в поїзді з усім крамом. Поки чоловік сидів у тюрмі вона розміняла трьохкімнатну квартиру на вулиці Котляревського, відселивши маму чоловіка в однокімнатну, собі взяла двокімнатну і привела іншого чоловіка. Це я вивідав у її сусідів. Це підтвердила і моя дружина. Якось я перестрів випадково вчительку, яка виходила з нашої квартири, на сходовій клітці припер психологічно до стіни і попередив, якщо ще раз побачу в нашому будинку, то спущу по сходах вниз головою і їй буде какук. Вона знала, що означає татарське слово «какук», бо була напівтатаркою по материнській лінії. Моє попереджен-

ня спрацювало, але проблема тероризування нашої сім'ї не зникла. Залишалося розлучитися з дружиною, щоб вберегти її і сина. Вона подала на розлучення і через два місяці ми розлучилися. Я порадив дружині подати на аліменти, бо зарплату їй не віддавав, щоб було правдоподібніше. Через якийсь час дружина поскаржилася мені, що до неї продовжують навідуватися невідомі з пропозиціями написати на мене донос. Я порадив їй кинути на «залицяльників» чайник із кип'ятком. Вона їм так і сказала та нагадала, що я вже не є її чоловіком. Здається, подіяло. Відвідини до нас додому припинилися, а ми продовжували наші стосунки і виховання сина. Ще якийсь час вони навідувалися до Янова (селище Івано-Франкове), де моя дружина викладала в училищі німецьку мову, етику і естетику. Гебісти говорили, що продиктують їй, що має написати на мене. Вона навідріз відмовилася. Дружина ще викладала німецьку мову у Львівському політехнічному інституті. Це була друга робота, про яку вони ще не знали, інакше діставали б її і там. Якось вони нахабно перервали її урок у Янові і повезли у Львів допитувати та писати на мене кляузу.

Хочеться коротко розповісти про Євгена Костіва з Городка, про наші стосунки і спільні справи. З Євгеном ми познайомилися весною 1984 року через одного колегу, з яким були знайомі давніше. Родом він був з Оглядова біля Радехова. Його батьків розкуркулила совітська влада, бо мав коней, дві стодоли і 20 гектарів лісових та земельних угідь. Його брат Степан стане льотчиком, а вийшовши на пенсію займеться пасікою і очолить пасічну спілку області. Ми були гарними друзями. Його батько був із Городка, як і дідусь, за Австрії працював пекарем, так що біди в хаті не було. Виростали з братом Михайлом на картоплі і хлібі. Закінчив школу і задумав поступити вчитися на священика. Тричі поступав в Одеську духовну семінарію. Батьки зібрали трохи грошенят, узяли рекомендацію в соборі Юра і з третього разу його прийняли. В семінарії мусив ховати своє вільнодумство, ні з ким не дружив, остерігався всіляких компаній. Його називали «бандьорішка». Якось ми з Євгеном заїхали до мене в Рудно, я йому показав книжку Яворницько-

го і сказав, що хочу її роздрукувати на «Ері» і розповсюдити. В мене вже є план, де і як це зробити. Він аж спалахнув від радості, сказав, що в семінарії він може взяти з фондів Грушевського і було би добре роздрукувати і її у книжку. Пообіцяв через тиждень привезти. Книжки можна було відерити в реставраційних майстернях, де копіюють проекти. Колеги сказали, що за гроші єврейчик Льоня відерить і дідька. Льоню я знав, бо ерив у нього одну халтуру. Халтурою архітектори називали приватно виготовлений проект, але одна справа проект, а інша – заборонена книга. Але я вирішив ризикнути. Льоня не відмовив, узяв замовлення, а через кілька днів відбив три екземпляри. Платив йому по 15 рублів. Я забрав три копії, замовив ще дві. Через день вони були готові. Я запитав Льоню, чи можу принести ще одну книгу. Він поцікавився яку. Я сказав, що Грушевського. Льоня погодився і сказав, що вже копіював Грушевського і що копія Грушевського коштуватиме 25 рублів. Я погодився і пішов зшивати книжечку Еварницького (так його записали в паспорті москалі), бо для «Ери» довелося її розширити. Євген не зміг приїхати, як домовлялися, тому передзвонив, що буде через тиждень. Я за цей час встиг розрізати три рулони Яворницького і скомплектувати їх. Один екземпляр вирішив вручити Євгенові. Наступного четверга Костів таки привіз книжку Грушевського, яку ми акуратно розширили і я заніс її Льоні на «Еру». На вівторок він зробив два екземпляри, бо книжка була втричі грубшою від книги Яворницького. У нас виникла проблема, бо Юрко Волощак, який працював у реставраційних майстернях за два місяці до того також відерив Грушевського і один екземпляр дав читати комусь аж у Лавочне, за Славськом. Той чоловік попався гебістам і здав Волощака. Ниточка привела до Льоні, якого хтось попередив про можливий обшук в його робочому приміщенні, тому мою книжку Льоня відніс до когось із проєктантів поверхом вище. Він сказав, що разом з ним працював Микола, який тепер працює на ері в Воєнпроекті на вулиці Куйбишева (нині Огієнка), там лікарня. З Миколою ми зналися раніше і я подумав, що це хороша ідея. Ніхто не здогадається, що у Воєнпроекті можна спокійно копіювати такі книж-

ки як Грушевського. Як казав Крістоф Ліхтенберг – філософ і письменник середньовіччя, що муха найкраще себе почуває на мухобійці. Забравши книгу я пішов у Воєнпроект до Миколи. Льоня кинув сотню рублів тим, які прийшли з обшуком і відмазався, сказав, що не знав, що це заборонена книга. А Волощак вигнали з роботи з тріском, незважаючи на те, що він брав участь у розробці якогось конкурсного проекту. Відбувалося це перед «отктябрьськими праздніками». Микола зустрів мене щиро, навіть почастував кавою з вишневим лікером і взявся до справи. Через чотири дні я забрав два примірники книги і замовив ще п'ять. Виходило по 20 карбованців за один примірник. За два дні до «октябрьських» я забрав ще чотири примірники, запакував їх у невеличкий рюкзачок, а Миколі замовив ще три примірники. А сам пішов через центр на вулицю Сербську, 3, де у флігелі була майстерня мого колеги Івана Крисевича, в якій таємно збиралися перевірені люди. Тут у мене під підлогою був схрон, де я переховував заборонені книги та інші речі. Тут було зручно прошивати відерені примірники. Я вийшов на центральний проспект і тільки тоді побачив, що втрапив у пастку, бо патруль контролював бокові вулиці, тому що на проспекті Леніна відбувалася репетиція параду. Весь центр був заповнений колонами солдатів, які маршували з боку оперного театру до готелю «Інтурист» і далі, на проспект Шевченка. Тут були патрулі з червоними пов'язками, шастали гебісти. Пройти на Сербську було небезпечно, бо я мав у наплічнику відерені рулони Грушевського. Я стояв і думав, як діяти. Повз мене якраз проходила колона солдат, співаючи «Канарєєчку». Я прилаштувався в кінці колони, співаючи з ними. Витягнув пачку цигарок, які про всяк випадок носив у кишені, став частувати ними солдатів, які замикали колону. Замикаючий із прапорцем підбіг до мене і попросив і його почастувати. Я йому віддав решту цигарок і помарширував з колоною по проспекту Шевченка, по Саксаганського, аж до вулиці Франка, де попрощався з солдатами, повернув у бік Сербської і щасливо добрався до майстерні. Якби мене тоді затримали з моїм вантажем, то могли б і термін припаяти до п'яти років. В майстерні полегшено

зітхнув. Потім пішов випити кави і щось погризти. Наступного дня розрізав два рулони роздрукованої книжки, прошив їх, заховав назад у сховок. За день до параду, 6 листопада ввечері зателефонував Євген і попросив якомога швидше привезти Грушевського, бо буде проблема. Я сказав, що раніше 10-го не зможу через обставини, бо фірма, де роздруковують книжку, на два дні опломбована. Ще день потрібно було на дорогу до Одеси. Він зі мною погодився. 10 листопада я забрав книгу і ще один перевернений рулон, порізав, прошив його, проклеїв і з книжкою нічним поїздом виїхав на Одесу. Перед обідом добрався до семінарії. Більше двох годин чекав на Євгена в домовленому місці. Нарешті він з'явився і ми пішли оглядати територію семінарії, яка виявилася доволі значною, з виходом по сходинах на морський пляж. На території був виноградник, де поралися семінаристи. Назустріч нам йшов якийсь високого рангу священник, якому Євген здалеку вклонився, той відповів поклоном. Якийсь молоденький семінарист, залишивши лопату, підбіг до священника, став на коліно і поцілував перстень на його руці. Євген сказав, що семінаристи тут «пашуть», як раби на плантаціях, а вище керівництво з того користує. Сюди залітають поживитися чиновники від влади і навіть компартійні боси.

Цього дня в Одесі була гарна погода, 18 градусів тепла. Ми походили по берегу моря. Євген сказав, що в семінарії система, як в обкомі партії. Семінаристи працюють на начальство. Ми пішли в місто і за годину розпрощалися, бо йому треба було йти на молитву. Я повернув йому книгу, загорнуту в цупкий папір. До поїзда на Львів було ще пів дня. Я пішов блукати по Одесі.

Наступного дня по приїзді з Одеси я займався різанням рулонів і прошивкою відерених книжок Грушевського, три з яких подарував друзям.

Закінчивши семінарію, Євген парафії не отримав, повернувся додому, замешкав у Городку. У 1988 році, коли почалася боротьба за греко-католицьку церкву, Московський патріархат став поповнювати свої ряди і Євгена запросили другим свяще-

ником до Зборова. Євген не знав, що робити, почав радитися з друзями. Ми порадили йти і не чекати ще рік на висвячення у греко-католицькій церкві. Бо з чогось треба починати і всюди потрібні наші люди, тим більше, що пройшло майже три роки після закінчення семінарії. Якщо всюди будуть такі, як Євген, то буде легше вивести українську церкву з Московського патріархату. Незабаром так і станеться. Євген одружиться, візьме шлюб у селі Суховоля у знайомого священника Коржинського. Одруження вийшло невдалим. Через два роки Євген розлучиться з Іриною Поронюк. Але ще до одруження Євген вже висвятився в греко-католицькому обряді. Владика Володимир Стернюк дав згоду на розлучення. За це поклопочуться люди, один греко-католицький священник, колега Євгена, трошки допоможу і я. Парафію Євген отримає аж у селі Колодрівка Тернопільської області, біля Борщова, буде правити у двох селах, на двох парафіях. Громада виділить йому старенького «Москвича». Я двічі його там відвідаю. Оглянемо з ним борщівські печери, покаже мені місцину, де спливаються три річки, де Брусилов прорвався на Кам'янець-Подільський. Після розлучення, через два роки Євген зустріне жінку, яка народить йому сина. Я через депутатську комісію по житлу у міській раді допоможу їм отримати однокімнатну квартиру, кавалерку на вулиці Куліша. Також допоможу з квартирою і Василю Кобрину, також на Куліша. Кобрин разом із Йосипом Терелею, Григорієм Будзінським у 1979 році утворять Комітет з відродження греко-католицької церкви, за що отримають тюремні терміни. Кобрин посадять у 1984 році, він відсидить три роки. Коли я добивався для них квартир, мером був Василь Шпіцер, а квартирами відав Остап Семків, з яким ми разом працювали на ВО «Електрон» у Рясному. Завдяки Рухові він і ще Володимир Терендій прийшли до влади, але вже через рік, у 1991 році, почали скурвлюватися. Тільки пригрозивши, що я з активістами Клумби організую масове пікетування міської ради і зокрема Остапа Семківа, мені вдалося вирвати ці дві неповноцінні квартири. Кобрин живе й досі в цій конурі на третьому поверсі. Перенісши інсульт, він майже не встає на ноги. Сестра і племінник змушені спускати

Василя з третього поверху на колясці. А можна ж було йому виділити нормальне житло. І це залишається на совісті Семківа. Євгенові також не пощастило. Перша дружина почала писати владикам з собору Юра, щоб позбавили його сану священника. Через якийсь час його відсторонили від служб, не позбавляючи сану. Парафію в нього забрали. Він почав частіше контактувати з тими, хто не погоджувався з позицією влади. До влади завдяки демократичним ліберальним керівникам почали втягуватися комуністичні перевертні, гебісти. Чорновіл, Іван Гель, Микола Горинь говорили про них: «Так, він злодій, але наш злодій, він гебіст, але наш гебіст, він стукач, але виправився і став порядним стукачем». Щоб щось змінити, Євген запропонував створити закриту структуру «Опус Деї», яку свого часу при Ватикані організував монах – кардинал Белагер. Ця структура мала протидіяти масонам, які, як у США, так і в Європі, зокрема в Україні, проникли в усі сфери державного правління, навіть у Ватикан. Іоан Павло II не зміг їх позбутися. Вони отруїли його попередника, який помер за загадкових обставин. Потім з'ясується, що до цієї смерті був причетний один із наближених до престолу кардиналів. Та все спускається на гальмах, щоб не сталося світового скандалу. Тринадцять активістів створили ядро нашої організації «Опус Деї». Був представник Білорусії, а також українець з Литви. Збори проводили в Івано-Франківську. Розробили Статут і Програму діяльності. Отець Василік став координатором. Почали роботу з формування осередків, збору інформації. Потрібно було отримати дозвіл із Ватикану. Думали, як приїде Йосип Тереля, то посприє. Йосипа не дочекалися, згоди від Престолу із Риму не отримали і припинили діяльність, хоча вона була вкрай потрібною. Євген був розстроєний. Не склалося в нього життя і з другою дружиною. У нього була проблема з серцем, він майже не виїжджав з дому, з Городка, і в дуже молодому віці помер. Про це повідомив нам його брат Михайло. Ми в цей час у Києві пікетували Верховну Раду і не були на похороні.

Утретє Йосип Тереля приїхав у Львів як місіонер, привіз групу паломників, чоловік сорок, з Америки і Канади. Посели-

лися вони в готелі «Дністер». Йосип знайшов мене і запропонував приєднатися до його групи. В програмі були поїздки до Грушева, Трускавця, в наступні дні на Закарпаття. Він сказав, щоб підключити до поїздки ще кількох людей. Я запропонував Всеволоду Іськіву як історику. Також Йосип захотів, щоб приєдналася моя дружина як паломниця, включилася в поїздку і дружина Всеволода. За день до поїздки Тереля захотів відвідати владику Володимира Стернюка, який проживав на вулиці Брюлова, де було владою виділене приміщення для собору Юра. Ми з Йосипом пішли туди. Нас зустрів якийсь пастор-охоронець, який сказав, що владика нікого не приймає. Йосип був дуже здивований, показав свій канадський документ і сказав, що ми у дуже важливій справі. Охоронець шморгнув носом і щось незрозуміле пробурмотів, ніби потрібен дозвіл від керівників з собору св. Юра. Я йому сказав, що сам не піду до владики Стернюка, але якщо не пропустить сам Тереля, то буде мати проблеми. Тереля роздратовано наполіг на зустрічі, охоронець сказав, щоб ми почекали, а сам пішов доповісти, перепитавши ще раз прізвище Йосипа. Через 10 хвилин чоловік вийшов і запросив Йосипа зайти. Ймовірно охоронець телефонував у митрополичі палати «начальникам». Тоді там усім заправляв Дацко. Про нього оповім окремо. Я прогулювався по вулиці Брюлова десь близько 30 хвилин. Вийшов Йосип дуже стривожений, рознервований, потряс головою і каже, що суки посадили владику під домашній арешт і ніхто не може до нього потрапити без дозволу зверху. Владика тримається добре, при світлій пам'яті, сказав, що знає, що до нього не допускають людей, без яких йому скучно. Час від часу приходять монахи і рідко який священик. Якось був священик Іван із Зарваниці. В митрополичих палатах його відвідували частіше, а тут він ніби заарештований. Я не розпитував Йосипа про що вони балакали, але він обмовився, що передав вітання від якогось зверхника з Ватикану і від отця Маргітича з Закарпаття, чим Стернюк дуже втішився, що його не забувають, дякував Йосипові, за звістку, що не забули його, і поблагословив. Ми пішли з Йосипом пообідати в кафе «Ака-

демічне» на проспекті Шевченка. Тут нас чекав гарно вдягнутий молодик, який поїде з нами в Грушів. За столом Тереля збентежено розповідав про те, що бачився зі Стернюком і в якій владика ситуації, розповідав про намісника українського королівського престолу Олелька II, з яким підтримував зв'язки і навіть писав з нього портрет олійними фарбами. Йосип підтримував зв'язки з Миколою Руденком, Валентином Морозом, Михайлом Осадчим, Іваном Кандибою, одеситом Берладяну. А Дацка з собору Юра Йосип називав масоном, ватиканською сучкою. Після відходу від справ В. Стернюка (не добровільного, а під тиском Ватикану), на Святоюрську гору прислали ліберального владика Любачівського. Була надія на новий здвиг у греко-католицькій курії. Але Любачівський ні до чого не пхався, пустив усі справи на самоплив. Тому масон Дацко почав усім керувати. Дацко також був присланий Ватиканом. Спочатку ніби служив нормально, потім розперезався. Священики змушені були возити йому данину. За призначення на певну парафію була встановлена такса (певна сума). Деякі священики тихенько скаржилися. Останньою крапкою стало те, що Дацко через кордон із Польщею почав перевозити викрадені образи, церковні речі, золоті і позолочені, срібні антикварні хрести, чаші і кадила. Був двічі затриманий митниками, виникали скандальні ситуації, які швидко гасила влада. Дацкові вдавалося викрутитися (відкупитися), але його все таки поперли зі Святоюрської гори. Тереля ще задовго до того передрік такий кінець отця Дацка у Львові. Йосип подарував мені дві свої книжечки і розповів цікаву пригоду у Ватикані, де є одна з найбільших бібліотек у світі. Тереля користувався цією бібліотекою, коли перебував у Римі, найбільше його цікавила література з історії України, а також історія масонства. Не завжди вистачало часу опрацьовувати книжки в бібліотеці, тому він іноді брав книгу за пазуху, залишаючи на її місці листочок зі своїми реквізитами, вночі студіював її, виписував необхідну інформацію, а наступного дня приносив книгу і ставив на місце. А виносити книги з бібліотеки було заборонено. Якось кличе його до себе папа Іоан Павло II і говорить, що

знає про те, що Йосип повертає книги на місце, які бере з бібліотеки, але цього робити не дозволено. Йосип вибачився і пообіцяв, що більше цього не робитиме. Іоан Павло II обняв його і сказав, що там всюди є приховані камери, і він не хотів одразу йому цього казати, але все ж таки через якийсь час змушений був зробити зауваження.

Через 5-6 днів, виконавши зі своєю групою намічену програму, Тереля мав намір відбути до Варшави, а звідти в Канаду. Йосип захотів побачити мого сина Олега, тому в передостанній день до Грушева Олег поїхав з нами. Одна з жіночок – канадійська індіанка Марія, яка колись стала чемпіонкою Америки з бодібілдингу, дуже сподобала собі Олега, коли дізналася, що Олег є солістом балету у львівському оперному театрі, так розчулилася, що подарувала йому невеличку кінокамеру, щоб він міг записувати свої виступи. З часом Олег записав касету своїх сольних партій і вислав Марії і ще фотографії оперного театру і Львова. Кілька років колеги знімали на кінокамеру не тільки виступи в театрі, а й роботи в балетній школі на вулиці Стефаника, 16.

Ще раз Йосип приїжджав до Києва, мав там контакт з Москалем із партії Баріса Олійника. Йосип познайомився з Барісом і вмовляв його розпустити компартію, але Боріска не погодився, але Москаль з компартії вийшов. Олійник, прихвостень Горбачова, 9 січня 1991 року разом із Горбачовим приїхали в Вільнюс переконувати литовців не виходити зі складу радянського союзу. Він ходив услід за Горбачовим і щось там м'яввав. Нас троє машиною «Лада» виїхало з Рудно 8 січня. Близьче до ранку в Кобрині нам поламалася машина. Ми штовхали машину десь із кілометр, поки не побачили якусь котельню. Заштовхали машину на подвір'я, домовилися з господарем, що вона в нього побуде якийсь час. Я виїжджав із Рудно з температрою. Добре, що Марія Ярмолівич взяла кожух. Після штовхання машини я був весь мокрий від поту. Господар котельні сказав, щоб я до пояса роздягнувся і просушив свій одяг, відкрив дверцята в котлі, звідки йшов жар, сказав, щоб я став ближче і повертався в усі боки, так обсохну і не змерзну.

Розповів, де можна поїсти в їальні і де автобусна зупинка, щоб відбути до Вільнюса.

У Вільнюсі в якійсь проектній конторі я роздобув лист ватману, в аптеці придбав дві пляшечки зеленки і бинт, з якого зробив тампон замість пензля. Зайшли в їдальню на вулиці Гедемінаса, попросили тарілочку, в яку я вилив зеленку і написав на ватмані «Литва, Україна з тобою!». Жіночки у їдальні, де ще не було багато відвідувачів, буде втішені, побачивши наш плакат, запропонували нам сніданок безкоштовно. Але ми відмовилися, бо поспішали на площу, де мав відбуватися мітинг. Наш плакат покажуть по всіх телеканалах Литви. Михайло і Марія триматимуть блакитно-жовті прапори. Литва не сприйме Горбачова з його обіцянками, люди будуть час від часу освистувати його та Олійника. Віче тривало близько двох годин. Після ми поїхали до Михайлового колеги Бальчиконіса, який вирощував квіти, як і Михайло Сарвас. Нас почакували наливкою з пелюсток троянди і солодким домашнім печивом. Потім ми пішли на вокзал і поїздом відбули у Львів. Пан Бальчиконіс говорив, що бачив нас по телебаченні і навіть упізнав Сарваса Михайла.

По свою машину у Кобріно Михайло поїхав через тиждень машиною свого колеги і вони притягнули її на буксирі.

Знову повернуся до розповіді про Терелю. Востаннє Йосип приїхав до Львова за три тижні до виборів Президента, коли Кучма йшов на другий термін. Більшість громадських організацій прийняли рішення підтримати Марчука. Я разом з Павлом Чабаном за рішенням цих організацій проводили мітинг на підтримку Євгена Кириловича. Було до восьми тисяч людей, а можливо і більше, бо люди все прибували. В розпал віча стався інцидент. На мітинг із запізненням прийшли Іван Гель і Степан Павлюк. Проштовхалися поміж людей, підійшли до нас із Павлом і Гель попросив слова для виступу. Ми з Чабаном вирішили надати йому слово поза чергою. Павлюк тоді керував обласним виборчим штабом Кучми. Заробляв грошенята і дивіденди. Тому ми з Павлом вирішили йому слова для виступу не надавати, щоб не збурити громаду. За цей час Гель почав розхвалювати Кучму. Спочатку люди почали осви-

стувати Івана, але він продовжив у тому ж дусі. Люди кинулися бити Геля і Павлюка. Десятки людей з криками «перевертні» рушили до подіуму для розправи. Нам ледве вдалося вгамувати громаду і під крики «ганьба», «юди» мені ледь вдалося вивести Геля і Павлюка з оточення, але їм все таки дісталось кілька стусанів і копняків.

Ввечері мала відбутися зустріч із Марчуком у залі Львівської тоді ще товарно-фондової біржі, якою керував Герасимчук Станіслав Терентійович, нині там знаходиться обласна прокуратура, на проспекті Шевченка, 17. В кінці мітингу, коли люди почали розходитися, я побачив Тереля, який стояв позаду громади і рушив мені назустріч. Він сказав, що через 2-3 години має відбути на Київ у справі виборів Марчука, сказав, що діаспора в Канаді однастайна у його підтримці. Сказав, що добре, що Геля освистали, що на зоні він був надто смиренним чи лояльним. Ми пішли в кафе щось перекусити. Йосип кави не вживав, пив міцний чай із двох пакетиків. Він попросив мене поговорити з Марчуком і передати йому, щоб побачився з Євгеном Сверстюком, Пронюком, Горбалем і з Терелею, який їде до Києва задля цієї зустрічі.

Під час зустрічі з Марчуком мені вдалося задати йому два запитання: «Хто був причетний до вбивства Івасюка і хто був замовником?». Марчук відповів, що замовником міг бути режим, але цією інформацією він не володіє. Сказав, що є дві версії, одна з них, що Володя своєю творчістю комусь серйозно перейшов дорогу, бо тоді тривала конкуренція між поп-групами, які появлялися, як гриби після дощу. А Володя зі своєю групою був лідером у шоу-бізнесі. Безперечно, що у його вбивстві були задіяні спецслужби Львова. Марчук також не вірив у самогубство Івасюка. Я встиг просто в дверях запитати, де я можу передати йому важливу інформацію, бо він поспішав ще на якусь конфіденційну зустріч, а в залі після закінчення доступитися до нього не було змоги. Він запропонував зустрітися на вокзалі перед відправленням поїзда № 92. Я прийшов на перший перон заздалегідь. За 15 хвилин до відправлення поїзда на перон із двома охоронцями вийшов Євген Кирилович,

побачивши мене, пішов назустріч, охоронці за ним. Ми привіталися, відійшли вбік і я виклав йому інформацію, що просив Йосип. Марчук запитав, де Тереля, я сказав, що машиною відбув у Київ кілька годин тому. Зрозуміло було, що коли канівська четвірка розпалася, у Марчука не залишилося шансів виграти вибори в Кучми. Але було відомо, хто є Кучма, тому дехто, як Степан Хмара, говорили, якщо виграє Симоненко, то скоріше трісне ця «пухлина». Йосип також не вірив у шанси Марчука і був подивований, що досвідчений Марчук пішов на угоду з вироками Олійником, Морозом і Ткаченком. Більше Йосип в Україну не прибув. Помер Тереля в Канаді, заповів себе поховати на Закарпатті в селі Болотне, де поховані батьки і брат. Його брат переодягався в совітського військового функціонера і кілька років як ревизор із Москви перевіряв на Закарпатті райвідділи і гарнізони, поки не вийшло накладки зі справжнім ревизором, тоді його розшифрували. Загинув з автоматом у руках у 1968 році десь на переправі через річку у бою з енкаведистами, які зробили засідку.

Попередньо я описав про затримання мене в Києві біля пам'ятника Тарасові Шевченкові, про Валерія Строгого, якого «затримали» з двома студентками, як наступного дня ми зустрілися в ботанічному саду. Потім написали по чотири листи до запитання. Я з нашої зустрічі в ботанічному саду збагнув, з ким маю справу. Так ось, у 1997 році Валерій Строгий у ранзі генерала з'явився у Львові в транспортній міліції на вулиці залізничній, 1, куди його призначили начальником. Я це побачив у газеті «Високий замок», упізнав на фотографії. Через півтора місяця він очолить обласне управління міліції на площі Григоренка. Але розповім про нашу «славу» міліцію від 1994 року, а краще з осені 1991-го. Тоді наша обласна рада, в якій я був депутатом, усунула з посади генерала Шабая. Чорновіл, Гель, Микола Горинь обдурили депутатів облради, ніби Шабай підтримав ГКЧП. То було цілковитою брехнею. В день ГКЧП я знаходився в обласній раді, де не було Чорновола, а Гель, Микола Горинь і Степан Давимука були дуже перелякані і навіть боялися спілкуватися з силовими начальниками. А чому

не було Чорновола? Бо Чорновіл із дружиною, Шпіцер із дружиною, Остап Семків з дружиною і Євген Щирій зі своєю Ірою відпочивали в Карпатах і повернулися зранку в переддень запланованого перевороту і залягли вдома. Через день Чорновіл разом з Атеною Пашко поїхали до Києва. Як сказав мій знайомий політик Михайло Осадчий, що у Києві можна було чкурнути в якесь іноземне посольство у випадку репресій. Чорновіл у ці дні в облраді, на своєму робочому місці, так і не появився.

У день ГКЧП троє керівників силових відомств – КГБ – Пшеничний, ПрикВО – Скоков, УВС – Шабаєв прибули о 8 годині ранку в обласну раду. Я прийшов майже одночасно з ними. Вони мовчки стояли перед кабінетом Давимуки біля вікна. До них підійшла Віра Лясковська і запитала, чи збираються вони виконувати вказівки гекачепістів. Шабаєв відповів, що вже досить наїлися «дерьма», міліція буде з народом, що би не сталося, що він команди «фас» не дасть. Я потиснув йому руку, а Віра щиро його обняла. Інші двоє керівників мовчали і розглядалися навсбіч. Коли через якийсь час з'явилася Ірина Калинець і спитала, що вони збираються робити, то тільки Шабаєв повторив свої слова і потиснув Ірині руку. Керівники області наклали в штани. Давимука сидів у своєму кріслі блідий, як стіна, увібравши голову в плечі так, що рамена були на рівні вершка голови.

Так ось, згідно зі вказівкою Чорновола, у 1991 році висловили недовіру Шабаєву депутатським корпусом і рекомендували міністрові Кравченку призначити на генеральську посаду полковника Івана Мотринця. Звісно, його земляк у міністерстві Дурдинець підсобив. Іван став маріонеткою в руках Чорновола. За Мотринцем ходили чутки не тільки у Франківському районі, де він керував, а вся міліція гуділа, що жінка Мотринця застала його в ліжку з якимсь голим ментом. Через якийсь час, уже в 1992 році Іван розперезався так, що потрібно було вправляти йому роги. Ми мали достовірну інформацію, що Мотя (він мав таку кличку) збирає данину з бандитів. Тільки один Завінський (Завіня) в «Сателіті» біля аеропорту кожного тижня через Єфіменка, який керував групою захоплення при облас-

ному управлінні, брав тисячу доларів, собі за роботу залишав сто, решту передавав Опалькову, який сотню залишав собі, а вісімсот передавав Моті. Данину брав також з інших банд. 7 листопада коли Чорновіл у Шевченківській районній раді проводив конференцію зі створення партії «Рух», де головою ради був Михайло Бойчишин, хлопці з УНСО проводили антикомуністичну акцію від вулиці Стрийської, біля пам'ятника Перемоги, де розігнали комуністів, далі пішли колоною до оперного театру, де колись стояв пам'ятник Леніну, якого я з активістами Клуби 14 вересня 1990 року демонтував. Тут хлопці вирішили спалити червоні комуністичні стяги. Леда встигли зробити коло і почали підготовку до акції, як на них налетіли омонівці, які приїхали двома машинами, чоловік 60, і гумовими кийками побили хлопців. Як з'ясувалося пізніше, таку вказівку Мотринцю дав В. Чорновіл. Мотя зі своїми архаровцями, якими тоді керував Чавс, покалічили людей. У мене був відеозапис того побиття. Ми розглядали цей злочин на сесії обласної ради. Принесли відео, магнітофон і телевізор і десятки разів депутатам демонстрували це звірство, щоб висловити недовіру Моті. Як Чорновіл, так і Микола Горинь переносили це питання, щоб переагітувати депутатів, щоб не голосували за недовіру Моті. У перший день не було кворуму, але голосування відбулося. А наступного дня був кворум, але виступив холуй Іван Сало і агітував підтримати Мотю, хоча попереднього дня казав: «Яма викопана, залишається спихнути Мотринця, щоб не смердів». Через тиждень депутат облради Іван Сало став редактором ментовської газети «Міліцейський кур'єр», яка була підпорядкована Моті. Мало того, Чорновіл зі своєю свитою у 1994 році допоміг Моті стати депутатом облради. Перше скликання ми достроково розпустили і хотіли, щоб наш приклад наслідували інші ради і Верховна Рада, яку згодом громадськість своїми пікетами примусила саморозпуститися. Унсовцями тоді керував мій колега, член Гельсінкської спілки, депутат облради першого скликання Олег Вітович, він же і створив УНА-УНСО, відібравши активних членів зі СНУМ. Наші обласні зверхники-холуї зробили подання, щоб Моті якомога швидше дали генерала.

Міністр Кравченко дослухався, Мотя став «генеральшою». Деякі менти так і жартували, мовляв Ваня «наша генеральша», бо він голубий. Та не довго тривало щастя Моті. В кінці 1994 року Мотя склепав кляузи до Москви і Києва на обласну раду, в якій називав нас бандерівцями-екстремістами, які дорвалися до влади. Хтось це розкопав і виник скандал. Уже інший депутатський корпус висловив Моті недовіру і зробив подання до Києва, щоб усунути Мотю з посади і позбавити його звання генерала. В міністерстві не довго барилися, задовольнили подання обласного керівництва. З Моті зняли не тільки звання, а й генеральські пагони і привілеї. Але Мотя як депутат подав до суду і суд відновив йому звання, але на посаді його не дозволили поновити обласні зверхники, злякалися активістів Клумби. Київ прислав у Львів головним ментом генерала Богдана Романюка. Так Чорновіл, Гель, Горинь Миколка «обкакалися» з Мотринцем. Але це був тільки початок війни з ментярнею. З приходом Романюка, який не був оперативником, а більше кабінетним працівником, у відомстві нічого не змінилося. Нового керівника оточили заступники Мотринця і все пішло по-старому.

І так, у кінці квітня 1995 року, коли я вийшов з лікарні після запалення легенів, довідався, що у львівську міліцію прийшов кат «Червоної рути» з Чернівців Івануса. Я тоді був заступником голови Комітету захисту прав громадян «Страйком». Зібравши своїх друзів – активістів Клумби, я розповів їм про цю подію. Люди висловили пропозицію гнати його з міліції. Також я поінформував і окремих керівників громадських організацій і нардепа Степана Хмару, написав на його ім'я заяву для депутатського запиту. Вирішив залучити міліціонерів нижчої і середньої ланки до протестів проти Мотринця, які вже мали проблеми, бо Мотя, як розповідали міліціонери з оточення Богдана Романюка, став корешем Івануси і роздавав йому поради, що і з ким робити. За його наводкою Івануса почав «наводити порядок» з тими, хто воював проти Мотринця, зокрема з Павлом Барнацьким, Михайлом Курочкою, Самохваловим, Михайлом Попівняком. Кожного тижня по кілька днів я органі-

зовував пікетування обласного управління міліції. Барнацький збирав інформацію, що робиться у відомстві. Ми з активістами Клумби, які складали ядро проведення акцій, висвітлювали всі негаразди, значна частина яких стосувалася Івануси, а також його перших заступників – Опалькова (сина енкаведиста) і Альянова (нахаби, пияка, авантюриста). Активісти Клумби вимагали усунути їх з міліції. Самохвалов і Попівняк дали нам інформацію, як заступники фальсифікують показники звітів і подають на гору перебільшені дані. Ще одна цікава річ, Івануса злигався з Мотринцем, з його колишніми заступниками і разом стали правити бал, виганяти всіх неугодних з міліції. Так що Романюк не міг дати собі з ними ради. Заступники Романюка, на яких мав вплив Мотя, постійно дезінформували генерала.

Цей Івануса, керуючи міліцією у Чернівцях, у вересні 1989 року під час першого фестивалю імені Володимира Івасюка організував гоніння на артистів і симпатиків фестивалю, які були одягнуті в національні строї, дехто з людей мав із собою блакитно-жовті прапори, які міліція, за прямою вказівкою Івануси, виривала, рвала, топтала, блокувала вулиці автобусами, які привозили ментів, перебраних у звичайний одяг, гебістів, які накидалися на приїжджих на вокзалі, коли люди виходили з поїзда. Ловили людей по всьому місту і тягнули в міліцейський пункт. Терор тривав 4-5 днів, до 24 вересня, до заключного виступу артистів на стадіоні «Буковина». Ці виродки з задніх рядів кидали на глядачів, які мали національні прапори, каміння, гнилі яблука і огризки. Покалічили трьох львівських активістів з Клумби. Одного з них, Романа Паславського, ми привезли поїздом на ношах, з львівського вокзалу швидкою допомогою доправили в обласну лікарню з діагнозом «Забиття нирок і грудної клітини», де він провів більше тижня. Івана Колайця на псевдо Сотник при прориві на стадіон «Буковина» збили з ніг і стрибнули йому на спину, вибили диски. Проте солдати азійського походження з підрозділу «Бухара-26» відмовилися блокувати нам вхід на стадіон, хоч військовий майор на них кричав, щоб заблокували вхід. Вони стояли шеренгою, близько 70 солдат, і жоден з них не зробив і кроку. Це були в

основному узбеки. А потім на стадіоні, коли Віктор Морозов і Василь Жданкін співали на завершення концерту, цей взвод встав (сиділи в першому ряду), узявши кашкети в праву руку і команди майора не виконали, хоч він викрикував їхні прізвища. Після закінчення концерту, за межами стадіону я підійшов до них і запитав, чому вони не блокували нас, кули ми проривалися на стадіон, один з них відповів: «Зачем людей держать? У нас такое же происхождение. Люди мирные». Я подякував солдатам, підійшов до майора і сказав «Спасибо, друг». Він усміхнувся і простягнув мені руку для вітання. Він добре бачив, що я керував проривом нашої колони, в якій в основному були львів'яни, а також люди в національних строях з Тернополя. Після прориву міліцейських кордонів на стадіон проходили і чернівчани, хто хотів, бо входи на стадіон уже були відкриті.

Ще одне прокляття висіло на «правоохоронцях» Буковини. Саме тут, через кордон на Чоп утікали з України Фіма Зв'ягільський з награбованими грошима, золотом і діамантами, а також генерал Лобов. Причетні до того, що ці виродки перетнули кордон і не були затримані, саме міліціонери і кагебісти Буковини. Злочинці перетинали кордон за хорошу винагороду. Лобова особисто супроводжував один із високих чинів зі спецслужб чи армії з Києва.

Барнацький Павло спробував створити профспілку в міліції, щоб захищати від свавілля начальників своїх колег, контролювати виділення квартир. Керівництво було категорично проти профспілки, мотивуючи тим, що у їхньому відомстві, згідно з законом про міліцію, це неприпустимо. Але на базі Галицького райвідділу Павлом Барнацьким все таки було створено профспілковий осередок, який мав печатку і реквізити, офіційно проводилися збори в райвідділі. Зверталися до них і міліціонери з інших райвідділів. Пікетуючі намагалися піти на контакт із генералом, але він не йшов нам назустріч. Івануса в міністерстві у відділі кадрів мав земляка на прізвище Скавуляк, який стояв за нього горою.

У цей час у Львові було створено національно-патріотичний блок з громадських організацій і партій, які збиралися

на проспекті Шевченка, 13 під егідою Руху. Багато громадських організацій мали тут свої штаби. Збиралися всі в актовому залі. Я зібрав підписи представників громадських організацій під зверненням до міністра Кравченка проти Івануса, за очищення рядів правоохоронців у Львові. Було 16 організацій, керівники яких підтримали звернення і поставили свої підписи і печатки своїх організацій. До цієї справи долучилися й колишні депутати обласної ради Микола Драк, Всеволод Іськів, Марія Бабій і ще кілька, інші боялися, бо мали рильце в пушку. Під заявою поставили свої підписи і депутати Верховної Ради Олег Вітович, Степан Хмара, Григорій Омельченко, який разом із Хмарою навідалися в Будинок культури працівників торгівлі на вулиці Вороного, 4, де у нас був штаб і де збиралися митці, журналісти, окремі колишні депутати. Наша команда давала такий наганяй владі, що вони назвали нас «Осине гніздо». Пізніше ми добилися відставки Давимуки з посади голови облвиконкому, Миколи Гориня, Юрія Зими, який сяде до криміналу у справі продажу дітей за кордон. Потурав цій афері і Степан Давимука, і Микола Горинь та Іван Гель також знали про це. Сіли до цюпи два лікарі, які підбирали діток та оформляли документи, і голова Галицької райради Зеновій Урсул.

Коли Івануса відчув, що пахне смаженим, він опублікував у газеті статтю, в якій виправдовувався і брехав, що він не має відношення до репресій на фестивалі «Червона рута» у 1989 році у Чернівцях. Статтю опублікували дві газети «Високий замок» і «Міліцейський кур'єр». Я зібрав заяви потерпілих, відеокасету, яку дав мені Ярослав Лемик, на якій видно, як Івануса у цивільному одязі роздає вказівки і вказує жестами. На запитання Лемика, хто він і чому тут керує, відповів щось незрозуміле на камеру. Швагер Володимира Івасюка Любомир Криса відшукав у Чернівцях дві газети «Молодий буковинець», в яких Івануса звітує в обком партії про те, як він успішно зупиняв «бандеровців» і вилучав «бандеровські флага». Також я зібрав підписи кількох артистів, які підтвердили, що в Чернівцях під час фестивалю діяли менти, якими керував саме Івануса. Не захотів описані в заяві факти підтримати своїм підписом

Тарас Петриненко, який бачив, що тоді творилося в Чернівцях. Він у ці дні з дружиною давав концерт у львівській опері. Підписи поставили Віктор Морозов, Василь Жданкін, а також один із організаторів і членів журі фестивалю. Так що я зібрав достатньо аргументованих матеріалів проти Івануси. Залишалося отримати печатку і підпис від секретаря національно-патріотичного блоку, яким був обраний Степан Павлюк, для якого наша команда, в тому числі два потерпілих у Чернівцях у день заключного концерту, проводила виборчу компанію по Турківсько-Сколівському округ до Верховної Ради України проти Якова Погребняка взимку 1990 року, де Степан завдяки нашій команді виграв вибори. А зараз, коли я прийшов до нього в музей народознавства, де він працював на проспекті Свободи, він не побажав підписувати заяву і ставити печатку, хоча на проводі блоку і Руху були прийняті позитивні рішення. Я зрозумів, що Степан узурпував владу голови і секретаря, бо тепер сам вирішує, як бути. Я надав йому всі зібрані матеріали про дії Івануси і твердо повторив вимогу підписати їх або віддати печатку по-хорошому. Павлюк знав, що зі мною все може закінчитися погано або дуже погано, як потім і станеться. Йому нічого не залишалося, як поставити підпис і печатку під заявою. Тоді Павлюк скотактувався з генералом Романюком і розкрив йому всю інформацію, що стосувалася заяви і підписів керівників організацій. Вони вдвох вирішили нанести мені і моїм колегам превентивного удару, вийти на телебачення і спаплюжити мене як організатора протесту проти Івануси, спаплюжити всіх, хто підписався під заявою, вибілити Іванусу і керівництво міліцією. Зрозуміло, що це була ідея Павлюка, тим більше, що на ці дні припала 60 річниця заснування музею, яким керував Павлюк. Генерал з фонду міліції на таке святкування перечислив 60 тисяч гривень. Як кажуть, рука руку миє. На телебаченні керував Володимир Кметик, який до того працював у відділі кадрів обласного управління освіти (у кадрах працювали з відома і згоди КГБ), потім трудився з Босовичем у «Галфільмі», де прокрився. Обласна влада в особах Чорновола і Миколки Гориня виперла його на Львівське державне телебачення, звільнивши

Мирослава Скуратка. Через пів року після ефіру з Павлюком та Іванусою наша команда доб'ється звільнення Кметика. Але за порядком. До нас в «Осине гніздо», в Будинок культури, де я був заступником директора, потелефонували з телебачення і запросили на ефір щодо подій у Чернівцях. Я прибув, як домовилися, з матеріалами, зібраними мною. Кметик викликав Люсю Майор і дав доручення зробити першу півгодинну передачу з чотирма людьми нашої команди, в тому числі з двома потерпілими Колайцем Іваном і Сарвасом Михайлом. Третього потерпілого ми потім привели до Майор і вона записала з ним коротке інтерв'ю на відеокасету, бо потерпілий Роман Паславський ще не міг у той день прибути на ефір. Було домовлено про пряму трансляцію. Я представив Люсі Майор частину матеріалів по Іванусі, решту беріг для ефіру і при мені в студії вона записала з моєї касети, яку дав Лемик, як Івануса керує діями міліції в день заключного концерту, коли калічили активістів. Касету забрав, щоб вона не стерла запису на оригіналі. Було погоджено, скільки часу виділено нам і скільки Іванусі. В день ефіру, який було призначено на 18.30, біля студії нас обігнала машина, в якій я побачив Павлюка, іншого не впізнав. Коли ми зайшли в студію, то побачили, як Павлюк полюбовно спілкується з Іванусою, який привіз його своєю службовою машиною. Я підійшов до Павлюка і твердо спитав, що він робить у цей час у студії. Він почервонів і сказав, що прийшов нас підтримати. Я сказав, що його підтримка нам не потрібна, бо він не був у Чернівцях на фестивалі. Він мовчав. Тоді в розмову втрутився Івануса, спитав, чи я знаю, хто він є і додав, що бачить мене вперше. Я відповів, що знаю, хто він і бачив, як його вирошки за автобусом копали лежачого Паславського, а він стояв на віддалі восьми кроків і спостерігав. А я є той, хто організував від імені Руху і УГС прорив на стадіон «Буковина», прорвавши чотири кордони вашої міліції. Він замовк. Підійшов оператор і привітав мене, побажав успіху. Так як залишалось трохи часу, то я попросив Майор показати запис на відеокасеті інтерв'ю з Паславським та запис з касети Лемика. Вона почервоніла і запитала навіщо. Я наполіг на своєму. Ми пішли в сусідню кімна-

ту, де був відеомагнітофон і телевізор. Вона ввімкнула касету і я побачив, що Роман, відповідаючи на запитання, ковтає фрази, а деякі повторює двічі, хоч я був присутній під час запису і Роман відповідав чітко. Того, що його копали менти, а Івануса стояв поруч і спостерігав не було, а також із запису касети Лемика вилучили момент, коли Івануса рукою дає вказівки підлеглим блокувати колону, яка йшла до криниці Івасюка, а також відсутні були кадри, коли Ярослав Лемик запитав Іванусу, кого він представляє. Я категорично заборонив Люсі Майор демонструвати цю фальшивку і сказав, що подам до суду, якщо вона її запустить в ефір. Вона погодилася. Повернувшись у студію, я побачив шістьох студентів. Запитав у Майор, що це за масовка, а вона відповіла, що студенти будуть задавати нам запитання. Я заперечив, сказав що в ефірі не може бути сторонніх, які не були в Чернівцях. Ми написали заяву про відмову від ефіру, вказавши причини. Пішли до Кметика. Я розповів про аферу Майор і поставив вимогу зачитати в ефірі нашу заяву. В результаті в ефір вийшли тільки Павлюк та Івануса, але перед тим Майор сама зачитала нашу заяву. Думаю, що глядачі все зрозуміли. Ми посилили пікети УВС. Паралельно зібрали підписи за відставку Люсі Майор. Підписалися також депутати Верховної Ради Олег Вітович і Степан Хмара, які пізніше відмовляться від своїх підписів, бо їх попросить Ігор Пилипчук, депутат ВРУ від фракції СДПУ. Оповідали, що він з Майор крутив любов. Ігор керував шостим відділенням міліції по боротьбі зі злочинністю в міліції, що на вулиці Науковій, але кришував бандюків, які торгували металобрухтом великими партіями, зокрема кольоровими металами, які вивозили в Польщу і в Росію. Він отримував за це свою частку. Коли я його підловив на цих аферах, він почав проситися, сказав, що зав'язав і щоб я цим матеріалам не давав ходу. Останній раз я його зустрів у ВВІРІ, де він комусь виробляв закордонний паспорт. Було це за два тижні до його загибелі на Памірі. Він сказав, що має путівку, щоб вийти на Еверест, Джомолунгму. Я його застеріг, що це ідея погана, бо сам займався шість років альпінізмом, коли вчився в політехнічному на архітектурі. Казав йому, що

він не тренований і що це небезпечно. Ігор упав, відв'язавшись від страховочного шнура, щоб збоку пофотографувати тих, які йшли у зв'язці. Отак воно і стається, коли берешся за щось авантюрне. Ховали Ігора Пилипчука у Львові.

Через два тижні після телевізійного провалу Павлюка і його колеги Івануси Павло Барнацький вирішив зібрати збори міліцейської профспілки в Галицькому райвідділі і попросив мене підстрахувати його. Сказав, що генерал, якого запросив на ці збори, повідомив, що його це не цікавить і він не прийде. Але майор Барнацький цьому не повірив, вважав, що Романюк таки прийде, щоб тиснути на них, щоб розпустили профспілку. За 10 хвилин до початку зборів я вже стояв біля райвідділу, ховаючись за розгорнутою в руках газетою. За 5 хвилин під'їхала службова «Волга», з якої вийшов генерал. Він був сам, без охорони. Я пішов йому назустріч, привіталися за руки. Я сказав йому:

— Недобре, пане генерале, такий високий керівник і без охорони.

Я відкинув полу піджака і показав йому за поясом пістолет «Армі» з газово-гумовими набоями, а ззаду за поясом я мав ще й газову «Берету» вагою кілограм двісті. Я витягнув з нагрудної кишені піджака посвідчення на право носіння зброї і сказав:

— Дозвольте вас охороняти.

Він відповів, що ходить без охорони, бо не має гріхів. Я сказав, що тримати в своїй команді людей, які причетні до злочинів, також погано і це гріх. Під керівництвом одного з них було покалічено глядачів фестивалю «Червона рута». Він спитав, чи маю на увазі Іванусу, який говорить, що не причетний до цього, що він там не був і не керував і що це наклеп. Тоді я сказав:

— Пане генерале, ви така поважна і шанована людина, про яку мої київські знайомі так гарно відзиваються, а не можете розібратися в трьох соснах. Хто вам вішає макарони на вуха? А що ми так на вулиці обговорюємо це питання? У вас є кабінет, а у мене є матеріали. Запросіть мене і з'ясуєте все.

Ми пікетів не знімаємо, так що до ваших послуг, тим більше, що проблема не в одному Іванусі, а ще у двох заступниках. Ми ще пів року тому дали в управління вимоги, але вас з ними не ознайомили. І ще одне. Ви стверджували, що сьогодні на профспілкові збори не підете, але вирішили таки піти?

Він задумався, а потім каже:

– Сьогодні вівторок, прийдете в четвер на третю годину, поговоримо.

Генерал пішов у райвідділ, але на збори до Барнацького не зайшов. Наступного дня в газеті «Ратуша» від 19 квітня 1997 року вийшла коротенька стаття «Як Олег Петрик заарештував генерала на десять хвилин». Як на мене, було не смачно. Автор Ігор Гулик наголошував на тому, що генерал Богдан Романюк не має нічого проти профспілок. Швидше за все інформацію в газету дав Барнацький, хоч і заперечував це.

У четвер ми почали пікетування, як завжди о 10.30. Мені треба було взяти кількох людей на зустріч із генералом. Паславського і Сарваса, які потерпіли в Чернівцях, так швидко знайти було неможливо. Колаєць Іван (Сотник) постійно брав участь у пікетах. Я вирішив, що достатньо буде Івана Колайця, який може викласти все, що відбувалося на фестивалі в Чернівцях. Я проконсультував Колайця, щоб розповідав головне. Рівно о третій, передавши керівництво пікетом Андріанові Хиляку, ми пішли в управління внутрішніх справ. Черговий провів нас до кабінету генерала, який зустрів нас стримано. Ми сіли за стіл, за яким проводилися наради. Генерал сів навпроти нас. Я дав йому в руки анамнез потерпілого Паславського, який мені дістали з архіву обласної лікарні на вулиці Топольній, нині Мазеви. Він уважно його прочитав. Потім отримав копію пояснення Сарваса. Потім я представив потерпілого Колайця і його письмове пояснення, яке просив передати Іванусі. Іван розповів генералу, як його кинули на землю, двоє тримали, один за голову, інший сів на ноги, а третій стрибав по спині. Сказав, що був водієм КРАЗа, а зараз отримав групу інвалідності з діагнозом «деформація хребта, зміщення хребців». Колаєць сказав, що був у Чернівцях з 20 по 24 вересня і кожно-

го дня стикався з Іванусою, який керував міліцією, і коли його товкли ще перед стадіоном, той усе бачив, бо стояв неподалік. Колаєць кричав від болю, але Івануса відвернувся і пішов геть. Ми назвали його катом «Червоної руги».

Я сказав ще таке:

— Пане генерале, 8-9 вересня у Києві відбувся з'їзд Народного Руху, куди був запрошений Кравчук Леонід Макарович і мав виступ, досить прогресивний. Коли до нього звернувся Кирило Стеценко, який був головою оргкомітету фестивалю «Червона руга» і заявив, що на всіх рівнях блокують його підготовку, як у Києві, так і у Чернівцях. Тоді Кравчук сказав, що дасть розпорядження, щоб ніхто не чинив перешкод і репресій. Цілий зал з'їзду був у блакитно-жовтих прапорах, тризубах і гербах областей. Я також був делегатом цього з'їзду. А тепер прошу поглянути на цю фотографію, на якій видно, як шість міліціонерів накинулися на молоду пару студентів, виривають у хлопця прапор, а дівчину повалили на землю і тримають. А тепер погляньте на газету «Молодий буковинець», ось я підкреслив, як Івануса звітує обкому партії про те, як він забезпечував порядок, щоб «львовські екстремісти не прошлі на стадіон і не демонстрували націоналістических костюмов і флагов». А вам він сказав, що там не був і не керував і що на нього зводять наклеп.

Генерал уважно слухав, перечитавши статтю.

— Бачу у вас тут є телевізор і відеомагнітофон, — продовжив я, — ось вам касета з записом тих подій, увімкніть і подивіться.

Генерал узяв касету і увімкнув її. На відео було видно, як під'їхали автобуси до будинку Володі Івасюка, де громада, а також артисти Яремчук, Зінкевич, батьки Володі збираються відкривати пам'ятну дошку. А ось з автобусів висипали міліціонери, які перекирили дорогу колоні, що наближається до будинку.

— Зверніть увагу, — сказав я, — в колоні нема прапорів. А ось і наш Івануса роздає команди, не у формі, а в світському костюмчику. Ось він крупним планом, коли оператор просить,

щоб він представився. Ось Івануса підходить до міліціонерів і рукою показує, де потрібно блокувати. Ось люди стоять на колінах і моляться, щоб усе минуло мирно. Пане генерале, чи не достатньо, щоб побачити, що вас здурили і підставили? А тепер про ваших заступників Опалькова і Альянова, якими донині керуєте не ви, а Мотринець.

Я виклав Б. Романюку всю інформацію, яку мені надали колеги з міліції. Генерал розчервонівся і каже:

– От бачите, як непросто керувати, коли є такі підлеглі і проблеми.

Генерал сказав, що незабаром буде повертатися в столицю. Я попросив його перед відходом навести лад. Він безнадійно розсміявся. Він ще Івана назвав козаком і ми розпрощалися. На тиждень я зняв пікетування.

Через 10 днів, на мою думку, з погодження з міністром Кравченком Романюк розпускає колегію УВС, звільняє Івану-су, Опалькова, Альянова, залишаючи тільки начальника штабу Руя і керівництво ДАІ. Це вперше в Україні громадські організації добилися розпуску колегії та зміни всього міліцейського керівництва. Ще через півтора тижня генерал відбув до Києва.

Ми не створювали собі ілюзій з приводу призначення нового керівника міліції області, бо знали, що риба гниє з голови, наступний начальник може виявитися значно гіршим. Так воно і сталося. На посаду головного мента призначили полковника з Трускавця Янковського, у якого були проблеми ще в 1992 році. Але оскільки в Трускавці відпочивав Кучма Л., а Янковський умів стелитися і догоджати, то приглянувся очільнику держави. В тижневий термін керівником УВС Львівської області був призначений тимчасово виконуючий обов'язки полковник Янковський, який у скорому часі отримав звання генерала і повноправного керівника.

Ще у 1991 році, коли я був депутатом облради, брав участь у депутатській комісії, яка виїжджала в Трускавець. Депутатську комісію з питань законності очолював Дарій Фурторський. У Янковського вже тоді виявилися порушення, на які вказував у своєму запиті депутат Мирон Буцацький. Янков-

ський відмовляв людям у прийомі заяв про порушення, які чинили відпочиваючі москалі, які ночами зривали наші прапори та вчиняли інші неподобства, на які не реагувала міліція і начальник. Тоді Дарій спустив усе на гальмах, хоч я об'єктивно доповів йому про стан справ. Але ні Чорновіл, ні Гель також зовсім не відреагували на ці факти. Вони були такі самозакохані і щасливі, що є при владі, що їм не було до того жодного діла. І ще на масу кричущих порушень вони не реагували, зокрема, коли колишні керівники, яких Чорновіл знову запросив до керівництва господаркою, сприяли розвалу підприємств і сільського господарства, потураючи злочинним головам колгоспів і директорам підприємств. Не реагувала наша влада ні на звернення депутатів, ні на тиск громадських організацій, ні на гвалт трудових колективів, селянських об'єднань, організованих рухівськими активістами, ні на скарги фермерів, які тільки починали утворювати свої господарки. Дійшло до того, що фермери організували похід до обласної влади з колісними тракторами, намагалися стати в пікет, але за вказівкою Чорновола міліція перегородила їм дорогу на вулицях Стрийській і Личаківській. Тоді вони пішою дорогою прийшли на вулицю Винниченка до обласної ради зі своїми вимогами. Але до них ніхто так і не вийшов.

Я трохи відійшов від теми, але мене й сьогодні болить душа за нереалізовані можливості, на які сподівалися всі люди. Кравчук Л.М. з трибуни Верховної Ради тоді сказав Чорноволу, що так, як загосподарюють галичани, таким шляхом піде вся Україна. І з того вийшов великий пшик. Розвалені заводи, розграбовані колгоспи. Відповідати за це мали б наші очільники, в тому числі і ті, кого вони запросили до керівництва, такі як Дунець, Павлів, Бутрин, Комар, Сидор і головний господарник Давимука.

Повертаюся до теми міліції. Через якийсь час Мотя знову внадився в обласне управління до другана-начальника Янковського, щоб роздавати наряди. Через пів року Янковський отримав дві квартири, одна над іншою і за рахунок відомства між ними спорудив ліфт. При цьому залишив за собою кварти-

ру в Трускавці. І це в той час, коли рядові міліціонери роками стояли в черзі, щоб отримати житло. Наша команда «Осине гніздо» знову зібрала матеріали, вже проти Янковського. Я знову зі своїми клумбівськими активістами взялися до пікетів. Жодна громадська організація не долучилася до наших дій, як було і з пікетами проти Івануси, бо всі мали свої інтереси або ж боялися, якщо не знімуть начальника, то він розпочне війну з ними. Так поговорювали керівники громадських організацій і навіть радикальної партії СНПУ. Криворучко Юрій, Тягнибок Олег, Парубій Андрій, Андрушків Ярослав відмовчувалися, як і під час протестів проти Мотринця та Івануси. А за мою активну позицію, організацію цих пікетів і маршів, що іноді проводилися без заявок, менти відкривали адміністративні і навіть кримінальні справи, передавали їх у суди, але нічого не могли вдіяти, бо я справи в судах вигравав і без підтримки вище згаданих «патріотів».

З 1989 року по 2001 владою і правоохоронцями на мене як активіста УГС, Руху і керівника громади «Клумби» було заведено 31 справу, з них 10 кримінальних і 21 адміністративну. Жодної з цих справ я не програв. Тільки в Миргороді був затриманий з колегами до вияснення і одне попередження отримав від судді Петра Івновича Каблака в Галицькому районному суді. Жодного разу я не залучав адвокатів, захищався сам, інколи при підтримці і тискові Клумби.

Так от десь до півтора року громадськість Львова, де вирішальну роль вела Клумба, потурила з посади і третього новоспеченого генерала, який через пікети змушений був позбутися своєї посади. За цей же час було зроблено ще кілька добрих справ, зокрема допомогли Кирпі вигнати з залізничної лікарні завідуючого Гофмана, який створив у відомчому закладі приватну структуру, заручившись підтримкою комуністів і соціалістів. Жид Гофман так обіграв Кирпу, що той попросив допомоги у нашої команди «Осине гніздо». Гофман, порушуючи закон, використовував бюджетні кошти (до лимона гривень), а також кошти, які заробляла приватна клініка. З нервів Кирпа зліг у лікарню медінституту, а ми до місяця вигнали Гофмана

з лікарні, що на вулиці Огієнка, хоча він заручився підтримкою аж трьох депутатів ВРУ, а для власної охорони найняв бандитів, якими керував Тіша, а офіційним начальником охорони взяв Мар'яна Пелюха, колишнього начальника 6-го відділення міліції по боротьбі з організованою злочинністю, якого звільнив генерал Романюк, розпустивши колегію обласного УВС. Ніхто не зміг врятувати Гофмана і його новостворену клініку під дахом відомчої лікарні. Кирпа, щоб мати з нами постійний зв'язок, доручив своєму заступнику Панасевичу, щоб постійно приходив у Будинок культури, де збиралася наша команда, і отримував поточну інформацію про наші дії. Чому я про це пишу? Бо Кирпа звертався до Янковського, щоб той допоміг витурити Гофмана, але той не дав йому ради. Пелюх дав команду, щоб Янковського навіть не допустили на територію лікарні. А нас боялися і він, і Тіша зі своїми бандитами. Ми заходили туди вільно, в той час коли Янковський стояв під брамою. Не допомогли Гофману і депутати ВРУ З. Ромовська і О. Фурдичко, яких він запросив для свого порятунку.

Павло Барнацький вирішив провести загальні профспілкові збори, хоч профспілка була створена тільки у двох райвідділах, Галицькому і Франківському, були запрошені міліціонери з різних райвідділів, які симпатизували профспілці. Для проведення зборів було обрано Клуб міліції на вулиці Січових Стрільців. На збори було запрошено заступника редактора газети «Міліцейський кур'єр» Салівончика. Хтось приніс кінокамеру, яку Барнацький вручив мені для зйомки зборів. Тільки Павло відкрив збори, де в залі було близько 40 міліціонерів, як увійшов Янковський. Він вийшов на сцену, де стояв стіл президії, і почав вимагати слова. Павло через мегафон (який я приніс) продовжував свій виступ, не звертаючи уваги на непрошеного гостя. Янковський розсердився і став вимагати припинити збори або надати слово йому. Барнацький сказав, що його сюди не запрошували і тому слова йому не нададуть. Зрештою, як вирішать збори, бо на виступ він не записаний. Але нехай сяде в перший ряд і коли виступлять двоє доповідачів, він можливо отримає слово. Я все знімав на камеру. Генерал Янковський

сказав тільки, що збори є нелегітимні, як у залі затупотіли ногами. Він спробував докричатися до публіки через мегафон, але його ніхто не слухав. Нарешті він поклав мегафон на стіл і рушив до дверей. Хлопці провели його оплесками. Так познущалися з генерала. Проходячи повз мене низькорослий опецькуватий генерал щось буркнув, можливо на мою адресу, але я не почув, продовжуючи його знімати. А потім я сказав йому вслід, щоб не мучив себе і людей, і гонорово подав у відставку. Він обернувся і витріщився на мене, як жаба на бузька, але промовчав і пішов геть.

Ми далі продовжували пікетувати обласне управління міліції. За кілька тижнів отримали інформацію, що Янковський йде з УВС, бо міністр Кравченко не витримав. Стояло питання, хто прийде на його місце. Янковський, залишаючи посаду, видав наказ про звільнення Барнацького з міліції, а Михайлу Курочці дав догану і неповний посадовий оклад. Обидва одразу подають до суду. Барнацький суд програє, бо під час перебування на лікарняному його бачили на Галицькому базарі, де був його опорний пункт. Суд Курочки двічі відкладають, бо він у цьому зацікавлений, чекає, поки піде Янковський. Приблизно в цей час мені до рук випадково потрапила газета «Високий замок», де писалося, що в транспортну міліцію прийшов новий керівник Валерій Іванович Строгий, була його фотографія, з якої я впізнав свого давнього знайомого з Києва і подумав, що гора з горою не сходяться, а людина з людиною таки зійдеться, якщо звелить Господь. Я був радий із цієї несподіванки, аж у мене перехопило дух. Згадав 22 травня 1973 року, коли КГБ мене затримало в Києві біля пам'ятника Тарасу Григоровичу Шевченку, як потягнули у так званий ЖЕК, як затримали молодика з двома студентками, як наступного дня ми з Валерієм зустрілися в ботанічному саду київського університету на п'ятій лавочці, де він передав мені вірш «В ридмах корчаться дороги...», щоб я його розповсюджував у Львові. Я тоді не повірив у щирість цього молодика, який потім мене здав. На цій справі КГБ Львова мало мене накрити. І ось сьогодні цей молодик уже генерал, який очолив транспортну міліцію. Він і не підоз-

рює, що я готую візит до нього через 26 років від дня нашого знайомства в Києві. Тоді я був патріотом і ним залишився, а він – підсадною качкою, сукою, і нею залишився, але став генералом. Я почав думати, яким чином нанести йому візит. І тут появляється причина піти до Валерія Строгого. Буквально наступного дня до нас у Страйком та в штаб Руху на проспекті Шевченка, 13 прийшов міліціонер, якого я іноді бачив у центрі, і каже:

– Друже Олег, я знаю, що ти постійно маєш справи з міліцією, допоможи мені перевестися з міської міліції у транспортну. В мене проблема, моя жінка залишила мені двох неповнолітніх дочок, а сама дременула за кордон, здається в Італію. А я живу на Привокзальній, за два кроки від транспортної міліції. Так мені буде зручно наглядати за дітьми. Мене звуть Зеник, прізвище Лукач. Якщо допоможеш, буду дуже вдячний.

Я запропонував йому прийти наступного дня, сказав, що добре знайомий з новим начальником транспортної міліції. Він сказав, що не зможе, бо ще не дали згоди в Галицькому райвідділі, де він на доброму рахунку і не написали характеристики, хоча заяву про перевід він написав ще тиждень тому. Ми з Зеновієм тут же пішли до начальника міського управління міліції, якого я добре знав, бо він контактував з пікетуючими, Шкаради Богдана Михайловича, який у той час був членом міськвиконкому, а я – Комітету захисту прав громадян, і він постійно підтримував зв'язок з нами у справах мітингів, пікетувань, походів, які організовували комуністи. Ми завжди знаходили спільну мову зі Шкарадою. Начальник нас одразу прийняв. Зеновій виклав свою проблему, я підтвердив, повідомивши, що його питання на контролі в Страйкомі і що вже тиждень на його заяву про перевід немає жодної реакції. Шкарада по рації набрав начальника райвідділу, нагримав на нього і наказав терміново доставити справу Лукача йому особисто. Нам сказав, що наступного дня буде відкріплення і характеристика.

Наступного дня до обіду Зеновій пішов до начальника міського управління і той вручив йому всі необхідні документи для переводу. Через три роки, коли старша донька Зеника ста-

не на свій хліб, він знову повернеться у Галицький райвідділ. А зараз, після обіду, ми пішли в транспортну міліцію на вулицю залізничну, 3. У приймальній я представився секретарці, хто я і яку організацію представляю і попросив доповісти начальнику Строгому Валерію Івановичу. Вона записала мої дані на листочку. І тут з кабінету генерала вийшов Іван Новак, у міліцейських колах його прозивали Ваня різаний, той самий, якого 7 листопада 1992 року штрикнули чимось гострим біля оперного театру, коли унсовці палили комуністичні прапори, а міліціанти їх били. Через цього Ваню Роман Костів відбув два роки в колонії в Копиченцях.

Зроблю відступ і розповім трохи про цю подію. В момент побиття хтось штрикнув Івана Новака зі спини з правого боку, нижче печінки. Експертиза встановила, ніби вкололи чимось круглим, схожим на заточений електрод. Винуватцем визнали Романа Костіва, самотнього старшого чоловіка, який проживав у селі у когось зі своїх знайомих. Прибився до громади на Клумбі. Ми влаштували його в будинок перестарілих, де він познайомився з жінкою і жив із нею (до того не був жонатий). Начальство притулку постійно йому дошкуляло. Тоді він змайстрував собі невеликий плакатик із портретом Степана Бандери на 2-ох метровому держаку. Хлопці пошили Костіву шапку січового стрільця і він їздив з нами по всій Україні – Київ, Житомир, Полтава, Івано-Франківськ, Тернопіль. Менти доводили, що це саме він був позаду Новака, але Костів усе заперечував. Касету з відеозаписом громадським активістам менти не показали. Заперечення Р. Костіва адвокати не взяли до уваги. Зате взяли до уваги свідчення потерпілого, який знаходився спиною до Костіва. Покарання Костів відбував у тюрмі в Копичинцях Тернопільської області. Хлопці з Клумби, унсовці, редставники Страйкому кілька разів відвідували його. Арештант поведився чемно. Ми зверталися до правоохоронних органів, готові були взяти Костіва на поруки і просили його дострокового звільнення. Ми готувалися знову провідати Костіва, зверталися з цим до Мотринця, який дав на це згоду. Ми закупили продукти, домовилися за машину і поїхали в Копиченці, вручили начальни-

ку зони наше клопотання, доповіли, що узгодили цей документ із Мотринцем. Але начальник сказав, що Романа Костіва в тюрмі вже нема, вчора приїхали зі Львова і забрали його, ніби за розпорядженням Мотринця.

У Львові я заготував депутатський запит на Мотринця на найближчу сесію. Мотя повідомив нам, що Костіва забрали на якусь лікарську експертизу. Під тиском громадськості Костіва випустили з тюрми раніше присудженого терміну. Він знову взяв в руки свій плакат з портретом Степана Бандери і приєднався до масових заходів. У Полтаві стався з ним кумедний випадок. Двоє старших людей підійшли до Костіва і спитали: «Кто ето на портрете?». Хтось пожартував, що це молодий Горбачов. Жіночка сказала: «Смотрі какой симпатічний». А чоловік прочитав підпис під портретом, що то Бандера, штрикнув у нього пальцем і зойкнув, бо портрет був наклеєний на фанеру. Тоді жіночка сказала: «Ти старий дурак, еслі б оні там гвозді понабівалі, ти би покалечілся».

Що стосується Івана Новака, то з Галицького райвідділу він перекочував заступником начальника Пустомитівського райвідділу, а зараз опинився у транспортній міліції. Побачивши мене, привітався і кулею влетів назад у кабінет генерала, щоб першим доповісти йому, хто прийшов. Вийшовши з кабінету Строгого через кільканадцять секунд, він показав жестом, щоб я заходив і розплився в усмішці. Але ми не зайшли, чекали поки секретарка доповість і нас запросить сам генерал. Потім, коли ми вийшли, Іван Новак чекав у коридорі, щоб вивідати причину мого візиту, розповів, що доповів генералові, що прийшов активіст Руху, який трясє всією міліцією.

Не встигла ще секретарка доповісти, як прозвучав дзвінок і генерал розпорядився, щоб я зайшов. Секретарка чемно відкрила перед нами двері його кабінету. Я зайшов і уважно розглядав інтер'єр кабінету, поки він в окулярах, схилившись над столом, щось писав. Потім підвів голову, глянув на мене, що за цабе прийшло, запропонував сісти за стіл. Я не поспішав, сказав, що люблюся інтер'єром, особливо прапором біля стола, випрасуваний, із золотим тризубом, з френзликami, а

поруч портрет нашого батька Т. Г. Шевченка (там, у ботанічному саду Валерій називав Шевченка «нашим батьком»). Також бюст Богдана Хмельницького на коні, копія пам'ятника з Софіївської площі. Я вимовив, що це чудово. В жодного з наших керівників нема таких гарних речей, ні в міліції, ні в КГБ. Перепрошую, зараз воно називається СБУ. Він засміявся, вийшов з-за столу, подав мені руку і сказав:

– Посада зобов'язує. Бачите, ми одна з найскладніших ланок у правоохоронному полі. Тут злочинець на місці, а тут у поїзді, пограбував і вийшов на будь якій станції, шукай вітру в полі. Є й складніші завдання.

Я подумав, знав би ти, хто перед тобою, то не усміхався би так спокійно. А він мене не впізнає, як не як, а минуло 26 років. Йому й на думку не спадало, кому він тоді передавав вірш у ботанічному саду київського університету. Нарешті він запитав, що мене привело до нього. Я коротко розповів про Зеновія Лукача, що він хоче перевестися в транспортну міліцію. Він запитав, де Лукач, я сказав, що в приймальній. Він підійшов до столу і натиснув кнопку. Через кілька секунд у кабінет зайшов полковник, підійшов до мене, привітався зі мною і сказав генералу, що знає мене з 1989 року. Генерал злегка кашлянув, щоб підлеглий знав своє місце, виклав полковнику моє питання і додав, якщо з документами все в порядку, вирішити і доповісти протягом 15 хвилин. Я подякував і сказав, що наші начальники такі питання вирішують тижнями, а ви це зробили так швидко. Він сказав, що зацікавлений у досвідчених кадрах і знову розплився в усмішці. Ще раз дякуючи, я простягнув йому руку і кажу:

– Не сподівався побачити у Львові давнього знайомого і ще й на такій посаді.

Він здивовано дивився на мене, не розуміючи, до чого я це сказав. Спробував забрати свою руку, але я міцно її тримав, дивлячись йому очі. Нарешті спитав:

– Валерію Івановичу, ви мене не впізнаєте?

Він здивовано відповів:

– Ні.

Я продовжив:

– Ви при вашій роботі, з вашим службовим досвідом мали би мене впізнати. Пам'ятаєте 1973 рік, 22 травня, там, у ЖЕКу ви зупинили підполковника, який штовхав мене в груди. А наступного дня нашу зустріч в ботанічному саду, п'ята година, п'ята лавочка і вірш, який ви мені передали. І я почав декламувати вірш.

Раптом у нього очі стали круглі. Він підніс вказівного пальця до губів, потім до вуха і підняв над головою у бік стелі, даючи зрозуміти, щоб я мовчав, бо є прослуховування. Я зрозумів його побоювання і що він мене впізнав. Я сказав, що досі зберігаю його листи, які він написав мені до вимоги. Він зніяковів. Очевидно згадав, яке тоді мав завдання від КГБ, підставити мене і з моєю допомогою «наловити рибки» у Львові, у розпал полювання на «неугодних», у час комуно-гебістської реакції. Прощаючись, я сказав йому, що за три тижні він піде з транспортної міліції і очолить обласне управління.

– Мене звуть Олег, прізвище Петрик. Не забули? Народився 14 грудня, як і Нострадамус. Намагаюся передбачити, що зробить міністр Кравченко.

Ще раз побажавши йому успіху, я залишив кабінет, чомпо попрощавшись. Думаю, що не спалося Валерію Строгому у наступну ніч. Я знову розкусив його, як тоді.

Минуло три тижні, як вже й забув про Валерія Строгого, але якось задзвонив телефон у штабі Страйкому. Я підняв трубку і голос у телефоні попросив Олега Петрика. Я відповів, що я є Петрик, спитав, хто говорить.

– Вам телефонують з обласного управління УВС. З вами хоче говорити генерал. Переключаю.

У трубці почувся голос і я відразу здогадався, що це Строгий:

– Олег Михайлович, ото ви напропорочили, позавчора мене призначили на нову посаду. Якщо зможете, то зайдіть до мене.

Я привітав його з призначенням і сказав, що через пів години прийду. У вестибюлі чекав черговий, який провів мене

в приймальню, де на прийом до генерала очікувало десь вісім офіцерів. Секретар генерала, який сидів біля телефону, вискочив з-за столу, привітався і відчинив мені двері в кабінет Строгого. Всі присутні, які чекали в приймальні, були здивовані, що мене запросив їхній шеф. Ще тільки приступив до виконання обов'язків, а Петрик тут як тут, на запрошення шефа. Звичайно, всі вони знали, як я ганяв їхніх колишніх начальників. Я вибачився перед ними, здвигнувши плечима, сказав, що чогось викликали. Тільки закрив за собою двері, як генерал встав і усміхаючись пішов мені назустріч. Ми привіталися, він закрив вхідні двері на ключ. Перед відходом із штабу Руху я сказав колегам, куди йду. Строгий відкрив двері в гостьову кімнату, яку ми жартома називали «захристія», що знаходилася в нього за спиною, коли сидів у службовому кріслі. До речі, сесією міськради було прийняте рішення про ліквідацію гостьових кімнат у всіх владних структурах, яке було підтримане більшістю депутатів облради, хоча наші зверхники цього не бажали, ні Чорновіл, ні Гель, ні Микола Горинь із Давимукою. Та про це окремо.

У гостьовій кімнаті Валерій мене запитав:

— Як ви мене впізнали?

Я відповів:

— Маю хорошу зорову пам'ять, тим більше, що в газеті «Високий замок» на чверть сторінки був надрукований ваш портрет і біографія, правда трохи неточна, і що ваша дружина з чадом залишилися в Києві. Я зрозумів, що ви у нас не надовго. Міністр Кравченко прислав вас навести порядок в органах і гайда в Київ. Я допоможу вам навести лад, якщо ви цього бажаєте, бо добре знаю вашу кухню і хто чого вартий. До речі, час вас щадить, бо ви не дуже змінилися за ці роки.

Він швидко накрити журнальний столик, поставив коробку чекулядок, печенька в чекуляді, витягнув із шафи два кришталеві келішки, тоненькі і високі, вийняв пляшку коньяку «Хенесі», налив зі словами «Давайте вип'ємо за зустріч».

— Стоп, стоп, — заперечив я, — у таких великих начальників я з уже попередньо відкритих пляшок не п'ю, бо хто знає, що вам там підсипали. По-друге, ми не домовилися по скільки

п'ємо. У нас прийнято за зустріч один раз, за похорон – два, а за добрі справи – три і більше.

Він засміявся і сказав, що запам'ятає це і метнувся до шафи по нову пляшку «Хенесі», крутнув корок, щоб я чув, як він хруснув, і знову налив у нові високі келихи. Каже:

– Ми не в офіційній обстановці, давно знайомі, перейдемо на «ти», якщо бажаєте.

Я погодився, сказавши, що без проблем, бо ми одного віку.

Генерал поцікавився, як йому налагодити стосунки в новому середовищі. Я сказав, що по службі він сам знає, головне не допустити впливу колишніх кадрів Мотринця, яких усунув з посад генерал Богдан Романюк, та звільнити ще кількох, зокрема начальника штабу Руя, на якому замикалося коло багатьох інтересів і відплив конфіскованої зброї. Інше питання це стосунки з громадськістю. Тут я порадив би три речі: перше, організувати зустріч в управлінні з журналістами, щоб мати з ними прямий зв'язок. Бо коли якісь питання вистрілять у газеті, пізно буде їх гасити чи розв'язувати. Друге, організувати зустріч з керівниками впливових громадських організацій, яких може бути до шістнадцяти. У цьому я можу посприяти. Треба призначити час, а я всіх поінформую. Третє, заручитися підтримкою 2-3 депутатів ВРУ. Тут я також можу порадити, на кого можна розраховувати. От і все. Обіцяю тебе, Валерію, не пікетувати. Він засміявся і подякував. Я сказав, що знаю про нього більше, ніж він думає:

– Твоя мати з Кавказу, чеченської національності. Коли Микита Хрущов приєднав Белгородську область до Росії, твій батько Іван забрав сім'ю і перебрався на Україну, в Суми. Це був серйозний крок. За що його треба поважати.

Валерій розчулився, сказав, що завжди радий мене прийняти і допомогти, в чому буде можливо. Я подякував за підтримку. На цьому ми попрощалися.

У цей час, як я попередньо писав, з нашими колегами з міліції, які співдіяли з нашою командою і Страйкомом, виникла

проблема. Янковський, попередній начальник, звільнив Павла Барнацького з міліції, а Михайлові Курочці дав неповну посадову ставку. Обидва вони подали до суду. Барнацький суд програв і В. Строгий нічого не міг вдіяти. Зате я посприям Курочці, якому він зняв неповну посадову, а через два місяці дав звання підполковника. Барнацький з благословення Степана Хмари стане помічником депутата ВРУ Юрія Кармазіна, але перед тим спробує організувати кампанію проти Валерія Строгого. Настроював людей гаслом «Геть четвертого генерала!». Команда не прагнула розправи зі Строгим, мотивуючи тим, що він не зав'язаний на місцеву міліцейську мафію і може зробити щось корисне, а бандити і рекетири вже присіли. Я сказав Павлові Барнацькому, що В. Строгий представляє меншу небезпеку для суспільства, ніж корумпована банда в міліції, очолювана Мотринцем чи іншими.

В СБУ тоді також прийшов новий керівник – Богдан Йосипович Ваврик. Цікаво відбулося наше знайомство по телефону. З ініціалів Б. Й. я подумав, що він Борис Йосипович і так і звернувся до нового начальника СБУ, а у відповідь від Ваврика почув: «Я не кучерявий і не з горбатим носом. Я Богдан Йосипович. Звичайно ж я вибачився і ми з головою Страйкому Яковом Ухачем почимчикували до нього на прийом. Начальник СБУ люб'язно нас прийняв і взявся вирішувати проблему, з якою ми звернулися. А суть полягала в наступному. На автовокзалі на вулиці Стрийській діяло бандитське угруповання, яке грабувало громадян, які їздили в Польщу, Литву, Чехію, щоб там щось купити, привезти сюди і трохи заробити. А кришував банду заступник начальника райвідділу Франківського району Богдан Лемик, прикриваючись тим, ніби він нащадок Лемика – члена ОУН, який застрелив консула Росії Майлова в консуляті на вулиці Котляревського. З його боку це була несусвітня брехня. Так Богдан Лемик був пов'язаний з рекетирами, які віддачували йому даниною. Начальник СБУ Ваврик наступного дня дав команду на затримання. Через тиждень 8 чоловік із банди були в ящику. Решта розбіглися, як щурі. До нас у Страйком перестали приходити люди зі скаргами на грабунки на автостан-

ції. Через якийсь час бандюганів повипускали, бо люди боялися свідчити, але кілька осіб таки сіли до цюпи, бо засвітилися в грабунках і багатьох кримінальних справах. В скорому часі Богдан Лемик змушений був піти з міліції під нашим тиском.

Я постійно контактував з генералом, коли виникали якісь нагальні питання чи у міліціонерів, які на совість виконували свої обов'язки, чи у проведенні наших акцій проти влади, а особливо проти комуняк, які, збираючись на Стрийській біля монумента, щоразу намагалися пройти колоною до центру міста. Активістам Клумби доводилося їх зупиняти і навіть розганяти. Міліція змушена була займати нейтральну позицію, але інколи підтримували їхні акції, мотивуючи тим, що демократія і вони мають право. Тому я нагадував ментам по мегафону, що після ГКЧП Олег Петрик це право у них забрав. Менти посміювалися, але сили не застосовували, не втручалися, коли ми розганяли комуняк. За 12 років я зі своїми активістами Клумби, Руху, політв'язнями жодного разу не допустили комуняк у центр, блокували їх на Холмі слави, де інколи між нами виникали сутички. Ми завжди випереджали комуністів на крок, а то й три. Вони тільки починали збиратися на Стрийській, як наші розвідники, контролюючи їхні дії, приїздили машинами та інформували нас (бо мобільних телефонів ще не було). Ми оперативно відправляли їм назустріч свою доволі чисельну колону. Менти змушені були втручатися. Потім про свої успіхи доповідали в Київ.

Найганебнішої поразки на Холмі слави зазнали демократичні активісти від комуняк у 2011 році. Тоді вся влада в регіоні була у партії «Свобода», як міська, так і обласна. Кілька свободівців були депутатами ВРУ, очолювані Тягнибоком. Як завжди громадськість вирішила блокувати комуняк, якщо вони підуть у центр з червоними прапорами. Організаційну роботу зі спротиву червоним узяла не себе «Свобода», голова партії Тягнибок, голова облради Олег Панькевич, Сех, Фаріон. З районів з'їхалися активісти автобусами, зокрема з Дрогобича, Ходорова і навіть з Тернопільщини. Перед Холмом слави зібралося до 10 тисяч люду з державними, червоно-чорними

прапорами і знаменами партії «Свобода». Зібралися о 10-ій годині, походили, поспівали, «потренувалися», як діяти, але минула 11, 12-та, а комуняк нема. О першій годині те саме. Свободівці вирішили, що справу зроблено і одними з перших покинули арену майбутнього бою. Ті, які приїхали автобусами, також розбіглися по кавах. На 1 год. 30 хв. залишилася купка людей, які не вірили, що все вже закінчилося. Вони підходили до голови облради Панькевича, до Фаріон і Сех і просили не розпускати громаду так швидко, але ті тільки відмахувалися, мовляв, злякалися комуняки. Та не тут то було. Комуняки вираховували, що залишилося мало людей, чоловік до 300, повідомили своїх і 14 автобусами в супроводі міліції прибули на Холм слави. Вони найняли охоронців з палицями, арматурами, захованими під куртками. Були тут бандюки з Одеси, Харкова, Донецька, які покалічили наших хлопців, які голими руками чинили спротив. Ці виродки дерли і топтали державні прапори, а менти мовчки за всім цим спостерігали. Свободівців у цей час тут не було, хіба що кілька рядових членів. Через два дні на сесії обласної ради свободівці верещали в мікрофони у сесійній залі, але ніхто з комуняк не був покараний, хоч їхні автобуси можна було вирахувати, бо то ж не голка в копиці сіна. У влади, у депутатів є машини, розїхалися б у різні місця, де могли дислокуватися комуняки. У них уже були й мобільні телефони, не те що у нас колись. Нам інформацію привозили кур'єри і ми давали відсіч комунякам.

Потім люди на Клумбі нарікали на «Свободу» і кляли Тягнибока, адже такої ганебної поразки у нас не було від 1989 року. На жаль, я в ці дні був госпіталізований в обласну лікарню, в перше неврологічне відділення з дуже високим тиском, який виник унаслідок перенесеного мною у 2006 році інсульту. Коли мої колеги, які прийшли в лікарню мене провідати, розповіли мені про ці події, я не міг повірити у таку легковажність і тупість керівників «Свободи», які тоді були при владі у місті і області.

Але повернуся до керівництва міліцією Валерієм Строгим. Сорока на хвості принесла вісті, що генерал збирається

повертатися в Київ. Я подзвонив йому і сповістив, що хочу зустрітися. Він люб'язно запросив мене, зустрів із посмішкою. Я спитав просто з порогу:

– Що, друже Валерію, вже напрацювався у Львові і повертаєшся в столицю?

– Хто тобі сказав? Поки що ні. Є ще одна справа честі.

А тоді якраз розшукували другого учасника вбивства Ігора Білозіра – Калініна. Коли наступного дня після побиття Ігора були затримані Воронов і Калінін, Богдан Шкарада – начальник міського управління міліції, де сиділи затримані, відсторонив від служби у міському управлінні батька Воронова. У цей час обласне управління затребувало передати заарештованих під свою юрисдикцію, що Богдан Шкарада і зробив. Один із заступників обласного управління Кулинич, подумавши, що нема в тому нічого страшного, відпускає бандитів під розписку, під домашній арешт. Зранку Воронов приходить, а Калінін зникає. Його подають у розшук. Справою честі Строгий вважав затримання Калініна. Сказав мені, що його вираховують, є оперативна наводка, яку перевіряють. Але ця інформація особливо секретна. Він сказав, що складно у Львові навести лад, бо кожен начальник відділу має в міністерстві якогось покровителя, якому возить бакшиш. Але поки не буде заарештований Калінін, про Київ не може бути й мови. Начальника на прізвище Кулинич, який відпустив бандитів під домашній арешт, було звільнено з органів.

Валерій Строгий дотримав слова і до тижня часу Калінін був заарештований в Криму, в Сімферополі і доправлений до Львова, де над обома бандитами відбувся суд.

Залишаючи Львів, Валерій покликав мене на зустріч, дав свої номери телефонів і сказав, коли буду в Києві, щоб дався чути. Закінчив він свою кар'єру невдало. Очолював охорону Кучми. Коли до Києва приїхав Путін, то він із Кучмою пропливали на катері по Дніпру. При березі двоє рибалок ловили рибу. Хтось стрельнув із бутафорної гармати і тоді снайпери застрелили рибалок, а Строгого звільнили з органів.

Ще дещо було з генералом у нашій команді. Павло Барнацький, «участковий» на Галицькому ринку, час від часу забезпечував нашу команду ковбасою, салом чи шпондерком або й пляшечкою оковитої по п'ятницях, коли приїжджав наш метр з ВРУ Степан Хмара. Він прилітав літаком в аеропорт, Павло з пайком зустрічав його і віз на квартиру пані Марії Бочарської, де з 1988 року знаходився штаб УГС, з якого наші колеги виходили на радіо «Свобода». Тут проводилися закриті наради лідерів УГС. Павло уже в пізнішому часі, з 1992 року співпрацював з нашою командою, яка базувалася в Будинку культури працівників торгівлі на вулиці Вороного, 4. Інколи Барнацький по п'ятницях приїздив із Хмарою у Будинок культури, де ми збирали інформацію, готували документи (звернення, депутатські запити, декларації, заяви протестів і пікетувань). Щось віддавали Хмарі до ВРУ, де його колеги Григорій Омельченко, Єрмак та інші підтримували наші вимоги. Його колеги неодноразово бували нас у штабі на вулиці Вороного, 4. Зокрема ми готували документи на відставку Ворсінова, за яку було проголосовано на загальноміському віче і підтримано всіма громадськими організаціями демократичного спрямування. Наша команда добивалася усунення Кучми від влади, коли він йшов на другий термін. Я організував пікетування обласної адміністрації проти Кучми (тоді керував Степан Сенчук). Кучму на пікеті я назвав рудим Паньком, який теревенить байки, ніби він на пасіці. За це Галицька районна прокуратура відкрила на мене кримінальну справу. Після публікації в газеті «За вільну Україну» мого пояснення в міліцію, писаного на 32 сторінках під заголовком «Бувальщина про рудого Панька», Личаківська прокуратура алярмово справу закрила, бо в статті висвітлювалися не вельми приємні для Кучми факти та аргументи, які засвітилися би в суді, який я неодмінно би виграв, бо справа мусіла б розглядатися як політична. Справа була заведена Надією Григою за образу честі і гідності Президента, як звучало в обвинуваченні. Тому я в поясненні, відповідно і в статті, мотивував, що не ображав того, чого немає, ні честі, ні гідності. В цій статті я просто з

Кучми познущався і спаплюжив його, як жабу на болоті. Журналісти сприйняли мій витвір із захопленням. Хмара забрав із десятків газет у Верховну Раду. Редагував мою статтю журналіст «золоте перо» Павло Романюк, член нашої команди «Осине гніздо».

Була ще одна акція проти Кучми, організована нашою командою. Барнацький отримав інформацію, що в театрі імені М. Заньковецької мають відбутися обласні збори нижньої ланки міліції – дільничних інспекторів та інших керівників, де має бути присутній міністр Кравченко. Ця інформація була нами отримана за день до зборів, які тримали в секреті. Я писав гасла, готував людей до пікету. Було написано три гасла: «Кучму геть!», «Офіцери, не підтримуйте Кучму» і «Геть руки від Богдана Завірюхи!». Барнацький мав свої порахунки з Богданом. Ми помітили таку тенденцію в правоохоронному середовищі: кого ми захищаємо, того обов'язково звільняють. Барнацький вирішив вдарити по Завірюсі дуплетом. Але з того нічого не вийшло, бо Богдан усе зрозумів і побачивши цей плакат у момент, коли Кравченко під'їжджав до театру, Богдан несподівано підскачив і розірвав плакат. Люди кинулися до нього, щоб його натовкти, але я не дозволив цього зробити. Керував зустріччю Кравченка генерал Валерій Строгий. Він бачив, що я тут керую з мегафоном, з докором глянув на мене. Я знизив плечима і розвів руками. Легкова машина з міністром зупинилася навпроти головного входу. Строгий зі своїми заступниками стали в шеренгу і тільки Кравченко відкрив двері, щоб вийти з машини, генерал і його свита віддали честь і підбігли до машини. Начальник подав руку міністрові. Той вийшов, жестом руки привітався з усіма своїми і попрямував до пікетувальників, яких було чоловік 20. Офіцери, які стояли в шерензі, були спантеличені, ми також здивувалися, але Строгий не розгубився і побіг за Кравченком, узявши його за плече, почав пояснювати, що це не шанувальники його прийшли зустрічати, а пікетувальники. Він повітав нас помахом руки і вони пішли в театр. Я по мегафону озвучував нашу позицію стосовно Кучми. Дві газети висвітлили цю подію.

За комуністичних часів навіть найменший керівник при своєму кабінеті мав так звану гостьову кімнату, куди приходили потрібні люди. Навіть у робочий час керівник залишав робоче місце, відкривав двері зі свого кабінету, найчастіше замасковані під дверцята шафи, що за спиною начальника. З цієї гостьової кімнати можна було вийти в коридор. Іноді гості так набухувалися, що замість того, щоб вийти через двері у коридор, намагалися вдертися в шафові двері до кабінету. Зі слів колишнього секретаря райкому компартії Личаківського району, мого однокласника Ярослава Куцинди: «От заходите до начальника, а ви йому потрібні, він веде вас у гостьову, а тут на столі все після попередньої трапези стоїть: коньяк, недоїдена коробка цукерок, тістечка і ще теплі стегенця бройлерів, запечені в майонезі, і мінеральна водичка «Боржомі» або щось вітчизняне. Може воно і практично вигідно мати такі апартаменти, але треба мати стримання, зберігати етичні норми, яких у начальників часто бракувало або вони були зовсім відсутні». Демократичні сили в Галичині прагнули позбутися комуністичного рудименту. Перше, що спробували зробити народні контролери міста Львова, яким керував Василь Куйбіда (перше демократичне скликання), а заступником голови був мій брат Петрик Євген. Вони запропонували на розгляд спочатку народного контролю, а потім і сесії міської ради рекомендацію ліквідувати гостьові кімнати. Так і порішили. З рекомендацією ознайомили всіх голів районних рад, щоб гостьові перетворити в робочі кабінети. Бо в деяких установах люди тіснилися, не маючи іноді й проходу між столами. В міському і обласному народному контролі гостьові ліквідували. Районні голови рад позачиняли гостьові на ключ, вичікували. Якось Євген Петрик по скарзі на роботу якогось підрозділу райради прийшов у Шевченківський райвиконком, яким керував Михайло Бойчишин. Проходячи по коридору до приймальні Бойчишина, ставленика Руху, депутата облради, він побачив, як із гостьової, яку Михайло продовжував використовувати, всупереч рекомендації міськради, вийшло троє мордатих, коротко стрижених здорованів. Коли Євген уважно подивився на них,

вони гаркнули якісь негарні фрази на його адресу і пішли геть. Питання по скарзі потрібно було з'ясовувати з головою Бойчишиним, але Євгена насамперед вразив той факт, що гостьова продовжувала діяти. Про це він і спитав Бойчишина насамперед і попередив, що це питання будуть розглядати в народному контролі і в депутатській комісії міськради. Байчишин перевів на жарт. Наступного дня, зустрівши мене в обласній раді, Бойчишин каже:

— Олеже, заспокой свого норовистого брата Євгена, бо він мені висловив претензії з приводу допоміжного кабінету, де я тримаю книжки і різні матеріали.

А я додав: «М'ясо, ковбасу, сало, рибу, масло, чекуляди, коньяки...». Він махнув рукою, промовивши, що я такий самий, як і мій брат. Я спитав його, чи знає про рекомендацію міськради і Народного контролю і додав, що може він виділить ще один кабінет для плаща, капелюха і мештів. Він розсердився на мою репліку. Звичайно, я попросив брата не особливо діставати Михайла, бо то безнадійно.

У Личаківському, Залізничному, Франківському районах гостьові були тимчасово прикриті, але приміщення під кабінети не віддали. Тільки у Галицькій райраді була повністю ліквідована гостьова, бо райрада знаходилася в Ратуші, де засідали міські обранці. Не відреагували на рішення і судді, прокурори і наші обласні очільники. За кабінетами Чорновола, Гориня Миколи, Давимуки також збереглися гостьові, які ми називали червоними кутками. Наші керівники пересіли в крісла, які комуністи нагріли своїми мозолистими дупами. Це їм сподобалося і вони не збиралися нічого змінювати. Вони навіть зберегли за собою традицію до всіх свят отримувати пайки. Зрозуміло було, коли комуняки отримували пайки до комуністичних «праздніков», то демократи примудрилися отримувати пайки як до первомайських, дня Перемоги, так і до християнських свят і Дня незалежності, хоч дуже небагато зробили для цієї незалежності, а то й взагалі нічого, такі як Микола Горинь, Михайло Косів, Давимука, Юрій Зима та багато інших, чиї прізвища навіть не варто згадувати.

Одного разу перед Пасхою, проходячи вулицею Просвіти, що веде догори попри обласну раду, я помітив, як через вікно кухні розвантажують із легкової машини, яку в народі називають «чобіток», важенькі кульки. Мені стало цікаво, що це таке. Думав, що подарунки для знедолених політв'язнів або сиріт. Вирішив прослідкувати, що буде далі. Зайшов у будинок обласної ради, відвідав кабінети депутатських комісій, більша частина яких були зачинені, хоча це був день, коли комісії мали б збиратися для вирішення поточних проблем, яких було тьма. Була післяобідня пора, десь по третій. Вийшовши з одного кабінету в коридор, я побачив, як ті важенькі чорні кульки кочують до кабінету Чорновола, який уже зайняв Давимука Степан. З кабінету кульки захекані носильники перенесли в так звану гостьову. Степан Антонович тоді був головою облвиконкому, а помічником у нього був Володимир Вовк. З ним я був знайомий з 1985 року, бо звів нас на секції карате мій викладач з політехніки Герасим Іван Іванович, який був гарною людиною, математиком, володів кількома іноземними мовами, Гете і Петрарку декламував в оригіналах. Він був моїм добрим другом і дружбою на весіллі, коли я одружувався з Галун Іреною. Він писав роботи з математики, досліджуючи формули полів Гауса, захищав свої роботи і в Мінську, і в Москві у 1977 році.

Я вільно заходив до Чорновола, Гориня чи Давимуки, не питаючи їхніх секретарок, чого не дозволяли собі інші депутати. Я відкрив двері з коридору в гостьову Давимуки і побачив на підлозі ці кульки з добром. Володя Вовк зайшов із кабінету Давимуки, побачив мене і притих. Я запитав, що це таке, а він відповів, що це до свят маленькі презенти. Я підняв один і кульків і промовив, що нічого собі маленькі, а як би тоді мали виглядати великі. Я сказав, що як народний обранець і член народного контролю проведу маленьку ревізію. Він спробував заперечити в м'якій формі. Тоді я відчинив вікно на площу перед будинком, де головний вхід, узяв два кульки в руки, щоб жбурнути їх з другого поверху. Він забіг поперед мене і сказав, що стане на коліна, лиш би я не викидав кульки через вікно, пообіцяв, що це востаннє і сказав:

– Ти уявляєш, який це буде удар по нашій владі, це використають і КГБ, і комуністи.

Я сказав, що треба глянути на добро в кульках і відкрив обидва, які ніс до вікна, а там по пляшці коньяку і шампанського, шинка, ковбаса по кілограму, червона риба, шпроти і ще щось там на дні. Я запитав, а де паска, він відповів, що хрен його знає. В окремих кульках на листочках я побачив прізвища майбутніх власників цього добра, але не став досліджувати. Він спитав, чи я проти того, щоб Чорноволу, чи Гелю, чи Косіву (який керував управлінням культури і спорту) допомогли продуктами на Пасху. Я сказав, що він назвав три прізвища, а кульків більше десяти. Так от, я не проти, але навіщо везти в обласну раду, хай би краще розвезли по домівках, адреси знають. А на рахунок того, що КГБ буде знати, то ви ще не привезли, а воно вже знало, бо воно з колишньою номенклатурою, яку Чорновіл залишив при владі, ці пайки і організувало, дискредитуючи не тільки керівників, а й увесь депутатський корпус. Вони про це мовчатимуть до пори до часу. Він сказав, що кожен керівник управління до свят має отримати подарунок. Я спитав, чи не забули про Ірину Калинець (яка керувала освітою), він відповів:

– Ти жартуєш, а чим вона гірша?

Я сказав, щоб через 15 хвилин тут нічого не було. Очевидно, він переніс кульки у свій кабінет, який знаходився біля ліфта, закривши на ключ. Повідомив мені, що в гостьовій усе чисто. Я сказав, що сучі діти тільки рік при владі, а вже скурвилися. Він низив плечима і сказав, що він людина маленька, не він це організував.

Коли Рух формував владу всіх рівнів на Львівщині, його керівники підходили до цього процесу з ліберальними мірками. Тоді в проводі Руху були в більшості ліберали і колишні (навіть тогочасні) комуністи, які декларували демократичні принципи, рахувалися з націонал-демократами, ще тримаючи в кишенях партійні квитки. А служби, яка могла б контролювати кадри, не було. Тому у структуру Руху і в органи влади потрапляли не тільки випадкові люди, а й відверто ворожі елементи. Все

робилося на ура. І КГБ, і компартія намагалися це використати, згідно з принципом «Якщо пиятику не можна зупинити, її треба очолити». На всі щаблі влади, починаючи з Верховної Ради і закінчуючи районними радами, проникли кар'єристи, пристосуванці, а також гебісти, які чекали свого часу, і потрапивши у владу все робили, щоб дискредитувати національну ідею. Їх завданням було штрейкбрехерство, розвал господарств, підприємств, цілих промислових комплексів, виведення з ладу економіки і розвал банківської системи, контроль над фінансовими потоками, що вони успішно робили, приводячи на найвищі щаблі влади івашків, кравчуків, кучмів та іншу наволоч. Їм це вдавалося, бо наші псевдо націонал-демократи їм у цьому підсобляли. А що прекрасно вміли робити наші можновладці, то це виступати біля мікрофонів, позувати перед кінокамерами та фотоапаратами, щоб будь-якою ціною потрапити в історію. Що вони успішно й зробили, а Україну віддали на поталу виродам, які як грабували її, так і грабують донині, а вороги потішаються і чекають нагоди встромити в спину ніж. Воріженьки не тільки доморощені, а й зовнішні, москалі, поляки, мадяри та інші «доброжелателі».

Як наші деякі шістдесятники, так інші лідери не думали про стратегічні інтереси держави, а пророховували вузькопартійні, корпоративні інтереси, які народ називає коритними. Шістдесятники створювали свої партійки або ж громадські організації. Чорновіл, руйнуючи громадське об'єднання Рух, створив під себе однойменну партію, де залишилося тільки 30 відсотків активістів із 620 тисяч. Так, брати Горині і Лук'яненко створюють УРП, Анатолій Лупиніс очолює УНСО, Хмара, руйнуючи УРП, створює свою УКРП, яка швидко помре. Залишок Руху стає Всенародним і ходить під Ларисою Скорик. Дебільний стукач Богдан Бойко утворює «Рух за об'єднання». До речі, коли громади планували забрати Лавру в Почаєві для українських парохіян, Б. Бойко, будучи керівником області в Тернополі, послав ОМОН, щоб не дозволити це зробити, коли була така нагода. Чим не виродок? Пізніше Ю. Костенко створить ще один Рух. Комсомолец Матвієнко організує ще

одне УРП. Микола Поровський ще щось. 1993 року Чорновіл утворює безглузду Галицьку Асамблею, яка має бути батутом у його президентській кампанії. В палаці «Україна» у січні 1993 року створено Антиімперську Асамблею (фронт). Чудом усі не пересварилися, бо кожен лідерчук почав тягнути ковдру на себе, вважаючи себе пупом землі. Хмара, Лупиніс, Лук'яненко, Чорновіл просто в президії з'ясовували стосунки, Богу дякувати не кулаками, хоча не багато бракувало.

Антиімперський фронт тріснув, нічого не зробивши крім однієї чи двох заяв – звернень до народу.

Львівщина як П'ємонт стає аутсайдером. Бурхлива громадська діяльність, завдяки головним п'ємонтерам, починає замирати, занепадати, перетворюватися у політичне болото. Влада ігнорує інтереси громадськості, трудових колективів, вона стає все більш бездіяльною. Як я вже писав, занепадає сільське господарство, заводське обладнання пускають на брухт. Протягом 4-5 років бюджетні кошти не використовують сповна і вони в кінці кожного року повертаються в Київ, за що наші обласні керівники отримують премії. У 1990 році бюджетні кошти були використані на 60 відсотків, у 1991 році – на 58, у 1992 і 1993 також на 60 відсотків. Це замість того, щоб використати їх для підтримки рентабельних і перспективних підприємств, усе робиться для їх занепаду і розвалу. Сьогодні на дахах цих заводів ростуть берези і кущі. Повмирили «Полярон», «Кінескоп», «Автонавантажувач», «Мехсклозавод», завод будівельних конструкцій, арматурний. Проводячи санацію окремих підприємств, кошти розкрадали і податкова, і адміністрація цих заводів, гроші пускали у виборчі штаби партій «За єду», СДПУ Віктора Медведчука, адже його брат Серьожа за часів Кучми очолював регіональну податкову. Саме ми, представники Страйкому, політв'язнів, допомогли його позбутися у Львові з допомогою пікетування адміністрації Сенчука і обласної ради, в якій він був депутатом.

Але повернуся трохи назад, у 1989 рік, на початок створення Руху і його тодішньої діяльності. У 1988 році уже була створена «Просвіта», де комуністи брали пряму участь, на-

віть Володимир Гончарук – третій секретар обкому партії був завідувачем відділу освіти і науки, сидів у президії, а КГБ тут проходило тренінги, щоб у Рух і «Меморіал» напхати якомога більше своїх людей. «Меморіал» узагалі очолив їхній кадровий полковник Євген Гринів, на жаль, з подачі нашої патріотки Ірини Калинець. Степан Хмара з люті мало не сказився з цього приводу, заочно обізвавши Ірину сучою дочкою.

Наведу кілька прикладів того, як діяло КГБ. У найбільш комуно-реакційній Кам'янці-Бузькій районний осередок Руху очолила Г. Койда, яка свого рідного брата Віктора Бурлакова, кадрового гебіста, всунула в Рух. В скорому часі він став членом обласної ради Руху, з часом підім'яв під себе Трускавець, Дрогобич, Борислав, Стебник і став регіональною сукою, тобто керівником, а з кінця 1992 року, з часу створення партії «Рух», по 1994 рік був у Чорновола головою секретаріату. Взагалі Чорновіл полюбляв себе обставляти своїми людьми – кагебістами. Його помічники на посаді голови Львівської облради були також кадровими гебістами, такі як Петя Лелик і Скобленко. А як він міг узяти у свої перші заступники резидента советських розвідок за кордоном Удовенка, який став його гробовщиком? Тільки в 1994 році Бурлакова змінив на посаді голови секретаріату партії «Рух» Михайло Бойчишин, який із певних обставин, пов'язаних зі спробою Чорновола проштовхнути через Верховну Раду постанову про вільну економічну зону Одеси, зник безслідно. Зате депутатами ВРУ стали три одеські жиди Гурвіц, Бродський, Чайка, які пройшли за списком партії «Рух» з подачі особисто Чорновола як голови партії. Після зникнення М. Бойчишина секретаріат партії очолив ще один кагебіст, маланець Лавринович.

Я разом із Миколою Драком їздили по районах і селищах, щоб створювати осередки Руху в Суховолі, Мшані Городоцького району, в Золочеві, Миколаєві та інших районах. У себе в Рудно створив найбільший осередок УГС з 16 чоловік і Рух, куди ввійшли близько 300 активістів ще на початку червня. Через місяць утворив осередок у Зимній Воді, не дивлячись на спротив селищної влади і комуністів, які в клубі вимкнули

світло на початку зборів. Я закликав людей в актовий зал селищної ради, акуратно знявши вхідні двері з завіс. Побачивши такі справи, клерки сільради відкрили нам двері актової зали ключем, де ми провели установчі збори Руху. Комуняки, які тут керували, зрозуміли, що з нами жарти погані. Звичайно, всіх людей, які ввійшли в осередок, не перевіриш. Колеги порекомендували нам одну людину, яка мала сумнівне минуле ще зі школи. Але колеги просили його поспробувати. Спочатку він поводив себе делікатно, але через місяць почав займатися самоуправством, діяв без рішення проводу. Руками Руху припинив бізнес людині, з якою робив справи, на нормальних людей збирав компромати, наговорюючи на них неправду. І все це він робив від імені Руху, дискредитуючи організацію. Люди почали скаржитися на нього. Хтось приніс інформацію про те, що цей «головний рухівець» час від часу відвідує першого секретаря райкому партії Мойсеєнка і його заступницю Тарнавську. Але доказів у нас не було.

Десять за місяць чи два до виборів у місцеві органи влади у нас появилися докази і ми його вигнали через чотири дні. На зборах ми обговорили і запропонували до Верховної Ради України кандидатуру Михайла Гориня, а до обласної ради Ігора Калинця. Я відступив свій округ Калинцю, а сам пішов на округ 152 у Зимній Воді Пустомитівського району, щоб провалити там комуняку Мельника з Пустомитівської мафіозної команди, яка управляла випалюванням вапна і гребла на цьому гроші. Я пройшов у депутати облради, набравши 68 відсотків голосів. Калинець по округу Рудно набрав 52 відсотки голосів. Запропонувавши кандидатури Гориня і Калинця, ми вирішили на наступних зборах обговорити пропозиції до Львівської міської ради, районної ради Залізничного району, а також до селищної ради.

Розпочалися збори, обрали президію, секретаріат, згідно з законом. І тут наш рухівський стукач привів на збори заступницю голови райкому партії Тарнавську і всівся з нею в першому ряду. Я звичайно представив непрохану гостю зборам. Люди затупотіли ногами і вона зі стукачем-рухівцем зму-

шена була покинути зал. Обговорення кандидатів і пропозиції, особливо до селищної ради, тривали довго, ми навіть змушені були перенести збори на наступний день. Наступного дня стукач привів на збори Тараса Чорновола як кандидата до обласної ради, представивши його ще з порога. Люди почали зриватися з місць, щоб краще побачити. Мені довелося через мікрофон пояснювати, що це не батько, а син і що ми вже закріпили округ за Калинцем. Пояснив це й Тарасу, який покинув збори. Провівши Тараса до автобуса, стукач повернувся, сів на вільне місце у третій ряд, вийняв з кишені диктофон і почав записувати хід зборів. По закінченні я попросив залишитися в залі членів проводу Руху і УГС, залишився і стукач. Я доповів, що в залі є людина, яка без відома президії і проводу записувала наші збори. Колеги примусили стукача віддати записуючий пристрій, прослухали уривки записів і запитали, хто дав вказівку це зробити. Всі були здивовані, коли він назвав голову УГС Богдана Гориня. Стукач був виключений з Руху одноголосно і мало не дістав копняка.

Наступного дня я поїхав до Богдана Гориня, щоб вияснити ситуацію, доповів йому про все, що сталося. Богдан зняковів і сказав, що прийшов чоловік, представився як член УГС із селища Рудно, сказав, що були зібрані гроші на нашу організацію, які невідомо куди йдуть і він хоче це з'ясувати. Богдан Горинь сказав, що дав йому плеєр. Я спитав, чи Богдан знає хто і навіщо збирав кошти і хто є їх розпорядником. Виявилось, що гроші збирала громада на відновлення пам'ятника борцям за волю України, який уже відновлений, відкритий і посвячений. Громада обрала трьох чоловік – розпорядників коштів і касира. Богдан Горинь до цих грошей не мав жодного стосунку, тільки організовував роботи над пам'ятником. Окрім того там бульдозерами треба було прибирати територію і загорнути велике сміттєзвалище у яму і засипати його. Це Пустомитівський райком партії дав вказівку возити туди сміття протягом останніх 20 років. Я сказав, що Богдан має справу зі стукачем КГБ, який закінчив юридичний факультет не без допомоги КГБ, і ще зі школи був ними завербований. Богдан

почервонів, як буряк, почав вибачатися. На цьому ми розійшлися.

Не знаю, чи відчував Богдан якусь вину за свій вчинок. Але я навів лад як в УГС, передавши керівництво Григорію Колесі, так і в Русі, віддавши віжки правління в руки Ярославу Будзану, який і стане головою селищної ради в Рудно. Стукача я до селищної влади не допустив, хоча він тричі балотувався.

Подібні ситуації відбувалися і в Золочеві, де голову районної організації Руху Мирослава Задорожного з допомогою гебістських інтриг усунули від керівництва, хоча він був ініціатором створення Руху і підтримав кандидатуру Швайки до ВРУ. Така сама доля спіткала Зеновія Гамкала, голову Сихівського районного Руху, який змушений був залишити організацію, а очолив її стукач, гебістська підстилка, Роман Шміт. І в деяких інших районних осередках відбулися розколи. У Сколівському районі руками Степана Павлюка спробували усунути від керування районним осередком політв'язня Куспіся, дружина якого також була політв'язнем і членкинею організації. Павлюк як депутат ВРУ поставив головою районного осередку комсомольця, голову райспоживспілки Лейка, бо той задовольняв його шкурні інтереси не тільки продуктами і матеріальними благами, а й, маючи вплив у районі, допомагав красти ліс зі Сколівського лісового господарства і забезпечувати київських друганів. Ліс возили лісовозами по 26-30 кубів за ходку. Подібне робив Орест Фурдичко, цей діяв глобальними масштабами, замовляв вагони в Кирпи і гнав ліс на Харків, Донецьк, Київ. До депутатства у ВРУ він був керівником лісового господарства області. Про негідника Павлюка треба би написати окремо.

Чорноволу у створенні партії «Рух» сприяли і міліція, якою тоді керував Мотринець, і КГБ було зацікавлене в розвалі потужної громадської організації, що набирала сили й на Сході України.

Я вже писав про спробу на обласній конференції в палаці культури «ЛОРТА» схилити депутатів до перетворення громадської організації в партію «Рух». Ідея провалилася. Тоді Чорновіл зі своєю свитою (Гель, Горинь Миколка, Давимука) з

тріском покинули зал. Мотринець навіть вимкнув рубильник, щоб зникло світло. Коли він тікав зі щитової, я його перехопив. Ми поновили світло, а він кинувся наздоганяти свиту. Як ми потім з'ясували, виключення світла було узгоджене з Чорноволом, який був злий, що більшість делегатів не підтримали створення його партії. Коли появилось світло, за свитою побігли ще кілька керівників осередків і делегатів. Зал залишив Стрийський осередок, яким керувала родичка Атени Пашко, заступником був Ігор Держко, якого Зенко Красівський називав червоним комісарчиком. Він, будучи ще студентом медінституту, спеціальність гінекологія, вступив у компартію. Зі слів його однокурсника Валерія Філіпського, це він закомандував, щоб делегати зі Стрия покинули зал. Потім завдяки Чорноволу Держко зробить кар'єру. Другий осередок, який залишив зал завдяки Бойчишину, Шевченківський (частково) і третіми пішли делегати Франківського району з головуєчим Кужельюком, нікчемою, а також частково делегати від Городоччини. Решту залишилися, обрали президію, лічильну комісію, уточнили, чи є кворум і провели конференцію, обравши Ігора Барановського і Любомира Сеника керівниками Руху, це всупереч кандидатурі Юрія Ключковського, який також доводився родичем Атени Пашко. Через кілька років, коли партія «Рух» формуватиме списки до ВРУ, Юрія Ключковського включили в список десь 57-им, тобто непрохідним. Алена Пашко увірвалася на збори і почала кричати, що ви робите, хочете, щоб дитина повісилася, хто буде відповідати. Так Юрцьо Ключковський опинився в десятці. Якби не захвали в депутати і «Юрцьо би повісився», то не було би великої втрати, швидше навпаки, не було би кому плести інтриги.

Чорновіл, усупереч закону, забрав для своєї партії назву «Рух» і під цим брендом зареєстрував у мінюсті. Більша частина людей, які залишилися в громадській організації, запросили Івана Драча очолити організацію. Зустріч відбулася у Франківському райвиконкомі. Драч довго думав, а потім сказав, що не хоче з Чорноволом мати жодних справ, мовляв, «це людина амбітна, непослідовна, брехлива, йому хоч кіл на голові теши».

Нам так і не вдалося його вмовити. А після зустрічі з Драчем я зібрав штаб Руху на проспекті Шевченка, 13 об 23 годині і за ніч ми провели повну інвентаризацію, відчинили сейфи, знайшли там 70 фіктивних бюлетенів делегатів конференції з невідомими прізвищами. Коли прибув київський гість Лавринівич із кількома своїми посіпаками з'ясовувати стосунки, то я його культурно випровадив з приміщення, пообіцявши, що як не піде з миром, бо набере копняків, як бідний у торбу. І вони швиденько без додаткових запитань покинули штаб, щоб їх не спустили зі сходів.

Пізніше ми запропонували Миколі Поровському очолити Рух і перереєструвати його у Всенародний. Погодилася Лариса Скорик, але як слабенький лідер не змогла впоратися з проблемою. За цей час Чорновіл, використовуючи свою владу, почав розправлятися з неугодами, залучаючи до розправ Геля, а той у свою чергу окремих священників у районах, селах, щоб підтримували партію Чорновола. Підключилися Миколка Горинь і Степан Давимука, голова виконкому. Впертих і непокірних рухівців почали притискати на роботі, аж до звільнення. Наприклад, активіста, який постійно брав участь у акціях, був членом виборчих комісій, інколи головою, Тараса Бучковського, лікаря-стоматолога Ярослава Біка, голову суховільського осередку Ярка Коржинського, який працював у Городоцькій райадміністрації, Зеновія Гаєцького з Пустомитівської райради та інших. Ще до конференції в палаці культури «ЛОРТА» радикальніші члени Руху, зокрема проводу, бачачи, як організація втрачає вплив на громадськість, на початку вересня обговорили на засіданні проводу на проспекті Шевченка, 13 те, як втілити в Русі націоналістичні засади і збиралися це питання винести на обговорення в «ЛОРТІ». Ідея націоналізму витала в повітрі і тільки ледачі і просоветські учасники обминали цю тему. Довідавшись про все, Чорновіл із Ключковським їздили в Харків, Одесу, Черкаси, Луганськ і всюди заявляли, що націоналісти, то є фашисти, які рвуться до влади в лавах Руху. Ми отримали з Одеси лист, який підтверджував сказане. Тільки на Волині їх ігнорували, бо там

Василь Червоний проводив політичну роботу. Василь спочатку тримав нейтральну позицію відносно створення партії «Рух», а потім зі скрипом погодився, бо Чорновіл пообіцяв йому прохідне місце в списку кандидатів у депутати ВРУ. Після того, як Чорновіл провів конференцію 7 листопада 1992 року у Львові в Шевченківському райвиконкомі, в цей «октябрський» день, і потовкли унсовців біля оперного театру, провід громадської організації Рух вирішив зібрати всеукраїнську конференцію, щоб вирішити, як бути в цій ситуації далі. Чорновіл поспішно готував з'їзд, на якому буде прийняте рішення, що партією «Рух» буде керувати трьохголове чудо – Чорновіл, Драч і Михайло Горинь. Всеволод Іськів – засновник Руху у 1989 році і Любомир Сенік вирішили скликати в лютому 1993 року активістів з Харкова, Одеси, Рівного, Тернополя, Франківська, Черкас, Києва, Львова. Конференція відбувалася в Спілці письменників у Києві. Тоді на цій конференції саме харків'яни і одесити першими винесли пропозицію про перехід Руху на націоналістичну платформу, їхня пропозиція саме так і прозвучала. Вони вже були ознайомлені з програмою львів'ян, які були навіть здивовані, бо не сподівалися, що саме делегати Харкова і Одеси будуть активно виступати за націоналістичну платформу. Звичайно, всі рухівці зустріли пропозицію оплесками і поставили питання на голосування, далі продовжили обговорення програми дій. Одесити в кулуарах говорили, що їм набридла жидівська публіка в Русі, яку підгодовує Чорновіл. Адже він разом із Ключковським в Одесі запросив на нараду самих жидів і жодного українця, навіть голову одеського Руху Цимбалюка проігнорували. Заправляв там Гурвіц і чи то Чайка, чи Броцький, які пройдуть за списками партії «Рух» у ВРУ. Українці залишаться за бортом.

Саме у день конференції я викинув із вестибюлю Спілки письменників три провокаційні стенди на стрих, відбивши кутки мармурових плит, на яких було викарбувано 35 прізвищ тих, «кто захищал нашу Родіну». З тих 35 письменників було 19 жидів, які стали українськими письменниками, коли порозстрілювали Хвильового, Зерова, Миколу Куліша. 9 з них вза-

галі писали тільки на івриті. За те, що я навів порядок у Спілці письменників, на мене відкрили чергову кримінальну справу, називаючи мою роботу актом вандалізму. Л. Кравчук по телебаченню заявив, що мене треба віддати до криміналу. Але хтось надомив Мушкетика, можливо моя стаття в «Голосі нації», яку йому дали прочитати, і той вчасно опам'ятався, бо я підготував їм такий сюрприз, що вони змушені були закрити справу проти депутата Львівської обласної ради Петрика Олега, тобто проти мене.

Коли Чорновіл довідався про конференцію Руху у Спілці письменників, він забув про ворогів-комуністів, тому що ми стали його найлютішими ворогами. Чорновіл на всі лади у всіх інтерв'ю ганив націоналізм і націоналістів, називаючи нас фашистами. Він вживав цікавий вислів «інтегральний націоналізм», а що таке «інтегральний» пояснити не міг, бо в математиці напевно був тупий, не знав, що то є інтеграл і з чим його їдять. Інтегруватися означало в щось входити, з кимось об'єднуватися. От жидки сказали «інтегрований» і Чорновіл, як папуга, повторював це у всіх своїх виступах. А ось коли депутати обласної ради поставили питання, чи є Чорновіл членом масонської організації «Спас 66», очолюваної Сахаровим і чи є координатором по Західній Україні, а Володимир Московка – на Східній Україні (інформація з американської преси), то Чорновіл почервонів і відмовився відповідати, але неодноразово заявляв, що він інтернаціоналіст-космополіт. От тоді і причепилася до нього фраза «інтегральний націоналізм». Але це ще квіточки, ягідки будуть пізніше, коли він розкриє справжнє своє нутро, через півтора року.

На всесвітньому форумі українців у Києві в палаці «Україна», коли Михайло Горинь вестиме цей форум, першим доповідь мав президент в екзилі Микола Плав'юк, другим у списку був представник Канади чи США, третім на виступ був записаний Чорновіл. Але він без оголошення його прізвища, хоч Михайло вже оголосив прізвище наступного після Плав'юка виступаючого, самозванно побіг на трибуну і з надривом у голосі почав кричати:

– Не для того ми зібралися, щоб обговорювати ОУН-УПА. Її не можна вважати воюючою стороною, бо це є мотлох історії, який не вартує уваги.

Дивлячись телевизор, я подумав, якби мав пістолет і був би в цей час там, то застрелив би його, бо мої два стрийки загинули, а батько сім років відсидів у ГУЛАГУ в Краснотуринську (1939-1946). Так спалюжити тих, хто життя віддавав боротьбі з двома тоталітарними режимами, хто карався по тюрмах і ГУЛАГах! Українські політв'язні в ГУЛАГах творили захист політичних в'язнів від бандитів, блатних і злодіїв у законі. Тому коли 60-десятники попадали на зону, як і Чорновіл, були захищені від насильства. І скільки наших хлопців загинуло в повстаннях Норільська, Воркути і Кінгіру, щоб відвоювати право залишатися людиною, цього не оцінював Чорновіл.

Мій батько розповідав, що в першу зиму з 300 чоловік у бараку вижило лише 60. Труп вивозили в тайгу, де на посту при виїзді з зони їм молотком із метровою ручкою проламували черепи. В тайзі за 400 метрів від бараків трупи перекладали сухостоєм, обливали соляркою і мазутом та спалювали, бо у мерзлоту закопувати було неможливо. Я думаю, що Чорновіл, який пройшов табори ГУЛАГу, мав би такі речі знати і не мав права на цілий світ так ганьбити наших Героїв. А тепер виникає запитання, хто ж так поспішно ставив пам'ятник навпроти Львівської обласної ради, без конкурсу, який не був оголошений, без вибору автора комісією з культури, куди теперішня влада, тобто галицькі хруні (як писав свого часу Іван Франко), тепер покладають квіти. І хто так поспішно перейменовував вулицю 700-річчя Львова, не запитавши у громади. До речі, Іван Кандиба і Михайло Осадчий називали Чорновола «малороським неуком», а Зеновій Красівський «хитрим попутчиком, який любить їздити на горбах колег». Ці вислови я записав зі слів Михайла Осадчого, коли спілкувався з ним.

У 1990 році у вересні окремі групи депутатів почали декларувати в обласній раді окремі депутатські фракції. Першими зробили таку заяву колеги з «Товариства лева», головою фракції призначили Олександра Кривенка. Наступним визна-

чився як фракція Рух. Спробував створити соціал-демократичну фракцію Тарас Пачановський з Ходорова, набрав аж двох депутатів, рахуючи себе. Влада казала, що для визнання фракції потрібно 8 депутатів. Я підійшов до Мирослава Меленя і спитав, чи не поспробувати нам зареєструвати фракцію націоналістів. Олег Вітович, Марія Бабій, Копись з Борислава, Мирослав Глубіш зразу ж пристали на цю пропозицію. Мелень Мирослав – голова, я агітатор. Приєднався до групи Микола Драк. Бракувало восьмого. Я згадав про Степана Хмару і вписав його в список, який формував, бо знав, що Хмара дасть згоду, що потім підтвердилося. Значно пізніше приєднався Олесь Ворона. Під кінець сесійного засідання Мелень підійшов до мікрофону і заявив, що створено фракцію націоналістів у складі восьми депутатів і що він голова фракції. Зал на хвилюк замовк. Чорновіл кинув якусь репліку, щось на кшталт, де стільки взялося в обласній раді. Мелень відповів, що скоро буде половина залу, на що деякі депутати засміялися. Давимука шкробав потилицю, добродушно посміхаючись. Гель розвів руками, сказавши, що мають право, демократія. Так що беручи слово для виступу, ми почали декларувати назву своєї фракції. Робили це чомусь не всі і не завжди. Надаючи слово для виступу членам нашої фракції, ні Чорновіл, ні Горинь Миколка, ні Гель ніколи не вживали фрази «фракція націоналістів», так як боялися цього словосполучення, викликали нас до виступів тільки за прізвищами. Сесія транслювалася по телебаченню, слово «націоналіст» набирало сили і збільшувало прихильників ідеї. Тим більше, що в центрі міста активісти Клумби пропагували ідею націоналізму, розповсюджуючи листівки з портретами провідників Бандери, Стецька, Ребета, Донцова, Шухевича. Ходили з портретами, проводячи мітинги та інші акції. Активісти Клумби розповсюджували ці портрети на південь і схід України, у Київ, Одесу, Житомир, Рівне, Кіровоград, Хмельницьк... Цей процес примушував політиків, керівників громадських організацій робити певні кроки для популяризації ідеї, яку народ на Західній Україні гаряче підтримував.

Першою за принципами національної ідеї була створена Спілка політв'язнів Василем Кубівим (не плутати з однофамільцем Степаном). У 1993 році Сергій Пущик, колишній офіцер совітської армії, який свого часу підтримував зв'язок з підпіллям, утворив «Братство УПА», його організація отримала приміщення на проспекті Шевченка, 13, у штабі, який ми забрали у партії «Рух». Тут базувалося шість організацій. Звичайно, КГБ і тут попрацювало. Зрозуміло було, що тут не всі братчики УПА, але пропагандистська робота йшла, вони залучалися до акцій, які проводив Рух, Спілка політв'язнів, Страйком, Клуба, якісь акції організовували самі, до яких приєднувалися націонал-патріоти. Тоді, 1991 року, прокинулися провідники націоналістичного проводу за кордоном. Назрівали перевибори Ярослави Стецько, яка запрошує трьох чоловік з України, точніше зі Львова, які повинні дати голоси на її користь. До Мюнхена зібралися троє, яких організував Мелень. Поїхали ще двоє – Ярослав Дашкевич і Роман Панкевич. Зенко Красівський відмовився, сказавши Меленю, що не хоче брати участь у маскарадї, що «Ярослава Стецько виявилася досить лояльною до совітської влади і тому совіти її не рухали». Не знаю, чому Мелень до поїздки в Мюнхен залучив Романа Панкевича, яке він мав відношення до ОУН чи УПА. Його на політичному горизонті не було видно ні в 1989, ні в 1990 році, коли тривали найзапекліші акції проти совітського режиму. Цей «підпільний Кіндрат», як співав у пісні на фестивалі «Червона рута» Андрій Миколайчук, появився на політичній арені Львова тільки в кінці 1991 року. Пам'ятаю його виступи на мітингах, він завжди голосно кричав і жестикулював так, що одного разу біля пам'ятника Т.Г. Шевченкові одному прапорonosцеві, який стояв надто близько до виступаючого, мало не розбив носа. Коли я після приїзду з Мюнхена запитав Мирослава, чому туди поїхав Панкевич, той відповів, що не було кого взяти, а він гарно виступає і хтось його порадив, але не сказав хто. У «Братстві УПА» від імені якого виступав Панкевич, старі члени організації скептично ставилися до нього, ніхто з підпілля раніше його не знав. Весною 1992 року він приходив на збори Руху, що відбувалися в штабі

на проспекті Шевченка, 13, але був для всіх темною конячкою. Його син Богдан тоді також ніде не світився. У 1989 році, коли ми у цокольному приміщенні іноді проводили збори Руху, він працював у барі Спілки, а на такі точки гебісти запихали своїх людей, щоб слухати, вивчати і доповідати. Коли відбувалися збори, він залишав барний прилавок, закривав свою точку і ставав у дверях, спершись на одвірок, і слухав. Якось одного разу в час зборів я запропонував йому зайти всередину і сісти, бо були вільні місця, але він був такий зосереджений, що не почув мене, коли я запропонував удруге, він відмовився. Коли Ігор Мельник створив у 2011 році галицьку партійку, що сповідувала ідею від'єднання Галичини від Великої України, Богдан Панкевич проліз туди і протягом двох років потурих Мельника і сам очолив партійку. Як розповів мені Мельник, коли Б. Панкевич був заступником, то натягнув в організацію своїх людей, які його підтримали на зборах. Чисто гебістська розробка. Як я пізніше з'ясував, Панкевич не був членом ОУН, ніколи не числився серед учасників проводів. Якось у 1994 році на мітингу проти Л. Кучми, який я проводив, на його прохання дав йому слово для виступу. Він виступив добре, виніс радикальну пропозицію, яку я поставив на голосування і вона була підтримана громадою. У вимозі йшлося, щоб у парламенті про все доповідали українською мовою. Окрилений підтримкою своєї пропозиції, в кінці виступу запропонував збирати людей, щоб їхати на Київ демонтувати там пам'ятник Леніну. Люди трохи пошуміли, висловлюючись «за» і втихли, бо я надав слово наступному оратору, здається історику В. Іськіву, який добре володіє словом. У той час я підійшов до Романа Панкевича і запитав, яка організація приймала рішення про демонтаж Леніна, яке він озвучив, що зараз є важливіші справи, ніж кидати людей на акцію, яку можна провести малими силами. Він зніяковів і спитав: «Хіба я не правий?». Я підтвердив, що правий і що в Києві є багато мудрих людей, патріотів, які це можуть зробити і без підтримки зі Львова. Це по-перше, а потім, по-друге, ви ще з активістами не виїдете зі Львова, як влада і комуняки стягнуть міліцію з цілої України, по-третє, якщо б вам вдалося його

поперти, то комуняки подадуть на вас до суду, бо суди ще їхні. Я хочу не менше, ніж ви Леніна потурити і думаю, що час на нього прийде. В кінці свого виступу Іськів також наголосив, що думка Панкевича непогана, але не на часі, бо маємо важливіші проблеми, давати козири в руки комунякам не потрібно. Я зауважив Романові, якщо робити цю справу, то не потрібно озвучувати на мітингу, бо виглядає провокацією, як попередження комунякам, що ми збираємося робити.

Якось на одній із чергових сесій обласної ради в 1991 році до мене підійшов Мелень і запитав, чи є у мене хтось з дуже дієвих депутатів міської ради, хто сповідує нашу націоналістичну ідеологію. Я тут же назвав прізвище Євгена Ширія, якого знав по роботі в Русі і особливо з акцій, які з 1989 року проводили активісти Клумби, де він був одним із перших, хто вступив у боротьбу за пам'ятник Т. Г. Шевченкові в центрі міста, має юридичну освіту, став депутатом за списком Руху і є головою депутатської комісії з правових питань. Мелень сказав, що він підходить. Це було за два тижні перед поїздкою до Мюнхена. Мелень попросив мене з Євгеном прибути в філармонію через кілька днів у призначений час. Коли ми прийшли в філармонію, нас у вестибюлі чекали Мелень і Роман Панкевич. Ми довідалися, що ще маємо зачекати одну людину, яка запізнюється, бо читає десь лекцію. Ми пішли на другий поверх в окрему кімнату і гомоніли про те, про се. Десь через 10 хвилин прийшов Ярослав Дашкевич. Мирослав сказав, що вже всі в зборі і можемо починати розмову. Спершу запитали Євгена Ширія про ситуацію у міській раді і чи багато депутатів схильні сприйняти націоналістичну доктрину і чи обговорюються у раді міста націоналістичні теми. Євген заїгравантував, що більша частина депутатів сповідує націоналізм як єдину необхідну сьогодні ідеологію, навіть жид Бенціон Котлік декларує ці ідеї, окрім, звичайно, комуністів, кількох гебістів і десятка гнилих демократів від Руху, таких як Гавришкеви Ігор, Саяк Зеновій, Волощак Юрій, Качур Павло. Про ситуацію в обласній раді доповів Мелень і про тенденції в громадських організаціях, які в більшості належать до правих сил і сповідує націоналістич-

ну ідею, і бажають бачити її державницькою. Дашкевич поставив питання, якщо на сучасному етапі відновлювати ОУН, то як би вона мала називатися: ОУН дійова чи УОН відроджена. Панкевичу сподобалося «ОУН відроджена». Запанувала мовчанка, тоді я взяв слово:

— Я вважаю, що так не треба називати організацію, бо ОУН зробила свою справу, виконала місію, воюючи на чотири фронти, зокрема з двома найбільшими хижаками за всю історію людства, з двома тоталітарними режимами. За українську ідею загинули тисячі героїв, а ще десятки тисяч каралися в тюрмах і ГУЛАГах, а тепер, якщо ми назвемо ОУН, сюди може налізти багато різної наволочі, яку напхає КГБ, і ми цього не проконтролюємо. І буде так, як тепер у Русі чи в «Меморіалі», чи в інших організаціях, куди входять люди, які працюють проти української нації. Он скільки їх у парламенті, є там і домо-рошені манкурти. Як ми потім виправдаємо ОУН і себе перед народом та історією? Потрібно проаналізувати, як пропагувати націоналістичну ідею на Схід України, бо в Галичині проблем не буде, щоб проконтролювати і не дозволити напхатися ворожому елементу, формувати пропагандистську сферу, бо у суспільстві почався застій, що неминуче приведе до спротиву комуністичної номенклатури і відкату національно-визвольних процесів.

Мелень сказав, що в тому є рація, спитав, як же назвати. Я запропонував назвати «Форум ОУН» або Конгрес, бо боротьба поки що триває мирним шляхом. Усі погодилися і Ширій підвів ризик з юридичної точки зору. Ми ще погомоніли і пішли випити кави. По дорозі Мелень шепнув мені на вухо, що через кілька днів їдуть у Мюнхен на зустріч з Ярославом Стецько і мусять доповісти про стан справ у Галичині і в Україні. Я сказав, щоб їхали без Романа Панкевича, та Мелень відповів, що їм треба 3-4 чоловік, бо там обиратимуть Я. Стецько на наступний термін і їй треба людей з України. А З. Красівський відмовився їхати. Десять після кількох місяців Ярослава зібрала конференцію у Львові, в першому корпусі політехнічного інституту. В день конференції о 8 годині ранку задзвонив телефон.

В трубці невідомий голос сказав, що зі мною хоче говорити Іван Кандиба. Кандиба спитав, чи я знаю, що сьогодні буде відбуватися у Львові. Я відповів, що не знаю, що він має на увазі, якщо конференцію, то мене туди запрошували, але я відмовився. Кандиба сказав, що відмова це одне, а треба брати мегафон, збирати людей і зірвати конференцію. Якщо Стецько хоче, то хай проводить свої збори за кордоном, а тут ми самі знаємо, що робити і кого обирати керівниками організації. Я відповів Кандибі, що поки що вона легітимний керівник, з цим треба рахуватися. Я спитав, кого пан Іван бачить керівником. Він сказав, що бачить Красівського або себе. Я повідомив йому, що не буду брати участь у пікетуванні зборів. Він поклав трубку. Зенко Красівський не давався чути.

Збори відбулися без особливих ексцесів. У короткому часі мені стало відомо, що організацію назвали Конгресом, а Іван Кандиба зареєстрував клона «ОУН в Україні» і очолив організацію, утворивши ще один розкол.

Якось я зустрівся з Меленем і спитав, як там справи в Конгресі.

— Ой, не питай, друже Олеже, ти тоді у філармонії, як у воду дивився. Напхалося в організацію всіляких прихвостнів і помикують Славою Стецько, як віхтем соломи. Туди вже запхалися люди Євгена Гриніва. Якийсь Сергій Жижко крутиться біля старої Стецькової. Ти знаєш, хто той Жижко?

Я відповів:

— Знаю, з подачі КГБ він був заступником Гриніва в «Меморіалі», у совітські часи був у комісії, яка вирішувала, які церкви закривати, яке церковне майно конфісковувати. Кажуть, що нагрів руки. В якійсь церкві не дорахувалися чаші, в якійсь образа або кадила. Кажуть, що там він себе зарекомендував як справжній «цінитель церковних речей». Якось у 1989 році одна з церковних громад наполягла, щоб їй повернули церковні речі, які Жижко викрав. А в описі їх нема. І якщо того пані Стецько не знає, то гріш ціна такій команді.

Мирослав махнув рукою і пішов геть. Я зупинив його і нагадав, що Жижко їздив з нами під час першої поїздки під Кру-

ти від «Меморіалу», коли вперше встановлювали березовий хрест на місці боїв біля залізничного переїзду. Його начальнику Євгену Гриніву в КГБ дали вказівку, тому послав Жижка у поїздку на Крути, якою керували ми з Меленем.

Зараз точно не можу пригадати, який то був рік, здається серпень 1991. Мелень запросив відвідати його в Стрию. Там був їхній офіс і редакція. Коли я зайшов, він щось редагував, зірвався з-за столу назустріч, був дуже радий, що я приїхав. Одразу познайомив з обстановкою, сказав, що видали журнал «Перспектива», два номери якого в коричневій палітурці лежали біля нього на полиці, подарував їх мені. Сказав, що в сусідній кімнаті є Красівський, який також причетний до видання. Він поставив на плитку чайник, з шафки витягнув пачку меленої кави і сказав, що в нього засвербіла права долоня, думав, з ким же має вітатися і каву пити, аж тут Петрик приїхав. За хвилю зайшов Зеновій. Мелень називав його просто «Зенко», то і я буту так писати. Мелень сказав, щоб ми познайомилися. Я сказав, що ми знайомі з 1989 року з мітингу в Рудно, який я проводив 28 червня. Я запропонував тоді пану Красівському виступити, але він відмовився. Цей мітинг називався екологічним, бо компартійна влада забороняла мітинги у центрі Львова і на стадіоні «Дружба», а я перевів заявку в сільраду Рудно, бо то також майже Львів. Комуняки потім пошкодували про свою заборону, бо люди з прапорами по трасі Львів-Мостиська пішли пішки до Львова. Цю колону побачило набагато більше народу, ніж могли би побачити в місті. Ми порозкидали «вогонь» на околиці. Мелень був активним депутатом, послідовною людиною, великим патріотом. Він жив із Зенком в одній спареній хаті у Моршині.

Я звернувся до Красівського:

– Пане Зеновію, чому ви тоді відмовилися від виступу?
– Та у вас було достатньо виступаючих, і Михайло Горинь, і Деркач, і Калинець, тим більше, що мітинг був екологічний. Хоча з екології було тільки одне питання, а все решту політичні.

– То що, ти був у Рудно ще у 1989 році, а мені нічого не сказав? – втрутився Мелень.

Закипів чайник. Zenko сказав, що питиме чай з однією кісточкою цукру.

– Пам'ятаєте, - сказав я, - як Михайло Горинь на мітингу запропонував 8 липня поїхати в Полтаву, де москалики-шовіністи збираються святкувати річницю перемоги над Мазепою і Карлом, поїхати і зіпсувати їм свято. Ми, 11 чоловік з УГС, таки зірвали їх театралізовані дійства. Вони обійшлися покладанням квітів, а нас полтавська міліція привезла аж до Львова. Зате вони бачили наш блакитно-жовтий прапор на Клумбі і потім у Полтаві розповідали своїм ментам.

Ми ще погмоніли і я спитав Красівського, чому він у 1991 році не захотів поїхати до Мюнхена. Він мовчав, напевно пригадував, а потім сказав:

– А що там було робити? Чи з того щось би змінилося? За час діяльності Ярослави організація стала ніби мертвою. Тим більше, що є її непряма вина в загибелі Бандери. Як можна було зняти охорону з 4-ох чоловік, залишивши тільки одного, мотивуючи це фінансами? І ще не відомо, чи не пішла вона на якусь угоду з совітськими спецслужбами. Бо вони її не рухали. І воно так виглядало. Дехто зі старих членів висловлював таку підозру.

Zenko замовк, мовчали і ми. Через хвилюк Мирослав сказав, що можливо Zenko перебільшує і що не може про це судити. Але я знав, що й Іван Кандиба говорив про це не раз і застерігав від такої помилки.

– Наш провідник здається влаштовувала совітів, – сказав Zenko, – бо протягом останніх років не проводила жодних акцій, окрім кількох декларацій в останні роки Совітського Союзу. А коли в Україні тривали наші протести з 1988 року і в наступні 3-4 роки, чи пікетувалося нею хоч одне совітське посольство за кордоном? Нас тут товкли, а там мовчали. Подивіться, що роблять мусульмани, жида. Деся когось із їхніх рухнуть, вони здійсмають такий ґвалт на весь світ. Пані Стецько думає, що буде жити вічно. Щоб готувати собі на заміну мо-

лодих, енергійних, які є в діаспорі і в Україні, то про це немає мови. Я вже багато років за цим спостерігаю і називаю театром одного актора. Тому не хочу бути співучасником того, що твориться. Вона знайшла собі Жижка і тож треба, дискредитовану особу, і носиться з ним, як Баба Яга зі ступою.

– Пане Зеновію, не дай Бог із нею щось станеться, то на її місце може прийти якийсь пройдисвіт, як то частенько буває. Організацію приберуть до рук не наші люди.

Мелень щось пробував її виправдовувати, але проти Жижка виступав категорично.

– Я поділяю ваші застереження, але вплинути на її амбіції немає змоги, вона голова проводу, – мовив Зеновій.

– Пане Зеновію, у 1998 році молоді колеги зі СНУМ, які перебували на запрошення в Мюнхені, привезли інформацію, що пані Стецько з фонду ОУН виділила доволі солідну суму для купівлі острівка чи то в Середземному морі, чи деінде. Може тепер будемо мати новий острів святої Гелени. То зашлемо туди когось, щоб покарати, як Наполеона.

Красівський засміявся і сказав, що не знає про це. Взагалі фінансові справи тримаються в таємниці і вони його не цікавлять. За час нашої розмови кава і чай вистигли. Мирослав витягнув з нижньої шафки лікер і коробку чекулядок, якими ми почастувалися. Пан Зенко лікеру не пив, зажив якусь пігулку і запив чаєм. Я попрощався з ним і не думав, що бачу його востаннє. Мелень провів мене до автобуса, розповів, що готує до друку свою книгу, казав, що Зенко дуже подався, знищили його здоров'я тюрми і табори. І зараз він переживає за спільну справу. Там, у редакції, ми сфотографувалися з Мирославом. Знимкував Зенко, а сам сфотографуватися не захотів. Біля автобуса ми з Мирославом розпрощалися.

Прийшовши до влади в області в 1990 році, демократичні депутати, тобто ми, взялися міняти виконавчий апарат. Але Чорновіл почав відстоювати колишніх працівників. Більшість демократичних депутатів, думали, що це тимчасово, щоб працювала господарка, бо колишні ще зберігали важелі впливу. Але Чорновіл тримав їх до кінця, поки в природний спосіб

почалися зміни, коли колишні почали вимирати. Чорновіл створив лобі з чемних депутатів, які (хоч дехто з них не був рухівцем) пройшли по списках Руху, зокрема Сергій Герман (комісія з інформації), Скочій, Рибак (комісія молоді і спорту), стукач Шабат з Городка, Дарій Футорський (комісія з законності), стукач Ізидор Гнатів зі Стрия, Млічко з Дрогобича, Паранюк з Пустомит, Андрій Микуш, Борис Козловський, Зеновій Мазурик, Степан Ревуцький, мій швагро Володимир Терендій, які заглядали в рот В'ячеславу Максимовичу і що головний скаже, все підтримували без зайвих питань і принципів, а так як мали вплив ще на окремих депутатів, то формували більшість, потрібну Чорноволові, і так котилася торба з високого горба, а в торбі дірка, поки не докотилася до повного розвалу всього господарства – промислового і радгоспно-колгоспного. Вийшов великий пшик з того керування. Довелося В. Чорноволу залишати після себе двох телепнів Миколку Гориня і Степана Давимуку, а самому перебратися до Києва у ВРУ.

Навесні 1990 року при формуванні виконавчого апарату у депутатів не було особливих претензій до окремих представників попередньої номенклатури: Володимира Сукмановського (відділ цін), Віри Лясковської, яка при новій владі очолить комісію, що займатиметься утікачами з совітської армії не тільки з України, а й з Кавказу, Росії, Білорусії, які дослужуватимуть у військовій частині у Яворові, до Володимира Яворського (будівництво). Виступали депутати проти Дунця (сільське господарство), Василя Сидора (торгівля), Івана Кельмана (Львів-автотранс), Сняданка і чомусь Тамари Шаповалової (голови обласної профспілкової організації), хоча вона і Володимир Гончарук, двоє депутатів, були найлояльніші до нової влади з колишньої номенклатури. Тамару, яка нормально справлялася зі своїми обов'язками, не було скарг на її роботу з низових осередків, вирішили посунути з посади, щоб зробити місце Ярославу Кендзьору. На цьому наполягали Гель і Чорновіл. На управління культурою і спортом ми обрали Михайла Косіва, який нічого путнього так і не зробив, запхавши на посаду ще одного нездару Зеновія Мазурика, депутата облради. На

посаду начальника управління освіти призначили депутата ВРУ Ірину Калинець, до якої особливих претензій не було, але якісь незначні були. Але про це пізніше. Зараз про Ярослава Кендзьора. Ставили його з тріумфом, а гнали з тріском, бо у профспілковій діяльності як керівник він виявився порожнім місцем, думаю, як і у Верховній Раді, хоча чомусь був депутатом кількох скликань, завдяки спискам, нюхові і не без допомоги спецслужб, до речі, як і М. Косів. У ВРУ Ярослав презентувався радше як тележурналіст, знімав на телекамеру, що робилося в Раді і привозив у Львів. Йшов на телестудію і по телевізору демонстрував досягнення народних депутатів і свої. Часто це виглядало цікаво, особливо робота в кулуарах, окремі інтерв'ю, певні аналітичні замальовки, бо сесії ми мали можливість переглядати в натурі, без коментарів. Ці тележурналістські передачі до року ще були цікавими, а потім одне і те саме почало набридати. Люди, посвячені в політичні справи, зокрема клумбівські активісти, почали говорити, навіщо Кендзьор нас повчає, що, як і чому, ми й самі знаємо, їхав би зі своїми фільмами у Харків, Чернігів, Донецьк чи хоча б у Запоріжжя і там демонстрував свої репортажі, але у Львові напевно безпечніше і більше платять. А ще Ярослав ці фільми за бугор відправляв, суми там були значно більші.

З часом окремі громадяни і трудові колективи, які вимагали профспілкового захисту, все частіше почали звертатися в Страйком (комітет захисту прав громадян) у справах захисту своїх підприємств та своїх інтересів і зі скаргами на Кендзьора, що він ігнорує їхні проблеми, його неможливо застати, а заступники по галузях нічого не вирішують, киваючи на нього. Ми від Страйкому постійно включалися в справи захисту окремих людей і трудових колективів. Якимось до депутатів міськради в комісію з прав, законності і правопорядку звернувся активний руховець, директор ресторану при готелі «Супутник», де заправляли затяті комуно-комсомольці Смогорінський і Дергачов, обидва маланці, які керували цілим комплексом, куди входив і ресторан. Директор ресторану разом зі своїми працівниками примусили начальників підняти над готелем національний пра-

пор і перевести все діловодство на українську мову. Працівники готелю підтримали рухівця Івана Палюха. Начальники комплексу затаїли на Палюха злобу. В ресторані були комуністичні стенди і невеличка сцена, під якою гасали щурі. Каркаси були зроблені з металевих кутників. Іван з одних стендів поробив стелажі для посуду на кухні. Зварні роботи проводив у себе на підвір'ї, бо в готелі заборонили пожежники. Ще забрав матеріали зі сцени, щоб зробити стелажі в сервірувальну. Зварні роботи виконував його сусід. Іван склав опис кутників, підшив у свої звітні документи і повідомив колектив. Смогорінський викликав міліцію, мотивуючи свій виклик крадіжкою. Міліція ознайомила з документами, які надав Палюх, поїхала до нього в Сокольники, склала акт на кутники, яких було 10 чи 12 по півтора метра, але не вилучила, віддала акт Смогорінському, який подав на Івана в суд Залізничного району. Іван звернувся до проводу Руху по захист. Рух зобов'язав Нестора Гнатіва, члена ради Руху, депутата обласної ради, юриста захищати Палюха. Таке ж рішення прийняла депутатська комісія міськради, очолювана Богданом Савуляком. Профспілка готелю вирішила звернутися до Кендзьора. Ми зібрали групу з п'яти чоловік: двох депутатів міської ради (Ширій Євген, заступник голови комісії, Петрик Олег, депутат облради, заступник голови Страйкому, Дорош Ганна, бухгалтер ресторану, голова їхньої профспілки і ще двоє членів профспілки). Потрібно сказати, що коли будувався готель «Супутник», він отримав статус міжнародного, тому кадрову політику вели Київ і Москва, звичайно, з участю місцевого КГБ, який рекомендував своїх людей і тримав усе під контролем, тут вони і паслися. Палюх потрапив у ресторан просто з училища, точніше, з технікуму харчової промисловості, де був відмінником і старостою групи. Прийшов технологом – заступником директора ресторану. Пізніше нам казав, що набридли йому ці гебістські морди, які нажебралися на дурнях і поводили себе дуже розв'язно, тому ставив питання підпорядкування готельного комплексу місцевій владі.

Прийшовши до Кендзьора, ми виклали йому проблему, розповіли, що Іван – голова осередку Руху в готелі «Супутник»,

учасник мітингів, очолював групу підтримки М. Косіва до ВРУ. Кендзьор спитав, ким Палюх працює в готелі «Супутник». Анна Дорош сказала, що він є нашим директором ресторану при готелі. Кендзьор витріщився на мене і сказав:

– Наша профспілка директорів ресторанів захищати не буде. Най розбирається сам.

На цьому ми залишили його кабінет.

Через три дні був суд. Справа чомусь розглядалася в суді Залізничного району, хоча готельний комплекс «Супутник» належить до Франківського району. Так забажав Смогорінський, сподіваючись вплинути на суд через своїх людей, які працювали в міському КГБ на вулиці Бандери, 1, поруч із судом. Це ми з'ясуємо пізніше у судді Михайла Назаркевича, який розглядатиме справу.

У суд нас прийшло 10 чоловік, в основному жінки з трудового колективу, Палюх, Ширій, я, Нестор Гнатів – наш адвокат. З їхнього боку – Дергачов і Смогорінський. Суддя ще не зайшов, а Ширій як захисник Палюха і Дорош сіли по один бік столу, а Гнатів сів навпроти. Ширій узяв крісло, поставив поруч із собою і спитав Гнатіва, чому він сів навпроти, нехай сідає біля них. А той каже, що захищає інтереси Смогорінського. Я підійшов до нього і спитав, чи я правильно почув, що він проти Палюха і проти нас. Він гонорово відповів, що його найняв Смогорінський, він є їхнім адвокатом. Ми, звичайно, не були готові до такого повороту подій, що нас здадуть в останній момент. Зайшов суддя Назаркевич і почав розглядати справу. Ми поставили питання про відвід їхнього адвоката Н. Гнатіва, мотивуючи, що він до вчорашнього дня був адвокатом Палюха, вивчав справу, яку не повернув і досі. Суддя порадився з секретарем засідання і нам відмовив, бо в справі була угода, підписана Нестором як адвокатом і Смогорінським. Це було для нас, як грім з ясного неба. Треба було вивести їх з рівноваги і я придумав. В мене був кишеньковий плеєр, щоб записувати розмови, виступи. Я пересів за спину Смогорінського й почав записувати хід засідання, навмисно клацаючи клавішею біля його вуха. Нарешті той не витримав і каже:

– Товарищ суддя, заберіть Петріка у мене із-за спіни, он клацає і не дають сфокусуватися.

Я встав і кажу до судді:

– Ваша честь, скажіть товарищу Смогорінському, що пора товарищевой уже минула. До судді в момент судового засідання звертаються «ваша честь». А Смогорінському здається, що це не плеєр клацає, а затвор пістолета. Я й так його першого не стріляв би.

Смогорінський перепитав:

– Каво першого?

Я відповів, що першого Нестора Гнатіва.

Нестор зірвався на ноги і питає:

– Чого мене першого?

Суддя тільки розвів руками на цю перепалку.

А я сказав:

– Спочатку бандерівці розстрілювали зрадників, а потім ворогів. Так що Смогорінський трошки зачекає.

Суддя встав і проголосив, що на сьогодні засідання закривається, а про наступне ми будемо повідомлені. На наступне засідання протилежна сторона, Смогорінський і Гнатів, не з'явилися, хоч були попереджені. Жодної заяви від них не було. Суддя виніс постанову відмовити Смогорінському і Дергачову в претензії. Так ми виграли справу і без Кендзьора. На найближчій раді Руху Нестор Гнатів був виключений з Руху з ганьбою. Але через десяток років придурки з обласної ради в оперному театрі до річниці першої сесії вручили йому якусь медаль. За те, що зрадив колег?

У подальшому Я. Кендзьор здавав колектив за колективом, бо сидів у Верховній Раді, а його клерки і не думали займатися профспілковими питаннями, здали арматурний завод на вулиці Б. Хмельницького, фірму «Райдуга», «Автовантажувач», Домобудівний комбінат на Зеленій, турбазу біля Гамаліївки, профспілковий санаторій у Трускавці, яким відав Матолич.

Хочу висвітлити ще одну справу, від якої Кендзьор просто відмахнувся, не захотів навіть пальцем поворухнути. Це

була справа, пов'язана з трудовим колективом «Камаз-центр». Їхня база знаходилася на вулиці Б. Хмельницького за базаром. «Камаз-центр» обслуговував запчастинами 3-4 області. Трудовий колектив мав зароблених 8 Камазів, запчастини посилали об'єднання «Камаз» із Татарстану, з міста Набережні Челни. Об'єднання мало угоду з львівським регіональним «Камаз-центром», де керував досвідчений Іван Михайлович Бобеляк. Якщо потрібен був ремонт Камазів, Іван Михайлович міг і майстрів з об'єднання запросити, не писав на них ніколи рекламцій, якщо приходили неякісні запчастини. Львів забезпечував запчастинами і Франківськ, і Тернопіль, замовляли і для Закарпаття. Літом 1993 року Бобеляку прийшла телеграма з об'єднання з Набережних Челнов, що вони будуть проводити інвентаризацію запчастин на складах і заслухають звіт Бобеляка, хоч «Камаз-центр» як окреме українське підприємство не зобов'язане було їм звітувати, відповідно до Статуту і угоди з ними. Іван відчув, що пахне смаженим і тому звернувся у Страйком, бо в обласній профспілці його відфутболили. Візит був призначений на 11 годину. Нас троє, крім Івана, вже чекали на гостей у кабінеті. Зайшло четверо чоловік, привіталися «Здрасте» і ми відповіли «Доброго трудовдя». Я спитав, чи хлопці приїхали пограти в футбол. Вони мовчали. Бобеляк представив їх. Двоє були наші, з Івано-Франківська і Тернополя (із обласних відділень Львівського регіонального «Камаз-центру»), один татарин Бакіберов, а іншого прізвище Костюнін. Він підтвердив, що він, Костюнін, представник об'єднання і приїхав, «щоби заслухати». Бобеляк перебив його тираду, запропонував сісти, що вони і зробили. Тоді представилися ми: депутат обласної ради (я одразу переклав їм російською), журналіст і свідок, по-їхньому «понятой». Я запитав, чого вони приїхали. Замість них відповів Бобеляк:

– Чого, чого, мене знімати з посади директора.

Нам стало зрозуміло, що головний в цій компанії Костюнін, звісно жид. Він сказав, що ніхто не приїхав знімати директора, просто треба передати справи і керування складами і Камазами іншій юридичній структурі, «то єсть фірме». Я поці-

кавився назвою фірми, якій вони хочуть передавати все майно без згоди трудового колективу. Костюнін сказав, що вони є розпорядниками всього, що є на складах, і Камазів. Іван заперечив, сказав, що Камази вже давно в них на балансі, як зароблені за десятки років, а запчастини, мости до машин треба рахувати, бо ми сплачували за оренду частини складів, де зберігається це добро. Я ще раз запитав, як називається фірма, якій має Бобеляк передавати справи. Він відповів, що «Камаз-сервіс». Я згадав, що в нас у Русі під сходами площу два метри квадратні орендує жидок Файнштейн, якому Володимир Парубій за якусь мзду, про що ніхто у проводі і в раді не знає, надав Файнштейну цей закапелок під сходами, який прибиральниця використовувала для свого причандалля. Але головне для Файнштейна було не приміщення, а юридична адреса, де фігурувало слово «Рух». Парубій поклав грошики собі в кишеню і ще одну нечисту справу утнув у своїх фінансових інтересах. Зокрема у залі, де іноді виставляли пропагандистські стенди і який деколи займали хлопці з СНПУ, він за якусь копійчину дозволив жидкові Вадіму Сергєєвічу, думаю, що сотрудику КГБ, проводити з дівулями 3-4 рази на тиждень заняття з аеробіки, звісно для прикриття, а головна мета, дізнаватися, що тут у штабі діється, адже тут працювало 8 організацій. Я сказав Вадіму, що обмацувати кобіт не обов'язково в штабі Руху. Вадім відгаркнув, що начальник дозволив. Я сказав, що в нас тут демократія і начальників нема, взяв його за лацкани піджака і викинув із залу на сходи, перед дівулями вибачився, сказавши, що це не спортзал, а громадсько-політичний центр. Питання виніс на провід Руху і Страйком, які схвалили мої дії, бо їм так само набридли фокуси Парубія, який дозволяє шастати тут різним «організаторам». Але повернемося до подій у «Камаз-центрі». Бобеляк питає мене, чи той жидок Файнштейн далі базується в Русі. Кажу, що так, охороняє під сходами інструменти прибиральниці. Переклав сказане російською. Татарин мовчав, а Костюнін шарпнувся, мовляв, наше добро, маємо право. Цим він мене розсердив і я наїхав на нього, як Камаз:

– Ваше право там, в Росії, в другому государстві, а всьо, что находіться на території етого государства, єсть єго соб-
ственностью. А ви как приїхали в Україну? У вас єсть віза ілі
хотя би пригласеніє? Закончілись еті советськіє штучкі, что хочу,
то ворочу. Ви приїхали в бандеровській край і прошу держать
себя в рамках. А еслі надо будєт рєшать вопрос с діректором
Бобеляком, то у нас єсть своя власть і ваша помощь нам не
нужна. Понятно говорю?

Костюнін почервонів, як спіла вишня. Татарин кивнув
головою. А тамтих двох я запитав, чоґо вони приїхали асис-
тентами, сказав, що вони вільні і щоб не забули відмітити
відрядження. Вони вискочили перші з кабінету, як ошпарені,
за ними Костюнін і татарин. Розійшлися по двох легкових
машинах. Я запропонував Бобеляку і колеґам їхати в об-
ласну раду, бо вони напевно поїдуть туди. Я вирахував, що
вони поїдуть в об'їзд по Б.Хмельницького, а ми службовою
машиною Івана скоротили дорогу через Високий замок, Кри-
воноса, Лисенка і прибули до кабінету заступника Миколи
Гориня на прізвище Валерій Калинюк. Ми сіли за стіл і ко-
ротно Калинюку оповіли проблему, аж тут відкрилися двері
і в них появилися Костюнін і татарин. Я одразу попередив
Калинюка, щоб не думав грати проти нас, бо буде мати про-
блеми. Він усе зрозумів і сказав, що не самогубець і засмі-
явся. А наші «гості» з переляку застигли в дверях. Я встав
з-за столу і кажу:

– Захадіте, давно не віделісь. Ми уже здесь. Здравствуй-
те, я ваша тьотя.

Валерій Калинюк попросив, щоб без жартів, запросив їх
сідати. Костюнін попросив, щоб його «вислушалі», почав ви-
кладати своє бачення справи. Бобеляк виклав свою позицію.
Валерій сказав, що в нас у державі діють свої закони, іноземні
громадяни не можуть втручатися в їх вирішення. Але свої пре-
тензії у письмовій формі можуть йому залишити. Після цього
вони встали і пішли геть. Валерій сказав, щоб Бобеляк не пе-
реживав і наступного дня привіз коротку довідку про роботу
«Камаз-центру». Після обіду ми пішли до Кендзьора в обласну

профспілку. Ярослава застали на місці, а от його секретарка гаркнула до нас по-російськи:

– Он занят і сєводня нікого не прінімаєт! Пріходіте в прі-
йомний день.

Я пішов до дверей кабінету. Вона вискочила з-за столу і визвірилася на мене. Я відчинив двері у кабінет і кажу:

– Ярославе, забирай цю вівчарку до себе додому, най не кидається на людей і не гавкає не нашою мовою. Я куплю їй чемодан і білет, а ти відвези її на вокзал. Най дує в Росію.

Вона зрозуміла, що зі мною погано закінчить, швиденько сіла за свій стіл, тільки вороже поглядала в мій бік. Ми з Бобеляком зайшли в кабінет і я спитав Кендзьора, чи вона всіх так зустрічає, порадив посадити її на ланцюг. Він вийшов з-за столу, привітався і каже:

– Друже Олеже, та не звертай уваги на такі дрібниці.

Я кажу:

– Це по-твоєму дрібниці. А що тоді не дрібниці? Може даси їй ще автомат?

– Не звертай уваги, Олеже. Давай, я маю можливість поставити тобі зуби, які вибили тобі менти. Хоч того тижня.

Я відповів:

– Ярославе, постав собі зуби в дупі. А зараз я з паном Іваном Михайловичем прийшов у справі. Він усе сам приходив, але твої архаровці і слухати його не схотіли, сказали, що без тебе навіть грядок полоти не будуть.

Ми сіли за стіл. Іван коротко виклав суть справи. Ярослав викликав якогось клерка з якогось відділу. Бобеляк ще раз виклав суть справи клеркові. Ярослав у цей час говорив по телефону. Клерк сказав, що то не в їхній компетенції і ми пішли ні з чим. Проходячи повз секретарку, ще не доходячи до дверей, почув, як вона щось просичала. Я спокійно наблизився до неї і кажу:

– Ще раз щось просичиш, то візьму за зад і спущу по сходах, і Ярослав не врятує. Зрозуміла? Спочатку вивчи мову, а потім будеш сичати.

По тому ми пішли геть. Бобеляк сказав, що Кендзьор виставляє себе таким патріотом, а тут на тобі, приїхали, таке ніщо в його приймальній гавкає на людей.

Минув якийсь час, зустрічає мене Кендзьор і каже, що не може дати собі ради з районними осередками. Попросив допомоги, коли у них будуть збори, виїхати туди і допомогти навести порядок. Він скаже, коли можна взяти когось із профспілки. Я відмовився, подякувавши за пропозицію, і сказав, що не мала баба клопоту, купила собі поросся.

Він покліпав очима і пішов.

Хочеться обговорити ще одного депутата ВРУ – Михайла Косіва. Хмара колись висловив сумнів:

– Хто того манкурта міг рекомендувати у парламент, він такий двуликий, що не дай Бог мати з ним якісь справи, продасть.

Косів у 1990 році балотувався у Верховну Раду України по Пустомитівському округу. В селищі Зимна Вода я організував йому зустріч з громадою. Він уже будучи нардепом жодного разу не приїхав у селище, щоб зустрітися з людьми. Але це дрібниця в порівнянні з деякими його вибриками, про які мусимо знати і пам'ятати. Зокрема те, що він колись покаявся, пробув місяць у лікарні і КГБ його помилювало за згоду співпрацювати. За словами С. Хмари, Косів мав кличку Крот.

Так ось, коли тривав розвал комуністичної імперії, у 1990 році, в січні в журналі «Дзвін» Косів публікує свою статтю «Порадьмося з Леніним». Це тоді, коли вже йде антиленінська революція. Цього ж року 14 вересня Кравчук присилає до Львова чотирьох депутатів ВРУ, щоб зупинити демонтаж пам'ятника Леніну біля оперного театру за три години до демонтажу. Я надаю слово Косіву, сподіваючись на підтримку, але він виступає на захист пам'ятника, каже, щоб не рухати його, бо Ленін був дуже мудрий. Люди кинулися його бити, мені ледве вдалося переконати громаду не чіпати Михайла. Підтримали демонтаж Лариса Скорик і Олександр Ємець, скоріше з переляку, ніж з доброї волі. Коцюба не виступав, бо побоявся. Це я описав у матеріалі про демонтаж пам'ятника Ульянову.

А як Михайло Косів бігав до церкви Юра, коли хотів у депутати другого скликання, аж на престіл лягав, у телекамеру ледь не заліз, щоб люди бачили і щоб священник добре слово замовив за нього до виборців, а тепер його колом до церкви Юра не заженеш.

Зрідка пан Михайло Косів заглядав у центрі Львова на Клумбу. Люди збиралися, щоб послухати, що скаже нардеп, щось спитати, щось нове почути. Але скоро пан Михайло почав бокувати від «плебса». Якось один із активістів Клумби, маючи якусь проблему, звернувся з нею до нардепа. Той порадив нетязі коротко описати, в чому справа і занести написане йому додому. Нещасний втішився, почав розхвалювати нардепа на Клумбі, побіг додому писати папери. Наступного дня пішов за адресою, як вказав йому Михайло, двічі натиснув кнопку дзвінка, двері відчинилися і дружина нардепа запитала, що йому треба. Нетяга швиденько пояснив, що пан Михайло сказав принести (ні, не доляри) папери у справі, в якій обіцяв допомогти. Жінка глянула на нього, як на мале пиво і каже:

— А не пішов би ти на х...!

Марія грюкнула дверима, а нетязі аж у голові запаморочилося від такого прийому. Почовгав на Клумбу, сів на лавку і мало не заплакав із досади. Подумав, що жінка є жінка, може чимсь була невдоволена, потрапив під гарячу руку. Подумав, що вирахує Михайла і спробує передати йому папери особисто. І таки вирахував нардепа, але паперів у той момент із собою не мав. Підбіг до нього і каже, мовляв, пригадуєте, я звертався до вас у справі, ви сказали, щоб я заніс папери вам додому. Я заніс, але ваша жінка була не в настрої і послала мене на три букви. Нардеп глянув на нього, як на мале пиво, і каже:

— Ну і правильно, що послала, пензлюй, бо зараз ще я пошлю тебе туди само.

Бідному нетязі нічого не залишалось, як піти на Клумбу і поскаржитися колегам. А ті кажуть:

— Бачиш, нетяго, яких ми падлюк пообирали до парламенту. А ще які їх жінки моцні в крижах, бо мають то, що хлопц,

той й мають куди послати, трясця б їм на голови, - сказав Стах на псевдо Лисий.

Нетяга був активним громадянином, брав участь у масових заходах, зборах Руху і Клумби, неодноразово їздив пікетувати Верховну Раду, їздив на Схід України. Прізвища його не пам'ятаю, ми його звали Леонід Макарович або Леонід Данилович, бо ім'я його було Леонід, трошки жартували, бо на Клумбі багато людей мали псевдо. Андріан Хиляк та його батько Ігор Хиляк мали псевда – Старий і Син, Андрій Шурко – Юзик або Сокирник, пан Стах – Лисий, Геньо Галапа – Грубий, Колаєць Іван – Сотник або Глечик, Богдан Собенко – Астма, Синюта Володимир – Лодко, син Колайця – Молдаван, брат Івана Колайця Андрій – Професор, Ткачук Ігор – Обух, Дідух – Дід, пані Катерина – Чорна, були хлопці Гусь, Пігулка, Камбала, Монах, моє псевдо було Директор або Мисливець, Вискіль Степан – Стефцьо.

Повернемося до нетяги, який судився три роки, з 1996, допомагали юристи і керівники Страйкому (комітету захисту прав громадян), справу таки виграв, але надірвав і так слабке здоров'я і віддав Богу душу в 2000 році. Не відаю, чи мучився совістю нардеп Косів, коли послав нетягу так далеко, думаю, що ні. Може зайде на Пасху до якоїсь церкви товариш Крот відмолити свої гріхи, поцьомає образ, зітре відбитки своїх губів з образу на престолі рушничком і все. А чи відпустяться гріхи йому?

Акції, мітинги, пікети, протести, десанти на Схід України, які я організовував і проводив, керував ними як активіст УГС чи Руху, або ж громадської організації «Клумба», зустрічав у книгах деяких писак, які не мали відношення до цих акцій. Ці писакки перекручують події, фальсифікують факти, перевертаючи діїства догори дриґом. Одне слово, пишуть, бо щось чули, від «фонаря», а деякі ментори оповідають те, чого не робили, тягнучи ковдру на себе. Не хотілось би з ними з'ясувати, де, що і коли, але брехня, недомовки про роль Клумби в суспільно-громадському революційному процесі боротьби за українську державність сотень, тисяч невідомих активістів-ге-

роїв, юних і вже в літах, багато з яких пройшли тюрми і ГУЛАГи, зобов'язують мене дещо сказати. Ніхто не вивчає і не висвітлює правди про них та їхню участь у зламі совітського режиму. Я з ними проходив активну школу дій з 1989 по 2001 рік, поки керував цим феноменом самоорганізації громади і жертвового здвигу. Вони обирали в депутати, пхали на державні посади ніби то своїх людей, надіялися на них, як на патріотів, очікували позитивних змін, а ті, сівши у владні крісла, стали конформістами, пристосуванцями і дбали тільки про свої шкури і корита.

На Клумбу люди постійно приносили інформацію, намагаючись контролювати, щоб не проводилися будь-які комуністичні збіговиська, збори, походи, розповсюджували дані про червоних директорів і пікетували їх, інформували громаду про проросійські концертні виступи Гаріка Кричевського, Шафутінського, переважно в цирку, які також пікетували. Деякі концерти не відбулися завдяки клумбівським заходам спільно з товариством «Відсіч», яким керував Олександр Василюк.

Якось на Клумбу принесли вісті, що у Брюховичах у пансіонаті Секретарюк збирає наради комуністів. Була весна 1992 року. Їздять туди і депутати облради Кирей, Буричко, Пилипчук Олександр, Грабович Михайло, Сторожук. Я поінформував Чорновола, Геля, наших демократичних депутатів, щоб на сесії засудили це збіговисько, сказали своє слово з цього приводу, та марно.

Тоді ж ми отримали ще одну вісточку, що в технікумі гідромеліорації червоний директор Найда на державні свята на фасаді технікуму ніколи не встановлює державного прапора, а час від часу у нього проводять збори комуняки, на вулиці Замарстинівській. Ну тут ми вирішили діяти самі, без продажно́ї влади. Я попросив іти туди шістьох активістів Клумби – Стаха (псевдо Лисий), Собенка Богдана (Астма) і ще двох козаків, Катерину (Чорна) і ще одну активістку з політв'язнів. По дорозі до нас приєднався депутат міськради, заступник голови комісії з законності Євген Ширій. Ми зайшли в технікум, нас зустрів охоронець, старший чоловік, який запитав, до кого ми. Я відповів, що комісія до директора. Кабінет Найди був на другому повер-

сі. Поки ми піднімалися, охоронець натиснув кнопку біля столу і Найда утік з кабінету, напевно в гостьову, яка була зачинена. Його кабінет був відкритий, бо він не встиг його зачинити. В кабінеті за його столом сидів особистий шофер, як ми з'ясували. Отже, директор нікуди не поїхав. Кабінет був обставлений в комуністичному дусі, незважаючи на рішення міської і обласної рад про департизацію навчальних закладів, підприємств ще з 1990 року. За спиною директора на стіні висів портрет Леніна розміром 60 на 40 см за склом у дорогій рамі, на полицях шафи-стінки – бронзове погруддя Леніна висотою до 20 см і барельєф кремлівської стіни з мавзолеєм. Наші жінки присунули стіл директора до стіни. Чорна вилізла, приставивши крісло, на стіл і зняла портрет вождя. Шофер Найди кинувся рятувати портрет, але я перегородив йому дорогу і попередив, що травматологія недалеко і якщо він буде дуже стрибати, то відправимо його туди на носилках. Він трохи присмирнів, але продовжував викрикувати. На його крик у кабінет зайшов китаєць. Я про нього чув, що він тут осів, орендує приміщення і займається голкотерапією, лікує очі. Зачинивши за собою двері, китаєць прийняв незрозумілу бойову позу. Я показав йому жестами, мовляв, тут усе в порядку, прийшла комісія і що ми забираємо портрет Леніна. В цей час жінки приготувалися до бою, одна тримаючи погруддя Леніна за голову, інша тримала портрет Леніна двома руками. Вони рушили на китайця, який замахав руками, мовляв, він поза грою. Та, яка тримала Леніна за голову, зрозуміла, що китаєць не має тут ніякого інтересу. Я жестами пояснив китайцеві, що вона бюстом Леніна буде забивати цвяхи. Той усміхнувся і вийшов з кабінету. Ширій узяв чистий листок паперу зі своєї папки, склав протокол вилучення трьох речей, всі підписалися. Ми залишили копію протоколу Найді на столі. Шофер пробував смикатися, але я крикнув на нього і він притих. Я сказав йому досить голосно, щоб за стінкою шафи почув Найда: «Якщо директор захоче отримати вилучені речі, най приїде в міську раду в 210 кабінет у комісію з питань законності, напише пояснення і зобов'яжется тримати ці речі вдома і не виставляти на показ, то віддамо. А якщо ще раз

зробить у технікумі комуністичний шабаш, то я приведу сюди не 8, а 208 чоловік, які рознесуть тут усе до чортової матері».

Коли ми виходили, у коридорі стояло кілька студентів, які побачили, що ми забрали портрет Леніна з кабінету, заплескали в долоні від радості. В міській раді був складений Акт вилучення, з рами портрета витягнули скло, а сам портрет викинули в смітник.

3 липня 1989 року активісти Клумби почали очищати місто від комуністичних гасел, російськомовних реклам, плакатів, оголошень. У центрі біля Клумби свої рекламні щити російською мовою дозволяли собі ставити рекламісти цирку, але люди їх трошили. Та одного разу за правління Василя Куйбіди, коли Богдан Стельмах очолював відділ культури, я зробив по-іншому. Взявши трьох хлопців, ми зняли два рекламні щити цирку російською мовою розміром два метри на півтора неподалік пам'ятника Т. Г. Шевченку, принесли в міськраду біля кабінету Б. Стельмаха, покликали його. Він дуже неохоче вийшов. Ми попросили винести питання на комісію і оштрафувати цирк за невиконання рішення про мову і порушення постанов обласної і міської рад. Богдан відмахнувся і сказав занести ці стенди в подвір'я міськради, пообіцяв відправити їм поштою припис-попередження, але нічого того не зробив, бо ще двічі такі рекламні щити хлопці трошили в центрі міста, подалі від пам'ятника, де вони стояли. Так тривало поки хлопці Василюка не організували пікет цирку. Наші заслуги в очищенні міста від російсько-комуністичної символіки і реклами потім припише собі Василь Шпіцер.

У центрі міста ситуацію з російськомовними стендами і рекламами контролювали активісти Клумби під моїм керівництвом і Романа Оприска, район біля ринку Південний контролював спочатку Степан Вискіль, пізніше Зеновій Працьовитий, проспект Чорновола і вулицю Панча – Всеволод Іськів і Євген Ширій, Хуторівку, вулицю Чукаріна біля базару Шувар - мій брат Орест Петрик, який проживав на вулиці Чукаріна, а також Рясне II, де працював на заводі «Автонавантажувач», з колегами, які були членами Руху, а пізніше вільної профспіл-

ки ВОСТ, вулиці Мазепи, Грінченка контролював Іван Качмар, колишній член СНУМу, пізніше СНПУ. Не охоплювали лише Скилово і Левандівки. Найгірше у цих питаннях контролю за цим процесом було при мерові Буняку, який заступником тримав афериста Василя Лозинського, вчительку молодших класів Романів і ще одного хитруна – Сірика, який був секретарем ради депутатів і посів місце Буняка, коли той, розсварившись з журналістами, громадськими організаціями і частиною депутатського корпусу, вилетів із тріском з посади голови міста. Буняк був мером комуністичної школи. Найбільше його підтримував на цій посаді Юрій Шухевич, якому Буняк дав службову машину в нагороду за те, що в квартирі Шухевича був його виборчий штаб. Квартиру на вулиці Чупринки, 47 виділила пану Юрію міськрада при Куйбіді.

Дещо про Л. Буняка. Він був вихованцем і керівником комуністичної доби, а такі керівники нічого нового ні в економіку, ні в стиль правління не могли привнести. Йому виділили гроші з бюджету, сказали, що з ними робити, куди їх захвати, і це була вся мудрість керівника комуністичної номенклатури, яким був Буняк. Хоч на посаду мера в той час була серйозніша кандидатура. Перший заступник В. Куйбіди Олександр Сендега, який вів усю господарку міста, поки пан Василь їздив по закордонах і, без сумніву, вирішував якісь немаловажні, інколи чисто політичні питання і проблеми, та все одно він був сильніший від Любомира Буняка і Василя Шпіцера. Але коли Куйбіда проголосив, що знову йде на мера міста, багато людей і організацій, в тому числі Страйком і Клуба, політв'язні на чолі з Василем Кубівим, переконували його не балотуватися, а пропустити на посаду мера Сендегу. Вмовляв його і Михайло Гладій, пропонуючи йти у ВРУ. Але Василь Куйбіда вперся і кричав, що виграє вибори. Сендега, який працював з Куйбідою, з етичної точки зору відразу відмовився йти проти Василя. І тут появився Буняк. А витягнув його на світ Божий незрячий поводитир Юрій Шухевич, який свій імідж заробив на батькові – командирові УПА, незламному героєві Роману Шухевичу, а ще на тому, що ціле своє життя ще з дитинства провів у тюрмах ГУЛАГу. Пан

Юрій в особі Буняка «побачив» мало не Мойсея. Буняка рекламувала і преса, зокрема за нафтопровід Одеса-Броди, з якого вийшов великий пшик. А скільки було тріскотні на цю тему, скільки людей нажилися на цій справі, в першу чергу Буняк та директор Харцизького трубного заводу, що випускав труби великих діаметрів, грецький жидок Дерментлі. Скільки тисяч тонн труб, звичайно, крадених, не облікованих, вони закопали, ніхто не рахував, а фінанси йшли з бюджету держави, і то великі, якими вони обидва ділилися. І це було при Вікторові Ющенку, який однією рукою підтримував Куйбіду, а другою – Буняка. Але найцікавіше було в момент виборчої кампанії. На телебаченні по п'ять разів на день крутили касету з записом грецького жида Дерментлі, який палко агітував львів'ян за Буняка, так що купилися на агітацію харцизького прохіндея багато неофітів. А хто сплачував за ефір? Крадених грошей не так шкода. Я ще з початку виборів багатьом говорив, в тому числі і зі штабу Буняка, який очолював пан Юрій Шухевич, що то гнила справа, бо з ведмедя чи барана толку не буде, за що пан Юрій подав на мене заяву в міську міліцію і обласну прокуратуру. Ті анальфабети, які писали заяву, вигадали, що хтось бачив, як я розклеював листівки проти Буняка на вітрині магазину, а заяву цю підписав сам Юрій Шухевич. Коли мені в міліції дали ознайомитися з заявою, я прочитав слово «бачив» і спитав ментів, чи вони знають, що пан Юрій сліпий, то як він міг бачити те, про що написано в заяві, яку підписав. Мент аж присвиснув, каже «облажались». Інший сказав, що копія в прокуратуру пішла, з'ясовуйте з прокуратурою, телефонуйте їм, якщо хочете. До речі, я дійсно мав із десятків листівок проти Буняка, які мені дав один із операторів телебачення, які я віддавав хлопцям, одну заніс у Будинок культури працівників торгівлі і поклав на стіл, а один колега побачив і сказав моєму директору, прихильнику Буняка, який подзвонив у його штаб на вулиці Чупринки, 47, а ті осли зістріпали на мене заяви в силові органи, які були зацікавлені мене тероризувати, тому радо взяли за справу. І що то була за листівка проти Буняка? По руках ходили два типи листівок, одні містили скорочений текст, інші – більш повний.

Листівки роздавали біля міськради і на Клумбі. На першій не було реквізитів, хто, де друкував (це ті, що були в мене), а на іншій внизу від руки було написано «УБОЗ», тобто Управління по боротьбі з організованою злочинністю, 6-ий відділ, яким у той час керував Ігор Пилипчук. Цих листівок було мало, роздавали їх не всім. У листівці йшлося про те, що вартість нафтопроводу Одеса-Броди значно завищена, що окремим групам робітників не закривають наряди і затримують платню, а хтось дістає гроші в конвертах. На певних ділянках платню завищують майстри, начальники підрозділів, за згодою Буняка, а сам він відкрив особистий рахунок у Чехословаччині. Через якийсь час, коли Буняк уже був мером, я зустрів Ігора Пилипчука в обласному ВВРі і запитав його про цю листівку, де було від руки написано «УБОЗ». Він відповів, що все в листівці правда, інформацію зібрало його відомство, але хто друкував листівки він не знав. Але сказав, що Шухевич марно розхвалює пана Буняка, бо за совітської влади він би вже точно сидів. Ставши мером, Буняк почав не в останню чергу пасти свої інтереси. Його син мав зареєстровану будівельну фірму, на яку без тендерів виділялися кращі будівельні майданчики міста, це зі слів Юрія Вавринюка, який керував юридичним відділом міськради. Ігор Пилипчук тоді балотувався в депутати Верховної Ради України, програв вибори по Левандівці Ользі Колінько, але руками і позицією Хмари, Омельченка, Єрмака. Ольгу не допустили до депутатства, наполягаючи на тому, що було достатньо порушень, щоб визнати вибори недійсними, що визнав і суд. Так демократи втратили одну активну одиницю в парламенті, з чого потішалися комуністи. Люди говорили, що Степан Хмара звів свої порахунки з Ольгою Колінько, яка ніби була причетною до справи по Кондратьєву, якого він затримував (під час студентського протесту), а сам потрапив до в'язниці, будучи депутатом ВРУ. Хмара тоді у Кондратьєва, який був при виконанні службових обов'язків, вилучив пістолет. Ігор Пилипчук стане депутатом ВРУ уже наступного скликання і залізе у фракцію СДПУ Медведчука. Ігор мав гостру форму псоріазу і хтось йому порадив поїхати в гори, піднятися до семи тисяч

метрів, організм перестроїться і псоріаз почне гаснути. Він узяв путівку на Памір і там на першому сходженні на Еверест загинув.

І ще дещо, пов'язане з Юрієм Шухевичем. У політиці пан Юрій був відверто кажучи слабенький. Організаторських здібностей бракувало. У 1994 році Юрія Шухевича взяло УНСО скоріше як символ. Включив його в цю організацію мій колега по УГС, голова УНСО, що його заснував на базі СНУМу, Олег Вітович. Коли він брав пана Юрія в організацію, то сказав, що той буде нашим прапором, тим більше, що включити його в організацію порекомендували певні люди, досить впливові, з колишніх опонентів, які згодом стали друзями. Прізвищ він не назвав, хоч я запитав.

Юрій Шухевич, який пройшов ГУЛАГ, сказав Олегу Вітовичу, що йому ходити у них у почесних членах не годиться, ось у Києві керує Анатолій Лупиніс, давай у Львові керуватиму я. Тоді Олег Вітович зібрав збори, які визначили, що керувати повинен все-таки Олег, тим більше, що в той час він був депутатом ВРУ від УНСО. Юрій Шухевич, як то кажуть, поліз у пляшку і вирішив створити під себе ще одне УНСО, зібрав якихось невідомих прихильників у штабі Руху на проспекті Шевченка, 13. Хлопці Вітовича довідалися, що створюють організацію-дублера, прийшли і розігнали самозванців. Юрія, який сидів у залі, ніхто не рухав, пробували достукатися до його совісті, але марно. Юрій з кількома своїми прихильниками, коли викликали міліцію, написали заяви і наступного дня Мирослав Лев і Сергій Гринчук, київський унсовець, який працював у Львові, були заарештовані і з подачі Шухевича відбухали в СІЗО сім місяців. Суд над ними відбувався Галицькому районному суді на вулиці Шевській. Я підключився, домовився з головою суду Ярославом Мамчуром, що я розмовляю з усіма трьома головними свідками, щоб відмовилися в суді від своїх свідчень. Свідчення сліпого Шухевича до уваги не беруться, бо він тільки сприймав усе, що відбувалося, на слух. Перед судовим засіданням я звів Вітовича і Шухевича в коридорі і запропонував їм подати собі руки примирення і витягнути хлопців із клітки. В

залі суду обидва унсовці були звільнені, після чого Юрій почав виправдовуватися, що не хотів, щоб аж так далеко зайшло та все ж сталося, хоча Юрій знав, що таке зона.

Якось на мітингу «Україна без Кучми» пан Юрій Шухевич назвав Косіва і Кендзьора, що ті співпрацювали з КГБ і назвав їх клички Крот і Спортсмен. Відповідь з їхнього боку не забарилася, ті двоє опублікувалися в пресі, що гебістська кличка Юрія Балтійський. Звідки вони добули цю інформацію, яку могли дати тільки «покровителі» з КГБ? Я запропонував пану Шухевичу подати на них і на газету до суду, але пан Юрій відмовився. Я запитав, чому він відмовляється, а він відповів, що така у них робота і все. То коли ж народ довідається правду про те, хто є хто? Так пан Юрій, який з дитинства відбував поневіряння по тюрмах совітського ГУЛАГу, посадив до цюпи своїх побратимів. Воістину «українська патріотична душа». Та хлопці не тримають на Юрія зла.

Велика перемога складається з малих перемог

Хочу розповісти, як тривала боротьба за пам'ятник Т. Г. Шевченку у Львові. З листопада 1988 року, коли влада вирішила оголосити конкурс на проект пам'ятника, намагаючись на цьому сконцентрувати увагу громади Львова і відволікти людей від мітингів, які почалися з 14 червня цього ж року.

Почну з того, що мій батько розповідав, що в таборі ГУЛАГ у Краснотуринську (для політичних), куди в час війни був евакуйований з Харкова танковий завод, в основному виготовляли набої для танків і потужних гармат, а над воротами ангара (цеху) було написано «Всьо для фронта, всьо для победы», в чоловічому бараку один із політв'язнів мав невеличку чорно-білу репродукцію з портретом Тараса Шевченка. На кожні великі релігійні свята збиралося в бараку більше десятка сміливих хлопців, ставили на ящику з-під набоїв репродукцію Шевченка, кожен тягнув на ящик свій пайок і святкували, тихенько співаючи чи колядуючи. Приєднувалися до столу і литовці, і кілька росіян, і білорус, і навіть циган, який сидів у тому ж бараку, засуджений на 5 років, бо десь розповів сон, який йому приснив-

ся, що Сталін виліз на високу тополю, зірвався сильний вітер, звалив тополю, і той упав і забився. Так ось, охорона табору вислідила, чи хтось здав, зробили обшук, знайшли репродукцію і забрали, а хлопцеві дали покарання – три доби стояти за свердлильним станком, на якому він працював, без відпочинку і без пайка. На третій день він звалився біля станка, довелося нести його в мед барак, де він відходив дві доби. Батько розповідав, що совіти боялися «батька Тараса», бо це дух нашого народу, він у нас як образ, на який українці моляться. Портрет Тараса Шевченка у нас у хаті висів поруч із образами, прибраний вишитими рушниками. Коли я маленьким питав батька, який частенько вечорами розповідав про козаків, чи це козак, показуючи пальчиком на портрет, батько казав, що то над усіма козаками козак.

У 1973 році, коли я дременув від львівських кагебістів у Пітер, наступного дня після приїзду туди, пішов в Академію мистецтв поклонитися Тарасу в його майстерні, де він провів останні роки свого життя. І коли мій син Олег стажувався у Петербурзі в Маріїнському театрі, то я наказав йому піти у кімнату Шевченка і віддати шану Кобзареві, а він прислав мені поштою фотографії з майстерні Тараса Григоровича. Але я хочу розповісти про інше.

За Польщі львівська інтелігенція не раз домогалася, щоб своїми силами і коштами спорудити пам'ятник Кобзареві, але польська влада не дозволяла, ігнорувала вимоги українців. Совітська влада повела себе так само, спромігшись дозволити тільки на спорудження портрета Т. Г. Шевченка з квітів у кінці проспекту Шевченка, де зараз пам'ятник М. Грушевського, якого тоді ще не було. Жіночки з любов'ю висаджували квіти на портреті, ретельно добираючи кольори. Якось я спостерігав за їхньою роботою, як вони по декілька разів добирали кожную квіточку для різних відтінків обличчя Кобзаря. В день посадки, коли квіти були трошки прив'ялі, ще не було видно всієї краси, яка проявилася через 2-3 дні. Чим більше минало часу, тим виразнішим і гарнішим ставав портрет, який щоранку поливали жіночки.

У 1987 році починають створюватися громадські організації, такі як «Товариство лева». 7 грудня цього ж року була створена Українська асоціація незалежної творчої інтелігенції УАНТІ. 20 червня 1988 року створене Товариство рідної мови ім. Т. Г. Шевченка. 25 липня 1988 року у Львові був зареєстрований «Демократичний фронт».

Українська Гельсінська група в той час була перетворена в Українську Гельсінську Спілку – УГС. 7 травня 1989 р. в Пороховій вежі створено Рух. Поки що жодна з громадських організацій не ставила питання про будівництво пам'ятника Т. Г. Шевченкові. 11 березня відбувається суд над Іриною Калинець. 12 березня цього ж 1989 року в неділю на заклик УГС і ТУМу організовується мітинг біля пам'ятника Федорову, який розганяє міліція і ОМОН. Люди відступають до Ратуші. Хтось кидає пляшку з горючою сумішшю у бік міськради, вона спалахує, її гасять, як тільки заклубочиться сірий дим. Міліція почне хапати людей біля міської ради. Ми відіб'ємо кілька чоловік, разом зі мною будуть відбиватися мій брат Орест і шваґер Володимир Терендій. Богдан Горинь із групою активістів відступають до пам'ятника Підкови, звідтам спробують рушити до пам'ятника Леніну, але там стоятиме заслін міліції. Тоді я закличу відступаючих людей йти до собору Юра, бо там закінчиться відправа і з собору вийде багато людей, то можна буде зганьбити Никодима за суд над Іриною Калинець, тим більше, що в мене була інформація, що там буде Іван Макар, про що я розповім оточуючим і ми рушимо на Клумбу. На Клумбі чоловік 30 чекали поки підтягнуться інші. І тут якийсь старший чоловік став на коліна і почав молитву. Інші якось неохоче підтримали його. Встаючи з колін, чоловік сказав, що молився за те, щоб тут стояв пам'ятник нашому пророкові Тарасові Шевченку. Тоді всі ще раз стоячи змовили молитву «Отче наш» і рушили до собору св. Юра. Коли ми прийшли, люди виходили на площу перед воротами. Сюди підтягнули три машини ОМОНУ і кілька воронків міліції. В якусь мить на невелике підвищення з боку корпусу політехніки вийшов з натовпу Іван Макар і тільки почав свою промову, як омонівці кинулися розштовхувати лю-

дей, щоб затримати Івана. Я з десятком людей блокували їх біля тролейбуса, куди люди запхали Івана, але тролейбус чомусь не рушав. Почали оточувати тролейбус. Побачивши, що омонівці пхаються в тролейбус, я відбіг на десяток метрів у бік тодішньої вулиці Кірова і крикнув, щоб Іван біг у браму, вона прохідна. Омонівці залишили тролейбус і побігли в браму. Я в той час крикнув водієві, щоб їхав. Водій закрив двері і тролейбус, в якому все ще був Макар, від'їхав. Тоді омонівці, яких я здурив, схопили мене і ще двох хлопців і посадили у воронку, бо брама не була прохідною і ще й замкнена. Нас посадили у задню камеру, яку називали «стакан», один із них з балончика в камеру запустив газ і зачинив двері. Ми почали душитися і щоб врятуватися вибили задні дверцята, які вони не закрили на засув. Мені вдалося вирватися від них, залишивши в одного в руці жмут свого волосся, а в руках інших двох піджак і плащ, за які вони сподівалися мене втримати. Я передбачливо, йдучи на мітинг, зрізав усі ґудзики, бо заціпнутим вирватися б не зміг. Один з них, який мене тримав, хотів заціпнути мій одяг, а тоді здивовано сказав до іншого омонівця, що в мене нема ґудзиків. Тих хлопців, які були разом зі мною у воронку, доставили у Шевченківський райвідділ. Якщо б я не вибив двері і не вирвався, то нас усіх отруїли би газом, відвезли би на якусь дачу, залили через шланг у шлунок денатурату і сказали б, що ми пили на дачі і потруїлися. А на пляшці ще й відбитки наших пальців знайшлися б. І ніяких доказів насильницької смерті. Експертиза була їхньою.

Отже, на Клумбі відбулася перша молитва за те, щоб пам'ятник Шевченкові стояв тут. З того дня сюди постійно приходили люди, приносили квіти, читали вірші. Але перший букет тюльпанів поклав той чоловік, який молився на колінах і просив Господа, щоб тут стояв пам'ятник. Той чоловік стане активістом Клумби, братиме участь у багатьох мітингах і походах громадськості. А коли тут постане пам'ятник і молодята, які одружуються, приноситимуть сюди квіти, старий на псевдо Отаман читатиме молитву для них і благословлятиме їх, бажаючи купу діточок.

2 квітня 1989 року на мітингу, що був організований УГС на підтримку Івана Драча депутатом у Верховну Раду СРСР, зібралися люди. Мітинг проходив на площі Ринок біля пам'ятника Нептуну, який виступав подіумом для виступаючих. З протилежного боку на куті міськради зі стаціонарним озвученням виступав Яків Погребняк зі своєю командою комуністів і гебістів. Саме тут я заявив про спробу отруєння газом СІ-ЕН трьох активістів. Погребняк офіційно, просто на мітингу, запросив прийти до нього на прийом, щоб поговорити про цей випадок, але наступного ранку мені вручили повістку з'явитися у міську прокуратуру в зв'язку з відкриттям проти мене кримінальної справи за наклеп на правоохоронні органи. Вказівку відкрити справу дав Степан Крикливець, а вів справу Новіков, прокурор без правої руки.

4 квітня Богдан Горинь за рекомендацією Ярослава Мацелюка прийняв мене в УГС, де я просто у нього дав інтерв'ю на радіо «Свобода». Протягом тижня я розшукав хлопців, які разом зі мною були отруєні газом із балончика. Процак Ігор з Червонограда у письмовій формі дав підтвердження, яке я заніс Богдану Гориню, і Ривак Степан із Зимної Води. Тоді я подав зустрічну заяву в прокуратуру, де написав, кого ще біля собору Юра затримали і запхали у воронок, написав, що я їх знайшов, а тепер нехай їх шукає прокуратура. Новіков сказав, що знає їхні прізвища і адреси. Через три дні кримінальне провадження проти мене закрили. Це була перша кримінальна справа, а до 2001 року на мене було відкрито 10 кримінальних і 21 адміністративну справу і ні одної в судах я не програв. Одні справи закривали за відсутністю складу злочину, інші я виграв, не сплативши ні копійки штрафу, і жодної години не сидів за ґратами. Всі справи були політичними.

Ідея будівництва пам'ятника Т. Г. Шевченкові у Львові піднімалася інтелігенцією неодноразово, але отримувала спротив комуно-совітської гебістської номенклатури. Активістів, які піднімали це питання, починаючи з часів хрущовської відлиги, переслідували, звільняли з роботи. Одного з активістів – студента універу Сандурського було вбито на тодішній вулиці

Крилова (нині Горбачевського) біля кафе «Дружба» ножем у печінку. Це зробили гебісти. Сандурський, який втратив багато крові, помер у лікарні. Дійшло до того, що на офіційних заходах заборонялося співати «Заповіт» і «Реве та стогне Дніпр широкий», бо комуняки вважали їх націоналістичними гімнами. Багато студентів, зокрема Львівського університету імені Франка, поплатилися тільки за те, що проводили вечори та інші заходи, присвячені Кобзарю. Їх виключали з вузів, викликали на допити в КГБ, застосовували до них різні засоби впливу, аж до психушок і тюрем.

У 1972 році як у Львівському, так і у Київському університетах чинилося гоніння на студентів і викладачів. Окремі активісти були репресовані, отримали тюремні терміни. Реакційний окупаційний режим набирав обертів, усе, що не вкладалося в їхні ідеологію, вважалося антирадянщиною, «предательством Родіни» і каралося якнайжорстокіше «в назіданіє другім». Крамолою було навіть використання жовтого і блакитного кольорів поруч один з одним у стінгазеті. Я закінчував Львівську політехніку у 1972 році, а у 1975 році студенти філологічного факультету університету організували творчий гурток «Франкова кузня», до якого друзі запросили й мене. Гурток працював кілька місяців. Студенти збиралися, читали вірші, переважно свої, а ще Івана Драча, Ліни Костенко, Василя Симоненка, обговорювали актуальні теми, літературні публікації, критичні матеріали. В лютому вирішили випустити стінну газету. Я її оформляв як художник. Провисіла вона на філологічному факультеті в коридорі дві години. Здерли газету зі стіни Халіманчук і Гнатюк, які згодом перефарбувалися на найбільших патріотів в університеті, а тоді переслідували студентів і викладачів, строчили на них доноси у перший відділ кафебе.

Якось у перерві між парами у коридорі студенти стояли групами, гомоніли і один колега, не пам'ятаю прізвища, бо ми за прізвищами не зверталися один до одного, запитав мене як архітектора, яким я бачу пам'ятник Шевченкові у Львові. Я відповів, що у кайданах. Він не зрозумів мене, тоді я повторив, що бачу його в наручниках... Запала мовчанка.

Після того випадку зі стінгазетою секцію «Франкова кузня» прикрили.

У лютому 1989 року Управління захисту пам'ятників культури спільно з митцями відкривають конкурс на проект пам'ятника Т. Г. Шевченкові. Не всі кращі скульптори встигли включитися. Хтось мав якесь замовлення, хтось не сприймав цього конкурсу серйозно. В квітні в теперішньому музеї Пінзеля люди оглядали роботи скульпторів. Серед інших була й робота нашого колеги скульптора Степана Барана. Запам'яталася мені робота Мотики в стилі кубізму. Але з першого конкурсу нічого путнього не вийшло, але прогрес був, бо місто бурлило, люди хотіли мати пам'ятник і не десь, а на Клумбі. Люди збиралися, читали вірші Шевченка і свої, співали пісні «Заповіт», «Рече та стогне Дніпр широкий», козацькі, стрілецькі. Комуністична влада і КГБ спробували цей процес взяти під свій контроль. На засіданні в обкомі партії, куди були запрошені М. Голубець, Р. Іваничук і ще дехто, хто незабаром стане великим демократом, як Євген Гринів, обговорювали питання побудови пам'ятника. Яків Погребняк зі своїми дуполізами погоджувалися на будь-яке з трьох місць на Гетьманських валах біля порохової вежі, або на проспекті Шевченка, де був колись квітковий портрет, а зараз стоїть пам'ятник М. Грушевському, або на площі Галицькій, де зараз пам'ятник королю Данилу Галицькому. Але тут археологи при розкопках знайшли залишки древнього барбакану під землею і зробили висновок, що великого пам'ятника тут споруджувати не можна. Громада з Клумби не погоджувалася на жоден запропонований варіант, окрім того, який уже облюбувала на проспекті Свободи. Сюди внадилися різні агітатори-гебісти, заангажовані владою, які під виглядом патріотів переконували людей погоджуватися на місце біля порохової вежі, досить вмотивовано переконували, так що частина людей пристала на їхні вмовляння. Але інша частина твердих патріотів, які пройшли тюрми і ГУЛАГИ, стояли на своєму. Інколи між сперечальниками навіть виникали сутички. Гебісти все частіше засилали своїх агітаторів, але ядро упертюхів (я так їх полюбовно називав) викристалізувалося в

гарний колектив, яким треба було керувати, за що я вирішив узятися зразу ж після 1-травневої демонстрації. Мене в цій справі підтримали побратими з УГС Роман Оприск, колеги Андрій Колаєць, Богдан Собенко, Володимир Синюта. Ми почали проводити роботу з громадою. Сумнівних агітаторів почали впроваджувати з Клумби, інколи культурно попереджали, якщо ще раз появляться і будуть збурювати громаду, то будуть биті, а декому копняки приписували, як ліки, одразу допомагало, в голові розум появлявся. Богдан Стельмах написав вірш, в якому закликав приносити квіти на Клумбу, де люди хотіли бачити пам'ятник. Вірш роздруковували і передавали з рук у руки, що давало позитивний ефект.

Офіційно керувати Клумбою мені запропонує Богдан Горинь на раді УГС, яка підтримає його пропозицію. Моїм заступником буде обрано Романа Оприска. Це було 11 липня, а 14 липня 1989 року це рішення підтримав провід Руху, хоча ми з Романом уже більше двох місяців як підтримували на Клумбі порядок.

Після зібрання обкому партії Роман Іваничук в одній із газет опублікував статтю, в якій переконував львів'ян погодитися на один із трьох варіантів, запропонованих владою і рекомендував як найкращий на вулиці Підвальній біля порохової вежі. У тексті прозвучала «переконлива» фраза ніби на одній осі не може бути трьох пам'ятників, а чому не може бути Іваничук так і не пояснив. Якось він забрів на Клумбу, тоді люди оточили його, стали питати і дорікати, чому він наполягав, що пам'ятник має стояти на валах, назвали його Погнебняковим холуєм і почали домагатися, щоб він пояснив, чому виступив усупереч вимогам і побажанням громади. Мені ледь вдалося заспокоїти людей, яких він обізвав божевільними неуками. Ми відійшли вбік від тих, хто дуже бурхливо обговорював це питання, і я, дивлячись в очі пану Роману, промовив:

– Хто сказав, що буде три пам'ятники на одній осі? Їх буде тільки два.

– Як два? – перепитав Р. Іваничук.

– Кажу «два», бо Леніна не буде.

– Як не буде, ви маєте розум?

– Маю. Але Леніна там не буде, бо я його зніму, демонструю, чесне піонерське.

Роман Іваничук загарчав, аж з рота полетіли бризки слини, махнув на мене рукою, мовляв, ти такий самий, як усі, хто тут зібрався, дурні. Він плюнув і пішов геть.

У час виставки-конкурсу робіт скульпторів у музеї на площі Митній довелося проводити ще одну роботу з відвідувачами, не менш актуальну. Влада вирішила провести опитування громадян, який пам'ятник отримає більше голосів і де має стояти. Для цього була віддрукована невеличка картка-анкета, в якій треба було вказати номер скульптури, яку ви підтримуєте (скульптури були пронумеровані). Але найголовніше було не це. Ні один із пам'ятників не був зорієнтований на центральний проспект, більшість проектів мали прив'язку до вулиці Підвальної або ж до проспекту Шевченка. Але головним для влади було те, що люди повинні були вказати на одне з трьох запропонованих нею місць, що також було вписано в карточку. Головного місця – в центрі біля клумби не вказувалося. Коли ми зі Степаном Бараном прийшли оглядати виставлені скульптури, він підвів мене до своєї роботи і сказав, що всі проекти тут слабкі і ледь тягнуть на трійочку, але для нього головне участь у конкурсі, він знає, що не переможе, але переживає, що за домовленістю виграють старики-метри, а молодих відтиснуть. Я загварантував йому, що цього не допустить громадськість. Люди заходили і питали поради, який проект підтримати. Ми зі Степаном говорили всім, що тут немає вартої уваги роботи, але головне, щоб вони писали в анкеті, що хочуть бачити пам'ятник на центральному проспекті. Ми пішли до майстерні Івана Крисевича на вулицю Сербську, 3. Тут збиралися митці Закалик Ігор, Паночко Мирон, Василик Олександр, Юрченко Іван, Степан Баран. Ми домовилися по черзі ходити на виставку скульптур і агітувати людей, щоб викреслювали в карточці ті місця, де не повинен стояти пам'ятник Кобзареві, натомість писати «на центральному проспекті». Всі колеги погоджувалися, тільки Юрченко не підтримав, сказав, що як комуняки захо-

чуть, так і зроблять. Зрозуміло було, що буде ще один конкурс і нам необхідно було, щоб у наступному конкурсі фігурував центральний проспект. Коли я приходив сюди, то зустрічав Овсійчука, який також не вірив у те, що буде розглядатися місце на центральному проспекті біля Клумби. Він також сказав, що роботи слабенькі і що він звертався до метрів Кржавича, Миська, Самотоса, щоб вони дали дорогу молодим і допомагали тільки порадами, бо їх час уже пройшов і вони мислять стереотипами.

Наступний конкурс робіт відбувся через кілька місяців у Палаці мистецтв на вулиці Коперника.

Тим часом Клумба як неформальна організація набирала сили. Все більше і більше людей приєднувалося до масових заходів. У половині травня на Клумбі було встановлено металеву щоглу висотою 4 метри. А коли її зігнули і вкрали прапор, що був закріплений на ній, була встановлена інша щогла висотою 6 метрів і з грубшої труби, яку тяжко було зігнути. У червні Всеволод Іськів, який був керівником відділу культури міськради, привіз витесаний пірамідою камінь з Демні і встановив його посеред Клумби. Прапор і камінь почали по ночах охороняти хлопці, але не доглядали. Кагебісти, скоріше за все курсанти з політучилища на Стрийській, викрали камінь, він був невеликий. Тоді Іськів притягнув інший камінь, важенький, заввишки до грудей, який вистояв до кінця. Цей камінь постійно був обкладений квітами.

Новий конкурс на будівництво пам'ятника Кобзарю виграли брати Сухорські і взялися за роботу.

Коли першого разу зламали щоглу, викрали прапор і камінь, я знайшов на тому місці посвідчення чорного кубинця, курсанта Хосе Родрігеса Санчеса, яке досі у мене зберігається.

Ще у квітні в майстерні на вулиці Сербській, 3 я написав гуашшю на невеликій таблиці «Тут стоятиме пам'ятник Т. Г. Шевченкові» і відніс на Клумбу. Але цю таблицю через тиждень вкрали. Поки люди забирали її на ніч додому, все було добре, але як тільки залишили на одну ніч, вона одразу зникла. Іншу більшу таблицю приніс Юрко Волощак і я знову встано-

вив її на Клумбі між квітами. Хлопці щовечора її забирали. На Юрковій таблиці було написано «Тут стоятиме пам'ятник Тарасу Шевченку». Я забрав таблицю в майстерню і дописав на ній «Во віки віків, амінь», а потім приніс і встановив.

У кінці липня, щоб відімістити нам за збір підписів за демонтаж пам'ятника Леніну біля оперного театру, який ми почали 20 червня, шовіністично налаштовані москалики з російського товариства ім. Пушкіна вночі знову зігнули флашток і вкрали прапор. Люди були розгнівані, але доказів не було, хто це зробив. Прийшовши на Клумбу, я оглянув на-топтани на землі сліди і попросив людей, щоб не знищили їх. Я знав, що зловмисники повинні появитися тут знову, щоб побачити реакцію людей. Довго не довелося чекати. Протягом години на Клумбі появилось двоє молодиків, в одного з них на лацкані піджака був значок російського товариства імені Пушкіна. Я почав слідкувати за їхньою поведінкою. Вони походжали поміж збентежених людей, усміхалися, між собою про щось гутарілі. Потім один запідозрив, що за ними слідкують, щось сказав своєму товаришу і зник у натовпі. Я підійшов до того, який мав значок, і попросив його показати мені підошву свого черевика. Він підняв ногу, зігнувши її в коліні, я побачив рисунок підошви, який співпадав із відбитками на Клумбі. Тоді я взяв його за рукав (він не пручався) і підвів до слідів, щоб він подивився. Він усе зрозумів, почервонів і сказав, що то не він тут ходив. Я сказав йому, що знаю, де його шукати. Якщо він не хоче, щоб його забили, то нехай більше тут не появляється і нехай перекаже своїм на вулиці Короленка, що і їхній центр рознесемо до чортової матері. Після цього активісти Клумби двічі хотіли спалити це кубло змій. Коли я його розкрив, він швидко пішов геть. А наші вирівняли щоглу, закріпивши на ній український прапор, і більше ніхто його не рухав.

З самого початку збору підписів за демонтаж Леніна хлопці принесли на Клумбу стіл і крісло, кілька зошитів для підписів. На третій день зошит із 400 підписами пропав. Тоді ми почали біля столу ставити одного-двох вартових. Журнали

з підписами забирав наш колега в супроводі вартових до себе додому. Журнали були у трьох людей, один у мене.

У кінці червня наш активіст Ігор Желіско організував переносну радіостанцію і вів передачу, що називалася «Вільне слово з України». Відтоді постійно на Клумбі звучали українські пісні, а також велася агітація за збір підписів. З 20 червня до 13 вересня було зібрано 820 тисяч підписів за демонтаж пам'ятника Леніну. До речі, автором цього пам'ятника у Львові був Меркулов, той самий, який був автором пам'ятника Леніну в Києві на бульварі Шевченка. Отже, нами була пророблена величезна підготовча робота до знаття пам'ятника у Львові. А потім ми дали оголошення, що 20 вересня відбудеться демонтаж. Але обласна влада була проти цього. Напевно тому мене тричі викликали в міське управління міліції, щоб відмовити від демонтажу. Два рази я з'являвся, а на третій раз просто не пішов. Міліція вела себе коректно. Сидів у кабінеті і товариш із КГБ і тупо мовчав, тільки скоса поглядав на мене. Коли я їм сказав, що поїзд пішов і зібрано вже більше 800 тисяч підписів, мент аж присвиснув і не повірив. Я сказав їм, що ці підписи продубльовані і ми зберігаємо їх у надійних місцях. Спитав, може вони хочуть, щоб я привів їм під управління з десятків тисяч людей через два дні. Мент сказав, що не бажано. На цьому ми розійшлися. Вони нічого не писали, я також.

І все ж громада змушена була перенести демонтаж з 20 на 14 вересня, бо комуністи відправили делегацію до Горбачова, щоб поставив два бронетранспортери біля їхнього вождя у Львові, як у Ризі.

Розповім ще деякі деталі, пов'язані з демонтажем. Коли ми з Романом Оприском на огорожі зі щитів навколо пам'ятника Шевченкові, де проводилися роботи, прикнопчили 11 вересня перші два оголошення, написані фломастером, зарухалися ура-патріоти. Першим зарухався Віктор Фурманов, який захотів отримати дивіденди. Наступного дня, взявши якийсь невеличкий кран «Газон», що не дотягав до голови «вождя», він пригнався демонтувати його. Міліція не дала, забрала кран.

Після 13 вересня, коли відбулася сутичка між клумбівськими активістами і курсантами політучилища, що на Стрийській, наші відбили напад і залишилися разом зі сну-мівцями на нічне чергування, обліпивши Леніна плакатами. Я чергував з ними до третьої години ночі. Ввечері з'явився Ігор Коцюруба й почав роздавати команди, ніби він головний організатор. Я підійшов до одного свого активіста і так, щоби чули всі і Коцюруба також, запитав, хто тут так хоче керувати, нехай бере мегафон і керує. Всі на хвилину притихли, потім підійшов пан Стах на псевдо Лисий і сказав, щоб ступили бузі і робили те, що скаже Петрик, без самодіяльності. Він був за віком найстарший і з перших днів на Клумбі проводив агітаційну роботу, тому мав авторитет. Коцюруба все зрозумів. Він колишній афганець, активний член СНУМу.

Клумбівські активісти швидко реагували на поточні події, підтримуючи рішення проводу УГС і Руху. Багато акцій започатковували ми самі, такі як десанти в інші міста України – Івано-Франківськ, Тернопіль, Хмельник, Вінниця, Київ, Полтава, Житомир, Шепетівка, Луцьк, Чернівці, Жовті Води... Про кожен десант варто написати окремо. А зараз розповім про поїздку в Жовті Води весною 1995 року.

Ініціатором і організатором поїздки був клумбівський активіст Іван Колаєць (Сотник), допомагав йому пан Стах (Лисий) і брат Андрій (Професор). Іван узяв у Всеволода Іськіва, члена ради Руху, адресу координатора Руху в П'ятихатках Махоні, замовив автобус в автоколоні, де колись працював. Замовили хлопці дубовий хрест висотою майже 5 метрів. На електроламповому заводі «Іскра» придбали вісім ящиків жарівок для рухівців у П'ятихатках. Виїхали зі Львова 30 квітня після 17 години, від штабу Руху. Було нас 18, в тому числі дві жіночки. В «Ікарусі» їхалося нормально. Стійка хреста з перекладиною лежали в проході. Зранку близько 7 години зробили зупинку в лісі, щоб розім'яти ноги. Весняний ліс пахнув пробудженою землею і травами. Я набрів на дуже гарну рідкісну доволі велику жовту квітку, яку тільки одного разу ще малим бачив у лісі в Рудно. Цю квітку в народі називають биче око. Подібна до тих,

що ростуть на болотистих озерах. Покликав колег, щоб помилювалися нею. Їхав я в П'ятихатки після сильного бронхіту, та зміна клімату допомогла мені швидше одужати. В П'ятихатки приїхав зовсім здоровим. Біля якоїсь господи ми набрали з криниці відро води, помивалися, перепочили і пішли за адресою шукати рухівця Махоню. Через пів години Іван, Стах і Махоня вже прийшли до нашого автобуса. Чутка про наш приїзд розлетілася селищем, люди підходили до нас, віталися. Всі вийшли подихати і познайомитися. Махоня показав, куди вивантажувати пачки з жарівками, планував їх продати і мати кілька сотень гривень на роботу організації. Місцеві комуняки також швидко довідалися про наш приїзд, думали, що ми щось затіваємо, можемо повалити їхнього Леніна. Махоня сказав, що комуняки з нагоди 1 травня гульбанили, нині ледве теплі і їм тепер не до нас. Але все таки чоловік 5 слідкували за нами, що ми будемо робити далі. Незабаром ми знову сіли в автобус і поїхали за 2 кілометри в поля, на пагорби, де колись тривали бої козаків з військом Речі Посполитої. Бої проходили з 1 травня 1648 року, коли Богдан Хмельницький розтрощив польське військо під командуванням сина Потоцького. Пан Стах (Лисий) запросив на поїздку з нами молодого священика, який відправив молебен.

Ми витягнули з автобуса дубовий хрест. На найближчому пагорбі від дороги хлопці збивали стійку з перекладиною, інші вибирали місце, де встановити хрест. Почали підходити місцеві жителі, жінки, кілька діточок і спостерігати за нашими діями. Ми вибрали місце на найвищому розлогіму пагорбі, перехрестили його, змовили «Отче наш» й почали копати шурф, видряпали кілька каменів із вапняка, які потрапили під лопату. І тут до нас наблизився старший сивий чоловік, привітався з Махонею і з нами, представився «професор Дорошенко» і сказав, що досліджує епоху козацтва і зокрема бої під Жовтими Водами і Корсунем. Ми встановили хрест, затовкли каменюки з боків у шурф і розпочали мітинг пам'яті. Під час мого короткого виступу по мегафону дорогою до нас під'їхав «Москвич». Я передав слово для виступу Махоні, а той – професору, з яким дружив. Професор розповів про історію боїв, про Б. Хмель-

ницького. Підійшло ще кілька людей з «Москвича», які також почали слухати виступи. Махоня коротко доповів про історичні події, показавши, де розгорталися бої, сказав, що там варто було би провести розкопки. Мітинг тривав більше години. Наш священик, який привіз із собою свячену воду, окропив хрест. Почали фотографуватися. Діти радісно стрибали, бавилися. До нас звернувся коренастий чоловік з «Москвича» і всіх запросив у школу, Махоні сказав, щоб він нас туди провів, щоб не блукали, а сам зі своїми людьми сів у «Москвич» і поїхав. Махоня сказав, що це голова колгоспу, гарна людина, хоч і партійний. Ми поїхали в школу, забрали в автобус жінок і дітей. Нас запросили в їдальню, де дві жіночки вже наливали в тарілки борщ. Ми змовили молитву і розпочали трапезу. З кухні почали виносити друге. Голова сказав, що не годиться приступати до другого, не пошанувавшись по 50 грамів. Ми почали відмовлятися, а він сказав, що тут ніхто нікого не примушує і передав пляшку Махоні. 750-грамова пляшка швидко спорожніла. Ми подякували за обід, вийшли на подвір'я погомоніти. Голова запитав моє прізвище, звідки я родом. Я розповів, що по маминій лінії я галичанин з Тернополя, а батьків рід Петриків походить з-під Умані. Наш предок козакував у Мазепи в Батурині, звідти і йде моє коріння. Петриківські розписи – це ваша Дніпропетровщина. Розповів, що мій батько 7 років відбував у сталінських таборах без права повернення на Батьківщину. Потім голова колгоспу почав розповідати про себе. Незаможну селянську сім'ю розкуркулили, дідів викосив голодомор. Батько розповідав йому, як їли полову. Ні котів, ні собак, ні щурів у селі не залишилося, все поїли. Вимирали люди цілими родинами. Закінчував вечірню школу, працював у колгоспі, пішов в армію, де процвітала дідівщина, правда, зумів за себе постояти. Служив у Казахстані. Сказав, що його прізвище Чуприна. Я запевнив його, що в нього справжнє козацьке прізвище, від чого він дуже зрадів.

Через два місяці комуняки виключили його з партії, зняли з голови колгоспу, та встиг прокласти дорогу до пагорбів, де був встановлений наш хрест, який комуняки боялися рухати.

Чуприна планував займатися фермерством, як писав нам у листі Махоня.

Хронологія десантів

14 червня 1989 р., на Зелені свята, відбувся наш перший десант до Франківська, до могил Українських Січових Стрільців.

8 липня 1989 р. – десант до Полтави. В. Яворський, О. Петрик, М. Приймак, І. Гарбар, А. Кардаш, Р. Кардаш, Н. Стецик, Йосип, затримані, депортовані.

31 липня – десант до Тернополя, де Марія Куземко і Левко Горохівський провели мітинг-молебень на могилах УСС і жертв сталінських репресій.

6 серпня – десант до Києва на підтримку екологічного мітингу киян, де звучали політичні мотиви.

13 серпня - молебен біля пам'ятника Володимиру Великому, який провів отець Гаврилів і пікет під Верховною Радою проти арештів Кагарлицького і Корчинського.

19 серпня на горі Маківці утворено СНУМ.

20 серпня – десант до Франківська, де було вбито 12 серпня Романа Левицького.

23 серпня – десант у Вільнюс, живий ланцюг Вільнюс-Рига-Таллін.

24 серпня – десант у Харків.

25 серпня – Сорочинський ярмарок, об 11.00 відкриття ярмарку козацьким маршем на конях, підняття прапорів. Ми були затримані і доставлені в Миргород у міліцію, де порозумілися з начальником Марченком.

27 серпня – десант у Донецьк на мітинг-реквієм на стадіоні «Шахтар».

7-9 вересня – десант у Хуст, мітинг-реквієм присвячений А. Волошину.

10 вересня – десант у Сколе, Верхнє Синьєвидне.

20 вересня – початок фестивалю «Червона рута».

23-24 вересня – десант у Чернівці, святковий концерт-конкурс «Червона рута».

30 листопада – десант до Вінниці на підтримку Муляви. Акція руднівського Руху.

7-8 грудня – Полтава, Гадяч. Організатори Петрик, Сарвас.

14 грудня – десант до Хмельницького. Мітинг Руху.

8-9 січня 1990 року – десант до Вільнюса. Пікет Горбачова і Олійника.

Перші революційно-просвітницькі десанти

З активізацією громадсько-політичного життя у Львові у 1988 на початку 1989 року, зі створенням прогресивних політичних та громадських організацій, зокрема Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка, Української Гельсінкської Спілки, Християнсько-демократичної партії, «Товариства лева», а також зі створенням 7 травня 1989 року наймасовішої консолідуючої сили – Народного Руху України за перебудову, появилась можливість координувати громадсько-політичні здвиги у Львові, зокрема протести, мітинги, пікети, походи тощо, які виникали в місті, зорганізовані окремими групами політичних лідерів, але частіше спонтанно. Уже майже рік як тривала боротьба за встановлення пам'ятника Т. Г. Шевченку в центрі міста, що на початку 1989 року переросла в публічне протистояння громадськості Львова тодішній комуністичній владі. Всі ці процеси розгорталися на фоні виборчої компанії до Верховної Ради Східного Союзу. Комуністична влада проштовхувала вигідних їй кандидатів. Громада відстоювала інших, реалізуючи своє конституційне право, яке тоді вже декларували ініціатори перебудови, точніше «перестройки» в Кремлі. У цей час із більш активної частини громадян утворилася одна неофіційна сила, яку називали «Клумба». Це була свідомо частина львів'ян, ра-

дикально налаштована на спротив існуючій системі. Люди почали збиратися в центрі міста з початку березня, а стабільно з 7 квітня 1998 року. Атмосфера у Львова ставала все більше революційною. Мітинги і походи по місту стали систематичними, відбувалися майже кожного дня. Місто нагадувало паровий котел, що от-от вибухне. Жодна з новостворених організацій, ні УГС, ні Рух, ще не були спроможні повністю контролювати політичні процеси, тому була постійна загроза провокацій, сутичок із міліціонерами, яких влада налаштовувала проти людей. Після прориву кордонів міліції 1 травня 1989 року під час демонстрації трудящих і походу проспектом під синьо-жовтими прапорами повз трибуну, з якої комуністична верхівка приймала парад, львів'яни почулися впевненіше і більш монолітно.

Саме в такій атмосфері надійшла інформація, що в Івано-Франківську громадськість міста хоче провести молебен на могилах Українських Січових Стрільців на Зелені свята. Могили УСС були зруйновані совітами, знаходилися в парку неподалік від драматичного театру. Уцілів чи не єдиний пам'ятник композитора Дениса Січинського. Саме тут мало відбутися зібрання громади. Цю інформацію наші люди отримують від батька Петра Січка з Долини на раді УГС. Його син Василь Січко, теж активіст УГС, сидів у Франківському СІЗО, отримавши 10 діб. На раді УГС, головою якої був Богдан Горинь, прийняте рішення, щоб виїхати у Франківськ на підтримку акції. Організовується кілька груп із осередків УГС для виїзду в це місто. Передбачаючи, що міліція спільно з КГБ будуть чинити перепони, включно з арештами, основна група в складі восьми чоловік виїхала ввечері напередодні електричкою з Моршина. В групі були активісти УГС А. Закорчевний, О. Петрик, О. Вітович, Наталя Стечик, Р. Дідух, В. Петерхнов, І. Химко, Я. Киценяк. До Франківська прибули близько п'ятої години ранку. О 5 год. 40 хв., розгрупувавшись і тримаючи один одного в полі зору, вирушили в розвідку в бік центру, до театру драми. Домовилися, коли почуємо шум воронка, які шастали по місту, розвертаємося і робимо вигляд, що рухаємося в бік вокзалу. По можливості ховаємося в дворах або в під'їздах.

Так ми дійшли до якоїсь церкви, де причаїлися, бо дорогою знову промчали два воронки з ментами. О 6 год. 15 хв. ми були вже на місці і розсипалися, стоячи в різних місцях. Через 10 хвилин підійшов старший чоловік невисокого зросту і почав за нами спостерігати. З його зовнішності, з одягу було видно, що він швидше за все не стукач. Ми покликали його і почали з ним спілкуватися. Він сказав нам, що планується молебен на похованнях УСС, але на проведення його влада дозволу не дала, не дозволили й там прибрати, все заросло кущами. На підходах до театру нікого не було, тому ми вирішили сфотографуватися біля пам'ятника Січинському з синьо-жовтим прапором. Той невідомий чоловік попросив сфотографуватися з нами.

О 6 год. 30 хв. ми помітили двох молодиків у плащах, які рухалися від театру, тому вирішили передислокуватися в бік вокзалу. Старший чоловік сказав, що частина франківських активістів буде збиратися біля вокзалу. До того ж мав прибути поїзд зі Львова з другою групою наших. Третя група добиралася автобусами, які близько восьмої ранку були заблоковані ментами на під'їзді до Франківська з мотивацією профілактики ящура. Поїзд зі Львова також зупинили у Ямниці і затримали більше, ніж на дві години.

Ми вирішили свою акцію розпочати від вокзалу, так як тут уже було згромадження людей, які прибули з районних центрів і сіл. Вони гуртувалися невеликими групами на привокзальній площі, були одягнуті по-святковому, дехто у вишиванках. О 8 год. 15 хв. ми сформували колону з восьми чоловік по двоє і підняли три синьо-жовті прапори. Один прапор я тримав у резерві на собі на випадок, якщо по дорозі менти вирвуть у нас прапори, то щоб під час молебну підняти хоча би один прапор. Пізніше, в час молебну, піднімуть стяг франківчани, яким я його подарую від імені львівської громади.

Коли над нашою колоною замайоріли синьо-жовті прапори, на площі запанувала тиша. А за якусь мить залунали оплески. Ті люди, які стояли ближче до нас, підбігли, щоб привітатися. Інші стояли поодаль і аплодували. Площа перед вокзалом

сповнилася гулом голосів. Ми пішли від вокзалу уже вивченою вулицею до місця проведення акції. Через кілька хвилин після того, як колона вийшла з привокзальної площі, поруч із нами появився міліцейський воронк. Люди, які спочатку збиралися йти разом із нами під синьо-жовтими прапорами, зупинилися, щоб подивитися, що буде відбуватися. З воронка через гучномовець посипалися погрози і вимоги прибрати прапори. Але ми ще твердіше закрокували, відбиваючи маршовий крок. Воронк їхав поруч із нами і далі сипав погрозами. В якийсь момент машина під'їхала майже впритул до колони і ми вже були готові до нападу. Прапори несли Наталя Стецик, Роман Дідух і Олег Вітович. Час від часу передавали їх один одному. Франківчани йшли окремими групами за 30-40 метрів тротуаром з іншого боку дороги. Спостерігаючи за колоною, люди відкривали вікна своїх осель, вітали національні прапори зі сльозами на очах, вибігали на балкони і на подвір'я. З міліцейського воронка постійно звучали вимоги і погрози, але колона ні на секунду не припиняла ходу. Команди з воронка тільки привертали увагу до колони і виходило так, що вони рекламували акцію, бо люди, чуючи їхні команди через гучномовець усе частіше вибігали нам назустріч. Велика частина людей від вокзалу побігла паралельною вулицею. Нарешті ми пройшли найбільш небезпечну ділянку дороги повз обком партії, де також стояли міліціонери, які з цікавістю спостерігали за подіями. Тут до нашої колони приєдналося троє людей середнього віку, які сяяли від щастя, що крокують під синьо-жовтими прапорами. Ми вже підходили до пам'ятника Д.Січинському, куди вже збіглося більше сотні людей. Воронк вимкнув гучномовець, з якого почувся на прощання невиразний матюк і машина спочатку відстала від колони, а потім узагалі зупинилася.

У нас на душі трошки відлягло і ми зрозуміли, що при такій кількості людей ми дамо собі раду з «правоохоронцями». Кількість народу швидко зростала. Вони бігли до нас з усіх боків. І вже в оточенні сотень людей ми дійшли до місця збору. Через яких 15 хвилин людей зібралося вже кілька тисяч. Прибув сюди і священник, той був отець Семкайло, якого я вже

знав. Він поправляв на собі священницькі ризи, готуючись до відправи. До пам'ятника підійшов якийсь обкомівський функціонер і сказав, що мітинг не санкціонований, але його репліка потонула в людському гулі невдоволення. Отець Семкайло почав відправу. Наша колона продовжувала в час відправи тримати національні стяги. Після відправи отець мав 20-хвилинну промову. Після промови отця, я взявся вести мітинг. До слова запросив Петра Січка, який розповів, як руйнували могили тих, хто загинув за волю України. Виступили Петрик, Вітович, хтось із франківчан. Коли мітинг закінчився і люди почали розходитися, Петро Січко закликав іти пікетувати СІЗО, де сидів його син. На завершення мітингу прибув Ігор Деркач із кількома активістами УГС, які приїхали поїздом. Після мітингу частина людей пішла до тюрми з вимогою звільнити Василя Січка. А ми в оточенні тисячі чоловік пішли під прапорами до вокзалу. На привокзальній площі ми опустили стяги і пішли в найближчу їдальню, щоб напитися чаю або компоту, бо втомилися нічним переїздом електричками і подальшими подіями. Франківська громада не мала великих прапорів, а лише кілька маленьких, але на акцію зібралось до 70 тисяч чоловік.

Ігор Деркач також виступив перед громадою, бо ще не всі встигли розійтися. Він наголосив на необхідності створення в Україні демократичних інституцій і відміни 6-ої статті Конституції про керівну роль компартії, це була одна з програмних вимог УГС. Активісти Руху, що тільки зароджувався, констатували, що без львів'ян цей мітинг під національними прапорами був би зірваний комуно-гебістами, які підігнали сюди пів сотні комсомольців з червоно-синіми і червоними прапорами, які після початку нашої акції опустили свої червоні шмати, а потім зовсім забралися геть. Громада франківчан була з львів'янами до того моменту, поки вони дочекалися поїзда. Я ж з двома активістами УГС із селища Рудно Р. Білем і В. Твердем відбув до Львова мотоциклами, якими вони приїхали. По дорозі пости ДАІ, які влада поставила, щоб блокувати в'їзд до Франківська, чотири рази зупиняли нас і перевіряли документи. Були навіть зроблені з дощок і бляхи спеціальні корита з трачинням, поли-

тим якоюсь смердючою рідиною, ніби для захисту від ящура. І всі машини, весь транспорт, і навіть піші люди, повинні були проходити через це корито. Люди відразу придумали жарт, що компартія захворіла ящуром.

Десь приблизно о 17 год. 30 хв. ми прибули у Львів, на Клумбу, де я все розповів нашій громаді. Так як це були Зелені свята, то на Клумбі зібралося багато народу і був проведений ще один мітинг, до якого долучився член УГС Оприск Роман і ще два поети, які щонеділі читали тут свої вірші.

Після мітингу я зі своїми колегами поїхав у селище Рудно, де зібрав оргкомітет із проведення мітингу 21 червня 1989 року, на який були запрошені всі представники і керівники громадсько-політичних сил Львова.

Необхідність проведення мітингу в селищі Рудно полягала в тому, щоб розширити сферу політичної боротьби, розкидати вогонь спротиву комуно-більшовизму на околиці міста, навколишні села і віддалені райони.

Перший десант на Крути

У січні 1990 року я вже описував для газети «Віче» першу виправу делегації від Львівщини під Крути, де в пам'ять полеглих героїв нами було встановлено березовий хрест. Відтоді минуло десяток років і під Крутами було встановлено пам'ятник, до якого приходять люди і віддають шану українським героям, котрі, як спартанці під Фермопілами, стали на захист своєї нації, своєї держави і склали голови у нерівному бою з московськими окупантами.

13 грудня 1989 року активістами Львова і Моршина було організовано для поїздки під Крути два автобуси «Ікаруси». Нами було виготовлено березовий хрест на честь звитяги полеглих студентів. У делегацію входили: хорова капела з Моршина, яку залучив М.Мелень, вірні УГКЦ зі священником та

черницями, активісти Клумби, яких залучив я, кілька рухівців, від «Меморіалу» їхав Сергій Жишко. Перед поїздкою познимкувалися на згадку біля Порохової вежі у Львові. До автобусів, які тут стояли, прийшов І. Гель зі своїм «особистим» оператором Андрієм Ліщинським, який познимкував нас на кінокамеру. Ми агітували і їх їхати з нами, але вони відмовилися, казали, що мають важливі справи. Гель дав інтерв'ю на камеру і побажав нам успішної поїздки. Керівником одного автобуса, точніше старостою, було призначено С. Жишка, а так як я вже мав досвід проведення багатьох десантів і мегафон, то опікуватися іншим автобусом було доручено мені. Та й взагалі проведення цієї акції, оскільки я мав досвід.

Близько 11 години ми виїхали від Порохової вежі. Їхали неспішно, зупинялися в Рівному, в Новограді-Волинському вшанували Лесю Українку біля її пам'ятника, зупинялися в Житомирі. Пізно ввечері зупинилися в Києві, заночували в автобусах. О шостій ранку виїхали з Києва. Десять близько восьмої ранку 14 грудня (на мій день народження) прибули на станцію Крути. Автобуси зупинили за 300-400 метрів від станції. Вирішили розвідати ситуацію. Домовилися спочатку вийти без прапорів, невеликою групою попрямували в бік станції і вирахували, що там нас уже чекають, як вони казали, «местніє». Тоді ми прийняли рішення, яке я запропонував. У кожному автобусі залишити по 6-7 чоловік для охорони, щоб нам не побили вікон і не поштрикали колеса. Решта, близько 40 чоловік, рушили до станції, взявши з собою національні прапори, але поки не розгортали. В мене був гучномовець. Біля станції нас зустріло також близько 40 чоловік, які були агресивно налаштовані і зразу ж здійснювали ґвалт, викрикали образи і погрози. Ми домовилися не відповідати їм образами, а порозмовляти спокійно і виважено. Було зрозуміло, що громаду, яка нас зустрічала, готували і налаштовували на сутичку, бо позаду стояло кілька міцної статури товарищів, ймовірно перебрані в цивільний одяг міліціонери, були тут і товарищі з КГБ, кілька міліціонерів у формі стояли осторонь, очікуючи початку сутички, згідно зі сценарієм, який підготували.

Першими в наступ пішли кілька жінок і близько десятка дядьків, які кричали: «Бандьори, убірайтесь! Ми вас не пріг-лашали. Что ви нам не дайте спокійно жіть? Ёзжайте откуда пріехали». Вони, розмахуючи руками, йшли в наш бік. Настав час наших активістів і мого мегафона, який подіяв на них гіпно-тично. Я пояснив, що ми приїхали не сваритися, не нападати, а поспілкуватися, послухати людей, які ще щось пам'ятають і можуть нам розповісти, вшанувати пам'ять студентів, які загинули на полях під Крутами. Якесь жіночка заверещала «Зачем вам палкі?!». Я пояснив, що це національні прапори і попросив одного з моїх колег розгорнути стяг. Коли він розгорнув його, хтось простогнав: «Ти смотрі, петлюровській флаг!». Довелося знову спокійно, але вже без мегафону, пояснювати, що це пра-пор національний, що «тот, на стенке станції, флаг Советского Союза», а синьо-жовтий – це національний український, що ще козаки з таким прапором на Запорізькій Січі проводили свої зі-брання і походи. Поступово агресія у місцевих зникла і обидві групи зблизилися і почали нормально дискутувати. Здоровані і міліціонери стояли віддалік позаду. В людей почали виника-ти суперечки з окремих питань, але поступово перейшли до розмови про Чорнобильську трагедію. Вони питали нас, хто в цьому винен. Ми пояснювали, що винна влада, яка знала про вибух, про радіацію, а погнала людей із дітьми на парад Хрещатиком. Якось мені прийшло на думку запитати, звідки їм привозять картоплю, чи вони знають, чи часом не із чорно-бильської зони і скільки вона коштує. Дядько сказав, що вони не знають, звідки її привозять у магазин і що коштує вона два карбованці і 50 копійок. А я сказав, що у нас картопля на базарі коштує 1 карбованець 20 копійок. Хтось пробурмотів, що у них удвічі дорожча. Якусь мить тривала мовчанка. Якийсь дядько запитав: «Хто там у вас в автобусах, чи не бойовики?». Я зро-зумів, що місцеві комуняки їх накрутили і залякали. Адже кому-няки і гебісти постійно використовували одну і ту ж брехливу формулу, що приїдуть із Галіції бандерівці-бойовики і будуть їх убивать. Це ми чули в Житомирі, Полтаві, Харкові та інших містах на Сході України. Я спокійно сказав, що в автобусі ми

привезли березовий хрест і хочемо, щоб вони нам підказали, де краще його поставити, що в автобусі є священик і хорова капела, щоб відспівати Службу Божу після того, як встановимо пам'ятний хрест. Ця інформація ще більше пом'якшила стосунки з тими, які ще недавно готові були до бійки. А через пів години громади спокійно спілкувалися. Хоча невеличка групка чоловіків стояла осторонь, курили і не приєднувалися до розмови. Нам стало зрозуміло, що то були ті, хто серйозно готувався до сутички. Вони зрідка вигукували якісь репліки.

Почувся стукіт коліс і гудок поїзда, що наближався до станції. З людьми, які продовжували гаряче дискутувати, залишився Сергій Жижко, а я з Іваном Колайцем на псевдо Сотник вийшли на колію. До станції прибула електричка з Києва. З електрички, як з мішка, висипало близько 30 снумівців, київських і львівських хлопців, які відразу розгорнули національні прапори. Один прапор був червоно-чорний. Снумівцями керував Олег Вітович. Я привітав їх через мегафон і коротко поінформував про наш приїзд. Вони здійснювали радісний галас, стали в колону і рушили до наших дискутуючих громад. Як тільки комуняки і гебісти побачили колону з прапорами, їх вітром здуло в одну мить. З місцевих з нами залишилося людей 15, які продовжували дискутувати і навіть вітали новоприбулих снумівців.

Перед вокзалом нами було розгорнуто близько 12 прапорів. До мене підійшов чоловік років 70, середнього зросту, який мало говорив, не особливо виділявся серед інших. Чоловік відвів мене вбік і сказав:

— Я не знаю, що мені завтра буде, але зараз я вас поведу і покажу, де були бої і де найкраще встановити хрест, щоб його було видно і з залізниці, і з асфальтової дороги. На тих полях, де тривали бої.

Я попросив усіх сформувати колону і рушати в бік переїзду, куди показав місцевий чоловік. Кілька наших активістів пішли до автобусів, щоби поближче під'їхати до переїзду.

Прибувши за переїзд і зійшовши з дороги, ми почали вибирати місце, де встановити хрест, який хлопці винесли з

автобуса у розібраному вигляді, вертикальний стовп і перекладину і почали збивати до купи. Вертикальну частину ледве витягнули з автобуса, бо мала довжину понад 4 метри. Нарешті остаточно вибрали місце й почали по черзі довбати лопатою замерзлу більше, ніж на 20 сантиметрів, землю. За пів години викопали шурф глибиною більше метра. Внизу до основи хреста прибили шматок поперечки, щоб його було важко витягнути, і під супровід хористів, які співали «Червону калину», опустили хрест у шурф. Щоб надійніше його закріпити, я запропонував нанести каменів. Це був грубий річковий гравій, який ми засипали в шурф уперемішку з землею і втрамбували. Встановивши хрест, почали молебні за полеглих. До мене знову підійшов той чоловік, який привів нас сюди, і попросив, щоб я пішов із ним. Дорогою він переповідав мені заповіді свого батька, від нього віяло доброзичливістю. Ми пішли у зворотньому напрямку, потім повернули направо дорогою на поля приблизно на віддаль до кілометра, де вже виднівся ліс. Він показав рукою і мовив:

— Бачите, на цих полях були вириті захисні рови, де хлопці другого дня тримали оборону аж до вечора, тут вони і погинули від рук оскажених п'яних кронштадтських матросів, які були кинуті сюди з Муравйовим на штурм. Загиблих заборонили поховати. П'яні матроси ходили по шанцях і по кілька разів із люттю штрикали мертві тіла. Наступного дня наказали місцевим повипускати на поле свиней і собак, щоб вони порозтягували тіла загиблих. Мій батько з колегами ночами прокрадалися на поле, щоб хоча б землею присипати мертві тіла. Частину полеглих тільки на четвертий день закопали в землю біля залізниці, а частину люди ночами засипали ось тут, на цьому полі, де йшли бої. Ось бачите це підвищення за 30 метрів від дороги, тут вони були зариті. Потім місцеві жителі насипали могилу висотою більше трьох метрів і поставили хрест. Але у 30-их роках могилу розрівняли, розгорнули тракторами. Ось бачите, цей ґрунт відрізняється від ґрунту на полі.

Дійсно, на рівенькому, як стіл, полі було видно підвищення та інший, світліший колір землі.

Коли ми повернулися до щойно встановленого хреста, молебен закінчувався і розпочався мітинг. Виступали М. Мелень, С. Жижко, О. Петрик, О. Вітович. До слова запрошували місцевих людей, але вони не відважувалися, стояли на обочині дороги, знявши шапки. Було їх близько десяти, в основному старші люди. З ними ще стояв молодий хлопець і дівчина років десяти-дванадцяти.

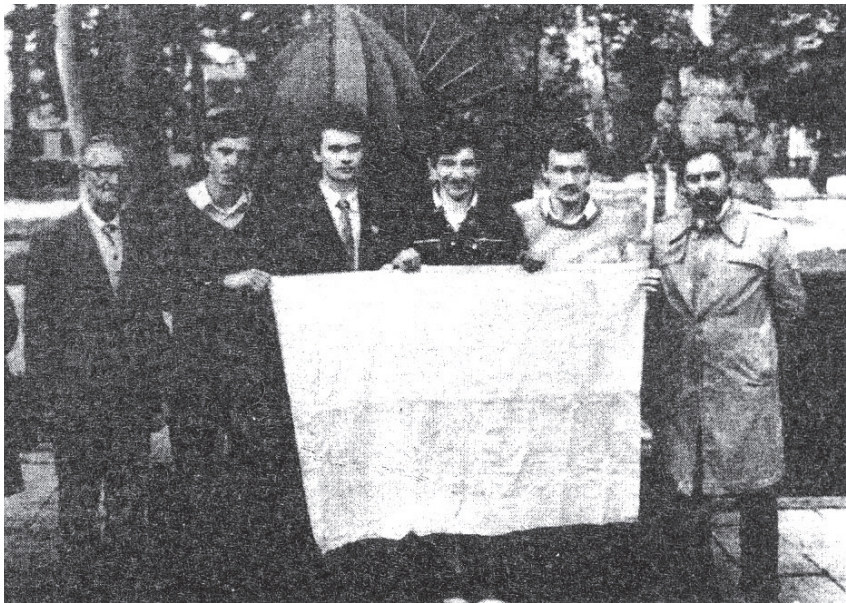
Після мітингу співав хор. Частина людей пішла до автобусів, а з три десятки стали до фотографії на пам'ять, яку я пізніше побачив у книжці М.Меленя «Стежками позачасових зустрічей». Потім ми попросили місцевих, щоб не дозволяли знищити посвячений хрест, щоб по можливості доглядали за цим місцем, попрощалися і відбули в Київ, а далі до Львова.

Так уперше в час московської комуно-більшовицької влади 14 грудня 1989 року було вшановано українських героїв, які полягли за Українську Народну Республіку. Їхній дух і героїзм будив свідомість прийдешніх поколінь і кликав до боротьби за Українську Соборну державу. Слава Героям!

Десанти

Хронологію подій масових революційно-пропагандистських десантів, які проводили львів'яни протягом 1989-1993 років, я вже описував, можливо не деталізуючи, як відбувалися акції. На жаль, багато моїх записів було втрачено під час переїзду з житла на вулиці Бандери, 47-а на квартиру на вулиці Чупринки, 62. Окремі матеріали, що були в пачках складені на горищі, що належало нашій сім'ї, були розкидані поруч зі складеними мною речами, бо деякі сусіди також мали ключі від цієї частини горища.

Тепер я, через десяток років, вважаю своїм обов'язком поновити для історії ці події якомога детальніше. Тож розпочну опис з першого десанту 14 червня 1989 року на Зелені свята до Івано-Франківська.

Перший десант УГС та Клумби в Івано-Франківську.
Справа наліво: О.Петрик, А.Закорчєвний, В.Трубійчук,
О.Вітович, І.Химко та громадянин з Івано-Франківська з синьо-
жовтим прапором. 14 червня 1989 р.

Знаючи, що франківчани мають наміри провести молебен на зруйнованих совітами могилах Січових Стрільців у парку неподалік драматичного театру, за рішенням проводу Української Гельсінкської Спілки, шестеро наших активістів, зокрема, Олег Вітович, Андрій Закорчєвний, Володимир Трубійчук, Наталя Стецик, Ігор Химко і я – Олег Петрик, поїхали туди, щоб організувати акцію під синьо-жовтими прапорами і пробудити франківчан.

Щоб гебісти нас не вирахували, ми добиралися електричкою вночі до Моршина, бо автобусом було би надто помітно, а поїзд зі Львова прибував надто пізно вночі. Тож з Моршина нічним поїздом прибули до Франківська близько п'ятої години ранку. Звичайно, менти і гебісти знали про молебен, тому було небезпечно від вокзалу містом йти великою групою. Ми домовилися йти поодинці, тримаючи один одного в полі

зору. Так примандрували до якоїсь церковці, де четверо заховалися, а двоє поодинці курсували колами прилеглими вулицями. Ми з-під церкви підглянули, як два менти з раціями пройшли неподалік, розглядаючись на всі боки. Переживали, щоб наші розвідники на них не наштовхнулися, бо навкруги не було видно ще жодної людини. Близько сьомої ранку на вулицях почали появлятися де-не-де люди. Ми вийшли зі своєї схованки за церквою, подали сигнал двом нашим колегам і розсипом попрямували до пам'ятника Денисові Січинському, де вирішили сфотографуватися на фоні пам'ятника, розгорнувши перед собою прапор. До нас підбігло двоє старших людей, попросили дозволу сфотографуватися з нами і стали поруч. Наталя Стецик кілька разів клацнула фотоапаратом. А я запитав двох місцевих, які стали до знимки, куди поділися франківчани, чому місто ніби вимерло. Вони відповіли, що люди бояться, бо влада кілька днів попереджала, хто буде в парку на молебні, той буде притягнутий до відповідальності. Але пізніше люди все-таки прийдуть.

Я зрозумів, що влада, застерігаючи людей, щоб не йшли на молебен, сама того не усвідомлюючи, поінформувала громадян міста і навколишніх сіл про відправу на могилах Січових Стрільців, значить народ прийде. Від пам'ятника Д. Січинському ми поодинці подалися до вокзалу. Тут біля кас уже стояли люди. Відслідкувавши ситуацію, щоб не було ментів, ми пішли в бокове крило залу, витягнули три прапори, ще два залишили захованими під сорочками на випадок, якщо менти нападуть і відберуть ті, що будемо нести в руках. Коли ми пішли через зал до виходу, люди шарахнулися від нас перелякано, але вже в дверях ми почули оплески в залі. Вийшовши на тротуар, побачили, що люди відступають від нас у боки, спостерігаючи за тим, що відбувається. Ми йшли всі шестеро з трьома прапорами, що майоріли на вітрі. Попереду з найбільшим прапором марширувала Наталя Стецик на псевдо Довга, студентка третього курсу лісотехнічного інституту. Ми з Олегом Вітовичем крокували з боків за крок позаду, Ігор Химка виступав із прапором між нами, замикав ходу Андрій Закорчемний з третім

прапором. Перетнули площу, де люди з усіх боків здалеку дивилися, що буде далі. Трубійчук на псевдо Труба нас наздоганяв, на ходу намагаючись одягнути прапор на древко, але прошивка була завузькою, тому він тримав його перед собою. На вулиці з'явилася міліцейська машина, яка швидко наздогнала нас, всередині знаходилося троє ментів. З воронка через гучномовець залунало:

– Остановіться! Уберіте флагі, будете отвечать!

Ми крокували, а вони цілу дорогу горланили попередження, час від часу зупиняючись, тому ми сподівалися нападу і були до цього готові.

Я зразу змістився з тротуару на дорогу в бік машини, даючи зрозуміти, що ми готові до нападу. Люди визирали з вікон, із-за огорож дворів, але ніхто до нас не приєднувався. Так ми дійшли до пам'ятника Денису Січинському. У парку і біля театру стояли групки людей. Ми почали махати прапорами і кликати їх, щоби приєдналися до нас. Вони підійшли, гарно привіталися. І тут з усіх боків почали підходити люди. Ми розповіли, що приїхали зі Львова, що в нас у центрі міста вже розвівається наш прапор на щоглі і що львів'яни день і ніч його охороняють. Коли зібралося кілька сотень люду, під'їхав легковик, з якого вийшов отець Семкайло в ризах, підійшов до пам'ятника, попросив людей стати ближче і почав відправляти Службу Божу. Франківчани прибували потоком. Появилось ще чотири невеличкі прапорці. Відправа тривала, люди все підходили. Я побачив групу львів'ян – активістів Клумби, які також добиралися, як вони сказали, через Моршин. Уже через 30 хвилин біля пам'ятника було кілька десятків тисяч люду, в основному старших. До громади підійшло з десятків молодиків з п'ятьма червоними прапорами. Я відразу взяв маленький гучномовець, який привіз із собою Трубійчук, пішов і став між громадою та молодиками, які навмисно голосно розмовляли між собою, щоб заважати відправі. Я в категоричній формі попросив їх не заважати і мовчки слухати. Один спробував щось булькати, але побачивши в мене в руках гучномовець, заспокоївся. Я пояснив молодикам, що не можна влаштовувати

кпини з молебну, бо Господь може відняти як мову, так і ручки або ніжки, тож навіщо їм ставати каліками. Вони постояли ще хвилин 15, потім опустили червоні шмати і зникли. Отець Семкайло якраз почав проповідь і промову. Я хотів дати йому гучномовець, але він сказав, що не потрібно і голосив власним голосом, бо гучномовець був слабкий, трохи підсіли батарейки. Я зробив висновок, що 50 тисяч людей, які тут зібралися, це завдяки Українській Греко-Католицькій Церкві.

Син Олег на руках у студента ЛНУ, який несе його з мітингу на стадіоні «Дружба» («Україна») вулицею Івана Франка у Львові в центр, на Клумбу. Травень 1989 р. Фото з обкладинки австралійського журналу, який привіз із Сіднея Ігор Деркач.

Після закінчення проповіді люди утворили коридор і отець пішов ним до свого легковика. Під час промови він говорив про героїзм та історичну місію Січових Стрільців, про боротьбу українців з ненависним режимом за звільнення від Московії, про стійкість греко-католицької церкви.

Я розпочав проведення першого мітингу в Івано-Франківську. Виголосивши промову, я надав слово для виступу Петрові Січку, так як знав його з виступу на мітингу на стадіоні «Дружба» у Львові. Після взяв слово Олег Вітович. Його виступ був доволі радикальний, про злочини совітської системи. Олег сказав, що якби УНР і ЗУНР змогли б втримати державу, то не було би голодоморів і 70 років рабства. Багато в чому винна Польща, що напала на Західну Україну і таким чином занапастила нас і себе, допомогла Московії завоювати всю Україну, за що пізніше постраждає від москалів пів Європи. Ще я надав слово Трубійчуку, виступ якого був коротким, тому запросив до слова бажаючих. Але ніхто не звижувався, тому я оголосив подяку всім присутнім і попросив заспівати Гімн «Ще не вмерла Україна», «Рече та стогне Дніпр широкий», що був неофіційним гімном при совітах. Першими почали співати львів'яни, потім приєдналося зо три десятки франківчан.

Закінчивши мітинг, я попросив львів'ян зібратися разом. І тут появився Ігор Деркач, який запізнився, бо поїзд спеціально затримали на станції в Ямниці. Вони так само спробують зробити з поїздом і 20 серпня, коли я організую третій десант до Івано-Франківська, коли вб'ють Романа Левицького з села Васючин. Ігор Деркач став кликати людей, щоб продовжити мітинг, але люди вже розходилися. Я дав йому гучномовець і йому вдалося стримати кілька сотень людей. Менти не наважилися розганяти багатолюдне зібрання. Ігор ще 15 хвилин виступав, а львів'яни чекали, щоб разом вирушити на вокзал і сісти в поїзд. У той час до мене підійшов Роман Біль ще з одним колегою, обидва з Рудно, і запропонували їхати з ними мотоциклами. Я погодився, бо до поїзда було ще кілька годин. Виїхавши за місто, нас зупинив патруль, що стояв на дорозі коло збитої з брусків рамки, засипаної стружкою і политою якоюсь

хімією. Нам сказали пройти по цій стружці і проїхати мотоциклами для профілактики від ящура. Влада завжди вдавалася до таких фокусів, коли хотіла заборонити або обмежити масові заходи. Менти записали номери мотоциклів і прізвища моїх колег, адреси, почали питати моє прізвище і адресу. Я запитав їх, що то за такий ящур, якому потрібні моє прізвище і адреса, може то якийсь літаючий ящур на крилах. Я поцікавився, чи можна збрехати прізвище і адресу. Один із ментів сказав, щоб я не валяв дурня. Тож я збрехав, він записав це і ми поїхали, але гебісти знали, хто вів мітинг і навіть обидві адреси, де мене шукати в Рудно або у Львові.

Одна із перших маніфестацій в честь національного відродження в селищі Рудно 5 листопада 1989 р.

Наступного дня менти підняли Ігора Деркача з ліжка і повезли на суд до Франківська, де засудили за участь у мітингу на 10 діб. На стільки ж засудили і отця Семкайла. Двох мотоциклістів забрали в селищі Рудно, повезли у Франківськ, потримали цілий день і відпустили, бо ті казали, що їхали з Коломиї в цей день, а доказів не було, тому обійшлися попередженням. Мене не знайшли ні в Рудно, бо батьки сказали, що я рідко приїжджаю. Вони більше години чатували на вули-

ці неподалік від мого дому, потім поїхали в Львів на квартиру дружини, сподіваючись мене ввійти тут, але син Олег був у школі, дружина на роботі, а сусіди сказали, що я там не буваю. Так їх здурива пані Кася, сусідка, котра водила мою дружину до першого причастя. Я ніби передчував і в ту ніч забарився на Клумбі, вирішив заночувати на підпільній точці в художній майстерні Івана Крисевича на вулиці Сербській, 3, кімната 12, яку я використовував як схованку від гебістів і ментів з 1989 року.

Через шість днів, у суботу, львівські активісти поїхали у Франківськ, щоб звільнити Деркача і отця Семкайла. Пікетували міліцію і СІЗО, та було марно, але більше нікого не затримали.

У кінці травня 1989 року комуністична влада у Львові, як у центральній частині, так і на стадіоні виставила охоронців, щоб заборонити мітинги, тож я подумав, що пора розкидати полум'я мітингів за межі Львова і організував, після Івано-Франківська, мітинг у селищі Рудно, яке мало статус міста. Тут на мітингу зібралося більше 10 тисяч народу зі Львова і навколишніх сіл та селищ, зокрема зі Зимної Води, Суховолі, Мшани, Водяного, Лапаївки, Поланок, Рясно-Руської, Конопниці. По закінченні мітингу і громадського молебну на горбі, де совітами було зруйновано вибухом пам'ятник Борцям за волю України, що був споруджений у 1941 році, до речі, відбудований одним із перших в Україні і посвячений на Покрову в 1989 році. І коли львів'яни пішли з блакитно-жовтими знаменами до Львова пішою дорогою міжнародною Городоцькою трасою, то всі машини на трасі вітали нас протяжними сигналами, навіть іноземці. Це була найкраща агітація за наш прапор, тризуб і демократичні зміни.

Після того керівництво компартії зрозуміло свою недалекоглядність і відмінило своє рішення про заборону проводити мітинги в центрі міста. Через півроку один із партійних функціонерів, наближених до першого секретаря обкому розповідав мені, що його начальство сказало таке: «То най ліпше ходять тут, у центрі міста на мітинги, ніж із прапорами по міжнародних трасах».

На мітингу у селищі Рудно Михайло Горинь оприлюднив інформацію про те, що з Росії, зокрема з Москви, москалики збираються приїхати і відсвяткувати 8 липня у Полтаві перемогу над Мазепою і Карлом у Полтавській битві, організувавши театралізоване дійство. Москалики мали бути вдягнені у форму царської армії і мали проштрикувати штиками манекени козаків і шведів, зроблені з соломи, у козацьких строях. Тоді отаман Сірко зрадив Мазепу, стоячи з 30-тисячною залогою за пів дня маршу від місця бою, тому москалі за зраду Мазепі спорудили Сіркові пам'ятник в Капуліївці на Дніпропетровщині.

Дія мала відбуватися біля пам'ятника перемозі окупантів у Полтавській битві. Михайло заявив на мітингу, що українці – нащадки славних воїнів і не маємо права дозволити цим зайдам такої наруги над пам'яттю про козаків. І ми, активісти Гельсінкської Спілки, організуємо десант у Полтаву, виїхавши зі Львова 7 липня групою з 11 чоловік і зірвемо їхні плани театралізованого шоу.

А після мітингу у селищі Рудно громадські організації Рух, УГС, УХДП, а також Клуба активізували свою діяльність. Молодь узялася створювати свої організації при підтримці Петра Січка, який керував УХДП, почав формуватися Пласт, а УГС створювала СНУМ (Спілка Незалежної Української Молоді).

Під кінець червня стався випадок у місті Самборі. Церковна громада відзначила ювілей Хрещення Руси-України тим, що встановила і посвятила хрест. Але через кілька днів двоє ментів вирвали хрест із землі і вирішили його вкрати. На цей момент пізно ввечері неподалік на ровері проїжджав початкуючий фермер Урущак. Побачивши цей вандалізм, він кинувся до ментів, щоб не дозволити забрати хрест. Менти побили фермера і в результаті побиття він потрапив до лікарні. Ці вісті люди принесли на Клубу, де вже збиралися сотні громадян. Я тут же організував збір коштів для Урущака. Було за кілька годин зібрано 630 карбованців і зразу ж, наступного дня з колегою з селища Рудно, з тим, з яким їхав з Івано-Франківська, мотоциклом виїхали до Самбора. Приїхали до лікарні, я відшукав

Урущака в палаті. Біля нього була його дружина. Я запропонував їм гроші, пояснивши, що вони були зібрані спеціально для них громадою Львова. Але вони ніяк не погоджувалися їх взяти, напевно думали, що то менти вирішили відкупитися. Мені довелося показати їм паспорт, що я не з Самбора, через вікно показати свого колегу, який сидів на мотоциклі. Але подружжя далі відмовлялося взяти гроші. Тоді я сказав, що не зможу повернути гроші тим, хто їх здавав, тому змушений буду там, біля мотоцикла, їх спалити і рушив до дверей. Жінку попросив, щоб вона дивилася на це через вікно. Тоді вони нарешті погодилися взяти гроші. Я сказав Урущаку, що на ці гроші він може найняти робітників, які допоможуть обробити поле поки він одужає. Я підійшов до ліжка, щоб потиснути його руку і подякувати за його мужній вчинок. Я сказав, що ці гроші чисті, щиро зібрані громадою на Клумбі. Попрощавшись, ми з колегою поїхали у Львів, де на Клумбі я доповів громаді про передані кошти Урущаку і запропонував у найближчу неділю провести в Самборі мітинг протесту проти сваволі ментів. Головним винуватцем у побитті хлопця виявився заступник начальника міліції Кунцик. Так от, пізніше, при нашій демократичній владі, коли Чорновіл порекомендує начальником міліції області Мотю, тобто Івана Мотринця, той поставить Кунцика начальником міліції Самбірського району, якого нам ще не раз прийдеться товкти.

Тож у неділю активісти Клумби, Руху, УГС виїхали масово електричкою в Самбір. А ще у цей період у Москві на Арбаті відбувалося голодування греко-католиків за легалізацію своєї Церкви, в якому брали участь як парафіяни, так і представники УГС, УХДП Петра Січка, зокрема Степан Хмара, Іван Гель із дружиною Марією, Василь Кобрин, Марія Бочарська та інші за активної підтримки братів Михайла та Богдана Горинів і представників львівської громади, а також Стрия, Борислава, Дрогобича.

Також, щоб підтримати голодуючих у Москві на Арбаті, у Львові на Клумбі активісти також оголосили позмінне голодування 12 людей по чотири дні з пов'язками на головах, кожна наступна група також не вживала їжі 4 дні і так до 20 днів.

Організаторами голодувань були Наталя Стецик, Іван Гудима, Роксоляна Кардаш, долучилися Олег Вітович, Роман Оприск і я.

Самбір був у дрімотній тиші, коли в неділю, о 9 год. 30 хв. більше сотні львів'ян промаршували від станції через парк до центру, де я розпочав перший у цьому містечку мітинг, узявши на себе роль ведучого, надавав слово для виступів. Виступали Олег Вітович, Роман Оприск та інші. Особлива увага була прикута до виступу Івана Макара, який ще донедавна перебував під арештом у СІЗО за виступ на мітингу у Львові. Це було в червні 1988 року. Почувши виступи по гучномовцю, самбірчани збігалися з різних боків і вже за пів години було більше 600 людей. Я розповів, що менти зробили з їхнім земляком Урущакom і площею прокотилося гучне «Ганьба!». Надавши слово черговому виступаючomу, я відійшов трохи вбік. До мене підійшли двоє в цивільному. Один із них пригрозив мені, що можу поїхати з Самбора без голови. Я відповів, що плював на їхні погрози і зараз влаштую їм таке, що підуть з головами поміж ніг. Вони блискавично зникли. Після мітингу ми з прапорами пішли вулицями до залізничного вокзалу, дочекалися електрички, співаючи стрілецьких та повстанських пісень. Від Ігора Цара, який жив у Бучалах біля Комарно, раніше довідалися, що в селі є проблеми в греко-католицької громади з православними попами існуючої церкви і що було б добре провести молебен на цвинтарі коло пам'ятника Січовим Стрільцям. Отож уже в електричці я загітував своїх колег вийти на станції Бучали і піти колоною з прапорами до Комарно. Всі погодилися і вийшли на станції Бучали і попрямували дорогою, співаючи пісень. По дорозі до колони приєднувалися люди. З'явився Ігор і вирішив нам показати, де на цвинтарі стоїть пам'ятник і де в Комарно існувала катівня НКВД. Була неділя і в Бучалах гуляли весілля. Люди, побачивши колону з прапорами, почали на тацях нести різні наїдки: ковбасу, шинку, канапки, паштети. Хтось притарбанив дві тарілки студенини і виделки. Була спека і студенина скоро розм'якла на сонці. Ми з Вітовичем, які за два дні до того приєдналися до голодування на Клумбі, змушені були піти

далеко вперед, щоб не спокушатися трапезою. Ромко Оприск не витримав і тут же припинив голодування, хоча мав зачекати до вечора. Я збагнув, що трапеза – то велика сила, що козака спокусила.

Біля цвинтаря до колони приєднався отець Лесів, який і відправив молебен біля пам'ятника Борцям за волю України. Далі колоною ми пройшли повз церкву, з подвір'я якої визирило з десятків православних. Ми зупинилися поруч із церквою, помолилися і вирушили далі, до якоїсь халупи, з якої москалі зробили катівню. Тут отець Лесів провів молебен за убієнних, закатованих енкаведистами. Ця будівля була радше подібна на конюшню або склад. Як розповів один старенький, сюди привозили людей з інших сіл і звідтам долинали жажливі крики. Люди здалеку обминали це місце. Закатованих вивозили кудись у ліс і закопували.

Повернувшись у Львів, ми, як завжди, на Клумбі відзвітували громаді про поїздку і проведену роботу. Тому кількість активістів, які брали участь у наших акціях, постійно зростала. Незабаром про Клумбу знатимуть і говоритимуть не тільки на Львівщині, а й у цілій Україні і за кордоном, зокрема в Польщі, Канаді, Прибалтиці.

У червні 1989 року почала активно формуватися ще одна громадсько-політична сила – Студентське Братство, яке очолив Маркіян Іващишин. Започаткують організацію студенти університету, політехніки, медінституту, приєднуються інші навчальні заклади.

У вересні на перший фестиваль «Червона рута» в Чернівцях студенти вже їхатимуть серйозною командою разом із Маркіяном. У 1990 році М. Іващишин стане депутатом Львівської обласної ради. Але про це далі.

Через два дні після мітингу у Самборі мені прийшла повістка з обласної прокуратури, тож я пішов туди. У вказаному в повістці кабінеті нікого не застав, бо прибув на дві години пізніше вказаного часу. Тому відразу пішов до головного прокурора Ізосімова. В мене вже були справи з прокуратурою міста, про що він був поінформований. Запросив присісти, сказав,

що в Самборі я проводив несанкціонований мітинг. Я пояснив причину, що менти вирвали хрест, присвячений 1000-літтю хрещення Руси-України, побили людину, яка зараз у лікарні, а прокуратура мовчить. Як це розуміти? На прокуратуру ми поки що не наїхали, а варто було б. Він запитав, чи виступав на мітингу Макар, маючи на увазі Івана. Я відповів, що не пам'ятаю, бо було багато виступаючих. Він посміхнувся, сказав, що Макар має судове попередження після арешту. Я сказав, що він відбув покарання, до речі, незаконне, тепер вільна птиця. Він похитав головою і промовив: «Ну, ну». Потім порвав мою повістку і викинув у смітник, сказав, що є закони і їх потрібно дотримуватися. Я відповів, що є закон про вільні зібрання і висловлювання, назвав його номер, і додав, якщо він не демократ, то народ його зніме з посади і чекати недовго. На тому ми розсталися. Правда, поки він був прокурором, ще не раз доводилося з ним зустрічатися і жодного разу я не потерпів фіаско, бо діяв, дотримуючись принципів честі і моралі, проте досить часто в обхід совітських законів.

Черговий політичний десант провели до Полтави 8 липня 1989 року групою з 11 активістів Гельсінкської Спілки, як заповів нам Михайло Горинь на мітингу в селищі Рудно.

7 липня ми поїздом виїхали в Полтаву. Все було спокійно, гомоніли на різні теми, прапори мали сховані. Ввечері я звернув увагу на двох невідомих, пристойно вдягнених, які шастали по вагону туди-сюди, приглядаючись до нашої групи. Я сказав колегам, що нас пасуть, щоб берегли речі і прапори. Володимир Яворський сказав:

– Хай пасуть, ми публічні люди і не збираємося ні від кого ховатися чи скриватися.

Це було його великою помилкою як керівника, який відповідав за цю акцію.

Перший інцидент відбувся на станції Гребінка перед Полтавою Південною. Вісім чоловік, з них двоє в формі міліції, увірвалися в вагон і почали вимагати, щоб ми вийшли з поїзда. Коли ми відмовилися, вони вирішили застосувати силу і витягнути нас з вагону. Ми стали чинити спротив, відштовхуючи їх, а

коли вони вдвох або втрох хапали когось із наших, ми тягнули їх до себе, захопившись за бокові ручки плацкартного вагону. Я виявився ближче до них і поки наші шарпалися і чинили опір, троє в цивільному схопили мене. Я відштовхнув їх у проході та встиг ухопитися за ручки своєю альпіністською хваткою. Вони тягнули мене майже в горизонтальному положенні за ноги, мало не здерли з мене штанів. Коли один із них спробував відірвати мої пальці від ручки якимсь гебістським прийомом перетискаючи щиколотку, я порадив йому зробити це зубами і він відпустив. Двадцять хвилин вони борсалися з нами, погрожуючи покаранням за те, що чинимо опір правоохоронцям. Ми почали вимагати показати посвідчення. Хтось із наших узяв ручку і листок паперу, щоб записати їхні прізвища. Ми кричали, що вони бандюги-аферисти. Врешті зарухалися пасажири, піднявши крик у цілому вагоні через те, що затримують поїзд. Після 20 хвилин шарпанини вони залишили наш вагон, перейшли у задній. Поїзд рушив. Ми почали радитися, як діяти далі. Якщо конкретної пропозиції не було. Знаючи, що то передостання зупинка перед Полтавою, я запропонував розбитися на кілька груп і перейти в інші вагони, але Яворський Володимир уперто не хотів слухати моєї пропозиції і наполягав залишитися тут, про що потім пошкодував. Він знову заявив:

– Ми робимо політичну акцію протесту і не будемо ховатися чи хитрувати.

Мені нічого не залишалося, як підпорядкуватися більшості. До речі, на одній із проміжних станцій до нашої групи приєднався нібито член Гельсінкської Спілки з обласного Миколаєва якийсь Ільченко. Він викликав у мене підозру, бо знав про нас і швидко відшукав у поїзді. На це запитання Володимир теж не дав мені переконливої відповіді. Тож я засумнівався у щирості Яворського, який прийняв у нашу команду невідомого. Згодом мої підозри підтвердилися.

Поїзд зупинився на станції в Полтаві Південній, мої колеги почали виходити з вагона. Я зі своєю великою сумкою, де були скручені полотнища транспарантів, виходив передостаннім, але почув крики знадвору і пропустив уперед останнього –

Приймака, а сам повернувся у вагон і визирнув у вікно. Я побачив купу ментів і гебістів, які оточували тих, хто виходив, і після недовгої шарпанини примушували йти у приміщення вокзалу. Я вирішив діяти по-іншому. Знаючи, що в центрі Полтави біля кінотеатру ми мали зустрітися з кимось із тутешніх гельсінкців, вирішив прориватися туди сам. Зайшов у туалет, що поруч із виходом у тамбур, замкнув двері. Через хвилину почув тупіт ніг, хтось забіг у вагон і тут же повернувся на вихід. Поїзд рушив. Я почув, як провідниця зачинила двері, пройшла повз туалет у своє купе. Ще хвилючку почекав, поки поїзд набере швидкість. За стуком коліс поїзда (бо багато подорожував) я визначив, що пора стрибати, а це я вмів робити, бо вишколився ще в юні роки, доїжджаючи до місць навчання поїздами і електричками з Рудно до Львова. Частенько доводилося вистрибувати між п'ятим парком і Львовом в районі вулиці Окружної, де працював у цеху № 4 «Електрону» в перші роки студентства. Прощмигнувши в тамбур, я відчинив двері, примкнув площадку, що заскрипіла так, що аж надбігла провідниця, став на нижню сходинку і був готовий залишити поїзд, коли вона заволатала:

– Стойте! Ви же убийтесь.

Я запевнив її, що все буде добре, стрибнув і нормально приземлився, пробігши за ходом поїзда кілька кроків. Почув услід:

– Вот безумец!

Провідниця визирала з тамбуру, а я помахав їй рукою. Оглянувся, чи ніхто з ментів не бачив з боку вокзалу, а таки не бачили, бо там уже нікого не було, пішов попри гаражі між деревами. Біля одного з гаражів дядечко порався коло легкового «Запорожця». Я запитав його, як мені краще добратися в центр міста. Він розповів. Я подякував і попрямував до дороги, що було помилкою. Пішов дорогою в бік міста, коли від вокзалу почув характерне гудіння міліцейського воронка. Оглянувся навкруги – заховатися нікуди. Поки воронок ще не показався з-за повороту, я розвернувся і пішов до вокзалу, ніби йду до поїзда. Спочатку це спрацювало. Краєм ока побачив, що ті, хто сидів у машині, дивляться в мій бік. Воронок запинився за 300

метрів позаду мене і дав задній хід у мій бік. Порівнявшись зі мною, один із трьох через відчинене вікно запитав:

– Куда їдьош?

Я відповів російською:

– На поїзд.

– Что в сумке?

А сумка велика висіла в мене на плечі. Я відповів:

– Форма. В футбол іграть.

– Садись, подвезьом до вокзала.

– Спасібо, тут уже рукой подать.

– Садись ілі особое пріглашеніє нужно?

Я сів у машину і автомобіль помчав до вокзалу. Один мент запитав:

– Ти с німі?

– С кем «с німі»?

– Ну, с темі, што ми задержалі?

Я засміявся і відповів:

– Ну сейчас с вами, а потом буду с німі, чем чорт не шутіт.

– Понятно, – буркнув мент.

Я вирішив з них покпити, вийшов із машини і промовив:

– Большое спасибо, товарищі, что подвезлі.

Закинувши сумку через плече, рушив до приміщення вокзалу. Але тут один із них сказав, що треба заходити в інші двері, де видно було сходи на другий поверх. З тих дверей у той момент виходили двоє кагебістів, які і будуть мене допитувати. Я розкрив руки, як для обіймів, промовивши:

– Вот те на, какие люди!

Менти розгубилися, подумали, що я їх знаю. Гебісти також глянули один на одного, поки до них дійшло, що я з них друлаха. Помовчавши, один з гебістів, до якого швидше дійшло, сказав:

– Ладно, ладно, ти не очень...

До ментів також дійшло, вони почали сміятися. Тут я заговорив українською:

– Чого сушите зуби? Треба вийти з тіні на сонце і тоді вже сушити, пардон, сміятися. Сміється той, хто сміється останнім.

Посмішки вмиль зникли з їхніх облич, один із ментів промовив:

– О-о-о, бадьора как по русскі косіл.

– Я моге еще по польски. Чи пан розумє? Чи бардзо глупє? – промовив я.

Думаю, що останніх слів не зрозуміли, бо продовжували сміятися.

Один із гебістів сказав, щоб я заходив. Менти залишилися біля машини, а я в супроводі гебістів із сумогою, на якій був напис «LAPALMAS», пішли на другий поверх. У кімнаті за столом сидів чоловік в цивільному і ніби допитував Ільченка, який сидів навпроти нього. Розмовляли тихо, не було чути що запитує гебіст і записує та що відповідає Ільченко. Побачивши мене, Ільченко зніяковів. Один із моїх проводирів приставив до стола крісло і запропонував мені сісти навпроти для допиту. Другий узяв мою сумку, поклав посеред кімнати і вийшов, а через хвилю повернувся зі старшим, років 60, чоловіком і такого ж віку жінкою та сказав, що привів понятих. Той, який сидів навпроти мене, поклав переді мною готовий бланк для протоколу з серпом і молотом – гербом СРСР. Я відсунув листок і сказав, що на таких паперах із совітськими гербами не писав і писати не буду, батько заборонив. Він сказав:

– Так, фамілію, ім'я, отчество, дату рожденія надо собственной рукой.

Я повторив, що не буду писати, запитав, чи не розуміє він українську мову. Інший сказав дати мені чистий листок, але в їхній папці такого не було, тому послали колегу по чистий папір. Поняті тихенько сиділи на кріслах під стіною. Нарешті принесли чистий аркуш і поклали переді мною. Я написав те, що вони просили і підсунув листок до начальника, а той каже:

– Нет, нет, піші дальше. Протокол посерьодке.

– Е ні, це вже ваша работа, яку я за вас робити не збираюся, – сказав я.

– Ти пасматрі, – булькнув начальник. – Что в сумке?

Я відповів:

– Відкрийте і побачите.

Жінка під стіною хіхікнула. Дідуган штурхнув її у бік, щоб мовчала. Гебіст відкинув лацкан піджака, витягнув ручку, взяв листок і почав писати, запитуючи, чого я прибув у Полтаву. За той час інший гебіст-начальник обережно відкрив мою сумку, бо думав, чи нема там вибухівки, підкликав понятих, почав витягати транспаранти, що були скручені в рулони. Клав їх на підлогу і розкручував. А так як три гасла були довжиною більше трьох метрів кожен і шириною 60 сантиметрів, то забрали більшу частину кімнати.

– Так зачєм ти приїхав к нам? Какой мотив?

Я відповів, що мотив прочитають на гаслах, що на підлозі і приїхав не до них, а протестувати проти московських зайд, які хочуть перетворити пам'ять про битву під Полтавою за звільнення України від царського російського поневолення на ганебне театралізоване шоу. Хіба їм не соромно, що приїдуть чужинці аж з Москви, щоб їх ганьбити і вчити ума?

– Что так і пісать?

– Пишіть, я вам текст перекладу російською мовою.

Він поклав ручку. У цей час інший гебіст розгортав на підлозі другий транспарант. До першого, на якому було написано «Петро перший – кат українського народу» швидко подибала стара понята і сплеснувши в долоні, промовила:

– Коля, Коля, ти пасматрі, што бандьори про царя Петю написалі! О, Господі!

Старий надувся, встав з крісла під стіною, підійшов до другого транспаранта, трошки довшого від першого, тикнув у нього пальцем і каже:

– Ти сюда пасматрі: «Мазєпа герой української нації».

Стара знову плеснула в долоні і промимрила:

– Господі, што же ето делается?

У той час гебіст розкрутив третій транспарант, де було «Катерина II зруйнувала Січ». Стара прочитала і каже:

– Смотрі, Коля, і Катю вспомнілі.

Гебіст незадоволено глянув на неї, стара заважала йому записувати написи на рулонах. Старий це побачив і каже до старої:

– Да помолчі, дура, дай начальнику записатъ.

Я поспасібав старшому за таку турботу, на що він витріщився на мене, як на мале пиво, і більше нічого не сказав.

Нарешті той, який писав протокол, дав мені його підписати, але я відмовився. Тоді він сам підписав і зауважив, що він написав слово в слово все, що я говорив. Я прочитав текст і внизу накреслив латинську букву «зет», щоб не можна було нічого дописати і поставив свій підпис. Він буркнув, мовляв, професіонал. Інший дав понятим підписати акт про вилучені транспаранти та сумку і ми втрьох пішли в актовий зал вокзалу, де були всі мої колеги. Ільченко залишився в кімнаті. На моє запитання, чому його залишили, мої супроводжуючі не відповіли нічого.

Коли мене завели в зал до моїх колег, вони зраділи. Тут я побачив, що Адам Кардаш має забинтовану руку на пов'язці через ший. Як я потім дізнався, менти травмували його, коли виривали блакитно-жовтий прапор у момент затримання, біля вагону. Ігор Гарбар не переставав їм доводити, що вони, менти і гебісти, поводять себе, як фашисти. Найнесподіванішим виявилось те, що при затриманні у Володимира Яворського вилучили дві записні книжечки зі всіма адресами і номерами телефонів як львівських активістів Української Гельсінкської Спілки, так і зі всієї України, і не тільки членів, а й керівників національно-патріотичних організацій, які він невідомо якого біса взяв із собою замість того, щоби переписати потрібні йому для зв'язку координати чи номери телефонів на папіросному папері, який можна було би швидко знищити, подерти чи навіть пожувати. Я був просто шокований цією безвідповідальністю і примітивністю Яворського як організатора і керівника. Потім буде ще випадок, коли він на пропозицію Чорновола очолить УНВІС – Інформаційний вісник, усупереч раді УГС, куди в команду Чорновіл збере сумнівних діячів – журналістів-стукачів, у тому числі Ганю Стеців – майбутню Ганну Герман, кадебістська кличка Тереза, яка згодом стане підстилкою Януковича. Яворський пізніше організує кампанію проти Богдана Гориня, щоб змістити його з посади голови УГС області. І коли УГС перетворять у партію УРП Богдан таки залишить керівництво

Львівською організацією УРП. Замість нього оберуть Михайла Павлишина. Відтоді почнеться розвал цієї організації. Яворський виявиться темною конячкою, поганим аналітиком і стратегом, полишить УГС і УРП і переїде до Києва.

А зараз ми затримані в актовому залі вокзалу Полтави і Яворський вимагає повернути йому записники, що викликає насмішки з боку ворогів. Так завдяки Яворському всі координати членів УГС потрапили до рук окупантів. Уявляю, якщо це була б збройна акція, то нас би розстріляли просто тут, в актовому залі, а потім виловили усіх решту за інформацією в записниках. Адже тоді був ще твердий Совітський союз, де життя українця вартувало копійку. Тому я ще раз переконався, що потрібно покладатися лише на себе, це стало для мене уроком, яким я не раз скористаюся в процесі організації десантів по Україні і цей досвід передам активістам Клуби, Руху, а також членам Студентського Братства у Чернівцях під час проведення першого фестивалю «Червона рута».

В актовому залі вокзалу я вирішив відвести душу і позуватися з тих, хто нас затримав. Оглянувши зал з лозунгами компартії, червоними прапорами і великим портретом Леніна, я запитав гебістів:

— А що це ви з «красного уголка» зробили «комнату допросів»? Може ще й «питками» займетеся, а вождь із портрета на це подивиться?

Менти і гебісти замовкли і всі разом глянули на портрет, було би чути, якби муха пролетіла. Наші засміялися, а я продовжив:

— Знаєте, коли портрет цісаря Австрії обгадили мухи, солдат Швейк зняв і заховав цей портрет, за що його посадили до цюпи. А так як тут немає мух, то Ленін у безпеці. А знаєте, Тарас Григорович писав про таке дійство, яке ви влаштовували, і про вас: «Славних прадідів великих правнуки погані».

Один з них не витримав і буркнув, чи не міг би я замовкнути. Я сказав йому, щоб заткав собі вуха, якщо не подобається, бо розмовляю зі своїми. Він знову буркнув:

— Счас тебе заткнєм.

– О, це вже ближче до розправи, – сказав я.

Запала мовчанка. Тут втрутився Ігор Гарбар і почав вимагати повернути йому срібний перстень-печатку з тризубом, який зняли у нього з пальця. Цей, напевно начальничок нижчого рангу, який у залі керував парадом, слухав і мовчав. А другий каже до Ігора:

– А там заперещонний тріzubець.

Тоді Ігор запитав:

– Що, може ви його заборонили? Це ще мого діда, йому коло ста років.

Суперечка тривала, аж втрутився я. В той час до залу зайшов генерал. Опустивши окуляри, оглянув присутніх і невдоволено засопів. Не звертаючи на нього уваги, я звернувся до мента-вискочки:

– То що, ви може мені і присутнім у залі розкажете, що ви там на своєму кашкеті носите і коли воно появилось в Росії?

Я тикнув пальцем у кокарду його кашкета на червоній смужці з п'ятикутною зіркою. І тут його випередив полковник, який вирішив блиснути знаннями перед генералом і каже:

– Понятно, что красный цвет это цвет крови, пролітою декабристами 14 декабря во время восстанія, а п'ятигубольная звезда на честь п'яті повішених і растреляних декабристов.

Я промовив, що трошки не так, наголосивши на слові «трошки», щоб заінтригувати і щоб захотіли слухати. Чисто психологічний хід, бо якби категорично заперечив, то не дали б розповісти. Тому спочатку запитав:

– Коли і за яких обставин у Росії вперше з'явився червоний прапор і п'ятикутна зірка?

Усі мовчали і генерал також, тож я почав розповідати:

– Червоний прапор у Росії вперше з'явився у 1905 році, коли один із чорносотенців убив Ніколая Бавмана. Бавман вийшов із зборів партійної ячейки, сів у карету, яку називали діліжансом, запряжену одним конем, і поїхав, а за ним шпигував чорносотенець, який наздогнав карету, застрибнув на її раму ззаду і ломом два чи три рази вдарив по капелюсі, який був у Ніколая на голові, так він убив нещасного. От його колеги по

ячейці організували похорон Бавмана, який вирішили перетворити на маніфестацію, що не сподобалося царській охоронці, яка прийняла рішення застосувати зброю, що й було зроблено. Цей акт назвали лютневою революцією, про що доповіли цареві Ніколаю II, на що він відреагував байдуже.

Труну Бавмана покрили червоною тканиною. Бавман був єврей, а у них червоний колір символізує «цвет неотомщѣнной крови». А п'ятикутна зірка появилася пізніше, хоч пишуть, що то був символ єврейського царя Соломона. А декабристів було розстріляно і повішано не п'ять, а значно більше.

Тоді полковник сказав, що єврейська зірка шестикутна. Я пояснив, що шестикутна – то царя Давида і вона є на державному прапорі Ізраїлю. А син Давида Соломон прийняв п'ятикутну, що стала в подальшому символом масонів, до речі, Бавман (Бауман) був не єдиним євреєм-революціонером, були ще Каменєв, Троцький, Свердлов і, звичайно, Ульянов Владімір Ілліч, справжнє прізвище якого Бланк. Так що я вас вітаю. А коханкою Леніна була Арманд. Сам він узяв тридцять тисяч марок у кайзера для здійснення революції в Росії. Генерал уважно слухав мою лекцію, потім не витримав, надувся, почервонів і каже:

– Вас надо вешать!

На цю його репліку я відповів:

– Верьовок не хватіт. А прідьот время, ви будете вешаться самі. Мило ми вам обєспечім.

Генерал закипів з люті, плюнув і вийшов. А я подумав, що так, при підлеглих, його ніхто не ставив у стійло за всі роки його генеральства. Це було зрозуміло з того, як він грюкнув дверима. Менти мовчали. Через якусь хвилину полковник, який тут керував, сказав:

– Нєхарашо ви с генералом, старшім чєловеком, разговарівалі.

Я відповів:

– У вас єсть поговорка: «Какой привет, такой ответ».

Ігор Гарбар далі вимагав повернути перстень з тризубом. Кардаш ганьбив за викручену руку. Яворський апелював,

щоб повернули два записники. У цей час сержант Петренко на столі складав вилучені чотири блакитно-жовті прапори, що зіжмакані лежали на столі, акуратно розправляв їх. Глянувши, що він робить, я сказав, щоб складав акуратніше, бо, можливо, вже через рік їм доведеться ці прапори прасувати і вивішувати на своїх райвідділах. Яворський був подавлений і більше мовчав, тільки час від часу висловлював їм ганьбу.

У цей час у кімнату зайшов шоферюга в цивільному за-смальцованому одязі, якийсь сірувато-мізерний, наблизився до столу, де лежали прапори, взяв один, зім'яв його і сказав:

– Хорошая тряпка будет машину витерать.

Я стояв у проході між рядами крісел і громовим голосом (співав колись у хорі низьким баритоном) гукнув:

– А ноги і руки тобі не викрутить? І діткам, твоїм і внукам! Во віки віків і амінь!

Шоферюга оторопів, поблід, кинув прапор на стіл і швидко вийшов із приміщення, дивлячись у мій бік, при цьому тричі рявкнув «Дурак!». На що я спокійно сказав, щоб не жартували собі з освячених прапорів. Знову запанувала мовчанка. Ще перед тим як стрибнути з поїзда, в туалеті я витягнув свій прапор із сумки, розщепив сорочку і обмотав прапор навколо себе. Він і далі був на мені, під сорочкою, і я подумував над тим, яку утнути з ним річ. Я знав, якщо витягну свій прапор, то його в мене відберуть, але я вирішив довести ментам їхню ницість, боягузство, брехливість, тому звернувся до полковника:

– Якщо в мене зараз є якась національна символіка, чи дозволите забрати її з собою у Львів?

Той погодився. Тоді я попросив його при всіх дати слово офіцера, що в мене не забиратимуть того, що є зі мною і що я повернуся з цим до Львова. Полковник поклявся честю офіцера. Тоді я розщепив сорочку, розмотав півтораметрове полотнище. Менти оторопіли. Знову запанувала тиша. Опам'ятавшись, полковник дав команду відібрати в мене прапор. Двоє ментів кинулися до мене. Я почав акуратно складати прапор, жестом руки дав їм зрозуміти, що складу і віддам. Так і зробив, при цьому виголосивши коротеньку промову:

– Ви всі чули, як дав слово честі полковник. Так от, гниле і нікчемне його слово, як і він сам, і його честь, і вся система, якій ви служите, гнила. Тепер ви всі побачили, хто вами командує. Який генерал, такий і полковник. Може ви після того, що почули і побачили, станете іншими.

Менти слухали, опутивши очі.

Я продовжив:

– І що ви отримали під червоним серпастим і молоткастим, у євреїв запозиченим прапором? Як я вже казав, «цвіта неотомщонной крові». У 1917-му більшовики вчинили переворот, що називається «вєлікой октябрьской», розстріл царської сім'ї разом із дітьми в Іпатьєво. Червоний прапор в Україні означав голодомор 1933-го, розстріли інтелігенції, сибірські ГУЛАГи і нарешті Чорнобиль. То все для вас і ваших нащадків.

Полковник сказав, щоб я негайно замовк. Я подякував за увагу і припинив лекцію. Міліціонер Петренко, склавши прапори, акуратно поклав їх у сейф. Я вирішив ще трохи подратувати полковника і сказав:

– Пане полковнику, призначте відповідальним за наші прапори пана Петренка, бо ще чого доброго появляться вони на райвідділах раніше часу.

– Я не пан, пани уєхалі, - відповів полковник.

– Точніше, їх розстріляли, мовив я. – Але я маю на увазі, що пан то господар або пан то отаман. От ви господар свого слова. Слово дав, слово забрав і плювати.

Усі мої колеги також ганьбили полковника, а його підлеглі слухали мовчки. Я прозоро натякав, що він дав слово честі, що в мене прапор не заберуть. Всі навколо засміялися. Полковник гаркнув:

– Петренко, закрой сейф.

Ігор Гарбар і колеги почали пояснювати значення слова «пан», приєднався і Приймак, який із Городка чи з Судової Вишні.

У цьому актовому залі з ментами і гебістами (другі не втручалися в наші суперечки, відмовчувалися) ми провели до чотирьох годин. Десь близько 16 години 30 хвилин сказали, що

нас етапуватимуть до Львова, наказали по одному виходити. Колеги жартували, що не хочуть до Львова, бо їм сподобалася полтавська гостинність. Хтось кепкував, чи у ментів у кобурах пістолети, чи огірки, чи вони будуть нас розстрілювати огірками.

У подвір'ї вокзалу стояв автобусик марки «Пазик», в якому сиділо з десяток ментів. Нам запропонували зайти в автобусик. Хтось пожартував, що тим коритом нас збираються везти до Львова і спитав, чи у Полтаві не знайшлося ліпшого автобуса. Гарбар казав, що той автобусик дорогою розвалиться. Полковник відповів:

– Нєт другого транспорта!

Я зробив крок до нього і мовив:

– Ще трошки і ваш «велікій і неделімый» розвалиться. І щоб вас не розстріляли, приїдете до нас до Львова і ми вас захистимо. Хоча того ви не варті.

В автобусі позаду стояв ящик із хлібом, інший з мінеральною водою, ще один з огірками. Кардаш пожартував, що в нас краще худобу кормлять, ніж у Полтаві міліцію. Де масло чи хоча би сосиски? І де пляшка «Полтавська вишнівка»?

Перед відправленням автобуса ми сказали полковнику, якщо москалики проведуть у Полтаві заплановане театралізоване дійство, то через тиждень у знак протесту нас приїде не одинадцять, а п'ятсот, тоді буде інша розмова. І насамкінець я пообіцяв полковнику, що через місяць буду у Полтаві знову з прапором. На що він відповів:

– Харашо, только дай телеграму, щоб тебя встретілі.

Цього ж року, 24 серпня нас шестеро прибули в Полтаву, а звідтам у Сорочинці на відомий ярмарок, де у момент його відкриття ми підняли синьо-жовті прапори. Звичайно, після 20-хвилинної шарпанини нас затримала міліція. Ігору Деркачу вдалося вислизнути. А мене з прапором у руках, якого я не віддавав, хоч у мене його виривали, тримали. Я обмотав руки прапором, згрупував коліна до грудей і чотири менти понесли мене в черговий міліцейський пункт, де за столом сидів опецькуватий старшой. Побачивши мене з прапором у руках, промовив:

– Ну, здравствуй, а чому телеграму не дал, щоб ми тебе зустрічали?

Я відповів:

– Телеграма вам може прийде завтра. А я поїздом приїхав швидше, бо обіцяв, що скоро буду.

– Так що опять к нам занесло?

– Та привіз вам ще один прапор, бо райвідділів у вас більше, ніж наших, відібраних минулого разу, прапорів, де доведеться їх піднімати, – сказав я, акуратно склав знамено і положив йому на стіл.

– Шутник, ти панімаєш, што гаваріш? І ти в ето веріш?

– Звичайно, а то чого би я так далеко їхав.

Після того нас п'ятьох – Наталю Стецик, Роксолянну Кардаш, Романа Балуха, Віктора Петерхнова і мене повезли до Миргорода. Але про це потім. А зараз їдемо до Львова «Пази-ком». Виїхавши за Полтаву, треба було зупинитися, щоб піти в кущики в якомусь лісочку на трасі. І тут почалося найвеселіше. У «Пазику» в радіаторі закипіла вода (по дорозі до Львова це двічі повториться), тож водій із відрами пішов до рова, щоб набрати холодної води і залити в радіатор. Менти вирішували, як нас охороняти, щоб не повтікали, коли підемо в кущики. Вирішили, що нас іде двоє, а їх троє. Ми почали з них реготати, що хочуть побачити, як пісяють бандьори. Ми запитали, як вони збираються охороняти Роксолянну Кардаш, коли вона піде по малому, або по великому і вони почервоніли, а вона застидалася. Ми сказали, що ніхто не тікатиме, бо до Полтави далеко пішки, а до Львова ще далі. А прапори у нас і так забрали, то немає сенсу тікати. Всю дорогу ми читали їм лекції і співали козацьких, стрілецьких, бандерівських пісень. І вони почали з нами спілкуватися. Сталося так у наших стосунках, ніби вони нас не охороняють, а просто подорожні. Шофер час від часу уточняв, чи правильно їде. Ми жартували, що він не помітив, як повернув на Полтаву і то розвеселило навіть ментів.

Так через добу по обіді доїхали до межі Львівської і Тернопільської областей і тут нам назустріч приїхали львівські менти двома легковиками з мигалками і автобусом «Турист»,

запропонували нам пересісти в їхній автобус. Ми відмовилися, сказали, що ми за добу потоваришували з полтавчанами, що вони гарні хлопці. Цим фактом менти з Полтави були здивовані і заскочені. Своїм ми сказали, щоб гарно зустріли наших охоронців у Львові і нагодували їх. Старший мент із нашого супроводу спитав, чому ми так вчинили. Я пожартував, що нам скучно буде без нього, а потім серйозно додав, що хочемо, щоб вони побачили Львів і блакитно-жовтий стяг у центрі, що майорить на щоглі, розвівається на вітрі і ніхто його не зриває. Ми говорили їм про це ще в Полтаві, але вони не вірили, і не повірять, поки не побачать своїми очима.

Нас привезли у Шевченківський райвідділ, де зустрічав Ігор Цікало, який поцікавився, як нас затримали. Я коротко розповів. Він порадив, щоб ми всі подали заяви в обласну прокуратуру. Я сказав, що то нічого не дасть, бо крук крукові ока не вибере. Я попросив Цікала спровадити полтавських ментів у кафе «Червона шапочка», де при під'їзді вони зможуть побачити Клумбу, національний прапор на щоглі і розкажуть про це в Полтаві. Він так і зробив. А через три дні ми отримали інформацію про те, що в Полтаві москалям дозволили тільки покласти квіти до пам'ятника без ганебного дійства, а потім посадили москаликів в автобус, повозили 30 хвилин Полтавою, вони нажерлися і їх відвезли на вокзал. Так наша поїздка таки дала результат, хоча нам хотілося більшого.

Випадок у Полтаві стане для мене уроком при організації десантів до Тернополя, Чернівців, Франківська, Вінниці, Хмельницька, Києва.

Наступного дня після повернення з Полтави ми дізналися, що у Львові у час нашої відсутності відбулася велика акція протесту, що зупинила всі трамваї в місті, щоб звільнити з-під арешту Івана Скорняка – активного борця за відродження організації «Пласт», члена Християнської демократичної партії, яку очолював Петро Січко з Долини. За Івана Скорняка на вулиці вийшло більше 50 тисяч люду і прокурор Ізосімов, який керував обласною прокуратурою, налякався і дав вказівку звільнити його. Проживаючи в селі в Городоцькому районі,

Скорняк майже щодня тримався групи угеесівців і проводив громадську роботу разом із активістами Клумби. Пізніше, у період сербсько-хорватської війни, Іван буде воювати на боці хорватів, оформивши візу виїзду в Європу як заробітчанин. Все це колеги тримали в таємниці, бо існувала кримінальна стаття за найманство у війнах. Через 26 років Іван трагічно загине у себе на обійсті, перекиваючи дах своєї одноповерхової хатини, він зірветься і впаде на каструлю з-під вапняного розчину, що стояла внизу, зламає собі спину і через два дні помре в лікарні. Поховано Скорняка в рідному селі Зашків Городоцького району, що недалеко від Бучал-Комарно.

Ще один трагічний випадок станеться з активісткою УГС Наталею Стецик на псевдо Довга. Уже за часів незалежності України вона з хлопцем з Франківська виїде у США. То був молодик, який тікав з України за якесь кримінальне порушення. На швидкісній трасі, по якій вони їхали з Наталею, він збив бізона, що переходив дорогу. Наталя загинула, а хлопця лікарі врятували. Вічна їй пам'ять.

Наступний десант буде до Тернополя в кінці липня. Я з чотирма активістами Руху з селища Рудно виїдемо нічним поїздом у розвідку і прибудемо в Тернопіль близько шостої ранку. Близько двох сотень активістів Клумби приїдуть о 9 год. 30 хвилин. Їх ми зустріли на вокзалі.

З нічного поїзда нас зішло п'ятеро. Ми крутилися на автостанції і на речовому базарі, що був поруч, щоб не привертати зайвої уваги. З нами для маленької конспірації поїхала моя дружина Ірена, щоб побачити базар у Тернополі і дещо придбати.

О пів на десяту, зустрівши наших людей на вокзалі, ми розсипом рушили на цвинтар, залишився Ірену на базарі. Ірена мала повертатися у Львів автобусом.

На цвинтарі відбувалися по черзі два мітинги-реквієми, один на могилах Січових Стрільців, інший на братній могилі жертв сталінсько-енкаведистських репресій. Акції проводили керівники Руху Тернополя Левко Горохівський, Володимир Колінець і Марія Куземко.

Після закінчення молебнів львів'яни вирішили колоною під блакитно-жовтими прапорами йти до вокзалу, але по дорозі за традицією рушили до пам'ятника Тарасу Григоровичу Шевченку, щоб поклонитися і заспівати Гімн, провести коротке віче і встигнути на поїзд до Львова. Від цвинтару попереду нашої колони їхала машина з ментами. Я з мегафоном вів колону, до якої приєдналися й тернополяни. Над колоною майоріло шістнадцять національних прапорів. Я попередив людей, щоб трималися купи, бо менти ніби щось затівають. Попереду ми побачили багато ментів і перекриті автобусами та машинами вулицю. Ми вимагали пропустити нас, але вони відмовлялися і заявили, щоб ми прибрали прапори. Гарячі голови пропонували йти на штурм ментівської барикади. Я вирішив повернути колону в праву вулицю та обійти блокування. Так ми і зробили. Поки обходили боковими вулицями, менти машинами і двома автобусами передислокувалися і знову перекрили нам вулицю. Ми не підходили до блокади і знову пішли прилеглими вулицями, але через квартал менти знову заблокували дорогу. Ми втретє обійшли блокаду і почали виходити до площі перед вокзалом. Менти запропонували нам, щоб ми поспішили на поїзд. Я запитав тернополян, яка вулиця веде від площі до пам'ятника Т. Г. Шевченку. Вони показали вулицю, яка була перекрита чотирма шеренгами міліції. Я підійшов до них і запропонував, щоб вони пропустили колону до пам'ятника Кобзарю. Люди в той час підходили до шеренг, за якими не було блокади машинами. Я зупинив громаду, щоб дати ментам, якими командував підполковник, подумати, та коли ми не почули жодної відповіді, я скомандував відтіснити ментів. На той момент підоспів Ігор Деркач, який затримався на цвинтарі, і став у перший ряд для штурму, лава на лаву. Менти чинили шалений опір, але сили були нерівні, вже через мить вони збирали свої червонопасі кашкети на вулицях і ставали під стінами будинків, пропускаючи лавину, яка їх змела з дороги. Я підійшов до старшого, який взував мешт, якого загубив у момент штурму, і запитав його, навіщо їм було йти проти народу. Він мовчав, мовчали і його підлеглі. Привівши людей до пам'ятника, я розпочав мітинг

шани Кобзарю, що тривав майже годину. Закінчили Гимном України. До мене підійшов мужчина невисокого зросту в цивільному, який стояв неподалік і спостерігав за нами, ймовірно зі спецслужби, за яким я наглядав, щоб його не побили, бо було помітно, що то чужак. Він запитав, що ми далі збираємося робити. Я відповів, що змовимо молитву за Україну і підемо на вокзал на поїзд до Львова. Він сказав, що на другій колії нас чекає дизель, щоб відвезти додому. Я подякував йому за поїзд і особливо за гостинність, на що він скривився і махнув рукою, даючи зрозуміти, що то не його вина. Почалася молитва і він пішов. А ми, не згортаючи знамен, вирушили на вокзал, де нас чекав поїзд.

Я оголосив по мегафону, що всі, хто бажає їхати до Львова безплатно, можуть сідати в цей поїзд, але до Львова він їде без зупинок. Окрім наших, півтори сотні людей заповнили чотири вагони, що були нам подані. Десять за дві години ми були у Львові і просто з вокзалу під прапорами вирушили до центру, на Клумбу. Кожного разу, повертаючись сюди, ми доповідали львів'янам про проведену нами роботу, а йдучи з вокзалу вулицею Миру (тепер Бандери), ми декларували, що тут неподалік собору, занедбаного комуністичною владою, з якого зробили склад, на площі має стояти пам'ятник Степану Бандері, а вулиця також повинна називатися його іменем. На цій площі зараз стоїть йому монумент.

У серпні, здається на Спаса, тернополяни вирішили провести акцію під синьо-жовтими прапорами, але були побиті та розігнані міліцією. У вересні 1989 року вони виготовили великий стенд з фотографіями про ці дії «правоохоронців», привезли його до Києва на з'їзд Руху, що відбувався в актовому залі політехнічного і чомусь розмістили не у вестибюлі першого поверху, а на другому. В перерві з'їзду, вийшовши на другий поверх, я побачив цей стенд. Фотографії були шокуючі: менти хапали і били палицями лежачих людей, в тому числі і жінок. Тут же на другому поверсі я побачив військового полковника і попросив його підійти до стенду зі світлинами і подивитися на них. Поглянувши на фотографії, він нервово вимовив:

– Ето звері. Гдє ето било?

Я розповів, що у Тернополі і запитав його, чи військові діють по-іншому. Він відповів, що керує танковим полком і його солдати так би не вчинили. Я запитав:

– Що, армія з народом?

Він відповів, що його танкісти проти народу не підуть. З його вимови я зрозумів, що він не росіянин, скоріше кавказької національності. Я простягнув йому руку, промовив, що я Олег Петрик.

– Вілен Мартиросян, – відповів він, подавши руку.

Я запитав, чи погодився би він виступити з трибуни на з'їзді. Він відповів, що військові поза політикою. Я йому сказав, що Рух це не політична організація, а громадська, вона робить те, що заповідав Михайл Горбачов – пропагує демократію в суспільстві. Він задумався і запитав, хто надасть йому слово для виступу. Я запропонував йому йти на перший поверх у залу. Ще була перерва. Я підвів військового полковника до Михайла Гориня, який мав головувати після перерви, познайомив їх, сказавши, що пан Мартиросян погодився виступити на з'їзді, додавши, що він командує танковим корпусом. Михайло зрадів і взявши полковника під лікоть, повів його на сцену, до стола президії. Виступ Мартиросяна зустріли тривалими оплесками. Під час чергової перерви Вілен підійшов до мене і запитав, як його виступ. Я відповів, що дуже добре, і що він увійшов в історію як демократ, ми потиснули собі руки. До нього стали підходити рухівці, щоб привітати і поговорити. А ще на третьому поверсі у вестибюлі я почув звуки гітари, тому у наступній перерві пішов туди. Тут над підвіконні сиділа курносенька дівчина років 15-16, бренькала на гітарі і тихесенько співала пісню українською мовою. Я запитав, як її звати, вона відповіла, що Марічка. Я подумав, що вона приїхала з карпатського краю, але вона сказала, що з Харкова. Я запитав, де вона навчилася так гарно говорити українською мовою. Вона засміялася і сказала, що співає тільки українською. Вона зворушила мене і здивувала, що в Харкові, в російськомовному середовищі, виросла така україночка. Я забрав її на перший поверх, приніс крісло і по-

просив співати там, щоби всі її почули. Це була майбутня зірка української естради Марічка Бурмака.

Якщо я вже згадав про з'їзд Руху, що відбувався в Києві 8-10 вересня 1989 року, то хочеться розповісти про випадок, що стався в день з'їзду зранку, коли ми прибули в столицю. Коли ми вийшли з поїзда, треба було пройти до метро, щоб добратися до політехніки. Я оголосив через мегафон, щоб усі трималися разом, сформували невеличку колону. Але кілька осіб не послухалися і поперлися вперед, залишивши нас, більше 40 чоловік, позаду. Коли ми колоною з прапорами йшли до станції метро, то за три десятки кроків попереду побачили, як група з п'яти ментів вирвала у тих чотирьох голубу фану з жовтим левом, пробували ще вихопити два прапори, але їм не вдавалося. Хлопці з нашої колони кинулися на виручку, але менти, які вирвали фану, втекли, залишивши бідоласі тільки палицю. Підійшовши до них, я сказав, що попереджав, що сатана у столиці ще править бал, тобто Щербицький. І коли люди думають не головою, а ногами, то таке і трапляється – втратили гарний герб Львова. В метро ми спустилися з прапорами. На станції одні люди шарахалися від нас, інші плескали в долоні, вигукуючи «Україна!». Це було неповторно. Коли ми запхалися у вагон метро, дехто відходив подалі від нас. Так ми добралися до політехніки – колоною під національними прапорами, де колеги-рухівці зустріли нас оплесками. Неподалік стояли невеликими групами менти, які з цікавістю і ненавистю спостерігали за тим, що відбувається.

10 серпня 1989 року ми у Львові отримали інформацію, що 6 серпня, в неділю, в Києві на мітингу з екології було заарештовано на 12 діб двох учасників цього мітингу, зокрема письменника Кагарлицького і студента Дмитра Корчинського. Активісти Гельсінкської Спілки вирішили відреагувати. Таку ж позицію зайняли активісти Клумби, що на той час уже була сформованою громадською структурою, якою керували ми з Романом Оприском, за рішенням як проводу УГС, так і Руху.

Екологічний протест кияни запланували на 13 серпня під Верховною Радою. Того ж дня провід УГС у Львові, за пого-

дженням з іншими громадськими організаціями області, в тому числі київською, вирішили провести зібрання в Києві і обрати головою УГС в Україні Левка Лук'яненка. На цей же день, як я довідався від Петра Січка, він з громадою греко-католиків та юнаками з «Пласту» вирішили вперше відправити Службу Божу в Києві на Володимирській гірці, біля пам'ятника князю Володимирі. Маючи таку інформацію, я подумав, чи не об'єднати всі ці заходи і після відправи біля пам'ятника вирушити Хрещатиком до Верховної Ради на підтримку мітингуєчим. Я переговорив із Січком і Михайлом Горинем, які погодилися на такий марш. Богдан Горинь, обравши делегатів на зібрання з нагоди виборів Левка Лук'яненка, сказав, що радо візьме участь у молебні. 12 серпня ввечері більше 200 людей поїздами виїхали до Києва. Зібрання мало відбутися на Володимирській гірці об 11 годині. З вокзалу, щоб не привертати уваги, групами подалися до пам'ятника Володимирі. Коли ми зібралися, отець Михайло Гаврилів одягнув ризи і почав відправляти Службу Божу. Через 15 хвилин неподалік трьома групами розташувалися менти і гебісти, їх було більше десятка. Троє ментів підійшли впритул до громади, яка молилася, решта не наближалися до нас. Я став між громадою і ментами, щоб у випадку їхнього нападу організувати спротив. Один із трьох ментів підійшов до тих, що були в цивільному, думаю, гебістів, щось сказав і повернувся до тих двох, які стояли за спинами людей. Я уважно слідкував за ними. Тривала відправа. Я почув, як той, який ходив радитися, тихо сказав двом іншим:

— Ти хапай кубок (тобто чашу, — авт.), а ти каділо.

Кадило в той момент було в руках у дяка. Менти рушили до нього, наближаючись до людей з-за спин. Те, що вони говорили, почула ще одна жінка і зчинила галас. Я дав команду заднім узятися за руки і зімкнути ряди. Але один із ментів устиг вклинитися між людей. Іншого ми заблокували, в хід пішли жіночі нігті. З ментів зірвали кашкети, комусь відірвали погони. Третій, побачивши такі кепські справи, кинувся тікати. Двоє інших — за ним. Услід їм полетіли їхні кашкети. Я спробував одному дати копняка, але не дотягнувся, коли його виштовхали

і він відбігав убік. Наші бойові жіночки швидко справилися з ментами, навіть не довелося втручатися чоловікам. Отець навіть не припиняв відправу. Прибуло ще з десятків ментів, але стояли поодаль. І ті, які були неподалік, відійшли, побоюючись дій громади. Більше ніхто нас не турбував.

Надходила перша година дня. Я знав, що акцію екологічного протесту біля Верховної Ради кияни проводитимуть о другій годині, тому попросив отця Гавриліву скоротити відправу, бо ми повинні бути на іншому заході. Поки дяк співав, отець сказав, що це неможливо, бо існують канони, але проповідь він постарається виголосити коротко. Після молебну я сформував колону, яка вирушила парком у бік Хрещатика. Петро Січко дав мені малий нагрудний мегафон, щоб я керував ходою. У парку, де за нами продовжували спостерігати менти, Федько Макар витягнув із торбинки синьо-жовтий прапор і почав на ходу одягати його на держак. Я підбіг і примусив його згорнути прапор. Він почав обурюватися, впираючись на своєму, поки я не показав йому кулака і не сказав, що як вийдемо на Хрещатик, тоді і піднімемо стяги, а тут, у парку, можливий напад ментів, тому ніхто з киян може не побачити наших прапорів, тож Федько притих.

Дійшовши парком до Хрещатика, ми спустилися в підземний перехід під Хрещатиком. Тут я попросив усіх, хто має прапори, одягнути їх на держак, щоб вийти з тунелю зі стягами. Близько 30 прапорів замайоріли над нашою колоною від невеликих до двометрових. Найбільший прапор попереду колони ніс Іван Скорняк. Дорогою до головноштамту одні кияни зустрічали нас оплесками, інші шарахалися. Ми проходили під тим місцем на пошті, де місяць тому обірвався карниз і убив вісьмох киян. Тут ми провели короткий громадський молебен по загиблих і пішли далі під стіни Верховної Ради. Поряд з нами їхала машина з ментами і гебістами, з якої лунало гавкання:

– Остановіться! Уберіте флагаі! Ви будете прівлечени к ответу.

Так ми дійшли до центральної площі, а звідти вгору вулицею Кірова до ВРУ. Позаду нас на невеликій швидкості їхала

інша машина – воронок, де сидів полковник у цивільному одязі, який на пікеті представиться нам і буде впрошувати сховати прапори. Перед брамою Маріїнського палацу ми побачили киян, близько 12 осіб, які сиділи на плитах у мовчазному пікеті. Побачивши нашу колону з синьо-жовтими прапорами, люди зірвалися на ноги і побігли нам назустріч, плескаючи в долоні. Наперед них біг Володимир Яворівський, який розмахував руками і кричав:

– Заберіть прапори, бо на нас пустять танки! Заберіть! Заберіть!

Багато людей не знали Яворівського в лице, тому з колони почулося:

– Ганьба! Ганьба!

Я знав пана Володимира, тому заспокоїв людей. Але він підійшов до колони і продовжував переконувати нас заховати прапори. Знову почулося гучне:

– Ганьба!

Пані Катерина на псевдо Чорна підійшла до нього зі словами:

– Відійди з дороги. Ми ляжемо отак во і танки до тебе не доїдуть.

Яворівський переляканий белькотав, що він не несе відповідальності за те, що ми робимо. Ми продовжили ходу до групи киян, які тільки що сиділи на плитах без жодного прапора. Почали на радощах обніматися. До мене підійшов чоловік середнього зросту, спортивної статури з потужим гучномовцем у руках і, простягнувши руку для привітання, промовив:

– Я Дмитро Поїзд.

Я хотів спочатку відповісти, що я Олег Автобус, але вчасно збагнув, що у нього таке дивне прізвище. Потиснувши йому руку, я назвався. Побачивши мій маленький гучномовець, що висів у мене на грудях, він запропонував мені свій, пояснив, що саме він є організатором пікету і нехай Яворівський не командує. Останній напевно почув, тому що його вітром здуло з площі взагалі. Дмитро заявив, що саме він організовував попередній екологічний мітинг, що Кагарлицький і Корчинський були

затримані безпідставно. Взявши в нього мегафон, я заявив, що кияни вже свою акцію провели, а так як ми маємо таке ж відношення до цієї влади і маємо свою думку про Верховну Раду, тому тепер проведемо свій пікет з аналогічними вимогами і перебираємо відповідальність на себе, і назвав своє прізвище. Я поставив на голосування львів'ян питання про згоду пікетувати Щербицького і ВРУ з певними вимогами, які проголосимо. Присутні підтримали одноголосно. Розпочали акцію і першою проголосили вимогу скасувати шосту статтю Конституції про керівну роль компартії, другою була вимога про вільне проведення мітингів і пікетів, зібрань, згідно зі статтею 19 Конституції, не застосовувати різних заборон, і третя наша вимога була звільнити з-під арешту письменника Кагарлицького і студента Корчинського. Після зачитання цих вимог за них проголосували одноголосно. Потім організатори піднялися на підвищення невеликого фонтану і розпочали мітинг. У той момент Іван Скорняк уже виліз на металеву браму Маріїнського палацу і закріпив на ній свій великий прапор. Першим я запросив до виступу Михайла Гориня, який охарактеризував комуністичну репресивну систему, згадав загиблих у тюрмах Василя Стуса, Олексу Тихого і Юрія Литвина та інших, яких вшанували хвилиною мовчання, а також поставив вимогу про зміну Закону про вибори, який дозволяв відкидати неугодних кандидатів. Дмитро Поїзд виступати не бажав, наступним узяв слово Олег Вітович, який закликав звільнити ув'язнених, пригрозивши привезти зі Львова до тисячі пікетувальників, молоді СНУМу. Сну-мівці 19 серпня на горі Маківці проведуть установчі збори.

Під час виступу Гориня я побачив якихось людей на даху Маріїнського палацу, подумав, що то могли бути снайпери. Порадившись з Михайлом, я голосно по гучномовцю, щоби почули на даху і часом не стрельнули, попросив Скорняка зняти прапор із воріт і стати на чолі колони. Що він і зробив. Виступили ще Петро Січко та хтось із киян. Дмитрові Поїзду треба було йти, я змушений був повернути йому гучномовець і виступав без нього. Голос, слава Богу, в мене був міцненький. У своєму виступі я ганьбив совітську владу за голодомор 1933

року, за розстріли 1937-го, за брежнєвські репресії, показавши на куполі ВРУ червоний прапор і п'ятикутну зірку, я назвав їх масонськими символами і розповів, як у 1905 році ці символи появились в Росії після вбивства Бавмана, а в кінці промови зачитав вірша, якого написав для Щербицького у 1986 році, після трагедії Чорнобиля, в якому згадав і про репресії інтелігенції, і парад на Хрещатику після вибуху атомної станції, на якому дорослі разом із дітьми марширували під палючими променями радіації. Пригадую останні чотири рядки цього вірша з прокльоном Щербицькому:

*Прах би кинуть у реактор,
Чи у Чорне море,
Щоб не сіялись по світу
Ні біда, ні горе!*

По закінченні виступів до мене підійшов міліцейський полковник і попросив, щоб ми заховали прапори, коли виходитимемо з площі на вулицю Ватутіна, таким чином він уникне покарання. Я відповів, що на вулиці, за будинком Верховної Ради ми знову піднімемо українські стяги. Він сказав, що відповідає за те, що діється на площі. Я погодився згорнути прапори, він став дякувати українською мовою. Вийшовши на вулицю, ми підняли стяги і рушили тепер до площі Незалежності. Хрещатиком йшли під стягами і з піснями до бульвару Т.Г.Шевченка. До нас групами приєднувалися кияни. Дійшовши до пам'ятника Ульянову ми побачили шеренги ментів, які оточили пам'ятник і вороже поглядали на нашу колону, яка трохи розтягнулася через киян, які приєднувалися. При повороті на бульвар попереду колони йшли Петро Січко, Богдан Горинь, Іван Скорняк. Мені довелося зупинитися, щоб не виникло провокацій, і замкнути колону. Як я і передчував, коли кінець колони вже майже пройшов повз Леніна і повертав на бульвар, з лав міліції вийшло кілька молодиків і пішли до кінця колони. Я крикнув:

– Хлопці з УГС з кінокамерою йдіть сюди! Завтра вони почують про себе на радіо «Свобода», американській радіостанції.

Насправді я блефував, бо кінокамери в нас не було. Але це подіяло і молодики зупинилися. Старшой щось їм сказав і вони зникли серед ментів, як і появилися. Я зрозумів, що то були переодягнені менти. Далі до університету і до пам'ятника Кобзарю ми дійшли без проблем, поклали квіти, хто мав. Я розпочав мітинг Гимном України. Дорогою сюди від колони по одному від'єдналися Михайло Горинь, Ігор Деркач, Олег Вітович і Богдан Горинь, бо в цей день, 13 серпня, УГС таємно обирали головою нашої організації Левка Лук'яненка.

Наш мітинг тривав близько години. Я оголошував виступаючих і між їхніми промовами лунали пісні «Заповіт», «Реве та стогне Дніпр широкий» та інші. Виступило семеро доповідачів. Я коротенько розповів присутнім, як 22 травня 1973 року був затриманий кагебістами біля цього пам'ятника Кобзарю, бо у 1972 році розігнали звідси студентів, які хотіли вшанувати пам'ять поета і батька нації. Ще раз заспівали Гимн України. Кияни говорили, що то сталося вперше за період панування совітів, тому співали з великим натхненням. Після всього кияни провели нас до вокзалу. Тут, біля пам'ятника Т. Г. Шевченку, тоді було близько 400 людей, з них близько 300 – кияни.

Не згортаючи знамен, під здивованими поглядами перехожих, які деколи зустрічали нас оплесками, прибули в супроводі більше сотні киян на вокзал. Велика група оточила нас у центральному залі, де ми разом співали козацьких і стрілецьких пісень. Це не могло не привернути уваги певних органів, яких дратували наші дії. Коли наші колеги відійшли до каси, щоб придбати квитки, до мене підійшов незнайомий і відкликавши вбік, сказав, що він нас без квитків підсадить на поїзди до Львова, але попросив згорнути прапори, але я відмовився це зробити. Тоді він сказав, щоб ми пішли на перший перон на посадку на поїзд. За кілька годин він посадив на поїзди на Львів майже всіх наших активістів.

На пероні, оточені киянами, які привели нас на вокзал, ми продовжували співати, а якийсь «добродій» із спецслужб ходив мовчки неподалік. Нас залишалося п'ять активістів. Киянам дуже сподобалася пісня «Націоналісти, молоді орлята»:

*«Націоналісти, молоді орлята,
Хлопці, хлопці і дівчата
За нашу державу, за козацьку славу
Зруйнуєм криваву Москву та Варшаву...».*

На прохання киян ми співали її двічі.

Коли до перону під'їхав черговий поїзд, «добродій» швиденько чкурнув усередину, у вагон до старшого бригадира і провідників. Вийшов хвилин через п'ять і сказав, що можуть підсадити тільки чотирьох. Я був п'ятим, адже завжди поле бою залишав останнім. Мені треба було чекати ще одного поїзда більше трьох годин, що було небезпечно. Іван Колаєць, Катерина на псевдо Чорна, Іван Скорняк відмовилися сідати в поїзд без мене, сказали, що всі разом або ніхто. Ще хтось, прізвища не пам'ятаю, погодився з нами. «Добродій» сказав, щоб ми заходили всі, щось жестом показав провідникові, який впустив нас у вагон, де виявилось багато вільних місць. Ми помахали «добродієві» з вікон, я навіть висунув прапор з вікна, та раптом якийсь придурок, проходячи повз вагон, підстрибнув і хотів його зірвати. Я вчасно встиг зреагувати і підняв прапор вище, а в придуркові впізнав того, який пробував нападати на колону, коли ми проходили Хрещатиком біля пам'ятника вождю пролетаріату, видно, мав таке завдання.

Наступного дня, зібравшись на Клумбі, ми розповіли громаді про поїздку. Через три дні мені прийшла повістка з міського управління міліції. В призначений день і час я спеціально не прийшов, так я робив майже завжди, що давало їм зрозуміти, що я їх не боюся, а несподівана моя поява давала мені психологічну перевагу. Слідчого я застав на місці, він мене вже знав. Я дав їм свої дані для протоколу. Коли він записав, почав ставити запитання:

— Ну що, Петрику, ви там знову в Києві натворили, що натягнули на кримінальну справу? Тут написано, що ви ганьбили владу і принижували радянські символи. Ми передаємо справу в прокуратуру і, зрозуміло, в суд.

Тож я почав свою розповідь із того, що під час пікету В. Щербицького 13 серпня я рукою показав на купол Верхов-

ної Ради і совітський прапор із п'ятикутною зіркою, назвав жи-до-масонськими символами, що появились в 1905 році під час похорону Колі Бавмана, «октябрьську революцію» назвав пе-реворотом, сказав, що Ленін узяв у кайзера Вільгельма трид-цять тисяч марок для підготовки цього перевороту 1917 року, обзавівся коханкою Арманд у Разліве, в курені злягався з Ка-менєвим, підхопив сифіліс, лікувався в Швейцарії, проїздом побував у Львові, де зупинявся в готелі на вулиці Жовтневій (сьогодні Дорошенка), № 8, про що мені розповідав 70-річний працівник проектного інституту, де я працював у 1969-1974 ро-ках. Ну і ще я назвав Володимира Щербицького виродком, бо він організував парад, на якому були й діти, на Хрещатику в час радіаційної хвилі з Чорнобиля. Слідчий (здається це був Осьмак) мене зупинив і запитав:

- Ну і що я маю в протоколі писати?
- Як вважаєте? Ви запитали, я розповів, то і пишть.
- Ви знаєте, що вами займається прокуратура області?

Що, вас ще не викликали?

- Не викликали.
- Він задумався і питає:
- Ви за отримання цієї повістки розписувалися?
- Не розписувався, бо взяв її у поштової скриньці.

Тоді він сказав, що я вільний і щоб забув, що я тут у ньо-го був і нікому не казав, натякнув, щоб я менше висловлював-ся проти радянських символів і влади. Статтю з кримінальної можуть пере kwalіфікувати на адміністративну. Я відповів, що краще най буде кримінальна, щоб і в суді можна було розпові-сти те, що він почув і навіть більше. Він невдоволено похитав головою і я пішов. Закриваючи за собою двері його кабінету, побачив як він узяв зі столу листки незакінченого протоколу, роздер і кинув у смітник.

Через два дні прийшла повістка з обласної прокурату-ри. Я потрапив до заступника головного прокурора Заплотин-ського, якого ми з командами УГС і Клумби пікетували, щоб звільнити з в'язниці в Нестерові (нині Жовква) Адама Кардаша, якого посадили на 12 діб за участь у мітингу. Це було в поло-

вині липня. Головний прокурор Ізосімов у той час був у Києві, тому мене з колегами змушений був прийняти Заплотинський, зокрема Івана Гудиму, Андрія Колайця, Василя Дорожівського, Євгена Пограничного, який був свідком того, що відбулося на мітингу в Нестерові, під час якого звинуватили Кардаша в тому, що він плюнув на міліціонера. Ми змусили Заплотинського прийняти рішення про звільнення Адама, якого менти привезли до Львова, бо пікет не розходився ще три години, поки його не доставили на Клумбу. До речі, цього ж дня по дорозі на Клумбу ми ще пікетували і Богдана Котика в міській раді з вимогою вільно проводити мітинги у Львові. Тоді вперше за часів совітської влади хлопці встановили на фасаді Ратуші, залізши на одного з левів, синьо-жовтий прапор. У пікеті взяло участь більше 200 людей з УГС, Руху, Клумби.

Коли я зайшов до прокурора, той щось писав, за хвилину підняв голову і запропонував сідати. Я пожартував:

— На скільки діб?

Заплотинський почав розмову:

— Тут з Києва прийшло... Ви знаєте, в чому вас звинувачують?

Я відповів, що знаю, за зганьблення символів на куполі Верховної Ради, що я назвав їх жидо-масонськими. Можу пояснити, як вони появились в 1905 році в Росії. Не забув і про Леніна. І ще я ганьбив Володимира Щербицького за парад на Хрещатику 1 травня в час Чорнобильської аварії.

Він показав жестом руки, що досить, сказав, що це написано в «бумазі», що прийшла з Києва, запитав, навіщо я шукаю пригод на своїй плечі? Я відповів, що це не на плечі, а трохи нижче, і що хтось мусить це робити, бо він на своїй посаді хоч би й хотів таке робити, та не має права, а життя «крутке і вендзловате», як казав один поляк, до того ж історія вимагає жертв.

Він хоч був доволі стриманим, засміявся і запитав:

— Ви хочете змінити історію?

— Чому б ні, адже все пливе, все міняється, імперії розвалюються і падають. І ця не встоїть, потрібні лише зусилля, —

відповів я. – Ви не читали Амальріка «Просуцествуєт лі Советскій Союз до восьмідєсятого года?»? А я читав іще студентом.

– Ви читаєте всіляку фантастику, до того ж дурну. Зараз уже 89-ий. Амальрік – дурь це все.

– Це не дурня, це дуже серйозно. І чим скоріше керівне партійне начальство зрозуміє це, тим краще буде для них і для народу. Звичайно, міліція, суди, прокуратури йдуть у фарватері політики партії, але скоро все скінчиться. Система тріщить по швах, демократи набирають сили. Польща, Прибалтика, Грузія і Україна уже не ті. Азія також не спатиме, як усе врахує. Ви розумна людина. До речі, хочу вам подякувати за рішення звільнити Адама Кардаша. Розумію, що вам то не просто було зробити. Залишалось або це, або кинути міліцію на пікетувальників, яких було не так багато, чим збурити громаду Львова, щоб вас проклінала і змела з посади.

– І що, ви пропонуєте мені приєднатися до Руху?

– А чому б і ні? Можна залишатися в системі, але бути симпатиком Руху. Дивіться, які авторитетні люди включилися – Братунь, Федорів Роман, Вакарчук Іван, Голубець Михайло, Влох Орест, навіть академік Юхновський, у Києві Іван Драч, Дмитро Павличко, Левко Лук'яненко...

Він зробив жест рукою, щоб я зупинився, і каже:

– Якого агітатора втратила партія. Ви були б добрим проповідником, пропагандистом. Але це не для мене. Я не такий сильний і не такий дурний. Ви знаєте, що вам світить по цій справі?

Я відповів:

– Знаю, суд. Коли мене судитимуть, прийдуть десятки тисяч людей, що мені і потрібно.

– Але суд може відбуватися і в Києві, за місцем подій. І що тоді?

– Якщо в Києві, то ще краще, будемо піднімати столицю. Львів'яни з прапорами приїдуть туди. Тож вам вигідно буде перекваліфікувати справу в адміністративну, яку, якщо мені не впають 12 діб, а я постараюся, щоб цього не сталося, то після двох місяців її закриють, згідно з законом.

– Я бачу, що ви непогано ознайомлені з ситуацією і законами, добре знаєте і 19 статтю про проведення масових заходів і 6-ту статтю про керівну роль партії.

– Звичайно, сталося, що якимось мене проінструктував прокурор міста пан Степан Крикливець, а потім і ваш шеф – головний прокурор області Ізосімов.

Отут я твердо і впевнено збрехав, бо знав, що він таке з'ясовувати з паном Ізосімовим не наслідиться. Він знімає, бо я заганяв його в кут. Ще я сказав, що знаю закон, який дає право підлеглому в правоохоронних органах не виконувати злочинний наказ, яким він має право скористатися.

– Ого, ви вже прокурорам готові давати поради.

Я промовчав. Він запитав:

– Ви в міліції були?

– Ні, не був, не запрошували, зіпхнули на вас. Ви головніший, ніж якісь там менти.

Я знову збрехав, як домовився зі слідчим Осьмаком, до якого по інших справах мене викликатимуть ще два-три рази і

Син Олег у сім років. 1984 р.

він даватиме мені поради, щоб я ні в чому не зізнавався і нічого не підписував. Колись чув таку приповідку, що чистосердечне зізнання зменшує вину та збільшує термін ув'язнення.

Прокурор сказав, що я вільний і щоб через два-три дні прийшов без повістки. Але в ці дні я крутився, то збори Руху, то підготовка до виїзної конференції СНУМу на горі Маківка 19 серпня (на Спаса), 20 серпня – черговий десант до Івано-Франківська, бо там вбили активіста Руху Романа Левицького. Цей десант з активістами Клумби довелося організову-

вати мені. Я це вже описував, але допустив помилку, замість написати, що поїзд був зупинений на станції Ямниця майже на пів години, щоб львів'яни, яких їхало до 300 чоловік, не завадили комуністичному мітингу, який проводив на стадіоні Вишванюк, я помилково написав станція Снятин.

Тож я в прокуратуру не пішов, а до тижня часу з прокуратури прийшло повідомлення, що мою справу перекваліфікували на адміністративну, яку потім закрили.

У кінці серпня в Києві вийшла газета «Досвітні вогні», де описувалося, як мною була проведена акція під Верховною Радою, де автор статті дорікнув першим особам УГС, що вони не взяли на себе керування ходом колони Хрещатиком і пікетом Щербицького. Автору не було відомо, що брати Горині мали в цей час важливішу місію – таємні збори Гельсінкської Спілки, де мали обрати керівником Всеукраїнської організації Левка Лук'яненка, тому зайві рухи могли б їм завадити взяти участь у тих зборах. Редактор газети «Досвітні вогні», він же автор статті, завітав до Львова і, зустрівши мене на Клумбі, віддав мені одну газету. Тут я йому пояснив, чому брати Горині не керували пікетом, хоча Богдан залишив колону аж на бульварі Тараса Шевченка. Хоча коли я подав опис того, що відбувалося в Києві 13 серпня, у вісник УГС, редактором якого був Богдан Горинь, він не захотів його опублікувати, чим я був здивований. А коли в листопаді, провівши першу акцію-десант у Вінниці, я знову написав звіт про поїздку, а він його не надрукував, я перестав давати інформацію Богданові. Натомість подавав її у газету «Віче». На радах Руху, які часто проводив Всеволод Іськів, який адекватно реагував і відзначав важливу роль політико-просвітницьких десантів на схід України, Всеволод мені часто давав завдання як відповідальному за проведення десантів і масових заходів, які я з командами Руху і Клумби проводив, приєднувалася і молодь СНУМу, яким тоді керували Олег Вітович та Ігор Деркач, що були одночасно і членами УГС.

Пройде не багато, не мало, п'ять років і я випадково зустрінуся у Львові з прокурором Заплотинським, який під тиском нової демократичної влади змушений буде залишити

тепле прокурорське крісло у Львові і по старих зв'язках перебратися до Києва. Побачивши мене біля обласної прокуратури, куди він збирався зайти, підійшов і привітався. Я запитав, як життя у Києві, він відповів, що можна витримати, але Львів рідніший, тут живеться простіше і дихається вільніше. Запитав, як моє депутатство. Я сказав, що будемо добиватися розпуску Верховної Ради і підемо на достроковий саморозпуск. Правда, Верховну Раду потрібно було розпустити ще рік тому, то був би результат. Раптом він згадав нашу розмову в серпні 1989 року після пікету 13 серпня Володимира Щербицького і сказав, що все сталося так, як я і казав:

– Ваш Амальрік виявився правий, хоч трошки помилився в часі. Я пробував відшукати цю брошуру, але марно. А що вас затигло в цей політичний процес, ви ж здається архітектор?

– Ви неправильно висловлюєтесь. Це не політичний процес, а революційний рух за національну ідею. Пам'ятаєте в Івана Франка «Дух, що тіло рве до бою...». Це і в той час відбувалося і триватиме вічно, поки існує світ. Архітектуру я змушений був залишити, бо так диктує час.

– Я вас тепер розумію. Завдяки таким, як ви, у Литві, Латвії, Грузії, Польщі, які фанатично вірили в свою справу і боролися, впав союз нерушимих. Чи добре воно, поки що не знаю, бо попереду картина не оптимістична. Навколо бачу демагогію і популізм, як у парламенті, так і у президентській вертикалі. Більшість лише хизується досягненнями, надувається замість того, щоб пахати в поті чола. Тож мені шкода вашого ентузіазму, енергії, самопожертви, які можуть зійти на пси і будуть марними.

– Є незалежна держава. І це вже не намарне. У мого дідуся Василя була криївка на обійсті, яка була збудована ще десь у 1936 році при Польщі дідусем і батьком проти польського режиму і пацифікації. Криївку при обляві виказав поляк у 1939-му, 14 грудня. Батько потрапив у концтабір ГУЛАГ у Краснотуринську. Мати була зв'язковою ОУН з 12 років. У 1946 році вийшла постанова живою її не брати. Завдяки колегам з ОУН і власній кмітливості їй вдалося переховуватися і уникнути

арешту і розстрілу. Тож вони з батьком, який відбув сім років тюрем, покинули Тернопільщину і перебралися на хутір Солуки.

– Тепер я розумію вашу завзятість і рішучість. Хай вам щастить.

На цьому ми розсталися. Здається, розумний чоловік, уже три роки як була незалежна Україна, а у нього гомосовєтікус так і не вивітрився. Я подумав, як міцно вкарбувала в психіку рабство совітська система.

На Спаса, 19 серпня 1989 року, на горі Маківка було проведено установчі збори і створено молодіжну організацію СНУМ офіційно, хоч вона вже діяла з ініціативи УГС з кінця червня. Співголовами було обрано Ігора Деркача і Олега Вітовича, скарбником Козія. Тут на зборах погодилися в організацію прийняти мого 11-річного сина Олега як виняток, бо у СНУМ приймали з 16 років, але Олег був активним і дуже просив, то вирішили за наполегливістю.

На Маківці я оголосив, що наступного дня терміново мусимо виїхати десантом до Франківська, як просив Василь Січко, бо попередньої неділі ментами було вчинено напад на людей, які намагалися провести мітинг під блакитно-жовтими прапорами. Учасників заходу було побито, а в мікрорайоні на Бистриці було вбито активіста Руху Романа Левицького з села Васючин. Десант довірили очолити мені. До того ж комуністична влада, очолювана монголоїдом Вишиванюком, прийняла рішення штрафувати по 300 карбованців кожного за прапор, який побачать, про що оголосила в пресі (зі слів Січка). Про цей десант я вже писав, але не детально, частина записів була втрачена.

22 серпня 1989 року група із шести членів УГС – Деркача Ігора, Стечик Наталі, Кардаш Роксолани, Балуха Романа, Петерхнова Віктора і мене – виїхали до Вільнюса на живий ланцюг Вільнюс-Рига-Таллін, який проводили активісти Сайюдіса разом із латвійцями та естонцями, вшановуючи жертв пакту Ріббентропа-Молотова, що проводився 23 серпня. На мою пропозицію на раді УГС об'єднати три акції цього десанту всі

погодилися. Богдан Горинь також підтримав мою ініціативу, тому прямо з Вільнюса поїздом ми поїхали на Харків, а звідти в Полтаву, в Сорочинці, де під час відкриття ярмарку підняли синьо-жовті прапори 25 серпня. Потім ми поїхали в Донецьк на мітинг-реквієм, який відбувався на стадіоні «Шахтар» 27 серпня, який проводив шахтарський комітет. Після виступу від Руху Львівщини я вручив під бурхливі оплески стадіону величезний національний прапор голові шахтарського комітету, який став на коліно, приймаючи прапор і поцілував його. Присутні, повний стадіон, привітали це оплесками. То було надзвичайно. Коли хвилю перед тим я сказав Ігорю, що зараз витягну з-під сорочки прапор і вручу його шахтарям, Деркач не повірив, сказав, що не треба, бо нас порвуть. Після мого виступу до мене підійшла жіночка і сказала, що вона з Петербургу, попросила нашої допомоги, бо привезла демократичну пресу, а міліція в неї відібрала. Я підвів її до організаторів мітингу і вона розповіла їм про це. Я вже знав, що керує міліцією Недригайло, тому попросив у ведучого надати мені мікрофон, що він і зробив. Я звернувся до Недригайла, щоб підійшов до сцени, звідки ми вели мітинг і пояснив, чому міліція пограбувала активістку з Пітера, відібравши в неї газети. Якщо не повернуть, то подамо інформацію на радіо «Свобода», завтра про це говоритиме також «Голос Америки». Недригайло, який був неподалік, підійшов і дав команду повернути забрану пресу. Тож через 5 хвилин три пачки по сто газет повернули, а одну пачку таки вкрали. Жінка була нам вдячна і тут же роздала частину газет, попало і Недригайлові. В газеті були хороші статті і про пакт Ріббентропа-Молотова, про репресії, стаття Солженіцина і стаття про Т. Г. Шевченка.

Перед мітингом на стадіоні «Шахтар» львів'ян вирахувала міліція, побачивши на Наталі Стецик і Роксолані Кардаш жовто-блакитні стрічки, спробувала затримати просто в їдальні, але Ігорю Деркачу вдалося їх врятувати. Я в цей час був на чатах окремо і мав повідомити у Львів Богдану Гориню, якщо б їх затримали. Після того ми пішли до члена Гельсінкської Спілки Мазанова додому. З його слів, його предок Мазаний був із

козацького роду. Мазановими їх записали у 1950 році. Перекусивши салом, ми поїхали на мітинг-реквієм.

До Львова поверталися через Київ, прогулялися Хрещатиком із національним прапором, який повернув мені у Миргороді начальник миргородської міліції Марченко.

У Львів ми прибули без пригод і про поїздку доповіли на проводі УГС, де був присутній Михайло Горинь. Йому так сподобалася ідея живого ланцюга, що він вигукнув:

– А чому б нам не спробувати зробити такий ланцюг зі Львова до Києва?

Колеги на раді УГС обговорили пропозицію Михайла і вирішили, хоч і з ваганнями, винести це питання на раду Руху, щоб потім, 22 січня 1990 року успішно провести живий ланцюг Львів-Київ.

Наступний десант у складі чотирьох чоловік 2 вересня виїхав до Хуста вшанувати проголошення Августином Волошином Закарпатської України. Вечірнім поїздом Микольський, Чабан і я виїхали на Хуст. Буцацький Мирон приєднався до нас зранку у Хусті. Ми втрьох пішли до нашого колеги – голови Руху Михайла Джанди. Саме в цей час у нього був його колега Йосип, вони вже зранку готувалися до проведення мітингу біля того будинку, де з балкону Августин Волошин проголошував Закарпатську Україну. Мітинг провели о 14.00, він тривав півтори години. Перед початком мітингу до нас приєднався Буцацький. Після ми пішли на гору, де поховані січовики. Тут, у кущах, ледве було видно могили, які Джанда з кількома колегами почали розчищати, вирубуючи зарослі навколо надгробків. Ми вшанували пам'ять героїв молитвою і Гимном, потім оглянули Хуст і пішли до Йосипа, щоб пообідати. Заночували також у нього. Зранку пішли на автостанцію, щоб їхати до Львова. О 7 год. 40 хв. сіли в автобус «Ікарус». А так як я знав, що Олег Вітович спланував акцію з командою СНУМу у Верхньому Синьовидному, то вирішив висісти з автобуса, щоб підтримати снумівців, тим більше, що в тій групі з 16 чоловік був і мій 11-річний син Олег. Він – наймолодший член СНУМу – брав участь у всіх акціях, і не тільки на Львівщині, а й в Полтаві, Києві, Франківську,

Хусті, Запоріжжі, Капуліївці (до 500-ліття козацтва), Чернівцях. Я йому ніколи не забороняв брати участь у політичних акціях, лише застерігав берегтися від нападів ментів чи комуняк.

Виїхавши з Хуста втобусом, я висунув у вікно прапор. Хтось із пасажирів почав невдоволено булькати, тоді я пересів назад і поки виставляв прапор на металевій трубці у вікно, почав булькати водій автобуса, але я його переконав, що він увійде в історію як шофер, який першим перевезе синьо-жовте знамено через перевал із Закарпаття на Галичину, і він замовк, але прізвища свого назвати не захотів.

Четвертий демократичний мітинг біля пам'ятника Т.Г.Шевченку в Івано-Франківську, зліва направо батько Січко, Орест Карелін, виступає Олег Петрик. 20 серпня 1989 р.

Усе йшло добре, та після перевалу, коли їхали дорогою через ліс, гілка зачепила полотнище і я почув, як хруснула металева трубка і прапор зник. Коли я виставив голову у вікно, то побачив, що прапор зачепився за боковий верхній ліхтар і тріпотить над дахом автобуса. Водія турбувати не хотілося,

але треба було рятувати знамено. Попросив колег, щоб міцно вхопили мене за ноги, коли я повністю висунувся з верхньої рамки вікна і, притримуючись дахового ребра скапника, дістав прапор.

З автобуса я вийшов у Верхньому Синьовидному, щоб дочекатися активістів СНУМу, які мали прибути електричкою. Бучацький поїхав далі, до Стрия, Павло Чабан до Львова, Микольський залишився в Хусті. З електрички активісти СНУМу не вийшли, я зрозумів, що вони прибудуть поїздом, годиною пізніше, який зупиняється аж у Сколе. Тож я розгорнув прапор і приготувався чекати, навіть не помітивши, що стою біля сільради. Через якийсь час до мене підійшов міліціонер, який виявився дільничним, почав вимагати, щоб я заховав прапор, але я навідріз відмовився. Він пригрозив, що викличе бригаду зі Сколе, щоб мене забрали. Я відповів, що мені якраз потрібно в Сколе, щоб зустріти два-три десятки активістів, які з прапорами приїдуть поїздом, і запропонував, щоб він написав протокол. Я назвав своє прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, сказав, що я член УГС. Він мовчав, тож я запитав, чому не пише, може не вміє, тоді хай дасть папір і ручку, я напишу за нього. Він надувся і щось буркнув собі під ніс. Я попросив, щоб він назвав своє прізвище. Він сказав, що його прізвище Петриченко і запропонував мені відійти подальше від сільради. Я погодився. Ми разом пішли в бік Сколе. Дорогою я сказав йому, що він як нащадок козаків мав би служити Україні, а не московській імперії, що скоро розвалиться, і мав би гордитися прапором, який я несу. Він різко зупинився, так як ішов на крок попереду, і витріщився на мене. Ми якраз підійшли до мосту. Я сказав, що стоятиму на мосту, а не на території, за яку він відповідає. Мент сказав, що відповідальний і за міст. Жартуючи, я спитав, чи відповідальний він і за річку. Він розізлився. В той момент автобус, який їхав зі сторони Сколе, переїхавши міст, зупинився біля нас, бо водій побачив прапор у моїх руках. Водій, висунувшись із вікна, розповів, що колону людей із прапорами при виїзді зі Сколе коло мосту заблокувала міліція. Петриченко одразу дав ходу ногам.

Коли я, їдучи з Хуста, виходив із автобуса в Верхньому Синьовидному, водій висадив мене неподалік церкви, куди люди вже сходилися на відправу, тож я вирішив йти туди, зібрати людей і попросити їх піти на виручку активістам у Сколе. Біля церкви я побачив, що парафіяни якраз виходять після закінчення відправи. При вході стояло два хлопці з прапорами і ще кілька неподалік. Я коротко розповів їм, що відбувається і попросив піти на виручку Вітовичу і снумівцям до Скольного. П'ятеро козаків зразу ж погодилися. Ми разом вийшли на дорогу і через хвилину нас підібрав автобус. Я розповів водію про заблоковану колону. Коли це почули люди в автобусі, то зашуміли, що всі їдуть на виручку. Тільки проїхали Синьовидне, як попереду побачили колону з прапорами, яку вів Вітович. Міліція їх все-таки пропустила. Під'їхавши ближче, наш автобус зупинився. Колона насторожилася, бо подумали, що то міліція знову їх блокуватиме. Коли ми з двома хлопцями вийшли з автобуса з прапорами, то люди з вигуками «Слава Україні!» кинулися до нас. Особливо втішився мій син. Троє хлопців, які залишилися в автобусі, поїхали на Сколе.

Ми пішли до дерев'яної церковці під горою, куди йшло з два десятки людей. Прийшов священик і при вході в закриту церкву відбулася відправа. Після Служби Божої в супроводі місцевих ми пішли на цвинтар, де на могилах січових стрільців і бандерівців провели молебни і мітинг. Люди раділи нам. Один старший чоловік розповів, як «червоні визволителі» чинили терор над місцевими мешканцями, катуючи і розстрілюючи в потилицю і привозили сюди з інших сіл та хуторів. Мертвих вивозили в ліс і закопували, а частіше залишали і люди самі їх хоронили. Кілька закопаних у лісі розстріляних знайшли і перепоховали на цвинтарі. Окупанти так чинили в інших селах на Бойківщині і в Гуцульщині. Потім у Львові на Клумбі, ми, як завжди, поінформували громаду.

По закінченні заходів ми пішли на електричку і поїхали до Львова. Планували ще вийти в Стрию і провести тут черговий, третій мітинг, але не вийшло по часу.

Наступний десант із сорока активістами Клумби я організував 22 вересня в Чернівці на фестиваль «Червона рута». У поїзді у четвертому вагоні разом із нами їхало близько двадцяти членів Студентського Братства під керівництвом Маркіяна Іващишина. І нас було коло сорока. Окупували цілий вагон.

17 вересня комуністи щороку відзначали прихід совітів до Львова у 1939 році, згідно з пактом Молотова-Ріббентропа (в цей день відбувся перерозподіл Європи між Сталіном і Гітлером). Комуністи Львова, щоб прикрити справжню сутність цих «святкувань», у цей день організовували свято міста. У 1989 році громадськість зірвала комунякам їхнє «празднування», організувавши в цей день акцію за легалізацію Української Греко-Католицької Церкви. Коли оргкомітет подав заяву на похід віруючих від церкви Михайла до собору святого Юра, влада злякалася інцидентів і перенесла день міста на 1 жовтня, запросивши відомих артистів естради – Зоську Ротару, Зінкевича, Яремчука, Дворського та інших. До організації походу за УГКЦ залучилися всі громадські організації – Рух, УГС, УХДП, СНУМ, Клумба, священики. Відповідальність за похід було покладено на Комітет з відродження греко-католицької церкви, який з осені 1988 року очолив Іван Гель, який, не страждаючи скромністю, організацію майже 100-тисячного походу приписав виключно собі, хоча комітетчики у складі отця Павла Будзінського та інших священиків, як от отця Лесіва, а також Петра Січка та його дружини брали найактивнішу участь у цьому здвигу. Я тричі бачив і чув, як Іван Гель, даючи інтерв'ю журналістам, тричі наголошував на тому, що цю акцію організував саме він, ні словом не згадавши нікого з тих, хто по суті організовував усю роботу. Та Бог з ним, хоча історія потребує щирої правди.

Тож комуністична влада, перенісши святкування дня міста на 1 жовтня, намітила провести його на стадіоні «Дружба» (нині «Україна»). Більшість громадських організацій – УГС, Рух, СНУМ, Пласт, Спадщина, ХДПУ – вирішили в цей день провести свою протестну ходу містом. На проводі УГС було вирішено те, як має відбуватися мирна маніфестація, яку схвалив

голова УГС Богдан Горинь. Звичайно, передбачити не могли, що гебістсько-ментовська банда влаштує провокацію і побиття людей на вулиці Коперника о сьомій годині вечора. Про це я вже описав окремо.

Куди тільки прибував львівський десант, місцеві активісти почувалися сміливіше, впевненіше. Тоді місцева влада, міліція і КГБ були розгублені і боялися діяти агресивно. Нерідко на цих акціях нам приходилося грати першу скрипку, перебираючи політичну ініціативу на себе.

Наступний наш десант буде у вересні на фестиваль «Червона рута» в Чернівцях.

На першому з'їзді Народного Руху України в політехнічному інституті в Києві, де був присутній перший після Щербицького комуністичний ідеолог Леонід Кравчук, голова оргкомітету фестивалю «Червона рута» Кирило Стеценко поінформував делегатів з'їзду про втручання влади і правоохоронців як у Києві, так і в Чернівцях у роботу з організації фестивалю і повідомив про можливе застосування силових методів до учасників фестивалю, артистів. Тоді Л. Кравчук узяв слово і запевнив з'їзд, що жодних репресій не буде. Як у народі кажуть, обіцяв пан кожух, та слово його тепле. Тому львів'яни готувалися до гіршого сценарію і не помилилися.

21 вересня ми на Клумбі отримали інформацію, що групу чоловіків у козацьких строях з шаблями і з парадною гарматою, що називалася «Василь Стус», якими керував коваль Василь Качмар, які їхали на фестиваль демонструвати театралізовані дійства, згребли менти, пів дня тримали, потім відправили назад до Львова. Тож я знав, що нас зустрінуть так само.

Активісти Клумби разом із представниками Студентського Братства їхали переважно в четвертому вагоні. Всю дорогу гомоніли, співали. Пам'ятаючи про досвід нашого першого десанту в Полтаву, де нас згребли просто при виході з поїзда на пероні, я зібрав своїх людей перед Чернівцями, як від'їхали від передостанньої станції, щоб неможливо було попередити ментів у Чернівцях, всім дав команду залишити четвертий вагон і розсіпатися по інших вагонах. Потім попросив Маркіяна

Іващишина, щоб пояснив і своїм, що нас будуть у Чернівцях зустрічати менти, щоб затримати, обшукати і вилучити прапори. Студенти зрозуміли і швиденько зняли національний одяг, переодягнулися і розбіглися по різних вагонах. При прибутті поїзда в Чернівці на пероні більше 40 ментів зосередилися біля четвертого вагона, з якого вийшло кілька бабусь і по всій параді. Наші чкурнули геть, але одну пару молодят, які чомусь не зняли вишиванок, менти все-таки схопили. Я не бачив їхнього затримання, але на площі перед вокзалом до мене підійшов хлопець і повідомив про це, показав, куди їх завели. Я не хотів світитися раніше запланованого, але треба було визволяти молодят, тому пішов в опорний пункт при вокзалі, куди їх завели. Зайшовши всередину, привітався «Слава Україні!». Запанувала гробова тиша. Двоє молодят сиділи, тримаючись за руки. На столі лежав синьо-жовтий прапор, який менти відібрали в них. Один писав протокол, ще троє сиділи і мовчки спостерігали. На моє привітання ніхто не відповів. Той мент, який писав протокол, спитав:

— Ви хто будете, родствєннік?

Я назвав своє прізвище, ім'я, по-батькові, відрекомендувався як член УГС і порадив записати в протокол моє затримання, дату і годину затримання, а також причину, бо для з'ясування особи без висунення звинувачення більше трьох годин тримати не мають права. Котрийсь із трьох рявкнув:

— О, какой умний!

Повернувшись у їхній бік, я твердим нахабнуватим голо-
сом мовив:

— Буде вам «умний», коли через дві години почуєте про себе по голосу «Свобода», американської радіостанції, бо маємо прямий зв'язок через журналістів, тут, на фестивалі. І, до речі, Л. Кравчук на з'їзді Руху заявив, що перешкоджань і затримань не буде. Чи про це керівники вас не поінформували? Запитав, за що затримали цих двох студентів, чи не за вишиванки. Той, хто писав, вирячив на мене тупі напівп'яні очі і тикнув пальцем у прапор, промовивши:

— А ето ещѐ што?

Я відповів, що скоро такі прапори будуть на їхніх райвідділах, а вони будуть їх охороняти, тому щоб цей прапор далеко не ховали, а краще повернули власникам, тим, у кого відібрали. Хтось із трьох булькнув:

– От чудак! Єщщо указиваєт.

Інший додав:

– Пророк.

Я промовчав. Тоді той, який писав, вибачившись, попросив мене вийти. Перед виходом я наголосив:

– Три години я тут за дверима почекаю.

Двері до кінця не закрив, залишив шпаринку, щоб чути їхню розмову. Один із ментів запитав у того, який писав і був, мабуть, старшим нарядом, чому мене не затримали. Той відповів, що їм не потрібні зайві проблеми і що я нікуди не подінуся і що якийсь Володя за мене відповідає.

Володя виявився середнього зросту, мав характерне лице нишпорки. Його я потім бачив увечері біля літньої естради під час концерту і наступного дня біля дому і біля кринички Володимира Івасюка, потім біля готелю «Буковина» і при прориві на стадіон. Він таки твердо виконував вказівку начальника і не випускав мене з поля зору, але все-одно я їх переграв.

Менти побачили незачинені двері і зрозуміли, що я підслуховую, тому сердито їх затраснули. Десь через 30 хвилин я відхилив двері і нагадав їм, що чекаю. Виглянув Володя, який приступив до виконання наказу начальника, висунув голову так, що її хотілося прищемити дверима, і буркнув, якщо я буду їм «мешать», тим довше будуть сидіти затримані. Я відійшов від дверей, які він з грюкотом зачинив. Десь за дві години студентів відпустили, але без прапора. На моє запитання, чому не переодягнулися, вони відповіли, що з принципу, тим більше, що хлопець не мав у що переодягнутися. Коли менти побігли до них, хлопець підняв синьо-жовтий прапор, який їм довелося вивиривати силою.

Удень я зустрів активістів зі Львова Марію Пелипенко і Дмитра, який постійно бував на Клумбі у Львові, але мав квар-

тиру в Чернівцях на вулиці О.Кобилянської. Дмитро колись мав проблеми з законом і відбув кілька років за ґратами за хуліганку, але виглядав порядною людиною, тож я попросив його переховати більше десятка прапорів до наступного дня, тобто до неділі, коли відбудуватиметься заключний концерт фестивалю на стадіоні «Буковина». Дмитро з Марією успішно виконали моє прохання.

Увечері в суботу під час концерту на літньому манежі нам не вдалося прорватися всередину, тому ми високо підняли прапори за огорожею. Виступала Віка і брати Гадюкіни. Їхній виступ перебили оплески, коли глядачі з залу побачили чотири великі українські прапори за огорожею. Люди зсередини рвалися, щоб відкрити ворота і пустити нас, з двадцять людей із прапорами, всередину літньої зали. Але міліція заблокувала браму, почалася шарпанина. Не можна було допустити дочасно сутички, тому я звернувся до людей, що ми чуємо виступи артистів і можемо слухати їх тут, за огорожею. Люди заспокоїлися і менти полегшено зітхнули. Правда, кілька разів підходили до нас і вимагали прибрати прапори, але я навідріз відмовлявся це зробити. Тоді менти підігнали міліцейський воронок, погрожували мене забрати, але два десятки людей заявили, що перевернуть їхню машину, якщо вони мене зачеплять. У цей час над глядачами замайоріли два прапори і хтось із прапором вибіг на сцену до артистів. В залі загриміли оплески, хтось із артистів підхопив прапор і закружляв по сцені. Наші заспівали Гімн України і «Червону калину». Менти були шоковані. Хлопці оточили ментовську машину, тому ті сказали, що вже їдуть. У той час до нас вийшов один із братів Гадюкіних, вхопив прапор і почав ним розмахувати, потім підійшов до мене і сміючись запитав:

— А жидів бити не будуть? Бо я львівський жид, але ваш.

Ми з усмішками потиснули собі руки. Я заспокоїв людей і вони відійшли від ментовської машини. До мене підійшов молодий чоловік, який азартно пропонував перевернути машину, попросив потримати його прапор і сказав, що він брат Івана Миколайчка. Колеги дали йому найбільший прапор.

Ночували ми на лавочках біля готелю «Буковина», по чергово стаючи на варту. Потім підійшов чоловік і запропонував піти ночувати на якусь базу в горах. Прибувши туди, ми побачили наших студентів, що розмістилися на підлозі на матрацах. Бо в готелі для нас місць не було. Хтось із наших примостився у вестибюлі. Комсомольці з «Товариства лева» мали пропуски на всі концерти і ночували в готелі. Тут я довідався від Романа Паславського, що міліцейське кодрло має наказ блокувати активістів і прихильників національного здвигу, відбирати у нас прапори. Керує цим якийсь Івануса. Потім ми стикнемося з ним і дамо йому кличку Кат «Червоної рути». А коли Іванусу переведуть до Львова заступником генерала Богдана Романюка – начальника УВС області в березні 1995 року, то я організую громадськість Клумби і ми виженемо його з міліції, а генерал Романюк під тиском громади розпустить колегію УВС, звільнить одіозних заступників з посад, серед них Іванусу, Опалькова (сина енкаведиста) і Альянова (кадри Мотринця), а сам повернеться на службу в Київ у вересні 1997 року.

Наступного дня, в неділю, в Чернівцях мені треба було зустріти групу з 12 активістів Клумби, яка прибуде поїздом зі Львова. І щоб вони не потрапили в ментовські обійми на вокзалі, треба було по ходу ситуації експромтом витягнути їх із пастки, яку планували влаштувати менти і гебісти. Йдучи на вокзал, вирішив узяти з собою трьох колег, щоб були на чатах і про всяк випадок підстрахували, а якщо мене заберуть менти, щоб люди знали, куди я подівся. Деякі наші хлопці, які приїхали днем раніше, знайшли собі нічліг на цій же базі відпочинку, тож я пішов туди, щоб їх забрати з собою, зокрема Закорчемного Андрія на псевдо Ніндзя, Василюка Олександра на псевдо Непитущик, Колайця Івана на псевдо Сотник. Від бази ми швидко добралися до вокзалу. Група зі Львова мала приїхати з Євгеном Ширієм, з яким ми ще до від'їзду на Клумбі домовилися, коли я зустрічатиму їх з квітами, то значить на вокзалі засада, потрібно буде діяти по ситуації.

Ми так поспішали до вокзалу, щоб прийти в момент прибуття поїзда і не привертати уваги, що я забув про квіти, якими

мав подати сигнал. І тут сталося несподіване. Менти на першу колію загнали два поїзди, залишивши між ними прохід близько п'яти метрів, щоб люди там проходили, а вони кого треба ловили. Ще гірше те, що поїзд зі Львова приходив на годину пізніше, бо годинники перевели на зимовий час, і спеціально запізнювався ще на 15 хвилин. Менти встигали підтягнути сили. Мене засікли, це я побачив краєм ока, як один другому показав на мене пальцем. Неподалік складів, куди я відійшов, щоб розвідати, куди можна вивести з блокади приїжджих, я побачив квіти, які й зірвав.

Нарешті поїзд почав наближатися до перону. Я йшов по платформі помахуючи квітами, вдивляючись у вікна вагонів. Мої колеги зчинили невеличку метушню у проміжку між поїздами, де мали проходити пасажирів з поїзда, що прибув. Таким чином вони намагалися відвернути увагу від мене. А ті поїзди, які менти поставили на першу колію, щоб узяти приїжджих під свій контроль, зіграли з ними поганий жарт, бо перекрили видимість. Львів'яни були в кінцевих вагонах, почали виходити. Ширію я побачив у вікні, коли поїзд ще рухався. Уздрівши квіти, він усе зрозумів. Коли він зістрибнув на перон, я сказав, щоби забирав людей і щоб вони перелізли попід поїздом і бігли в хвіст свого поїзда і поза складські споруди, а там вийдуть просто на тролейбусну зупинку. Вони так і зробили. Поки менти отямалися і допетрали, що відбувається, львів'яни вже сідали в два тролейбуси, що прибули на зупинку одночасно. Коли кілька ментів добігали до тролейбусів, передній вже від'їжджав, а коли вони спробували застрибнути в другий, повний людей, хлопці їх не пустили, виштовхали колінами.

Ширій ще з двома хлопцями приєдналися до мене і ми пішли вокзальною площею. Коли повз нас промчав другий тролейбус, в якому їхали наші активісти, які радісно махали нам руками, до нас підбігло шестеро в цивільному, які не потрапили в цей тролейбус, почали напад з боксерських стійок. Один махав ногами, демонструючи прийоми карате. Ми утворили квадрат і вдало відбивалися. Люди, які побачили цю сцену, здійснювали крик. За два десятки кроків від нас проходив міліці-

онер у формі і, побачивши розбірки, скомандував припинити, але один із нападників прискочив до нього з матюками:

– Ти сука, іді на х... Здесь політіка, казьол, понял.

Міліціонер розчервонівся і відійшов. У той момент один із нападників, що демонстрував карате, спробував у нашого хлопця вибити з рук фотоапарат, який двічі встиг сфотографувати нападників. Наше блокування і хороша реакція хлопця дали змогу зберегти фотоапарат. Тоді троє знову накинулися на нас, але ми відбили напад. Сили були нерівні: шестеро проти чотирьох. Нам нічого було втрачати і ми пішли в наступ. Ширій проти двох і я проти двох. Люди, які бачили це, зчинили сильний крик, кілька чоловіків рушили до нас через площу. Кагебісти, а може ще й переодягнуті менти, відчули, що пахне смаженим і забралися геть. Ми подалися до готелю «Буковина», де було домовлено про збір.

Неподалік готелю зустрілися всі, отримали інформацію, що біля хати В. Івасюка відбудеться мітинг вшанування його пам'яті, а після того – освячення кринички. Ми вирішили взяти участь у цих заходах. Вирушили однією групою. Перед тим інша група вивчала ситуацію, розвідувала, як потрапити на заключний концерт на стадіон, бо в нас не було ні квитків, ні запрошень. Ми не знайшли ніяких варіантів і рушили наздоганяти попередню групу. На вулиці Ольги Кобилянської хлопці підняли два синьо-жовті прапори і, розмахуючи ними, очолили ходу. Місцеві здивовано спостерігали за нами, ментів не було, ми благополучно дійшли до будинку Івасюка. Саме мав слово батько Володі. Поруч стояли Назарій Яремчук і Василь Зінкевич. Хтось із наших хлопців, здається Олександр Василіук, підійшов і хотів дати їм прапор, але вони не наважилися його взяти, відійшли вбік. Тоді Василіук, щоб захистити прапор від міліції, яка наближалася, сформував подвійне кільце з хлопців навколо себе, а сам стояв із прапором посередині. Менти спробували атакувати, але підтягнулися наші свіжі сили. Менти дали нам спокій. Тоді Олександр з прапором став на ґанку, де було надійніше. Клумбівські активісти мали охороняти ще один прапор. Менти не ризикнули піти на авантюру. За пів

години мітинг пам'яті Володі Івасюка завершився молитвою. Далі громада вирушила на посвячення кринички.

Ми пройшли вулицею і побачили перегороджену автобусами дорогу і шеренгу міліціонерів, більше сотні. Підійшовши ближче, ми зупинилися. Люди почали вигукувати «Ганьба!». Штурмувати ментів не було сенсу, бо наша акція була мирною. Я запропонував обійти блокаду бічними вулицями, що ми і зробили. Але менти сіли в автобуси і передислокувалися, знову перегородивши нам дорогу. Ми побачили, як якийсь чоловік у цивільному, який вигулькнув з-за автобусів, вийшовши з ментовської машини, почав керувати блокадою, показуючи рукою підлеглим, як мають діяти. Наш оператор із кінокамерою Ярослав Лемик підбіг до командира і запитав, хто він такий, що у цивільному одязі керує міліцією, яка виконує його команди. Тоді той керівник щось гаркнув і дременував за автобуси і вже звідтам керував блокадою. Як з'ясувалося, це був Володимир Івануса. Кадри, які відзняв Лемик, ми потім продемонструємо Богданові Романюку – генералу УВС області, коли Івануса особисто йому та в пресі і на телебаченні буде брехати, що він не причетний до подій у Чернівцях і не брав участі у блокуванні людей і затриманні симпатиків фестивалю, що з'їхалися зі всієї України і, зокрема, зі Львова. Адже саме четверо львів'ян були покалічені міліцією, про що свідчили факти і лікарські анамнези. Генералу я представив звіт Івануси на засіданні обкому партії про проведення заходів «проти бандеровцев», які прибули в Чернівці, що був опублікований в газеті «Молодий буковинець», яку привіз із Чернівців Любомир Криса, чоловік сестри Володі Івасюка Галі.

Коли ми з чотирма учасниками цієї акції і потерпілим Іваном Колайцем на псевдо Сотник представили всі матеріали по діяльності Івануси у Чернівцях Романюкові, йому відняло мову, особливо, коли переглянув відеокасету Лемика. Івануса вже більше року був його заступником. Після перегляду касети Романюк спромігся промовити:

– А він же стверджував, що його обстрілюють і жодного відношення до подій на фестивалі не має.

Наступного дня генерал Романюк викликав Іванусу для пояснень, тож я залишив йому касету як доказ, а ще через тиждень він звільнив Іванусу і ще двох заступників і до двох тижнів повернувся в Київ у міністерство, звідки прийшов, доповівши міністрові Кравченку всю ситуацію. Це був другий генерал після Мотринця, який не витримав «лихої долі», а після нього ми ще вигнали з посади генерала Янковського, який прийшов на цю посаду полковником з Трускавця-Дрогобича завдяки Леоніду Кучмі.

Повернемося до блокування міліцією нашої колони, яка йшла до кринички Володі Івасюка. Коли Івануса чкурнув за автобуси, що блокували дорогу, люди наблизилися до двох шеренг міліції. Чотири жінки, ставши на коліна, почали молитися. Помолившись, одна з активісток Клумби Катерина на псевдо Чорна встала з колін, стиснула кулаки над головою і вигукнула:

— Ми молимося, щоб Бог вам дав розум, бо кара на вас буде і на ваших близьких і рідних.

Можливо це подіяло, бо через хвилю менти пішли до автобусів і від'їхали. Ми пройшли ще кілька десятків метрів і повернули вниз до кринички. Тут уже був священик і два десятки людей. Відбувалася відправа. Отець посвятив криничку, окропивши також і людей, поблагословив присутніх.

З того, як відбулася блокада на шляху до кринички, я зрозумів, що потрапити на стадіон на заключний концерт нам буде дуже складно. Почав у голові прокручувати можливі варіанти, як нам туди потрапити, бо ні квитків, ні запрошень у нашої команди не було.

Нижче кринички на майданчику я побачив пів сотні людей і запропонував нашим приєднатися до них. Ми рушили вниз, назустріч нам піднімався чоловік і я запитав його, що там відбувається. Чоловік сказав, що автобусами приїхав ансамбль художньої самодіяльності, щоб показати буковинське весілля, але міліція заборонила. Через мить ми були на майданчику, де зібралося до ста людей, поруч стояли автобуси з самодіяльними артистами в народних буковинських строях. Неподалік

стояла група ментів і спостерігала за всім. Я підійшов до переднього автобуса, водій відкрив мені двері і я запитав, чи побачимо буковинське весілля, чи може молодих забули вдома. В автобусі пролунав сміх. Старший дядечко в кептарі з великими ковтасами, у вишиванці показав у бік групи ментів і промовив, що он ті заборонили. Я сказав:

– Чого боїтеся? Ви ж не грабуєте. Хай йдуть лапати тих, хто вбиває, грабує, а тут ми самі розберемося і покеруємо. Виходьте, не бійтеся, нехай вони нас бояться, бо як хочуть мати проблеми, то наші зараз їм влаштують.

І я показав у бік тих, які прямували до майданчика, що слугував для волейболу чи міні-футболу і був без трави, рівненьким. Я говорив голосно, щоб почули міліціонери. І це спрацювало. Троє ментів пішли геть, а ті, які залишилися, перемістилися подалі. З автобуса першим вистрибнув молодий, покликав молоду, подавши їй руку, повів у центр майданчику, оточеного людьми. Молодята поклали руки одне одному на рамена і почали танок. Відкрилися двері обох автобусів і актори висипали на майданчик. До мене підійшов той дядечко з першого автобуса, подякував, сказав, що вони вже збиралися від'їжджати, а тепер виступлять. Ми з колегами ще 20 хвилин спостерігали за цим чудовим дійством, але нам треба було повертатися під готель і готуватися до того, щоб добратися до стадіону. До початку концерту залишалося близько півтора години. Я послав Дмитра і Марію, щоб принесли прапори, які з попереднього дня зберігалися вдома в Дмитра. Євген Ширій, якого я в червні залучив до нашої клумбірської когорти, тут допомагав мені координувати наші дії. Дмитро і Марія принесли прапори, які хлопці заховали під сорочки. Ми думали і радилися, як краще пробратися до стадіону. Тут до нас підійшов Юрко Винничук, який мав журналістське посвідчення. Ми з Євгеном почали розповідати йому про дії міліції на вокзалі і біля кринички. Він повів нас і познайомив з журналісткою з американських ЗМІ українкою Наталією Мартенко, яка приїхала висвітлювати фестиваль. Наша розповідь того ж дня потрапила на радіо «Свобода».

За пів години до початку заключного концерту на стадіон почали пропускати глядачів. Я пішов глянути, як відбувається ця процедура і з'ясував, що внизу на турнікетах близько десяти ментів чергують, по четверо на двох проходах перевіряють квитки та запрошення, більшість людей обшукують, а наверху, уже при виході на стадіон, у великих металевих воротах кожного перевіряють і обшукують як сумки, так і під одягом. Пронести знамена буде дуже складно, тим більше, що у проміжку між першим контрольно-пропускним пунктом і вхідними воротами з правого боку була вишикувана колона до ста солдатів. Це був серйозний виклик нашої команди.

Повертаючись до колег, я згадав, як у дитинстві після гарного дощу босоніж перекривали струмочки, що збігали по дорозі, робили невеличкі загати-греблі і коли збиралося досить води, вона з шумом зносила гребельку і з шумом летіла схилом униз. Цей же принцип я вирішив застосувати тут. Попросив хлопців дістати мені кілька кілька квитків, щоб пройти на стадіон. Іван Качмар дістав 4 квитки в когось із «Товариства лева». Далі справа була за мною. Четверо з квитками підходять до турнікетів, де є перший пункт пропуску, не дають себе обшукати, сперечаються з міліціонерами, блокуючи вхід. Починає збиратися маса людей. У перші ряди стягнулося близько 40 наших активістів – перевірені клумбівські бійці, такі як Іван Колаєць, Андрій Закорчемний, Олександр Василюк, Іван Качмар, Євген Ширій, Наталка Стечик, які також вступили в суперечку з ментами. Я вичікував, не давав команди на штурм, як і домовилися, доки не збереться достатньо людей, щоб знести перший пропускний пост, а також і другий на воротах на стадіон, де стояли збоку на схилі ще солдати строкової служби. Я побачив колону, що рухалася дорогою до нас. Попереду на плакаті здалеку можна було прочитати «Тернопіль», хтось ніс невеличкий тризуб. Сарвас Михайло, який мав прихований великий прапор із державним, який завершувався хрестом, сказав, що йде назустріч колоні кількістю до 40 чоловік, підніме прапор і з колоною прийде сюди, бо в колоні тернопільчан прапора не було. Довелося Михайлову затію зупинити. Запропонував

йому пробиратися, не піднімаючи знамена, у перший ряд перед ментами, а коли колона з'єднається з нашими людьми, непомітно одягнути прапор на держак і підняти його за мою команду. Це буде сигналом до штурму. Михайло так і зробив. Як тільки колона тернопільчан з'єдналася з нами, злетів угору національний прапор і маса народу знесла охорону блокпосту. Міліціонери губили взуття, кашкети, падали на землю, а ми бігли вгору до залізних воріт стадіону. Раптом, порівнявшись із шеренгою солдатів, я почув команду їхнього офіцера:

– Бухара-26, перекриє дорогу!

Але жоден солдат не зрушив із місця. Ми добігли до металевих воріт, які менти кинулися закривати. Але ми не давали їх зачинити. Виникла справжня бортьба. На землю попадали і наші, і менти. Лежачому Сарвасу топтали по руках, щоб відібрати знамено, зламали йому пальці, але прапора він не віддав. Колайцю Івану один із дебільних ментів стрибнув ногами на спину, травмувавши хребці. Ментам уже майже вдалося закрити ворота, але вони защемили ними двох своїх. Наші молодці метнулися лізти на решітку воріт, інші тягнули браму на себе і таки відкрили її. Люди потоком повалили на стадіон. Я попередив своїх, щоб трималися купи і сідали по секторах більшими групами. Тут я побачив того Володю, якому його начальник давав вказівку на вокзалі попереднього дня, який керував нападом на нас на площі. Він дивився на мене і демонстрував свій кулак. У відповідь я показав йому дулю. Він також був і біля кринички, де нас намагалися заблокувати автобусами. Зараз Володя розставляв своїх ментів по кромці поля, на біговій доріжці. Він був ментом нижчого рангу.

До початку концерту ще був час і я підійшов до шеренги солдатів «Бухара-26». Солдати всі були смагляві та, як на підбір, одного зросту. На вигляд усі вони були узбеки, казахи, таджики, з Середньої Азії. Я подякував, що відмовилися перекрити нам дорогу, запитав, чому вони це зробили і не виконали наказ начальника. Вони один наперед іншого відповіли:

– Заче́м нада, у людей пр�зді́к. У нас в Оше де́лається то́же самое, а в Сумгаї́те воо́бще стреля́ют.

Підійшов офіцер-начальник і запитав:

– Что, агітіруєш?

Я відповів, що прийшов сказати «Спасибі». Він потис мені руку і сказав, що ми проворні.

Один із солдатів сказав:

– Наш начальник хороший.

Попрощавшись, я пішов до своїх. Починався концерт. Солдати сіли в першому ряду. Наші активісти, як за командою, підняли понад 40 синьо-жовтих прапорів. Залунали оплески як у секторах глядачів, так і на сцені. Це було незабутнє враження. Менти і гебісти заметушилися. Якийсь функціонер з радіо-рубки гавкнув:

– Уберіте негосударственные флаги!

На стадіоні зчинився свист, тупіт ногами, прокотилося гучне «Ганьба!». У двох секторах посередині появилися червоні совітські шмати. Я пішов туди, за сектори і побачив, як якийсь дядечко намагається одягнути червоний прапор на тримач, але у нього не виходить, тоді він жбурнув ручку до одного з двох ящиків, у яких було повно таких тримачів. Виявилось, що дерев'яні тримачі грубші від прошиву в прапорах і прапор натягнути неможливо, тому вони валяються тут, а «трудожці», яких привезли трьома автобусами, що стояли неподалік, змушені були ті червоні шмати тримати перед грудьми, розвівши руки. Тож через 20 хвилин ті прапори зникли. А концерт тривав чотири години.

Десь через годину концертної програми я побачив, як із сектора позаду сцени втікають глядачі, яких і так там було мало. Я пішов туди. Люди, які втікали, сказали, що з верхніх трибун на них летять огризки яблук і навіть цілі яблука. Я піднявся нагору і побачив групу молодиків, серед них і тих, які нападали на нас на вокзальній площі попереднього дня. Побачивши мене, вони заховалися за два автобуси, що подавали напругу на сцену і, думаю, вели запис концерту і його трансляцію. Тут я вирішив від імені гостей фестивалю зганьбити гебістів і ментів за їхні дії, написавши заяву ганьби і спланував передати її на сцену, щоб хтось із артистів зачитав. У Васи-

люка був дипломат. Я спитав, чи має він листочок паперу. Він мав кілька листків і кільце ковбаси, яке потім жбурне в ментів. Я забрав листки, знайшов шматок картону і пішов туди, де жбурляли огризками та камінцями, щоб гостріше писалося. Написав текст на одному листку, те саме переписав на інший, бо не знав, чи він дійде на сцену. Якщо не зачитають перший, то передам інший. Я знав, що мені до сцени не пробратися, бо менти мене пасуть, не спускають очей. Я вирішив обійти ментів, які стояли групами, та вони заблокували мені можливість вийти на поле стадіону. Побачивши Царука Олеса, який бігав із фотоапаратом, покликав його, зробивши вигляд, що хочу, щоб він нас з колегами сфотографував. Менти не запідозрили, що я щось передаватиму, хоч бачили, що я писав. Я розповів Олесю, що потрібно зробити, тобто передати мою заяву Віктору Морозову і попросити, щоб зачитав від імені членів УГС і Руху. Попросив Царука, щоб сказав, що передав Петрик. Якщо він не захоче, той хай передасть тому, хто наважиться зачитати. В разі якщо не вийде передати папір, я маю ще одну ідентичну заяву, яку треба віддати Тарасу Петриненкові або нехай зачитає сам. Олесь відповів, що сам не зможе, узяв заяву і пішов. Я спостерігав за ним і переживав, чи все вийде. Ведучий оголосив останній виступ концерту Андрія Миколайчука «Піду втоплюся у річці глибокій». Як тільки провели оплесками Андрія, Віктор Морозов, який взяв у Олеса листок, підійшов до мікрофона і почав читати заяву. Запанувала тиша. Віктор читав повільно все, як було в тексті, наголошуючи на діях кагебістів і міліціонерів, закінчивши словами ««Червона рута» за колючим дротом». Тишу сколихнуло гучне «Ганьба!». Менти заметушилися. Василюк кинув у них ковбасою, яка пролетіла у них над головами, від чого вони шарахнулися, майже припали до землі. Ковбаса впала на зелене поле і викотилася на бігову доріжку під ноги ментам.

Василюк крикнув:

– Нате, жерить суки гнилу ковбасу і подавіться нею!

Чотири менти, притримуючи руками кашкети, кинулися за Василюком, який побіг угору і якого глядачі пропускали

поміж себе по лавках, а потім знову зсунулися до купи. Менти бігли вгору проходами. І тільки вони намірилися вхопити Олександра, як він знову по лавках побіг униз. На бігову доріжку в цей час вибігло до сотні глядачів і, взявшись за руки, пішли в танок під музику, що лунала. Я гукнув Олександрові, щоб забіг у натовп танцюючих, що він зробив і присів. Таким чином менти загубили його з очей, постояли коло танцюючих і пішли на свої місця.

І тут до мікрофону знову підійшов Віктор Морозов, поправив його і почав співати Гимн «Ще не вмерла Україна», до нього відразу приєднався Василь Жданкін. Від їхніх голосів аж тремтіло повітря. До співу приєдналися й наші два сектори глядачів, а під час приспіву на сцену вийшли всі інші артисти. Від гордості аж запирало дух. На вітрі тріпотіли блакитно-жовті стяги. У момент звучання Гимну солдати-азійці «Бухара-26», які сиділи в першому ряду, всі встали, зняли кашкети і поклали їх на праву руку. Але тут їхній начальник почав підходити до кожного з них, називати прізвище і наказував одягнути кашкет і сісти. Перший Ібрагімов одягнув «фуражку» і сів, другий Абдулов одягнув і сів, третій Карімов одягнув і сів. Але в цей час Ібрагімов знову встав, зняв кашкет, виструнчився, поклавши кашкет на праву руку. Начальник махнув рукою, сів, зняв кашкет, витер чоло, зробивши вигляд, що йому гаряче. В повітрі було +24 градуси. Я був вражений, що ці хлопці з Середньої Азії іншої віри, іншої нації, вшанували наш Гимн на диво і ганьбу нашим комуно-манкуртам. Закінчився Гимн тривалими оплесками. Всі стояли крім двох десятків комуняк, сексотів, гебістів. Я почув, як один у цивільному, з тих, які охороняли прохід до сцени, сказав до іншого:

— Он живой отсюда не уедет.

Я дав команду клумбівським активістам охороняти Віктора Морозова і Василя Жданкіна, триматися купи, щоб не наражатися на небезпеку. Ми спостерігали за тим, куди буде виходити зі сцени Морозов, бо я подумав, що погроза стосується насамперед його. У цей час повз мене пробіг Роман Паславський з синьо-жовтим галстуком на шиї, махнув не-

дбало рукою на моє попередження, зробив півколо по біговій доріжці і вийшов зі стадіону протилежним виходом. Я відчув щось недобре, тому пішов за ним з двома колегами. За стадіоном ми побачили метушню біля двох автобусів, що вели трансляцію, і кількох чоловіків, які звідтам утікали. Ми підійшли ближче і побачили Романа лежачого на землі між автобусами. Він був при пам'яті, але на обличчі мав синець, можливо від чийогось черевика. Ми спробували звести його на ноги, але він не міг стояти, сказав, що його збили з ніг, четверо копали, а неподалік біля своєї машини стояв Івануса, який усе це бачив, а потім швидко сів у машину і поїхав. Ми знали, що біля готелю чергує швидка допомога. Хлопці на руках і піджаках понесли Романа до швидкої. Я з іншими побратими чекав Віктора Морозова і Жданкіна. Коли вони вийшли, ми супроводжували їх до готелю «Буковина». Гебісти і менти тільки спостерігали за нами. Наші хлопці ще кілька годин патрулювали біля готелю. Лікарі швидкої обслідували Романа і запропонували його госпіталізувати, діагностували струс мозку. Його болів хребет і нутроші. Ми, боячись за життя хлопця в лікарні, вирішили не віддавати його, попросили дати йому знеболюючі та протишокові ліки і віддати нам. Зробивши з піджаків ноші, понесли його на базу, де ночували вчора. Ніч обіцяла бути тривожною. Тут зібралося близько 50 активістів, крім клумбівських, ще півтора десятка студентів. Потрібно було убезпечитися від можливого нападу. Ми заблокували вхідні двері старою шафою і столами. Від двох поломаних столів відірвали ніжки і озброїли ними наших охоронців, які чергували біля дверей і вікон бази. Охоронці змінювалися кожні дві години. У Романа тричі за ніч перевіряли сечу на вміст крові, боячись за його нирки, бо перший раз сеча була рожевою. Вночі біля нашого будинку хтось вештався, але нас не рухали.

Наступного дня Романа понесли до поїзда. З Чернівців поїзд відправлявся з виставленими у вікнах і дверях синьо-жовтими прапорами, а пероном шастали менти та гебісти і скрипіли зубами. Так ми обіграли ментів і кагебістів.

Прибувши у Львів, поки хлопці несли Романа від поїзда, я побіг у медпункт при вокзалі, де лікарем працював мій сусід з Рудно пан Кріль, який відразу викликав швидку. Швидка повезла Романа в обласну лікарню, де його госпіталізували зі струсом мозку і забиттям нирок. Через вісім років, коли будемо виганяти з міліції Іванусу, я отримаю з архіву лікарні анамнез, щоб представити його генералу Романюку – начальнику УВС області – і довести злочин Івануси.

Романа виписали через два тижні на амбулаторне лікування.

Колаєць Іван на псевдо Сотник був госпіталізований наступного дня після приїзду з травмою хребта, отримав інвалідність, бо вже не міг сісти за кермо КРАЗа. Лікували його в медінституті.

Сарвас Михайло лікував свої зламані пальці у лікаря народними методами. Рашту хлопців, які потерпіли під час штурму стадіону, лікувалися самотужки.

Пізніше ми дізналися, що в Чернівці для боротьби з «бандьорами» були залучені також менти і гебісти зі Львова, Івано-Франківська, Хмельницька.

Чому я так детально описую події у Чернівцях на фестивалі «Червона рута»? Тому що такі події приводили до усвідомлення людей, хто вони є, зміцнювали паростки національної свідомості, утверджували символи незалежної України, прискорювали розвал совітської імперії, яка в той час була ще міцною, ще на повну силу діяла совітська репресивна система.

Не міг я в той час займатися творчістю, творити графіку, живопис, поезію, бо цілком посвятив себе проблемам моєї нації, мого народу, як і багато інших побратимів, коли моя ненька-Україна знемагала в совітському ярмі, в багаторічному рабстві загарбників-окупантів. От і вперся я в мури політичного буття всією своєю суттю, з молодечою енергією приклався до зламу комуністичного большевицького рабства в боротьбі за Самостійну Вільну Соборну Державу Україну.

Слава Україні!

Наступний десант я організував у Вінницю 11 листопада 1989 року.

Осередок Руху селища Рудно, куди входили і активісти Зимної Води, який я організував і очолював, нараховував близько 300 людей і був чи не найбільший в області. До того ж я керував осередком Гельсінкської Спілки з 14 чоловік, що входив у Рух. Ці люди були активними і брали участь у всіх акціях.

Я довідався від Всеволода Іськіва – голови оргкомітету Руху про те, що у Вінниці пан Мулява планує провести перший мітинг. Я запропонував своїм колегам виїхати у Вінницю на підтримку Муляві. Іван Лев і Світлик домовилися про два автобуси. Гроші на пальне для поїздки частково зібрав Світлик. З Рудно ми виїхали о 7 год. 30 хв. Заїхали у Львів на Клумбу, щоб забрати ще 20 активістів.

У Вінницю ми прибули близько третьої години дня. Працівник ДАІ наші автобуси в місто не пустив, а примусив паркуватися біля кінцевої зупинки трамваю. Поки автобус, де був я, паркувався, з першого вже виходили люди. Першим вийшов Іван Колаєць на псевдо Сотник і відразу коло автобуса почав одягати на держак національний прапор. Я підбіг і примусив його заховати стяг, але нас уже засікли і даїшник, який дивився в наш бік ймовірно по рації повідомив відповідні служби. Кільком людям я сказав їхати до центру трамваєм, інші алеєю попри трамвайну колію пішли пішки, намагаючись не привертати уваги. Однак через 300 метрів нам перегородила дорогу шеренга з 50 військових. На мої запитання чому вони нас зупинили, що ми порушили, вони мовчали. Підійшов їхній старший і сказав, що ми маємо чекати до з'ясування якихось обставин. Тож наші активісти почали з військовими проводити пропагандистсько-виховну роботу. Напролом йти було неможливо, треба було їх перехитрити. Я кільком своїм сказав, щоб передали іншим, що поки одні сперечаються, інші по одному, по двоє мають від'єднатися від нас, обійти шеренгу солдат або піти на зупинку і сісти в трамвай і їхати на площу, де має відбутися мітинг. За 20 хвилин наші ряди значно порідшали. Коли нас залишилося 15, один солдат сказав своєму начальнику:

— Я не панімаю якого чьорта ми здесь стоім, когда оні уже там мітінгуют. Еті нас тут заболталі, осталося їх только десятков, остальные уже там.

Він мене розсмішив і я сказав, що така компанія військових нам досить приємна, що нас так поважають і охороняють, що на кожного аж по три-чотири солдати. Це подіяло, начальник дав вказівку нас пропустити і ми з ним культурно попрощалися. Вони залишилися там стояти, а ми пішли до площі, де відбувався мітинг. Вів його Ігор Ткачук, який вислизнув з блокади одним із перших після того, як я сказав обійти блокаду.

При виході на площу перед нами зупинився військовий воронок, з якого висунувся військовий генерал у червоних лампасах і запропонував мені сісти в його машину. Я відповів, що ніколи сам у чужу машину в таких випадках не сідаю. Він сказав, щоб сів ще хтось, пересівши на заднє сидіння, запросив мене сісти поруч із ним. Я сів, але дверцят не закривав, щоб в разі чого можна було вистрибнути і щоб мій колега, який стояв поруч, міг чути нашу розмову, щоб знав, що я не продався. Генерал почав:

— Ви должны знать, что армия с народом. Мы с вами делаем одно дело, вы по-своему, мы по-своему.

Я відповів, що тільки що бачив «одно діло», як ви любите народ і як солдати нас зупинили. Він запитав, чи ніхто не постраждав і продовжив, що краще вони, ніж міліція, бо ті «делают своей дело по-другому». Я сказав, що зрозумів його. Він продовжив:

— Вы думаете, что наверху дураки сидят, они видят, что надо что то менять, только не всё сразу, одним махом. Михаил Сергеевич умный человек.

Генерал мав на увазі Горбачова. Ми помовчали, він витягнув якусь панську цигарку з портсигару, щоб мене пригостити, хотів запалити і сам, але я сказав, що не курю, то він поклав цигарку назад і заховав папіросницю. Щоб якось прискорити нашу розмову, я сплів йому комплімент, сказав, що вперше бачу начальника такого високого рангу, який бачить проблему

і не боїться про неї говорити. Йому стало приємно, він засміявся і каже:

– Ви обратітесь к своїм ребятам, што ви їх собіраєте і ми проведем вас к вашому транспорту.

Я сказав, щоб мені до них звернутися, то треба йти на мітинг. Він відповів, що в машині є голосник, щоб я говорив із машини. Але я відмовився говорити з машини, сказавши, що вони мене не зрозуміють і не послухають. Тоді він з-за спинки сидіння витягнув невеличкий жовтий гучномовець і дав мені, при тому попросив, щоб я звернувся до своїх колег, щоб зібратися для від'їзду, але щоб не виступав і не проводив агітацію.

– Ви пойміте мене, еслі ви виступіте с речью, у меня будут большеі проблемы. Думаю, ми договорілись по-джентльменскі.

Я сказав, що погоджуюся, бо мої колеги вже все зробили. Я запитав, чи можу по-джентльменськи подякувати Вінниці та вінничанам за «теплій» прийом в лапках і коротко передати вітання від Львова і від Руху. Він погодився. Я взяв гучномовець і пішов до мітингуючих, до яких уже приєдналися мої колеги, котрі йшли зі мною. Коли я і колега, який підстраховував мене біля машини генерала, підійшли до мітингуючих, яких було близько сотні, пролунали оплески. Ігор Ткачук перервав свій виступ і відрекомендував мене громаді як активіста Руху і члена Гельсінкської спілки, надаючи мені слово для виступу. Вони виступали без гучномовця, своїм голосом, бо розраховували на Муляву, що буде озвучення, та не так сталося. Я по гучномовцю привітав вінничан, закликав прокидатися зі сплячки і організовуватися в Рух, готуватися до виборів. Пояснив, що пообіцяв генералові, що не виступатиму. Потім звернувся до львів'ян, щоб зібратися разом, а вінничани продовжували своє зібрання. Коли наші зійшлися, то при звірці виявилось, що трьох людей немає. Я пішов до машини генерала, віддав гучномовець, подякував і сказав, що ми не можемо від'їхати, бо троє людей відлучилися в туалет, тому ми змушені чекати. Генерал узяв гучномовець, подякував, що я дотримав даного йому слова і не виступав, а потім промовив:

– Я поняв, ви крепкій орешек, успеха вам.

Він затраснув дверцята і машина від'їхала.

Повернувшись до громади, я познайомився з військовим полковником у відставці Бровченком. Наших троє вже знайшлися, тож ми вирішили повертатися до наших автобусів. Вінничани, яких залишалося до чотирьох десятків, вирішили нас провести. Я ще раз розповів їм про побиття людей у Львові 1 жовтня і про те, як ми створили страйковий комітет, підняли на страйк заводи. У вінничан виникло запитання, чому не було Муляви, який мав виступати як організатор мітингу і від Руху, який він очолював, закликав усіх узяти в цьому мітингу участь. Один із присутніх натякнув, що він ніби під домашнім арештом, бо його викликали для прочистки мозгів, але полковник Бровченко, який був другом Муляви, спростував сказане, сказав, що Муляву попередили про відповідальність за мітинг, той наклав у штани і навіть не поінформував, що його не буде, зробився хворим. Погломонівши, ми під синьо-жовтими стягами рушили з площі на дорогу до автобусів, які перепаркувалися вже трохи ближче до площі. Дорогою співали козацьких пісень. Раптом побачили, як попереду на віддалі ста метрів міліція формує шеренги, щоб перекрити нам шлях. Ми швидко сформували колону, сховали прапори і прискорили ходу, наближаючись до шеренги ментів. Менти захвилювалися, схопилися за руки в очікуванні штурму, але я за десяток кроків зупинив колону і пішов до них на переговори. Ще не дійшовши до ментів, я озирнувся і побачив, що полковник Бровченко з 3-річною дитиною на плечах, підтягуючи нашу колону, рушив на штурм. Мені ледве вдалося його зупинити. Я поставив йому умову, що він комусь зі своїх віддає дитину в руки, щоб при штурмі не покалічити її, в іншому разі штурму не буде. Нарешті він заспокоївся і ми наблизилися до шеренг, почали дискутувати з ментами. Вони мовчки слухали, як люди їх ганьбили. Градус напруги трохи впав, я сказав ментам, що відповідаю за людей, назвався керівником Руху і що у випадку інциденту завтра вони почують про свій «героїзм» проти мирних людей по радіо «Свобода» з Америки. Це пригасило їхній

запал, тож я запитав, чи нам повертатися на площу і знову починати мітинг. Тут з ментовської шеренги виділився той, хто ними керував, і каже:

– Пусть вінніцкіє возвращаются, а вы пройдите.

Я запитав, чи на них написано, де чиї, як він збирається перевіряти, може за документами? Чому вінничани не можуть нас провести до автобусів? Він щось невиразно буркнув. Тоді я запитав, хто дав вказівку нас тут зупинити. Було тихо, наші знову рвалися проривати шеренгу. Знову мені довелося їх заспокоювати. Міліціонери вже зм'якли, хтось із них відійшов убік і кутив. Один шепнув мені прізвище Камінський, того, хто дав команду нас зупинити. Я промовив до них:

– Козаки, виявляється, ви ще не зовсім пропащі, щось українське у вас у душі ще залишилося.

Наші розмовляли з ментами більш мирно на політичні теми, люди почали обходити їхню шеренгу з боків. Начальник це побачив і щоб розтягнути перешкоду з двох шеренг зробив одну. Вінничани почали прощатися з нами, зробили вигляд, що повертаються назад. Головний мент сказав своїм, щоб зібралися в колону. Менти пішли геть, тільки оглядалися на вінницьких активістів, які разом із Бровченком повернули до наших автобусів. Старший був незадоволений, бо його люди пішли, а він усе стояв і дивився в наш бік. Біля автобусів ми знову підняли прапори, співали, обнімалися. Люди, які проходили повз, щиро нас вітали, а машини сигналізували. У всіх був гарний настрій. Ми рушили на Львів, розпрощавшись із полковником, який тримав на плечах своє чадло, та з його колегами.

Через 15 хвилин водій другого автобуса, в якому їхав я і активісти Клумби, підкликав мене і сказав, що за нами на хвості від самої Вінниці сидить «Жигуль». Я попросив, щоб він посигналізував передньому автобусу, щоб той зупинився. Наші автобуси зупинилися, на віддалі 50 метрів зупинився і «Жигуль». Я вийшов з автобуса і попрямував до нього. Підійшов до машини і через вікно побачив мента в полковницьких погонах поруч із водієм. Худорлявий брюнет опустил голову, ніби розглядав

своє взуття. Я постукав у віконце, він підняв голову. Я різко відкрив дверцята, запитав, чи він полковник Камінський, він, знякловівши, відповів, що Камінський.

– То ви у Вінниці нас тероризували, вам того мало, ще й ув'язалися за нами? Так ось, ще десяток метрів проїдете за нами, то я розверну автобуси на Вінницю. Зрозуміли? А потім пояснюйте своїм партагейносам, що сталося.

Я грюкнув дверцятами і пішов до автобусів. Ми рушили. Я бачив у заднє вікно, як «Жигуль» розвернувся і поїхав у Вінницю.

Дорогою до Львова ми співали. Перший автобус повіз колег у Рудно, інший розвіз нас по Львову. Була вже 23 година.

Наступного дня я подав коротку інформацію про поїздки Богдану Гориню для «Вісника УГС», але матеріал не був надрукований і це вже не вперше. Знаючи, що я подаю інформацію у рухівську газету, Богдан ревно ставився до цього і не хотів включати у «Вісник» мої матеріали.

Ще у Вінниці на площі я бачив, як наш активіст Іван Колаєць спілкувався з одним із вінничан, який видався мені підозрілим, бо приєднався до мітингу тоді, коли я відійшов від машини генерала з гучномовцем. Він походжав біля мітингуючих, тримаючи руки за спиною, як це роблять вертухаї (охоронці в тюрмах). Івана Колайця я ні про що не розпитував.

Довідався про пригоду з Іваном рівно через тиждень, в неділю. У цей день, не даючи мені знати, він виїхав автобусом, за який домовився на своїй роботі, на вінницьку станцію Деражня. Зібравши 30 людей як зі своєї роботи, так і з Клумби, він разом із ними виїхав зі Львова 18 листопада.

А в той самий час з 17 на 18 листопада я з шістьма активістами Клумби виїхав нічним поїздом у Хмельницький на мітинг, який організували місцеві рухівці. Про підтримку хмельничан мене попросив Всеволод Іськів, який отримав інформацію від голови Руху Хмельницька письменника Винника.

Коли львів'яни приїжджали в інші міста на акції-мітинги, то їх організатори чулися впевнено, сміливо, а влада тремтіла, не знала, як діяти.

Про поїздку до Хмельницька розповім далі. А зараз про колег, які поїхали в Деражню на Вінничині. У Деражні наших активістів уже чекали баби і деди, комуністичні герантозаври з палицями і каменюками. Наші ще не встигли вийти з автобуса, як бабки кинулися на них. Іван з дверей автобуса пробував до них заговорити, але вони почали бити по автобусу палицями. Іван відійшов усередину, водій закрив двері і завів двигун. Тоді дедушки і мужички почали жбурляти камені, розбили вікно. Водій натиснув на газ. Так закінчилася непродумана авантюра Колайця на псевдо Сотник, якого, міркую, заманив той, з ким він тоді спілкувався, подібний на портухая, бо як інакше «герантозаври» дізналися про приїзд львів'ян і так підготувалися, а Іван не передбачив такої гостинності, бо не мав досвіду.

А у той час я з групою з шести членів Клумби прибули в Хмельницький. Ще в поїзді ми домовилися, щоб не привертати до себе уваги на вокзалі, будемо йти розсипом, не випускаючи один одного з поля зору.

Мітинг, як нам було відомо, мав відбутися в центральному парку. До початку мітингу в нас була майже година, тому ми пішли оглядати місто. Я запитав якусь дівчину, як пройти до парку, вона сказала, що тут неподалік і готова була мене туди провести, але я подякував і сказав, що вже знаю де це. Я пішов у напрямку парку і побачив людей, які також йшли туди групами. Дав вказівку підтягнутися своїм.

Біля сцени літнього театру зібралося до 200 людей, підходили ще. На сцені, що мала три стінки і дах, хлопці влаштовували озвучення. Один керував, що потрібно робити. Я збагнув, що це Винник – організатор і відповідальний за акцію. Підійшовши до нього, я представився і показав на своїх колег зі Львова. Винник дуже зрадів, але ми не хотіли відволікати його від керування процесом, відійшли. До початку мітингу зібралося більше 500 людей. Я сказав Виннику, що в нас є національні прапори. Він попросив поки що не піднімати їх, піднімемо, зважаючи на ситуацію, бо влада дала дозвіл на екологічний мітинг, тому жодних прапорів не повинно бути. Але ведучий, який розпочав мітинг, сказав, що, крім екологічних, будуть розгляну-

ті інші питання. На підтримку сказаного пролунали оплески. Мітинг вів голова Руху Винник. Під час виступу другого активіста до громади ззаду підійшло з два десятки молодиків з п'ятьма червоними прапорами, вигукуючи якісь фрази типу «Народ і партія єдіни!». Вони приєдналися до людей і замовкли, щось з'ясовуючи між собою, напевно ділили гроші, що їм дали за те, що вони сюди прийшли. Тут ведучий зрозумів, що потрібно підключати львів'ян, тим більше, що хтось побачив, як машиною під'їхав Дегусаров – перший секретар обком компартії. Ведучий Винник надав мені слово, перед тим оголосивши, що в них у гостях є львів'яни. Залунали оплески і наші біля сцени підняли чотири синьо-жовті прапори, ще три підняли хмельничани під бурхливі оплески.

У своєму виступі я розповів про ситуацію в Русі загалом і зокрема у Львові, закликав вступати в ряди Руху і головну увагу приділив майбутнім виборам до всіх рівнів рад, а головне Верховної Ради України. Виступив також мій колега Роман Оприск. Ми й не зглянулися, як червоні прапори зникли і мітинг спокійно протривав понад дві години, хоч було досить холодно. На диво, ментів було мало і вони знаходилися на значній віддалі. Не без того, що між людьми були переодягнуті.

По закінченні акції Винник запросив нас до себе додому. В нього ми відігрілися, він почастував нас гаряченьким червоним вином і печеними пиріжками з яблучною мармулядою і сказав, що їх пекла мама. Потім зі своїм колегою Винник відпровадив нас на залізничний вокзал і ми нічним поїздом відбули до Львова. Цей десант виявився найбільш мирним із усіх, які я організовував у 1989 році. Будуть ще десанти у 1990 році до Києва, Полтави, Луцька, Хуста та інших міст України. У Луцьк на перший передвиборний мітинг нас поїхало троє: Михайло Будзанівський, Курівчак і я. Мені було надано слово і я зганьбив комуністичну партію, її керівництво і запропонував лучанам висунути свого кандидата у парламент і підтримати його.

Ще 8 грудня 1989 року була поїздка з Сарвасом Михайлом на мітинг у Гадяч і в Полтаву на пікет обкому компартії.

9 січня 1990 року Сарвас Михайло, Ярмолович Марія і я виїхали до Вільнюса на протестну акцію на підтримку литовців проти приїзду Горбачова разом із Борисом Олійником. Вони приїхали 10 січня у Вільнюс, щоб вмовити литовців не виходити зі складу СРСР. Промова Б. Олійника була ганебною. Він умовляв литовців, ганьблячи Україну, так що я відчував бажання цю наволоч комуняцьку застрелити. Добре, що до того в якомусь закладі на вулиці Гедемінаса ми дістали великий аркуш паперу і, придбавши в аптеці зеленку і бинт, я написав нею плакат «Литва, Україна з тобою!», який був показаний по різних каналах телебачення Литви, Латвії, Естонії. Були в нас два синьо-жовті прапори, які ми підняли, вони були єдиними від України, бо наша діаспора у Вільнюсі чомусь не відреагувала на приїзд генсека та ще й у супроводі холуя Олійника, який тут скиглив. Після того, що я від нього почув, подумав, що така людина не заслуговує жодної поваги і не мала би права називатися українцем.

Коли генсек Горбачов покинув площу, акція протесту продовжувалася, але частина людей залишила мітинг. Дехто підходив до нас, щоб привітатися і подякувати. Підійшла й симпатична дівчина, з її лица було зрозуміло, що вона не литовка. Вона справді заговорила чистою українською і сказала, що родом зі Зборова. Закінчила в Тернополі швейне училище і вибрала скерування на роботу до Вільнюса. Її прізвище було Вербило. Дівчина показала нам, де можна поїсти, так як більшість кафе були зачинені. Ми прийшли в їдальню, де майже нікого не було за винятком п'яти молодиків, які пили пиво. Всі наїдки були досить дешеві. Ми взяли замовлене і сіли за стіл, розмовляючи. Молодики почали поглядати в наш бік, потім підійшли до нашого столу, агресивно жестикулюючи. Наша колежанка встала з-за столу і почала їх лаяти литовською мовою, від чого вони оторопіли і за хвилику двоє покинули їдальню від сорому, а троє пішли назад до свого столу, поглядаючи на нас. Вони спочатку подумали, що ми москалики. Панянка Вербило, збештавши їх, сказала, що ми українці і пояснила, чого ми приїхали.

Розпрощавшись із красунею, ми поїхали на вокзал. До Вільнюса ми добиралися Михайловою «Ладною», яка перед Кобрино зламалася і ми її залишили на подвір'ї котельні, проштовхавши майже два кілометри. Марія сиділа за кермом, а я з Михайлом штовхали. Ото було «весело», бо я поїхав зі Львова з температурою 38 градусів. З Кобрино до Вільнюса їхали автобусом, але таки встигли на протестну акцію литовців. Додому повернулися поїздом.

Була ще поїздка до Коростишева на збори громади, куди запросили нас активісти Руху. Після зборів вони нам показали в підвалі костелу приміщення, куди продовжали стіну, яку вимуровували енкаведисти, де виявили купу людських кісток і черепів з 1937-40 років.

Такі пропагандистські десанти відіграли значну роль у пробудженні українців, в утвердженні наших національних символів, прапора і тризуба, що в недалекому майбутньому стануть державними, прискорили падіння злочинного совітського режиму – «імперії зла», як назвав її Рональд Рейган. Слава Україні! Слава Героям!

Справи рухівські і не тільки

Після семимісячного поневіряння по лікарнях з бронхо-трахеїтом, підвищеним тиском, поганою роботою серця, сильною аритмією, після операції на ліву пахову грижу, я трошки очунав і знову сів за писання спогадів про події попередніх років.

В Україні вже третій рік йшла війна з москалями (про що попереджали ще у 1992 році депутати Львівської облради О. Вітович з УНСО, О. Петрик з фракції націоналістів, В. Іськів з Руху, І. Кандиба, М. Осадчий, В. Мороз, Г. Приходько.

Сьогодні далі гинуть кращі сини України на Донбасі, намагаючись поставити московських бандитів і найманців у стійла. Гнила Європа і США, які підгодовували свого часу Моско-

вію і Путіна, тільки зараз зрозуміли, що плекали виродка і його кодро. Мав би здоров'я, то махнув би постріляти москаликів і всю наволоч, яка заповзла на нашу землю, але мені на носі вже сімдесятка. Залишається сподіватися на кращих синів і дочок нашої незламної неньки-України.

Колись на сесії облради, коли В. Чорновіл хизувався, що ми, демократи, перемогли комуну, я сказав йому в час сесійного засідання, що ми перегній, на якому виросте нове покоління героїв, а не таких тухтіїв, як наші демократи.

Важко писати, бо тремтить рука внаслідок перенесеного інсульту, який стався 1999 року весною. Спочатку після лікування було все добре, а у 2012-му почалося легке тремтіння. Ліг у лікарню швидкої допомоги, у першу неврологію до лікаря Мар'яна Саноцького, який витягнув мене з інсульту. Його батько Євген також досвідчений невропатолог, відвідував усі акції, які я організовував і проводив, розказав синові, що я маю вийти з лікарні здоровий, бо потрібен громаді. Після лікарні тремтіння рук трошки зменшилося, але не надовго. Набридли ці лікарні. Після травми лівого ока на нього повністю осліп, бачу тільки правим. Дякую Богу, що людина має в запасі ще одне.

А тепер про те, чому я знову взявся писати. Хочу спростувати неправдиву інформацію про деякі події 1989-1990 років, що бачив по телебаченню або читав у пресі, не тільки про 19 листопада 1989 року, перепоховання Василя Стуса, Олексі Тихого, Литвина. Коли гроби з останками на Софіївському майдані впили в похоронний автобус, я з київськими колегами зі СНУМ заблокували цей автобус, бо хотіли нести труни на руках. Стояли і домовлялися. Нарешті Михайло Горинь як головний організатор перепоховань умовив нас залишити труни в автобусі, сказав, що потрібно встигнути до темряви. Аж тоді хлопці розступилися. Я з мегафоном супроводжував похоронний автобус аж на Байкове кладовище. Поруч зі мною йшов снумівець Черемський з червоно-чорним прапором. Гебістичали: «Убрать бандеровській флаг!». Але Черемський далі впевнено крокував на чолі похоронної процесії, а я відганяв гебістів, «гавкаючи» на них через мегафон.

На цвинтарі не було ні гробарів, ні лопат. Замерзлу землю ми розбивали обцасами. Руками закидали могили замерзлими грудками землі.

Наступного дня представники рухівських організацій зібралися в одній з аудиторій Київської політехніки. Почали обговорення того, як йти на вибори. Збори погодили вести Михайлу Гориню. Були керівники і представники Руху з більше як десяти областей, зокрема з Полтави, Харкова, Києва, Львова, Рівного, Луцька, Тернополя, Черкас, Дніпропетровська. З Одеси прибули аж дві рухівські команди, які під час реєстрації сперечалися, хто з них представляє Рух цілої Одеси, чи команда, яка у вересні брала участь у першому з'їзді Руху, очолювана Цимбалюком, чи інша команда, яку представляли три, як я зрозумів, жидочки, які переконували, що саме вони справжні рухівці, а тамті самозванці. Збори вирішили однотайним голосуванням цих трьох не визнавати представниками Руху Одеси. Утримався тільки В. Чорновіл.

Участь у цих зборах брали, наскільки я пам'ятаю, М. Поровський, В. Червоній, О. Шевченко, Лесь Танюк, В. Пасічник, Алтунян (Харків), Килим (Полтава). Йшли гарячі дебати на тему, як вести дані збори. Одні пропонували вести програмні обговорення, інші, зокрема Чорновіл, Алтунян, Червоній, казали жодних рішень не приймати, зайнятися загальним обговоренням Програми Руху, а в недалекому майбутньому скликати офіційні збори і запросити офіційно представників усіх регіонів. Суперечки тривали майже півгодини. Я пройшов між рядами лавок ближче до переду і, піднявши руку, попросив слова. Пан Михайло надав мені можливість висловитися. Я почав із того, чи вдасться до виборів зібратися хоч у такому складі, як сьогодні, адже є представники регіонів, де зосереджені головні рухівські сили з найбільшою кількістю осередків. Сьогодні маємо розглянути головні принципи, з якими підемо на вибори, а в подальшому будемо координувати роботу по телефону, узгоджувати свої позиції. Хто приєднається до того, що ми сьогодні напрацюємо, добре. Хто внесе свої пропозиції, рада зафіксує поправки, якщо вони не перечать Статуту і Програмі

Руху. Адже в деяких областях осередки і ради Руху тільки формуються. Так отримаємо концепцію, з якою підемо на вибори. Пан Чорновіл зробив свої зауваження і запропонував такі сьогоднішні питання обговорити, рішень не приймати, а зібрати наступні збори через місяць. Дехто засумнівався у пропозиції В'ячеслава Максимовича, сказав, що невідомо, чи зможе прийти, а потім залишиться мало часу для пропагування рухівської Програми.

Тоді я задав зборам одне запитання. Кажу, вас батько послав у ліс з відрами назбирати грибів, а ви находилися і грибів не назбирали, зате набрали малини, бо не підете з порожніми відрами додому. Тоді чому б нам не прийняти рішення сьогодні? Запанувала мовчанка. Тоді пан Всеволод Іс'ків, який досі мовчки нотував щось у своєму записнику, взяв слово і сказав, що Петрик має рацію і ще додав аргументів та попросив пана Михайла, який вів збори, поставити це питання на голосування, мовляв, що ми повноцінно працюємо. Всі проголосували «за», утримався тільки Чорновіл. Михайло оголосив 5-хвилинну перерву, щоб розім'яти ноги. Три одеські жидки далі почали сперечатися зі своїми земляками, які були визнані зборами як легітимні представники Руху. Виходячи в коридор, жидки голосно, щоб усі чули, сказали, що «Руху нужни будут деньгі, а у нас ані єсть». У коридорі люди стояли групами. Чорновіл підійшов до жидків і вони весело про щось загомоніли. З боку це виглядало мені якось не дуже приємно. Почали заходити в аудиторію, де кожен наступний ряд лавок був розміщений трохи вище для зручності, щоб під час занять студенти не затуляли один одному дошку і викладача. Чорновіл зайшов останнім, бо заговорився з жидками. Як мені здається тепер, це був початок його кінця. Адже перед виборами він їздив в Одесу, щоб легітимізувати інший Рух за участю цих жидків. Але як стало відомо потім від рухівців, яких очолював Цимбалюк, йому це не вдалося, хоч якісь переговори все-таки відбулися.

У 1992 році, створюючи партію «Рух», Чорновіл разом із Юрієм Ключковським знову їздили в Одесу. До нас у штаб Руху

прийшов лист від рухівців Цимбалюка, що Чорновіл і Ключковський не зустрілися з офіційною командою рухівців, які були делегатами першого з'їзду Руху, а зустрілися з жидками, які дискредитують Рух, обливаючи брудом ініціаторів створення цієї організації.

Дещо прояснилося в кінці першого скликання депутатів Верховної Ради у серпні 1993 року, коли рухівські депутати з ініціативи пана В'ячеслава запропонували у Верховній Раді проголосувати за створення вільної економічної зони в Одесі, за що одеська мафія заплатила керівникам партії «Рух» один мільйон доларів авансу і ще два мільйони повинні були кинути на рахунок партії після вирішення питання. Тоді Чорновіл тричі вибігав до трибуни Верховної Ради, вимагаючи від І. Плюща, щоб знову і знову поставив питання про вільну економічну зону в Одесі. І тричі для цього не вистачало голосів. За третім разом не вистачило вісім чи десять голосів. Я спостерігав за цією сесією. Потім С. Хмара скаже нашій команді у Львові, що Омельченко, Єрмак і ще кілька їхніх колег усе зробили, щоб це питання не пройшло.

Так як секретар Руху Михайло Бойчишин цей один мільйон авансу частково розкинув по обласних, міських і районних осередках, то він і зник безвісти першим, а потім одесько-московська мафія вбила Чорновола. Я вивчав це питання отримання партією «Рух» грошей, співставляв факти. В особистій розмові з Михайлом Бойчишиним сказав йому, що знаю, звідки прийшли гроші на партію і скільки. Він відповів, що гроші не пахнуть, що нема партії, яка може обійтися без грошей, що ОУН також робила рейди для збору коштів. Щось знаєш, то мовчи, бо хто багато знає, той довго не живе. На цьому ми потиснули один одному руки.

Отож до місяця часу Михайло пропав безвісти, а В'ячеславу Максимовичу влаштували аварію. І тільки частково через політику, а назагал через гроші. Бо навіщо їм Чорновіл, коли своїм заступником вони мали резидента совіцьких розвідок Удовенка, який виходив на першу роль. У загибелі Чорновола інтереси мафії збігалися з інтересами ФСБ, КГБ. Що ж до Бой-

чишина, то він не був такого рівня політиком, щоб його знищувати і саме в такий спосіб.

Алтунян на «Рух» Харкова отримав 30 тисяч доларів. Отримав і Ключковський на вибори, а також інші, зокрема Золотник (Золочів), Держко (Стрий), Коржинський (Городок).

Як я й передбачав, до виборів таким складом, як після перезахоронення наших мучеників, Рух більше не зібрався. В. Іськів ще кілька разів їздив у Київ на звужену раду від Руху Львівщини. Керівники УГС на раду Руху не їздили, бо працювали більш радикально. Вже з червня ставили на мітингах питання про скасування шостої статті Конституції СРСР, яка визнавала керівну роль компартії як єдиного керівного органу совітського суспільства. Тоді в Русі ще було повно комуністів, які з цього питання відмовчувалися. УГС як радикальна організація ставила у програмі виборів, як одне з головних, питання створення вільних громадських організацій і партій, а також вільні і чесні вибори, хоч ми знали, що комуністи все зроблять, щоби сфальшувати вибори і не допустити прогресивні сили до влади. УГСівці радикалізували як провід Руху, так і первинні осередки в боротьбі за прихід до влади хоч частини демократичних сил. Так, на Львівщині вдалося виконати програму виборів по максимуму. Трохи гірша ситуація з виборами була на Тернопільщині, Івано-Франківщині, на Волині і в Києві.

Наприклад, усі кандидати в депутати Верховної Ради у Львові були рекомендовані Рухом. Щодо місцевих рад, то по моїх округах, як у Зимній Воді, так і в Рудно, всі кандидати пройшли з першого туру 4 березня 1990 року. І марно хизуються стріяни, що вони першими підняли національний прапор на державній споруді і навіть таблицю виготовили і змонтували на фасаді міськради. Так ось, наші рухівці першими 11 березня 1990 року прийняли рішення і закріпили прапор на фасаді сільради у селищі Зимна Вода, вони перші повалили там пам'ятник Леніну десь у перших числах червня.

З першого туру в обласну раду пройшло шість кандидатів у депутати, зокрема в селищі Рудно, де я відступив свій округ Ігорю Калинцю, а сам пішов на 152-ий округ в селищі

Зимна Вода і виграв вибори у представника Пустомитівської вапняної мафії В. Мельника, набравши понад 60 відсотків голосів. 6 березня я вже отримав посвідчення депутата обласної ради. А вже 8 березня з командою Зимної Води, Рудно, Бартатова поїхали по Турківському виборчому округу, щоб не допустити до Верховної Ради першого секретаря обкому компартії Я. П. Погребняка, що нам і вдалося зробити, хоча Чорновіл пообіцяв Погребняку, що його провалювати не будуть. Як фіктивного опонента тут висунули Пахолюка, який мав здати округ Погребняку, а також кандидатом у депутати ВР України був С. Павлюк, на якого більше тижня працювала наша команда. Хоча тодішній голова Всеукраїнської УГС Богдан Горинь також рекомендував мені як членові УГС не чіпати Погребняка, бо також з ним домовився. Б. Горинь запросив мене на розмову і сказав, розвівши руки: «Петрику, хіба вам не все рівно, який комуняка пройде по Турківському округу Павлюк чи Погребняк? Другий здається мені поряднішим. Рекомендую вам подумати і залишити Якова Петровича у спокої». Але як так, думалося мені, не підтримати того, кого рекомендував Рух, а першого секретаря компартії пропустити. Тому, коли ми поїхали на Турківський округ, по дорозі Рудки – Самбір агітували за члена УГС, співкерівника СНУМ Ігора Деркача, по Старому Самбору – за Івана Макара, по Турці – за Степана Павлюка. Коли ми приїжджали в якесь село, там уже збирали людей, щоб агітувати за Погребняка. На передньому і задньому вікнах машини комуняк «Волги» були наклеєні синьо-жовті прапорці. Ми поставили їм вимогу зняти їх і наклеїти червоні. Комуняки відразу повтікали, а ми з зібраним народом проводили агітаційну роботу за наших кандидатів.

Цікава подія сталася в селі Нижня Яблінка. 8 березня наша команда приїхала в це село двома легковими машинами. Першою «Волгою», їхав Михайло Будзанівський, де ще були його брат Борис, Євген Ширій і я. Другою машиною їхали Ярослав Галачило з Бартатова з двома активістами з села Зимна Вода і від Клумби Іван Колаєць. Коли ми приїхали, біля сільради побачили машину з трьома комуняками, які агітували

за Погребняка. Починали сходитися люди. Вчителька місцевої школи привела близько 12 учнів старших класів. Учні повинні були розповісти своїм батькам і сусідам, за кого треба голосувати. Передбачалося, що за Погребняка. Коли наші машини тільки зупинилися, прихильники Якова Петровича одразу дременули. Михайло Будзанівський почав спілкуватися з людьми. Я вивчав ситуацію і настрої громади. В розмову вступили Є. Ширій і Борис. З правого боку я побачив гарний дерев'яний будиночок, доволі високий, з виступом трикутного даху. Запитав дітей, що то за хата. Один сміливіший хлопчина сказав, що то не хата, а сільрада. У мене промайнула думка, а що як тут встановити синьо-жовтий прапор. Але причілок був на висоті до шести метрів. Я спитав у дітей, чи є у кого поблизу драбина. Хвилин через п'ять чотири хлопці принесли довгу драбину. Я спитав, хто має цвяхи. Славко Гапачило зі своєї машини приніс три цвяхи стоп'ятдесятки. Я взяв один із прапорів із найгрубішим держакон, щоб не розколовся, коли буду прибивати. Будзанівський приніс і молоток. Ми держакон прапора трьома цвяхами наживили, він не тріснув, бо був зроблений з ялини. Я приставив драбину, яка сягала причілка. Вчителька запитала, що я збираюся робити. Я відповів, що буду прибивати національний прапор над першою державною спорудою в селі. Діти на радощах аж підстрибували і плескали в долоні. Дорослі, яких було небагато, мовчали. Вчителька запитала, чи то буде законно. Я показав їй своє депутатське посвідчення Львівської обласної ради і сказав, що все законно. Я попросив присутніх проголосувати за прапор. Наших сім чоловік підняли руки, за ними підняли руки всі учні. Троє людей утрималося і з ними вчителька. Проти прапора не було нікого. Я поліз по драбині з прапором у руці і почав прибивати, аж захитався причілок. Як тільки я закінчив роботу, внизу перед громадою появився чоловік, невисокий на зріст, метр п'ятдесят з капелюхом, доволі затертим, і запитав мене, задерши голову, що я там роблю. Я відповів, що прикріпив національний прапор, який на днях стане державним на першій державній споруді в селі. Тоді він сказав, що то є сільрада, а він голова сільради. Я зліз із дра-

бини і привітав його з радісною подією. Люди заплескали в долоні, а я витягнув новеньке посвідчення депутата облради. Він поважно взяв посвідчення в руки, хмикнув і мовив: «Ну хіба що». Я сказав, що він і його сільрада вже увійшли в історію і колись про це напишуть, що на державній споруді в селі Нижня Яблінка при громаді і голові сільради було закріплено перший в Україні державний національний прапор. Він запитав, чи це правда. Хлопці гукнули, що це правда і дали йому Програму Руху, яка, на жаль, була в нас тільки одна. Він узяв і подякував. Діти навперебій викрикували, що то одна така довга драбина на ціле село і якби хтось захотів зняти прапор, то вони поріжуть драбину на три частини. Хтось із учнів звернувся просто до голови сільради: «Розріжемо драбину на троє і будете без драбини».

Я підійшов до вчительки і сказав їй, що вона має прекрасних учнів і цим може гордитися. Вона розчервонілася і тихенько промовила: «Дякую». Ми повернули драбину учням і вони хутенько понесли її кудись, щоб заховати. Так, 8 березня 1990 року був закріплений перший український прапор на державній споруді в селі Нижня Яблінка Турківського району Львівської області.

До виборів до Верховної Ради України першого скликання багато зусиль доклали також активісти Клумби, які пізніше примушували владу діяти радикальніше. З допомогою активістів Руху і Клумби з посад було усунуто кілька червоних ректорів вищих навчальних закладів. Першого на посаду ректора університету депутати облради підтримали кандидатуру депутата Верховної Ради СРСР І. О. Вакарчука. Особливу роль тут зіграв депутат облради Дарій Футорський, підключилося також Студентське Братство. Другим, кого ми підтримали, був ректор Львівської політехніки Ю. К. Рудавський. Він був обраний без особливого спротиву попереднього керівництва та його прибічників. Складнішими були справи під час усунення з посад ректорів Інфізу, Лісотехнічного, Торгово-економічного інститутів. Ректора медичного інституту Павловського поки що не рухали. Для усунення комуністичного ставленика в інституті

фізкультури була створена депутатська комісія з правових питань у міськраді, в яку входили Богдан Савуляк (голова комісії), Євген Ширій, Ігор Гавришкевич, а також я, депутат облради Олег Петрик. Ми ходили на переговори з ректором інфізу, який добровільно не хотів йти з посади чи оголошувати своє переобрання. За кілька візитів нам таки вдалося його переконати і він пішов. Колектив обрав Герцика ректором. Підключилися і студенти вищу, які хотіли організувати голосування. Наступним ми усунули ректора лісотехнічного інституту. Підключилися і викладачі, зокрема Іван Вінтонів - депутат облради. Червоний ректор дуже опирався. Аж студенти оголосили голодування з пов'язками на головах. Прибув сюди і я з мегафоном, з яким тоді майже не розлучався, залучивши з півсотні активістів Клумби. Ми таки досягли того, що ректор подав у відставку. Викладачі обрали ректором Туницю, хоча дехто жартував, що це змінене прізвище, а справжнє Тупиця. Саме Іван Вінтонів організував студентів і попросив мене підключитися до протесту і залучити активістів Клумби для масовості. Ми вимагали вийти до студентів, але він боявся висунути носа. А коли в кінці робочого дня швидко йшов до своєї службової машини, то його супроводжувало студентське гучне «Ганьба!». До тижня часу ректор подав у відставку. Колектив хоч і з суперечками обрав Туницю, але як потім виявилось не дуже кращого від свого попередника, бо, зі слів Вінтоніва, він намагався прихопити учбові ділянки лісотехнічного.

Найскладнішою виявилася ситуація з ректором медінституту професором Павловським. На його усуненні на зборах Руху наполягав Павло Чабан. Він зібрав достатньо компромату і про грошові обладунки під час вступу, і про данину в час екзаменаційних сесій. Але головним аргументом була стаття в одній із газет, коли Павловський балотувався в депутати Верховної Ради СРСР весною 1988 року, тоді коли йшли Р. Братунь, І. Вакарчук, Р. Федорів. Мартинюк у першому навчальному корпусі політехнічного інституту не допустив до виборів Івана Драча. Павловський, щоб заслужити довіру комуністів і КГБ, опублікував статтю, як він у юності здав криївку борців

за волю України після приходу советів десь коло п'ятдесятого року. Павло Чабан зберігав цю газету і у 1991 році спробував організувати кампанію проти ректора. Активісти Клумби, яких я відправив у медінститут із Павлом, ректора не застали, він дременував чорним ходом, сів у машину і поїхав скаржитися, просити підтримки очільників обласної ради. Чорновіл попросив мене поки що не рухати Павловського, бо нема йому гідної заміни. Я сказав про це Павлові і запевнив, що таку акцію треба готувати серйозніше, бо ректор має підтримку обласної ради. Ми залишили Павловського в спокої до пори до часу. Воювали з комуняками, їздили на акції на Схід і до Києва. Згодом узялися за технікум електроніки, де працював головний активіст комуно-соціалістів Таліпов, якого відкликали з соціалістичної Німеччини, бо, будучи п'яним, гасав танком здається по Дрездену. Ми таки добилися звільнення Таліпова. З часом Таліпов пристав до соцпартії Олексашки Мороза. Десь коло 2000 року я довідався, що Таліпов хворий, третя стадія раку, що він лежить у терапії залізничної лікарні. Хоч він і був нашим ворогом і ми навоювалися проти його команди, але мені стало його шкода. Я на Краківському базарі накупив мандаринів, апельсинів, гранатів і пішов відвідати хворого. Він лежав у окремих палаті. Коли я зайшов і привітався, він округлив очі від здивування, бо як це той, який воював з ним не на життя, прийшов його провідати. Я виклав пакунок на тумбочку, запитав, що з ним. Виглядав він погано, мабуть, передчував свій близький кінець. Відповів мені, що вже довоювався і що Мороз обіцяв, що через кілька днів забере його у Київ, у «Феофанію». Ми трохи поговорили. Я сказав йому, що краще, щоб він був з нами, аніж проти нас. Він відповів: «Проти судьби не попреш». У нього сльозилися очі. Ми розпрощалися. Потім я довідався, що у «Феофанію» його забрали лише через тиждень, але не врятували. Так пішов зі світу один із ярих моїх опонентів, якому я все таки віддав належне, відвідавши його в лікарні, згідно з християнською заповіддю.

Активістам Клумби не було перепочинку: акції протесту у Києві під Верховною Радою, агітаційна робота на сході, на

Закарпатті, Буковині. З відходом Шабаяєва у 1992 році з посади головного міліціонера області і призначенням Івана Мотринця почалися нові акції з приводу цього призначення командою Чорновола. У 1994 році Мотринець стає депутатом обласної ради. Під тиском Клумби та широкої громадськості, зокрема й депутата Верховної Ради С. Хмари, Мотринця таки вдалося усунути з посади на початку 1995 року, хоча він був депутатом. Після цього він написав донос, що у львівській владі зібралися націоналісти-бандерівці, мало не фашисти, до Києва і до Москви і це про тих, хто його призначав на посаду головного міліціонера, завдяки кому він отримав звання генерала. Обласна влада ініціювала позбавлення його генеральського звання, якого він і був позбавлений, але відвоював його в судах.

Активісти Клумби приступили до очищення місцевої влади, виступили проти С. Давимуки, Миколи Гориня, проти розвалу підприємств і їх прихватизації, розвалу сільського господарства і блокування створення фермерських господарств. Тривала боротьба громадськості, серед неї й порядніших ментів. Була створена команда активістів у Будинку культури працівників торгівлі, який влада називала «Осиним гніздом», куди входили й активісти Клумби Олег Петрик, Яків Ухач, журналіст «золоте перо» Павло Романюк, мент Барнацький, депутат Верховної Ради Степан Хмара, Всеволод Іськів, Володимир Фартух з метою очистити керівні ланки обласного управління міліції, розпустити колегію УВС області. Цього добилися у 1997 році. Вигнали з міліції Володимира Іванусу - ката першої «Червоної рути» в Чернівцях у вересні 1989 року. Пішов у відставку начальник УВС області генерал Богдан Романюк, розпустивши колегію УВС області, звільнив одіозних Палькова і Альянова і повернувся до Києва. Вигнали з посади й наступного генерала Володимира Янковського, який прийшов із Трускавця за протекцією Л. Кучми.

Дійшла черга й до львівських владоможців. Спочатку ми взяли за Степана Давимуку, який безпосередньо відповідав за господарку області і який йшов на повідку у червоних директорів, які все розкрадали і розвалювали. Червоні пропхали до

влади своїх комуняк, зокрема Леонтія Дунця, Степана Павліва, Петра Комара – керівниками сільських господарств, Івана Кельмана – керівником транспортних підприємств, Василя Сидора поставили відповідальним за торгівлю і так далі. Звичайно, Леонтій Дунець з головами колгоспів мав угоду, «ти мені, я тобі», а для розвитку фермерства абсолютно нічого не робилося, хоча сесією облради було прийняте відповідне рішення. Тоді я з активістами Клумби взявся спочатку за Давимуку або, як його прозвала громадськість, Давидумку. Постійними пікетами ми усунули його від влади. Мали надію, що друге скликання сесії обласної ради обере кращого керівника. До акцій долучилися і Страйком, і політв'язні Василя Кубіва. Миколу Гориня не дуже шарпали поки не настав час. А час таки настав. Пан Миколка був обраний на посаду голови обласної ради. Цікаво, що його агітаційна листівка була виготовлена таким чином, що у верхній частині листка була агітація за Кравчука Л. М. на Президента України, а внизу за Миколу однаково товстим шрифтом. Так як Львівщина була більше за Л. Кравчука проти Л. Кучми, то й зрозуміло, що дивіденди були на користь Кравчука і відповідно Миколи. Щоб догодити галичанам Л. Кучма через якийсь час призначає Миколу Гориня головою обласної адміністрації. Той посідає дві посади, два крісла, але має тільки одну дупу, тож на якому кріслі сидіти виникає проблема. Минає час, а з господаркою все гірше, підприємства зупиняються, прихватуризуються, верстати ріжуть на брухт, на дахах заводів виростають берези, верби, інші рослини, колгоспні стайні, склади розтягують селяни. Колгоспна техніка, земля належать феодалам – головам колгоспів. Люди зі скаргами все більше звертаються у Комітет захисту прав громадян – Страйком.

Пригадую, одного разу кажу голові Страйкому Якову Ухачу та активістові Клумби Іванові Колайцю, щоби йти до обласної адміністрації і відповідно облради поглянути, що там робиться. Близько дванадцятої дня ми пів години ходили по поверхах, намагалися зазирнути у кожен кабінет. На другому поверсі майже половина кабінетів були зачинені, в тих, що були відчинені, пахло свіжо завареною кавою. В одному з ка-

бінетів молодичка зачісувалася перед люстерком, відкривши двері шафи, інша за столом малювала губи. Ми вибачилися, сказали, що не в той кабінет зайшли. На третьому і четвертому поверхах ситуація була ще плачевнішою. Вирішили навідатися до голови ради-адміністрації. Начальство виявилось на з'їзді. Прийшли ми ще раз о четвертій годині дня, майже всі кабінети, крім секретарки, були закриті. Я запитав у неї, чому всі кабінети зачинені, де працівники, а вона зашарілася і випалила: «Хто на об'єктах, а хто у відпустці». Ми пішли геть і зробили висновок, якщо так працює центральна влада області, то порядку не буде.

У четвер о 16 год. 30 хвилин ми з Ухачем, але вже без Івана Колайця, повторили експеримент. Ситуація виявилася ще більш кепською. Зробили наступний висновок, що й у п'ятницю нікого не буде, бо хто – на села до батьків, хто – на дачі. Цю ситуацію ми розповіли депутату ВРУ Степану Хмарі. Він відповів, що в Києві в міністерствах справи не кращі, що треба було голосувати на третіх президентських виборах за Петю Симоненка, а не за того дніпропетровського мафіозі, бо Симоненко скоріше розвалив би бандитську систему, скоріше привів би до революції. А народ навів би порядок. А цей буде колотити, як гівно в бочці. Ви ж бачите, що йде до занепаду держави. Я підтвердив, що мафіозні клани розперезалися навіть у Галичині. Мовчали, курили Степанові цигарки. Я запропонував розпочати безстрокове пікетування обласної влади, яке, дасть Бог, перекинеться й на Київ. Степан сказав, що народ розгублений і вже втомився від мітингів і пікетів, припустив, що безстрілянини не обійдеться. Я сказав, що Страйком і Клуба готують через тиждень пікетування всієї обласної влади, зокрема Миколи Гориня, а коли почнуться сесії, то будемо пікетувати їх.

У той час Микола Горинь майже повністю осідлав пресу. Четверта гілка влади, зокрема Сергій Герман з «Ратуші», Степан Курпіль і його нова дружина Наташа Балюк разом із Борисом Козловським з «Високого замку» та інші ЗМІ, крім газети «За вільну Україну», де тоді редактором був Богдан Вовк, після того, як активісти Клуби вигнали з цієї посади Васю Базі-

ва, який слухняно виконував все, що наказували в адміністрації. До речі, про Бориса Козловського, той всіляко догоджав В. Чорноволу та І. Гелю, а також голові Львівської адміністрації Миколі Гориню.

Микола Горинь вирішив, що йому все під силу і взявся рятувати Юрія Зиму, який попав за торгівлю дітьми. Горинь скликав позачергову сесію з питання недовіри очільнику обласної прокуратури Олександрю Баганцю. Так пан Горинь, використовуючи послужних депутатів, зазіхнув на прокуратуру. Громадськість обурилася і закликала Страйком і Клубу пікетувати сесію обласної ради, яка була зірвана завдяки нашим протестам. Тут підключився Боря Козловський і нашкрыв статейку проти пікетувальників.

Читаючи репильку Борі, я згадав агітаційну листівку Миколи Гориня – кандидата до обласної ради разом із Л. Кравчуком, який ішов у Президенти України на другий термін. На вулиці Руській, на стіні поліклініки була приклеєна клеєм ПВА така листівка, яку я акуратно зняв, щоб піти до Миколи і спитати про етику такого фарсу і хто оплачував за друк цих агіток, Кравчук чи Микола Горинь. Повз проходив Борис Козловський, який побачив, що я зняв листівку, хоч міська рада прийняла рішення про заборону клеїти їх на стіни будинків і навіть облаштувала в центрі міста для цієї мети кілька спеціальних стендів. Мером тоді був Василь Куйбіда. Бориска спитав, навіщо я зняв листівку Л. Кравчука. Я відповів, що йду в обласну раду, щоб з'ясувати у Миколи Гориня, що то за передвиборчий фокус і запропонував йому піти зі мною. А також, що він як журналіст, мабуть, знає про рішення міської ради не клеїти листівок на стіни будинків. Козловський махнув рукою і пішов геть.

На робочому місці я Миколу Гориня не застав, бо він відбув у район на виборчий округ. До речі, наступного дня у газеті «Високий замок» вийшла статейка про те, як ганебно Олег Петрик здирав агітки Миколи Гориня. Під час наступної сесії я підійшов до автора і спитав: «Козел-ловський, то скільки агіток я здер?». Він дременув, бо знав, що зі мною такі фокуси можуть закінчитися для нього погано. Але я відійшов від головного.

До пікетування сесії обласної ради, яка мала вирішити долю прокурора області Баганця, трохи з запізненням приєдналося Братство УПА, яким керував Сергій Пущик, та Спілка політ'язнів, якою керував Василь Кубів. Ми не дали проштовхнути рішення про недовіру Баганцю, як планував собі Микола Горинь. Більше трьохсот активістів колоною рушили до обласної прокуратури. Люди стояли на проспекті Т.Г. Шевченка, не заважаючи рухові машин. Мегафон для підтримки порядку я доручив Роману Оприску, членові УГС, який у 1990 році був в оргкомітеті з демонтажу пам'ятника Леніну навпроти оперного театру. Тепер Роман був у Братстві УПА. Три чоловіки, Ухач, Кубів і я, без перешкод зайшли у приміщення обласної прокуратури. Чергові міліціонери пропустили нас без запитань, бо вони нас знали, наш штаб був через один будинок на проспекті Шевченка, 13. У коридорі ми домовилися, що Ухач буде наїжджати на владу, в тому числі на клерків із прокуратури, зокрема на районних прокурорів, на яких у нас у Комітеті захисту прав громадян назбиралося компромату. А Василь Кубів буде трошки пом'якшувати наїзди Ухача. А я виступатиму як рефері між їхніми претензіями. Баганця вирішили підтримувати і претензій йому не виставляти.

Баганець вийшов із кабінету нам назустріч, виглядав досить схвильованим, запросив до кабінету за окремий стіл, навпроти сів сам, якимось дивно склавши руки, очікуючи якихось звинувачень з нашого боку. Щоб розрядити обстановку, я почав із того, що наші люди прийшли не пікетувати прокуратуру, а підтримати позицію прокурора у справі дітей. Ми примусили депутатів обласної ради припинити цькування прокурора і не дозволили прийняти рішення про недовіру до нього. Хай кожен чесно виконує свої обов'язки: влада свої, прокуратура свої. Тим більше, що Баганець працює лише місяць із хвостиком. Тому громадськість не дозволить двом гілкам влади втручатися в справи прокуратури, коли вона діє, згідно з законом. Баганець полегшено зітхнув, тому що думав, що ми прийшли по його душу. Було йому дуже некомфортно, коли побачив, що до прокуратури наближається колона людей. Яків Ухач злегка

наїхав на Баганця, мовляв, чому він не вийде до народу і не виступить по телебаченню, чому не збере журналістів і керівників громадських організацій і не викладе питання у справі продажу дітей. Баганець відповів, що посада прокурора не зовсім публічна. Тоді Ухач сказав, що пора взятися за прокурорів Галицького району Львова, Пустомитівського, Івано-Франківського, Сколівського районів. Василь Кубів додав, що всі без винятку прокурори себе нахабно поводять, не приймають належним чином людей, деякі тільки раз у тиждень, тому люди мусять по кілька тижнів до них приходити, щоб потрапити на прийом. Тільки в обласній прокуратурі треба витратити багато часу і зусиль, щоб потрапити на розмову. Баганець записав у блокнот наші претензії та пообіцяв навести лад у відомстві, тільки попросив трохи часу. Коли ми попрощалися, він вийшов з нами аж у коридор.

З часом ситуація у прокуратурі трошки покращилася. Справу дітей Баганець довів до логічного кінця. Винні були покарані. Лікарі та Зеник Урсул, якого втягнули в цю аферу, отримали по три роки тюрми. Зеника Урсула мені було шкода. Юрій Зима чомусь отримав тільки два роки, хоч був серед головних організаторів цієї афери. Миколка Горинь і Степан Давимука вмили руки, хоча також мали відповідати як перші особи при владі і мали знати про цю аферу.

У цей час набирала обертів злочинна піраміда «Галицькі інвестиції». Ще в кінці каденції Чорновола з подачі Юхновського в команду консультантів з приватизації запхали Вітю Пинзенника, того молдавського цигана. До команди ввійшли Горинь, Давимука, Зима, увібгався і Тарас Пахолюк. Головний офіс у них був у Будинку профспілок на проспекті Т. Г. Шевченка, де на фасаді була прикріплена реклама, написана буквами до метра висотою, що можна було прочитати від обласної прокуратури. Цей молдавський циган розробив схему прихватизації за ваучери, щоб таким чином пограбувати народ. Люди перед входом до Краківського базару продавали свої ваучери невідомим по п'ять гривень. Контора «Галицькі інвестиції» мала і тіньовий офіс на вулиці Січових стрільців у подвір'ї брами № 2,

де сидів Тарас Пахолюк. Таким чином вони надурили людей на мільйони гривень, коли вартість однієї гривні до долара була меншою на дві і чотири десяті. За долар в обмінниках давали дві гривні або дві двадцять. Зірвавши солідний куш, циган Пинзеник створив партійку ПРП, куди набрав усілякої наволочі типу Севікозової, жінки військового гебіста, яка стала депутатом міської ради. Таких там було чимало. Чому здохла ПРП зрозуміло. Циган Пинзеник не любив брати відповідальність на себе. Працюючи в Києві в міністерстві, він при першій же можливості зістрибнув із посади двічі. Та надто багато честі для цигана Пинзеніка, щоб описувати його «подвиги».

У перших числах квітня 1992 року В. Чорновіл залишив посаду голови обласної ради, не дотягнувши кількох днів до двох років, і взявся воювати, щоб очолити Рух на рівні України. В Будинку культури заводу ЛОРТА він спробував зробити переворот, зробивши, за вказівкою КГБ, головою обласної організації Руху Юрія Ключковського. Він протягнув ідею перетворення Руху у партію. Це було в кінці жовтня 1992 року, а вже 7 листопада у приміщенні Шевченківської районної ради він зробив з Михайлом Бойчишином, який був головою ради, закриті збори за участю фіктивних членів Руху, які ніколи не були в організації. І вони обрали Ключковського головою обласної організації. Легітимними були три чи чотири осередки, зокрема Стрийський Держка, Бродівський Дмитра Чобота, Івано-Франківський Кужелюка і частина Городоцького. Фіктивним був новоявлений Сихівський осередок, який легітимізували просто на зборах. Справжній осередок Сихова, яким керував Зеновій Гамкало, був виключений зі списку. Потім було два з'їзди в Києві. На четвертому з'їзді делегацію від Львова очолив Ключковський, від Стрия – Ігор Держко. Харківським осередком керував Алтунян, частиною одеського осередку керували трохи Цимбалюк, але в більшості одеські жидки. У залі політехнічного, де відбувався перший з'їзд, коли Чорновіл не був членом Руху, його в делегацію вписав Всеволод Іськів і запросив взяти участь як члена УГС, тоді він не мав ні мандата на голосування, ні не сидів у президії, бо його у той час питання

Руху не цікавили. Але сам з'їзд, його організація справили на Чорновола враження. Потім він сказав Михайлові Гориню, що не сподівався побачити з'їзд таким. Так ось, це позитивне враження призвело до того, що Чорновіл вирішив усіма правдами і неправдами захопити владу в організації. Спочатку він очолив нелегітимну фракцію Руху в обласній раді, при тому не будучи навіть членом Руху, а керівником обласної ради. Скориставшись своєю владою, підпорядкував собі фракцію облради, так і став рухівцем. Тож на четвертому з'їзді Руху Чорновіл заволодів ініціативою, з його відома і згоди не було допущено на з'їзд основних засновників Руху не тільки Львова, а й Тернополя, Харкова, Одеси, Черкас, Дніпропетровщини, Полтавщини та інших областей, в тому числі Закарпаття, Хуста. Саме тоді Михайло Бойчишин стояв на вході і вказував, кого пропустити до зали з'їзду, сформувавши охорону з невідомих людей, думаю, що гебістів і бритоголових. Більше 400 людей залишилися на вулиці. Вони нашвидку написали плакати з протестами. Саме тоді під тиском Чорновола була затверджено рішення, що Рух стає партією, було обране керівництво партії, зокрема Чорновіл, Драч і Михайло Горинь, яке рухівці називали трьохголовам чудо-змієм чи драконом, якому бракує тільки вогню.

Після з'їзду Руху на площі, що нині називається площею Незалежності, на майданчику, де стояв Ульянов, почався мітинг, який відкрив Чорновіл і хутко зник, передавши слово Філенкові, який у свою чергу доручив мегафон (озвучення) жидові Джангірову, у якого текли шмарки з носа. Джангіров довгий час не давав мені слова для виступу, викликав ораторів за списком на шматку пом'ятого паперу. До слова вперто рвалася якась молодичка з Дрогобича. Я підказав красуні йти хапати мікрофон, бо Джангіров не знає в лице виступаючих. Вона так і зробила. Після виступу вона назвала своє прізвище і кого представляє. Ведучий розгубився і я встиг перехопити мікрофон, який мені передала молодичка з Дрогобича. Я звернувся до громади, вказуючи на глибу граніту, що зображала Леніна, і запитав, що то за одоробло-паскудство, що досі стоїть тут на підвищенні такої гарної площі. Громада заплескала в долоні.

Я зрозумів, що тут зібралася адекватна, національно налаштована публіка, тому зачитав перший пункт Декалога націоналіста, коротко розповів про проголошення Я. Стецьком 30 червня 1941 року у Львові при німецькій окупації Української держави і про те, скількох націоналістів німці розстріляли, кинули в концтабори, зокрема знищили двох братів Степана Бандери в концтаборі Закценхавзен, розстріляли Олену Телігу. Сам Степан Бандера у своїй діяльності та любові до України виконував заповіді Т.Г. Шевченка. Джангіров спробував перешкодити моєму виступові. Але люди, які стояли поруч зі мною, його відіпхнули, невдоволено зашуміли на його дії і він притих. Я продовжив свій виступ і сказав, що відбувся з'їзд Руху, під час якого Іван Драч та ще кілька делегатів запропонували розпустити Верховну Раду України. Це було найважливіше рішення з'їзду Руху. У небо полетіли повітряні кульки з прізвищами депутатів ВР, першу кульку запустили з прізвищем голови ВР України Плюща, другу кульку запустив Філенко зі своїм прізвищем, далі злетіли ще двадцять кульок з прізвищами депутатів. Після Чорновіл розхвалював себе як організатора з'їзду Руху, на якому було прийняте важливе рішення.

Після свого виступу на площі, де я виступав останнім, отримав гучні оплески, люди підходили до мене і просили організувати демонтаж пам'ятника Леніну, запитували, де можна дістати літературу про Степана Бандеру. Я сказав, що така література вже продається в книгарнях багатьох міст України, а щоб демонтувати пам'ятник Леніну, бажано, щоб було рішення Київради. У цей час Джангіров, склавши вчетверо свій список, дав вказівку підручному згортати апаратуру.

Але повернемося до подій на Львівщині. Микола Горинь став владарювати тут з квітня 1992 року як голова обласної ради. До речі, за якийсь тиждень до цього, коли В. Чорновіл запросив мене на розмову і після моїх аргументів залишити посаду у Львові і працювати в основному у Верховній Раді України, він запитав, кого ж я бачу на його місці у Львові, я відповів, що скоріше за все Миколу Гориня як його першого заступника. І я, зрозуміло, був не єдиним, кому він після мене

задавав це запитання. Як потім з'ясувалося, питав і Дарія Фурторського, і Мирослава Меленя, і Всеволода Іськіва, який мені розповідав, що люди після Служби Божої збиралися купками і шемрали, висловлювали своє незадоволення Миколою Горинем. Його позицією були незадоволені Страйком і Клумба, і Спілка політв'язнів. Питав Чорновіл і в поета Ігора Калинця та в Івана Бутрина зі своєї команди з виконкому, які також висловилися за Миколу. Так Микола Горинь почав керувати до 1997 року. Коли Страйком і Клумба виганяли з посад ментовських генералів І. Мотринця, Б. Романюка з Іванусою, Янковського, М. Горинь нікуди не втручався. І коли ми товкли кагебістів, він мовчав, як води в рот набрав. А Степан Павлюк, за якого ми агітували проти Погребняка, той навіть узявся захищати на телебаченні ката «Червоної рути» у Чернівцях Іванусу.

Саме справа дітей була головною причиною того, що Микола Горинь подав у відставку з посади голови облдержадміністрації. Кучма призначив на його місце Михайла Гладія. Слідчі прокуратури з'ясували, що дітей продавали за кордон. Здається, що чотирьох дітей вдалося віднайти, але кілька пропали безвісти, їх не вдалося знайти, серед них були і з ДЦП. У слідства була версія, що вони потрапили в руки чорних трансплантологів і пішли на «запчастини», а душі – до Всевишнього. Розгорівся великий кримінальний скандал і в скорому часі депутати турнули Миколу Гориня з посади. Згодом обрали нічим не кращого Степана Сенчука з аграрної фракції, яка мала вплив на більшість з них. Але ніхто не сподівався, що С. Сенчук незабаром почне все гребти під себе, за що його й застрелили на дорозі з Брюхович до Львова. Якийсь адвокат призначив Сенчуку зустріч на дорозі з Брюхович, де його чекав кілер. Кілька пострілів у переднє вітрове скло машини, потім контрольний у скроню. Що було позитивного у роботі Сенчука, те, що він круто воював з СДПУо, особливо з керівником податкової Серйогою Медведчуком, який по пів години був змушений чекати під кабінетом, щоб потрапити до Сенчука на прийом. У активістів Клумби та Страйкому було достатньо інформації та підстав пікетувати Серйожу, але Сенчук нам ще підкинув ін-

формацію про партійні фонди, на які податківці вибивали гроші за Серйожиною вказівкою. Чотири рази ми пікетували Серйожу, він тікав із сесії облради чорним ходом. До пікетів залучали і Спілку політв'язнів. У нашому підпорядкуванні була й зареєстрована вільна профспілка «ВОСТ», головою якої став Яків Ухач. Багато роботи в Страйкомі доводилося виконувати мені. Тепер Яків більше займався профспілкою, яка ввійшла у Всеукраїнську структуру, очолювану депутатом ВРУ Волинцем.

Сталася пригода ще при Гладію, коли керівник автобусного заводу Давидяк вирішив прихопити територію і споруди будівельного управління № 14, яким керував Михайло Солтис, з яким ми пішли зі скаргою до М. Гладія, який мене дуже поважав, а за що, те опишу пізніше. Гладій викликав Давидяка, дав наганяй, примусив включити воду і електрику, які проходили через територію автобусного заводу, який будувало БУ-14 спільно з БУ-16. БУ-14 відновило роботу. Солтис подав на сесію міськради договори про продовження оренди землі, за яку він завжди вчасно сплачував. При меру В. Куйбіді я допоміг на сесії міськради, де було досить друзів по УГС і Руху, вирішити питання продовження оренди. Відділ, у якому працював Іван Левицький, який до того був головою Личаківської райради після Сапеляк, зобов'язаний був протягом 20 днів порахувати і дати кадастрову оцінку землі, за яку потрібно було платити на 600 грн. більше, тобто 2100 грн. Відділ із запізненням на тиждень подав Солтису документ про оплату за новими розрахунками. А так як Серйожа Медведчук накинув оком на цей об'єкт, то послав своїх клерків, щоб прихопити цю територію на Хуторівці. Серйожа зателефонував Солтису і запросив на розмову, але той, знаючи, про що буде йти мова, не пішов на зустріч, тим паче, що мав уже підтримку Страйкому і активістів Клумби, які за потреби могли навести порядок з будь-ким із владомощців. Про це Серйожа і не здогадувався. Він послав своїх архаровців до Солтиса додому і коли його дружина Галина виходила з хати, вони заштовхнули її назад у квартиру й почали описувати майно без суду і слідства. Це вже нас дістало, тому ми з Ухачем вирішили навідатися до Серйожі. Тут

підвернулася ще інформація по телебаченню, увечері в новинах продемонстрували, як брат Серйожі у білий день у робочий час проводив конференцію в готелі «Гетьман» (колишня вулиця Артема, зараз Володимира Великого), заздалегідь готуючись до виборів. Братан Вітя, Кучмівський прихлебай, зібрав своє СДПУ, куди налізло всілякої наволочі. Приперся сюди якогось біса Ігор Пилипчук, маса журналістської братії і я побачив у першому ряду Серйожу, який на той час був членом аграрної партії і фракції, якою керував С. Сенчук у Львові, а М. Гладій у Києві. Вони не мали прямих підстав його прогнати, це зробили ми з Ухачем.

Я так детально описую ці події, щоб читач відчув усю «прелесть» гнилої галицької демократії, до чого докотилися Чорновіл, Гель, Горинь, Давимука.

Так ось, ми з Яковом Ухачем навідалися в податкову до Серйожі. Показавши посвідчення Комітету захисту прав громадян, ми піднялися нагору, а черговий побіг на свій пост, щоб попередити начальника про наш прихід, але не зовсім встиг. Коли ми зайшли до кабінету, Серйожа якраз поклав трубку. «А ми вже тут», – промовив я. Серйожа стояв за столом дещо розгублений, але швидко опанував себе і запропонував нам сісти. Першим почав розмову Яків, мовляв, пане Сергію, ви на такій серйозній посаді, а що витворюєте. Ви дали вказівку своїм підлеглим увірватися в квартиру Солтиса на вулиці Ярошенка з обшуком і описом майна, заштовхнули в квартиру його дружину, яка поспішала на роботу з обіду. Ви маєте знати, як ніхто, що на обшук і опис майна потрібно мати рішення суду або прокуратури, якщо є злочин. «Я такої вказівки не давав», – затинаючись, мовив С. Медведчук. «І я такої вказівки вашим архаровцям не давав. То хто давав?», – запитав я. Ухач запропонував, щоб Серйожа запросив цих людей і негайно видав наказ про їхнє звільнення, бо інакше ми з кабінету не підемо. Той почервонів, як буряк, і пообіцяв розібратися і покарати «за самоуправство», але зараз він не знає, хто то був. Яків сказав: «Ви посилаєте людей, а кажете, що не знаєте, хто там був». Серйожа сказав: «Дайте Біблію, я поклянуся, що нікого не по-

силав». Я подумав, що жид хоч на Біблії, хоч на Корані може поклястися. «Я розберуся, я обіцяю, що вони будуть покарані, про що я вам повідомлю», – говорив Медведчук. Ухач дав йому своє посвідчення, щоб той знав, з ким має справу і куди прислати відповідь, щоб ми ще раз не приходили.

Ми спитали Медведчука, що за фонд створений у нього, чи навіть два, якимось він називається чи то «Зоряний шлях», чи «Зоряне небо», куди його працівники правдами і неправдами наганяють гроші, грабуючи торговельників і підприємців. Ухач підтвердив, що у нас є достатньо матеріалів і людей, щоб організувати йому блокуюче пікетування і не пустити нікого на роботу. Але ми ще трошки потерпимо і подивимось. Ухач сказав, що всі компромати в нього в кабінеті, в комп'ютері, він не зміг роздрукувати, бо на проспекті Шевченка вимкнули світло, щось ремонтують. Я пригадав кілька адрес магазинів, де податківці шантажували керівників. Серйожа записав їх, а ми пообіцяли, що будемо тримати ці справи на контролі і при першому ж порушенні звернемося в прокуратуру і прийдемо в податкову. І на завершення я задав Серйозі ще одне запитання: «Вчора ваш брат Віктор проводив у готелі «Гетьман» чи то збори, чи то передвиборчу конференцію у робочий день і у робочий час. Напхалося повний зал народу, я так зрозумів, що однопартійців, напевно, безробітних. А в першому ряду по центру сиділи ви, Сергію. І що ви там робили у ваш робочий час?». Він почервонів, як вино «Кагор», і розгублено почав виправдовуватися. «І скільки своїх працівників ви туди зігнали?», – продовжив я запитувати. «І все це у робочий час, ще до обіду». «Ну, мене запросили і не було як відмовитися. Я представляв аграрну партію, бо є її членом, а не партію брата СДПУо».

«От тобі маєш, була СДПУ, а тепер ще й «о» додали. З ким об'єдналися? З Петею Симоненком, чи з кимось гіршим? А ви в аграрній партії тому, бо завжди в іншій партії треба мати шпигуна, а особливо у провладній, якою є сьогодні аграрна партія, тому вас у неї і запустили», – сказав я.

У Серйозі аж піт виступив на чолі, чого-чого, а такого він не очікував.

Покидаючи його кабінет, ми попередили Серйожу, що питання Солтиса і всі інші тримаємо на контролі. Коли ми зішли вже на перший поверх, Ухач розсміявся: «Такого великого начальника ти назвав шпигуном. Він готовий був провалитися крізь підлогу. Він виглядав, як телятко, що загубилося від корови».

Податківці залишили Михайла Солтиса в спокої, хоч він ще три місяці не платив за землю, поки з міськради, з відділу кадастру і земельної оцінки не отримав оціночного документу. Я запитав у Михайла, чому начальник Іван Левицький три місяці не видавав оціночного документу. Михайло відповів, що Іван «навантажив» його завданням дістати тридцять метрів кутника 2 на 2, щоб заскрити собі балкон. А так як Солтис не зміг дістати кутник 2 на 2 і сказав про це Іванові, то Іван і тягнув із видачею документу, як кота за хвіст, аж три місяці. Ось таке справжнє лице демократії: одні вимагають плати, а інші, не дають документів на те, скільки платити треба державі через власні інтереси.

Хочу трішки відволіктися від проблем минулого і описати цікаве явище. Я завжди дуже любив спостерігати за живою природою, ще зі шкільних років часто ходив у ліс, де милувався білочками, дроздами, сойками, синичками, мухоловками (малинівками), іншими птахами, приручав горлиць, які сідали мені на руку і дзьобали насіння соняшника. Одну горличку так розбавив, що очищав для неї насіння від шкарлупки, бо вона не хотіла їсти в лушпайках. Був час, коли пташки залітали у моє широко відчинене вікно, ходили по хаті, по підлозі, а я насипав їм пшениці чи насіння соняха, залітали навіть на стіл, накритий цупким папером.

Коли ми сім'єю жили на вулиці Степана Бандери, 47а/1а, на першому поверсі, де було подвір'я, як колодязь, там навіть у сонячний день у хаті треба було світити світло, бо сонце затуляли чотири п'ятиповерхові будинки. Дружина Ірена зовсім зіпсувала собі зір, як і її молодша сестра Дануся. Ірена майже не обходиться без лінз, а сестра майже втратила зір на ліве око. Я зробив ремонт, поставив гарний камін, нам вдалося цю

3-кімнатну квартиру продати і купити набагато світлішу 2-кімнатну на останньому поверсі з великим стрихом. Дах протікав. Двадцять років наші сусіди оббивали пороги ЖЕКу, районної та міської рад, але все марно, квартири на останньому та передостанньому поверхах під час дощів та навесні, коли топився сніг, постійно заливало водою. Коли ми заселилися, нас також чекала така проблема, поки ми з сусідами не домовилися, що ми з сином зробимо новий дах, ремонт сходових кліток, адже вода сходами текла до третього поверху. Так ми зробили повністю новий дах і балки крокви, і сходи нагору, а сусіди повністю віддали нам горище. Вони самі зібрали підписи, зареєстрували їх у ЖЕКу і районній раді. Ми зробили і погодили проект, я взявся за роботу і за чотири місяці завершив її.

Різницю в грошах від продажу квартири на вулиці Бандери і купівлі на вулиці Чупринки, майже три тисячі доларів, ми вклали в ремонт балетної академії на вулиці Стефаника, 16 з другим входом на Стефаника, 10, де мій син Олег Олегович започаткував балетну академію під назвою Творча спілка «Прем'єра», яка з часом стала кафедрою хореографії при Львівському державному університеті імені Івана Франка, а мій син її очолив.

У 2000 році, при Ющенкові, мій син отримав звання Заслужений артист України, а згодом – звання Народного. У 39 років, маючи чотири дипломи про вищу освіту, Олег отримав посаду професора з хореографії при Львівському університеті. Олег був активним учасником двох Майданів і керував групою опору проти Януковича під час виборів Ющенка Президентом. Він ще з чотирма колегами машиною поїхали спостерігачами до Іллічівська Одеської області. Олег сидів за кермом. Поки вони з'ясовували у виборчій комісії про участь у спостереженні за процесом голосування, їх як спостерігачів не допустили на дільниці, хоча всі документи для спостереження були належно оформлені. За цей час з машини були викрадені документи на машину і права водія і, правдоподібно, підрізали колеса. Син зателефонував мені і запитав, що має робити. Я подумав і порадив йому йти пішки до найближчого райвідділу міліції,

написати заяву про викрадення документів, після чого вони зобов'язані видати тимчасовий документ на право керування «Мінівеном». Поки Олег залагоджував питання у райвідділі, його друзі проводили просвітницьку роботу, відбивалися від провокаторів і пильнували машину. Виїхали з Іллічівська після обіду і помчали по автобану на Київ. Олег добре водить машину, тому їхали зі швидкістю 140-160 км на годину. Раптом тріснуло переднє праве від водія колесо, а через секунду одночасно два задніх. Олег злегка почав гальмувати, на спідометрі було понад 150 км. У момент, коли полопали шини, їх стало крутити на трасі, як дзиґу, прокрутило щось чотири рази навколо осі, але машина не перевернулася, тому що син зняв крісла, залишивши тільки крісло водія, всі четверо лежали у спальних мішках на долівці машини, тому центр ваги в автомобілі знаходився низько над колесами, що завадило машині перевернутися. Перелякані хлопці вибралися з машини і почали її штовхати на узбіччя. Назустріч їхав ЗІЛ, який зупинився за 50 метрів від них. Водій вийшов із вантажівки і каже: «Ребята, вы родились в рубашках минуту назад. Запишіте себе как второй день рождения, когда вас крутіло, я подумал, что всьо, ударіл по тормозах. Чем надо помочь?». Хлопці подякували за співчуття, але їм треба було міняти колеса. Два запасних Олег мав зі собою, а третє купили в когось із водіїв на дорозі, але таке, що не надувається, тверде, без камери. Добре, що я дав їм на дорогу триста доларів дрібними. Це їм допомогло. Вони купили колесо і поїхали в межах 80 км за годину. На ранок вони були в Києві на площі і ставили другу палатку від організації «Пора». Перша палатка була у хлопців з київської організації, які були дуже раді львів'янам і допомагали їм чим могли. Палатку Олег мав із собою, бо свого часу привіз її зі США, де мав гастролі разом із одеським оперним балетмейстером Юрою Карліним, який колись танцював у Львівському оперному. Карлін вирахував Олега як здібного артиста після закінчення Львівської дитячої балетної школи і стажування в Петербурзі в Маріїнському театрі. Саме він запросив Олега разом із одеською трупю на гастролі в США.

Хочу повернутися до теми тваринок, пташок, павучків, комашок. Зараз теплий жовтневий день і у мене на вікні десятки зозульок-сонечок – червоних жучків з чорними цяточками. І на стіні, нагрітій сонцем, навколо вікна також їх багато. А на сусідніх трьох вікнах їх нема. І це відбувається кожної осені. Питай сусідів у інших будинках, у них їх нема. Починаю кожного разу, коли вони масово обліплюють вікно і стіну навколо, згадувати випадок, що стався, коли ми перебралися сюди жити з вулиці Степана Бандери. Була пізня осінь. Вікна були дерев'яні, зроблені майже вісімдесят років тому, ще при Польщі. Будинок будувала бригада, в якій архітектором і керівником був Захарієвич. Велике кутове вікно з п'яти засклених рам без проділів і кватирок, а під дерев'яним підвіконням – щілина 5-7 см, запакована рукавами від старих совітських куфайок. Ми перезимували так, як було. В кімнаті було досить тепло, бо палили піч газом. А весною, як почало пригрівати сонце, а вікно виходило на південний бік, я вирішив повитягувати рукави куфайок, що були напхані під підвіконня, аж випихалися назовні. Напевно тут колись були дерев'яні бруски, які зігнили за стільки років від вологи. Я відчинив вікно, почав витягувати рукави, а щілину планував затулити пластинами твердого пінопласту і запінити спеціальною пінкою. Під рукавами побачив ціле кубельце сонечок, червоних, світліших, темніших з чорними цяточками. Я поклав рукав на підвіконня і вони почали вилізати зі схованки і під променями весняного сонця розлітатися в різні боки. Я не забирав рукав, поки не вилетіли всі. Тепер вони масово прилітають кожної осені до того місця, звідки вилітали їхні предки і де вони зимували. Ще наступних декілька теплих днів перед тим, як заховатися на зимівлю, на моє вікно прилітало з десятків сонечок, погрілися на сонці, полазили по підвіконні зовні і летіли геть. Уже більше десяти років кожної осені сонечка масово прилітають на моє вікно, їх веде генетична пам'ять чи інстинкт. Частенько мені на руку сідали крапчасті червонува-то-чорні метелики, я легенько брав їх за складені вертикально крильця, заносив у хату і розбавивши мед крапельками перетвореної води, садив їх на краєчок тарілки, вони розкручува-

ли свої хоботки, пили цей нектар, а напившись, знову скручували хоботки і вилітали через широко відчинене вікно.

Пригадався мені й випадок з темно-коричневими осами, у яких між грудкою і животиком тоненьке, як ниточка, з'єднання. На території майбутньої балетної академії був залишок стіни, на якій була вмурована дошка пошани будівельникам, посередині з бронзовим погруддям Леніна. Бронзового чорта потягнули ще до нашого приходу, стінку ми розібрали, залишилася бетонна глиба як фундамент під стінку, яку неможливо було роздвобати. І кран туди в подвір'я не заїде. От викопавши неглибокий котлован під майбутній басейн, на дні котловану я вирішив викопати яму прямокутної форми, так десь до грудей, куди мав зіпхнути бетонну глибу і засипати її на глибині більше двох метрів від дна котловану і близько чотирьох з половиною метра відносно основи бетонної глиби. Потім підібрав землю з одного боку глиби і з трудом зіштовхнув її в яму. Але вона лягла трошки невдало і потрібно було підкопувати краї ями, в які вперлася глиба. Я спустився вниз підкопувати краї на двох кутах глиби і на дні тої ями, яка була викопана до сивої мокрої глини, я побачив цих ос, які брали вологу глину і вилітали з ями, на їх місце залітали в яму інші. Я нарахував їх вісім. Вирішив перепочити, спостерігаючи за їхньою працею. Потім дерев'яними брусами зашпайсував цю глибу, щоб вона не рухнула, коли я буду підкопувати кутові краї і зачищати дно ями. Коли я підкопував один бік ями, зіштовхуючи її стінки лопатою, осі брали глиняну мокру суміш на іншому кінці ями, навіть не реагуючи на те, що зіштовхана земля осипається на дно ями. Я зачищав до сивої мокрої глини, переходив на інший кут, а вони працювали в тому куті, що я зачистив. Так повторювалося кілька разів. Нарешті настав час забрати шпайси-бруси. Глиба від незначного поштовху мала заповзти в яму. Я спостерігав за осама, які в мить, коли я забрав бруси, всі вилетіли з ями і почали кружляти над бетонною глибою, більше не залітаючи до ями. Як я зрозумів із їхньої поведінки, що глиба і без поштовху через хвилю сповзе в яму. Через 4-5 секунд бетонна глиба ще зрізуючи на кутах ґрунт бабахнула на дно ями. Коли ці темні

оси перестали сідати на дно ями, щоб брати мокру глину, я зрозумів, що бетонна глиба от-от впаде і був дуже обережний. А кілька ос продовжували літати над лежачою в ямі глибою, яку я засипав землею, аж поки вона повністю зникла. Як осі відчули, що глиба зараз упаде? Напевно ловили потріскування землі, яке людське вухо не вловлює. Я розумів, що світ Господній нами не пізнаний і все живе має своє покликання і резон, і людина не зовсім є царем буття.

Я займався альпінізмом у команді «Буревісника» Львівської політехніки. У 1971 році наша група піднімалася на вершину Домбай-Ульген на західному Кавказі, пройшовши половину маршруту, де доводилося зі шнурами-страховками долати скельні стінки і гребінь. На скельному витоптаному майданчику невеликого розміру ми побачили гірських козлів, чотири дорослих особин і трое малюків. Я запитав свого колегу по зв'язці, як ці створіння зуміли піднятися на таку висоту, де до 70 метрів нижче нас, куди ми дерлися по скелях близько чотирьох годин. Орест Онисько відповів, що козли лазять не гірше за нас, бо мають у горах свої маршрути, тут їх не дістануть ні вовки, ні мисливці. Він запропонував скинути по скелях невеликий камінь, щоб налякати їх і подивитися, що вони робитимуть у час каменепадку. Я кинув невеликий камінь трохи вбік від майданчику, де лежали і грілися на сонці володарі гір. Найстарший з них походжав по майданчику, підходив до країв, усе оглядав. Камінь у тій піднебесній тиші зчинив гуркіт з таким відлунням, ніби летіла глиба. Вмить усі козлики зірвалися на ноги і притупилися до скелі. Було видно, як дорослі особини притискають до стіни малих козенят. Я був здивований їхньою кмітливістю. А Орест промовив: «Попробуй сказати, що тварини дурні. Вони в якомусь вимірі мудріші від людей». Я чомусь постійно про це згадую, як у скрутний момент тварини намагаються врятуватися і врятувати своїх дітей.

Ще коротко опишу сходження на центральний або головний Домбай (є ще три – південний, західний і малий), це ціла гряда. Всі нижчі вершини і маршрути на них нижчої категорії складності. Ми йшли четверо, дві зв'язки по двоє. (Катего-

рія 5А, складніша тільки 5Б і першопроходження по стіні – 6). Після того, як ми трошки потривожили гірських козлів, пішли дряпатися на гребінь, згідно з описом маршруту. По гребені йти трохи легше, можна рухатися одночасно обома зв'язками на відміну від стінових ділянок маршруту, де задня зв'язка рухається по страховці верхньої, передньої, виходить на цілий шнур вище, страхується через виступи або забиті гаки, тоді та, що була верхньою, стає нижньою по закріпленій вище страховці. Є й інші варіанти сходження. Ми вже пів години рухалися гребенем, було близько другої години дня коли ясна сонячна погода швидко почала мінятися. З боку моря спочатку пішли високі перисті білі хмари ціруси, а вже через двадцять хвилин навалили низькі грозові сіро-чорні хмари. Повітря одразу наелектризувалося, почали поспівувати льодоруби, попискувати від електричних зарядів, волосся спиналося від голови в різні боки, як кульбаба, постала небезпека удару блискавкою, кульовою або звичайною. Ми відразу шурнули з гребеня так метрів на двадцять, швидко зібрали всі металеві гаки та інші металеві речі на тонкий шнур, закинули все це за виступ скелі. Потім забили гаки і закріпили на них шнури і по них гайнули ще на тридцять п'ять метрів униз на стіну. Тільки встигли закріпитися, як по гребеню почався такий шквал блискавок з громом і тріском, що наші вушні перетинки ледь витримували. Пішов дощ з градом і снігом. Я спробував роздивитися кульову блискавку, відхилившись від стіни. Вона летіла з неба, як тенісний м'ячик. Яскраве мерехтливе світло вмить осліпило мене, grimнув грім, мов канонада. Коли за хвилику я розплющив очі, то побачив, як із гребеня злітають язики вогню, спалюючи органіку на скелях над нами. Майже годину по хребту була канонада. Затерпали ноги від шнурків, на яких ми сиділи, терпли плечі, руки, шия від сидіння на шнурах. Раптом усе затихло, так швидко, як почалося, гроза пройшла, засвітило сонце, обігриваючи нас, мокрих і втомлених, але щасливих. Ми швидко почали підніматися на гребінь, бо ще до темноти треба було пройти гарний кусок маршруту. Ми дістали з-за виступу зв'язку гаків, яких не зачепили блискавки на відміну від розплавлених і подірваних, ніби

електрозваркою, банок від консервів, згущеного молока, які по-залишали наші попередники. Вони лежали між каменями, ніби розплавлені плячки. Мокрі шнури, штурмовки сохли на нас. До темряви ми встигли пройти гребеневу ділянку і спуститися на засніжений схил, по якому глісером, ковзаючи, спустилися до дрібних кам'яних осипів, потім по кам'яних брилах вийшли до гірської стежки і вже в сутінках подибали до табору «Алібек».

За роботу зі скелелазіння я отримав від СДСТ «Буревісник» дві грамоти першого ступеню, а з альпінізму за маршрут-траверс Домбай-Ульгена, західної і центральної вершин, – диплом 5А категорії складності, що разом зі сходженням на Памірі дало мені право отримати перший розряд і почати ще більш складні сходження на звання кандидата в майстри спорту. Але в 1973 році мені довелося залишити альпінізм, після того, як я попав у Києві біля пам'ятника Т. Г. Шевченку в лабети кагебе. Знищити людину в альпінізмі було дуже просто. Тим більше, що це затримання підштовхнуло мене до політичної діяльності.

Шість років по місяцю або й півтора з командою «Буревісника» я проводив в альпіністських таборах Кавказу і останній, 1972-ий рік, на Памірі у відносно теплих Фанських горах поруч із Зеравшанським хребтом. Виконав перший розряд, підкоривши біля 30 вершин, включаючи зимову Говерлу. Всі оцінки з техніки подолання вершин і рятувальних робіт у мене були тільки відмінні. У 1973 році «Буревісник» закрили і нас віддали у військове підпорядкування. Цього ж року 22 травня мене затримало КГБ у Києві біля пам'ятника Т.Г. Шевченкові, про що я вже писав. І з цього дня я поклявся у силу своїх можливостей боротися з комуністичним режимом. У цьому мені допомагав також добрий альпіністський вишкіл. Альпінізм я вчасно залишив, бо нас мали вишколювати на військових інструкторів, готуючи до військових дій в горах Азії, зокрема в 1979 році в Афганістані. Звичайно, «добровільно» залишив.

Подорож на Памір виявилася найдраматичнішою зі всіх моїх альпіністських вилазок за шість сезонів. У 1972 році, в середині липня, захистив диплом на архітектурному факультеті

Львівської політехніки. Під час захисту мені попсували нерви, бо за списком я мав захищатися четвертим, але в останню мить мене чомусь запросили першим. Це була робота моєї керівнички дипломної. Довелося швиденько розвішувати свої 14 листів розміром метр на метр. До того ж у момент захисту виявилось, що немає моєї пояснювальної записки на 118 сторінках, яку моя керівничка нібито забула вдома. Вона зробила це навмисно, бо коли призначали керівників, я написав заяву завідуючому кафедрою Ігорю Сердюку про відмову від цієї керівнички, бо вона була найгіршим викладачем на кафедрі. Напівжидівка і напівмоскалька, в цілому пусте місце, Русанова пізніше ляже під директора «Гіпромїста» Підлісного. Після моєї заяви на кафедрі виник скандал, бо вперше в історії факультету студент офіційно відмовився від керівнички, яка потім двох студентів-дипломантів Дмитра Пясту і Стасіка Смольського, довела до психіатричної лікарні, міняючи композиції і зміст самої роботи в аудиторії, куди вона навідувалася раз чи два на тиждень і примушувала моїх колег по кілька разів переробляти роботи. Аж поки вони не з'їхали з глузду.

Я ж свою дипломну роботу виконував вдома, в Рудно, жодного разу не консультуючись у неї. Схему та ідею мого проекту мені підказав випускник попереднього року Роман Сивенький, родом із Мшани, з яким я познайомився ще тоді, коли поступав у політехніку на архітектуру. Одне слово, я захистив свою дипломну роботу на тему «Туристичний комплекс у Славську під горою Високий Верх на площині по правий бік від Тростяну, одразу ж за перемичкою». Я закінчував вечірнє відділення, де було достатньо трійки, я отримав плюс чотири бали, хоч моя робота була виконана на п'ятірку. Русанова попросила комісію, в якій брала участь, понизити мені оцінку на бал, бо я в неї не консультувався. Пізніше, коли я в архіві спробував через лаборанта Ігора знайти свою роботу, ми її не знайшли, жодного листа креслень, хоча переглянули всі дипломні за два останні роки. Потім Ігор згадав, що є зошит, у якому реєструються всі проекти і навіть слабенькі, які через п'ять років знищують. Ігор відшукав зошит реєстрації і ми знайшли, що мій

проект вилучила Русанова. Коли Ігор був у відпустці, їй видав мій проект Славко Залітач, який також працював на кафедрі архітектури, з другого курсу вчився зі мною в одній групі і мав посаду старшого лаборанта, захищався на два дні пізніше від мене. Славко мав окремий кабінет, де іноді збиралися студенти. Поговорювали, що він стукає як донощик. З ним трапилася прикра історія. Якось, переглянувши фільм «З легким паром», після сауни він пішов до коханки, чоловік якої мав бути у відрядженні, але невчасно повернувся. Славик утікав через балкон і упав із третього поверху та зламав собі обидві ноги.

Не забравши диплому, я через чотири дні відлетів на Памір в альпіністський табір. Після повернення з гір, мені разом з Ігорем вдалося з'ясувати, що Залітач видав мою дипломну роботу Русановій, а вона на основі мого проекту, який був детально розроблений, зробила свій проект готелю у Трускавці (корпус терасного типу), вкравши таким чином мою роботу. Вона фігурує як автор проекту, хоча насамперед автором можна би було визнати Романа Сивенького, який подав мені ідею і начеркав схему, яку я розробив і вдосконалив. Та біс її бери. Я відлетів у Ташкент у складі команди з дванадцяти чоловік, разом із інструктором Романом Струком, нас було тринадцять. Дві команди по шість і Роман. При вильоті зі Львова температура повітря була плюс 23 градуси, а коли приземлилися в Ташкенті, то було плюс 46 градусів. Просто як у пеклі. А на сонці всі п'ятдесят. Того ж дня літаком Як-40 полетіли до Самарканду, там і заночували. В Самарканді було ще гарячіше. Ми мочили під колонкою простирадла, викручували, замотувалися в них і лягали спати просто на траву. Не спалося, добре, що хлопці взяли з собою підзорну трубу, десятикратну, встановили штатив і по черзі ми споглядали небо і місяць. Трубу взяли, щоб оглядати гірські маршрути і спостерігати за своїми, що вже були на маршруті. Труба належала Роману Струку, нашому інструктору, який на маршрути вже не ходив, був заслуженим майстром спорту. З Олегом Космачовим у двійці зробили сходження по стіні як першопроходці на вершину Бу-Ульген і стали чемпіонами Союзу, підкоривши маршрут найвищої,

шостої, категорії складності по стіні, по якій частенько зранку, вдень і вночі гриміли каменепади. Стіна була зорієнтована на північно-західний бік. Із пізнього вечора до ранку каменепади не припинялися. Через десяток років Космачов, сам родом із Петербурга, справжній козак Космач (таким було прізвище його предків) загине від каменепаду на льодовику з іншою командою. Струк скаже, що Олег був прекрасним скалолазом і дуже доброю людиною.

Так ось, наступного дня о 16 годині ми мали вантажівкою виїхати в гори, в альптабір «Артуч». Я о восьмій ранку пішов оглядати місто Самарканд, пам'ятки архітектури – Бі-Бі-Ханим, Гур-Емір, Медресе Улухбека. Коли повернувся до хатини, в якій ми базувалися, нікого не застав, вони поїхали о 14-й годині, не чекаючи на мене, забрали мій рюкзак із речами. Це мало полегшити мені дорогу, щоб їх наздогнати. Але наступний транспорт був аж через два дні. Так що я залишився без документів і грошей, мав трошки сала і сухарів у наплічнику. Дві доби я прожив на одному пиріжку з сої, який купив за дрібноту, що була в кишені. Через дві доби приїхав газон і сказав, що їде в базовий табір «Артуч», але треба на товарній станції завантажити машину брусами і дошками. До дороги на селище Рудакі, де жив і писав поет Рудакі, сіли двоє місцевих, які добиралися на кіш, де випасали овець. Ми втрюх завантажили машину. Я не їв два дні, почувався дуже втомленим. Далося взнаки і те, що під час виконання дипломної роботи я майже не тренувався більше двох місяців, що потім дасться чути в горах. Тільки ми проїхали Пінжикент, де знаходиться обсерваторія Улухбека, в якому у давні часи під час заколоту йому відрубують голову просто на підвір'ї медресе-школи, де він працював як учитель і науковець, почався сильний дощ. Я заглянув на кілька хвилин в обсерваторію. Один чоловік, який сидів у машині з водієм, не змок, а ми з іншим їхали в кузові на дошках і за п'ять хвилин промокли до нитки. Хлопці зійшли, а в селі Рудакі я оглянув музей поета середньовіччя Рудакі. Потім я пересів у кабінку, бо зовні дуже дуло холодним гірським вітром. У табір приїхали пізно ввечері. Колеги тішилися, що я

приїхав, жартували. Мені ж було не до жартів і трохи прикро, що вони мене в Самарканді не дочекалися якоїсь пів години. Я пішов у палатку, велику стаціонарну, переодягнувся в сухий одяг і впав змучений на ліжку. Наступного ранку температура в мене бахнула до 38 градусів. У таборі був медпункт, лікарка зробила мені три уколи, дала пігулки, щоб не було запалення. Наступного дня я почувався нормально і ми вирушили в гори через перевал. Роман Струк, керівник експедиції, найняв господаря, який жив на кошах. Господар пригнав двох ослів, на яких ми навантажили частину спорядження, палатки малі, серебрянки, шнури, чотири рюкзаки не дуже напхані. Решту рюкзаків несли на собі. Нам треба було пройти через перевал Алаудін, щоб потрапити в долину, де ми мали б організувати стоянку (бівуак), з якої мали б робити виходи на маршрути вершин, але за сто метрів від перевалу обидва осли як за командою стали на передні коліна і хоч як бив їх погонич, вони не вставали, а як один встав, то не рушив ні на крок. Ми розвантажили ослів, які одразу ж бігом кинулися назад на коші. Роман розрахувався з погоничем і сказав, що хоче купити на завершення сходжень невеликого баранця, щоб засмажити на вертелі. Я дізнався, що на отари нерідко нападають вовки і женуть вівцю або баранця до урвища, ті падають, ламають ноги, розбиваються і тоді вовки, як не встигнуть погоничі, за кілька хвилин роздирають здобич. Погонич пообіцяв принести баранця, а ми пішли на перевал і мали спуститися з вантажем у долину, до надзвичайної краси Алаудінських озер. Коли на них дивитися з перевалу, то вони переливаються кольорами від жовтуватого до зеленого і темно-синього, що залежало від глибини озера. В долині перед перевалом також були Кулікулонські озера, де ми зупинялися і намагалися у льодяній воді піймати сіткою, яку позичили у таджиків на кошах, хоч одну рибину, яку вони називали «Марія», але вимовляли це слово якось дивно «Махіа». Це була моя помилка, що після температури я поліз у холодну воду, що текла з льодовика. Не врахував я і того, що мій організм давно не тренований, місяці, віддані роботі над дипломним проектом, ослабили мене. До-

бре, що в нас була медична аптечка з настойкою і пігулками, то якось відпустило.

Наступного дня зранку ми розібрали гаки, карабіни, шнури, розділили на дві команди. Наша молодша команда мала зробити закидку більшої половини спорядження до підніжжя гори Бодхана, хлопці мали робити на цю гору сходження шостої категорії складності. Вони подали заявку на першість Союзу. Нас четверо зробили закидку і повернулися під вечір у базовий табір, де залишили чергувати Люсю Уфимцеву. Роман Струк розпорядився, щоб керівником сходження був я. Зробивши це сходження на вершину Замок як керівник, я отримував перший розряд. Повернувшись, ми стали готувати своє спорядження і тут з'ясувалося, що всі наші гаки і карабіни в другому мішку, в який пакують палатку, забрали наші старші колеги, залишивши нас ні з чим. Якось ми, пошаривши під палаткою, відшукали чотири гаки: один льодовий, один тоненький шамані і два скельні, і це замість тридцяти скельних. Перші два нам були непотрібні, бо маршрут був чисто скельний. Стіни – круті плити, нахилом у 70 градусів, каміни – широкі розщілини і тільки на самій горі сніжник, який сповзав у верхню широкую розщілину льодовим язиком з товстими бурульками, з яких стікала вода. В описі маршруту остання річ не описувалася. Ми зрозуміли, що доведеться проходити маршрут чистим лазінням по скелях, без страхувальних гаків, бо їх було лише два. У надвечір'ї ми підійшли під маршрут, розбили палатку для ночівлі, приготували на розпаленому вогні чай. Вип'єш більше чаю, то не проспиш, бо «гідралічний будильник» змусить встати, бо сеча вдарить у голову.

Прокинувшись на світанку, згорнули палатку, заховали під скелею і розрахували, що маршрут, який за описом проходиться два дні, ми подолаємо за день, бо в іншому випадку нас чекає холодна ночівля на скелях, бо разом із палаткою ми заховали спальні мішки, взяли з собою тільки один пуховик, щоб сидючи на кусках паралонових килимків, гріти ноги, заснувши їх у пуховик у випадку холодної ночівлі. Бо коли тепло в ноги, то холод можна витримати. Першим у скельну розщіли-

ну я забив льодовий гак так, що Володі Погребному, який мав велику масу, бо був майстром спорту з боротьби, не вдалося його витягнути. У нас залишилося два робочі гаки на весь маршрут п'ятої категорії складності. Коли я розповідав колегам, що ми пройшли цей маршрут за один день тільки з двома гаками, ніхто не вірив. До післяобідньої пори ми дійшли до так званого «карточного домика», де за описом мали заночувати. Пройшли так швидко тому, що не витрачали часу на забивання гаків тому, хто йшов першим, і витягування – хто йшов останнім. Весь маршрут я йшов першим з нижньою страховкою, яка була майже неефективна, тягнув за собою страховий шнур і всю команду, бо зі скелелазіння у різних альптаборах у мене були самі п'ятірки за п'ятибальною системою оцінювання, як і знання про лід і сніг. Я брав участь у двох рятувальних експедиціях, що засвідчує «Книжка альпініста».

«Карточний домок» – це був невеличкий, злегка нахилений майданчик, з трьох боків закритий стінами, де можна було поставити палатку для ночівлі. Ті хто тут ночували, переважно грали в карти перед сном, тому майданчик так назвали. Тут ми перепочили десять хвилин і вирушили вгору. Доводилося мені налагоджувати страховку, шукаючи найменші виступи і приймати нижню зв'язку. Коли зв'язка підходила до мене, я, не чекаючи, щоб піднялися всі, бо не було де поміститися, ліз далі вгору, часом на цілий шнур, а це 40 метрів, без єдиного гака посередині. Так ми добралися до найскладнішого місця маршруту. Це була розщелина шириною до метра, де я рухався спиною, спираючись руками і ногами в обидві стінки, а наступні майже двадцять метрів довелося змінити позицію, тому що розщелина розширювалася більше як до півтора метра, розмаху рук чи навіть шпагату ніг, якби міг його зробити, не вистачало. Довелося спиною і головою впиралися в одну стінку, ногами – в іншу і майже горизонтально, висячи тілом над урвищем, поволі підніматися догори, до льодового язика, з якого по стіні стікала вода на голову, за ший, текла по спині. Тріщала голова від впирання в стіну, але до бажаного майданчика з язиком льоду залишалося менше метра. Я буквально з останніх сил лівою ру-

кою знайшов зачіпку на скелі, підтягнувся, зафіксувавши тіло в розщелині в горизонтальному положенні, просунув ліву руку до ліктя за льодову бурульку в щілину. Бурулька була не висячою, а примерзла до скелі зверху і знизу. Я посмакував її рукою, що була засунута за нею по лікоть, упевнився, що вона в діаметрі до 20 см і витримає мою вагу, скинув ноги з протилежної стінки і повис на бурульці, повернутий спиною до стінки, по якій мав вилізти на майданчик. Тепер треба було повернутися до скелі грудьми. Тепер я повертаючись на чверть оберту в цю ж щілину з протилежного боку бурульки, добре зафіксувався, не зважаючи на те, що з карнізика, до якого примерзла бурулька, лила вода, висячи на ній, повернувся грудьми до скелі, виповз на майданчик, ліг на спину, споглядаючи хмаринки, що пливли по небу. Від перенавантаження і розрідженого повітря мене злегка занудило. Звичайно, використання бурульки було ризикованим і суперечило альпіністським правилам Протягом 35 метрів у розщелині мало б бути забито в тріщинах хоча б чотири гаки, на яких можна би було закріпитися і навіть перепочити, а не впарити 37 метрів чистим лазінням майже без страховки. Хвилю перепочивши, я на майданчику забив два гаки, заклавав на гаки карабіни, зав'язав на них страхувальну петлю, почав своїм шнуром як верхньою страховкою допомагати підніматися колегам – Гені Каспарову, Люсі Уфімцевій і Володі Погребному, який сопів, знемагаючи. Всі четверо були подивовані, як я подолав цю розщелину чистим лазінням без гаків. Далі було просто, два-три десятки метрів по скельному масиву до сніжника і по сніжнику близько 300 метрів на вершину. На сніжній вершині довго не затримувалися. Привітали один одного і по сніжно-льодовому схилу заспішили вниз, бо швидко сутеніло. На гірську стежку, що вела до табору, спустилися десь хвилин за сорок, їдучи по сніжнику глісером на ногах, як на лижах. До палатки зі спальними мішками прийшли, коли було вже темно, але світив повний місяць, тому ми знайшли під скелею свої речі і рушили по каменях, потім стежкою до головного табору біля озера. Прийшли до табору, коли місяць уже заховався за вершинами. Нашій молодій команді вдалося подолати три

сходження на вершини: тренувальне на пік Сєвєрний, траверс вершин Алаудін і Замок 5А категорії складності. А старша група здолала дві вершини: тренувальну і Бодхану шостої категорії.

Зранку в мене піднялася температура, бо коли за шию натекло води, то до табору довелося йти в мокрому одязі, аж поки він на мені висох. В мене почалася ангіна, що було небезпечно на висоті. Таблетки не допомагали, довелося самому йти через перевал. Перед тим один із пастухів порадив мені нарізати молоденьких зелених пагінців барбарису, заварити і кожної пів години пити, а коли перейду перевал, піти на коші і попросити у пастухів овечого молока, хоч півлітрову пляшку і по черзі пити молоко і барбарисовий настій. Я так і зробив. Я підоспів, коли доїли овець і одразу ж дали мені велику піалу випити. З горла я вже випльовував шматки слизової, могла початися кровотеча. Я годину провів на кошах, віддав пастухам 5 метрів репшура і два альпіністські карабіни, чим вони дуже зараділи. Сидячи на теплих каменях біля вогнища, на якому жінки пастухів варили обід, я маленькими ковточками пив свіже овече молоко. Буквально за ту годину мені полегшало, я вже без болю став ковтати барбарисовий відвар. Помалу стежкою вздовж гірського струмка подибає у головний табір «Артуч». Пройшовши десь з пів години стежкою, що то наближалася, то віддалялася від невеликої річечки, що утворилася з гірських струмків, а початок брала з Кулікулонського озера, яке наповнювалося водою з льодовика і сніжників. Черговий раз, коли стежка наблизилася до річки, я побачив кладку. Зупинився, щоб згадати, чи ми коли йшли сюди, проходили кладкою. Побачив на другому боці кладки сірого собаку. Коли приглянувся пильніше, то зрозумів, що то вовк, напевно молодий і досить худий. Я згадав батькову науку, що вовк шию не повертає, а повертається всім тулубом. У мене в руках був льодоруб, тому я чувся безпечно, щоб не дати йому перейти кладку і мати з ним якісь проблеми. Я приготував льодоруб і рушив на кладку. Він якусь хвилю постояв непевно, оцінюючи ситуацію, бо не зводив з мене очей, потім повернувся і шугнув між брили

каміння і куці. Один із пастухів говорив мені, що тут вовки на людей не нападають, а на овець, тому вони пасуть отари з собаками, в основному вівчарками і лайками, які дуже чутливі до вовків і зразу скавучать, як їх чують. На Памір я взяв із собою фотоапарат «Зеніт» і нафотографував слайдів, але не на маршрутах, бо то було дуже складно. Ввечері я прийшов у табір. Наступного дня була машина на Самарканд. Тут я зустрів одного туриста з Харкова. Ми придбали на базарі диню і поїхали в аеропорт, звідки якимось АН-24 вилетіли на Мінводи. Той літак так трясло, що я думав, він розпадеться. З Мінвод у той же день я вилетів на Львів. Квитків не було, але одна з касирок зачинила на хвилюку касу, вийшла і попросила знайомих членів екіпажу, щоб вони мене підсадили на рейс. Таким чином уже за п'ять годин я був у Львові. А зараз, залишивши наплічник у камері зберігання, я з величезним задоволенням пішов тинятися містом.

Тепер знову повернемося до громадсько-політичного життя Львова.

Весною 1997 року Л. Кучма звільняє Миколу Гориня з його двох посад та призначає Михайла Гладія головою Львівської обласної адміністрації, а головою обласної ради депутати обирають Степана Сенчука. Хоча Микола Горинь всюди заявляє, що пішов за власним бажанням.

Як я уже писав, коли йшов з посади В. Чорновіл, то при зустрічі з ним на його запитання, кого залишити після себе, я запропонував саме Миколу Гориня, але помилився, бо він «поплив» у фарватері комуністично-демократів і не виправдав сподівань революційно настроєної громадськості.

Тільки Гладій вступив на посаду, як до тижня часу комуністи спробували організувати йому пікетування о 10 годині ранку з якимись своїми вимогами. О восьмій годині ранку того ж дня мені зателефонували колеги з міськради, що комуники подали заявку на пікет вчора о 17 год. 45 хв., за 15 хв. до кінця роботи, щоб ніхто не зміг зареєструватися і влаштувати їм протистояння. За вісім років роботи Клуби мої активісти жодного разу не допустили комуника до центру, щоб провести будь-

яку акцію. До нас приєднувалися політв'язні, снумівці, унсовці і члени Страйкому. За дві години як по телефону у штабі Руху, так і на Клумбі, і на проспекті Т. Г. Шевченка мені вдалося зібрати більше трьохсот чоловік і заблокувати комуністів, які зібралися на вулиці Короленка в так званому російському товаристві (він, на жаль, не був спалений нами, як вони говорили, у 1995-96 роках). Комуняки рушили вниз вулицею Просвіти, було їх близько двохсот. Блокаду ми тримали більше години. А двоє їхніх обійшли по колу через вулицю Личаківську, на вході до облради подали міліціонерам, які стояли на посту, якісь вимоги. З нашого боку проти комуняк виступали ще Олег Вітович, на той час депутат ВРУ, Р. Оприск, В. Кубів – голова Спілки політв'язнів. Я задекларував, якщо комуняки хочуть когось пікетувати, то нехай їдуть на Красну площу в Москву, де лежить у нафталіні їхній божок. Після мого виступу наша громада пішла в наступ і комуністи відступили, а потім розпорошилися. Михайло Гладій у цей день і ще у наступний був у відрядженні у Польщі, тому пікет комуняк не мав жодного результату.

Михайлові Гладію по його приїзді з Польщі ймовірно доповіли, що відбувалося у Львові, тому що через чотири дні у штаб Руху зателефонував його помічник. Я підняв слухавку і сказав, що Петрик на зв'язку. Помічник сказав, щоб я зайшов в облдержадміністрацію, бо мене хоче бачити Гладій. Залагодивши деякі справи в Страйкомі, я пішов на зустріч з Гладієм. У приймальні було з десяток людей, але помічник, побачивши мене, провів у кабінет до Гладія без черги. Пан Михайло вийшов з-за столу, пішов мені назустріч. Ми поздоровкалися і сіли за журнальний столик. Гладій дякував, що я зібрав громаду і зірвав пікетування комуністів, він включив у розетку електрокип'ятильник, засипав у горнятка каву і поставив на столик коробку цукерок. Почалася відверта розмова. Пан Михайло сказав, що хотів би porozумітися з громадою і зі Страйковим комітетом, і з Рухом, і, звичайно, з Клумбою, про яку був достатньо поінформований. Я відповів, що поміркую над його пропозицією, як це краще організувати. Розмова тривала досить довго. Я сказав йому: «Щоб заслужити дові-

ру, треба рятувати підприємства, заводи, взяти під контроль сільське господарство, бо все валять, розкрадають. Селянам треба допомогти у створенні фермерських господарств». Він засміявся і сказав, що мої друзі, які були при владі, допустили до розвалу, йому залишається на деяких заводах, таких як «Автонавантажувач», «Сільмаш» та інших, оголосити санацію. А ті підприємства, що працювали на воєнку, врятувати вже неможливо, потрібно роздрібнювати і перепрофільовувати, бо їм кінець. Особливо треба «подякувати» Степану Дави-муці і Віктору Пинзенику за ті схеми приватизації, які почали при Чорноволі і при Миколі Гориню, який з перших днів демократичної влади сидів у керівному кріслі першим заступником Чорновола. Гладій спитав мою думку про те, хто мав би стати головою обласної ради замість Миколи Гориня, якому рада більшістю голосів висловила недовіру, а я відповів, що не знаю і над тим не думав. Тоді він запитав, як я ставлюся до депутата від аграрної партії Степана Сенчука як кандида-та на посаду голови облради. Я відповів, що маю про нього негативну інформацію, навіть від його особистого шофера, з яким лежав у лікарні, в пульмонології, в одній палаті. Коли йому зробили важку операцію на легені, він тиждень лежав в реанімації, а його дружина тричі ходила до Степана Сенчука, щоб він допоміг коштами, той обіцяв, але обіцяв пан кожух, та обіцянки його теплі. Ми в палаті на шість чоловік зібрали якусь копійчину на термінові ліки, про що не знала навіть його дру-жина. Я попросив завідувачку відділення, щоб після реаніма-ції йому приділяли більше уваги. І тут не було жодної політики, це чисто людські взаємини. Гладій на хвилику задумався і спи-тав, чи ми не будемо його пікетувати, якщо С. Сенчук стане го-ловою облради. Я відповів, що дасться чути. Якщо він вважає, що обласну раду має очолити його людина з аграрної партії, то нехай буде, може з того щось вийде. Хотілося б урятувати автобусний завод від розвалу, де тоді директором був Дави-дяк, який так нічого толком і не зробив. Ще при каденції де-путатів першого демократичного скликання керівником ВКЕІ «Автобуспром» був призначений випускник Львівської полі-

техніки Степан Крайник за рекомендацією голови облвиконкому Степана Давимуки. Я знав Степана Крайника по секції альпінізму, коли він у 1970 році прийшов із кількома студентами, я водив їх на Говерлу в перших числах березня, коли там було сніжно. На нашу групу, яка йшла в колоні першою, сповзла невеличка лавина і всіх потішила. Степан Крайник витримав усе гідно. Першим знесло мене, а потім іще з десяток людей. Відтоді я його пам'ятав і максимально доклав зусиль як депутат облради, щоб він був призначений на посаду директора, але надії мої не виправдалися, він так і не зміг толком покерувати і його швидко звільнили. Я просив Гладія допомогти цьому інституту, та він відповів, що замість використовувати бюджетні кошти на такі інститути, попередня влада економила, а в кінці року повертала гроші в Київ, за що отримувала премії, а інженерів-фахівців скорочували або ж вони самі розраховувалися, коли їм місяцями не виплачували зарплатню.

На цьому ми з Гладієм розпрощалися. Гладій подякував мені за те, що зірвав пікет комунякам, і сказав у разі виникнення якихось проблем без вагань звертатися до нього. Завдяки тій домовленості я багатьом допоміг і зробив достатньо добрих справ. Я в будь-який час міг зайти до нього в кабінет, іноді давав йому поради в громадсько-політичних справах. Потім Гладій став міністром сільського господарства, але наші контакти не припинялися. Якось при зустрічі він запитав мене, що я думаю про Романа Шміта, який прилип у свій час до Сихівського осередку Руху. Гладій хотів взяти його в міністерство сільського господарства. Я розповів, що Шміт є фальшива і непевна людина, брехливий кар'єрист, не задумуючись може переступити через вас. Гладій мене не послухав. Р. Шміт працював під крилом Гладія, але через півтора року при зустрічі зі мною Гладій сказав, що шкодує, що взяв Шміта, той обтесався в міністерстві, знайшов собі впливових покровителів і став грати свою гру, підставляв Михайла. Сталося те, про що я попереджав Гладія. В скорому часі Гладію довелося покинути міністерство, а Шміт там залишився. Гладій знову повернувся у Львів на посаду голови облдержадміністрації.

Тоді про розмову з Гладієм я поінформував Якова Уха-ча і Андрія Соколова, а в проводі Руху Всеволода Іськіва, бо він не був інтриганом, на відміну від ще одного керівника – Володимира Паробія, який постійно плів інтриги і мав у Русі свої меркантильні інтереси, починаючи з серпня-вересня 1989 року. В. Іськів був одним із перших, який 7 травня організував Рух і проводив у Пороховій вежі установчу конференцію, коли інші «великі» діячі, такі як Юхновський чи Лубківський, Іваничук та інші ховалися по норах. Усі колеги тоді схвалили мої контакти з Гладієм, розуміючи, що буде хоч якась можливість впливу на владу. Адже попередні керівники області так зазнавалися, що й досягнути до них не було можливості. Підтримали мою позицію щодо Гладія і в команді «Осине гніздо», але не всі. Не підтримав мене Павло Барнацький і журналіст Павло Романюк. Але Степан Хмара і Олег Вітович, депутати ВРУ, схвалювали таку мою діяльність. Хоча у випадку боротьби проти Івануси і фальсифікації телепередачі Лесею Майор і Кметиком мене підставили, відмовившись від підписів, які ми зібрали про недовіру обом телевізійникам, бо їх попросив Ігор Пилипчук з фракції СДПУ.

Співпраця з Гладієм тривала. Саме він, коли став міністром, вибив 60 мільйонів на програму вступу Львова в ЮНЕСКО. Але ці заслуги пробував приписати собі тодішній мер Василько Куйбіда, на якого працював його перший заступник Олександр Сендега, який тягнув усю господарку, так і роботу з громадськими організаціями. До речі, він домовився з німецькою фірмою і взяв в оренду, а потім міськрада закупила дві машини для різання асфальтового покриття з метою ямково-пластового ремонту доріг. Співпрацю з німцями він почав ще будучи головою Залізничної райдержадміністрації Львова. Цьому також сприяв Гладій. І Страйком, і Клуба схвалювали мою співпрацю з Гладієм, бо була можливість хоч трошки впливати на ситуацію. Для більш ефективної роботи я налагодив контакти між Гладієм і депутатами ВРУ С. Хмарою, О. Вітовичем, Г. Омельченком.

Радикальний Степан Хмара, який усіх діставав, бо ніхто йому від влади не імпонував, таки знайшов спільну мову з Гладієм, бо той хоч щось намагався робити на благо спільноти, і мені радив підтримувати контакти з Михайлом Васильовичем.

Коли ми, депутати першого демократичного скликання, прийшли до влади, то баланс промислового і сільськогосподарського виробництва в області був приблизно 50 на 50, як на мене, то досить раціональний.

Я прошу вибачення у моїх читачів за моє перестрибування теми на тему, бо пишу з великими перервами, іноді до пів року і більше. Причин на це декілька. Приміром, я був змушений працювати в балетній академії на вулиці Стефаника або ж у лікарні відновлював втрачене здоров'я, або ж місяцями воював у судах із владоможцями.

Як я вже розповідав, на вулиці Стефаника, 10/16 мій син знайшов вільні приміщення і взяв їх в оренду на 40 років і вирішив облаштувати тут балетну академію. Ми спільними зусиллями робили там капітальний ремонт, але про це напишу окремо.

Повернуся до попередньої теми. Отож, я налагодив з головою облдержадміністрації М. Гладієм хороші ділові стосунки, завдяки чому вдалося зробити багато хороших справ, зокрема сприяти утворенню фермерських господарств, призупинити дику вирубку лісів. Завдяки Гладію пішли на Львівщину перші інвестиції.

Активно співпрацювали наші громадські організації, такі як Рух і Страйком, останній був зареєстрований як Самозахист з окремим статутом і печаткою як юридична особа. Згодом Андрій Садовий за нашим прикладом створить свою «Самопоміч». Актив Клумби також підтримував Михайла Гладія, як і Василя Куйбіду, хоч діяв незалежно від влади і від Руху, який розколов В. Чорновіл, і від УРП, більше співпрацюючи із Страйкомом-Самозахистом і Спілкою політв'язнів. Активісти Клумби під моїм керівництвом зібрали 830 тисяч підписів за демонтаж пам'ятника Леніну навпроти оперного театру. Я передав ці підписи на позачерговій сесії міськради

Василю Шпіцеру. На підставі цих підписів сесією було прийняте рішення про знесення пам'ятника 14 вересня 1990 року. Також було зібрано понад 32 тисячі підписів проти Огарьовського договору, які я вручив Богдану Гориню в Києві під Верховною Радою за пів години до сесії, яка повинна була розглядати питання цього договору і ці підписи були використані депутатами національного спрямування як аргумент. Було зібрано більше 20 тисяч підписів за відставку генерального прокурора україножера Ворсінова, які я в Києві вручив Михайлу Гориню і до місяця Ворсінова зняли з посади. Ми зібрали підписи і вимоги від чотирьох громадських організацій і за відставку міністра внутрішніх справ Юрія Кравченка. Вимоги і резолюцію від Руху за підписом В. Іськіва, від Страйкому за підписом Я. Ухача, від Співки політв'язнів – за підписом В. Кубіва, від Клумби підписав я, а також підписав папери депутат ВРУ С. Хмара і другий екземпляр забрав у депутатську комісію Верховної Ради України, а перший ми вручили особисто Дурдинцю, який приїхав у справах у Львів. Я домовився з Гладієм про зустріч з Дурдинцем. Ми разом з Я. Ухачем пішли на цю зустріч. У приймальній Гладія за журнальним столиком при каві відбулася розмова. Я виклав нашу позицію щодо роботи правоохоронних органів, в результаті Богдан Романюк змушений був розпустити колегію УВС області, де відбувалися суцільне кумівство, корупція, фальсифікації, взаємне покриття при вирішенні проблем і т.д. Як ми і домовлялися, Ухач похвалив Дурдинця, сплів йому кілька компліментів, доповів, скільки є скарг у Комітеті захисту прав громадян на адресу різного штибу начальників, про дику прихвати́зацію, що веде до розвалу об'єктів господарювання. Звісно, ні Дурдинець, ні його охоронець каву не пили, я також не пив. Яків почастиувався і, передавши наші папери з вимогами, ми подякували секретарці за каву і попрощалися з київським керівником, зазирнувши до кабінету Гладія, подякували і йому та пішли до себе у штаб на проспекті Шевченка, 13.

Через пів години до штабу Руху зателефонував помічник Гладія і попросив мене прийти. Я був здивований, бо не

знав, чого мене кличе в облдержадміністрацію, адже ми недавно розсталися. Я зайшов до нього в кабінет, а він каже:

– Петрику, ти довго будеш лякати тут народ пістолетом? Охоронець Дурдинця був просто заскочений, коли побачив, що у тебе з-під піджака стирчить пістолет. Питав, чи у нас усі так ходять, зі зброєю. Я відповів, що тільки один, який має офіційний дозвіл. Мусів відбріхуватися, бо де ж я міг подумати, що ти на таку зустріч припрешся зі зброєю.

Я показав Гладію посвідчення на право носіння травматичного пістолета Valtero 92 Armі і виклав його на стіл. Він подивився на пістолет, потім на мене і каже:

– Будеш залишати його внизу на посту, на охороні міліціонерам.

Я заперечив, що не маю права залишати зброю там, бо на охороні повинен би бути сейф, який би закривався на ключ. А в іншому випадку це було би порушенням з мого боку. Пан Михайло пообіцяв:

– Від завтра буде тобі сейф з ключем.

Я зауважив Гладію між іншим, що думав, ніби той охоронець Дурдинця голубий, бо він стояв упритул до мене з правого боку від пістолета. На що пан Михайло відповів, що служба є служба.

Уже наступного дня в «Білому домі» внизу на охороні стояв сейф.

Якщо аналізувати роботу М. Гладія на посаді голови облдержадміністрації у перший термін, то порівняно з командою Микола Горинь – Степан Давимука з 1992 по 1997 роки, то Гладій працював по господарці краще, але політичні питання залишалися на тому ж рівні. Перейшовши працювати в Київ міністром сільського господарства на своє місце порекомендував Л. Кучмі призначити Степана Сенчука, що було не найкращим варіантом, бо ні Гладій, ні Сенчук не звільнили з посад у районах одіозних колишніх комуняк, яких призначали ще Горинь і Давимука за мовчазної згоди В. Чорновола. Наприклад, начальником Рава-Руської митниці працював комуняка Зеновій Буричко, головами районних адміністрацій були: в Пу-

стомитах В. Мельник, в Кам'янці-Бузькій Янів, в Городку Петро Комар, якого потім перевели в Жовкву, у Мостиську Сторожук. Петро Комар чомусь розпоряджався складами цукру. В Городку на складах ще при правлінні Гориня-Давимуки працівники соціальної служби при районній раді, очолюваній депутатом облради Ярком Коржинським, виявили на одному зі складів приховані пів вагона цукру. Створили комісію з депутатів району і працівників райвиконкому, прибули на склад, а він порожній, бо за ніч вивезли весь цукор. Так за Петра Комара розтягувалося по норах усе і проконтролювати це було неможливо. А влада Гориня-Давимуки на тривожні сигнали не реагувала. Гладій частково це припинив. Але за Сенчука крадіжки продовжилися. Головою ради області тоді був обраний Ярослав Гадзало, якого пізніше Гладій перетягне до Києва. Після Сенчука у Львів на посаду голови ОДА Л.Кучма знову поверне Гладія.

С. Сенчук під час свого керівництва створив під Кучму політичний блок ЗАЄДУ, щоб нейтралізувати Медведчука і його партію СДПУо. До речі, в керівництво кумівської партії ЗАЄДУ, щоб втриматися при владі, влізли і наші «патріоти» Гель, Давимука, Павлюк. І це в той час, коли патріотичні сили одноставно виступали проти Кучми. Конференція ЗАЄДУ відбувалася в Будинку культури залізничників.

Пікетуючи в обласній раді голову податкової служби Серйожу Медведчука, громада Клумби взялася і за Степана Сенчука. Під час пікетування я обізвав Кучму Рудим Паньком, за що прокуратура Личаківського району в особі Надежди Григи відкрила на мене чергову кримінальну справу, здається дев'яту, «за образу честі і гідності Президента Леоніда Кучми». А їх було десять кримінальних і 21 адміністративна. І коли я написав пояснення майже на 30 листків і пояснив, що нема там кого ображати, бо немає там ні честі, ні гідності, до того ж поставив вимогу, щоб у суді з'ясували, чи Кучма рудий, чи ні. Далі опублікував пояснення в газеті «За вільну Україну», де остаточно згальмував прокомуністичного Кучму. Я розділяв пояснення на частини і заносив по черзі в райвідділ слідчій Ірі Барабановій. В кінці кожного разу писав «Буде далі».

...Я перебував в обласній лікарні швидкої допомоги на вулиці Миколайчука на профілактичному лікуванні після інсульту, який отримав під час реконструкції Будинку будівельників, коли до мене дійшла інформація, яку озвучив завідуючий відділення лікар Мар'ян Саноцький, що побили Ігора Білозіра, деталей він не знав. Тож наступного дня зранку я поїхав у центр, щоб дізнатися, що сталося.

Один з наших спільних колег Ярослав Гаврушко, який у той час був у компанії з Ігорем, розповів мені, що коли вони кавували і співали пісень, до них причепився один із москаликів, які сиділи неподалік і грали на гітарі. Один із москаликів почав вимагати, щоб хлопці перестали співати. Ігор Білозір встав і сказав, щоб москалик йшов геть від їхнього столика. Через мить почалася шарпанина. Ігор не мав наміру починати бійку. Першим почав розпускати руки москалик. Десять неподалік був міліцейський патруль з двох ментів, які втрутилися в бійку і припинили її. І замість того, щоб забрати москалика, якому не сподобалося, що хлопці співали і який першим штовхнув Ігора кулаком, менти відвели його вбік і він показав їм якесь посвідчення. До групи приєднався другий москаль. Менти ще щось переговорили з ними і пішли в райвідділ. Хоча Богдан Гнатовський сказав ментам, що москалик напав першим і налягав, щоб менти забрали їх, і сам хотів іти в райвідділ, щоб у всьому розібратися і написати заяву. Але менти москаликів відпустили. Потім на слідстві з'ясується, чому менти не затримали москаликів. Бо Воронов виявився сином заступника начальника міського УВС. А інший, Калінін, працював у військовій розвідці чи щось подібне, як і його дружок Воронов. Через якусь хвилю Гнатовський з Білозіром залишили компанію і пішли по проспекту Т. Г. Шевченка в напрямку до дому Ігорка. Вони пройшли якихось 50 метрів, коли біля обласної прокуратури з боку газону з-за декоративної тополі вискочили москалики. Калінін одразу ж ударив Ігора в підборіддя і той упав навznak, ударившись потилицею об тротуар. У цей час Богдан Гнатовський, ухопивши Воронова, який налетів на нього, притиснув до стіни. Калінін кинувся на Гнатовського, щоб

ударити, та Богдан ухилився, розкрутивши Воронова довкола себе, штовхнув на Калініна. Ігор усе ще лежав на тротуарі. Перехожі зчинили шум і москалики швидко пішли геть. Богдан допоміг Ігору встати і повів до Ігора додому. Ігор умив лице холодною водою і як був одягнений приліг. Дружини Ігора Олі в цей час не було вдома. Богдан посидів ще хвилин двадцять і вирішив йти. Ігор встав і провів його аж до виходу на вулицю, а сам повернувся до хати. А йому не можна було ходити, потрібна була термінова госпіталізація. Під вечір Ігореві стало погано, почалася нудота. У нього виявився сильний струс мозку. Близько десятої години вечора Оля викликала швидку допомогу. В Ігора був високий тиск. Лікарі швидко зробили укол для пониження тиску, порадили їхати в лікарню, але Ігор спочатку відмовився. Потім подумав, одягнувся і пішов до машини швидкої. Ігора поклали в палату, але так як було вже пізно, то ніхто постелі не поміняв, тому Ігор ліг у ліжко одягнутим. Черговий лікар швидко оглянув Ігора у приймальному покої і не звернув уваги на серйозність травми, а скерував його у палату. Чергова медсестра замість того, щоб везти Ігора на кріслі-візочку, дозволили йти своїми ногами. Він йшов досить жваво, не відчуваючи болю через шок і гарячку. Наступний день був вихідний, тому ніхто Ігорем особливо не переймався, а йому ставало все гірше. Ввечері черговий лікар зробив хворому якість уколи, але не надав особливого значення його важкому стану. Аж на третій день Ігору призначили лікарку, прізвища її на пригадую, якесь азіатське. Ця лікарка також нашвидку оглянула хворого і виписала якісь ліки. І тільки коли Ігор втратив свідомість, його доправили в реанімацію, де Ігор упав у кому, з якої вивести його не змогли.

Львів'яни з хвилюванням ловили будь-яку інформацію, що стосувалася Білозіра. А в міліції в той час комбінували, як перекрутити справу. Особливо старався батько Воронова, що працював у міському УВС.

Активісти Клумби намагалися не допустити фальсифікацій. Ми з хлопцями зустрілися з Б. Гнатовським, узяли від нього свідчення про напад на них з Ігорем двох москалів. Бог-

дан постійно заходив у Будинок культури працівників торгівлі, де був наш штаб «Осине гніздо». У нашій команді був Павло Барнацький, який ще донедавна працював у Галицькому райвідділі міліції, на чий дільниці відбувся напад. Павло по своїх каналах дізнався про спробу сфальсифікувати справу. Тоді начальником міського УВС був Богдан Шкарада, який, зрозумівши серйозність злочину, відсторонив від роботи у міському УВС батька Воронова, а справу для розслідування передав в обласне управління міліції, де начальником слідчого відділення був Кулинич. Справа була передана йому на особистий контроль. За той час, деś через два тижні, Ігор Білозір помер, не приходячи до пам'яті. І тут менти, зокрема і Кулинич, почали спихати провину виключно на лікарів, що саме вони винні у смерті Ігора, що вони не сумлінно поставилися до виконання своїх обов'язків. Таким чином вину вбивць повністю переклали на лікарів, зокрема на завідуючого лікарні Мирона Дмитровича Борисевича.

Я зустрівся з начмедом, якого знав ще як керівника міського управління здоров'я. При зустрічі він сказав, що лікуюча лікарка не приділила належної уваги хворому, за що понесе відповідальність. Після остаточного дослідження справи лікування, виявилось, що після такої травми як пролом основи черепа, живими виходять одна-дві людини зі ста, але й вони залишаються інвалідами, прикутими до ліжка.

Наступного дня я організував активістів Клумби, Руху, Страйкому на пікет обласної прокуратури і управління міліції області. Саме у цей день були викликані на допит Воронов і Калінін, які мали бути заарештовані. Але, як нам сказали в обласному управлінні міліції, обвинувачені знаходяться під домашнім арештом. Після допиту їх відпустили, зобов'язавши з'явитися наступного дня. Але Калінін утік і не прийшов. Тоді я, порадившись зі Шкарадою, начальником міського УВС, отримавши достовірну інформацію про хід розслідування, зрозумів, що вина того, що сталося, лежить на Кулиничу, який повинен був убивць посадити за ґрати. Я порадив хлопцям із ментярні вимагати відставки Кулинича, щоби пляма не падала на тих,

хто в міліції співпрацював з громадськими організаціями і хотів змінити ситуацію в правоохоронних органах.

Я пішов на прийом до начальника обласного УВС Валерія Строгого, до якого частенько заходив з питання захисту офіцерів, яких несправедливо пресували. Я намагався зробити все можливе, щоб очистити міліцію від антиукраїнських корумпованих працівників. Ядро нашої команди, як я уже писав, тоді гуртувалося в Будинку культури працівників торгівлі. Ми постійно залучали до всіх заходів і активістів Клумби, якою я керував. Ми витягнули з криміналу Афанасьєва, працівника Дрогобицького УВС, якого посадили за те, що конфіскував зброю в якогось чиновника, який організував незаконне полювання на косуль до приїзду Кучми. Ми витягли з біди Михайла Попівняка, який не хотів фальсифікувати показники роботи, а також іще одного майора, який передав нам матеріали про те, кого несправедливо пресували перші керівники УВС, зокрема І. Мотринець (Мотя), В. Івануса, Янковський, яких ми по черзі повиганяли з посад. Ми добилися розпуску колегії УВС генералом Романюком, який був скерований у Львів міністром Ю. Кравченком з Києва. Але Валерію Строгому я не хотів вчиняти пікетування, хоча дехто з нашої команди набрав апетиту під час зняття трьох генералів УВС області і переконував мене і голову Страйкому Ухача, що потрібно вигнати з посади ще й четвертого генерала В. Строгого. Але ми на це не погодилися. В цьому нас підтримав і С. Хмара, для якого ми постійно готували матеріали, по яких він подавав запити як депутат ВРУ.

Коли я прийшов до генерала Валерія Строгого, він прийняв мене без затримки. Я виклав йому вимоги громади про усунення з посад тих, хто допустив втечу Калініна, не посадивши його за ґрати. У нашій вимозі стояло прізвище слідчого Кулиничка, безпосередньо того, хто вів слідство, а також начальника штабу Руя, якийсь якимось чином уник звільнення, коли генерал Б. Романюк розпустив колегію. Хтось із Києва або з КГБ заступився за нього, бо штабами в міліції керували люди з кагебе. Не винятком був і цей випадок із Руєм, що підтвердив при спілкуванні зі мною і Богдан Шкарада. Не випадково після

того, як ми вигнали з посад трьох генералів, з Києва прислали «колишнього» працівника КГБ Валерія Строгого, щоб спробував у львівській обласній міліції навести порядок.

В. Строгий пообіцяв нам, що всі, хто допустив «халатність», після розборок будуть звільнені, Калінін буде затриманий після остаточного розслідування, яке буде під його особистим контролем спільно з прокуратурою, справа буде передана до суду. Кулинич і батько Воронова будуть звільнені.

Я про все доповів нашій команді у Будинку культури працівників торгівлі, куди неодноразово навідувався свого часу й Білозір, а також громаді Клумби, яка готова була йти на міліцію з вилами. Доводилося людей утихомирювати.

С. Сенчук видав розпорядження, щоб сформувати оргкомітет із похорону Ігора Білозіра. У міській раді Василь Куйбіда зібрав комітет, куди ввійшли сім чоловік: Стапан Сенчук, Василь Куйбіда, його заступник, Богдан Стельмах, Ігор Калинець, Олександр Сендега і від міліції член міськвиконкому Богдан Шкарада. Прийняли рішення покласти тіло Білозіра для прощання у філармонії. Були визначені люди, які будуть відповідати за вінки. Визначили й маршрут похоронної процесії від філармонії до церкви св. Андрія, звідти по вулиці Пекарській до Личаківського цвинтаря. В кінці зібрання комісії в міськраді Б. Шкарада сказав, що міліція не зможе забезпечувати порядок у час похорону, бо будуть виникати інциденти міліції з громадою, адже вбивці були міліціонерами, тому запропонував включити в оргкомітет Олега Петрика і зобов'язати мене разом із активістами Клумби забезпечити порядок під час похорону. Всі погодилися.

Б. Шкарада зателефонував наступного ранку в штаб Руху і сказав, щоб я прибув на другу годину в обласну держадміністрацію до С. Сенчука, де буде збиратися оргкомітет з похорону І. Білозіра. Б. Стельмах не прийшов і оргкомітет розпочав обговорення рішення, що було прийняте в міськраді, без нього. Рішення зачитав В.Куйбіда. Сенчук запитав, чи будуть якісь доповнення, чи враховано кількість людей на похороні і забезпечення порядку. В. Куйбіда сказав, що передбачається

від 40 до 50 тисяч. Шкарада сказав, що міліцію для охорони порядку залучати не треба, бо обов'язково виникнуть сутички, а відповідальність за порядок треба довірити активістам громадських організацій, а їх керівником призначити Олега Петрика. На що я відразу дав згоду і доповів, що буде не 50, а більше ста тисяч громадян. Маршрут треба змінити, від філармонії піти до пам'ятника Т. Г. Шевченкові, там виголосити коротку прощальну промову, а потім іти до церкви св. Андрія, де буде Служба Божа, а після того йти похоронною процесією не вузькою вулицею Пекарською, а по значно ширшій Личаківській. З маршрутом до пам'ятника Т. Г. Шевченкові всі погодилися. А далі В. Куйбіда сказав, що про траурну ходу по Пекарській уже опубліковано в пресі і оголошено по радіо і телебаченні. Я не став вступати в суперечку, щось доводити, бо розумів, що то марна справа, тільки подумав про себе, що ви собі говорите, а колону похоронної процесії вестиму я і відповідальність, як ми домовилися, лежатиме на мені. Я пригадав собі випадок, який трапився десь за рік до загибелі Білозіра. Якимось я і мої друзі зустрілися з Ігорем та його товаришами на каві, гомоніли, по 50 грамів випили. Ігор виголосив тост:

– Давайте, козаки, куртка на ваті (цей вислів він полюбляв вживати замість плюгавих слів), вип'ємо по одній, по другій і ще одну за кохання, яким Господь наділив людину і подякуємо йому, що живемо в такий складний і цікавий час. От підехтось із нас зі світу, наприклад, я, кинуть в автобус і повезуть по Пекарській до каплички, а потім у яму загорнуть і скоро забудуть. Тож давайте, поки ще можемо.

А Богдан Гнатовський затягнувся цигаркою і каже:

– Що ти, Ігорцю, такий сумний тост виповів?

Ігор трошки помовчав і каже:

– А хто з вас виголосить гарну промову наді мною, коли я лежатиму, отак склавши руки? Хіба що Олег.

Коровицький (Корова), викладач моделювання одягу, злегка поплескав Ігорка по плечу і мовив:

– Тобі ще не час про таке дійство думати.

А я віджартувався:

– Не гріши і не накликай біду на свою дупу. А якщо вже на те пішло, то гарантую, що понесуть тебе на плечах і то по Личаківській. А як нам скажеш, щоб нести назад, сюди, до кнайпи, то принесемо, але ставити будеш ти.

– Ото вар'яти, – промовив Коровицький.

На веселошах підняли ще по келишку і змінили тему.

Оргкомітет залишив рішення міськради в тому варіанті, як доповів Куйбіда, вніс деякі доповнення щодо проведення похорону, за мною закріпили організацію порядку і ведення процесії. Калинцю доручили виголосити промову біля пам'ятника Т. Г. Шевченкові і розійшлися.

Я відразу пішов на Клумбу, щоб зібрати і підготувати команду активістів для підтримання порядку в час похорону. Тут були майже всі, хто був мені потрібен, зокрема Володимир Синюта, Роман Оприск, до речі, у нього в сумочці було вісім нарукавних пов'язок, ще кілька хлопців мали їх вдома, бо часто охороняли мітинги. Були тут і Хиляки, батько і син, Ігор та Андріан, брати Колайці, Іван та Андрій, Собенко Богдан, Стах (Лисий), Мізерний Василь. Решта тих, які складали ядро Клумби, повинні були приєднатися до нас у час похорону. Ми розподілили, де хто має чергувати під час ходу процесії. Ще за місяць до трагедії С. Сенчук видав розпорядження про відзначення депутатів першого демократичного скликання. Нам мали вручати нагороди в оперному театрі. Ця подія співпала з днем похорон, тому ми перенесли її на тиждень пізніше.

Ще коли Ігор лежав в реанімації я тричі їздив у лікарню, сподіваючись, що він вибереться з біди. Але третього разу, це було за три дні до смерті, лікар сказав, що надії нема. В реанімації постійно чергували Ігорева мама, сестра і дружина Оля. Ігор був у комі, на штучному апараті.

Похорони було призначено проводити з вестибюлю філармонії на 11 годину. Люди йшли, щоб попрощатися з Ігорем уже від сьомої години. Я прийшов пів десятої. Мої активісти вже зібралися на тротуарі навпроти філармонії з жовто-блакитними пов'язками на руках. Вулиця Чайковського була перекрита. Я зайшов попрощатися з Ігорем. Коли я вийшов, до

мене підійшов начальник міського УВС Б. Шкарада з Віктором Пантюшевим, які були одягнуті в цивільний одяг, щоб не драгувати людей міліцейською формою. Шкарада взяв мегафон з рук Пантюшева і віддав мені, промовивши:

– Олеже, керуй з Богом.

Тільки я взяв мегафон, як із проспекту Т. Г. Шевченка почулися крики. Ми всі троє кинулися на проспект, побігли й інші. На проспекті ми побачили людей, які згромадилися навколо будки-кав'ярні, де стався перший інцидент – напад москалів на Ігора і хлопців. Почулися дзвін розбитих шибок і грюкання у двері, які були зачинені, бо в кафе нікого не було. Гурма людей з криками намагалася вирвати двері, трощила вікна. Раптом хтось закричав: «Спалити гадюшню!». Власницею цього закладу була Тетяна Нікітчин, яка отримала дозвіл на встановлення цієї споруди після реконструкції проспекту Т. Г. Шевченка, де автором проекту був мій брат Євген Петрик, який не передбачав тут жодної споруди, але Нікітчин написала якусь музику до вірша Куйбіди і таким чином добилася встановлення цього кафе на проспекті всупереч нормам і здоровому глузду, бо за 4 метри від цієї споруди знаходиться газорозподільний об'єкт, адже тут під землею знаходиться невелике газосховище. Як стверджував мій брат, якби тут рвонуло, то рознесло би пів кварталу. Тут бракувало тільки невеликої пожежі, до чого закликали невідомі. Я негайно втрутився і попросив активістів із пов'язками взяти ситуацію під свій контроль, заспокоїти людей. Звичайно, добре було би це кафе знести або перенести в інше місце, але аж ніяк не палити. Якимось буча вляглася і люди великим потоком попрямували в філармонію попрощатися з Ігорем. Після молебну і прощання, хлопці взяли труну на плечі та понесли до пам'ятника Т. Г. Шевченкові. Як я й передбачав, народу було більше ста тисяч.

По вулиці Чайковського процесія пішла до проспекту Т. Г. Шевченка, а далі по проспекту Свободи вийшла на площу перед пам'ятником Т. Г. Шевченкові. Йшли неорганізовано, бо таку масу людей сформувати в колону було неможливо. Біля пам'ятника відбувся прощальний короткий мітинг. Я при виході

з площі перед пам'ятником повинен був організувати порядок. Поки говорив прощальне слово Василь Куйбіда, я розділив людей, які оточили пам'ятник, приблизно навпіл і одну частину, сформувавши в колону, спрямував у бік оперного театру, щоб вона пройшла перед оперним і західним боком проспекту повернулася назад до пам'ятника. Колону вели активісти Клумби з синьо-жовтими пов'язками на рукавах. Багато людей не хотіли вливатися в колону, залишаючись слухати виступаючого, хоча озвучення було хороше, на цілий проспект. Тих людей, які залишилися, легше було сформувати в другу колону. І коли перша колона підходила по проспекту до пам'ятника, наші хлопці вже тримали на плечах труну з Ігорем, попереду стояли люди з хрестом, вінками і портретом Білозіра, щоб очолити процесію, яка почала повільно рухатися до церкви св. Андрія. За труною рушили обидві колони, які почали зливатися в одну, пропустивши вперед родину і близьких друзів Ігора з букетами квітів. Ігора не закривали віком, а несли відкритим. Біля церкви я оголосив, що колона чекатиме тут, а у церкву зайдуть тільки рідні та близькі, священики і представники влади, бо всі в церкві не помістяться. Колона з вінками послухалася і чемно чекала, поки священики закінчать відправу і тіло Ігора винесуть. Хлопці з труною знову стали в колону, за ними й люди, які вийшли з церкви, і за моєю командою всі рушили до вулиці Івана Франка. Перед перехрестям я зупинив колону, підійшов до службової машини міліції, що супроводжувала колону, в якій знаходилися начальник обласного ДАІ Василь Струс та якийсь кагебіст із рацією. Я доповів Струсу голосно, щоб почув кагебіст: «Я не поведу таку масу народу по вузькій Пекарській, я повертаю колону на вулицю Личаківську». Я пам'ятав, що тоді в кафе жартома пообіцяв Ігорцеві, що ми понесемо його Личаківською. Я навмисно говорив дуже голосно, щоб потім не звинувачували Струса, що це він змінив маршрут процесії. Василь втягнув голову в плечі, а гебіст узяв в руки рацію. Наступного дня зі страху, щоб на нього не повісили зміну маршруту, Струс ляже в лікарню, в кардіологічне відділення. А зараз я запропонував йому зробити добру справу, маючи в міліцейській

машині озвучення, поїхати по Пекарській і людей, які стоять на тротуарах в очікуванні похоронної процесії, повідомити по гучномовцю, щоб переходили на Личаківську. Він одразу завів машину і поїхав у бік Пекарської, а я повернув стотисячну колону до Личаківської і ми пішли нею. Початок колони на цій широкій вулиці був біля Винниківського базару, а кінець тільки виходив на початок вулиці. Далі колона спокійно рухалася Личаківською, а люди, які переходили з Пекарської, вливалися в процесію.

На цвинтарній площі всі не помістилися, стояли на вулиці Мечникова. Озвучення було організоване добре.

По закінченні похорону люди пішли в основному до центру. Я зі своїми активістами, які пильнували за порядком, також рушили до центру. Мені треба було повернути Богдану Шкараді мегафон, який він дав мені для ведення процесії. Хлопці пішли в якесь кафе, щоб пом'янути Ігора. Біля обкому профспілок я зустрів Шкараду і віддав йому мегафон, подякував. А він каже: «То я дякую тобі, що ти провів Ігора в останню дорогу. Гарною людиною він був, безвідмовний. Треба концерт до дня міліції, він робив це безплатно або якусь копійчину ми перечисляли на «Не журись». Але зізнаюся тобі, Олеже, ти таке утнув, що змінив маршрут. Уяви собі, що, згідно з наперед оголошеним маршрутом, були ще за день до похорону відзначені всі точки, звідки спецслужби могли знімати на кінокамери весь похід і доповідати на пост в обласний штаб УВС і, особливо, в СБУ. Ти їм усе зіпсував, усе перековбасив, повівши процесію по Личаківській. Уяви собі, скільком з тих, хто мав слідкувати за вами, на алярм треба було перебазовуватися з дахів, балконів, вікон квартир, де вони облаштували своє спостереження. І з Пекарської поспробуй встигнути на Личаківську з апаратурою, тим більше на невизначені місця спостереження. Адже то не жарт, стотисячна колона йде містом і хто його знає, що може статися. Ну ти й завдав проблем». Я відповів йому, що коли я керую подібною акцією, то нічого непередбачуваного не може статися. Ми потиснули один одному руки і на прощання він сказав: «Ти зробив так, як говорив на оргкомі-

теті, та, на жаль, вони не дослухалися, тому й були заскочені такою дією».

Так ми відправили нашого друга, композитора в інший світ, де нема ні болю, ні печалі, лише вічні час і простір. І хай душа його спілкується з Богом.

Через кілька днів після похорону, зайшовши в міську раду, у відділ культури, який очолював В. Іськів, у коридорі я зіткнувся з Василем Куйбідою. До речі, Куйбіда був компетентніший і порядніший за Василя Шпіцера, тому для міста і громади зробив більше корисного від свого попередника без особливого самолюбвання і самовихваляння. Зустрівшись зі мною в коридорі, Куйбіда визнав помилковість рішення оргкомітету вести процесію по вулиці Пекарській, вибачився і сказав: «Не врахували твого досвіду в роботі з громадою. Не думали, що буде аж стільки народу. Ти врятував ситуацію».

Я зайшов до Всеволода, який також брав участь у похороні Білозіра, який почав розповідати мені про Ігора, бо був родом із Радехова, а Ігорів батько був у нього вчителем з першого по четвертий клас. Коли не було з ким залишити вдома 5-річного сина, батько брав його до школи, садив за парту біля Іськіва, давав йому зошит і олівець. Ігорко щось малював, поки йому не набридало. На перерві Всеволод трошки припилював Ігорця, як і інші учні, бо малий був дуже рухливий. Коли повиростали, то шанували один одного. Коли Ігор загинув, то для Всеволода це був удар. Після смерті Білозіра Іськів ініціював, щоб школу, де вони вчилися, назвали його іменем. Була виготовлена і встановлена на фасаді школи пам'ятна таблиця.

А тепер кілька слів про тодішнього начальника УВС області. Прогнати його з посади було просто, тим більше після вбивства москалями Ігора Білозіра. Я здогадувався, що начальник генерал Валерій Строгий у найближчий час має повернутися в Київ. Ми не воювали зі Строгим, бо треба було дибитися, щоб він трохи почистив міліцію від корумпованих людей Мотринця, які поводили себе досить упевнено і нахабно. Були звільнені Кулинич, Руй і ще кілька офіцерів. Я зайшов до Строгого і сказав йому, що знаю про те, що він нагострив

лижі, щоб повернутися в Київ. Він трохи зняковів і підтвердив, що його викликають у столицю. Запитав, звідки мені про це відомо. Я відповів, що приснилося, щоб не здавати джерела інформації. Він потиснув мені руку і, дивлячись в очі, поклявся, що поїде в Київ тільки тоді, коли доправлять у Львів, у слідчий ізолятор убивцю Білозіра, що це справа честі. І додав, що, згідно з агентурними даними, місце його знаходження відоме і до тижня часу Калінін буде затриманий. Слова він дотримав. Через чотири дні Калінін був затриманий у Сімферополі і доставлений у Львів, де його і Воронова судили в обласному суді і вони отримали 13 і 14 років позбавлення волі. Коли вони подали апеляцію, то апеляційний суд постановив додати їм ще по року. Через місяць Строгий попросився зі Львовом, дав мені свою візитку з телефонами у Києві, але я з ним так ніколи й не зв'язувався. Строгий очолив підрозділ особистої охорони Кучми. Коли стався незвичайний випадок, коли Кучма з Путіним пливли по Дніпру на катері, то двоє рибалок сиділи десь при березі. У момент, коли катер пропливав повз них, хтось вистрелив, чи то дав салют із петарди або іншого пристрою. Снайпери з катера застрілили рибалок, а Строгого звільнили з посади. Так мені розповідали мої київські друзі, що підтвердив і начальник львівського міського УВС Богдан Михайлович Шкарада.

З поверненням Гладія до Львова перед виборами до Верховної Ради він зобов'язаний був контролювати виборчий процес, тому очолив партію ЗАЄДУ, яку організовував С. Сенчук, щоб протистояти СДПУо Віктора Медведчука і команді, здається Лазаренка, «Громада», де вже появилася Юля Тимошенко -Тімошкіна, як називали її колеги з Дніпра. Повернувшись на посаду голови держадміністрації, на третій же день Гладій дав вказівку своєму помічникові розшукати мене в штабі Руху і запросити на зустріч. Цього ж дня під кінець роботи я зайшов до Гладія. Привітавшись, він підійшов до столу, вийняв із шухляди коробку і вручив мені. Я відкрив. У коробці був мобільний телефон «Моторола». А він промовив:

– Це тобі, щоб я тебе довго не шукав.

Я подякував і ми присіли за журнальний столик у кабінеті, щоб порозмовляти. Він найперше сказав, що шкодує, що взяв Романа Шміта в міністерство під своє крило, у свою команду. Той до дідька амбітний злигався з тими в міністерстві, які мали свої інтереси, яким я наступив на хвіст. Шміт діяв за їхньою вказівкою, за що вже отримав квартиру.

– Ти говорив мені, що це непорядна людина. Пригадую твої слова, що коли прийде відповідна ситуація, то він переступить і через мене. Так і сталося. Він підставив мене. А ти добре розбираєшся в людях.

– Шміт був і залишився негідником. У Русі всі про це знали, коли він появився в осередку районного Руху в Сихові десь восени 1991 року.

Гладій сказав, що йому відомо, що я з сином Олегом взяли в оренду з правом викупу на 40 років зали в Будинку будівельників на вулиці Стефаника, 10, щоб організувати там балетну школу. Він запевнив, що сприятиме у виконанні будівельних і ремонтних робіт, по допомогу можна звертатися до нього.

Найперше, коли ми з сином і ще одним колегою прийшли в нижні зали, то побачили майже руїну. В одному з нижніх залів площею до 90 кв. метрів, де колись була циркова студія, стіни були покриті цвілью, штукатурка на них облетіла, підлога прогнила, до стін не можна було доторкнутися, бо було електричним струмом. У другому нижньому залі площею до 80 кв. метрів, де колись організовували виставки меблів, на сирих стінах клаптями висіли відклеєні сірі обої, що нагадувало сцену з фільму за М. Гоголем «Вій». Не вистачало лише вурдалаків. По підлозі проходили труби діаметром 10 см, ніби для опалення, обшиті дощечками. Стіни також були обшиті плитами ДСП і покриті нітролаком, який прекрасно горить. Підлога була з паркету, постеленому на бетон зі смолою. Від вологи паркет здувся, утворилися горби висотою до 20 см, так що в темноті, а світла ніде не було, можна було запороти носом. Будинок близько 20 років не опалювався і був визнаний аварійним, бо у верхньому його куті з боку Цитаделі у стіні була тріщина шириною 15

см. Ми взялися за ремонт нижніх залів, збили всю штукатурку, викинули всі щити ДСП і дерев'яні бруски та дошки, що обшивали труби опалення, як того вимагали пожежники. Зрізали всі залізні коробки, що висіли у залах під стелею, по яких колись нагніталось тепле повітря зі спеціальної електричної котельні за стіною будинку, що згоріла, можливо її спалили безхатки, які ховалися туди від дощу і холоду. Цим будинком опікувалася Українська республіканська партія, якою у 1990 році керував Богдан Горинь, яка взяла цей будинок в оренду. Окремі приміщення здавалися в суборенду, а гроші йшли ніби на партійні потреби. Коли Богдан Горинь відійшов від керівництва партією, тут у будинку при його наступнику Михайлові Павлишину, тоді ще депутатів облради, почалася справжня вакханалія. За 13 років користування будинком керівництво УРП не спромоглося на жоден ремонт. Хіба що порозбирали старі, ще австрійські, кахельні печі з оригінальними орнаментами і викинули на подвір'я, де вони від морозу і води просто розсипалися. Завгоспом тут був такий собі Іван, який намагався поза плечі Павлишина все згребти до себе в кишеню. Якось я зайшов туди як колишній активіст УГС, а потім і УРП, щоб побачитися з М. Павлишином, який ще у 1994 році очолював депутатську комісію з військових питань, членом якої був і я. Я запитав Михайла, чому будинок, який ще недавно був як зразковий, перетворюється на руїну. Коли я пройшов по залах, то не впізнав, адже іноді навідувався сюди. Павлишин відповів, що господаркою займається Іван, який був зростом метр п'ятдесят із капелюхом, але апетит до грошенят мав шалений. Коли я запропонував урятувати кахлі, що звалені на подвір'ї, комусь віддати або десь скласти, щоб зберегти, Павлишин відмахнувся, сказав, що Іван буде їх продавати. Ці кахлі так і лежали понищені на подвір'ї, коли ми з сином через дев'ять років перебирали по частинах цей будинок, який перетворився на трущобу. У вестибюлі, над яким був відкритий просмолений з руберойду дах, дзюрчала зі стелі на мармурову підлогу вода.

Поки ми робили ремонт нижніх залів, у верхньому найбільшому залі тривали гульбани з шостої вечора до восьмої

години ранку. Тут тусувалися бандити, злодії, повії, наркомани. Інколи сюди навідувалися досить пристойні люди, чиї борсетки, гаманці з візитками лежали в воді туалетних бачків, які висіли над парашами на висоті до двох метрів. Верхній зал орендували два брати здається Вітіви, які займалися брукхтом, кольорові метали гнали в Польщу. У цьому залі була їхня точка, де можна було відмивати грошенята, організовувати тусовки з потрібними людьми, як мені розповів один із колишніх охоронців-вишибал цих суборендарів, хоч суборенда тоді була заборонена. Але керівники УРП примудрялися обходити заборони, тим паче, хто буде наїжджати на партію, яка має своїх серед депутатів і людей при владі у Львові. Сусіди писали у різні інстанції і скаржилися на нічні оргії та гульбани, але побоювалися крутих «пацанів», які погрожували декому зі скаржників. Ми працювали у нижніх приміщеннях і на верхній поверх не потикалися. Ніхто не сплачував за оренду верхніх приміщень і міська влада нарешті вирішила забрати їх. Це був великий зал, вестибюль, кухня і ще дві кімнати, які також здавалися в оренду під офіс якомусь москаликові, якого нам потім ледве вдалося випроводити, коли ці приміщення міськвиконком передав нам. За УРП залишилося 9 кімнат на вул. Стефаника, 10 на четвертому поверсі, якими вони користувалися самі і частину здавали в суборенду, як і п'ять кімнат на третьому поверсі. Але про все за порядком.

Коли міська влада вирішила припинити оренду верхніх приміщень на Стефаника, 16, тобто закрити заклад нічних розваг, на мого сина Олега посипалися претензії і погрози від організаторів нічного клубу та охоронців-вишибал. Син пояснив їм, що ми не претендуємо на верхні приміщення і не маємо жодного відношення до рішення міської влади припинити оренду верхнього залу та інших приміщень, термін оренди яких закінчився. Так чи інакше ми змушені були остерігатися тих, хто нам погрожував. Мій син Олег, йдучи з оперного театру пізно ввечері, телефонував мені і говорив, на якій трамвайній зупинці його зустріти, кожного разу іншій. Мобільних телефонів у нас ще не було, тому він дзвонив із телефону театру, до

трамваю йшов з колегами по балету. Ми тоді жили на вулиці Миру, 47а, тому мені деколи доводилося далеко йти до чергової зупинки. Я одягався, бо надворі стояла зима, ховав за пояс травматичний пістолет, на гумові кульки і газ, і йшов зустрічати свого балеруна. Він виходив з трамваю і запитував, чи маю пістолет. Так продовжувалося більше півроку, до червня. Потім ми почали заходити у верхні приміщення, щоб оцінити ситуацію, бо в міській владі, довідавшись, що ми ведемо ремонтні роботи у нижніх залах, вирішили віддати нам і верхній зал та решту приміщень. Про це подбав заступник мера В. Куйбіди Олександр Сендега, з яким ми були в добрих стосунках ще з 1989 року, коли я проводив у селищі Рудно мітинг і ми разом із активістами взялися відновлювати перший в Україні пам'ятник Борцям за волю України. Це було 1989 року при відкритті на Покрови відновленого пам'ятника, там був присутній представник Залізничного райвиконкому. Сендега і мої колеги дали йому нести синьо-жовтий прапор.

Коли ми з сином тільки зайшли в приміщення на вулиці Стефаника, 10, будинок був визнаний аварійним, чиновники поговорювали, що можливо його доведеться розбирати. Я оглянув будинок з різних боків і прийшов до висновку, що його можна врятувати і відремонтувати. Найперше треба було стяжками зі швелерами зробити обв'язку стіни, що мала тріщину.

Я звернувся до Михайла Гладія по допомогу, адже він колись мені сказав, що при потребі можна звертатися до нього. От я й подався в облдержадміністрацію. Гладій радо мене зустрів, вислухав. Я розповів йому про ідею і спробу мого сина на базі Будинку будівельників створити балетну академію, ще кращу за академію Вадима Писарєва в Донецьку. Майже годину ми спілкувалися в кабінеті за журнальним столиком при каві. Була субота, 14 грудня, мій день народження, і день цей був завантажений різними справами. Гладій уважно вислухав мою розповідь, задаючи запитання. Я таки запалив його ідеєю мого сина створити у Львові балетну академію, і Гладій пообіцяв докласти зусиль, щоб втілити проект у життя, просив нагадувати йому про наші проблеми. У понеділок на нараді у

нього мав бути керівник будівельної фірми «Карпатбуд» Юрій Карвацький, який допоможе обв'язати пошкоджену стіну металевими стяжками, щоб зняти питання аварійності будинку, щоб можна було отримати документи від відповідних служб на право проведення ремонтних робіт. Хоча на нижньому поверсі вже йшли ці роботи повним ходом. Ми збивали стару прогнилу штукатурку, очищали стіни від запліснілих шпалер, демонтували металеві коробки, по яких нагніталось тепле повітря в зали, знімали щитки з ДСП, покриті поліефірним лаком, зривали гнилий паркет з бетонної підлоги в одному з залів. Завезли для початку два самоскиди вапняного розчину по два з половиною куба для проведення штукатурних робіт і занести з вулиці на третій поверх. І ще багато різної роботи треба було зробити. Через три дні після зустрічі з Гладієм Юрій Карвацький завітав до нас на вулицю Стефаника. Олег розповів йому, що хоче створити балетну академію, показав приміщення. Пан Юрій зауважив, що знає тут кожен закуток як будівельник, бо це був їхній Будинок культури, може ходити тут із зав'язаними очима. Оглянувши зали, він жахнувся від побаченого, особливо нагорі.

Уже 20 грудня бригада з п'яти чоловік завезла на вул. Стефаника, 10 риштування і встановила його на будинок, незважаючи на те, що падав сніг і було 7 градусів морозу. Риштування з одного кута стіни було висотою до 16 метрів, з протилежного боку – до 10 метрів. Привезли до 30 метрів швелера і металеві пластини з отворами для арматури, щоб стягнути стіни, поміряли, якої довжини мають бути тяжі. За 2-3 дні до нового року ця робота була завершена, стіни зафіксовані, на щілині були з гіпсу поставлені контрольні маркування, щоб було видно, чи стіни стабілізувалися і щілина не збільшується. З Юрієм Карвацьким я знайомився в процесі роботи його бригади, бо він особисто приїжджав контролювати, як іде робота. Він запитував, чому такий визначний будинок, споруджений ще за Австрії, де розміщувався Український народний театр, був за останні 15 років перетворений на таке жахіття. Головний зал був пофарбований у чорний колір, по кутах залу з розторочених капронових панчіх висіли, ніби павутина, сітки, до яких

були прикріплені пластмасові павуки, кажани, розмальовані надуті презервативи.

– І хто тільки придумав таке убожество в інтер'єрі головного залу? – запитував пан Юрій. – Забирайте весь будинок під свій контроль. І вже справа честі будівельників відновити його. Думаю, що крім нас на добре діло відгукнуться інші будівельні організації, бо ми в Будинку будівельників провели більше чверті століття.

Я розповів Ю.Карвацькому, що мій син Олег хоче нижні два високі приміщення перекрити по висоті, зробивши роздягалки для своїх студентів. Пан Юрій одразу ж по Йордані прислав бригаду з шести людей, які привезли 8 балок довжиною до шести метрів, які ми разом з ними занесли з вулиці, а потім заштотвали всередину вентиляційного отвору в стіні. Привезли й сітки, зварені з арматури, для перекриття. Ніші в стінах і штраби мені довелося самому довбати зубилами. Бетон для перекриттів, 6 кубів, також треба було носити відрами за 50 метрів із вулиці і сходами на три поверхи. Завдяки Ю. Карвацькому ми зробили перекриття і розділили один поверх на два.

Якось під час робіт у залах нижнього поверху, де вже велися штукатурні роботи робітниками, яких попросив М. Гладій, з БУ-2 «Зубр», що на початку вулиці Зеленої, де головним інженером був мій знайомий Ігор Гриньків, а начальником Єрмак, до нас зайшов один із колишніх охоронців-вишибал із верхнього залу, де відбувалися забави, він побачив, які серйозні роботи ведуться і був шокований, запитав, яким чином нам вдається тягнути такий великий обсяг робіт. Я не приховував, що шефство над об'єктом тримає голова облдержадміністрації Михайло Гладій. Він ще більше здивувався і запитав, як нам вдалося залучити до справи представника влади такого рівня. Я відповів, що ця людина шанує балетне мистецтво і хоче, щоб у Львові була балетна академія, не гірша, ніж у Донецьку. Він сказав, що ймовірно нічні забави у великому залі будуть закривати, бо приходили пожежники і склали акт про порушення пожежних норм, а міськвиконком не хоче продовжувати оренду з УРП. Звичайно, в душі я був утішений, бо розумів, що найбіль-

ший зал перейде в наше підпорядкування. Я знав, що до справи підключився заступник мера Куйбіди Олександр Сендега, бо викликав мого сина Олега і сказав, або ми забираємо верхні приміщення, або відберуть і те, що вже дали, що їм надоїло розбиратися зі скаргами на нічні оргії і таке інше.

Звичайно, я розумів, коли у верхньому залі залишаються нічні гульбища, то нам постійно доведеться мати справу з бандитами, наркоманами, злодіями та іншими асоціальними елементами. Тому я так сподівався, що незабаром їх витурять. Але минув ще один місяць, а забави продовжувалися. За попередні шість років тут сталося навіть одне вбивство, а також бійка між бандами, під час якої цеглами повибивали великі вікна розміром два на два з половиною метра, скло товщиною до одного сантиметра. Міліція Галицького району все покривала, бо тут паслася. Нарешті сюди навідалася пожежна інспекція. Спочатку зайшли до нас, подивилися, які ми ведемо роботи, що всі дошки, дерев'яне оздоблення стін, паркет на смолі, бруски, що обшивали труби опалення, демонтуємо і їм це сподобалося. Від нас вони пішли нагору. Пожежники знали, що ті протягнули собі зі Стефаника, 8 лівий кабель на електроенергію в обхід лічильника, який висів на дерев'яній стінці третього поверху, який уже горів від перенавантаження. В розмові з ними я сказав, що нам допомагає голова держадміністрації Михайло Гладій і контролює роботи, що тут проводяться. Вони збагнули, що то серйозно і вирішили більше не покривати тих, які тримають нічний заклад. Як потім мені стало відомо, вони склали акти і доповіли про все своєму керівництву. Тоді пожежною службою керував В. Бут, який також навідався до нас. Мене в цей час не було. Він оглянув наші роботи і Олег розповів, що в перспективі планує тут організувати. Віталію Буту ідея сподобалася і він пообіцяв сприяти та пішов оглядати верхні приміщення. Пізніше він зв'язався з Сендегою, який підтвердив, що нам допомагає і що виконком не продовжує угоду оренди верхнього залу з УРП, попросив сприяти у закритті сумнівного закладу, підтвердивши, що там має бути балетна академія. Через три дні Бут особисто приїхав і опломбував верхні приміщення, наказавши

забрати особисті речі та інвентар організаторам оргій. Потім Віталій Бут привіз нам пів машини металевих труб ходових діаметрів для підведення опалення, просто за дякую. Труби діаметром більше 50 мм та з'єднання ми брали за 30 відсотків від ціни у фірмі XIX, що на вулиці Зеленій, зліва за переїздом. Через місяць після того, як закрили гульбан, ми почали ремонтні роботи на верхньому поверсі. Найперше у великому залі зі стін потрібно було зішкребти чорну фарбу і повідривати зі стін лаковані чорні щити з ДСП. Чорна фарба на стінах була з сажі змішаної з типографською фарбою, яка в своєму складі має свинець, який є смертельно небезпечним для здоров'я. Ми з сином і ще один колега в марлевих пов'язках і з респіраторами два тижні дротяними щітками зчищали цю чорну фарбу і від цієї пилуки були чорні, як чорти. Потім змитами й мили підлогу чотири рази. Нарешті над балконом, який оперізував зал, почали збивати стару штукатурку, що вже сипалася. Заново штукатурили всі стіни. До штукатурних робіт мені вдалося залучити майстрів з реставраційних майстерень, якими керували мої колеги Володимир Пащак і Зеновій Громик, з якими ми були друзями з юності, разом уболівали за київську футбольну команду «Динамо». На рівень четвертого поверху нам довелося відрами з вулиці по сходах підняти більше восьми кубів вапняного розчину, потім розколотити, додавши цементу, подати майстрові в корита на риштування. Штукатурні роботи верхнього великого залу тривали три тижні і ще два тижні йшли шпаклювальні роботи і оздоблення гіпсовими фризами, потім ґрунтовка і побілка. В першому нижньому залі було маленьке віконце на подвір'я на висоті трьох метрів, потрібно було пробивати велике вікно висотою більше двох метрів, зробити сходи в роздягалки, розібравши дві фальш-стіни, укріпивши стару (ще австрійську) клепану арку. Стелю зробили у вигляді квадратних кесанів з гіпсокартону, де кожен квадрат має підсвітку. У другому нижньому залі, прорізавши бетонну підлогу, треба було в пази прокласти бетонні металеві труби, по яких необхідно було протягти електричні кабелі під майбутньою дерев'яною підлогою з брусків з модрина, які виготовляли на де-

ревообробному заводі на ДОКУ, що на вулиці Городоцькій, яку нам подарував Сколівський лісгоспзаг, яким тоді керував Юрій Едвардович Андрушків. Підлогу стелили на бетон, куди через кожні 80 см я підкладав пластини з грубої конвеєрної ленти, щоб підлога під час танців вібрувала і діти не травмували ноги і не вибивали колінні зв'язки, від чого найбільше страждають артисти балету.

Окрім внутрішніх робіт ми змушені були розібрати за будинком з боку підвір'я двоповерхову невеличку споруду, де свого часу стояли великі електричні тени, що нагрівали повітря, яке вентиляторами по коробках із бляхи нагніталось всередину. Споруда ця згоріла, бо її, мабуть, підпалили п'яниці і бомжі, які там збиралися. Хоч обігрів уже з десятків років не функціонував, але це обгоріле приміщення ще стояло. Розбираючи недогорілі перекриття, ми знову були чорні, як господарі пекла. Недогорілі рештки ми потрошки спалювали в кутку підвір'я, щоб не тягати на вулицю і вивозити. Морочилися з тим майже два тижні. Далі треба було позбутися двох майже сухих тополь, висотою до 30 метрів, на які постійно сідали ворони і гадили на голови людям. Я написав заяву у міську раду і відніс до Сендеги. Через день приїхали робітники зі служби з бензопилою, сокирами, шнурками, скобами. Скоби забивали у стовбури, щоб вилізти якомога вище. Першу тополь їм вдалося спустити вдало в бік підвір'я, з іншою виникла проблема. Одна з великих розвилок упала на сусідній будинок і провалила частину даху. А далі цікавіше. Один чоловік по скобах, забитих у стовбур, заліз до половини тополі, прив'язав шнурок, за який потрібно тягнути, щоб повалити тополь в бік підвір'я. Спочатку людей було четверо, потім підійшло ще троє. Я порадив спустити дерево по частинах. Вони посміялися. Молодик, який зліз з тополі, почав підрізати стовбур, вирізаючи клин з боку підвір'я, як і належало. Сім чоловіків тягнули шнуром. Підбіг і я, та коли придивився, то сказав, що нам доведеться тікати врізнобіч, бо гілки падаючого дерева нас досягнуть. До того ж зірвався вітерець, що було нам не на користь. Я попросив зачекати, нехай зтихне вітер. Деревки були ще без листя, був

кінець березня. Я покликав ще двох людей, тих, які працювали в залах. Стовбур уже був підрізаний, клиновидний шматок з боку подвір'я вже був витягнутий, сюди й мала падати тополя. Чоловік з бензопилою не послухав мене, пішов далі підрізати, гукнувши: «Тягніть!». Ми з усіх сил вперлися і тягнули. Раптом тополя хруснула, почала падати і потягнула нас уперед. Довелося кидати шнур. Дерево падало на стіну бокового чотириповерхового будинку, по стіні верхівкою сповзало до вулиці, розваливши кут малого будиночка, і гримнуло на прохід так, що верхи гілок вилетіли на вулицю. На щастя у той момент ніхто не йшов вулицею, тому минулося без біди. Купи гілля і колод ми стягнули на подвір'я. Наступного дня близько десяти, коли я прийшов, на подвір'ї палало вогнище висотою до 8 метрів. Троє хлопців поскидали гілки в одну велику купу, полили соляркою і запалили. На щастя ніхто не викликав пожежників. Гілки повністю згоріли, що зняло проблему з вивозом. А колоди ми частково віддали сусідові, який палив їх у кухні в печі, бо не мав газу. Палив дві зими. Частину кращих колод ми використовували на господарстві і як підпори для лавок на подвір'ї. Я описую все так детально тому, що якимось хтось із влади спробує зазіхнути на цей об'єкт, який нам був відданий в оренду на 40 років із правом викупу, де частину приміщень ми вже викупили, то щоб знали, скільки праці, здоров'я, коштів тут було вкладено, навіть на матеріали і харчування робітників, не кажучи вже про часткову оплату майстрам, хоч будівельні організації і виконували основні роботи у вигляді спонсорської допомоги. Юрій Карвацький з «Карпатбуду» перший включився в цей процес, далі Володимир Пашак і Зеновій Громик (реставраційні майстерні), Єрмак і головний інженер Гриньків з БУ-2. Усю проектну документацію виконало проектне бюро інституту «Львівська політехніка» безплатно на суму до 30 тисяч гривень, завдяки прекрасній людині ректору Юрію Кириловичу Рудавському, який особисто приїхав подивитися, що робиться і дуже здивувався, що ми власними силами, без залучення бюджетних коштів, робимо таку справу. 80 листів гіпсокартону, який використовували на новобудові на вул. Пекарській, за

стоматологією, що залишалися, Борис Семенович Замінковський подарував нашій балетній академії. Ректор медінституту імені Данила Галицького також допоміг із придбанням солярки для вантажних самоскидів Камаз, які вивозили будівельне сміття і землю з подвір'я. Вантажівками нас час від часу забезпечував керівник автоколони, що на вул. Кульпарківській, Олег Заремба. За два літні сезони ми вивезли 68 самоскидів землі та будівельного сміття, яке треба було носити з подвір'я до дороги на ношах і возити тачками по сходах на віддаль до 60 метрів. На сходи клали дошки і по них везли повні тачки. У той же час, ми вивозили землю з-під стіни сусіднього будинку інкасаторів, що лежала у вигляді валу висотою до півтора метра, у бік подвір'я – більше двох метрів, а довжиною до 30 метрів. Викопуючи котлован під цим будинком, ми змушені були укріплювати фундамент під їхньою спорудою, вибираючи землю з-під їхнього фундаменту, частинами по два метри бетонували нашу частину з подвір'я довжиною до 14 метрів і висотою у два з половиною метра, на що пішло 16 самоскидів бетону по три куби, які треба було носити ношами і возити тачками по дошках на сходах із вулиці нагору. Частину бетону об'ємом 8 кубів ми замішували на подвір'ї неподалік від головного входу.

Якось при зустрічі на ринку «Південний» я розповів Петру Івановичу Писарчуку про нашу роботу і плани сина Олега створити у Львові на базі колишнього Будинку будівельників хореографічну академію. Його зацікавила моя інформація і він сказав, щоб я разом з сином якось заїхали до нього. Будівництво на «Південному» якраз йшло швидкими темпами. Збудоване раніше розбиралося, а на тому місці зводили капітальні споруди. Архітектором був колишній головний архітектор міста Львова Роман Мих, який розумно планував як існуючі перебудови, так і нове будівництво.

Мер міста Василь Куйбіда, як і його попередник Василь Шпіцер, вимагали від П. Писарчука сплатити за землю на той час непідйомну суму близько мільйона гривень нібито в бюджет міста. Ця земля рахувалася не до використання, бо при дорозі були мочари. П. Писарчук за домовленою ціною викупо-

вував у людей приватні ділянки, обійстя і дачі, які не належали місту, і розбудовував ринок.

Якось я закрутився в різних громадських справах і син сам поїхав на зустріч з Петром Писарчуком і під вечір привіз беушні стінні сандвічі, 12 штук довжиною 8 метрів. Їх винесли нагору, акуратно склали і накрили.

Під осінь Писарчук вирішив надбудувати на відкритій ділянці плаского даху над нашим вестибюлем ще один зал площею до 160 кв. метрів. Це була ідея мого сина Олега, а Писарчук виділив метал для конструкцій колон і даху та бригаду з чотирьох майстрів, металозварника Володимира Александріва, який на той час збудував більшу частину ринку «Південний». Роботами керував головний розпорядник-конструктор ринку Петро Березький. За його командою ми вибетонували бордюр із закладними конструкціями під металеві колони. Коли почалися морози, нам довелося збирати різне лахміття, щоб накрити і утеплити свіжовкладений бетон під колони з товстостінних металевих труб, на які мали опиратися ферми прольотом довжиною до 11 метрів. Для фасадної стіни з вулиці ми на катках із труб по дошках, які поклали на сходи, затягли 52-ий двохтавр довжиною до 10 метрів і вагою понад дві тонни (товстостінний), потім витягнули його на поверх. На горі вмонтували цей двохтавр, поставивши на нього бетонне перекриття і стіну з сандвічів з колонами з товстостінної труби. На жаль, П. Писарчук не закінчив спорудження цього залу, та ми сподівалися, що він таки допоможе. Через шість років він продовжить розпочату справу.

Виконувала роботу бригада Березького Петра Петровича, який, маючи великий досвід, планував колони, металеві ферми, закладні кріплення всіх стінових панелей, планував швидко, оперативно. Зварювальні роботи виконували висококласні майстри Володимир Александрів разом із Орестом Лижником.

Уся бригада працівників як патріоти України в 2004 році поїдуть у Київ на Майдан за Ющенка. Обидва зварювальники були з Ходорівщини. Батько Ореста Лижника на обійсті в ста-

рій засипаній криниці заховав документи і матеріали УПА, які хлопці з УНСО досі планують знайти і викопати.

Усі будівельні роботи ми старалися задокументувати, знімаючи на кінокамеру для історії академії балету і щоб у майбутньому хтось із нової влади не сказав, що все так і було. Нам довелося перекладати всю каналізацію, міняти водопровід, аж з вулиці, близько 70 метрів, розводити водяні труби по роздягалках, санвузлах, робити нову електропроводку, нове опалення.

Напишу про опалення. Протягом ведення робіт я час від часу ще займався громадською діяльністю у Страйкомі, був заступником директора Будинку культури працівників торгівлі, де наша команда «Осине гніздо» разом із депутатом Верховної Ради України Степаном Хмарою здійснювала громадсько-політичну роботу. Тут я знову працював без зарплатні майже три роки і це завдячуючи директору, який, маючи проблеми з податковою, від орендаря брав гроші з рук у руки і клав на якийсь свій рахунок, решту пропивав. Якось, коли ми з громадськими активістами трусили міліцію, я познайомився з начальником ВВІРу Василем Васильовичем Логіном, який керував у сусідньому від нашого будинку на вулиці Руданського. Коли артистам оперного театру терміново знадобилося оформити закордонні паспорти для поїздки за кордон із виставою, в якій був задіяний і мій син як соліст балету, то маючи клопотання від директора оперного театру Едера, завдяки Логіну за сім днів, а не протягом місяця, 12 артистів отримали закордонні паспорти. І коли мій син Олег поїхав танцювати з групою Одеського театру в Ліван, то по цьому закордонному паспорту, де стояла відмітка Лівану, він уже не міг разом з іншими артистами балету їхати в США, куди мав запрошення, адже побував у «державі терористів». Треба було терміново виробляти інший закордонний паспорт, що Логінов і зробив через Київ. Люди, які мене знали як депутата облради в минулому, коли я допомагав їм у різних питаннях, розшукували мене і просили допомогти в оформленні анкет, заяви для здачі документів на закордонний паспорт. Я знав керівника туристичної фірми «Вербена»

Ореста, який мав двох юристів, які відповідали за оформлення необхідних документів у ВВІРi, за що отримували винагороду. Орест запропонував й мені залучитися до справи від турфірми. Я почав допомагати в оформленні документів і пришвидшенні отримання закордонного паспорта, за що отримував від клієнта 100 гривень на відміну від ментів, які за таку роботу брали сто доларів. У місяць мені виходило до тисячі гривень, за які купував продукти будівельникам балетної академії.

У цей час син Олег працював на двох роботах: артистом балету в оперному театрі і в юридичній фірмі, адже закінчив юрфак і мав диплом Львівського університету, і ще встигав планувати і виконувати різні роботи в майбутній балетній академії. Отримані гроші мій син також вкладав в оплату робіт і придбання матеріалів. Я виконував підготовчі роботи для проведення електрики, опалення, вкладання керамічної плитки, монтаж каналізації та багато іншого, включаючи роботу з болгаркою, циркуляркою, перфоратором, проведення вентиляції тощо.

Тепер про організацію проведення опалення. У сусідньому дворі під нашими залами було два приміщення колишньої занедбаної котельні, яка належала Будинку культури, але до неї нам поки що не доходили руки. Коли ми нарешті трохи розвантажилися з роботою в залах, настала черга зайнятися опаленням. Коли ми прийшли в котельню, то з'ясували, що сусідка, яка мала квартиру поруч з котельнею, самовільно захопила одне з приміщень, мотивуючи тим, що то їй виділив ЖЕК, який не мав жодного відношення до котельні і ніяких рішень не приймав стосовно даного приміщення. Олег вирішив не воювати за це приміщення, бо ця сусідка сама виховувала сина, і що нам має вистачити того, що залишилося. Ми замовили в Писарчука на «Південному» залізні двері замість розбитих дерев'яних, демонтували два здоровенні котли, що були розраховані на вугілля, хоч сюди був підведений газ трубою не відповідного тиску, що не дозволялося нормативами. Три дні тривали роботи, ми вивезли машину брухту, забетонували підлогу, зробили санітарну побілку.

Нам з Олегом було зрозуміло, що для такого навчального закладу як наш, потрібна нова сучасна котельня. Самим нам облаштувати її було не під силу, тому вирішили знову звернутися до голови облдержадміністрації Михайла Гладія. Син підготував програму робіт у цьому будинку, фотографії, в якому занедбаному стані все перебуває і того, що ми встигли зробити. Десь під обід ми пішли до Гладія. Чекати довелося не довго, протягом 10 хвилин ми вже були в його кабінеті. Олег розповів про проблеми, які є в хореографії, що артисти, які були в балетній трупі в оперному театрі, це ті, які отримали вишкіл у Петербурзі і є великими майстрами балету, можуть учити молодих, передавати досвід. Але не було бази для навчання і люди ці не вічні. Треба відкривати свою львівську академію, бо ніхто не присилатиме до нас своїх професійних танцівників, ні викладачів, тому ми мусимо створити школу своїми силами і в найкоротший термін. Син показав Гладію журнали, де були вміщені фотографії світових артистів балету, які брали участь у міжнародних конкурсах, де він єдиний зі Львова був учасником і успішно захищав честь України в Болгарії (м. Варна), в Уфі, Донецьку у Вадима Писарева у конкурсі «Зірки світового балету», де за чоловічу партію отримав золоту медаль. Олег об'їздив з театральними трупами Львова, Одеси пів світу, працював у США, Канаді, Великобританії, зокрема в Лондоні в театрі «Ковенгарден» на запрошення Анастасії Волочкової на бенефісі, гастролював по Європі. Михайло Гладій був вражений побаченим і почутим і вкотре пообіцяв допомогти. Він викликав до себе на зустріч директора фірми, яка почала діяти і завдяки Гладію виграла тендер на виконання серйозних робіт. По суті у цієї фірми не було в той час конкурентів. Гладій попросив Воробйова зробити в академії опалення, виділив 50 тисяч гривень для закупівлі двох котлів фірми «Дітріх», решту обладнання (лічильник, насоси, монметри, клапани), а також фірмові теплові батареї. Воробйов погодився привезти все обладнання з Польщі по собівартості і змонтувати всю систему опалення з металевих труб, які привіз начальник пожежної служби області Віталій Бут, який по суті випровадив тих, які під

вивіскою «Газ» організовували в цих приміщеннях нічні гультани.

Воробйов привіз і розвантажив на тротуарі котли, а був уже кінець листопада, почало сніжити, а котли, щоби доправити в котельню, треба було на відстань 40 метрів переміщати через браму по дошках на катках із труб бетонними сходами, що вели в подвір'я, щоби по дошках затягнути нагору. Ширини сходів була тільки на 5 см більшою від котлів, а у верхній частині котли проходили впритик. Нам вдалося підключити до роботи ще трьох моїх колег. До другої години ночі того дня котли вже були в котельні. Через три дні Воробйов прислав газозварників, які розпочали роботи. Балони з киснем і метаном ми діставали у фірмі на вулиці Зеленій. Начальник фірми, що забезпечувала нас балонами з газом, коли дізнався, що ми споруджуємо балетну академію, розпорядився виділяти нам газ у балонах за пів ціни. А коли Воробйов передзвонив до нього, то кисень для газозварки давав безплатно. Двох майстрів, які майже місяць виконували роботи, ми повністю забезпечували харчуванням. Виконроб фірми Воробйова кожен третій день приїжджав контролювати хід робіт і розпоряджався, як і що робити майстрам. З десятків разів приїжджав і його шеф. За два дні до Різдва опалення запустили і два зали були готові до занять. Син почав займатися з вчителем, кращим викладачем Петербурзької школи Вичигджаніним.

Залишався ще один зал, де потрібно було закінчити ремонт і розпочати заняття і репетиції, який вимагав коштів. Фірма Воробйова, використавши 50 тисяч гривень на опалення, які виділив Гладій з позабюджетного фонду, додала ще 20 тисяч. Грошей на рахунку нашої творчої спілки «Прем'єра» не було. І коли ми з Олегом показали Гладію фотографії, що вже зроблено, він був вражений і пообіцяв з цього з фонду для завершення робіт виділити ще 50 тисяч гривень, доручивши цю справу керівнику фінансового відділу облдержадміністрації. Але той тягнув kota за хвіст, бо хотів отримати відкат, тому переконував Гладія почекати. Так тріснула допомога, бо ми з сином не погодилися на аферу з відкатом. Олег сказав, що

краще будемо робити своїми силами, ніж вліземо в незаконні оборудки.

Ще майже два роки ми робили роздягалки, душові, туалети, а паралельно вже відбувалися заняття і репетиції, поки що неофіційно. Якось я бетонував підлогу в душових, затримався до близько другої години ночі, бо майстер зранку мав класти плитку. Я так втомився, що отримав інсульт. Попив чаю і ліг відпочивати. Зранку мені стало ще гірше і я змушений був спиратися на стіну, щоб вийти у вестибюль, бо ночував тут же у кімнатці. По телефону викликав двоюрідного брата дружини і той відвіз мене у першу неврологію обласної лікарні швидкої допомоги, де в мене був знайомий лікар Саноцький. Його батько Євген також невропатолог, приходив на всі мітинги, які я ще донедавна проводив. По лікарні я йшов, тримаючись за стіну, почав тягнути ліву ногу. Лікар призначив мені лікування, порадив лежати. А так як я свого часу багато займався спортом (альпінізм, велоспорт) і багато працював, то мав натренований організм. Лікаря вдалося за місяць поставити мене на ноги без поганих наслідків. А ще через місяць я знову взявся за роботу в балетній академії. Крім цього я бував тільки в Страйкомі і в «Осиному гнізді», ще трохи займаючись громадською роботою.

Праця з доведення академії до глянцу, паралельно уроки балету, усе це тривало. Але щоб академія могла офіційно розпочати роботу як приватна структура, треба було оформити купу дозволів, різних документів, ліцензій з міністерства. Гладій знову ж пообіцяв у цьому допомогти.

Олег вирішив піти іншим шляхом. Коли наші роботи підходили до завершення, в інституті фізкультури відкривали кафедру хореографії і запросили Олега очолити її, сформувати викладацький склад. Ідея синові сподобалася і він майже погодився, пообіцяв подумати. Починалися зимові канікули і був час на обдумування. Якось Олег каже:

— Тату, в університеті, де я закінчив юрфак, є факультет культури. Ректором є Іван Олександрович Вакарчук, твій друг, зараз він міністр освіти. Як би його запросити, щоб він подивив-

ся, що ми тут зробили. Запропонуємо йому в університеті на факультеті культури, який уже нормально функціонує, відкрити кафедру хореографії. Вона би доповнила факультет культури.

Я побачив у цьому резон і пообіцяв вийти на міністра, хоч ще не знав, як це зробити. У друзів з обласної адміністрації я дістав номер мобільного телефону про всяк випадок. Хоч усвідомлював, що запрошувати міністра по телефону, це погана ідея. Подумав, що в кінці тижня поїду в Київ і там через двох своїх колег спробую вичислити Вакарчука. Але Господь допоміг справжнім чудом. У найближчу п'ятницю я пішов на вулицю Драгоманова у магазин сантехніки, щоб купити деякі дрібниці, такі як крани і вентиляційні решітки. Не встиг зайти в магазин, я побачив Вакарчука, який йшов по Драгоманова вниз зі своєї кафедри, що знаходилася на цій же вулиці. Я справді зрадів, бо він, побачивши мене, рушив до мене. Ми привіталися і я почав йому розповідати, що ми зробили в Будинку культури «Будівельник» і що мій син – випускник університету, заснував товариство «Премєра» і запрошує його оглянути базу майбутньої балетної академії, якій допомагає і М. Гладій, яка могла б улитися у факультет культури на умовах, які він запропонує. Я сказав, що головне, щоб він побачив, у яких умовах можуть займатися студенти, тим паче, що факультет культури університету не має хореографії, а інфіз уже вводить хореографію у навчальний процес, але не має кафедри культури. Я наголосив на тому, що він нічого не втрачає, коли огляне наші здобутки. Іван Олександрович задумався і погодився зайти наступного дня о другій годині. Ми попрощалися і я пішов в академію, щоб повідомити про це сина. Олег був приємно вражений і зразу ж узявся наводити марафет, протирати підлоги мокрими шматами. Хлопці витирали великі вікна вестибюля, прибирали кімнати, сходи і до вечора все блистіло. На входних сходах пофарбували дві скульптури ангелів у білосніжний колір. Замели подвір'я, сходи і чекали наступного дня. Рівно о 14 годині міністр Вакарчук разом із Богданом Козаком прийшли на наше подвір'я на вул. Стефаника, 16. За кілька днів до цього ми запустили опалення. Це було перед Різдвом. Ми всі пішли в

будинок, розповідаючи дорогою, як робилася надбудова великого залу завдяки П. Писарчуку, де ще треба було довершити внутрішні роботи. Оглянувши всі зали і роздягалки, гості були здивовані і захоплені побаченням. Б. Козак сказав міністру освіти, що таку працю треба пошанувати і на факультеті культури таки організувати кафедру хореографії.

Тоді Вакарчук сказав:

– Я думав, що Олег Михайлович тільки революціонер, а виявляється, що він трудяга і сина гарно виховав, який отримав у нас юридичну освіту і робить велику справу в культурі. Доведеться питання вирішувати.

Син провів гостей до виходу на вулицю, сказав, що планує зробити в майбутньому.

Олег Петрик із сином Олегом на подвір'ї балетної академії у Львові. 2008 р.

Вже у березні мій син отримав ліцензію на право формування кафедри, куди запросив кращих викладачів-хореографів. А так як у нього ще не було звання Народного артиста України, яке давало право на отримання посади професора хореографії і завідувача кафедри, то Олега підстраховував Федір Стригун.

І так спільними зусиллями небайдужих добрих людей була створена база для хореографічної кафедри університету.

У перший рік на навчання на кафедру хореографії у Львівський державний університет було надбано 30 студентів, дві групи. Одна група була набрана за спів-

бесідою після хореографічного училища і ще 20 чоловік здавали вступні екзамени. Так почала ставати на ноги вища школа танцю у Львові. Викладачам, які мали невисокі зарплати, син доплачував з особистого заробітку, який отримував як ведучий соліст балету в оперному театрі і як керівник кафедри. Він часто повторював: «Щоб зробити щось вартісне, створити добру театральну команду артистів-професіоналів не треба шкодувати ні часу, ні коштів. Цей принцип треба застосовувати у всіх сферах життя, не тільки у творчій, а й у виробничій, економічній, соціальній». За неповних десяти років, отримавши звання Народного артиста України, Олег зробить те, що не вдалося жодному театралу. Його студенти стануть викладачами балету і провідними артистами, зі студентів і випускників створить дві балетні трупи, що виступатимуть у Європі, Китаї, пропагуючи культуру нашої держави.

Початок відродження українських церков 1989 – 1990 роки

У Львові стрімко поширювався рух за легалізацію і відродження греко-католицької церкви, громадяни активно включилися в цей процес. Сприяли цьому і громадські організації УХДС (Українська християнська демократична спілка на чолі з Петром Січком), УГС, Рух, «Просвіта». Цим рухом скористався отець Ярема і в церкві Петра і Павла на вул. Личаківській у кінці серпня 1989 року проголосив вихід із московського патріархату і створення автокефальної церкви. До центру міста, на Клумбу, прибігли з десяток людей і повідомили мені, що у церкві йдуть сутички між мирянами. Я відіслав туди два десятки активістів, щоб узяли ситуацію під контроль, тим паче, що не було відомо причини інциденту. На Клумбу надходили суперечливі звістки. У кінці дня активісти, які розбороняли громадян і взяли під охорону церкву, повідомили, що отець Ярема проголосив вихід із московського патріархату. Ірина Калинець, яка прийшла на

Клумбу наступного дня, дуже схвально відізналася про те, що зробив отець Ярема, попросила мене сприяти охороні та порядку на території церкви.

У жовтні у Львові першою відійшла від московського патріархату і відновила статус греко-католицької Преображенська церква на вул. Краківській. Як це відбувалося. Десь за годину до обіду на Клумбу прибігло з десяток людей і повідомили, що в церкві відбулося протистояння між вір'янами і що там щось горить, що все в диму. Зібравши ще з десяток активістів, ми кинулися туди. Перше, що ми побачили, то групки наляканих людей на вулиці перед церквою і дим, що валив з дверей церкви. Я кинувся всередину і відчув запах сірчаної кислоти, вогню не було. З глибини церкви вийшов старенький, який ледве тримався на ногах. Побігли принести йому води. Він сказав, що якісь люди на підлогу церкви вилили якусь рідину з пляшки. Було зрозуміло, що розлили кислоту, а так як настил був із дощок, то задимів. Я зателефонував у штаб УГС до Марії Бочарської, щоби переказала Степану Хмарі, Степан у свою чергу розповів Іванові Гелю. Через хвилин 40 С. Хмара прибув у Преображенку. Гель появився на годину пізніше. За цей час я організував охорону церкви з клумбівських активістів з синьо-жовтими пов'язками на рукавах (Синюта Володимир, Хиляк Андріан, Хиляк Ігор, Собенко Богдан, Галапа Євген та інші). До приїзду С. Хмари мені вдалося з'ясувати, що отець Чухній відправив Службу Божу як завжди, дехто вже почав виходити на вулицю, коли отець оголосив, що церква переходить у греко-католицьку віру. В правій частині церкви почалася шарпанина, люди здійняли крик. Одна з жінок вийшла на середину церкви і почала з пляшки лити на підлогу кислоту. На руці, що тримала пляшку, була гумова рукавичка. Отже, хтось уже знав і підготувався до того, що отець буде оголошувати про вихід із московського патріархату. Відбувся витік інформації і московфіли зі злості придбали кислоту і організували провокацію.

За 15 хвилин до приходу Геля до церкви приїхали прокурор С. Крикливець і прокурор області Ізосімов. Ми вирішили їх не пускати в храм. Вийшов Хмара, який сказав пропустити

прокурорів, але попередив про те, щоб не заважали греко-католицькій громаді повернути собі храм. Прокурори зайшли всередину. Наша команда охороняла вхід до церкви. Прокурори вийшли опівночі. А Хмара і Гель залишилися в храмі до ранку. Наступного дня зранку до церкви прийшов Всеволод Іськів, щоб підбадьорити отця Чухнія, бо той був дуже наляканий тим, що сталося.

Ще кілька днів клумбівські активісти контролювали ситуацію. Наступної неділі відправа минула спокійно. Активісти Клумби слідували за порядком біля церкви. У понеділок у церкві чергував Всеволод Іськів, який розраджував переляканого отця Чухнія, давав йому ліки від серця.

Наступна церква, що перейшла у греко-католицьку віру, то була руднівська. Рухівці зібрали збори в Будинку культури селища Рудно і попередньо обговорили питання виходу своєї церкви з-під московського патріархату. Домовилися зі священником Шевчуком, який не заперечував, але й не давав твердої згоди протягом двох тижнів. Наступної неділі ввечері ми пішли до старшого братчика, який жив на колишній плебанії біля церкви, який добровільно виніс нам ключі від церкви. Ми запевнили його, що він і надалі залишиться в церковній двадцятці старшим. Одну неділю церква була зачинена, бо владика Володимир Стернюк не хотів, щоб у церкві далі правив отець Шевчук, мотивуючи тим, що у цього отця є два брати, які є заятими православними. Стернюк рекомендував тимчасово іншого священика, на що і громада селища, і наші рухівці дали згоду.

Наступною була церква у селищі Зимна Вода. Тоді селище ще називалося Водяне і тут також був нами створений рухівський осередок. Але за будь-якою порадою чи допомогою рухівці Водяного зверталися до руднівського осередку, що був створений на пів року раніше. До нас звернувся старший брат церкви Шарак з проханням розібратися в ситуації і допомогти вийти з-під московського патріархату. Поштовхом до цього послужила також аморальна поведінка священика Тишкуна, який почав будувати собі гараж на краю старої частини цвинтаря і

дав вказівку робітникам зібрати кістки і черепи із запущених могил, скидати їх у окремо викопану яму, присипати сміттям і землею прикопати.

Урочисте посвячення одного з перших монументів Борцям за волю України в с. Зимна Вода. Олег Петрик стоїть справа з документами. Осінь 1989 р.

Старший церковний брат Шарак із сином не витримали такої наруги і разом із частиною громади оголосили недовіру Тишкуну. Рухівські активісти Рудно і Водяного відреагували швидко: заблокували церкву, переставили замок і налагодили цілодобове чергування. Частина людей ще була за Тишкуна, але сталася така пригода. Дяк Тишкуна вночі з тильного боку

церкви вибив скло у вікні і заліз усередину, хоч був досить товстий, та викрав церковну касу, чашу і кадило. Коли люди наступного дня побачили вибиту шибу, то все збагнули. В міліцію не подавали, але тепер уся громада об'єдналася. Владика Стернюк призначив нового пастора. Через два тижні відбулася перша відправа греко-католицької церкви. Через якийсь час громадяни Водяного вирішили будувати ще один греко-католицький храм, бо селище велике і в час свят усі не вміщаються в малій церкві. До речі, ще з самого початку цю церкву відвідували більше 200 років як парохіяни Зимної Води, так і Рудно.

Наступною у греко-католицьку віру перейшла церква села Суховоля, де правив отець Коржинський, який був товаришем мого батька. В половині вересня руднівські рухівці ініціювали збори зі створення осередку в селі Суховоля, на яких на вимогу громади дав згоду керувати осередком син священика Коржинського. Коли я навідався до отця з пропозицією перейти в УГКЦ, він відповів, що в нього все готове, проведена робота з віруючими, залишилося тільки узгодити з владикою Стернюком. Я сказав, що це питання беру на себе. На початку листопада отець Коржинський перевів церкву в греко-католицьку віру. Владика Стернюк зразу ж дав згоду, бо особисто знався з Коржинським ще з часів псевдо собору, проведеного Костельником. Тоді він був ще дияконом. А правив отець Охримович. Щоби врятувати парохію у Вороцові, погодився перейти в православ'є.

У Вороцові, де перед тим правив отець Коржинський, склалася така ситуація. Осередок Руху тут складався з чотирьох активістів, які повірили новому священику, що він перейде в УГКЦ, але він їх обдував. Через три тижні після їхньої домовленості раптом проголосив козацьку церкву, створивши розкол і протистояння в громаді, що тривало майже рік, поки домовилися про по черговість відправ. Отак діяли промосковські попи, за принципом «чем хуже, тем лучше». Частина громади Вороцова хворіла москвофільством.

У кінці листопада в УГКЦ перейшла церква в селі Ямпіль, що біля Борщович. Активісти руднівського осередку Руху

і УГС спільно з кількома активістами села Лапаївка за домовленістю з колегами з Ямполья організували установчі збори Руху. Серйозного осередку там не вийшло. Іван Гриценяк, мій колега, не захотів очолювати осередок, іншої кандидатури не знайшлося. Зате збори села одноголосно вирішили перейти в УГКЦ. А так як старенький отець Тіменник, який проживав у Рудно, колись був пастором греко-католицької церкви, то звістку цю сприйняв радісно, але насторожено. Коли я наступного дня навідався в Рудно до нього додому, то він уже знав про рішення громади і пообіцяв у найближчу неділю виконати волю парохіян. Тут було все досить просто. З його донькою Марисею я вчився колись в одному класі, а з його двома синами, Антоном і Зеновієм, ми були колегами.

А після зборів у Ямполі ми, п'ятеро рухівців, мчали на горбатому «Запорожці» до владики Стернюка. Благо, що в мене був мегафон із сиреною і машини нам давали дорогу. Пам'ятаю лиця здивованих міліціонерів ДАІ, які, мабуть, уперше побачили «Запорожця» з сиреною, що обганяв усі машини, а за кермом сиділа жінка, а з вікна на вітрі тріпотів синьо-жовтий прапор.

Пам'ятаю, стояли біля готелю «Львів», владику Володимир Стернюк схвально відізвався про нашу роботу, сказав, що знається з отцем Тіменником віддавна і благословить його на цій парохії.

Громадські активісти виїжджали в село Любелю, де православні не давали згоди на почергову відправу, у Мшану, де також були проблеми, бо влада не хотіла віддавати церкву греко-католицькій громаді, хоч вона колись належала їй, вона збудувала цю церкву ще за часів Австрії. У Сокільниках, де створювався осередок Руху, також прийняли рішення про перехід церкви в греко-католицьку віру і рухівці, мої колеги, тому сприяли.

У кінці травня клумбівські активісти отримали інформацію від жителів Рясна-Руської, що їхня церква разом із громадою вирішили перейти в греко-католицьку віру. Вони планували перепоховати отця Навроцького чи Зарицького (точно зараз

не можу згадати), замордованого енкаведистами і запросили до себе активістів Руху з Рудно, Зимної Води і Львова, зокрема Клумби. В день перепоховання ми сформували колону з прапорами і церковними хоругвами в центрі Львова на Клумбі і пішли в Рясно-Руську пішки. Вийшли зі Львова о 9 годині, а близько 13 год. 20 хв. прибули на місце. Колону, яка цілу дорогу співала національних і церковних пісень, провадив я. Після молебну відбувся недовгий мітинг пам'яті замучених енкаведистами. Після цього близько 300 людей поїхали автобусами у Львів і зібралися на Клумбі. Так ще одна церква повернула на свою дорогу.

Забрання собору св. Юра з-під московського патріархату

Як я вже розповідав, у травні 1990 року обласною радою нового демократичного скликання було прийняте рішення про передачу собору св. Юра громаді УГКЦ. Час ішов, а рішення не виконувалося. Окремі групи активістів пробували вплинути на ситуацію, але марно. Чорновіл відтягував передачу, не бажаючи ризикувати і накликати на себе гнів Москви та Києва. Рух також не зважувався втручатися в релігійні справи. Гарячі активісти Клумби закликали штурмувати собор і вигнати москвофілів. Я переконував їх, що влада повинна вирішити цю проблему без насильства. Мене слухали, але наполягали на своєму. Невелика група на чолі з Кареліним пішли до собору, але були побиті «православними», повернулися з синцями. Один із клумбівських активістів Володимир Волинець, який як ведмежатник умів відкривати замки відібраних церков, часто дорікав мені і наполягав, що треба скоріше забрати собор. Ми час від часу почали ходити з ним у розвідку, придумували, як найпростіше здійснити наш намір. Заходили з боку цирку, бо з головного входу до собору все контролювали православні, гебісти та міліціонери. Було таких чотири розвідки. Ми думали, як варіант, узяти жердину довжиною 8 метрів, набити по обидва боки через кожні 40 см арматурних стержнів, у п'ятій ранку через браму від цирку пронести жердину, сперти її на

першу стіну, залізти на подіум церкви, підняти жердину, сперти об стіну церкви близько до відкритого вікна, по жердині залізти всередину, повитягати штирі, що фіксують двері до підлоги, відкрити внутрішні рекіші, і повернутися назад по жердині, як це робили карпатські опришки. А потім зібрати громаду, з тисячу чоловік, зайти на територію собору, відтіснити «православних», натиснути на двері і вони відкриються, бо не буде штирів, що фіксують двері до підлоги. Волинцю сподобалася ця ідея. Але втілити її було досить складно. Волинець продовжував наполягати чимскоріше забрати собор, говорив про ігнорування владою цієї проблеми, натякав на бездіяльність громадських організацій, Клумби, депутатів і особисто мою.

У цей час Рух готував акцію виїзду на святкування 500-річчя козацтва в Капуліївку. Я запевнив пана Володимира, що після святкувань обов'язково повернемося до теми собору св. Юра і щось зробимо. Він гарантував, якщо допустити його до дверей собору, то він їх відкриє.

Якось, у день приїзду зі святкування, 5 серпня, в неділю, я зустрів Василя Кубіва. Він сказав, що йому потрібно допомогти організувати людей на похід від пам'ятника Т.Г. Шевченкові до Янівського кладовища для вшанування пам'яті Січових Стрільців і розстріляних енкаведистами у 1939-1941 роках. Я погодився. Василь Кубів запланував похід на 12 серпня. На Спаса, 19 серпня, я планував підняти національний прапор над аеропортом, навіть домовився з рухівцями з осередку аеропорту.

5 серпня на Клумбі я побачив Володимира Волинця. Він сказав:

– Сьогодні була прекрасна нагода піти походом до собору Юра. А завтра їх буде ще менше, ніж нині.

Я відповів, що частина активних людей будуть на роботі, інша частина відпочиватимуть після поїздки в Капуліївку, найкраще це зробити на Спаса, коли буде багато людей. Зранку зберемо всіх разом і спробуємо забрати собор, а потім о другій годині буде посвята прапора в аеропорту. Ще й над аеропортом піднімемо наш прапор. Він сказав, що на Спаса собор вже

має бути наш. Я обіцяв подумати, бо має бути багатолюдний похід на Янівський цвинтар, це можна використати. Тільки спаси Боже комусь сказати, бо піде розголос і «православні» підготуються, стягнувши своїх людей із районів, а влада поставить кордони міліції. Він показав пальцем на губи, що буде мовчати.

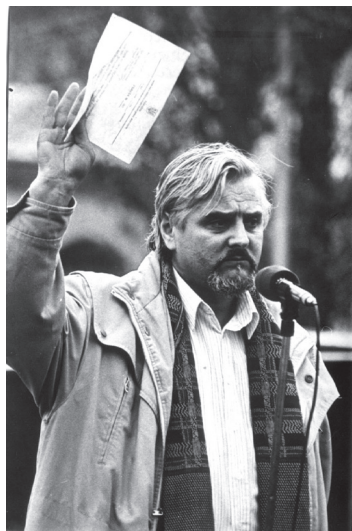
У четвер, 9 серпня, від активістів Руху аеропорту прийшло повідомлення, що вони біля будівлі аеропорту встановили щоглу, на якій 12 серпня будуть піднімати прапор, бо на верх будинку ніхто не залізе, вежа в аварійному стані і може посипатися. Вже домовлено зі священниками, які будуть відправляти і посвячувати прапор об 11 годині. Це міняло всі мої плани. Прапор над аеропортом треба піднімати не на Спаса, а 12 серпня.

У суботу, 11 серпня, на Клумбу надійшла звістка, що громада з вул. Симоненка вибрала місце під будівництво церкви, де встановила хрест, і хоче 12 серпня посвятити це місце і перший камінь, закладений у будівництво. Громада просила активістів Клумби, інші громадські організації взяти участь у цій посвяті.

Я подумав, що вийшло би непогано, якщо від пам'ятника Т.Г.Шевченку повести три колони – на Янівський цвинтар, в аеропорт та на вул. Симоненка, а потім на певну годину по домовленості звести ці колони до собору св. Юра. Головне, щоб про це завчасно не довідалася влада.

3 суботи на неділю мені не спалося, продумував можливі варіанти того, як відкрити собор, а якщо не вдасться, то влада довідається і нажене міліції та кагебістів...

12 серпня я взяв свій мегафон і вийшов з дому на вул. Миру, 47а о

Олег Петрик на одному з мітингів у руці підняв Постанову обласної ради про передачу собору св. Юра греко-католицькій громаді Львова. Кінець травня 1990 р.

восьмій ранку, почимчикував вулицею Карпінського до собору Юра, оглянув ситуацію зі скверу, щоб не наполохати «православних» мегафоном, до того ж багато з них знали мене в лице. І на вулиці, і на подвір'ї собору було спокійно. Через якусь хвилю обсервування (спостереження) я подався через парк Костюшка (Івана Франка) до центру. На Клумбі був о 8 год. 30 хв. Сюди підтягувалися люди, поки що небагато, в основному наші активісти, в більшості політв'язні і репресовані. Тоді я пішов на вул. Сербську, 3, у майстерню художника Крисевича, щоб узяти запасні батарейки до мегафону, бо після Капуліївки старі могли скоро вичерпатися. Коли повернувся на Клумбу, людей уже було багато, стікалися потоком. Я побачив Василя Кубіва, який попросив допомогти йому сформувати колону і вести її на Янівське кладовище. Я відповів, що колону сформую, але далі маю інше завдання. Люди питали, хто поведе колону на вул. Симоненка. Я побачив Ігора Калинця, який зголосився вести колону на посвячення першого каменя під будівництво церкви і хреста. Ігор попросив мегафон. Я сказав, що колону сформую, але мегафон буде мені потрібен в аеропорту. Я провів колону в бік університету, порадив Калинцю повернути у бік головної пошти і вулицею Дорошенка вийти до вулиці Миру (тепер Бандери). Я відвів Ігора вбік від колони і розповів йому, що сьогодні спробуємо відібрати собор Юра. Він здивовано глянув на мене і перепитав: «Як сьогодні?». Я сказав Ігору, що саме нині, бо буде багато людей.

— Колону, яку ти очолюєш, потрібно привести на площу перед собором Юра рівно о 15 год. 30 хв. Ні хвилиною скоріше або пізніше, рівно.

Ігор сказав, що зрозумів, підкликав одного з прапоросців і запитав, котра година, бо свого годинника не мав, той відповів, що за 20 десята. Я поглянув на свій годинник, якого не носив, а взяв тільки сьогодні, також була за 20 десята. В той час Василь Кубів сам пробував сформувати колону, чекав на мою допомогу. Я підійшов до Кубіва, також уточнив годину. Через мегафон попросив тих, хто піде зі мною в аеропорт, збиратися окремо і чекати на мене. За командою «Кроком руш!»

колона пішла в бік Янівського кладовища. Я пішов з колоною, попросив Кубіва біля обласного управління міліції повернути на вул. Городоцьку вулицею Менцинського і щоб привів свою колону до собору Юра рівно о 15 год. 30 хв., будемо пробувати відібрати його для греко-католиків. Кубів аж засвітився з радості. Я попросив нікому нічого не казати і не оголошувати, а тихо привести колону. Він сказав, що зрозумів і зробить, як домовилися. Ігора я теж попросив нікому нічого не говорити, тримати в таємниці. Повернувшись на Клумбу, зібрав людей і ми пішли на тролейбус № 9. Невдовзі приїхали, як на замовлення, два тролейбуси, ми їх заповнили. Нас було близько 50 чоловік. Через 40-50 хвилин ми були в аеропорту, де нас зустріли колеги з осередку Руху аеропорту. Вони поралися біля щогли, на якій уже був прикріплений прапор, готовий до підняття. Неподалік одягали ризи священики. Людей було близько 300 чоловік. В аеропорту йшов ремонт фасаду і над входом стояло риштування. Я пригледів, як по риштуванню можна залізти на дах, а звідти – на терасу з поручнями на головній башті будинку. Коли священики посвятили національні прапори, в тому числі і той, який ми тримали розгорнутим з колегою Стахом. Я згорнув його і запхав на груди під сорочку, поліз на риштування і закріпив стяг над дахом. Прапор затріпотів на вітрі. Спустившись униз, попросив священика скоротити відправу, щоб швидше підняти прапор на щоглі перед будинком аеропорту, бо є ще одна дуже важлива справа. Священник підійшов до щогли, ще раз окропив полотнище і подав знак, щоб піднімали. Прапор поповз угору. Люди заспівали Гимн України. Продовжилася відправа.

Було 20 хвилин по другій, коли ми знову сідали в тролейбус. Частина людей залишилася чекати наступного. Ми вийшли біля політехніки, побігли вулицею Невського до собору Юра. Коли прибігли на площу перед собором, то побачили наступне: нижня брама перекрита чотирма шеренгами міліції. З двох автобусів, що привезли підмогу, попід стіну проштовхувалися ще міліціонери. Люди, яких привів Ігор Калинець, сперечалися з ними. Ігор привів свою колону на 15 хвилин раніше домовле-

ного часу і тим зворохобив ментів. В Ігора не було досить сил для штурму брами, тому він мало не зірвав акцію із забрання собору греко-католиками.

Міліціонери, які підходили, підсилювали охорону нижньої брами. Інші менти формували шеренги біля верхньої брами, відганяючи в подвір'я «православних», які стояли за першою шеренгою міліціонерів на нижній брамі. Ментів було близько 200 і вони були готові чинити нам опір. На щастя, підійшла колона, яку привів Василь Кубів із Янівського кладовища. У цій колоні було більше активістів Клумби, ніж у тій, яку привів

Ігор, де були переважно жінки. Колона Кубіва з чоловіків обійшла людей Калинця і вийшла до нижньої брами, до кордону міліціонерів. Мені з мегафоном у руках довелося проштовхуватися до передніх рядів. Люди натискали на шеренги міліціонерів на нижній брамі. Менти не дуже впиралися, бо після чергового поштовху маси народу, вони розсипалися, як коралі, коли рветься нитка. Якийсь мент навіть упав під натиском. Слава Богу, нікого не затоптали. Люди побігли вгору, до другої брами. Верхня шеренга міліціонерів також розсипалася. «Православні» дремували в кінець подвір'я

12 серпня 1990 року в аеропорту
О. Петрик уперше підняв наш прапор.

з боку цирку. Перелякані, збилися в купку. Наші активістами побігли з обох боків сходами до центральних дверей собору, спробували натиснути на них. Та вони не піддалися. Кількість атакуючих стрімко зростала. Частина з них почала налягати на праві входні двері і після чергового поштовху вони відчинилися. Люди забігли всередину. Ми з Кубівим пробралися до входу. Волинець прибіг одним із перших, бо думав, що двері доведеться відмикати. Треба було виводити людей із храму, яких забігло сюди близько 50. Я пояснив людям, що створена інвентаризаційна комісія з депутатів обласної і міської рад та представників громади, які мають зайти першими і зафіксувати документально матеріальні речі, стан храму. Люди почали вимагати, щоб швидше прийшли члени цієї комісії і описали все, склали протокол. Зрозумівши, що тяжко буде вивести людей із храму, я почав переконувати, що в комісії 16 чоловік, зібрати їх усіх сьогодні не вдасться. Тому зберемо їх на завтра. Люди послухали і помалу почали виходити на подвір'я. Ми замкнули двері і приклеїли два образки до двох дверних стулок, таким чином їх опломбувавши.

Тепер можна було спокійно проаналізувати подію. Ігор Калинець повів у колоні від Клумби на посвяту місця під церкву близько 800 чоловік, а привів до собору близько 400, в основному жінок. Частина людей розійшлася після посвяти. Але Ігор привів колону раніше домовленого часу і перед брамою завів суперечку з міліцією. Поки сперечалися, міліція встигла підтягнути ще три автобуси ментів. Добре, що підійшов В. Кубів з колоною. В колоні Кубіва, коли йшли з центру, було більше тисячі людей, а з Янівського цвинтаря він привів близько трьох тисяч, бо багато людей були на цвинтарі з самого ранку. При підході до собору Юра люди, яких вів В. Кубів, і де було багато клумбівських активістів, перевірених у масових заходах і штурмах міліції, потіснили людей Калинця, де було в основному жіноцтво, вийшли перед кордон міліціонерів на нижній брамі й одразу ж пішли на штурм, не чекаючи команди, і таки розкидали міліціонерів, побігли вгору, де на другій брамі міліція перед ними просто розступилася. Активісти, які прибули з ае-

ропорту, підійшли з боку музею Новаківського і також вплилися в штурмову групу. Так без жертв ми відібрали собор святого Юра для греко-католиків. Чому при натискові людей не піддалися центральні двері? Тому що штирі в підлозі там були міцні і сильно втиснуті, а зсередини на рекіші висіла колодка. Що відбувалося далі? «Православні» втекли з подвір'я і зібралися біля «проблемного» корпусу політехніки, деє близько 60 чоловік, кричали, мовляв, Сталін нам дав церкву і створив Україну в союзі братніх народів. Я просив наших радикальних активістів, які хотіли дати їм шпрайсу, не чіпати їх, доки вони самі не полізуть у сутичку.

Через якусь годину до собору Юра примчав службовою машиною В'ячеслав Чорновіл, вибіг по східцях нагору, перед вхідні двері, і з балюстради почав кричати, надриваючи голосові зв'язки. Я підійшов до нього з мегафоном, дав йому мікрофон для виступу. Він продовжував кричати до людей, що вчинили самоуправство, порушили закон і домовленості і таке інше. Люди зі здивуванням слухали, адже вони сподівалися на підтримку влади, а тут на тобі, Чорновіл виступає за московських попів і москвофілів. Люди почали освістувати виступаючого, тупотіти ногами. Чорновіл замовк, віддав мені мегафон, пригрозивши, що зі мною будуть розбиратися правоохоронці і депутатська комісія. Я сказав, що замість подякувати, що я дав вам мегафон і тримав його для вашої зручності, почув погрози. Чорновіл був блідий, як стіна, і мало не впав з переляку за те, що відбулося. Я попросив хлопців принести води. Хтось мав у термосі холодну воду з цитриною. Дали напитися пану В'ячеславу, хлопці підтримували його. Раптом Чорновіл шарпнувся, подякував за воду і побіг сходами вниз. Услід я сказав йому, що люди виконали рішення сесії обласної ради, що було прийняте ще у травні. І це мала б зробити влада, але зволікала.

Після відходу Чорновола, я оголосив, що для охорони собору від «православних» потрібно налагодити цілодобове чергування до 19 серпня, свята Спаса, позмінно. А 13 серпня будемо чекати на інвентаризаційну комісію. На ніч залишилося

18 клумбівських бійців. Собор охороняли до Спаса, до першої відправи владикою Стернюком.

Комісія в понеділок не зібралася. З неділі на понеділок уночі було відносно спокійно, але один раз «православні» пробували прорватися на подвір'я собору, але тепер міліція стояла проти них, як ще зранку стояла проти нас. Ми підпирали кордон міліції з боку подвір'я. «Православних» було чоловік двадцять. Наступної ночі їх зібралося більше, до 80, але знову отримали відсіч. Тричі вони пробували штурмувати кордон міліції на нижній брамі, але ми також підтягнули своїх і втримали браму без потасовки. У вівторок інвентеризаційна комісія у складі 16 чоловік знову не зібралася, прийшло тільки п'ятеро чоловік. З управління культури області, яким керував Михайло Косів, ніхто не з'явився. Як потім з'ясувалося, через вказівку Чорновола. З міського управління культури прийшов Всеволод Іськів, який на третій день, у середу, очолив цю комісію. В комісії візьмуть участь 11 членів, решту поставлять свої підписи постфактум, не будучи присутніми в соборі, в тому числі і Калинець Ігор.

Через півтора тижня міліція відкрила проти мене адміністративне провадження, а через тиждень закрила його. Сесія обласної ради мої дії і дії громади підтримала і не дала Чорноволу позбавити мене мандату.

З середи по неділю включно проходив всесвітній форум лікарів-українців. Частина депутатів області, в тому числі Білинський, Скочій, Орач, пропадатимуть там, і не лікарі також, може хто кине якийсь долар жебракам. В останній день була велика забава у готелі «Супутник», де є і ресторан.

У четвер я дав команду розмонтувати гострі пруті огорожі настилу біля Юра, де «православні» відправляли свої служби. Почувши дзенькання металевих решіток, «православні» спробували прорватися на подвір'я собору, бо міліція вже розслабилася, тому довелося наводити лад силами клумбівських активістів, які відбили останню спробу штурму. Митрополичі палати ще залишалися в руках москвофілів. З четверга на п'ятницю, після цілодобового чергування, я ледь тримався на

ногах, тому вирішив хоч трохи поспати вдома. Жив я недалеко, на вулиці Бандери, 47а. Тільки помився, а була вже 1 год. 30 хв., як почув дзвінок. Я одягнувся і вийшов на сходову клітку, побачив отця Степана Гриньківа, декана церкви зі Щирця, який запропонував мені піти з ним до машини, бо там чекає Юрко Шухевич. Я пішов, сів у легкову машину «Жигуль», привітався з паном Юрієм, побачив у машині, крім водія, двох «красунь», які «опікувалися» колишнім політв'язнем. В ультимативній формі пан Юрій заявив:

– Беремо ще кількох людей і підемо візьмемо штурмом Митрополичі палати.

Я подумав, що ого, який героїчний випад, але результат буде нульовий. Я знав, що марна справа переконувати пана Юрія, що вночі цього не варто робити. Я запитав, хто бере на себе відповідальність, якщо справа зірветься. Запанувала мовчанка. Тоді задав друге запитання: «Хто буде керувати штурмом?». Знову мовчання. Я сказав, що керувати не буду. Мовчанка. Тоді я запропонував вирішити це питання з допомогою голосування у машині, але кубіти і водій у голосуванні участі не беруть. Водій погодився, але Олена і Роксолана запротестували. Я пояснив: «Ми почнемо штурм уночі. А хто знає, на які запори зачинені двері? Розіб'ємо вікна з решітками? А вони всередині влаштують маленьку пожежу. Хто повірить, що це зробили не ми? А тепер голосуємо всі, крім водія».

Отець Гриньків і дві кубіти зразу ж утрималися. Шухевич проголосував за штурм. Я проголосував проти, подякував за увагу, вийшов із машини і пішов відсипатися, бо о шостій треба бути коло собору. Забрати митрополичі палати не становило великої проблеми, але ж не вночі. Через три тижні православні самі залишать палати, коли після великої відправи на Спаса ми організуємо цілодобову блокаду палат, щоб ніхто туди не зайшов, але виходити дозволили. Продукти у них закінчувалися, зв'язку не було. Тоді вони погодилися перейти в церкву на вул. Щербакова. І коли «православні» покинули митрополичі палати і туди увійшли люди з інвентаризаційної комісії, кілька депутатів міськради і наших активістів з Клумби, то винес-

ли звідти купу сміття і більше ста пляшок з-під дорогих вин і коньяків «Наполеон», «Хенесі» та інших і виставили на подвір'ї під стіною палат на огляд громади, щоб люди могли побачити «релігійну» діяльність «православних».

19 серпня, на Спаса, була перша відправа греко-католиків у соборі св. Юра з 1946 року. Прийшло близько ста тисяч люду, а може і більше. Відправу вів владика Володимир Стернюк. Щоб люди, які йшли потоком, не подушилися, не затоптали когось на площі перед нижньою брамою, з Варти Руху та активістів Клумби було сформоване кільце в чотири ряди, що давало змогу регулювати потік людей. Хлопці ледве втримувалися, щоб не бути зметеними потоком. Сформоване мною кільце могло звужуватися або розширюватися, регулюючи людський потік. Добре було й те, що озвучення відправи вивели на площу. Стоячи всередині кільця мені через мегафон доводилося просити людей не спішити і не напірати на тих, хто проходить у подвір'я, не зносити з місця регулювальників, щоб не трапилася біда. Люди досить чемно себе поводити.

За три дні до відправи Володимир Волинець пробував відкрити колодку на центральних дверях, що висіла зсередини, але нічого не вийшло. Колодка, яку треба було відкривати двостороннім ключем, ніяк не піддавалася, довелося її зламати з допомогою шматка арматури. Жартома я сказав пану Володимиру, що кращої відмички, ніж лом я не знаю. Він розсміявся. Ми навісили зламаний замок на двері зсередини і вийшли до людей, які охороняли двері з правого боку. В акції відібрання собору брала участь маса людей, але мені найбільше пам'ятаються Василь Кубів, Ігор Калинець, Іван Колаєць, його брат Андрій Колаєць, син Івана Колайця Богдан, Володимир Синюта, Андріан Хиляк, його батько Ігор Хиляк, пан Стах на псевдо Лисий, Степан Вискіль, Володимир Волинець, Олена Конашевич, Анна Мороз, Євген Галапа, Іван Скорняк.

Нашою людиною, яка в цей день, 12 серпня 1990 року, повела себе вкрай негативно, був Орест Карелін. Про цього активіста Клумби в мене було двояке враження. З одного боку він брав участь у багатьох подіях і акціях, його дружина Натал-

ка шила прапори, які він одним із перших розповсюджував їх і безплатно, і за гроші, бо в той час то був його єдиний заробіток. На Клумбі він встановив першу 3-метрову щоглу з труби для прапора, яку гебісти двічі ламали, зігнувши аж до землі. З іншого боку за ним тягнувся шлейф негативних вчинків.

Весною 1989 року Карелін підставив під удар гебістів Богдана Гориня, який у той час працював у Львівській картинній галереї. Зі слів Б. Гориня, на проводі УГС прозвучала інформація, що Орест пошив десять блакитно-жовтих прапорів і гебісти якимсь чином про це довідалися і провели в Кареліна обшук, склали протокол, вилучили заборонену атрибутику. Тоді Карелін сказав, що то Богдан Горинь наказав пошити прапори. За це Богдана тягали на допит. Тому Б. Горинь категорично відмовився прийняти Ореста в УГС. Або випадок із підняттям національного прапора над міською радою 3 квітня 1990 року, коли Карелін намагався підняти прапор сам, без рішення депутатів міськради першого демократичного скликання, те саме пробував зробити 24 липня 1990 року у Києві на Хрещатику, закріплюючи прапор на щоглу міської ради. І ось 12 серпня 1990 року Карелін йшов у колоні Василя Кубіва. Знаючи його як людину непередбачувану, я попросив його жодного самоуправства не вчиняти, слухати команди Кубіва. Орест кивнув головою і промовив, що зрозумів. Все йшло нормально аж до того часу, коли ми вже забрали собор і приклеїли на двері два образки як пломби і погодилися на тому, що першою в собор має зайти інвентаризаційна комісія. Орест крутився біля дверей і біля столу, який поставили перед дверима на той випадок, якщо хтось зі священиків, які були з нами, захоче відправити Службу Божу. І раптом Карелін зірвав образки, забіг у храм і зник з очей. На моє прохання вийти він не відзивався, думаю нишпорив там, щось шукаючи, а також спускався у крипту, де поховані останки Андрея Шептицького. Десь за хвилин 20 він стрімголов вилетів із собору і помчав сходами вниз, до грудей під сорочкою щось притискав. На наші вигуки зупинитися він не реагував. Отаку гебістську штуку утнув. Були ще випадки, які варто описати окремо.

Мабуть, Карелін увійшов у довіру громади з подачі спецслужб, а потім робив пакості за вказівкою спецслужб, які ставили йому конкретні завдання. Багато активістів вважали його провокатором і це підтвердилося пізніше, коли він збирав перші прапори, ніби щоби передати музею визвольних змагань, але їх присвоїв, збрехавши людям.

Ігор Калинець у своїй книжці розповідає, що це він організував відібрання собору святого Юра. Як бачите, це неправда. Якщо було би так, як він пише, тоді чому не його, а Олега Петрика розглядали на сесії обласної ради 27 серпня за дії з відібрання собору Юра. Хіба ж менти і кагебе не доповіли Чорноволу, хто це організував? То за що ж тоді Ірина та Ігор Калинці 17 серпня, перед святом Спаса, прийшовши на подвір'я собору, подарували мені білу фірмову сорочку, тільки з магазину, невже за те, щоб я мовчав, коли Ігор захоче поставити цю справу собі в заслугу? І ще цікавий момент. Калинці переконали владику В. Стернюка, що то Ігор організував відібрання собору Юра від московського патріархату і ще довго паслися у владики, зі слів монахині, яка тоді доглядала за Стернюком. Цікаво ще одне. На сесії 27 серпня з подачі Чорновола розглядали мої дії з відібрання собору Юра, Ігор тоді сидів тихо, як води в рот набрав. На мій захист виступили Павло Скочій, Бабій Марія, Драк Микола, Вітович Олег, Ворона Олесь і навіть Гель Іван від президії. У своїй книзі пан Ігор Калинець навіть не може згадати дату відібрання собору Юра і замість 12 серпня, пише 13 серпня, хоча перед виходом своєї книжки Ігор телефонував мені і уточняв, коли відбирали собор Юра, сперечався зі мною, що то було на Зелені свята, а я йому сказав, що то було за тиждень до свята Спаса. Ніколи не думав, що Калинець на таке здатен. Адже це я провів його в депутати по селищу Рудно, відступивши йому свій округ, опрацьований руднівськими осередками Руху і УГС, а сам перейшов на 152-ий округ у селище Зимна Вода Пустомитівського району.

Хроніка подій 1990-1995 років

Багато хто з представників громадських організацій, політичних партій, колишніх депутатів до сьогодні не знають, що творили при владі троє перших осіб – В'ячеслав Чорновіл, Іван Гель, Микола Горинь, як і чому вони перетворювали львівський «П'ємонт» у «болото». Саме так назвав одного разу львівську громаду Микола Горинь, яка пікетувала його, коли сидів у двох кріслах одразу і коли О. Баганець дав команду дорозслідувати справу дітей, тоді Микола Горинь узяв на себе ще й повноваження прокурора. Вчиняючи тиск на прокуратуру, він зібрав сесію обласної ради, щоб висловити недовіру прокуророві та усунути його з посади, а на його місце поставити того, хто буде виконувати його вказівки.

Свого часу ця владна трійця добилася призначення прокурором Зеновія Котика, який змушений був розгрібати їхнє лайно, підставляючись під осуд громади. Вони намагалися використовувати його в своїх шкурних інтересах. Усунувши начальника УВС області Шабаєва, вони проштовхнули на цю посаду І. Мотринця. Як стверджувала В.Д. Лясковська, Шабаєва усунули, бо не догоджав особисто Чорноволу, Миколі Гориню і Гелю, а не з тої причини, яку вони озвучували на сесії, ніби він підтримував ГКЧП, що було цілковитою брехнею. Віра Лясковська говорила мені:

– Олеже, Шабаєв поводив себе як справжній український офіцер, найлояльніший до нашої влади, на відміну від начальника КГБ і начальника ПрикВО Скокова. Того дня, коли стався кремлівський переворот, я спілкувалася з Шабаєвим кілька разів і не почула від нього жодного натяку на підтримку ГКЧП. Він вважав, що досить використовувати міліцію у політичних іграх, що міліція не піде проти народу, я вас запевняю.

Такі ж слова я чув тоді від Шабаєва особисто в кабінеті Давимуки, коли ми там спонтанно зібралися і розмовляли про ГКЧП. Це підтверджував і депутат Степан Хмара, який спілкувався з Шабаєвим на другий день після перевороту.

Так ось, привели до влади Мотринця. Пізніше я з'ясував, що до Чорновола з цим питанням десь у коридорах ВРУ звертався Дурдинець, щоб посаду начальника УВС області віддали полковнику Мотринцю, пообіцяв, що в найближчий час проб'є через Кравченка йому звання генерала. Так незабаром і сталося. Чим не мафія, адже відомо було, що Мотринцю носить данину весь бандитський кагал, починаючи від найкрутіших у той час Завіні та Артура. Доляри передавалися через посередників, хоч вони зустрічалися і спілкувалися особисто, тому я думаю, що Іван брав гроші й сам. Ця інформація від одного з посередників була скинута П. Барнацькому. А мені про це сказав у одній випадковій розмові на хуторі Солуки міліціонер Єфіменко, який також доставляв гроші Івану. На хуторі Солуки загін Єфіменка затримував М. Боровця, коли того звинувачували у вербуванні робітників на збір урожаю в Казахстані і торгівлю ними. Єфіменко тоді керував підрозділом під назвою «Захоплення».

Воно і не дивно, що перед другим терміном балотування Л.Кучми на посаду Президента, коли той заявляв під час виборчої кампанії, що першочерговим його завданням буде боротьба з корупцією, бандитизмом, зрощенням кримінального світу з правоохоронною системою, бандита Завіню прибрали свої силовіки, типу Мотринця, бо надто багато Завінський міг розповісти у випадку його арешту. Всі найбільші здирництва контролював Мотринець. Як стверджував Петро Писарчук, за замахом на його життя також стояв Мотринець. Іван Михайлович був у курсі замаху, а може й замовником.

Але повернемося на кілька років назад, до початку служби Мотринця на посаді очільника УВС області. Він дуже швидко отримав звання генерала за підтримки обласної влади. Так почалися його «подвиги». У 1992 році, коли Чорновіл узурпував керівництво у фракції Руху, що була утворена депутатами обласної ради, і перестав рахуватися будь з ким як на сесіях облради, так і в політичному житті Львівщини, багато хто задавався запитанням, чому саме Львівщина стала політичною колыскою Чорновола, а не Кіровоградщина, Черкащина,

Полтавщина, Київщина або будь-який інший регіон. Хто «подавав» Львівщині Чорновола? Такі скерування на роботу в Галичину журналістів, юристів, військових керівників, чиновників були під абсолютним контролем вищого керівництва у Києві і Москві і чітко перевірялися КГБ. Саме тому Чорновіл був скерований на українську Львівщину, а не кудись в інше місце, саме на львівське телебачення, у відділ ідеології. Питання це дуже цікаве і делікатне. Львівщина пізніше мовчки проковтнула задекларований ним «Федеративний устрій в Україні», про який він трубів на різних зустрічах, мітингах і навіть на так званій Галицькій Асамблеї, а також, що важливо, на телебаченні.

У 2004 році на з'їзді антиукраїнських сил у Сєвєродонецьку товариш Кушнарьов відкрито закликав утворювати Сєвєродонецьку республіку, цитуючи пана В. Чорновола. То як, ковтнули ви цю «пігулку», панове галичани? Львівські інтелігенти, які полюбляли називати себе елітою, не враховують, що еліта означає з арамейської чи грецької «божественна».

Правда ж, добре попрацювала московсько-гебістська машина, щоб всучити вам «троянського коня»? Щоб керувати людиною, лідером, політиком, не обов'язково його примушувати, нагинати, товкти головою в стіну чи затискати пальці в двері. Ще з часів царської охоранки імперські інституції розробляли десятки різних методів впливу, крім терору і насильства, які постійно фігурували в більшовицькому арсеналі. Крім убивств Ребета, Коновальця, Бандери та інших українських провідників, а для них «врагов отечества», існували так звані «не ізошрьонніє методи», такі як шантаж, підкуп, психологічний тиск на індивіда, вивчення і застосування його слабинок, збочень, параноїдальних зсувів психіки. Недаремно багато високопосадових агентів-стукачів були педерастами. Один із новочасних методів – психотропна і психотронна обробка індивідуума. Досить обраного лідера оточити певним колом осіб, створити благодатне середовище для впливу на нього, і він ваш. А коли Мавр зробить свою справу, він уже буде не потрібен, Мавр може піти. Думаю, що так зробили з нашим лідером Чорноволем, на що вказують безліч фактів, якщо їх співставити і проа-

налізувати, як це робив Дарій Футорський, а також ваш покірний слуга Олег Петрик чи Всеволод Іськів.

Окрім декларації федеративного устрою України на Галицькій Асамблеї і постійного таврування «націоналістичного» Руху, який вони називали «мотлохом історії» і що ОУН-УПА не можна визнавати воюючою стороною, Чорновіл виступив на Всесвітньому форумі українців у Києві, коли його вів Михайло Горинь, розваливши Рух, створивши з масштабного блоку вузьку партійку у своїх інтересах. Постійне обзивання люмпеном, маргіналами, інтегральними націоналістами і фашистами радикальніших активістів, які сповідували і підтримували націоналістичну ідею, постійне лобіювання від імені фракції Руху у Верховній Раді України вільної економічної зони Одеси за аванс в один мільйон доларів, в якій була зацікавлена як імперська московська влада, так і мафія, використовуючи одеських виродків Гурвіца, Броцького, Боделана та інших, щоб правити бал поза інтересами держави.

Згадаймо останні сесії ВР на початку осені 1993 року, коли голова Плющ чотири рази ставив на голосування питання В.Чорновола, замовниками якого були одеські мафіозні клани, типу Кудюкіна, які вже розпродували флот, але воно жодного разу не проходило. Безперервне лобіювання від імені фракції Руху вільної економічної зони за аванс в один мільйон доларів США. І нарешті вбивство М. Бойчишина, призначення Удовенка, який за Союзу керував зовнішніми розвідками і був одним із шанованих кремлівських посіпак, московського агента Лавриновича та інших, а на посадах Львівської облради помічниками Чорновола були такі одіозні службовці КГБ як Петя Лелик, Скоблянко, інформаційною сучкою - Ганна Стеців-Герман, яку Чорновіл благословив спочатку в УНвіс, а потім у Гельсінкську спілку, яку тим же УНвісом розколов, потім на радіо «Свобода». І це тільки квіточки.

П.С. З певних неофіційних джерел, як називалася закрита службова інформація, за вільну економічну зону в Одесі виступала мафія, що складалася в основному з жидків, яка виділила на розвиток партії «Рух» один мільйон доларів, які

розподіляв Михайло Бойчишин за вказівкою В.Чорновола. Михайло був головою секретаріату, правою рукою В'ячеслава в партії. Господарські і фінансові питання замикалися на Михайлові. Імовірно тому його прибрали першим. У випадку вирішення питання з вільною економічною зоною надходження в фонд партії «Рух» мали зрости до трьох мільйонів. Думаю, що одеська мафія тут не була головним гравцем. Голова цієї гідри, без сумніву, була в Москві, інтереси одеської мафії збіглися з інтересами ФСБ і відповідно їхніми жертвами стали спочатку Бойчишин, а потім і Чорновіл. Прибравши нахабно Михайла, вони дали зрозуміти Чорноволу, хто в партії господар. Тому наступним керівником став Удовенко, який, до речі, їхав в ескорті Чорновола з Кіровограду і за якийсь час до аварії пересів із машини В'ячеслава в свою машину, а його водій зберігав необхідну дистанцію, щоб також не потрапити у підготовлену заздалегідь пастку. Досліджуючи цю трагедію, спілкуючись з певним колом людей, з Михайлом Бойчишином за 2-3 місяці до його знищення, я прийшов до висновку, що, як собі постелиш, так і будеш спати, як говорили наші діди.

До речі, у квітні 1997 чи 1998 року я випадково зустрів Чорновола біля обласної ради. Він вийшов із приміщення разом із черговим міліціонером, який, прощаючись, віддав йому честь. Уже сідаючи в машину, Чорновіл побачив мене і зупинився. Я підійшов і привітався з ним, хоча, думаю, в нього не було особливого бажання розмовляти зі мною. Щось муляло і мене, але я пересилив себе. Він дивився на мене ніби з докором, думками був десь далеко. Я чомусь сказав йому: «Пане В'ячеславе, будьте обережні, бо ті, які усунули Бойчишина, можуть полювати і на вас. Він відповів: «Олеже, я вже до цього звик». Чорновіл поїхав, а мені стало якось маркотно, неспокійно на душі.

Якось один із моїх знайомих сказав, що збирає матеріали для книжки про роботу демократичної влади першого скликання, депутатів обласного рівня, інших служб при цій владі і запропонував й мені щось написати, проаналізувати тогочасну боротьбу. Я подумав, що варто було би висвітлити як позитив-

ні, так і негативні моменти тогочасного керівництва регіоном. Мій співрозмовник, знаючи мою принципову позицію і завзятість, ніби вгадав мою думку, промовив:

– Але нічого негативного про цей період не бажано писати.

Тоді я здогадався, що це має бути за туфта і спитав, хто буде фінансувати видання. Він відповів, що наш колега Степан Антонович Давимука. Я подякував і відмовився. Ще раз запитав, чи їх треба хвалити, чи можна сказати про розвалені і вкрадені в народі підприємства, колгоспи, за пустирі необробленої землі, за цькування тих, хто в чомусь із ними не погоджувався. Я хотів, щоб вони працювали на Україну, на громаду, а не на свої марнославні амбіції і шкурні інтереси. І врешті решт вони зрадили національну ідею.

Знайомий усміхнувся і промовив:

– Я чекав такої вашої реакції і відповіді. Нічого не вдієш. Але ви тоді були перші, на чий плечі впав злам епохи комунізму.

Я подякував йому за таку серйозну оцінку і спитав, про який злам він говорить. Чи не про той, коли Чорновіл з подачі С. Давимуки головами адміністрацій майже усіх районів рекомендував комуністів, від рук яких ще не змилася фарба з їхніх партквитків. А кого вони рекомендували керувати Народним контролем, кагебіста Євгена Гриніва? А очільником міліції поставили корупціонера, голубого Мотринця, на Рава-Руську митницю комуняку Буричка, який у 1992 році на сесії верещав, що ніколи не покладе партквитка, бо Ленін – це його ідеал.

Тоді мій знайомий сказав:

– Я вас шаную, ви все бачили зсередини, але нікому більше цього не кажіть, щоб з вас не сміялися.

На цьому ми й розсталися.

Так ось, у 1992 році рухівці почали готувати чергову конференцію, яка мала відбутися в палаці ЛОРТА.

Я вже десь описував те, що відбувалося напередодні конференції і під час її проведення, але під час переїзду на нове місце проживання на вул. Чупринки, 62, ці матеріали були втрачені, тому ще раз опишу подію у палаці ЛОРТА.

Перед входом у палац культури ще за годину до початку конференції уже зібралося близько 60 чоловік, які або були запрошені як гості, або й без запрошень, активісти Клумби, поважні старші люди, яких доля поневіряла по Сибіру. Я приніс із собою мегафон і розпочав імprovізований мітинг, де кожен бажаючий міг висловити свою думку з того чи іншого питання. Найактуальнішою була тема сьогоднішньої звітно-виборної конференції.

До речі, в ті часи я постійно носив із собою мегафон, так що дехто жартував, чи він не заміняє мені подушку. У мене була й спеціальна сумка, куди його можна було запакувати, що закривалася на блискавку і мала пасок, щоб можна було носити на плечі. Була ця сумка соковито-голубого кольору з жовтими ручками і нашивкою з написом «PALMASS». Мегафон на конференцію мене попросив узяти Всеволод Іськів по телефону, мотивуючи тим, що невідомо, яке буде в залі озвучення. Бували випадки, коли озвучення відмовляло і ми проводили збори, виступаючи з мегафоном. Також зранку подзвонив Володимир Парубій і також попросив мене взяти мегафон і нарукавні пов'язки для чергових. У мене було кілька блакитно-жовтих пов'язок. Я організував перед входом у палац ЛОРТА чергових із нарукавними пов'язками. А у вестибюлі Андрій Парубій поставив охоронців від партії СНПУ і від «Спадщини».

У той момент, коли виступав пан Щур, розповідаючи, як його осередку Руху замість п'яти мандатів виділили лише один, і то в останній момент, без записаного прізвища. Саме в той час під'їхала службова машина «Волга», з якої вийшли В. Чорновіл, С. Давимука, Микола Горинь і, здається В. Калинин. Вони пішли до входу, а В. Чорновіл підійшов до Ігора Щура і почав відбирати в нього мегафон, не даючи навіть закінчити речення. Народ на таку поведінку Чорновола невдоволено загудів. Я попросив дати договорити виступаючому, після чого я передам мегафон пан Чорноволу, буду тримати під час його виступу. Чорновіл під час свого виступу назвав присутніх люмпенізованою масою, за що у відповідь почув свист і вигуки «Ганьба!». Закінчивши промову, Чорновіл попрямував до

входу в палац. За ним рушила і його свита. До входу рушила і громада. Щоб не виникло тисняви, я оголосив, що спочатку заходять делегати з мандатами, а після них запрошені. Чорновіл зі свитою пройшов у вестибюль без затримки, решту людей вишикувалися в чергу. Охорона, яка стояла на дверях, за вказівкою Чорновола, нікого не пропускала. Делегати чекали. Ніхто не розумів, навіщо було зачиняти двері, коли багато делегатів уже пройшли реєстрацію і були в залі. Коли двері знову відчинили, до входу підійшла активістка громади, старша жіночка, глухоніма від дитинства, з національним прапором у руках, на вершечку якого сяяв золотистий тризуб. Вона вважала, що, як завжди, прапор потрібно нести в першу чергу і не розуміла, чому її не хочуть пропустити. Делегати з мандатами в руках, які запізнилися, пропустили її вперед, готуючись іти слідом за нею. Раптом охоронці знову причинили вхідні двері. А так як жінка була вже в дверях, а прапор уже в вестибюлі, вони, довго не роздумуючи, поламали бамбукову палицю, на якій був прапор, а сам прапор кинули на підлогу. Тут то все і почалося. Делегати, які стояли біля дверей, за таку зневагу до нашого прапора кинулися виважувати двері. Ті, які йшли за ними, підтримали наступ. Охоронці спробували заблокувати вхід, тому також натиснули на двері, але раптом тріснуло дверне скло. Охоронці з переляку розбіглися. Як потім виявилось, охорона була сформована з людей Мотринця, одягнутих у цивільну форму. Сам Мотринець у той час розгулював у вестибюлі. Коли ми почали з'ясовувати, що за люди стояли на охороні дверей, то виявилось, що ніхто їх не знає, вони не є членами жодного рухівського осередку. Коли запахло скандалом, вони вмиль кудись зникли, втекли іншим службовим входом.

Як мені вдалося довідатися, голова облради Чорновіл викликав до себе Мотринця за кілька днів до конференції, дав йому вказівку контролювати ситуацію під час її проведення і у випадку невідгідної для нього ситуації зробити все, щоб зірвати звітно-виборні збори. Отже, інцидент на вході був навмисно організований перебраними в цивільне ментами, архаровцями Мотринця, які мали досвід вчинення різних провокацій. Сам

Мотя також у цивільному не випадково розгулював у вестибюлі. Володимир Парубій з'ясував, допитуючи одного з молодчиків, що того запросили сюди допомогти підтримувати порядок, але спочатку той хлопець брехав, що він є рухівцем, але потім заплутався в брехні і зізнався, що не має ні мандата, ні запрошення, які роздавав оргкомітет за кілька днів до конференції. Нам стало зрозуміло, що Чорновіл, не будучи впевненим, що збори відбудуться за його сценарієм щодо перетворення Руху в партію, навмисно запросив провокаторів Мотринця.

Коли ми з моєї ініціативи зібрали штаб Руху на пр. Шевченка, 13 і провели інвентаризацію, відчинивши сейфи, то виявили близько 70 мандатів на підставних осіб, яких ніколи не було в організації, і ще кілька десятків пронумерованих і зареєстрованих мандатів без прізвищ. Так розкрилася афера Юрка Ключковського, якому в той час було доручено керувати штабом Руху, згідно з рішенням проводу, яким керував Любомир Сеник. Провід нараховував більше 20 осіб. Я не пропускав жодного засідання проводу, був відповідальний за порядок, щоб чужаки не потрапляли на засідання проводу і збори. Бо на масові збори дуже часто прослизали стукачі і кадрові гебісти, яких треба було викрити і випроводити зі зборів, часом і силою.

Так ось, коли під час висунення кандидатів на керівника обласної організації Рух Чорновіл запропонував Ключковського і наполягав, щоб його обрали головою без обговорення інших претендентів, які були висунуті більшістю, що не бажала створювати партію і підтримувати Ключковського, Чорновіл зчинив галас, покидаючи трибуну, в той момент у залі зникло світло. Коли я вибіг у коридор, то побачив Мотринця, який ішов від щитової. Я спитав, навіщо він вимкнув світло, той почервонів і почав озиратися. У той момент якийсь з його підлеглих, якому Мотя показав, де рубильник і дав команду вимкнути світло, уже втік із вестибюлю на вулицю. В залі гуло, як у вулику. Чорновіл у темноті закликав закрити збори. Сеник і Парубій закликали залишатися на місцях. За якусь хвилину хтось запалив свічку і поставив її на стіл, інший увімкнув ліхтарик. Частина делегатів на заклик Чорновола почала залишати зал,

решта залишилися працювати. Коли прихильники лінії Чорновола покинули приміщення, зокрема Микола Горинь, Гель, Давимука і їхній попіхач Орест Чабан, збори зробили коротку перерву, а через 10 хвилин появилось світло. Повернувшись до залу, провели перекличку, виявилось, що з Чорноволем пішла одна третя частина депутатів, при тому що більше двох десятків було підставних осіб. Дві третіх від зареєстрованих залишилися у залі. Повним складом пішла стрийська делегація, яку очолювала якась родичка чи то Атени Пашко, чи тітонька з родини Ключковського, а також частина делегацій Пустомитівського, Бродівського і Сокальського районів. Збори продовжили свою роботу. Цілком легітимно головою Руху було обрано Ігора Барановського. Обговорили кандидатури Л. Сеника, Ярка Коржинського, які зняли себе на користь Барановського. В. Парубій принципово взяв самовідвід, щоб його не звинувачували в інтригах, тим більше, що він не хотів ризикувати посадою у міській раді, де очолював управління культури, а Іськів в той час очолював відділ культури. Всеволод Іськів також виступив на підтримку Ігора Барановського, коли Сенник і Коржинський узяли самовідводи після обговорення. Парубій узяв самовідвід до обговорення. Буквально вже з понеділка (конференція відбулася в неділю) Чорновіл почав діяти через владні канали. Декого викликали на співбесіду, хто працював у владі. Проти Іськіва і Парубія почалися інтриги. В немилість потрапив і Василь Шпіцер, який не хотів «прасувати» своїх підлеглих. Дійшло до того, що Чорновіл звернувся до керівництва КГБ, як це вплило пізніше, щоб накопали на Іськіва, Парубія, Петрика, Сеника та інших активних осіб компромату і так загнали їх у глухий кут, тобто почали проти них новітні «демократичні» репресії як на роботі, так і в громадському житті. Як і завжди, цей процес почався з наклепів і брудних чуток та звинувачень, закінчуючи погрозами. Крім Іськіва і Парубія у цей список потрапили Михайло Павлишин, Олег Вітович, Олег Петрик.

До речі, одним із принципів, проголосованих на зборах, був той, щоб не створювати з громадської організації, що в той час уже була блоком, партії «Рух», яка, згідно з законом, не

могла мати ні асоційованих організацій чи партій, на відміну від громадської організації Рух, який на всеукраїнському рівні очолював Іван Драч. Було зрозуміло, що після Галицької Асамблеї Чорновіл рветься до одноособової влади поки що в Русі.

Рівно через два тижні, 7 листопада, в річницю «жовтневого перевороту», пан Чорновіл збирає свою конференцію о 10 годині ранку у Шевченківському райвиконкомі, яким керував М.Бойчишин. Звичайно, Михайло не міг не розуміти того, що це початок розколу, а відповідно й загибелі потужної громадської організації Рух, що тільки починала набирати обертів і утверджуватися на східних теренах України. Він десь і погоджувався, що не час створювати партію «Рух», що це втрата завойованих демократичних позицій, але з іншого боку він боявся Чорновола, розуміючи, що як тільки щось булькне проти, то опиниться за бортом, тому неодноразово говорив, що не хоче сваритися з В'ячеславом.

– Ми готуємося до виборів, у яких беруть участь тільки партії. От ми й наберемо більшість у парламенті, – міркував Бойчишин.

Не знаю, що на ті ілюзії говорив йому Ісків, але він вважав, якщо Верховна Рада прийме такий закон, то збурить народ, а, по-друге, який би Кравчук не був крутий, він заблокує такий закон, бо в першу чергу він ударить по ньому, бо коли комуняки візьмуть конституційну більшість, то зроблять Кравчуку гаплик.

Коли я розмовляв з Бойчишином, то він виглядав, як зазомбований, хоч твердо знав, що на сході України Рух як партія не матиме жодних шансів. Адже він ще не має своєї мережі, осередків і впливу на політичну ситуацію, бо вся влада була в руках промосковських збільшевичених директорів, голів колгоспів і радгоспів, начальників інших інституцій, гебістів. Коли я йому про це говорив, то він відповідав:

– Петрику, що ти мене лікуєш, йди скажи то В'ячеславу.

Так чи інакше, але лінію перетворення Руху на партію М. Бойчишин підтримав у своїй раді Шевченківського району м. Львова, де відбувалася псевдоконференція, бо всі найак-

тивніші рухівці, лідери осередків, які починали Рух з перших днів, не були згодні на створення партії. За особистою вказівкою Чорновола всі ці люди були виключені з організації.

7 листопада активісти громадського Руху зібралися у штабі на пр. Шевченка, 13, щоб вирішити поточні питання і обговорити, як має діяти організація далі. Без зайвих формальностей привітали Ігора Барановського, який задекларував, що всі питання будуть вирішуватися на проводі колегіально, а він як голова буде дотримуватися статуту, документально проводитиме всі рішення, не робитиме жодних одноосібних випадів. Для більшості присутніх було новиною, що в Шевченківській райраді відбувається конференція, але кілька активістів Клуби якимось пробралися на цю конференцію і через якийсь час приходили і розповідали нам, що там відбувається. Наш активіст Стах перший приніс цікаву інформацію, сказав, що там усе так, як на зборах компартії. Конференцією заправляє Чорновіл, висунув на голову партії «Рух» безальтернативну кандидатуру Ю. Ключковського, без обговорення. Цю частину активістів, яка не погоджувалася на створення партії, «заклеймили позором», назвали розкольникми, інтегральними націоналістами, ворогами народу, перекінчиками фашистського ухилу і т.д. Це вислови з доповіді Чорновола.

Повертаючись до мотивації Михайла Бойчишина що до президентських виборів будуть допущені тільки партії, а вибори відбуватимуться тільки за партійними списками, то це виявилось великою неправдою. Першу причину я вже назвав, що це було не вигідно Президенту Кравчуку, який мав би великі проблеми, по-друге, суспільство було зовсім не готове до таких виборів, ще не було сформовано інших впливових партій, крім комуністичної, яка після ГКЧП втрачала свій домінуючий вплив у суспільстві. Зрозуміло було, що до виборів будуть допущені і блоки громадсько-політичних сил, де Рух був би найпотужнішим блоком, який швидко набирив сили на сході України. А створення партії «Рух» нанесло цьому блоку нищівного удару. Чорновіл, який вивів зі складу партії «Рух» різні товариства, зокрема Товариство української мови, УГС, УРП, перетворив

його у незрілу партійку, що втратила більшу частину свого потенціалу. Цей лідер забив цвях у труну громадсько-політичного суспільного поступу українців, які тільки починали відчувати смак свободи.

Саме праві депутати, переконані Чорноволом, найбільше наполягали, щоб наступні вибори відбувалися за партійними списками. Так амбіції нашої влади взяли верх над здоровим глуздом. Тому більшість депутатів ВРУ прийняли компромісне рішення: 50 відсотків йшло по мажоритарних округах, а 50 – за партійними списками. Це був позитивний варіант, який не давав можливості комуністам створити тверду конституційну більшість.

А що дало б Чорноволу те, що вибори відбувалися б тільки за партійними списками? Для всіх українців це був би безоглядний програш, але Чорновіл мав би монополію у формуванні партійних списків з членів своєї куцої фракції. Таке одноосібне формування списків давало можливість урвати купу грошенят чи то для партії, чи то для себе, оточеного тими, хто буде один поперед одного кричати «одобрямс».

«Тому, хто захоплений грошей, пелена заступає світ і позбавляє можливості реально бачити ситуацію. Їм здається, що урвавши торбу доларів, вони будуть Господа тримати за ноги», – сказав мені якось Дарій Футорський і додав:

– Ти знаєш, Чорновіл був до грошей дуже жадний і то була його хвороба. Напевно, то його і згубило. І він ні з ким не буде рахуватися, навіть, якщо хтось буде тричі правий. Затопче кожного, хто стане проти.

Цю фразу Дарко часто повторював, як і з десятків подібних, на рахунок pana В'ячеслава Чорновола. Щоб у цьому переконатися, можна було знайти десятки прикладів, які треба було не приховувати, роблячи вигляд, що нічого не відбувається, а ставити питання принципово і вчасно, адже короля творить його оточення, тоді би не сталося дискредитації П'ємонту, розшарування на своїх і чужих серед відданих патріотів, розчарування громади в тих кадрах, які обиралися на посади, у тому, що витворяло найближче оточення нашого лідера pana

Чорновола, і, можливо, тоді не сталося би такого його трагічного кінця. А потім не виникало би потреби знову фальсифікувати історію, перекручуючи події, факти, приховуючи їх справжню суть, відбілюючи аморальні вчинки наших політичних і владних зверхників.

Хоча не можна бачити в обласній владі, очолюваній Чорноволом, лише негатив, було багато гарних днів, коли приймалися відповідальні революційні рішення, де Львівщина очолювала злам совітської системи, комуно-большевицької реальності, приймаючи рішення і постанови, маючи право законодавчої ініціативи, готувала і подавала документи у Верховну Раду, де Народна рада, будучи в меншості, лобювала ці рішення, намагаючись їх втілювати в закони, всупереч команді комуністів з групи 239, очолюваної Олександром Морозом. Інколи нашій обласній владі доводилося приймати документи, ігноруючи закони тоді ще СРСР, що наражало Чорновола на ризик і небезпеку. Так Львівщина, завдячуючи громаді, а також і владі, отримала назву «П'ємонт». Але про все гарне найпишуть інші, прикрашаючи все до невпізнанності, так як Василь Базів, Степан Давимука, конформіст Іван Сало, який намалював аж два томи похвальної писанини. А мені залишається писати голеньку правду, щоби прийдешні після нас знали, що діялося в той час і робили собі висновки, і чинили краще від нас, не допускаючи наших помилок і впевненіше крокували в майбутнє. Колись на сесії я казав моїм колегам-депутатам, що ми є лише тим переходною, на якому має вирости нове покоління розумних, безкомпромісних, вільних людей, що поведуть Україну в світле майбутнє.

Я не ставлю собі за мету когось очорнити, зганьбити, а рівно ж і не обожнювати, ідеалізувати. Як кажуть, факти річ уперта. І ті, хто потакав нашим очільникам, ті ж їх і здали у відповідальний момент. Деколи вони використовували невидиме протистояння між Чорноволом і Гелем, підігруючи його.

В. Чорновіл, як я вже згадував, не міг пробачити Гелю того, що перед першою сесією, уже ставши депутатами, Іван обробляв певне коло осіб з облради, а також оргкомітет з про-

ведення першої сесії обласної ради, де мав бути обраний голова облради, з метою обійняти цю посаду. І вже, коли відбувалася перша сесія і обирали голову ради, було шість висуванців, Гель не зняв своєї кандидатури, набравши 34 голоси, а Чорновіл – понад 90 голосів, за Погребняка проголосували тільки комуністи. Тож пан Чорновіл постійно пам'ятатиме цей факт, сприйматиме його як особисту образу. Правда, вже по смерті Чорновола, Гель неодноразово брехатиме, що він сам зняв свою кандидатуру, добровільно, щоб в обласній раді не виникло непорозумінь і розколів. Гель цю неправду озвучував у своїй доповіді у день 10-ої річниці обласної ради першого демократичного скликання, так і в день 20-ої річниці в оперному театрі. Це його фарисейство багатьох дратувало, навіть спокійного Іськіва і Парубія, які були організаторами першої сесії облради, очолювали оргкомітет і добре пам'ятали, як Іван агітував їх за себе в останні дні перед сесією, коли Чорновіл відбув у Чехословаччину, а звідтам у Польщу. Приїхавши у Львів за два дні до сесії на оргкомітет з проведення першої сесії, який збирався у приміщенні «Просвіти», Чорновіл влаштував скандал, зрештою вигукнув: «Непотрібно, щоб ви мене пропонували, я сам собі дам раду». З тими словами він вибіг із приміщення, за ним, щоб заспокоїти, вибігли Дарій Футорський і Йосип Лось, які через хвилю повернулися на збори оргкомітету. Володимир Парубій, який проводив збори, тільки розвів руками, даючи зрозуміти, що так не годиться нервуватися. Коли кілька днів по тому відбулася розмова з паном В'ячеславом, він сказав, що не визначився, напевно присвятить себе активній роботі у ВРУ.

За те, щоб обрати голову ради першого демократичного скликання проводилося висунення, коротке обговорення кандидатур і голосування, де за Чорновола голосували рухівці і частина комуністів, які збиралися покласти партквитки, а також депутати від «Товариства лева», «Просвіти», які йшли на вибори в блоці Руху, аналогічно дехто голосував і за Геля, але тут трошки приєдналися депутати з районів, які симпатизували Івану як греко-католики. Цікаво, що за Погребняка, крім чле-

нів райкомів і обкому партії, голосували військові, яких було чотири депутати, а також троє від «Товариства лева» (зі слів О. Кривенка, який розповідав це мені у 1997 р.).

Повернуся до питання прийняття ВРУ «Закону про вибори», де Чорновіл виступав тричі і з трибуни, і з місця, наполягаючи, що вибори треба проводити тільки за партійними списками, треба, щоб структурувалося суспільство і суттєво зростала кількість членів у партіях. Без сумніву, це була антиукраїнська, антидержавна позиція, бо значна частина партій, очолюваних новоспеченими лідерами, були по своїй суті антиукраїнськими, п'ятою колоною, коли національно-демократичні організації ще не були сформовані. Це підтвердиться під час виборів, хоч пройдуть вони за змішаною системою, де завдяки мажоритарникам вибори були менш провальними, але в парламент зайшли ті, які на перший план ставитимуть бізнес і свої інтереси, що будуть вище державних. Так почнеться епоха кучмізму, нуворишів, що переросте в кланово-олігархічну епоху.

Щоб урвати грошенят на партію «Рух», зі слів Бойчишина, Чорновіл включив у список від своєї партії у кандидати ВРУ трьох жидів з Одеси. Хоч пізніше стало відомо, що ці фігури не узгоджувалися ні з Рухом Одеси, ні з Цимбалюком, головою організації, який мав своїх кандидатів, але після тиску на нього, як він сам зізнався, погодився підтримати людей, яких дав Чорновіл. Пройшовши за списком від партії «Рух», ці три одеські жиди розпочали через якийсь час свою гру. Вони вийшли з фракції Руху, а Броцький утворив свою фракцію «Яблоко». А ще через рік-два Броцький намагався побити писок Я. Кендзьору у парламенті, аж депутатка змушена була захищати пана Спортсмена від кулаків жида, який таки встиг обхаркати і обплювати Славця, як верблюд. Ото така весела рухівсько-жидівська співпраця. Думаю, що Кендзьору не вартувало їхати на горбі шістдесятників і бавитися в аморальні забави, починаючи з тих часів, коли В'ячеслав сидів у тюрмі.

Я. Кендзьор руками і ногами підтримував створення партії «Рух», тобто домагався розвалу існуючого Руху. Це ж саме робив і Михайло Косів-Крот (кличку Крот йому дало КГБ,

зі слів Богдана і Михайла Горинів). Пройде час і ці два побіжать із партії «Рух» у різні структури. І саме Юрій Шухевич подасть у пресу інформацію, що Кендзьор і Косів під кличками Спортсмен і Крот співпрацювали з КГБ. А в свою чергу вони також звинуватили Юрія Шухевича, що він під кличкою Балтійський співпрацював із спецслужбами, що засвітилося в пресі.

Виникає запитання, хто є хто і чому за списками партії «Рух» пройшли одеські жида, які, поза сумнівом, тусували одеські клани, що були тісно пов'язані з московською мафією і жидівською з Тель-Авіву. Невже ж у Чорновола не було вірних патріотів-українців у Галичині або в Києві? У чому проблема? А проблема полягала в тому, про що свого часу сказав М. Бойчишин:

– На партію потрібні гроші і немає значення, хто їх дає.

Ці його слова могли би підтвердити і Дарій Футорський, і Микола Бойко, і навіть Іван Гель, з якими мені доводилося неодноразово розмовляти на цю тему, бо Гель був упевнений на сто відсотків, що він пройде у депутати ВРУ від партії «Рух» за списком. Але, як зізнався Гель: «В'ячеслав нас киданув».

Думаю, що так і було, хоч Гель також уперто підтримував створення партії «Рух» і знав багато підклимних нюансів. Його заповітною мрією ще з 1990 року було потрапити до парламенту, хоч у той час він програв вибори Тарасу Стецьківу по Мостисько-Городоцькому виборчому округу. До речі, наша команда працювала на пана Івана, але компартійці і комсомольці, гебісти і стукачі використали проти Геля фальшивий аргумент міжконфесійних розбірок.

Тепер, мабуть, зрозуміло, чому фракція партії «Рух» у ВРУ так активно підтримувала вільну економічну зону в Одесі. На сесіях, які вів Плющ, Чорновіл чотири рази бігав до трибуни і закликав, щоб депутати підтримали цю ахінею, за яку депутати від партії «Рух» проголосували всі без винятку. Категорично протилежну позицію відстоювали С.Хмара, Г.Омельченко, Єрмак, І.Деркач та інші їхні однодумці.

Як виявилося згодом, сотні кораблів було вкрадено, продано, закладено під застави, що вилилося у кримінальні спра-

ви проти Кудюкіна та його банди. Тож на яку державу тоді працювала фракція партії «Рух» у ВРУ, очолювана Чорноволем?

Як сказав один філософ-банкiр, гроші не пахнуть. Але, на жаль, після того, як жидівськими грошима спокусилися Михайло Бойчишин і В'ячеслав Чорновіл, їх не стало.

Варта особливої уваги і наступна історія. Коли виникла гостра проблема з нафтою та бензином, потрібно було біля Одеси будувати новий потужний термінал. Головою облради Одеси був тоді молдавський жид Боделан, а мером жид Гурвіц. У розпорядженні Гурвіца був існуючий термінал неподалік від морського вокзалу, який уже не міг у потрібній кількості забезпечувати нафтою переробні заводи, крім того виникала можливість транспортувати нафту в Європу, збудувавши нафтогін Одеса-Броди-Гданськ. Між Боделаном і Гурвіцом як звичайно виник конфлікт інтересів. Як кажуть, жиди воюють, а у хлопів чуби тріщать. Боделан, щоб не віддати Гурвіцу ласий шмат, вирішив через ВР заблокувати це будівництво. У першу чергу це було вигідно москалям, банді Путіна. Боделан час від часу навідувався в білокаменну. Підключивши до справи своїх прихильників – партію зелених одеських функціонерів, а також промосковських експертів, він сотворив документ, який свідчив про страшну екологічну катастрофу, що виникне, якщо буде збудований новий термінал. Тоді Верховною Радою керував юдушка Саня Мороз з відданою йому промосковською більшістю. Отож, розглянувши це питання на сесії ВР, його успішно заблокували. Як потім виявилось, за підсумками голосування, що заборону будівництва терміналу підтримали також окремі рухівці і, звичайно ж, братва комуняк Петі Симоненка.

Повернемося з небес на нашу грішну землю, зі столиці до нашого «П'ємонту», де урядують «п'ємонтери». Як я вже писав, усі наші можновладці зібралися в районній раді М. Бойчишина на обласну конференцію зі створення партії «Рух», тому що не визнали рішення конференції у палаці ЛОРТА, яку безуспішно намагалися зірвати. Рухівці, які залишилися на позиціях громадської організації Рух, зібралися під проводом Любомира Сеніка та Ігора Барановського, який приступив до виконання

обов'язків головуючого зборів на пр. Шевченка, 13, у найбільшому залі. Була неділя, погода стояла чудова, хоч здавалося, що той день 7 листопада не заслуговував бути сонячним, привітним в історії не тільки нашої держави, а й взагалі, бо саме в цей день у Петрограді 1917 року відбувся трагічний для людства масонсько-жидівський (большевістський) переворот «во главе с Леніним», по матері Бланк, який сотворив сатанинську тюрму народів, пропагуючи нелюдську класову ідеологію, яку масони «охрестили», назвавши комуністичною, яка знищить мільйони людей, в тому числі в самій Росії.

Ще на перших сесіях першого демократичного скликання міською і обласною радами було проголосовано не визнавати день «октябрьського перевороту» 7 листопада святковим днем і не проводити жодних парадних заходів у театрах, особливо в центральній частині міста. Отож, п'ята колона колишніх енкаведистів-ветеранів почала збиратися перед так званим «Монументом слави» на вул. Стрийській. Вони завжди після свого збіговиська з червоними шматами та портретами Леніна і Сталіна намагалися пройти до центральної частини міста, де активісти Клуби їх блокували в парку Франка (Костюшка) і гнали геть. Влада, яку очолювали наші колаборанти, на це дивилася крізь пальці, бо їхні дупи вже примостилися в м'які крісла, які ще не висмерділися від комуністичного смороду, а рила вже втонули в тому ж кориті, з якого жерли комуняки, які в корита з ногами не влізали, бо головні кнурі тримали, хоч і свинячу партійну, та все ж таки дисципліну. Наші ж очільники їздили вже проторованою ними дорогою, їм почали привозити пайки просто у владні палаци. Вони організували собі різні пільги, окремий блок харчування і т.д.

Так ось, усе, що мала б відслідковувати влада, контролювати і не допускати комуністичних шабашів, на все це наші очільники начхали. Мало того, наші превелебні хруні 8 травня 1991 року разом із комуняками і енкаведистами намагалися провести в оперному театрі червоний шабаш з червоними прапорами, але львів'яни заблокували входи причепами, взяли театр у кільце, не допустили туди ні комуняк, ні своїх можновлад-

ців, які прибули святкувати «День пабєди». Кого і над ким? На шабаш прийшли Микола Горинь, Іван Гель з жінкою Марією, Стапан Давимука, Михайло Косів, який керував управлінням культури області, Зенон Дмитрович Котик, прокурор області. Притягнули навіть Василя Шпіцера. Богдан Котик народу не показався, бо відчував, що пахне смаженим, сидів і вичікував у машині за театром ім. М.Заньковецької.

Тож львів'яни постійно розганяли всі комуно-большевицькі збіговиська, блокували їх похід до центру міста. Найактивніше це робили активісти Клуби, тому я разом з Романом Оприском, як провідники громади, завжди виявлялися в центрі подій, тримаючи оборону.

Багато молоді також було радикальною, об'єднувалися в організації, спочатку в СНУМ, за підтримки УГС, пізніше в УНА-УНСО. На початку подій саме молодь організовувала охорону наших лідерів Чорновола, Геля, братів Горинів, Братуня, Ірину Калинець, а також Степана Хмару, активно проводила пропагандистську роботу в час виборів. А от прийшовши до влади і ставши очільниками області, а також депутатами ВР, наші лідери спочатку відштовхнули від себе молодь, а потім і решту активістів.

Через колаборантські дії влади, від неї неможливо було очікувати національно орієнтованих вчинків, що підтвердила чергова акція влади проти свого народу. Знаючи, що комуністи збираються біля політучилища і постійно пробують вилізти до центру, молоді хлопці, а також політв'язні і репресовані, очолювані УНА-УНСО на чолі з депутатом облради Олегом Вітовичем вирішили випередити події і зібратися 7 листопада 1992 року біля монументу на вул. Стрийській о 8 год. 30 хв. Комуністи запланували своє збіговисько на 10 годину. Звичайно, якщо б ветерани війни збиралися окремо від комуняк і не декларували совєтських ідей, не носили б совєтських гасел і портретів Леніна і Сталіна, червоних шмат із сатанинською символікою (п'ятикутною зізвздою, серпом і молотом), то їх би ніхто не чіпав. Але ж так звані ветерани були налаштовані шовіністично до української нації і держави, це були в основному колишні

енкаведисти і гебісти, комуністичні прихвосні та їхні «деткі». То як можна було дозволяти подібні шабаші?

У цей день до Львова на збори УНСО приїхали члени організацій з Дрогобича, Стрия, Жидачева, Червонограда і спочатку зібралися на площі перед монументом на вул. Стрийській. Коли комуняки і антиукраїнський контингент побачили унсовців з палицями, один був ще й з вишколеною вівчаркою (так колись комуняки розганяли патріотів, їхня наука не пройшла даремно для активістів Клумби), то комуняки вирішили не проводити свого шабашу, а тихенько, маленькими групами перебралися в парк культури ім. Б.Хмельницького і через півгодини розійшлися. У когось з комуняк унсовці «націоналізували» «красніє флагаї», хтось з комуняк, утікаючи, викинув червону шмату і портрет Сталіна, щоб не набрати в торбу. Унсовці принесли два червоні прапори, щоб їх спалити у центрі перед оперним.

Коло монументу громада стояла до 14 години, а потім вирішили йти на Клумбу. За нами весь час сліdkували кагебісти і перевдягнуті люди Мотринця, які затесалися між унсовців.

Близько 14.00 вони сформували колону і рушили вниз вулицею Стрийською, не знаючи, що Мотринець уже підготував провокацію і вивіз кількома машина бійців «Беркуту», які чекали команди, базуючись біля Шевченківського райвиконкому. Так Чорновіл забезпечував собі збори в Шевченківському райвиконкомі «від нападу націоналістів» (слова М. Бойчишина в кулуарах обласної ради при розгляді цієї провокації, що станеться).

Колона наших йшла до центру без пригод, якщо не рахувати того, що на підході до площі І.Франка була спроба якихось молодиків вчинити провокацію. Жбурнувши в бік колони пляшку з-під пива, вони повтікали в напрямку парку ім. Б. Хмельницького (зі слів активіста Клумби Богдана Собенка). Далі колона пішла вулицею Франка, по Саксаганського на пр. Шевченка, а звідти до Клумби, де збиралася громада і де була встановлена щогла з національним прапором і камінь, яким було відзначено місце будівництва пам'ятника Т. Г. Шевченку,

туди прийшли унсовці, щоб спалити совєтські прапори і портрет Сталіна, який добряче подерли. При підході на Клумбу хтось запропонував спалити цю символіку на тому місці, де стояв Ленін, перед оперним театром. О.Вітович очолив колону і всі пішли алеєю, а дехто тротуаром до оперного театру. Тут хлопці стали в коло, на середину поклали совітські прапори і подертий портрет Йосі, як тут перед оперний під'їхали машини з «Беркутом». Кілька молодиків у цивільній формі почали шарпанину. Унсовці їх відтіснили. Люди почали кричати в бік провокаторів, як потім стало відомо, то були переодянуті менти, які влаштували провокацію за вказівкою І. Мотринця, який у цей час перебував на постійному зв'язку як з начальником «Беркута» Чавсом, так і з іншими полковниками і майорами, які отримували вказівки по рації з Шевченківського райвиконкому, де відбувалася конференція, що проводив Чорновіл.

Як тільки спалахнули червоні шмати, які підпалили унсовці, як надійшла команда «фас» і беркутівці, кинулися бити всіх без розбору. Заскочені зненацька, хлопці з УНСО спробували собою відгородити людей і чинити опір, але сили були нерівні. Масагра тривала близько 10 хвилин. Десятки людей були побиті, покалічені, зазнали травм і активісти УНСО. Кількох людей було госпіталізовано зі струсами мозку, декому треба було накладати на голови шви. Беркутівці, навчені ще при совєтському режимі, били людей куди попало. Так у Львові починалося створення партії «Рух».

Коли я через тиждень побачив одного активіста Клумби, то не впізнав його, такий він був побитий, підстрижений коротко, зі швами на голові, залитими зеленкою, а очі, як у божевільного, який дивиться крізь вас, ліве око пошкоджене. Просто жах, що зробили з людиною. Він працював на якомусь підприємстві інженером, а родом був із Черкащини, залишився у Львові після закінчення політехніки у 1978 році. Ще кілька разів я бачив його у центрі, та він так і не прийшов до нормального стану, в розмові починав плутатися, блудити. Через пів року мені сказали, що він помер через пролом черепа. Той хлопець вів активне громадсько-політичне життя, приходив на

всі розширені збори Руху, брав участь майже у всіх масових заходах. Я його запам'ятав від 1 травня, коли, прорвавши кордон міліції, громада вперше пройшла з синьо-жовтими прапорами проспектом перед трибунами, де стояли члени обкому і міськкому компартії. Якось у розмові він сказав колегам по Клумбі, що дуже гордий тим, що є земляком Чорновола, з якого недалеко села. І коли після побиття людей біля оперного театру стало відомо, що Мотринцю дав вказівку Чорновіл, бо подумав, що унсовці з громадою йдуть до Шевченківської районної ради, щоби зірвати їхні збори, покалічений хлопець запитав мене:

— Пане Петрику, скажи, невже ж ми, ті, хто привів їх до влади, заслужили такої наруги, невже я заслужив, щоб мій земляк дав вказівку так розправитися з нами, що я став калікою?

Після побиття людей біля оперного театру беркутівці затримали Олега Вітовича, Мирослава Лева і ще одного хлопця з Дрогобича і повезли їх у Галицький райвідділ міліції на вул. Мартовича. Люди від оперного, які брали участь у цій акції, побігли до райвідділу, по дорозі до них приєдналася маса людей з Клумби. Богдан Собенко на псевдо Магія і Андрій Шурко на псевдо Юзик вбігли в приміщення на пр. Шевченка, 13, де проходили збори рухівців, і повідомили, що біля оперного театру «Беркут» покалічив людей і забрав О. Вітовича та ще двох активістів на вулицю Мартовича у райвідділ. Тут же були перервані збори і півтора десятка членів Руху кинулися виручати потерпілих. До райвідділу рушили О. Петрик, Є. Ширій, депутат міськради, голова комісії з питань законності, З. Гамкало, М. Бабій, депутати облради В. Іськів, М. Драк та інші. Коли ми прибігли у райвідділ, тут уже зібралося більше 500 чоловік, які вимагали звільнити затриманих, пропонували штурмувати райвідділ. Довелося мені брати ініціативу на себе, щоб ситуація не вийшла з-під контролю. Найперше я попросив усіх відійти від дверей, вишикуватися в шеренги півколом, якщо між нами виявиться хтось, хто буде провокувати штурм або щось подібне, оточити його кільцем, і ми з'ясуємо, хто він є, бо більшість активістів Руху, Клумби, членів УНСО знали один одного в лице.

По-друге, з двох боків до райвідділу я встановив по п'ять чоловік із пов'язками патрулів, щоби сторонні люди не проходили через натовп пікетуючих, а обходили іншою вулицею, яка в той час ще називалася вулицею Лермонтова. На повороті вул. Мартовича від вул. Стефаника стояли дві машини з бійцями «Беркуту», а третя, як ми довідалися, поїхала до Шевченківського райвиконкому охороняти конференцію Чорновола. Почалося з'ясування обставин і стосунків з ментами, потрібно було зробити це без провокацій і добитися звільнення хлопців із УНСО. Я попросив свідків початку подій біля оперного театру зібратися окремою групою, скласти список і уточнити, хто що бачив і хто затриманий. З'ясувалося, що затриманих було троє, але Мирослава Лева встигли вирвати з рук беркутівців і він через 15 хвилин підійшов до райвідділу ще з кількома унсовцями, які, як всі інші, були в камуфляжній формі кольору хакі з нашивками на рукавах з емблемою УНСО. Треба було довідатися, хто ж був третій затриманий, щоб вимагати їх звільнення. Ніхто цього не знав. Я погупав кілька разів кулаком у двері, через якусь хвилю відчинилося віконце-амбразура, крізь нього визирнув переляканий мент. Я поставив вимогу, щоби до громади вийшов хтось із старших у райвідділі або черговий. Мент зачинив віконце, люди почали свистіти і кричати. Зчинився великий шум. Мені ледве вдалося заспокоїти громаду. Від крику в мене аж зривався голос. Я попросив, щоб хтось з унсовців пішов з Собенком і принесли з пр. Шевченка, 13 мегафон. У цей момент двері у райвідділі відчинилися, у них стояв дещо стривожений начальник райвідділу Михайло Червінко. Я вже Червінка з вигляду знав, бо на багатьох акціях, пікетах бачив його обличчя. Люди знову почали кричати, знову довелося їх заспокоювати. Я поставив питання про термінове звільнення наших трьох активістів. Він розгублено сказав, що затриманих тільки двоє, вони будуть звільнені після того, як напишуть пояснення з приводу подій, що відбулися. Він попросив мене зайти всередину, я погодився тільки ще хоча б із одним клумбівським активістом. Червінко погодився. Я взяв пана Стаха на псевдо Лисий, який стояв поблизу, мав авторитет у громади

і ми разом зайшли всередину райвідділу. В глибині коридору біля сходів стояло двоє військових у шоломах, бронежилетах і з автоматами. Михайло сказав:

– Ми ваших хлопців не затримували, ми до цього затримання не причетні, ви це знаєте, що їх затримав «Беркут» і привіз до нас. Ми би їх відпустили, але спочатку ми мусимо взяти в затриманих пояснення у порядку наших функцій. Нам не вигідно мати з громадою напружені стосунки, повірте.

Я запитав через скільки часу звільнять наших хлопців, тим паче, що Олег Вітович як депутат облради має імунітет недоторканості, і хто був третім затриманим біля театру? Червінко знизав плечима і відповів, що не знає, бо привезли тільки двох і їх через 15 хвилин звільнять. Ми вже зібралися виходити, коли він притримав мене за руку і шепнув: «Бачиш, виставили воєнізовану охорону, бо у відділі зберігається до хрена зброї. А ті мені не підпорядковуються. У випадку спроби нападу на райвідділ вони мають вказівку генерала стріляти». Я уточнив, чи то вказівка Моті. Михайло промовчав, тільки махнув рукою. Ми зі Стахом вийшли до громади, хлопці вже встигли принести мегафон. З мегафоном мені було вже легше керувати ситуацією. Я вирішив тут, біля відділку, провести мітинг, щоб очевидці розповіли факти побиття людей перед театром. Першому надав слово Ширію Євгену для роз'яснення даного питання в правовому аспекті. Ширій не був біля театру, а на зборах у штабі разом зі мною, але він зобов'язався зібрати всі пояснення свідків, щоб мати повну картину того, щоб відбувалося і підключити до розслідування депутатів міської та обласної рад і прокуратури. Поки Ширій виступав по мегафону, інструктував людей, як писати заяви і на чие ім'я, я підійшов до хлопців з УНСО, які стояли групою з п'яти чоловік, і попросив уважно вивчити людей, які тут зібралися, чи нема між ними тих, які спровокували бійку біля оперного театру, особливо придивитися до молодиків і старших людей, які стоять навпроти райвідділу на підпiрній стiнцi. Але вивчати їх так, щоб у них не виникло підозри. Один із дрогобицьких унсовців відразу сказав, що бачить серед них двох, які першими зчинили сутичку, підбігши

до унсовців, які стояли в колі, копнули одного в ногу. Я попросив хлопців не дивитися в той бік поки не відійду, а потім, навпаки, нехай якомога голосніше про щось сперечаються, щоб прикувати до себе увагу тих, які стоять шеренгою на стінці. За той час, пройшовши між юрбою, я організував вісім активістів Клумби, міцних і дисциплінованих, попросив непомітно зайти за спину тих, які стоять на стінці і чекати моєї команди. Хлопці, серед яких були Іван Колаєць на псевдо Сотник, Володимир Синюта на псевдо Лодко, Андріан Хиляк на псевдо Вуж або Синок, батько Андріана Ігор Хиляк на псевдо Лєтрик, Стах на псевдо Лисий та інші, тихенько зайшли з тилу. Поки Ширій вів пікет, я також прокрався до своїх і дав команду хапнути двох, на яких вказав унсовець з Дрогобича. Одного затримали зразу ж, інший зістрибнув зі стінки і кинувся тікати в бік вул. Стефаника, де стояли машини з бійцями «Беркута». Решту зі стінки мов мітлою змело. Але один здоровило був у наших руках. Ми примусили його зійти з нами вниз, на проїжджу частину, навколо нього я сформував щільне кільце, потім попросив показати документи, представивши йому своє депутатське посвідчення. Він не погодився і почав сперечатися. Я попросив хлопців тримати кільце, а його не рухати, поки він не дозріє. Окрім того тримати дистанцію до одного метра і не піддаватися на провокацію, а якщо спробує розпустити руки, то зімкнути кільце так тісно, щоб міг тільки дихати і все. А йому пояснив, що хлопці стоятимуть так годину-дві і до ранку, якщо він дуже захоче їсти, то принесуть рогалика, але пісяти і какати він буде в кільці на тротуарі до того часу, поки не представить документу особи або хай скаже, кого з його начальників покликати сюди для підтвердження його особи, але начальник має також принести з собою документ. Він аж почервонів від люті. Я йому мовив спокійно, щоб так не пучився, бо лусне, як гумова кулька. Всі засміялися. Напевно, я переконав його, що стоятиме тут, поки не посиніє, і тільки почав відходити, щоб керувати виступаючими біля мегафону, які стояли на сходах біля дверей райвідділу, він почав нишпорити по внутрішніх кишнях свого піджака, поверх якого був одягнений шкіряний плащ. Він витягнув по-

свідчення і підняв його правою рукою вгору. Я вернувся назад, хлопці пропустили мене всередину кільця і знову зімкнули його в мене за спиною. Я запитав «превелебного», чи він добровільно пред'являє своє посвідчення. Він мовчки схвально махнув головою. Всі засміялися. «Превелебний» почервонів, як помідор. Я витягнув з кишені блокнот і кулькову ручку, наказав йому відкрити посвідчення і голосно та членороздільно прочитати своє прізвище, ім'я та по батькові, ким працює чи служить, у якому званні. Він відкрив посвідчення і показуючи його мені відкритим, пробурмотів, що він полковник обласного управління міліції Мазурак. Поглянувши на фотографію і на номер посвідчення, я все записав і запитав, хто той другий, з яким він розмовляв. Мазурак відповів, що він з іншого райвідділу, що особисто він не знає його, звуть Коля. Так що унсовець із Дрогобича чітко їх запам'ятав, шкода, що Коля утік не висповіданий. На мої запитання, навіщо він провокував бійку і за чією вказівкою, відповідати відмовився, стояв, потупивши очі в бруківку, і мовчав. Я його трохи побештав за провокацію і дав команду розімкнути кільце. Хтось хотів дати йому копняка, але я дав зрозуміти, що цього робити не треба. Вийшовши з оточення, мент швидко, не оглядаючись подибав до проспекту Шевченка. Я дивився йому вслід і згадав приповідку свого батька, який говорив: «Сину, якщо не будеш добре вчитися, а тільки на трійки і двійки, то станеш тупим і підеш працювати в міліцію». Тепер я зрозумів, що то була чиста правда. І доволі часто зазнайкуватим ментам я цитував татову приповідку. Інколи діяло позитивно.

Пікет біля райвідділу продовжувався, людей навіть трохи побільшало. Через мегафон я поінформував пікетуючих про успішне викриття одного з провокаторів. Люди загуділи, почувалися вигуки «Ганьба! Пси! Катюги!». Люди скандували ритмічно і голосно, таким чином ми чинили тиск не тільки на райвідділ, а й на підрозділ ОМОНу, який сидів у машинах. Люди поверталися в їхній бік і всі разом, піднімаючи вгору кулак правої руки, люто ревли на них. Ще через якихось 10 хвилин двері відчинилися і під оплески з райвідділу вийшли наші хлопці –

Вітович та його колега. Я запитав, чи вони не покалічені, Олег відповів, що все нормально. Я надав йому слово для інформування громади. Вітович у мегафон сказав, що саме влада, очолювана В'ячеславом Чорноволом, дала вказівку розігнати людей біля оперного театру. І що «Беркут» виконував вказівку Мотринця, який комусь дав розпорядження по рації. Коли Вітович продовжував свій виступ, з машини вийшов один боєць спецназу і підійшов до громади. Щоб не сталося провокації, я попросив хлопців тримати порядок і пішов йому назустріч. Той був начальник підрозділу В. Чавс. Ми йшли назустріч один одному поки не зупинилися на віддалі трьох кроків. Він раптом промовив:

– Я тут не винен, що сталося. Я команду «фас» не давав.

Я запитав, хто дав команду. Адже вони покалічили людей і ще хочуть, щоб їх хтось поважав. Чавс понурив голову і пішов назад до машини. Люди вслід йому почали свистіти. Довелося втихомирювати. Вітович закінчив свій виступ і запропонував йти до Клумби, до каменю, де має стояти пам'ятник Т. Г. Шевченку. Юрба людей рушила на проспект. На Клумбу прийшло більше тисячі люду, почався мітинг. Було тут більше десятка пораниених, з закривавленими головами. Когось відвезли в лікарню швидкої допомоги. Виступаючі коротко розповідали про побиття. Громада скандувала: «Смерть зрадникам! Смерть банді!». Люди вимагали назвати прізвище того, хто дав команду на побиття. Вітович, виступаючи, казав:

– Обіцяю вам, що ми розберемося, хто дав команду. Йому буде винесено смертний вирок. Покарання йому не минути, ні людського, ні Господнього!

Після мітингу продовжився збір матеріалів від свідків і потерпілих.

У вівторок 9 листопада 1992 року Євген Ширій зібрав депутатську комісію з питань законності, на якій було розглянуто питання побиття людей 7 листопада. Висновок: «Неправомірне застосування сили до активістів громади і членів УНСО, яке можна класифікувати як злочин проти власного народу.

Застосування сил «Беркуту» є свідченням ворожості цього підрозділу до української ідеї. Підрозділ необхідно розформувати, а винних у використанні бойового підрозділу проти мирних беззбройних людей притягнути до кримінальної відповідальності».

Того ж дня мені повідомили, що є касета, де зафільмовано все, що відбувалося того дня і на площі, і на вул. Стрийській, похід колони до оперного театру, побиття людей загоном «Беркут».

Я зустрівся з Вітовичем і ще кількома депутатами обласної ради і домовився, що на найближчій сесії облради ми доб'ємося розгляду цього питання.

Перед початком сесії я домовився з депутатами (М. Бабій, Копись, М. Солдат, М. Мелень, М. Драк), які на той час утворили фракцію націоналістів, якою керував Мелень, поговорив з Коржинським, Кривенком («Товариство Лева») та іншими, щоб вони підтримали включення у порядок денний питання про побиття людей біля оперного театру 7 листопада 1992 року. Вони всі погодилися, бо це бандитське побоїще набрало розголосу і викликало обурення і протест львів'ян. Зразу ж після переклички, що полюбляв проводити Микола Горинь, я став до одного мікрофону першим, а Вітович до іншого. Ми поставили вимогу поставити на порядок денний питання побиття. В президії сиділи Гель, Давимука, Чабан. М. Горинь почав ведення сесії. Чорновола не було. Гель присунув до себе мікрофон і сказав, що порядок денний уже сформовано на президії днем раніше і що сесія буде дотримуватися цього порядку. Гель відсунув мікрофон до Миколи. Микола сказав, щоб Петрик і Вітович сіли на місце, і виключив наші мікрофони. Я запевнив президію, що не дам їм проводити сесію, чого б це мені не коштувало, якщо не буде включене наше питання. Ця моя заява їх таки добила, бо члени президії знали, що я слова свого дотримаю. Залишився включеним тільки третій мікрофон, біля якого зібралася черга. Першим стояв М. Павлишин, який мав озвучити інше питання, але, побачивши поведінку президії, також зажадав включити у порядок денний питання побоїща, за ним за це виступили

Парубій, Драк, Мелень та інші. На площі перед сесійним залом уже зібралося понад три сотні людей: активісти Клуби з національними прапорами, унсовці зі своїми прапорами, а також люди зі Страйкому, представники Братства УПА, якими керував Сергій Пушик, але під сесійним залом його в той час не було. В час, коли ми добивалися розгляду питання, а президія впиралася, з площі долинали свист і гучне «Ганьба! Геть від влади зрадників!». С. Давимука сидів мовчки, нахилившись над столом, щось нотував. Після 15-хвилинного наполягання М.Горинь та І.Гель погодилися включити в порядок денний це питання, але наполягали, що розглядатимемо його після обіду. Ми з Вітовичем запропонували притягнути на сесію Мотринця, зал нас майже одноголосно підтримав, схвально загудівши. Чому я так детально описую ці події? Тому, що той, хто буде це читати, вивчати цей історичний період, збагне, що вже до осені 1992 року влада, яка мала свої інтереси і корита, була ніби сама по собі, а депутати також самі по собі, але тягнулися до громади, тай народ сам по собі. Молодь та її діяльність були вже зовсім знівельовані. Ще восени 1991 і весною 1992 року Чорновіл кричав, що Рух вичерпав себе, а вже з червня 1992 р., намагаючись створити свою партію, узурпувавши керівництво у фракції Руху облради, більшу частину рухівських депутатів нагнув. І не тільки рухівських, бо кожен із депутатів мав якусь посаду або роботу, чи починав бізнес, чим був прив'язаний за ноги і бороду, бо проти амбітної і злопам'ятної влади ніхто не хотів шарпатися. Навіщо зайвий раз ризикувати? До речі, В. Чорновіл офіційно був членом УГС, керував УНВІСом, розколовши УГС. Коли став головою обласної ради, Чорновіл не був членом Руху з юридичного погляду, щоб очолювати фракцію Руху в облradі. Йому насамперед треба було стати членом Руху, а фракція Руху зобов'язана була це узгодити, вирішити на раді Руху обласного рівня або принаймні узгодити з проводом Руху. Нічого такого не було зроблено. Просто під час однієї з сесій десь на початку вересня, під час розгляду питання «Різне» Чорновіл раптом спитав у депутатів від фракції Рух, чи вони не заперечують, щоб він очолив фракцію Руху. В залі

почався шум, частина депутатів від Руху погоджувалася, інша частина не погоджувалася. Депутати з інших організацій також були заскочені і здивовані (як від «Товариства Лева», «Просвіти», так і від націоналістів, які були у 1990 році, коли обиралися членами УГС, М. Глубіш, О. Петрик, О. Вітович, М. Мелень, М. Солдат, М. Бабій). Чорновіл зрозумів, що дав маху, тому попросив усіх розходитися, бо сесію закінчено, залишитися тільки депутатам із фракції Руху. Кожне засідання сесії закінчувалося Гимном України. У цей день порядок було порушено. Гимну не виконували. Інші депутати покинули зал. І тут розпочалися суперечки з процедури даного питання. Менша частина рухівців вважала це порушенням як статуту Руху, так і моральних принципів. Більшість вирішила проголосувати за зміну голови фракції. Ті, хто були в меншості, залишили зал. Так Чорновіл зробив перший крок до одноосібного заволодіння організацією Рух. За кілька днів по тому зібрався провід Руху і Рада, очолювана ще Орестом Влохом, яка висловила своє «Фе» діям Чорновола, але більшість депутатів-рухівців привести до тями не вдалося! Тому справи в організації почали йти на протистояння, яке до листопада 1992 року досягло на Львівщині апогею. А далі, як відомо, було створення партії «Рух». На рівні України Чорновіл створив трьохголове керівництво (Драч, Михайло Горинь, Чорновіл).

Повернуся до попереднього: тоді під час сесії було досягнуто компромісу, що до обіду розглядаються питання порядку денного, що були запропоновані президією, що засідала день перед тим з головами комісій, а після обіду буде розглянуте питання про події 7 листопада. Сесії облради транслювалися по телебаченню, тому люду на площі перед сесійним залом прибувало. До обіду розгляд питань йшов без затримки і відносно злагоджено. Перед перервою ми нагадали президії, щоб вони запросили Мотринця. Перерва була оголошена на дві години, з першої до третьої. Люди не розходилися. Під час перерви мене попросили вийти на вхідні двері. Коли я вийшов до входу, до мене підійшло двоє чоловіків і сказали, що мають касету з подіями 7 листопада і готові привезти відеомагніто-

фон і телевізор, щоб встановити десь і вестибюлі, щоб депутати змогли побачити, що насправді відбулося в цей день. Один із них був у цивільному одязі, інший у міліцейській формі. Мене це насторожило, але потрібно було вирішувати, тим паче, що цього міліціонера я вже бачив неодноразово як у міській раді, так і біля Галицького ринку. Це був Павло Барнацький, який усе знав про побиття. Я погодився пронести відеомагнітофон і телевізор у малий зал, що поруч із сесійним, і організувати перегляд. Через 10 хвилин хлопці привезли телевізор і відеомагнітофон і ми занесли ці речі у зал. Довелося терміново шукати переноску довжиною до п'яти метрів, щоб досягла від розетки до столу, щоб можна було підключити апаратуру. Ще через 10 хвилин усе було залагоджено і ми почали перегляд. У цей час більшість депутатів або пішли в місто або обідали у верхньому залі, що був спеціально для цього облаштований. Ми ввімкнули звук голосніше і депутати, які вешталися коридорами, а також ті, які обідали, а це були переважно люди з районів, прийшли дивитися 20-хвилинний фільм. Додивившись до кінця, жахнулися, не повірили своїм очам. Початок фільму, хвилин вісім, був про акцію на вул. Стрийській, де відбувся спонтанний короткий мітинг, комуністів не було видно, камера зафіксувала тільки невеличкі групки, які стояли в Стрийському парку на доріжках і біля входу, а також на вул. Гвардійській, ближче до політучилища, потім промайнули кадри, як хлопці кинули на бруківку два червоні прапори, які по дорозі в когось конфіскували, потім близько трьох хвилин похід Стрийською, Франка, Саксаганського до центру, потім утворення кола біля театру, кидання в коло кількох червоних прапорів і підпалювання їх, а далі кілька сцен провокацій, вигуків і тут же «Беркут» починає гамселити людей, які стояли на площі, ближче до театру М.Заньковецької, а далі й напад на хлопців з УНСО, які стояли в колі, спинами до них. Унсовці явно не сподівалися на напад, бо стояли в каре, коли беркутівці налетіли й почали їх бити по спинах і головах гумовими кийками, а ті навіть не встигли себе захистити, хоч мали дубці. Потім, коли одного з них запитав оператор, той відповів, що вони не планували жодних бійок, а

дубці в кількох хлопців були, бо перед тим біля іподрому вони мали вишкіл, що тривав з 8-ої до 9 год. 30 хв. У фільмі видно побитих, покалічених людей, кров на кам'яних плитах, погублене взуття, метушню бійців «Беркута» і міліціонерів, а також перебраних у цивільне ментів, які ходили по площі, піднімали взуття і покидані дерев'яні дубці довжиною до 50 см.

Особливу увагу, знімаючи на кіноплівку, оператор приділив одному цивільному, який участі в побоїщі не брав, а тільки бігав по площі, збирав дубці і носив їх убік, до машини. Ним був, як потім виявилось, полковник міського управління міліції Богдан Корнят. Інші менти об'єктиву камери уникали, відверталися спиною.

Перед післяобіднім засіданням сесії я постарався якомога більше депутатів притягнути до телеекрану. Павло Барнацький, який приніс касету, відео і телевізор, тепер не крутив цілого запису, а по кілька разів прокручував тільки той фрагмент із побиттям коло театру, що тривав близько восьми хвилин.

Більшість депутатів побачили це, були шоковані, навіть комуністи Гончарук, Кирей і двоє військових, які сказали, що це пси, яким скажуть «фас» і вони рідну маму закатруплять. Це була гірка правда. Закінчувалася перерва, через малий зал, де ми показували касету, у сесійну залу проходили один за одним Микола Горинь, Іван Гель, Степан Давимука. Я зупинив Миколу і попросив переглянути три хвилини події на екрані телевізора. Він глянув на екран, у той момент «Беркут» саме почав наступ і масакру цивільних людей із диким ревом, унсовці навіть не встигли розвернутися для самозахисту. Він бовкнув: «Що ви мені показуєте? Хто то приніс?». Я відповів, що організував перегляд я, спеціально для нього і президії. Він витріщився на мене, ніби вперше бачить, надувся так, що його потрійне підгорля мало не досягнуло носа, бо борода і губи в ньому втонули, махнув рукою, ніби відганяючи настирну осу, буркнув ще щось нечленороздільне і пішов у сесійну залу. Наступним пробігав Іван Гель, виглядав, як червоний помідор, облизуючи масні губи після обіду. На моє прохання звернути

увагу на екран, відскочив від мене, як обшкварений, якби встиг спіймати його за полу піджака, то, напевно, цей трофей залишився б у мене в руках. А ще два роки тому бігав коло мене, як аньол з обсмаленими крильцями, коли я організовував йому виборчу кампанію проти Тарасіка Стецьківа по Городку, Мшані, Мостиськах. І я подумав, чи треба шукати більших фарисеїв, ніж оті два кнурі. Давимука, зупинившись, почав оглядати відео, що, здається, його вразило. Він похитав головою, прицмокнув і промовив протяжно: «Да-а-а. То оце відбулося перед театром?». Я з гумором відповів, що на Марсі і спитав, чим він керує. Він мовчки почухав потилицю, ніби пробуючи, чи його часом не мазнули кийком. Барнацький сказав йому, що це, що він побачив, тільки квіточки. За такий бандитизм четвертувати треба того, хто дав команду. Степан Антонович злегка стрепенувся, ніби зі сну, і пішов у зал.

Післяобіднє засідання почалося з цинічної фрази Миколи Гориня:

– Петрик нам тут уже кіна показує!

Я промовчав. Депутатів було вже дещо менше, ніж на ранішньому засіданні. Біля мікрофонів уже стояло по кілька депутатів. Включили мікрофони. Я був перший і запитав пана Миколу, чому в залі нема Мотринця, чи вони його запрошували. Микола сопів, надувшись, як квасне тісто, потім щось тихо пробурмотів до Івана Геля. Той йому також щось відбурмотів. Депутати, які запізналися, всідалися в крісла. В президії панувала тиша. Ми зрозуміли, що ніхто і пальцем не рухнув, щоб запросити Мотю. Як вибігли з зали й побігли жерти, то так і забули про свій обов'язок, що мали зробити, а може навмисно не зробили, щоб Мотя не показав пальцем на того, хто дав наказ. Нарешті Гель притягнув до себе мікрофон і вродив:

– Пане Петрик, ви гадаєте, що так скоро робиться і що нам нема чим займатися?

Я знав, чим займався Іван, сидів на телефоні і вибивав собі цеглу для будівництва на Городоцькому цегельному заводі, видзвонював до голови Городоцького району. Але я знову промовчав. Депутати зашуміли. Слово взяв Драк Микола

Мар'янович і попросив президію не робити з масакри кпинів, а розглянути це питання і притягнути винних до відповідальності, бо такого пробачити не можна. Нині вони б'ють людей, а завтра битимуть і нас, депутатів. Микола Драк, мов у воду дивився, бо це завтра таки прийде при Кучмі, коли ховатимуть владику Романюка в Києві.

Вітович коротко описав подію від мікрофону, розповів, що били людей, отримавши чітку вказівку від влади, що він чув уривки розмови між полковниками на площі, а потім у машині, коли їх з іншим хлопцем везли до Галицького райвідділу, що з рук їм так просто це не зійде. Микола Горинь почав сміятися, перемовляючись із Гелем та Давимукою, а потім перебив виступ Олега кількома фразами:

– Самі винні. А хто може доказати, що це влада дала вказівку?

Олега це розсердило не на жарт і він промовив:

– Не смійтеся, пане Миколо, не будьте таким зарозумілим. Наша організація вам і вашому зверхнику, тобто Чорноволу, винесла смертний вирок. Уся громада на мітингу його підтримала. Так що готуйтеся!

Давимука покрутив головою, ніби вже відчуючи на шиї удавку, поправив галстук, послаблюючи гудз. Гель, трошки відсунувшись від Миколи, витріщив на нього очі, ніби хтось звідкись ось-ось пальне з гвера. Микола, оговтавшись від несподіваної заяви Олега, обтер спітніле чоло і насмішкувато запитав:

– А коли будуть виконувати вирок?

Вітович із відповіддю не забарився:

– Пане Миколо, не переживайте, хтось таки виконає, ви тільки висповідайтеся. Думаю, що додому вас тепер возитиме охорона. Зал зашумів.

Було помітно, що Микола занервував і прикусив язика. Депутати трохи пошуміли і продовжили обговорення.

На вулиці громада досить гучно реагувала на те, що робилося в залі. З площі лунало то «Ганьба!», то «Банду до цюпи!», «Геть!», «Геть!». Бабій Марія запропонувала цей мордобій показати по телебаченню громаді:

– Нехай дивляться і бачать, кого треба боятися і кого у найближчий час розігнати. Чому потрібно годувати тих собак, які замість лапати злодіїв, бандитів, кусають тих, хто їх годує. Ви подивіться, там на екрані якісь виродки-наркомани, з якою люттю вони б'ють беззахисних людей. Я пропоную на завтра запросити Мотринця, нехай він відповість за все. А сьогодні не тратити енергії, а перейти до питань за депутатськими запитами, що були подані на попередніх засіданнях, а потім до різного.

У Миколи ніби гора з плечей звалилася, він защебетав таким улесливим голосочком, ошасливлений пропозицією Бабій, і зразу ж поставив на голосування. Депутати підтримали, наше питання було перенесене на наступний день.

Наступного дня на ранок Барнацький знову привіз всю апаратуру для перегляду. Знову почалося засідання з переклички депутатів, хоча у нижньому вестибюлі відбулася реєстрація, уточнялося, чи може ще хтось прибув із запізненням, як наприклад Петрик, як любив натякати пан Горинь. Я інколи не реєструвався навмисно, хоч приходив раніше, але заходив до зали засідання, коли вже всі всілися і починалася перекличка, тоді, дочекавшись, коли Микола дійде до прізвища Петрик, голосно двічі вигукне його, і в душі зрадіє, що мене нема, тоді я відчиняю двері і тихенько заходжу. Тут вони з Гелем і Дави мукою переглядаються, Степан Антонович розводить руками і хитає головою, промовляючи в думці, ти диви, таки прийшов, а ми вже вирішили, що його не буде, не буде кому нам кров пити. Гель, ніби на підтвердження думок Степана Антоновича, щось собі під ніс мугикнув, повернувся до головуючого і щось пробурмотів Миколі на вухо. Микола запнувся, ніби йому дух заперло, подався назад від столу, трохи розпрямив плечі, ніби готуючись до захисту, випнувши живіт, що ховався під столом, як у двобої, склавши до купи триповерхове підгорля, опустивши собі його на грудну клітку і нарешті видав крилату фразу, яку депутати будуть ще довго повторювати з гумором:

– Усі несуть свій тяжкий хрест, а ми і обласна рада змушені нести Петрика!

Звичайно, Микола збрехав, бо ніколи нічого важкого не ніс, а завдяки Петрику став першим заступником Чорновола, відсунувши Івана Геля після справи з фондом Андрея Шептицького і кримінальної справи проти О. Лосика, який у Геля у фонді був розпорядником, директором і у Залізничному суді дістав два роки за афери, на які його благословляв Іван. Геля пощадили, точніше, відмазали, але Чорновіл посунув його, а на посаду першого заступника призначив Миколу Гориня.

Цього дня зранку Чорновола у президії не було, сесію знову по черзі вели то Горинь, то Гель. Мотринця також не прийшло. Тому після з'ясування стосунків між депутатами і президією, Іван оголосив, що Мотринця зобов'язали прийти, але він на них чи то начхав, чи то поклав, як висловився О. Вітович. Тому сесія пішла за наміченим президією сценарієм, якщо так можна висловитися, бо в більшості випадків те, що приймалося розширеною президією спільно з головою виконкому Давимую, його заступниками І.Бутрином, Дунцем, головами депутатських комісій, це зникало, перекроювалося «вузькою президією», тобто Чорноволом, деколи долучали до цього попихача Миколку, напевно, для «демократичності». Притягувалося це на сесію, включалося у порядок денний, де голови комісій, які брали участь у розширеній президії, були вкрай подивовані, бо не знаходили ні своїх пропозицій, ні того, що приймалося на розширеній президії, ходили по залу, здвигуючи плечима, перепитували один одного, не вірячи своїм, промитим малою президією, вухам, але ковтали зеківську лапшу мовчки, навіть не намагаючись з'ясувати, хто, як і коли перековбасив прийняті позиції, і не питав, якого біса вони тратили час і енергію, дискутуючи на розширеній президії. Але це ще не вся чудасія, точніше параноя. Відбувалася сесія, як правило, приймалися рішення з тих питань, які запропонувала «вузька президія», тобто Чорновіл із незначними поправками депутатів, а виконувалося щось зовсім інше, ніж те, що приймалося сесією. Виглядало це, як театр одного актора, який є і режисером, і постановником, і навіть глядачем.

Можливо, тому так і валилася вся господарка в області, розкрадалася техніка, розвалювалися колгоспи, нищилися ферми. Наведу лише один приклад. Зі слів Ковальчка Ярослава Івановича, який працював у дослідному господарстві: «У Магерові була дослідна машинно-випробувальна станція. Вона мала підсобні господарства у Добросині та тут же у Магерові, які нараховували по 200-300 голів худоби. У 1992-1995 роках усе було розвалено, всю худобу пустили під ніж. На фермах доїння здійснювалося машинами. Коли прийшов Петро Комар до керівництва з Леонтієм Дунцем, який відповідав за господарку, добили все остаточно, доїльну техніку розікрали з благословення Гориня і Давимуки». Подібна ситуація склалася в промисловості: розвалювалися підприємства, все пускалося на відкуп злодіям і нечистим на руку керівникам-нуворишам, які ставали мільйонерами навіть на брукхті, розкурочуючи цехи «Автонавантажувачу», «Сільмашу», автобусного, військових заводів 246, 117, ЛОРТА та інших. А комуняки і гебісти потішалися, потираючи руки, підхваляючи «малу президію», тобто Чорновола, нашіптуючи і зводячи його на манівці. Гебісти мали особливий вплив і досвід, бо знали, що таке пахани, розвивали цю властивість у нашому лідерові, а трохи досвіду і прикладу існування такої системи в наших очільників уже було, тому у гебістів усе йшло, як по маслу, без особливих заторів. Так хирів «П'ємонт», що поступово перетворювався в застояну баюру. Тож і на цій сесії нічого не було нового: то Микола, то Іван Гель зачитували відредаговані «вузькою президією» питання, пережовані і знову виплювані, чи то відригнуті... Одні читали, інші голосували: «Одобрямс». Іван трошки дрімав і деколи здригався, ніби йому приснився Петрик в образі чи то Кармелюка, чи то Довбуша, і час від часу відхилявся то вправо, то вліво, ніби намагався випустити дух зі своєї утроби. Орест Чабан крутився на стільці, то вставав, то сідав, ніби його дійняв геморой. Давимука постійно тримав наготові картку для голосування, чи то депутатський квиток, як олов'яний солдатик із казки.

Так дійшло до обіду. Цього разу обід тривав тільки годину. У малому залі Павло Барнацький знову ввімкнув відео з по-

діями 7 листопада, бо дехто з депутатів не бачив тої масакри, до того ж ми вирішили не дати спустити цю трагедію на гальмах, підтримувати відповідний тонус, щоб депутати відчували, що це і їх може спіткати або їхніх дітей.

Післяобіднє засідання почалося з інформації про те, що запрошений генерал Мотринець «соізволілі» з'явитися. І дійсно, у першому ряду, ближче до вікна і балкону сидів Мотя в генеральському костюмі і щось собі записував, час від часу відриваючи очі від записника, поглядаючи в бік президії, як собачка на господаря, висолопивши язик. Після того, як Іван Гель оголосив, нахилившись до мікрофону, що стояв перед Миколю, мало не струтивши з крісла останнього, Мотя повільно встав, зробив крок від крісла, повернувся до залу і дуже повільно, із затримкою, вклонився, і, кажуть, промимрив «Ваш покорний слуга». Ото ж бо і воно, прислужився «покорний», давши команду на побиття людей. Залу зашумів, хтось спробував аплодувати, що було вкрай недоречно, бо треба було надавати копняків у напрасовані генеральські штани. М. Бабій і М. Драк гукали «Ганьба!», О. Вітович здійняв свист. Микола Гринь постукав ручкою по мікрофону, а потім мовив:

– Хотілисье Івана Михайловича, то маєте, – він кашлянув і ковтнув і ще раз відкашляв, що забулькотіло в горлі.

Виглядало, ніби Микола офіціант і подає чи то меню, чи то Мотю депутатам на пательні з приправами. Микола запропонував Моті вийти за трибуну. Той ще раз вклонився Миколі, як молодий на весіллі молодій, став за трибуну, вхопився одною рукою за її край, а іншою почав маніпулювати мікрофоном, що був прикріплений до трибуни, нахилиючи його то вниз, то вгору, підлаштовуючи під свій писок. Він намагався оволодіти собою, але було помітно, що руки трясуться. До трьох мікрофонів у залі вже стояли черги. Коло одного з мікрофонів стояв Вітович, він перший мав слово. До другого мікрофону вперед пропустили мене, бо саме ми були найбільше поінформовані і мали задавати тон цьому розгляду. Мотя перед промовою присів і почувся звук, ніби тріснули штани чи шлейки під блюзою, а виглядало, ніби Івана пучить, що викликало сміх у залі.

Вітович досить стисло розповів про ціль проведеної акції УНСО спільно з іншими організаціями, бо біля театру були і політв'язні, і Братство УПА, і Клуба, і навіть кілька пластунів. По закінченні виступу Олега, який вимагав відставки не тільки Мотринця, а й В'ячеслава Максимовича, звичайно, зал загудів, бо Олег узяв глибше, ніж хотіли цього депутати, які мало не обожнювали нашого очільника. До мікрофону, де виступав Вітович, швидко підійшов голова міськради Василь Шпіцер. Його виступ був досить виважений, аргументований, але попросив не вішати котів на В'ячеслава Максимовича, а пробачити, що допустив таку помилку.

— Чого це ми у Львові і в Україні, — сказав Василь, — маємо вшановувати якесь чуже свято червоного перевороту, що заподіяв стільки лиха не тільки українцям, а й тим же росіянам та іншим народам, які більше 70 років були окуповані більшовицьким тоталітарним режимом. Українці тоді втратили свою державність і сьогодні п'ята колона разом із комуністами та їхніми прислужниками влаштовують нам тут провокації.

Зал почав аплодувати. Пан Василь став сміливішим. Президія не аплодувала. Іван Андрійович Гель трохи розчервонівся, присунувся ближче до головуючого і почав Миколі щось бубніти. Микола невдоволено похитав головою. В мікрофон на столі президії було ледь чути окремі слова «свинство», «місце», «ставити». Потім стане зрозуміло, що мав на увазі Гель, який хотів поставити на місце Шпіцера, адже обласна влада вже неодноразово підставляла його, була невдоволена тим, що він відмежувався від спроби провести комуняк до оперного театру 8 травня 1991 року, на день пабеди, і тим, що створив муніципальну дружину, і тим, що дав дозвіл на великий похід зі свічками, факелами, що почався біля оперного театру і закінчився покладанням квітів до колишньої катівні на вул. Замарстинівській, і 20-тисячним походом до тюрми «Бригідки», потім до тюрми на вул. Судовій, до тюрми на Лонцького, звідти до КГБ на вул. Дзержинського, 55 (зараз Вітовського). Ось тому Гель, Микола Горинь, Давимука весною 1993 року примчать на сесію, щоб переконати депутатів, що пора Шпіцера переобра-

ти, а на його місце рекомендувати Пашу Качура і планували в майбутньому частину функцій міськради передати Богдану Котику, тобто розв'язати собі руки для дерибану. Тому й не сподобалося їм, коли Шпіцер, побачивши то відео на касеті, від мікрофону заявив, що комуністи не отримували жодного дозволу на проведення заходів, а ми як влада самоусунулися від цієї політичної провокації, тому громада змушена була сама реагувати на большевицькі вилазки червоних і п'ятої колони, які два-три рази в рік організовують свої шабаші і ще й намагаються прорватися до центру, а міліція на це не реагує. А в даному випадку міліція перевищила потребу в застосуванні сили, вчинила підло і злочинно.

Далі Василь Шпіцер сказав:

– Я як голова міста не знімаю з себе вини за те, що сталося, але правоохоронці мені не підпорядковуються. Пане Іване, – Шпіцер звернувся до Геля, який знову щось бурмотів Миколі, – пропоную створити комісію, яка обґрунтувавши все, подасть на сесію документ для голосування про недовіру Івану Михайловичу Мотринцю.

Зірвалися бурхливі оплески. Мотринець почервонів і мовчав. Микола Горинь не поставив пропозицію Шпіцера про створення комісії на голосування. Виступили Нестор Гнатів, Марія Бабій, Микола Бойко від комісії з законності, Ярмо Коржинський, М. Драк, Володимир Парубій і всі вони висловлювали недовіру Моті. Так як день перед тим частково обговорювалося це питання, перейшли до запитань Мотринцю, який брехав, викручувався, на деякі запитання за нього чомусь відповідав головуючий Микола, постогнуючи, ніби підносив щось важке, перебиваючи депутатів, що виступали від мікрофонів, щоб збити недоброзичливий тон сесії і виручити Мотю, який добре спітнів у своєму генеральському кітелі. Микола оголосив 15-хвилинну перерву, а де 15 хвилин, там і 25. Депутати повиходили з зали. Гель, Горинь, Давимука, Чабан також покинули стіл президії. Я попросив Вітовича і Марію Бабій пройтися коридорами і проконтролювати, щоб наші чотири «праведники» не перехоплювали депутатів і не переконували їх на свій лад.

Так я підловив Чабана і Давимуку, які обробляли депутатів. Давимуці досить було продемонструвати мій пістолет, відкинувши полу піджака, як він замахав руками і сказав, що він нас підтримує. На моє запитання, чому ж мовчить, як риба, скорчив гірку міну. Чабан ще пробував огризатися. Те, що робили в цей час Гель і М.Горинь, вирахувати не вдалося, але думаю, що теж працювали на Мотю своїми методами, покликавши кого треба до себе в кабінети. Був четвер і переносити це питання ще на день не було сенсу. Але Микола тягнув до кінця дня. Замість 15 хвилин перерва тривала майже пів години. Так як сесії транслювалися по телебаченню, то Микола здзвонився з Чорноволом, який дивився цю сесію, радився з ним, що робити. У Верховній Раді в той час сесій не було і Чорновіл поза всіляким сумнівом був у Львові. Після перерви спочатку взяв слово Микола, зі свого місця ведучого почав задавати риторичні запитання і сам на них відповідати, виправдовуючи ментів. Під час своїх відповідей з трибуни Мотринець гучно заявив, що під час безпорядку, організованого унсовцями, було ножем підрізано міліціонера, який зараз лежить у лікарні. Звичайно, це прозвучало як звинувачення Вітовичу та виправдання ментам, але депутати відчували, що щось тут не так, тому на заяву Моті не особливо звернули увагу, переглянувши кілька разів відеоролик. Я запитав Вітовича, що йому відомо про підрізаного міліціонера, той відповів, що вперше чує. Я також не був поінформований про це. Але тут Микола, звинувачуючи унсовців і громаду в безпорядках, заявив, мовляв, хто дав право палити перед театром будь-які прапори, що мало не закінчилося трагічно, бо підрізали міліціонера. Микола не попав у ціль, бо депутати цю пригоду не сприйняли серйозно, жартували: «Попробуй їх підрізати, коли вони в шоломах і бронежилетах ще й з кийками, які в народі називають демократизаторами».

Знову слово взяв Нестор Гнатів, сказав, що тут усе зрозуміло і закликав депутатів проголосувати за недовіру Моті. Але Микола зволікав з голосуванням, бо знав, що частина депутатів з районів уже потихенько залишають засідання, бо спішать хто на поїзд, хто на автобус. Він тягнув гуму, надаючи слово

для виступу то з питання, що мало стояти в різному, то робив якісь коментарі до виступів депутатів, аж нарешті вродив:

– Надаю слово останньому виступаючому і будемо приймати рішення. Коля добре бачив, що кворуму вже не буде і появиться можливість до наступного дня «попрацювати» з депутатами на користь Моті, не без того, щоб «вузька президія» в лиці Чорновола «відредагувала» текст рішення, що має бути прийняте на користь Мотринця, аби за жодну ціну його не здати, бо Мотя так і не назвав прізвища Чорновола, який в усній формі дав розпорядження Моті розігнати людей. Те, від чого свого часу, а саме 8 травня 1991 року, відмовився Шабасєв, тобто забезпечити прохід комунак із червоними прапорами в оперний театр для «празднованія дня пабеди», це виконав і перевиконав Мотя. То як же його віддати на поталу клятим «інтегральним націоналістам» і унсовцям, якщо він «в доску верний пацан»? Так, мабуть, думав Чорновіл. Останнім слово взяв І. Сало, який коротко охарактеризував те, що побачив на відеоролику, і констатував, що так могли вчинити тільки нелюди, виродки, варвари, що необхідно усувати з посад таких керівників, які дають такі накази і не має значення, усні чи письмові. Напевно Сало не врахував, що першим це розпорядження дав Моті Чорновіл, а Мотя взяв «під козирьок», хоч на конференції в Шевченківському райвиконкомі був чомусь у цивільному, а не, як нині, в генеральському мундирі.

– Так от, Іване Михайловичу, – мовив під кінець Іван Сало, – яма вже викопана, залишається тобі або самому в неї лягти, або доведеться тебе туди зіпхнути, щоб ти з неї не виліз. Сам розумієш... Що витворив – пеняй на себе...

Він не встиг договорити слова, як Горинь перебив його і мовив, що не годиться так зразу і в яму генерала. Зал гучно зааплодував, хоча депутатів залишилося мало. Хтось гукнув:

– В яму, в яму! Але роздягнути. Закопати треба без генеральського мундира, бо там є тризуби на кашкеті і ґудзиках.

У залі зчинився гучний сміх. Зніяковілий Мотя переминався з ноги на ногу, витираючи піт з чола. Ті слова були влучні, бо ті самі депутати, які його зараз захищали, будуть закопува-

ти Мотю без генеральського мундира, але це ще через кілька років, на початку 1995-го. А зараз Микольцьо (так будемо його тепер величати) оголосив, що у зв'язку з тим, що нема кворуму, голосування переноситься на завтра, тобто на п'ятницю, 12 листопада 1992 року, а зараз переходимо до різного. В різному обговорюватимуться в основному депутатські запити і заяви громад або ж звернення з питань, що виникали в районах.

Наступного дня Микольцьо, зробивши перекличку, зачитав за списком прізвища рахівників голосів. Я зразу ж запідозрив, що Микольцьо вже домовився з тими, які будуть рахувати, тому запропонував рахівників не міняти, а залишити тих, які були в попередній день, мотивуючи тим, що вони не напружувалися, бо голосування майже не було. Микольцьо вперся, щоб їх таки поміняти і без обговорення поставив швидко на голосування кандидатури рахівників. Коли я повторно зробив йому зауваження, він, потираючи руки, промовив:

– Що ви, Петрику, не довіряєте своїм колегам?

Я відповів, що колегам довіряю, а от вам і деяким колаборантам-зрадникам не довіряю. Зал сприйняв це як жарт, а шкода. Мотринець виглядав надто веселий. З чого би то? Настав момент істини, бо треба було ставити на голосування питання про недовіру Моті, раптом, як Сень з конопель, до мікрофону побіг Іван Сало і почав:

– Шановні депутати, шановна президіє, хочу заявити, що я перевірів діяльність пана Івана Михайловича і прийшов до висновку, що такого генерала працюючого, талановитого у нас ще не було!

Зал зашумів, а новоспечений Юда продовжував сипати похвали: «компетентний», «професіонал», побиття людей назвав «якимсь непорозумінням, яке хтось спровокував». Вітович гукнув на весь зал, що «Сало то Юда», хтось гукнув «сука». Всі були шоковані, бо ще вчора Сало говорив, що викопана яма, в яку треба тільки зіпхнути Мотю, а сьогодні говорить інше. Іван Сало продовжив, уже затинаючись:

– Я попрошу депутатів підтримати Івана Михайловича, а я перед ним знімаю шапку.

Я гукнув, що краще би зняв штани і труси. Зал зайшовся від сміху, бо всі знали про зв'язки Моті з підлеглими, деякі міліціонери відкрито називали його геєм. Навіть жінка одного з підлеглих влаштувала йому публічний скандал, коли він керував ще Шевченківським райвідділом, що той злягався з її чоловіком, як оповідав Михайло Червінко мені і моєму колезі.

Після виступу Івана Сала я також підійшов до мікрофону, але Микола не хотів його включати. Включив тільки на вимогу залу. Я запитав Сала, за скільки його купив Мотринець, а Мотринцю запропонував добровільно зняти погони і покласти на стіл президії. Мотя змінився в лиці, на якому з'явилася придуркувата посмішка. Миколі така «рубка» явно була не до вподоби, він гаркнув у мікрофон, надувшись, мов індик з поскладаним підборіддям:

— Може ще скажете йому зняти штани?

Я відповів, що така пропозиція вже звучала і пора її поставити на голосування. Вітович гукнув, що йому треба дати буків. А я продовжив:

— А після нього треба дати вам за цинізм, відступництво і холуйство.

Микола засопів і заткався. Опанувавши себе, пошепотівши з Гелем і Давимукою, питання про недовіру Моті поставив на голосування. Президія про недовіру не голосувала. Рахувальників було троє. В момент голосування, передбачаючи фальсифікацію, ми вдвох із Вітовичем також вели паралельно підрахунок голосів. Коли ми склали їх до купи, то в нас вийшло на вісім голосів більше, ніж потрібно. Ми могли помилитися на один або два голоси, але щоб аж так? Рахівники, склавши свої підрахунки, оголосили, що одного голосу, щоб було прийняте рішення про відставку, не вистарчає. Микола аж підстрибнув із радості, двічі оголосив, що рішення не прийняте. Ми з Вітовичем вимагали ще раз перерахувати, переголосували, але Микола, оголосивши результати, почав вітати Мотю. І це виглядало дуже підло, по-фарисейськи. Мотя миттю чкурнув із зали. Іван Сало отримав кликуху Матрьошка, а вже за тиждень Мотя призначив його заступником редактора ментовської газе-

ти «Міліцейський кур'єр», який у народі називали «кар'єром». От вам й новочасні патрійоти-дерьмократи. Микольцьо Горинь почувався героєм, прикривши дупу Моті, а разом з ним і свою та Чорновола. Бо ніхто так і не відповів за побиття і каліцтво людей. А ви думаєте, хто і чому перетворив передову область, Галицький регіон, як його називали «П'ємонт» уже з 1995-97 років на смердюче болото. То були холуї, стукачі, колаборанти, яких ми обрали до влади у 1990-му, які скинули свої старі шкіри, але далі танцювали під дудку антиукраїнського кагалу жидів, москалів, бандитів, майбутніх олігархів, що вже стояли в черзі за черговими мандатами, що їх вручатиме верхівка партії «Рух», очолювана Чорноволом.

Тоді всім нам було зрозуміло, що голосування було сфальсифіковане. У перерві В.Шпіцер скаже мені:

— Петрику, ти бачив, як голосувала президія, всі до одного підтримали Мотринця, а це був сигнал для рахівників і для тих, хто залежать від Чорновола, Геля і Гориня. Ніхто не хоче з ними мати проблем. Я коли глянув у зал, то побачив, що мало хто не голосував за відставку. Так що все було домовлено, рахівників підібрали своїх.

Бабій Марія була дуже розстроєна. Засідання закінчили до 14 год. 30 хв. і закрили сесію. Після обіду засідання не було, депутати роз'їхалися по районах. Через три роки Мотя напише клязузу в Москву і до Києва, що на Львівщині бандерівська влада, очолювана Миколою Горинем, чинить антиросійські неподобства. Тож заскочені депутати все-таки доб'ються зняття Моті з посади і позбавлять звання генерала, але Мотя судом звання поверне.

А поки що, маючи таку «кришу», Мотринець розперезався, бандити покрили всю торгову мережу, всі базари, крім Галицького, на якому був дільничним Барнацький, який особисто мав стрілку з Завінею, який відкритим текстом сказав Павлу, щоб не дер дупу, бо закінчить у ящику. Мовляв, твій шеф дав добро, а ти скачеш. Розмова тривала в машині, куди запросили Павла на 10 хвилин. Ще кілька разів бандюки пробували підім'яти Галицький базар, але в них нічого не вийшло,

бо Барнацький уже мав підтримку наших активістів, десятка депутатів облради і Степана Хмари. Програвши на рівні обласної ради, ми, використавши висновки комісії депутатів міської ради, які зробила комісія з питань законності Є. Ширія, які я зачитував на засіданні сесії обласної ради, ми підготували документи для С. Хмари на Верховну Раду. Коли все було готове для депутатського запиту у ВР, ми добилися перегляду ролика по каналу львівського телебачення. За це керівник львівського ТБ Мирослав Скуратко мав потім проблеми з Чорноволом. Після трансляції по телевізору ця подія знову розворушила громадськість. На нашу команду, що почала формуватися під С. Хмару, почали виходити люди, які знали про цю провокацію правоохоронців. Перший вийшов на Хмару Богдан Корнят, в письмовій формі описав, як усе готувалося. Бо саме Корнята було найдовше і найкраще видно на ролику, як він після побоїща збирає палиці. Крім Богдана ще кілька міліціонерів дали інформацію дискретно, тобто таємно.

Депутатський запит Степана Ільковича Хмари прозвучав на сесії ВР з вимогою усунення міністра Кравченка з посади. Окрім того Хмара для окремих депутатів продемонстрував ролик. Його підтримали Григорій Омельченко і ще з десятків однопумців. Це для наших хрунів від влади було, як грім з ясного неба, але Мотю все ж таки здавати не хотіли, бо боялися, що Мотя розкаже, від кого отримав усне розпорядження. Ми почали проводити мітинги і перші пікети обласної ради, а в резолюцію мітингу вносили питання про відставку міністра Кравченка. Так ми почали затяжну боротьбу проти Мотринця і Кравченка. У Києві проти Кравченка воював Хмара зі своїми соратниками у Верховній Раді.

Я взявся дослідити справу з поранення міліціонера. Почав опитувати клумбівських активістів, хто що бачив. У неділю на Клумбі я довідався, що наступного після побиття дня, 8 листопада був затриманий Роман Костів, який проживав у домі перестарілих на Майорівці. Його було звинувачено у нападі на міліціонера Галицького РВ Івана Новака, одного із заступників начальника. Організувавши цю провокацію, менти також зні-

мали ці події на відеокамеру і, переглянувши кадри, прийшли до висновку, що саме Роман штрикнув Новака ножем. Хоча Роман стверджував потім, що то не він, також не було знайдено того, чим це було зроблено, хіба що менти могли підкинути.

Роман Костів уперше появився на Клумбі десь у липні 1990 року. Хтось пошив йому костюм січового стрільця і шапку. Він ходив на збори організації січових стрільців, яку очолював Пінтоха. Ми їх жартома називали баняками. Їх збиралося чоловік 25 віком поза 60 років. Усі пошили собі форму січових стрільців і шапки. Правда, колір костюмів був трохи заяскравий, бо потрібного сіро-зеленого відтінку не знайшлося. Вони збиралися і їздили по районах, допомагали у заходах із відкриття пам'ятників полеглим героям, проводили просвітницьку роботу серед народу. Перші їхні активісти пошили форму ще восени 1989 року, на кітелях були ґудзики з тризубами, а на шапках – кокарди з тризубом. Одним із них був наш активіст Руху із Зимної Води Роман Пінянський, який при совітській владі трохи вчителював, згодом у міськкомі партії був клерком, який формував папки з різними ідеологічними матеріалами, газетами, журналами, статистикою і т.д. Вчасно зрікся партквитка і став непоганим ідеологічним працівником у лавах Руху. Роман Костів не вмів особливо говорити, був короткозорим, носив окуляри з товстеними лінзами. Коли хотів щось прочитати, то притуляв текст до самого носа. Як з'ясувалося, 7 листопада міліціант Новак також активно керував побиттям людей. Коли люди оточували ментів і ганьбили їх, то Костів був у цьому на товпі. Потім менти сказали, що він штрикнув Новака у дупу чи то заточкою, чи то шилом, чи то ножем. Новак не впав і не корчився в судах від болю, а почвалав до ментів, сказавши, що його хтось штрикнув. Ніхто з громади не бачив самого факту удару, а також рани у Новака, але його поклали у міліцейську лікарню. А буквально до тижня часу Костіва засудили у строгій таємничості, без адвоката від громади. Напевно адвокатом виступав сам Мотринець. Костів не подобався ментам, бо постійно брав участь у походах і акціях, тримаючи невеликий портрет Степана Бандери у червоно-чорному обрамленні, приклеєний

до фанерної дощечки на майже двохметровому держаку, над яким був закріплений ще червоно-чорний прапорець. У формі січового стрільця і з цим портретом Бандери Костів їздив не тільки по Львівській області, а й маршував по Києву і Полтаві, Запоріжжю і Житомиру. Якось влітку 1991 року у Полтаві, коли ми разом із рухівцями Полтави проводили акцію «Скорботний ланцюг» від могил репресій Петра І до могил сталінських репресій, стався кумедний випадок. Ми стояли шеренгою в центрі Полтави, Костів, як завжди, стояв із портретом Бандери. Раптом пара старших людей підійшла до Романа і жінка запитала: «Кто ето на фотографії?». Неподалік стояв Степан Вискіль, колишній політв'язень, який сказав: «Разве не видно, что ето молодой Горбачьов?». Жінка придивилася і сказала: «Ох, какой симпатичный бил парень, а где же его пятнышко на голове?». Вискіль мовив: «А тогда с пятном ходіть било не модно і он его замазивал». Костів переминався з ноги на ногу, вправляв щелепами свої зубні протези, хитав головою, мовляв, так і є. Жінка витягнула з сумочки свої окуляри, начепила на ніс і почала голосно читати по складах напис під портретом: «Сте-пан Бан-де-ра». Потім вона повернулася до свого чоловіка і вигукнула: «Ти смотрі, так ето не Горбачьов, а Степан Бандера. Мать моя!». Вона вхопилася за чоло, а її партнер двома пальцями вирішив виколоти очі портретові, але напоровся на фанеру і мало не зламав собі пальця, відсмикнув руку. А жінка каже йому: «Дурак ти, Ваня, а еслі б он там понатикал гвоздей, ти б і скалечілся. Дурень старий».

Акція в Полтаві була проведена досить успішно. Правда, коли ми йшли колоною, якийсь москалик машиною мало не збив кількох людей. Спеціально на значній швидкості, проїжджаючи повз колону, яку я проводив під контролем чотирьох активістів Клумби з жовто-блакитними пов'язками на рукавах, водій вирішив боком машини зачепити перших трьох чоловік, які очолювали колону. Когось чиркнуло боковим дзеркалом, з якого вилетіло і розбилася скло, але якось обійшлося. Ми рухалися до пам'ятника Т. Г. Шевченку. Один із полтавчан Педченко повів нас до управління КДБ, яке ми вирішили пікетувати

за спробу наїзду, бо номер «Жигуля» встигли записати. Доволі пошумівши під будинком КГБ, ми пішли до військової частини, де солдатам через браму передали газети Руху, «Віче», «Поступ», «Поклик сумління», значки, синьо-жовті прапорці. Хтось із хлопців мав ґудзики до кітеля з тризубом, які передали солдатові, жартуючи, що він буде першим у військовий частині, хто пришиє собі ці ґудзики. Солдат узяв і подякував українською мовою. Родом він був із Черкащини.

Романа Костіва засудили до двох років ув'язнення, а Новак через три дні вийшов з лікарні. У ментів він отримав кликуху Ваня резаний. Ваню перевели у Пустомитівський райвідділ.

Першого і другого грудня 1992 р. В. Чорновіл скликає з'їзд Руху в Києві в актовому залі Політехнічного інституту, де відбувався перший установчий з'їзд. Перед тим Чорновіл то з Бойчишиним, то з Юрком Ключковським їздив по областях України, збирав активних, впливових рухівців і проводив агітацію за створення партії «Рух» на всеукраїнському рівні. Цікаві збори відбулися в Харкові, де більшість рухівців не хотіли створення партії, тому тих, хто не хотів підтримати ідею Чорновола, було відсунуто від Руху і не допущено на з'їзд. Рух у Харкові очолював Алтунян – вірменський жид, дисидент.

В Одесі відбулося дещо цікавіше, куди В'ячеслав Максимович прибув з Ключковським. Вони зібрали кодлу жидів і стукачів, поставили головою обласної організації Цимбалюка, який напевно від народження був попихачем, і провели закриті збори активу, не допустивши нікого з рухівців-українців. Чисто комуно-більшовицька зеківська школа. В зоні пахан завжди, збираючи сходку своїх бандюг, одноособово вирішував, хто може бути на сходці присутній, а хто не може, і ніхто не бунтував, бо це була форма зеківської «демократії». В Одесі було щось подібне, бо активісти Руху Одеси, ті, що дотримувалися проукраїнської лінії, написали листа до львівського проводу Руху, який я зберіг. Вони писали відкритим текстом, що Чорновіл з Ключковським разом із Цимбалюком зібрали жидівський кагал і нікого з українців не допустили бути присутніми. Було цілком зрозуміло, як обиралися, точніше, призначалися деле-

гати на з'їзд. На з'їзді стояло головне питання порядку денного, яке ставив Чорновіл і його «вернопопддані». На другий день з'їзду відбулося засідання у комісіях, що були утворені після обговорення створення партії, що було суцільною профанацією. Правову комісію очолював Серйожа Головатий, комісію з економіки Черняк, ще одну комісію вів Щербак. Але краще за порядком.

У день з'їзду зі Львова прибули рухівці, які підтримували створення партії, а також ті, які були проти створення партійної рептилії. Це ті активісти, які першими 7 травня 1989 року в Пороховій вежі стали засновниками і організаторами Руху, до якого Чорновіл у той час не мав жодного стосунку. Всеволод Іськів, Любомир Сенік, Володимир Парубій, Орест Влох, Михайло Горинь, Богдан Горинь, Ігор Юхновський, Ігор Гринів були тоді учасниками події. Засновники організації і найактивніші сподвижники, які готові були покласти життя на вівтар справи, нині стояли на восьмиградусному морозі з національними, державними прапорами, гаслами, що писали просто тут, у Києві, бо Чорновіл дав вказівку, щоб жодного з них до залу не допустити. Коли він бачив цих людей, його охоплював панічний страх, так що в нього при розмові зривався голос і заплітався язик. Я, розмовляючи з ним другого дня, коли йшли працювати в комісії, це помітив. Першого дня, коли нас побачили делегати, які добре знали тих засновників, хто ставав на барикади, пішли в зал і почали з'ясовувати в Чорновола, чому не пустили тих, які стоять на морозі. Чорновіл назвав їх інтегральними націоналістами. Цікаво, що на з'їзд були запрошені навіть депутати-комуняки. Так наш новоявлений фігур вирішив продемонструвати, якою демократичною буде партія «Рух». Охороною на дверях керував жид Бураковський, одягнений у козацький жупан, шаровари, з перначем за поясом. Чисто клоун, бо морда жидівська. Коло нього бігало 5-6 пахолків, також в обладунках козаків, один із яких був зі Львова, колишній член партії УХДП Василя Січка. Час від часу він виходив і розповідав, що відбувається всередині. Це виглядало досить скучно. Ми твердо вистояли вісім годин на морозі до кінця з'їз-

ду і навіть уявити собі не могли, що Рухом керуватиме якесь триголове чудовисько, яке виявиться канібалом і незабаром почне пожирати дві інші голови.

Після засідання ми зібралися їхати в якийсь гуртожиток, щоб переночувати. Я побачив, як іншим виходом виходять делегати, серед них Михайла Бойчишина. Я підійшов ближче. Михайло намагався зробити вигляд, що мене не бачить, поправляв окуляри, але я став просто перед ним. Він поспішав, але зустрівши мій приспикливий погляд, привітався і сказав:

– Ну що, Олеже, буде партія.

– А якою ціною? – запитав я. – І це ще не все, ще довго всім доведеться платити за нинішнє дійство.

– Петрику, не перебільшуй, все буде нормально. Ти грав у шахи? Нам потрібно було виграти темп, тобто хід. Я тебе і ще кількох сказав пропустити, а ти сам не захотів.

– У кого ви виграли той хід, чи не в тих, які вистояли цілий день на морозі? І без докору совісті тепер оголосите всіх не ваших «відьмами», як любить казати В'ячеслав? Це ті люди, які з тобою починали. Забув?

– Нічого не зробиш, – сказав Михайло. – Не треба було лізти в пляшку. Це політика.

– Друже Михайле, здається мені, навпаки, ви залізли в пляшку і ще затягли за собою корок. І це покаже час. А поки що радійте. А коли натішитесь, то буде пізно повертати голоблі. Ви хреново закінчите разом із вашим «фюрером».

Я тоді ще не знав, що мої слова стануть пророчими.

Ми розпрощалися. Він навіть не запитав мене, чи я маю де зупинитися. Наступного дня ми знову зібралися біля входу Київської політехніки. Зайшовши в актовий зал, делегати з'їзду розбилися на комісії і пішли працювати в корпус, що справа від входу. Частина делегатів уже покинула з'їзд і вже не появилася, не прийшли і запрошені. Ми з'ясували, що попереднього дня з ініціативи Чорновола вже перекромсали статут і підігнали його під партію. Тепер приймати і виключати з організації міг не провід або рада, а керівник одноособово, як на рівні осередку, так і на рівні району чи обласної струк-

тури, а також на найвищому рівні. Це давало можливість позбуватися неугодних. Ще одним питанням стояло ініціювати і добиватися розпуску ВР, а також вмотивовувалося питання недовіри Л. Кравчуку як президенту і перевиборів. Чорновіл чомусь був упевнений, якщо достроково попруть Кравчука і відбудуться нові вибори, то він переможе на цих виборах, а партія «Рух» набере більшість голосів у парламенті. Це була ілюзія. На Великій Україні Рух ще не встиг сформувати своїх структур, а відповідно, не охопив пропагандистською роботою громадськість, тому й не мав достатнього впливу, щоб сформувати як виборчі комісії, так і спостереження за виборами. Тут усі ще перебували під впливом комуняк, червоних директорів, п'ятої колони.

Мої колеги з прапорами і гаслами продовжували стояти коло головного корпусу Київської політехніки, а я час від часу заходив у корпус, де відбувалися комісії. Кому надоїло сидіти в аудиторії, виходили в коридор перекурити. Тут я зустрів знайомих із Полтави, Хмельницька, Харкова, і вони казали, що ніяк не розуміють, що відбувається, чому два десятки тих активістів, яких вони знають ще з першого установчого з'їзду, стали неугодні і їх не допустили до зали. Хіба два десятки людей могли щось змінити чи зашкодити з'їздові, на якому присутні 500 делегатів або й більше? Я їм пояснив, що в залі проводиться робота з узурпації влади Чорноволом, що в майбутньому це приведе до нашого програшу на виборах і зрештою до розвалу організації. Вони якось з недовірою поставилися до моїх слів. І ось коли ми зустрілися на 20 річницю Руху в палаці «Україна», вони визнали, що я тоді їм сказав правду. Але до цього дня буде багато розбрату і з одного Руху стане аж три чи чотири. Останній сформується під орудою Богдана Бойка з Тернополя, сексота і колаборанта, якого КДБ підішле в ряди Руху ще в кінці 1989 року і він стане головою облради Тернопільщини, втретє в довіру до В'ячеслава Максимовича. Чорновіл чомусь таких людей любив наближати до себе. Комісія Щербака закінчила роботу, всі покинули аудиторію і пішли геть. За кількістю людей це була найменша комісія. Спілкуючись між

собою в коридорі, вони радилися, чи йти, чи не йти на мітинг на площу Незалежності о 15 годині. Дехто поспішав на вокзал на поїзд. Вони розійшлися, а я продовжував, як кажуть, розвідку, хотів підслухати з-за дверей, що відбувається в комісії, яку веде Головатий. Раптом у коридор вискочив В'ячеслав Максимович і ми зіткнулися віч-на-віч, чого він ніяк не сподівався. Він на якусь хвилю розгубився, побачивши мене перед собою, ніби я виріс з-під землі. Повернувся, щоб зачинити двері і спиною до мене промовив:

– Петрику, щось я тебе в залі не помітив.

Чорновіл повернувся до мене. Я розвів руками і кажу:

– А на вулиці також не помітили?

Він хмикнув і запитав:

– А чому всередину не пішов, ти що, не делегат?

– В'ячеславу Максимовичу, чому ви прикидаєтеся? Ви ж дали вказівку отих, яких ви назвали націоналістами, в тому числі і мене, в зал не пускати, тому у мене нема ні мандата, ні запрошення. І знаєте, я волію стояти на морозі, ніж бути учасником вашої гри.

Він сердито глянув на мене, ніби обпік поглядом, махнув рукою і влетів у туалет. Коли я глянув на двері, то побачив, що то туалет жіночий. Напевно я черговий раз досадив Чорноволу, бо він забіг у жіночу вбиральню, навіть не глянувши на бренд. А якби там в цю мить сиділа кобіта на унітазі?

На третю годину метрополітеном я добрався до площі Незалежності. У цей же час мої товариші, яких не допустили на з'їзд, зібралися в одній з аудиторій на другому поверсі. На мітинг іти не бажали. Вирішили обговорити ситуацію, що склалася. Були з ними і хлопці з Харкова. Тут, на площі Незалежності, на одній із терас було встановлено мікрофон для озвучення, тут стояло вже 12 осіб, які бажали виступити. На площі було близько 2000 люду, які очікували виступів. Окрім частини тих, хто був на з'їзді, сюди прийшли кияни, бо про мітинг було оголошено, адже у попередній день Михайло Горинь та Іван Драч виступали на телебаченні, висвітлюючи питання, що розглядалися, зокрема про розпуск Верховної Ради.

Мітинг своїм виступом відкрив В'ячеслав Максимович, оповідаючи про успіхи з'їзду, який сьогодні закінчився. Виступ тривав близько 20 хвилин. Наступним виступив Іван Заєць, потім Яворівський, Драч. Михайла Гориня тут не було. Виступивши на мітингу, Чорновіл і Заєць зразу ж покинули його. Я уважно слухав і вивчав публіку, яка тусувалася біля мікрофона. Мітинг по черзі вели двоє жидів, але головним ведучим був Джангіров, опецькуватий жидок у засмальцьованому, обшмарканому на лацканах плащі. Ставало скучно. Я подумав, що мітинг організувала команда Чорновола, то невже не знайшлося нормального ведучого, елегантного козацюри, щоб не користуватися послугами якогось жида, подібного на бомжа, що «канає» суржиком. Щиро кажучи, мене це все корбило, бо і виступаючі переливали з пустого в порожнє. Я вагався, чи йти до мікрофона, записатися на виступ. Неподалік від мене стояла приємна жіночка років 45, ми час від часу з нею перемовлялися з приводу виступаючих і раптом вона каже:

— А що то за бомж веде мітинг, часом не жид?

Я пожартував:

— Він так гарчить і плутає відмінки, як 100-відсотковий Мошко, а на рахунок того, чи обрізаний, не буду стверджувати.

Жіночка злегка зашарілася. Я запитав:

— Хочете виступити? Вперед, а я за вами.

Вона засміялася і спитала:

— Ви завжди жінок посилаєте вперед?

Я відповів, що тільки в двох випадках, коли потрібно перемогти чорта, або коли потрібно розрухати сонну публіку.

Вона знову засміялася і запропонувала підтримати її, щоб вона могла добитися до мікрофона. Вона приїхала з Франківська чи то Трускавця, з «Просвіти». Я розповів їй, що 23 серпня 1989 року я від УГС брав участь у живому ланцюгу Вільнюс-Рига-Таллін. Ми мали запрошення і співпрацювали з «Саюдісом». Так от, у Вільнюсі після закінчення проведення «ланцюга» відбувся мітинг. Організація його була відмінна. А також, коли приїхали у Вільнюс Горбачов із Борисом Олійни-

ком. Ведучими були молоді, високі, інтелігентні хлопці, прекрасно вдягнуті, з чудовою дикцією, не те що оте чучело, яке ледь вимовляє окремі слова. Напевно вперше говорить українською мовою. Вона запитала, хто організатор мітингу. Я відповів, що рухівці з команди Чорновола, які прибули на з'їзд. Вона промовила:

– Жалюгідне видовище, це ганебно.

Наступним виступаючим було оголошено Філенка. Його виступ був доволі оригінальний, навіть екзотичний. Внизу на площі, на висоті 6-7 метрів у повітрі висів дирижабль, на якому були наклеєні гасла з вимогою розпуску Верховної Ради, хоч більшість парламентарів були проти розпуску. Навіть завжди радикальний С. Хмара виступив проти дострокового припинення Верховною Радою своїх повноважень. Хмара називав це маланськими штучками і, можливо, мав рацію. Але Верховну Раду в цей час треба було розпускати. Українське суспільство було на піднесенні після успішного референдуму за незалежність та після провалу ГКЧП. Спільними зусиллями громадськості в основному з Галичини і прогресивних депутатів ВРУ даний склад парламенту у вересні 1993 року таки вдасться схилити до розпуску. Звичайно, це запізнення на дев'ять місяців відіграло суттєву роль, бо комуняки встигли оговтатися від поразки й почали переходити в наступ, особливо на східних теренах України.

Під час виступу Філенко запропонував надувати інертним газом гумові кульки, писати на них прізвища парламентарів фломастерами і запускати в повітря. Площа задоволено сприйняла цю пропозицію, загуділа і підтримала оплесками. Хлопці швидко надували кульки, використавши редуктор, зав'язували їх, а інші в той час писали прізвища. Спочатку в повітря злетіли прізвища комуністів і соціалістів Мороза, потім запустили Плюща, далі полетіли прізвища членів Народної ради Лариси Скорик, Степана Хмари. Хтось гукнув: «Пишіть Філенка». Філенко підтримав цю пропозицію і, взявши кульку зі своїм прізвищем, гукнув у мікрофон:

– Лети, Філенку, лети, попутного вітру!

Кульки злітали в небо одна за одною, а потім по кілька відразу. Запустили і Кравчука. Громада пожвавішала, чулися веселі вигуки. Плескали в долоні, коли вгору злітали Кравчук, Плющ, Симоненко.

Діма Джангіров передав ведення мітингу іншому маланцю, який краще володів українською мовою, але виглядав дещо розгубленим. Тут я вирішив, що пора рушати до мікрофона, нях у таких ситуаціях у мене був відмінний. Недаремно я провів сотню мітингів, походів, пікетувань та інших акцій. Я попросив колегу з «Просвіти» йти зі мною догори на терасу і ми за якусь хвилю вже були біля ведучого. Після Філенка слово взяв хтось із представників з'їзду з Волині, з команди Червонія. Він коротко охарактеризував ситуацію на Волині, сказав, що комуна починає оговтуватися від програшу в час ГКЧП, активізуються антиукраїнські сили. А Кравчук з ними починає загравати. Це почалося з того моменту, коли Кравчук запропонував співпрацю з Народною радою і Рухом, знаючи, що не за горами нові вибори, а Чорновіл заявив, що Народна рада і Рух будуть йти в опозицію до Кравчука. Тільки він закінчив, я підштовхнув колежанку до мікрофона і твердо порекомендував ведучому надати їй слово, бо ще ніхто не виступав із жіноцтва. Він як під гіпнозом передав їй мікрофон, навіть не запитав, як її представити, тільки мугикнув, що її в списку нема. Я йому категорично заявив, що і мене в списку немає, то що, будемо слухати лише киян. Треба прислухатися до того, що діється в регіонах, зокрема, на Прикарпатті і в Галичині. Він схвально махнув головою, скручуючи в трубочку свій список. Виступ був досить жвавим. Вона коротенько висвітлила діяльність «Просвіти» і Союзу українок на західних теренах у період польської окупації, охарактеризувала репресії проти просвітництва у радянський період і задекларувала, що необхідно робити у сьогоднішній ситуації. Вона так добре підвела основу для теми мого виступу, що гріх було не взяти слово. Тільки вона наблизилася за закінчення, як до нас знову підійшов Джангіров, забрав у свого колеги скручений у трубочку листок із списком виступаючих, яких залишалося троє.

Я різко повернувся до Джангірова, пронизав його поглядом, як удав кролика і твердо мовив:

– Зараз мені слово для виступу.

Він трошки подався назад і запитав:

– А ви од кого?

Я твердо відповів:

– Депутат від Львівщини, друг Філенка.

Філенко в той час уже пішов геть. Джангіров процідив щось нечленороздільне, прохарчав, ніби випускав останній подих перед відбуттям нагору, в інший світ.

– Што то я вас не бачив, – у голосі його чулася розгубленість.

Я зразу ж випалив:

– Як не бачив, а хто зав'язував кульки і писав на них фломастером?

До речі, там стільки хлопців метушилося з тими кульками і навіть дві дівчини, що де там. А він був в окулярах з випуклими лінзами, тому я зрозумів, що він дуже короткозорий. До того ж у нього пика така тлушта, що окуляри тісно прилягали до брів майже без волосяного покриву, тому окуляри запотівали. Я злегка тикнув пальцем у його окуляр і спокійно сказав:

– Вибачте, але у вас дуже запотіли окуляри.

Він щось на знак згоди гикнув і почав протирати свої милиці для очей, а моя колега зорієнтувалася і передала мікрофон мені в руки, знявши його зі штативу, бо я стояв поруч, тому кабель від мікрофона вільно до мене досягнув. Узявши мікрофон, я зразу ж представився як депутат обласної ради Львівщини, член оргкомітету Руху з часу установчого з'їзду 1989 року. Потім я встановив мікрофон у штатив і продовжив. Діма Джангіров щось невдоволено бурмотів. Я повернувся і пильно подивився на нього. Діма відразу замовк. Громада притихла. Людей трохи поменшало після виступ Філенка і випущених кульок. Хоча одні відходили з площі, інші прибували, було до 1500 слухачів. Свій виступ я пам'ятаю слово в слово, тому стисло, концептуально хочу передати його зміст. Спочатку я схвально відгукнувся про так дотепно організовану акцію

із запуску кульок із прізвищами депутатів і додав, щоб так, як кульки з прізвищами зникли в небесному просторі, щоб так само зникли комуністи, соціалісти та інші вороги українського народу. Громада підтримала мене оплесками. Я зрозумів, що ця громада готова слухати те, що я хочу на цій площі сказати, можливо вперше, і я сказав:

– Ви зрозуміли з виступу моєї попередниці, як велася просвітницька робота і боротьба за українську справу, за національну ідею в Західній Україні. Як у період польської окупації Галичини до 1939 року, коли Велика Україна була під ярмом Росії, як царської, так і більшовицької, але наслідки цього ярма ми відчували і переносили разом. У той час Закарпатська Україна спливала кров'ю від мадярської окупації. І напевно всі ці трагедії, як і холодноярська, змусили українців узятися за зброю і почати збройну боротьбу. Її очолив Степан Бандера і Українська Повстанська Армія, армія націоналістів, яка воювала як з фашистським, так і сталінським режимами. Україна знає багато своїх героїв, але також знає двох великих націоналістів, які віддали життя за Україну, це Тарас Шевченко і Степан Бандера.

Джангіров підійшов і щось промимрив, а я продовжив у тому ж дусі, закінчуючи виступ словами: «Слава Тарасу Шевченку! Слава Степану Бандері! Слава Україні!». Площа вибухнула оплесками. Я віддав мікрофон Джангірову. Моя колежанка закричала: «Браво за виступ!». Цей вигук підхопили люди. Вони підходили і просили розповісти про Бандеру, що я і зробив. В кінці, повернувшись у бік гранітної брили – скульптурної композиції Леніна з його пахолками, що тут стояла трохи вище, сказав, що цей пам'ятник – ганьба для Києва і що у Львові його б уже давно демонтували. Люди знову сипали оплесками. Джангіров щось промовив до колеги і дав ногам ходу, залишивши його збирати апаратуру.

З колегами, які пікетували збори в політехнічному, я зустрівся на вокзалі, біля поїзда, і розповів їм, що відбулося на площі Незалежності. Вони повітали мене за пророблену роботу, сказали, що я завжди щось утну і ми відбули до Львова.

Клумбівські записки

З червня 1989 року провід Української Гельсінкської Спілки, очолюваної Богданом Горинем, порекомендував мене контролювати громадський порядок у центрі Львова, на тому місці, де мав би стояти пам'ятник Т. Г. Шевченкові, яке в народі називали Клумбою. Тут постійно збиралися сотні, а іноді й тисячі людей, які прагнули за будь-якої політичної ситуації прилучитися до боротьби за демократичні, національні перетворення в Україні.

Громадськість Львова твердо визначилася, де саме хоче бачити пам'ятник Тарасу Григоровичу. Спочатку сюди приносили гори квітів, а потім встановили таблицю з написом «Тут стоятиме пам'ятник Т. Г. Шевченку. На віки вічні і амінь!»

О.Петрик з лопатою під час встановлення на клумбі у Львові першого каменю з написом «Тут стоятиме пам'ятник Т.Г.Шевченку...». 12 квітня 1989 р.

Перше зібрання активістів на Клумбі відбулося після мітингу, який влада розігнала 12 березня біля пам'ятника Івану

Федорову, звідки люди пішли на площу Ринок, де Богдан Горинь спробував провести мітинг, виступаючи з парапету фонтану зі скульптурою Нептуна. Звідти ОМОН у чорних беретах витіснив людей у бік вулиць Галицької і Краківської. Частина громади рушила до пам'ятника Леніну перед оперним театром. Але там уже стояв автобус із ментами, тому люди повернулися до Клумби, де приєдналися до сотні інших. Якийсь чоловік років 70 став на коліна молитися біля клумби, засадженої червоними тюльпанами. У кінці молитви встав з колін і виголосив: «Господи Всевишній, почуй нас і дай нам волю і силу поставити на цьому місці пам'ятник нашому пророкові, нашому Кобзареві Тарасу Григоровичу». Це прозвучало так виразно і славно, що серед громади на якусь хвилю запала тиша. Я також звернувся до присутніх і закликав іти до собору Юра, щоб зганьбити Никодима, бо за його заявою у суді Залізничного району перед тим судили Ірину Калинець і присудили їй 12 діб арешту.

Із цього часу, від 12 березня, на Клумбу почало приходити все більше і більше людей. Саме тоді, 12 березня, біля собору Юра мене з двома хлопцями омовці кинули у воронок і закрили в задньому відсіку, так званому «стакані», запустили туди з балончика токсичний газ, що мав запах мигдалю і тухлих яєць. Мені чудом вдалося вирватися, а Ігора Процака з Червонограда і Степана Ривака з Зимної Води закинули в автобус та з іншими кількома затриманими відвезли в райвідділ Шевченківського району.

4 квітня 1989 року я, за рекомендацією мого колеги художника Ярослава Мацелюха, на квартирі Богдана Гориня написав заяву і був прийнятий у Гельсінкську Спілку, і вже 4 квітня подав інформацію про отруєння на радіо «Свобода» власним голосом. А 20 квітня міська прокуратура відкрила проти мене провадження першої кримінальної справи «За образу і наклеп на правоохоронні органи». Так я увірвався у відкриту революційну боротьбу за нашу незалежну Українську державу.

Після того як провід УГС доручив мені підтримувати порядок і координувати дії громади на Клумбі, я усвідомив, що це дуже важлива і непроста справа, що самому робити це буде

неможливо, тому на черговому зібранні проводу УГС попросив до цієї роботи залучити Романа Оприска, який зразу ж погодився і його було затверджено. Через кілька тижнів на раді Руху, з подачі Б. Гориня, для роботи з громадськістю було рекомендовано мене і Романа.

Я був у той час головою одного з найбільших осередків Руху в селищі Рудно, куди приєдналися і активісти селища Зимна Вода, і села Холодновідка. Наш осередок нараховував більше 300 членів. Збори ми проводили у Будинку культури с. Рудно. З часом при підготовці до виборів ми розділили громаду на два осередки, бо руднівський мав готувати громаду до виборів на окрузі, що належав до Львова, а зимноводський осередок, який очолили брати Будзанівські, готував громаду на окрузі, що належав до Пустомитівського району.

Очоливши активістів, які постійно збиралися на Клумбі, я вирішив проводити політичну і просвітницько-агітаційну роботу у цій неформальній (не підпорядкованій статуту, якого ми не створювали) організації, запровадити певні морально-правові принципи і сформувати хоча б якусь оптимальну структуру для дотримання порядку і роботи з громадою не тільки міста, а й області, а також з організації десантів по всій Україні.

Так Клумба поступово стала дієвою суспільною структурою, що швидко самоорганізувалася та діяла протягом 12 років. Зі свідомих, активних, надійних людей вдалося створити бойову структуру для реальної боротьби за незалежність України. Я розділив Клумбу на групи, кожна з яких виконувала певні функції. Поки окремі громадські сили теоретизували, з'ясовували стосунки, Клумба діяла, виконуючи зокрема рішення УГС і Руху, деякі акції ініціювала самостійно.

Крім того, що активісти постійно ганяли комуняк і не тільки на Клумбі, що на центральному проспекті, а й в цілій центральній частині міста, а під час совітських свят і на вулиці Стрийській біля пам'ятника так званим «освободітелям», і на Марсовому полі, що на вулиці Мечнікова, і на Майорівці, на «Холме слави». Мої клумбівські колеги вираховували стукачів,

сексотів, різну гебітсько-московську наволоч і частенько коп-няками спроваджували їх геть.

З квітня 1989 року, відколи почалася самоорганізація громади на Клумбі, що на центральному проспекті Львова, в місті вже були створені громадські організації, такі як Товариство української мови, «Товариство лева», Українська християнська організація, якою керував Петро Січко з м. Долини. А 7 травня Всеволод Іськів організував установчу конференцію у Пороховій вежі, зароджувалися молодіжні організації «Пласт» і СНУМ (Спілка незалежної української молоді). З червня 1989 року, за рішенням проводу Української Гельсінкської Спілки, що була створена першою, перейменована з Української Гельсінкської Групи, якою керували брати Михайло і Богдан Горині, а також за рішенням проводу Руху, мене і Романа Оприска було призначено керувати громадою, що збиралася спонтанно в центрі міста на Клумбі.

Починаючи з березня 1989 року, я також постійно навідувався на Клумбу і налагоджував контакти з людьми, приглядався до тих, які тут збиралися. Люди мене вже впізнавали і довіряли мені. Саме з Клумби й почнуться масові політичні, революційні акції в Галичині. А з липня цього ж року масові поїздки-десанти на Велику Україну, в Київ, Полтаву, Донецьк, Харків, Крути, Хмельницький, Вінницю, Сорочинці, Гадяч, Житомир, а також Чернівці, Хуст, Рахів, Тернопіль, Івано-Франківськ.

З липня 1989 року разом із Оприском ми взялися з громади, яка збиралася на Клумбі, відбирати кращих людей, надійних і формувати дієву, контрольовану, дисципліновану організацію, визначаючи функції кожної групи. Пошили нарукавні пов'язки для охоронців жовто-блакитного і червоно-чорного кольорів, створили групу, яка вираховувала антиукраїнських провокаторів, ділків. Заборонили міжконфесійні чвари, суперечки. Хто дуже прагнув сперечатися на теми, крім суспільних, політичних, аналітичних, спроваджували в бік оперного театру на лавки. На Клумбі запанував порядок. Деколи сюди навідувалися гості з-за кордону, одним із яких був українець із Канади Борис Вжесневський, з яким у нас були гарні

стосунки, він збирав інформацію про події, яку подавав у ЗМІ Канади і Америки.

Один із засновників народного Руху України у 1989 році, депутат Львівської обласної ради першого скликання Всеволод Іськів у своїй книжці «Призначення Руху» (вийшла в 2018 р.) розповідає з моєї подачі про Клуббу так:

«Прізвища, псевдоніми та вподобання півсотні постійних і найактивніших членів такого суспільно-політичного явища у центрі Львова, що носило назву «Клубба», подано за спогадами Олега Петрика. Це активісти різних політичних уподобань, що брали участь у якійсь організаційній/ революційній чи просвітницькій/ пропагандистській роботі, яка відбувалась за участі активістів «Клубби». Зокрема, це був феномен самоорганізації громадян Львова для поїздок-десантів по всій Україні з метою поширення ідей національного і державного відродження народу, боротьби за незалежну самостійну Україну. «Клубба», як самоорганізована структура, була відомою по всій Україні та за її межами (у Канаді, Бразилії, США, Аргентині та у Європейських країнах: Польщі, Чехії, Естонії, Литві, Латвії, а також у Росії). Це був вільний подих епохи початку падіння совіцької імперії зла і «Клубба» внесла свій чималий вклад у її розвал. Своєю діяльністю невгамовні львів'яни «Клубби» прискорили проголошення незалежності нашої держави. Коли активісти прибували в обласні центри, міста чи містечка і вперше розгортали там національні синьо-жовті прапори, то вони приводили в паніку тодішню місцеву комуністичну владу та місцевих правоохоронців.

За рішенням проводу УГС у червні 1989 р. і рішенням оргвідділу РУХу у липні цього ж року, керівником постійного громадського зібрання «Клубба» було призначено О. Петрика, а його заступником Романа Оприска (тодішніх активних членів УГС та РУХу). Львівська «Клубба» була на той ситуативний період доволі структурованою і навіть добре організованою політичною силою, виконувала завдання і програми УГС, РУХу, СНУМу, Страйкому. Активісти дуже швидко вираховували провокаторів, стукачів, гебістів та виганяли їх зі свого середовища

доволі жорстко і безповоротно. Активістам доводилося доволі часто дружно захищатися від правоохоронних органів (міліції, прокуратури, судів), коли ще діяла совітська система, її антидемократичні, а пізніше (в постсовітський період) і псевдodemократичні закони»...

Вона також боролася після березневих виборів 1990 р. за очищення вже нової, своєї демократично обраної місцевої влади. Адже після приходу нових владоможців на керівні посади над ними також був потрібен громадський контроль. Це не подобалось як комуняцькій владі, так і її наступникам – «першим демократам».

Всеволод Іськів та Олег Петрик
у центрі Львова, 2010 р.

Перелік прізвищ і псевдонімів активістів Клумби:

ОРГАНІЗАТОР І ПРОВІДНИК – Петрик Олег, псевдо «Борода», освіта вища (архітектор), із родини репресованих.

ОХОРОНА

Колаєць Іван, псевдо «Сотник», середня професійно-технічна освіта (водій).

Колаєць Андрій, псевдо «Братчик», дві вищі освіти: економічна та юридична.

Колаєць Богдан, псевдо «Молдаван», середня професійно-технічна освіта.

Хиляк Ігор, псевдо «Летрик», працівник оперного театру.

Хиляк Андріан, псевдо «Синок», середня професійно-технічна освіта.

Синюта Володимир, псевдо «Лодко», середня професійно-технічна освіта, із родини репресованих.

Закорчемний Андрій, псевдо «Ніндзя», середня професійно-технічна освіта.

Мізерний Василь, псевдо «Дикий», середня професійно-технічна освіта.

Скорняк Іван, псевдо «Пластун», один із перших керівників загону «Пласту».

Собенко Богдан, псевдо «Асма», середня професійно-технічна освіта, водій-далекобійник.

Конашевич Олена, псевдо «Зозулька», освіта середня медична (технік-стоматолог).

Стах (прізвище не пригадується), псевдо «Лисий», освіта середня.

Катерина (прізвище не пригадується), псевдо «Чорна», освіта середня.

ПРОПАГАНДИСТИ

Пахолко Степан, псевдо «Колекціонер», освіта вища.

Оприск Роман, псевдо «Художник», освіта вища.

Дорожівський Василь, псевдо «Колега», освіта вища.

Макар Федір, псевдо «Стільчик», освіта середня.

Василюк Олександр, псевдо «Непитущик», освіта вища (Товариство тверезості «Відсіч»).

АКТИВІСТИ

Кардаш Адам, псевдо «Адвокат», освіта вища (член УГС).

Кардаш Роксоляна, псевдо «Доця», освіта вища (член СНУМ).

Фартух Володимир, освіта вища (член УГС, УРП, лікар-стоматолог).

Кубів Василь, освіта вища (викладач Львівської політехніки, незабаром очолить Спілку політв'язнів).

Вискіль Степан, псевдо «Фотограф» (журналіст, політв'язень).

Іваницька Ганна, активіст ТУМу, політв'язень.

Качмар Іван, псевдо «Комбінатор», освіта середня (член СНУМ і РУХу).

Вітович Олег, псевдо «Олько», освіта вища (член УГС, СНУМ, майбутній засновник і очільник УНСО).

Стецик Наталя, псевдо «Довга», студентка лісотехнічного вишу (член УГС і СНУМ).

Колаєць Зоряна, псевдо «Мала», студентка вишу (член СНУМ).

Ткачук Ігор, псевдо «Гость» (член СНУМ, в УНСО бойове псевдо «Обух»; воював у Чеченії й Грузії проти москалів).

Возняк Євген, псевдо «Скруч» (член УГС і Руху), оператор державної телекомпанії.

Ширій Євген, вища юридична освіта (член Руху).

Галапа Євген, псевдо «Геньо» (робітник мехсклозаводу).

Костів Євген, псевдо «Отець» (священик УГКЦ).

Костів Роман, псевдо «Старий» (на всіх акціях носив на державу портрет Степана Бандери).

Шурко Андрій, псевдо «Юзик», «Сокирник», освіта середня.

Гринчишин Степан, псевдо «Камбала», «Зизоок», освіта середня.

Волинець Володимир, псевдо «Медвежатник», освіта вища технічна (інженер-механік).

Дідух Ростислав, псевдо «Моцний» (член СНУМ).

Стасюк Михайло, псевдо «Ейнштейн», освіта вища (редактор журналу «Державність»).

Осадчий Михайло, політв'язень, освіта вища (редактор журналу «Кафедра»).

Гуревич Леонід, псевдо «Пелікан», освіта вища.

Соколов Андрій, національність – росіянин з народності ерзя, освіта вища.

Петерхнов Віктор, національність – естонець, освіта середня спеціальна.

РАДІО «ВІЛЬНЕ СЛОВО З УКРАЇНИ»

Желізко Ігор, псевдо «Музика», освіта вища технічна.

Дубецький Михайло, псевдо «Гітарист», освіта вища.

До цього неповного переліку варто було б додати багатьох активістів, які запам'яталися за псевдонімами «Поет», «Пігулка», «Гусь», «Бабуня», а також політв'язнів, прізвища яких не пригадуються.

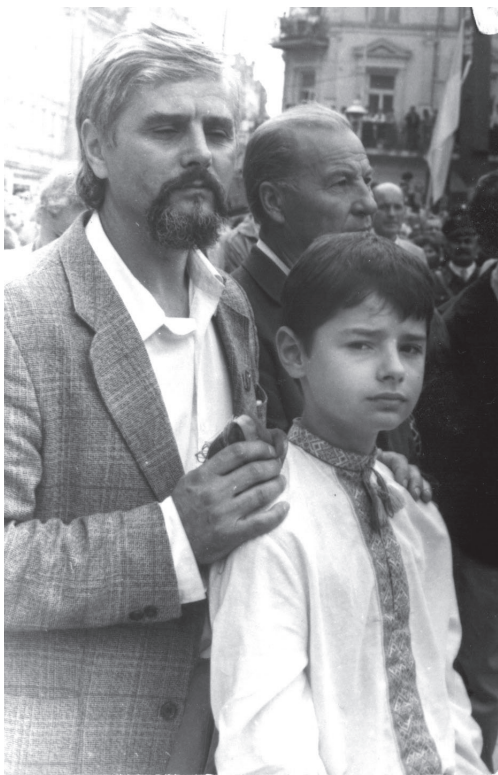
У квітні 1989 р. у центрі Львова на Клумбі (власне серед квіткової клумби), де львів'яни прагнули бачити спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченкові, активісти поставили табличку з написом: «Тут стоятиме пам'ятник Т. Г. Шевченку. На віки вічні і амінь». 19 травня 1989 р. засновник РУХу Всеволод Іськів разом із скульптором О. Дзиндрою встановили там виготовлений ним, за ухвалою оргвідділу РУХу, пам'ятний камінь, що гласив: «Тут буде споруджено пам'ятник Тарасові Шевченкові». Біля каменя постійно майорів національний блакитно-жовтий прапор і завжди було багато живих квітів. До першої річниці незалежності України 24 серпня 1992 року на площі було відкрито та освячено пам'ятник Кобзареві. А на п'яті роковини незалежності 24.08 1996 р. була споруджена і «Хвиля Національного Відродження» – завершальний елемент композиції монументу. Це місце є культовим у Львові. Тут відбуваються головні громадські події Львова і всієї Галичини».

Випадки із життя Клумби

У липні, якимось у неділю наш активіст Степан Пахолко на псевдо Колекціонер вперше приніс на Клумбу матеріали зі свого архіву, документи УГА, гроші, якими користувалася підпільна організація, які сама пустила в обіг, гривні, що були в період Народної республіки в 1918 році, посвідчення, відзнаки, грамоти, значки. Ми натягнули між деревами на газонах дратву, де Степан розвісив на прищепках свої експонати, щоб люди могли їх вільно оглядати. Якимось було менше людей, Степан відволікся з кимось до розмови, охоронці також злегковажили, бо минуло лише кілька днів, як організувалися, включилися в дискусію з людьми, які завітали з інших районів. Я все ж таки

поглядав за експонатами, розвішаними на дратвах і мені впало в око, що між ними появилася проміжок, а якийсь молодик у той час швидко відходив геть. Я його тихенько наздогнав, підбігли й наші охоронці, які вчасно зреагували на мій спринт. Ми оточили молодика і я запитав, що він зняв з виставки. Він відповів, що нічого. Тоді я дав команду його обшукаати. Він не витримав, рощепив сорочку і з-за пазухи витягнув гривневу купюру разом із прищепкою і простягнув мені. Охоронці хотіли його бити, але я не дозволив, тільки сказав, щоб ми бачили його тут уперше і востаннє. Він промимрив, що більше не буде, отримав від одного з хлопців долонею по гриві, і пішов геть. Експонат почепили на місце і більше не відходили від виставки.

Через тиждень, у суботу, коли на Клумбі було багато людей, прибіг невідомий, за яким гналися три міліціонери і затримали його. Двоє тримали, а третій пішов до міліцейського воронка, щоб під'їхати ближче до Клумби і забрати затриманого. Але на захист його кинулися люди і не давали запхати у воронок, так як не довіряли міліції. Ментам вдалося якось запхати затриманого у воронка і самим сісти, та прибігло ще біль-

О. М. Петрик із сином Олегом під час відкриття пам'ятника Т. Г. Шевченку у Львові.

В Олега Михайловича правій руці стрічка, якою був обв'язаний пам'ятник.

24 серпня 1992 р.

ше людей і почали перевертати машину. Переляканий водій вискочив із воронка, який уже балансував на боці і от-от мав повністю лягти на бік. Побачивши це, я кинувся і зупинив інцидент. Перелякані міліціонери відкрили двері і стали пояснювати, що затримали кишенькового злодія, інший утік, і що вони за ним уже тиждень полюють. Через якусь хвилю підійшов чоловік у цивільному з жінкою, в якій в руках була турепка (сумочка) з обірваною ручкою, представився, показав посвідчення лейтенанта міліції, розповів, що він вирахував затриманого, який витягував із сумочки жінки гаманець, спробував схопити його за руку, коли той передавав гаманець іншому злодієві, та не встиг і кинув його на підлогу в магазині. Лейтенант показав гаманець, який підняв із підлоги, як речовий доказ. Жінка підтвердила, що то її гаманець і що мент у цивільному підняв його з підлоги, але люди вперто не вірили і знову хотіли взятися перевертати машину, але я не дозволив цього зробити. Взявши одного з активістів як свідка, ми сіли у воронку і поїхали в Галицький райвідділ, щоб усе з'ясувати. Потерпіла років 60 з міліціонером у цивільному пішли у райвідділ пішки, бо у воронку не було місця. До них приєдналися дві колежанки такого ж віку, що були разом із нею в магазині і бачили, що відбувалося. Через якийсь час вони прийшли в райвідділ. Слідчий, якого покликали, зразу всім трьом по черзі організував упізнання затриманого серед трьох мужчин при мені. Ті жінки написали свідчення, які прикладуть до протоколу затримання. Затриманий відмовлявся називати прізвище свого співучасника, який утік.

Коли ми з колегою покидали райвідділ, до нас підійшов старший опер групи, подякував і сказав, що кишенькових злодіїв ловити найскладніше і найважче, бо виникає проблема зі свідками, які часто не хочуть свідчити. На Клумбі я пояснив людям ситуацію, попросив, щоб перед тим, як братися за перевертання машин, усе з'ясовували, перевіряли. Цей випадок допоміг дисциплінувати громаду Клумби, щоб надалі не було анархії, коли траплятимуться подібні несподіванки.

Разом із тим ми будемо ще багато разів протягом 13 років захищати своїх активістів та багатьох інших громадян, воюючи з псевдодемократичною владою, ментами, гебістами, судами, прокурорами, різного роду посіпаками, московсько-комуністичною наволоччю, дотримуючись моралі, гідності, честі.

У 1990 році весною, коли шахтарі почали протест і голодування, вимагаючи гідної зарплатні, покращання умов праці, оновлення гірничовидобувної техніки, окремим політичним діячам вдалося їх переконати включити у свої вимоги і політичні, зокрема скасування шостої статті Конституції СРСР про керівну роль компартії, а також ліквідувати комісії, які перед виборами відсівали неугодних кандидатів, як це зробили з Іваном Драчем у актовому залі Львівської політехніки, коли він балотувався у Верховний Совет Союза ССР. Найбільшу підтримку шахтарям надавали Степан Хмара і Михайло Горинь. Хмара повіз страйкуючим шахтарям 30 тисяч рублів, які збирали серед людей по церквах. І коли він у Києві виходив із літака, його затримали, обшукали гебісти і відібрали гроші, які він віз шахтарям. Через два дні після того я, Петрик Олег, не подаючи заявки на дозвіл на масовий захід у міськраду, організував мітинг для збору коштів шахтарям. На мітингу було більше 2 тисяч людей, де було зібрано 3 240 карбованців, які четверо чоловік перерахували і зафіксували документом із п'ятьма підписами, включаючи чергову по штабу Руху пані Ганну. Спочатку думали залишити зібрані гроші в штабі, але оскільки тут не було сейфа, вирішили в супроводі двох охоронців віднести до мене додому, щоб я організував відправлення грошей у Київ, оргкомітет шахтарів.

Пам'ятаючи, як гебісти обікрали Степана Хмару, я поступив наступним чином: розділив гроші на три частини і відправив їх до Києва трьома людьми поїздом, які привезли з Києва від оргкомітету страйкарів посвідку, підкріплену трьома підписами і печаткою страйкового комітету. Гроші доставляли Олег Вітович, Мирон Колодко, Василь Дорожівський. Але у Львові, коли голова УГС Богдан Горинь і бухгалтер організації УГС Мудрий довідалися про зібрані на мітингу кошти для шахтарів,

почали вимагати від мене, щоб я передав гроші в касу УГС, у розпорядження Богдана, а коли я відмовився, пояснивши, що гроші збиралися саме для шахтарів, про що було оголошено громаді на мітингу, почалися інсинуації, що я не відіслав гроші в Київ, і що була інша сума. Тож мені довелося відзвітувати на радіо Руху, підтвердивши свої слова документально: актом з підписами комісії з підрахунку грошей і корінцями відомостей від шахтарського комітету. Наступного дня я поклав посвідчення члена УГС, відклеївши з нього свою фотографію, вийшов із організації. Це було у той період, коли УГС перетворювали в партію УРП (Українську республіканську).

Опишу, що відбулося в час мітингу, коли збирали кошти для шахтарів. На мітинг прибуло до десятка провокаторів з політучилища, що на вулиці Стрийській, яке ми потім перетворимо в училище імені Героїв Крут. Це відбудеться пізніше, в боротьбу за перейменування включаються активісти Клумби, студенти та їхні батьки, бо київське військове командування вирішило училище ліквідувати, а місцева влада в особах Миколи Гориня, Степана Давимуки, Івана Геля відмежувалася від цього питання, тому за справу взялася громадськість, добиваючись нового статусу даного училища, його нової назви.

У час мітингу провокатори підпалили кінобудку, що стояла навпроти театру імені М. Заньковецької, з якої демонстрували пропагандистські фільми на глуху стіну площі. Люди викликали пожежників, але рятувати вже не було що. Та під час виступу одного з ораторів я побачив штовханину на краю громади, яка слухала виступаючого. Я кинувся до місця сутички як організатор заходу і відповідальний за порядок. Виявилось, що клумбівська охорона затримала трьох провокаторів, а ще троє втекли. Хлопці з охорони підслухали, як ті домовлялися вихопити у виступаючого мегафон і ще два прапори і втекти. Люди мали намір розправитися з провокаторами. У момент затримання на одному з провокаторів розірвали шкіряну куртку, відірвали рукав, іншому порвали штани, вхопивши за пояс. Я наказав не чинити самосуду, а під охороною завести провокаторів у штаб Руху, що знаходився поруч. Тут з'ясувалося, що

це вихованці політучилища, що на вулиці Стрийській. Я зателефонував в училище і повідомив про затриманих і місце їх заходження. У того, на якому розірвали куртку, було прізвище Ткачук, українець, інший свого прізвища не назвав і не показав посвідчення, ботав російською, третій мовчав, тільки сказав, що вони більше не будуть так робити і збрехав, що потрапив сюди випадково. Через якісь пів години у штаб Руху приїхав воронок із трьома військовими. Водій, полковник, який назвав якесь прізвище, думаю, що збрехав, і ще сержант, який сидів поруч і не виходив з машини, як і водій. Люди оточили машину. Мені довелося заспокоювати людей, які готові були її перекинути. Я запросив полковника до приміщення штабу Руху. Наші хлопці, які затримували курсантів, детально розповіли про подію. Полковник скомандував своїм: «Стоять смірно! Я с вами разберусь на місці!». Він запитав, чи можна їх забрати. Я дав дозвіл, але попередив їх, якщо ще раз спробують щось подібне зробити, то можуть залишитися каліками, бо такі «жарти» з народом погано закінчуються. Охорона Клумби під свист і вигуки: «Ганьба виродкам!» провела затриманих до машини, утворивши коридор. Полковник промовив: «Спасібо, ізвеніте». Тільки вони посідали в машину, як юрба, прорвавши шеренгу охорони, кинулася перевертати машину із 6-ма людьми. Переляканий полковник вискочив з машини. Я вмовив людей не чіпати полковника і зробити коридор, щоб машина змогла виїхати. Люди дослухалися до мого прохання і за моєю командою охорона вишикувала дві шеренги. Та раптом якийсь чоловік, обігнувши шеренгу, швидко пройшов утвореним коридором і ліг перед машиною. Я попросив його встати і дати можливість проїхати непрошеним гостям. Тоді він звівся на ноги, але вступитися з-перед машини відмовився. Довелося охоронцям узяти його попід рученьки і відтягнути вбік. Коли машина рушила, чоловік побіг навздогін, щоб її копнути. Під свист і улюлюкання публіки «гості» рвонули на всіх газах. Люди поступово заспокоїлися, але дехто дорікав мені, що не дозволив провчити їх стусанами. Я пояснив громаді, що в час серйозних політичних акцій мордобій недопустимий, тим більше, коли противник пе-

реможений і поводить себе адекватно. Але по закінченні інциденту я все ж відчув себе перед громадою гнилим лібералом, бо не дав нам'яти боки воріженькам, хоча при затриманні без того не обійшлося.

Пройде пів року, а за день до демонтажу пам'ятника Леніну депутат облради москаль Давідов приведе понад сотню курсантів на проспект Свободи, щоб не дозволити провести демонтаж, знаючи, що група комуняк уже поїхала в Москву до Горбачова, щоб він дав команду поставити на охорону пам'ятника два бронетранспортери з солдатами, як це зробили в Ризі, Латвії. Курсанти в парку Костюшка переодягнулися у спортивну форму, запаслися кастетами, нунчаками, кусками арматури і попрямували до пам'ятника своєму вождю. За 10 хвилин до їхнього нападу клумбівська розвідка попередила мене про це. Я згуртував людей, які чергували на площі перед оперним театром, і клумбівські активісти разом із снумівцями і рухівцями зупинили колону нападників з червоними шматами на алеї на підході до пам'ятника, розігнали курсантів разом із їхніми «предводителями».

Розповім про ще один трапунок на Клумбі. Якось у неділю зранку восени 1990 року на наш майданчик завітало трое п'яненьких здорованів і зупинилися біля посвяченого каменя, що засвідчував, що тут буде пам'ятник Т.Г.Шевченкові, поруч стояла щогла з національним прапором, а вони влаштували п'яну авантюру, куріння, матюки, розпивання з пляшки. На зауваження двох охоронців Володимира Синюти та Ігора Хил'яка вони вирішили влаштувати бійку. На щастя, я якраз прийшов і почув крики і матюки пришельців. Підбіг, щоб втихомирити хуліганів, але марно. Тоді я швидко зібрав колег, ми оточили п'яничок, відібрали пляшку, якою один замахувався, натовкли їм пики і копняками спроводили з площі. Вони ще довго приходили до тям біля туалетів, не чекаючи такої відсічі. Я попросив охоронців бути уважними, відслідковувати подібних бариг, які заглядають на Клумбу, і у випадку якихось інцидентів миттєво і дружно реагувати. Черговим не відволікатися на дрібниці, не випускати один одного з поля зору, це буде страховка, що ні на

кого не нападуть. Після того випадку оргкомітет Клумби прийняв рішення, що куріння біля прапора заборонене і жодного п'яного на майданчику не потерпимо.

Був початок серпня 1989 року. На щоглі Клумби вже кілька місяців майорів національний український прапор. З початку травня його двічі зривали, викрадали, одного разу зламали щоглу. Потім хлопці змонтували нову щоглу висотою до шести метрів з грубшої труби. Громада Клумби тоді ще не була належно організована, не було створено відповідних служб, хто за що відповідає, не було підібрано для охорони міцніших хлопців. Хто зголосився, той і чергував.

Саме в той час на Клумбу внадилися невідомі рекетири, які інколи по одному чи по двоє з'являлися до людей, які на лавках продавали національну символіку: прапорці, значки, книжечки з історичними матеріалами, – і вимагали грошей. Люди їх ігнорували і посиляли геть, але ні мені, ні охороні нічого не казали. І от якось уночі під'їхали машиною чотири виводки і спочатку пробували зірвати прапор, а коли троє наших охоронців сказали їм не чіпати прапора, то бандюки їх захопили, привели до своєї машини, що стояла неподалік без номерів, погрожуючи ножем, наказали зібрати гроші з тих, які вдень торгують на лавочках, і сказали, що через два дні опівночі прийдуть. Зранку хлопці розповіли мені про нічну пригоду. Можна було залучити до засідки хлопців Варти Руху, але я знайшов лише Івана Скорняка, який пообіцяв прийти звечора і взяти ще двох козарлюг. Вночі чергувало десять людей з палицями, які заховалися в різних місцях, а на Клумбі на видному місці чергувало четверо, за старшого був Іван Скорняк. О четвертій ночі я сам придибав на Клумбу, бо ніхто з охоронців мені на домашній телефон, як домовилися, не зателефонував. Наступного дня ми підготували засідку з 12 чоловік, які залишилися на ніч. Я знову їх розставив по точках, звідки швидко можна було добігти на умовлений свист і трьох ударів палицею по відру, яке приніс зі смітника Богдан Собенко на псевдо Магія, який жив на вулиці тепер Богдана Котика (сам родом із Звенигороду), був дисциплінованим. Цього разу знову ніхто не дався

чути. Наступна ніч випадала з п'ятниці на суботу. Я відчував, що в цю ніч незвані гості можуть навідатися, тому призначив охорону із 14 людей, хоча дехто казав, що то зайве, що вони не прийдуть, тож трьох відпустили. Десь близько першої ночі троє охоронців побачили легкову машину, що повільно наближалася з боку театру ім. М. Заньковецької проспектом проти руху транспорту. Не доїхавши до Клумби три десятки метрів машина зупинилася, з неї вийшло двоє і пішли в бік охоронців, за десять метрів зупинилися, закурили. Через хвилю з машини вийшли ще двоє і підійшли до тих, які курили, почали щось обговорювати. Один із охоронців упізнав у них нападників, які були тут минулого разу і погрожували ножем, сказав своїм колегам, які підняли свист і крик, не чекаючи дій з боку бандюків, забувши навіть про відро, в яке мали гримати. З різних боків сипонули хлопці з палицями і арматурою, намагаючись відрізати бандюків від їхньої машини. Але, побачивши, що діється, бандюки кинулися тікати до машини, застрибнули всередину. Авто рвучко рвонуло заднім ходом. Так вони тікали аж до театру ім. М. Заньковецької, охоронці не могли їх наздогнати і почали навздогін кидати палиці. Хтось із прудкіших, який пробіг по газону, пожбурих палицю, яка відбилася від бардюра і бахнула по дверцятах авто. Коли машина повернула в бік театру, хлопці припинили переслідування, вернулися на Клумбу. До ранку не розходилися. Хтось, хто жив неподалік у центрі, пішов заварити термос кавусі.

Наступного дня, оповівши про все, люди, які від громадських організацій торгували на лавочках, вітали охоронців, принесли їм з 20 порцій фруктового морозива в шоколаді на паличках.

Після цього випадку я почав формувати структуру Клумби: охорона, розвідка, інформаційно-пропагандистська команда. Більше рекетири не сунулися на Клумбу. Було ще декілька політичних провокацій від комуно-москаликів, але ми давали собі раду з тою наволоччю.

Була неділя у серпні 1989 року. Частина клумбівських активістів відбула десантом у Тернопіль на перший мітинг-мо-

лебен, що мав відбуватися на кладовищі біля відновлених поховань-пам'ятників загиблим січовим стрільцям і повстанцям. Акцію організовували і проводили представники проводу Руху Тернополя Левко Горохівський, Марія Куземко, Володимир Колінець, які подали інформацію Всеволоду Іськіву та запросили наших рухівців взяти участь і підтримати їхні заходи. Всеволод дав мені команду організувати десант із активних членів Руху і Клуби. Тож за день до події група з семи людей із руднівського Руху нічним поїздом виїхала в Тернопіль, де потім злучилася з клумбівською громадою, яка також прибула поїздом о 12 годині наступного дня. Ми допомогли тернополянам провести похід по місту з прапорами до пам'ятника Кобзареві, а звідтам до вокзалу, хоч це забороняла місцева влада, та ми, прорвавши кордони міліції, двічі провели акції біля пам'ятника Кобзарю.

У Львові після відправи в церкві люди, як завжди, почали сходитися на Клуббу. Людей було ще небагато і тільки кілька хлопців з охорони. І тут на майданчику появилися два неадекватні типи, які почали вигукувати антиукраїнські заклики. Люди зробили їм зауваження і попросили піти геть, але вони почали ще дужче викрикувати, а один витягнув з кишені ніж і почав ним розмахувати і погрожувати. Люди відступили, двоє охоронців також не ризикнули напоротися на ніж неадекват. Та знайшовся один ризиковий відчайдух, підійшов до придурка з ножом і сказав йому, що він уже п'ять років за подібні вибрики сидів у тюрязі і готовий знову посидіти за те, що грохне нікчому, і пішов у наступ. Той з ножом від несподіванки позадкував. У той час два охоронці і кілька чоловіків почали заходити ззаду. Другий неадекват побачив, що непереливки і гукнув: «Ліняєм!». І сам побіг геть. Той, що наступав на першого неадекват, знову зробив кілька кроків, виставивши вперед руки, щоб блокувати удар ножом. У той час охоронці підскочили ззаду і грохнули неадекват по шиї так, що той упав на коліно, притиснули його до землі, а Дмитро (так звали сміливця) наступив ногою на руку з ножом, який випав. Дмитро копнув ніж подальше вбік, де хтось із людей його підняв. Охоронці і чоловіки, які долучилися до них, почали тлумити неадекват стусанами. Той почав проситися,

вимовляючи слова суржилом. Охоронці поцікавилися, звідки він приїхав, але той не сказав. Інший побачив, що справи погані, і втік. У міліцію вирішили неадекватна не здавати, бо до міліції не було довіри, надавали копняків і прогнали геть, попередивши, якщо ще раз заявиться сюди, то приб'ють і закопають.

Повернувшись з Тернополя з громадою, ми прибули на Клумбу, щоб доповісти людям про проведену роботу, як підтримували там масові заходи. Ми робили такі звіти після кожної поїздки в різні міста чи районні центри області і України. Ось тут нам і розповіли, що на Клумбі сталося. В той день я познайомився з тим Дмитром, який був родом з Буковини, з міста Чернівці. Він розповів мені про себе, що в молодшому віці під час бійки хтось когось поранив ножом, а справу повісили на нього, так як він був у компанії старшим. А бійка затіялася через дівчину, якій він симпатизував. За це він отримав п'ять років, які відсидів від дзвінка до дзвінка, бо був норовливий і не завжди виконував тюремні правила. Хлопці віддали йому ніж як трофей, який конфіскували в неадекватна. Він показав той ніж мені і запропонував, щоб я його взяв. Це був добре зроблений інструмент із совітського штика-багнета. Я сказав, що він має належати тому, хто не побоявся його леза. Дмитро став активістом Клумби і отримав псевдо Босий, бо ходив у пляжних тапках на босу ногу.

Під час фестивалю «Червона рута» в Чернівцях Дмитро виконав завдання Руху і Клумби, зберігши в себе вдома на вулиці О. Кобилянської 16 прапорів, які він з активісткою Марією 21 вересня відніс до себе, щоб 24 вересня, в день заключного концерту на стадіоні «Буковина», пронести прапори на стадіон, прорвавши кордон гебістів і ментів, якими керував Івануса. Тоді на стадіоні замайоріло понад 40 синьо-жовтих стягів і ні кагебісти, ні менти не змогли нічого проти цього вдіяти. Цією акцією керував я, Петрик Олег, член Руху, УГС і СНУМ, а також керівник громади під назвою «Клумба».

У активістів Клумби не прийнято було з'ясовувати прізвища колег з метою конспірації, щоб вони часом не потрапили до ментівських органів, тому ми відкликалися на псевдоніми

або імена. Псевдонім при складанні протоколу не запишеш, бо він у суді буде визнаний недійсним. Саме тому багато прізвищ мені невідомі, наприклад, Стаха на псевдо Лисий, Марії на псевдо Прищик, Дмитра на псевдо Босий, бо інколи ходив у тапках без шкарпеток, мабуть, звичка, набута на зоні.

30 червня 1990 року представники патріотичних організацій, в тому числі УНА-УНСО, вперше вирішили відзначити на площі Ринок чергову річницю проголошеної Ярославом Стецьком Української держави (30 червня 1941 року). Олег Вітович від УНСО записав мене на виступ. Я глянув, що багато зібралося охочих поплескати язиками, тому вирішив, поки триватиме мітинг, зберу колег з Клумби і поїдемо встановимо наш прапор над залізничним вокзалом. Відмовившись від виступу, я так і зробив. Узяти великий прапор і близько 20 активістів поїхали на головний двірець. Я домовився із заступницею начальника вокзалу Мирославою Юрист і вона дала вказівку відкрити стрих, звідки був вихід на вежу. І я поліз по драбині на вежу. На шпиль довелося вилазити без страховки. Трос, до якого потрібно було закріпити прапор у верхній частині шпилю, злетів з блоку на кронштейн і дуже важко протягувався, а сам шпиль хитався, був зроблений із дерева, яке за роки добряче розсохлося. Закріпивши прапор, я змушений був піднятися вище на основу шпилю, щоб ухопити трос однією рукою і з трудом його протягувати, піднімаючи прапор на вершину, а другою рукою тримався за шпиль, який добряче розхитувався. Але коли вже знамено затріпотіло на вітрі, я був щасливий і почув оплески знизу.

Коли ми з колегами повернулися на площу Ринок, мітинг усе ще тривав. Я повідомив колегам, що ми підняли наш прапор над головним дворцем залізниці, вони просто не повірили і не оголосили громаді. Це повинен був зробити Павло Чабан, який вів мітинг і якому я передав записку для оголошення інформації, але марно. Та головне, що справу було зроблено і приїжджі у Львів могли бачити синьо-жовте полотнище, що майоріло на фоні неба і тріпотіло на вітрі. Правда, рівно через тиждень, у неділю, мені довелося знову лізти на шпиль і знову

піднімати прапор, бо директор управління залізниці Грабський дав вказівку зняти його. Тож мені як депутатові обласної ради випало влаштувати йому доброго прочухана ще й примусити в 10-денний термін забрати з вестибюлю на другому поверсі два масивні двометрові погруддя Карла Маркса і Володі Ульянова, що він і виконав на восьмий день.

Багато наших владних функціонерів боялися команди Клумби, як вогню, серед них і Микола Горинь, і Степан Давимук, не кажучи вже про дрібнішу рибу, як от прокурорів, суддів, директорів. Тому всі вони намагалися дискредитувати нашу команду, залучаючи гебістів, стукачів, нишпорок, перевертнів, та все було марно, бо Клуба вистояла 12 років, примушуючи владу працювати, дотримуватись національної ідеї.

Розповім ще раз, як я вів похоронну процесію по Ігору Білозіру вулицею Личаківською, всупереч рішення міської влади в лиці Василя Куйбіди та обласної адміністрації в лиці Степана Сенчука, які визначили маршрут вулицею Пекарською. Колись за кавою Ігор, маючи поганий настрій, сказав, що в останню дорогу його повезуть. А я пообіцяв Ігореві, що його понесуть на цвинтар вулицею Личаківською. Я вважав, що наш колега заслуговує на особливу пошану, повагу і вічну пам'ять. На 40-й день на місці колишньої Клумби біля пам'ятника Т. Г. Шевченкові ми встановили прапор з чорною стрічкою. В сам день похорону розважальні заклади, бари в центрі міста не працювали, наші хлопці з пов'язками на руках слідували за порядком, бо начальник міського УВС Богдан Шкарада дав негласну вказівку ментам зайвий раз не світитися в центрі на вулицях, щоб не дратувати громадськість, бо ті, які вбили Ігора, були одними з них, а батько Воронова працював у міському УВС. У перших сім днів трауру активісти просили в кафе і барах не вмикати музику, щоб вона не звучала на вулицях і площах у центрі.

І от п'ятого дня, вийшовши з роботи, з Будинку культури на вул. Вороного, 4, біля готелю «Жорж» поблизу магазину «Художник», що тоді знаходився майже навпроти пам'ятника А. Міцкевичу, я побачив, як лабухи розставляють свою апара-

туру, інструменти для вуличного концерту, під час якого люди кидали їм гроші в капелюх на тротуарі. Група з п'яти чоловік, в яку входили музиканти, які колись грали в оркестрах, тепер звільнені або на пенсії, серед них двоє любителів. Усіх їх я добре знав. Вони, зібравши трохи грошенят, йшли на точку, щоб шарнути горілочку з легкою закускою або запиваючи «пепсі-колою». Музиканти грали бульварні мелодії, часом блатні і обов'язково кілька разів протягом концерту «Хава нагілу». У групі час від часу хтось когось заміняв, але в основному складалася з центрових. Я підійшов до них і попросив, що у п'ятий день трауру по Ігору, який був їхнім колегою, не влаштовувати тут концерту. Нехай заграють одну траурну мелодію і досить на сьогодні. Але вони послухали моє прохання одним вухом, а другим випустили, налаштували інструменти і через якусь хвилину почали грати циганську мелодію «Скатерть белая...». Я пішов на Клуббу, бо вирішив, що громада має зупинити цей балаган, поки йшов тих 70 метрів, уже звучала «Хава нагіла». Тут на майданчику було до ста людей. Я відкликав з десятків серйозніших хлопців, попросив їх піти і культурно, без мордобою, розігнати музичну компанію. Хлопці тут же рушили, за ними побігла Катерина на псевдо Чорна, подумала, що я зібрав хлопців не на жарти. Через 15 хвилин група повернулася на Клуббу, виконавши моє доручення, почали розповідати, як відбувалася дія. Хлопці оточили лабуків із двох боків. Юзик Шурко гукнув: «Гов, приїхали, злізайте з воза!». Музиканти припинили грати, мовчали. Юзьо підійшов до акордеоніста і спитав, чи вони знають, який сьогодні день, пригрозив, що зробить з акордеона пуделко для кріликів. Акордеоніст зрозумів «натяк», буркнув до саксофоніста «Зав'язуємо». Мовчки сидів той, який колінами притримував бубен, а біля нього той, який гамселив латунними тарілками, не зовсім розуміючи, що відбувається, бо був чи п'яний, чи обкурений, як і бубніст, ще один стояв, як вкопаний, тримаючи в руках гітару. Катерина підійшла до бубніста і сказала: «Чого розсівся, як на забаві? Хочеш, щоб я зараз тим шпідом копнула твого бубна і зробила в ньому дзюрку?». Бубніст нарешті отямився, сказав, що вже

йде геть, запхав палички за пояс, закинув бубна плечі і рушив, за ним пішли всі інші.

Наступного дня я цю компанію застав у барі за готелем «Жорж», яка кавувала і остограмлювалася. Я спитав, чи зрозуміли вони, що з громадою жарти не проходять, попередив, щоб вираховували, коли випадає сороковий день по Ігоркові і щоб не надумали в цей день знову лабати. Вони мовчали.

Цього ж дня, тобто на п'ятий день по Ігору Білозіру, я з Андрієм Лозинським, депутатом міської ради, о 17 годині проходили вулицею Дорошенка і з одного підвального кафе «Центр» почули російську попсу. Ми спустилися в кафе і зобов'язали господарів вимкнути музику, що вони неохоче зробили, але від столика в кутку втрутилися два москалі і в ультимативній формі зажадали включити музику, мотивуючи тим, що вони заплатили гроші. Їх підтримала одна жінка, яка сиділа з якимсь бовдуром, який також виявив бажання... «дістати по пиці». Ми примусили москалів сісти на своє місце. А коли ця жінка почала кричати, що ми не маємо права, москалі знову вийшли з-за свого столика. Андрій не витримав і штовхнув одного, той полетів метрів до три аж до кута. Інший, настовбурчений, стояв переді мною. Я зробив те, що й Андрій, аж москаль полетів на столик. Москалики притихли, зрозуміли, що не на тих нарвалися. Жінка замовкла, але з-за столика почав виповзати її бовдур. Не чекаючи, поки він вийде, я налетів на нього і повалив на місце. Він виставив руки, думаючи, що я буду його бити. Москалики шурнули на вихід, погрожуючи кулаком. Хвойда знову заверещала. В цей час по сходах у кафе спустилися два міліціонери, яких ймовірно викликав один із офіціантів. Вони були в бронежилетах, касках, один тримав автомат «Калашникова». Жінка голосно викрикувала, показуючи на мене пальцем. Міліціонер жестом показав, щоб замовкла. Інший глянув на мене і спитав: «Що, Петрику, наводиш порядок?». Я відповів, що нині п'ятий день, як вбили Білозіра, а вони на повний голос крутять московську блатну попсу. Міліціонери переглянулися і один до другого каже: «Якщо тут Олег, то все в порядку, всі будуть живі, пішли». Бармен, який визирнув у момент нашого спілкування

з міліціонерами зі службових дверей, почав кланятися і пішов збирати посуд за москаликами. Андрій попередив його, якщо включить російську попсу, то ми прийдемо і все тут переламаємо. Той кивнув головою, що зрозумів. Вийшовши з кафе на повітря, Лозинський сказав: «Холера, Петрику, так тебе всі менти знають, не вистачало, щоб тобі ще й честь віддавали. Шкода, що в той момент у мене не було кінокамери, я признав». Я сказав, що з такої нагоди заїдемо в якесь тихеньке кафе, вип'ємо за Ігорка по п'ятдесят. І ми пішли в «Апендицит», що за готелем «Жорж», куди Ігор любив інколи заглянути.

Тут, у кафе «Центр», було два трафунки, коли ми з Андрієм наводили лад, обидва рази через попсу, хтось викликав міліціонерів.

Після того, як В. Чорновіл з частини Руху утворив партію, зробивши розкол і прихопивши назву громадської організації, бо йому як керівнику обласної влади неважко було перереєструвати Рух на партію, бо в управлінні юстиції чхали на закони, активісти Клумби мали намір разом із представниками громадських організацій серйозно наїхати на владу і на юстицію. Та керівництво проводу Руху, що залишалося на засадах громадської організації, вирішило не створювати конфлікту та перереєструвати громадську організацію під новою назвою «Всенародний Рух України». І от на проводі ВНРУ було вирішено відзначити створення Руху на установчій конференції 7 травня 1989 року в Пороховій вежі, виготовити з бронзи меморіальну табличку і встановити її на фасаді споруди. Бронзу для виготовлення таблиці шукали активісти Клумби.

Я завжди пам'ятав, що скільки б не говорили, а справа не буде зроблена, воли не зрушать із місця, говорильня не зрушить каменя, тому також підключився до пошуку бронзи. Якось, йдучи з обласної ради, на стіні поліклініки № 1 біля вхідних дверей на вул. Руській побачив досить велику бронзову таблицю, на якій було відлито напис у совітському стилі, що тут відбулися якісь комуністичні збори. От я й вирішив її демонтувати і використати для доброї справи. Зайшов поруч у диспетчерську електротранспорту, де попросив невеликий

лом, що стояв у кутку. Вони вже знали мене в лице, тому дали лом. Мені вдалося відірвати нижню частину таблиці, витягши півметрові штирі зі стіни. Верхня частина не піддавалася, але, оскільки таблиця була важкою, була небезпека, що вона може впасти мені на ноги. Тому я пішов на Клумбу і попросив двох активістів Синюту Володимира і Шурка Андрія на псевдо Сокирник допомогти. По дорозі ми знайшли більший лом і прибули до таблиці. Вони притримували, а я намагався вирвати ломом зі стіни верхні два штирі, але все було марно, бо вони були доволі високо. Тоді хлопці пішли шукати щось, на що можна було би стати. І тут підійшли два муніципальних міліціонери і запитали, навіщо я знімаю таблицю. Їх напевно прислав високий худий молодик, який спостерігав за тим, що я роблю. Муніципали були зі мною знайомі, тому після короткої розмови швидко пішли, та через кілька хвилин худий прийшов із двома ментами, ймовірно зі спецслужб. Менти спитали, хто мені дозволив зняти таблицю, а я відповів, що Йосиф. Вони запитали, який Йосиф. Я сказав, що Франц Йосиф – імператор Австрії. Вони переглянулися, а я продовжив, що коли за Австрії будувався цей будинок, то архітектор не передбачав таких таблиць. Отже, ми її знімаємо і несемо у міську раду в комісію з питань законності, а вони віддають на базу комунгоспу на збереження, а якщо їм не ясно, то начальник УВС міста Богдан Шкарада їм пояснить. Упіймавши облизня, менти пішли. Вони також мене знали по мітингах і пікетах, тому проблем не було. Хлопці повернулися ні з чим, але таблицю нам таки вдалося вирвати зі стіни. Зареєструвавши її в міськраді, ми віднесли 40 кілограмів бронзи на збереження в штаб Руху. А через місяць була відплита наша меморіальна таблиця. Через кілька днів її посвятили і вмонтували на стіні Порохової вежі. Це не сподобалося Миколі Гориню і партійцям Чорновола. Виступивши на одній із нарад, Микола ймовірно дав вказівку зняти таблицю, хоча цей Будинок архітектора належав міністерству культури. Отож, хтось нашу таблицю вкрав із благословення Миколи Гориня, а міліція зареєструвала крадіжку, але й пальцем не поворухнула, щоби шукати.

За всі роки своєї боротьби, особливо на початку, з 1972 року, я жодного разу не зламався і не порушив тих святих ідей, які сповідували мої предки, дідусі, батьки, зазнаючи переслідувань з боку імперської влади. Ні міліція, ні кагебе не змогли зламати мене залякуваннями, переслідуваннями і погрозами, а також запхавши в психушку.

Я ще в 1972 році відмовився служити в совітській армії і це після шести років вишколу альпінізмом. Так і наша «демократична» влада не змогла приручити мене і зробити з мене «козачка на побігеньках». За всі ці роки ніхто не може звинуватити мене, що я пристосовувався, чи зрікся ідеї боротьби за Українську державу. Коли я побачив справжнє обличчя нової так званої «демократичної» влади на Львівщині, то все зрозумів і втямив, чому Зеновій Красівський і Йосип Тереля вважали «демократичну» команду Львівщини покручами, пристосуваннями до совітської системи, яка навіть не буде намагатися щось змінювати на краще, всівшись у м'які фотелі, будуть сопити в дві дірки, не міняючи ні кадрів, ні стратегію, ні стилю роботи, що запровадили комуністи.

Отож, навіть прийняте обласною радою у травні 1990 року рішення про передачу собору св. Юра греко-католицькій громаді, залишалося тільки на папері, поки за справу не взялася громадськість, в тому числі активісти Клумби, які 12 серпня того ж року відібрали собор від московитів.

Більше двох місяців ми з Володимиром Волинцем обсервували, вивчали різні варіанти відібрання собору святого Юра, вичікували вдалого моменту, заборонивши активістам потикатися туди, щоб не провокувати пристрасті тих, хто у подвір'ї собору відстоювали позицію московського православ'я і ладні були на все. Якось на початку липня один немудрий поперся туди з десятком людей, які повернулися на Клумбу з гулями і синцями, тільки збуривши ситуацію і спричинивши до того, що тих православних появилось на подвір'ї собору вдвічі більше, ніж було до того, таким чином зірвавши наші з Волинцем плани. Я вичекав до 12 серпня два тижні після приїзду з Капуліївки, де ми відзначали 500-річчя утворення Козацької

Січі. Саме у цей день мали відбуватися кілька масових заходів. Залишалось скоординувати зібрання і у визначений час усю масу народу привести до собору Юра, що ми і зробили. Йдучи зранку повз собор, я на подвір'ї побачив невелику групу людей, які стояли коло огороженого решіткою майданчика і слухали свого священика. Я збагнув, що це підходящий день для нашого задуму. Прийшовши на Клумбу, де вже зібралися люди, я зустрів Володю Волинця і сказав, що ризикнемо сьогодні відібрати собор для греко-католицької громади. Він аж підскочив з радості і промовив: «Накінець». Я попросив нікому не казати, щоб ні влада, ні міліція, ні православні заздалегідь не довідалися про це. Я сформував дві колони. Одна вирушила вшановувати Січових Стрільців на Янівський цвинтар, яку вів Василь Кубів, інша колона пішла, щоб посвятити камінь і місце під церкву на вулиці Симоненка. А я з рештою активістів Клумби пішов піднімати наш прапор над аеропортом, поінформувавши Кубіва і Калинця, який вів колону на вулицю Симоненка, що сьогодні забираємо собор Юра і попросив їх прибути двома колонами на площу перед собором рівно о 16 год. 30 хв. і нікого не інформувати про цю акцію. Ігор Калинець порушив домовленість і привів свою колону на 15 хвилин раніше, що дало можливість міліції підтягнути ще дві свої машини. У Калинця колона складалася в основному з жінок, тому вони не змогли прорвати шеренги міліції, яка стояла перед нижчою брамою. На щастя, підоспів Василь Кубів зі своїми людьми та ще я з клумбівськими хлопцями і ми прорвали шеренгу ментів. Про це я вже розповідав детально. Ігор Калинець у своїй книжці просто набрехав, що то він організував відібрання собору Юра, хоча до організації цього заходу він не мав жодного стосунку. Адже коли я йому на Клумбі сказав, що відбираємо собор св. Юра, Калинець перепитав мене: «Що, сьогодні?». А у своїй книжці пише, що собор забирали не 12 числа, а 13, в понеділок. Отак можна приписати собі заслуги, перекрутивши справжні історичні факти, що й роблять багато писак.

Клумба розвінчувала

Клумба розвінчувала не одного лжепатріота, функціонера-бюрократу, стукача і ставила їх у стійло. Були такі і у владі, і серед журналістів. Окремі журналісти замість того, щоб, відповідно до професійної моралі, допомагати формувати справжню демократію національного змісту, часто зводили суспільство на манівці. Окремі з них служили режиму і слугували приправою до імперської юшки, що варилася в кремлівських казанах, а також на початку створення Української держави у затхлих банячках Кравчука і Кучми.

Свого часу Клумба вкоротила творчого віку Лисюку, Дроздову, «суперпатріоту» Базіву. Хоча серед журналістів були і є видатні постаті, перед якими треба зняти шапку і схилити голови, такі як Гіві Гонгадзе, Александров та багато інших. Але чомусь самі журналісти не виступають за чистоту своїх рядів проти сук різних мастей у своєму середовищі.

Ще в 1995 році Клумба зібрала достатньо інформації про одного з таких шнурків. Народився він у Бердичеві, а це вже само по собі про щось свідчить, значить ходив із обрізом. Переїхав у дитинстві у м. Косів. Обріза вже було мало, може розбирали з хлопцями бомбовий запал, хтось загинув, йому знесло кавалок черепа і вишибло трохи клепок. Склали голову, заштопали, але одну клепку загубили. Це оцінили пізніше совітські органи КГБ, бо возвеличував стукачів-гебістів і вводив в оману громадськість, узяли його до співпраці. Він пописував антиукраїнські опуси в період застою, за що отримав звання журналіст «Золоте перо». Він виступав проти спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченку на центральному проспекті міста, підспівував першому секретарю компартії Якову Погребняку, за що діставав премії. Клумба оцінила його діяльність і увіковічила на своїй Алеї гумору:

*У Падла Романюка
До брехні свербить рука
Золоте перо чи ні,
Весь обвалений в лайні.*

*Люди кажуть, чи він жид,
А як жид, то чи хасид?
Як хасид, то хай му грець,
Чи обрізаний кінець?
Тулить нам едемський сад,
Сам працює на Мосад.
«Молода Галичина»
То йому хава-чана*.*

Хочеться згадати добрим словом таких журналістів як Ігор Гулик, Павло Чемерис, Марія Базилюк, Богдан Вовк, Михайло Присяжний.

Клумба як громадсько-політична сила формувалася у період 1988-89 років зі свідомої і патріотично налаштованої частини львівської громади, яка завжди мріяла і була націлена на створення самостійної Української держави.

Для цих людей синьо-жовтий прапор і тризуб були священними символами. Майже кожен активіст Клумби, якщо сам не був репресований за політичну діяльність і пройшов табори ГУЛАГу, то втратив рідних і близьких у період сталінсько-брежнєвської диктатури. Дещо менша частина – це була національно свідомо патріотична молодь, яка після зради принципів національного руху з боку обласного керівництва у 1992 році, відійшла від активної діяльності на Клумбі і сформувалася в окремі організації УНА-УНСО і СНПУ.

У 1989 році Клумбу очолили члени Української Гельсінкської Спілки, згідно з рішенням організації, а після побиття людей ментами 1 жовтня, до нас приєдналися і рухівці, і члени новоствореного Страйкому та інші активісти.

У 1991 році, після ГКЧП, Клумбу почала переслідувати, тягнути до криміналів уже нібито своя «демократична» влада. Так функціонери «віддячували» людям за те, що завдяки нам отримали перемогу над комуняками і прийшли до влади.

Клумба контролювала громадсько-політичне життя у Львові, уникаючи спонтанних збурень і провокацій. У 1990 році з липня по вересень Клумба зібрала 820 000 підписів за де-

* Хава-чана – від хавати чанахи, тобто годівниця.

монтаж пам'ятника Леніну. Завдяки Клумбі було демонтовано ідола 14 вересня о 18 год. 20 хвилин. Проти огарьовського договору було зібрано 230 тисяч підписів і передано до ВРУ депутатів від Львівщини Богдану Гориню, а також Клумба збрала близько 24 тисяч підписів за відставку генпрокурора Ворсінова, передала в парламент Хмарі, Омельченку, Єрмаку, Кармазіну.

Клумба відвойовувала місце під будівництво пам'ятника Т.Г.Шевченку, першою встановила на проспекті Шевченка національний синьо-жовтий прапор і охороняла його, виловлюючи провокаторів-гебістів, які намагалися знищити нашу святиню і щоглу, де висів стяг. Чергування були цілодобові. Тут розповсюджували і пропагували державні значки-тризуби та іншу символіку, українську історичну та духовну літературу.

Клумба організувала власне радіомовлення «Вільне слово з України». Ми провели сотні масових заходів у місті, області і в цілій Україні. Зокрема це були походи і поїздки, так звані перші десанти на Самбірщину, Стрийщину, Дрогобиччину, Ходорівщину, а по Україні у Івано-Франківськ, Тернопіль, Хмельницький, Вінницю, на Закарпаття, на Буковину, в Київ.

Активісти Клумби організовували акцію прориву на стадіон у Чернівцях 23-24 вересня під час проведення першого фестивалю «Червона рута» імені Володимира Івасюка, де міліція і гебісти пробували заблокувати прохід і розправитися із шанувальниками фестивалю, а особливо переслідували львів'ян, які були і побиті, і покалічені, але не відступили і замайоріло на буковинському стадіоні на заключному концерті 64

О.Петрик із мегафоном під час пікетування міністра УВС Кравченка після проведення зборів дільничних інспекторів у театрі ім. М.Заньковецької.

синьо-жовті прапори. Більшу частину їх пронесли на стадіон активісти Клуби. Саме у Чернівцях на масових заходах холуйський режим Щербицького мав на меті показати Кремлю як «нада не пушать» національне відродження. Не вийшло.

На фестивалі української пісні відразу ж і поширювався дух українства. Тому комуністичною владою для охорони порядку було залучено роту солдат «Бухара-26», сформовану з вихідців із Середньої Азії. До їхньої честі буде сказано, що вони відмовилися блокувати входи на стадіон і пасивно спостерігали за тим, як наші активісти розкидали шеренги міліції, щоби пробитися на стадіон. А коли заспівали Гимн України, вони стало струнко і зняли кашкети. Як керівник операції з переслідування патріотів особливо «відзначився» тодішній начальник УВС м. Чернівці В.Івануса, якого нарекли катом «Червоної рути».

У 1995 році зимою МВС України, очолюване Кравченком, скерувало Іванусу до Львова, де поставило його заступником начальника Б.Романюка, якого також прислали з Києва. Через якийсь час Б.Романюк мав би повертатися до Києва, а Іванусу готували начальником УВС області. Майже два роки Клуба боролася за усунення Івануси з посади, спільно зі свідомою ланкою міліцейського офіцерства, при підтримці одного з депутатів ВРУ і таки добилися розпуску колегії УВС і звільнення Івануси.

У вересні 1997 року вперше в історії як совітського періоду, так і незалежної України міністерство змушене було розпустити повний склад колегії УВС області і сформувати нову колегію вже без маститих україножерів і корумпованих начальників.

П.С. Це, що я з активістами робив ще у 1989-2002 роках, то на сході і в центрі України почнуть робити через 25 років, після Майдану Гідності.

Чи так було діяти?

Я довго зважувався, чи висвітлювати цю проблему, маючи багато напрацьованого матеріалу. Це стосується шістдесятників, яких я шаную, бо в період совітського режиму зважилися підняти голос протесту проти існуючої системи гноблення людей, придушення вільнодумства. Вони заслуговують визнання і поваги в сучасному українському суспільстві, яке в період незалежної держави ще ніхто належно не оцінив їхньої жертвної боротьби. Ті, хто сьогодні владарює, теперішні та пристосовані, перемальовані комуняки, різна проімперська наволоч, готові на лацкані піджака носити синьо-жовтий значок-прапорець і тризуб, тільки би залишатися на плаву і робити свою брудну антинаціональну, антинародну справу, вершити «беспредел». Сьогодні нема ще добротного аналізу боротьби шістдесятників, є тільки окремі спогади, дослідження, але ґрунтового вивчення нема і не скоро буде при такому антиукраїнському владичестві. Думаю, що й наступні президенти, які прийдуть до влади, пустять усе це на самоплив. Як Кравчук, якому кланялися окремі шістдесятники, так і Кучма був хомосовєтікусом з бандитськими ухилами. Вони не проводили і не проводять політику захисту національних інтересів, не допомагають надумити їх та наступних Президентів України ні спроби шістдесятників, які ще живуть минулим, ні протести патріотично налаштованої громадськості. Виступи окремих особистостей, таких як Яворівський, Павличко, Юхновський, звучать, ніби нявкання і не в стані зупинити виродків, які далі створюють і підтримують олігархічні клани, знищили запаси ядерної зброї, віддали флот і Крим москалям.

Я також не спроможуся і не охарактеризую процес боротьби шістдесятників. Але, спілкуючись з багатьма з них, маю деякий фактаж і тому спробую зробити короткий огляд тих подій і порівняти їх з національно-визвольним рухом наших попередників, з ОУН і УПА.

Перший, з ким я на цю тему спілкувався у 1989-1990 роках, був Михайло Осадчий. Він приходив на Клубу і спочатку

в розмовах був дуже стриманий, але після ближчого знайомства, коли я розповів йому про свою родину, починаючи від дідуся Василя Петрика-Журу, який воював в Італії за Австрійську монархію, адже був примусово мобілізований, а, повернувшись пораненим з війни, сів за Польщі в тюрму «Бригідки», бо не підписав декларацію, що він поляк, подер той папір і кинув полякові на стіл. А у 1926 році з сином Михайлом збудували на своєму обійсті криївку. Моя мама Марія була з 12-річного віку, з 1933 року, зв'язковою ОУН, пізніше УПА, а батько Михайло з кінця грудня 1939 року відбув сім років у ГУЛАГу на Уралі. Після цього Михайло Осадчий почав до мене ставитися з довірою. Якось я йому сказав, що знаю, що Михайло Горинь, як і Богдан, і навіть радикальний Степан Хмара ставляться до нього довірливо і з повагою, а ось В'ячеслав Чорновіл вважає, що Осадчий мало не колаборант, непевна людина, ніби... Осадчий випередив мене і закінчив «зрадник»? Я сказав, що Чорновіл відкрито так не говорить, але натякає на те, що Осадчий зламався. Тоді Михайло почав відверто говорити зі мною:

– Ви знаєте, Чорновіл – індивідуаліст, завжди говорить або робить щось, думаючи, що це істина в останній інстанції. Я, знаючи про це, намагався не проводити з ним жодних дискусій ні на зоні, ні на волі, бо з ним дискутувати, навіть щось пропонувати, то є марна справа. В нього комплекс диктатора і край. Запитайте будь-кого, хто був із ним на зоні, чи Чорновіл з ким-небудь рахувався, чи підтримував будь-чию позицію. Ніколи! Скажу вам ще одне, але нікому не розповідайте, загибель Василя Стуса частково лежить на його совісті. Василь був вразливий, експресивний, рвучкий, не терпів образ, знущань ні над собою, ні над іншими, за що його часто відправляли в карцер. А Чорновіл за будь-якої можливості накручував Василя, навіть коли ситуація була безнадійною і всі про це знали. Мої поради і застереження людям на зоні не мали успіху, я мало не став ворогом.

Тоді я спитав:

– Пане Михайле, а чи не можна було організувати спротив, як це зробила ОУН, структурувати людей. Політично-про-

пагандистська реферантура відповідала би за пропаганду, виконавча мала б підпільно проводити акційно-диверсійну роботу, а виховна структура мала би вербувати і готувати кадри.

– Таке було неможливо зробити. Була система тотального переслідування і покладатися на когось на 100 відсотків було неможливо. Діяли окремими групами. Люди не довіряли одні одним. Хоча пізніше всіх нас запрягли в одну упряж, правдами і неправдами фальсифікуючи докази і звинувачення. Ваш варіант боротьби вимагав би координаційного центру, але то була розстрільна стаття без варіантів.

Я поцікавився про наступне:

– Пане Михайле, а як ви дивитеся на видання «Українського вісника»? Я розумію, що це була велика, складна і небезпечна «дипломна» робота, що була по існуючому режиму канонадою. Газету читали вибрані люди також у діаспорі, якщо вдавалося її туди переправити частинами. Читали також гебісти, коли їм щастило її перехопити. Цю роботу, цей вісник, мали одиниці і боялися кому-небудь показати чи дати. Чи не доцільніше було би піти перевіреним методом листівок і прокламацій, видавати по дві-чотири сторіночки, по одному листочку. Їх і розповсюджувати було би простіше, підкладаючи в магазинах під книжки, або в бібліотеках, чи в поштові скриньки, чи навіть передаючи з рук у руки. Думаю, що результат був би потужніший. Або ж паралельно з «Вісником» видавати оперативні матеріали у вигляді окремих звернень до народу. Я розумію Чорновола, якому хотілося максимально охопити всі проблеми, які в той час були в суспільстві, і замкнути на собі. Проблема існуючого імперського режиму полягала в тому, що ґвалтував суспільство, права і свободи особистості, нищив культуру, освіту, науку українського спрямування. Народ усе це прекрасно бачив і розумів, але організувати спротив, як у Чехії, Польщі, не було кому.

Осадчий відповів:

– Не було напрацьовано стратегії і тактики боротьби, тому діяли окремими групами, не координуючи дій між собою. Але з іншого боку це було виправдано, бо давало змогу уник-

нути масштабніших репресій. Ті, які натерпілися в тюрмах, на зонах, стали обережнішими, намагалися менше ризикувати і не підставляти інших. Потрібно було витерпіти, вижити, щоб діяти в подальшому.

– Пане Михайле, – сказав я, – розумію, коли входиш у стан боротьби, то психологія спрацьовує так, що ти втрачаєш обережність, балансуєш на грані життя і смерті. Якось я це відчув на власному досвіді.

– Так, багато хто, не сприймаючи реальної загрози або ж ігноруючи її, потрапив до лабет КГБ. Я маю на увазі 60-десятників, таких, як і я сам. Спочатку я став членом компартії, але бачив, що твориться, змінив позицію на соціал-ліберальну і заgrimів на два роки за публікації, де містилася критика режиму. Там мене вимуштрували і звідти я вийшов іншою людиною. Знову взявся за публікацію критичних статей, зрозуміло, що нелегально, знаючи, що мене чекає. Тож у 1972 році відбувся новий суд і вирок. Тоді я вже мав налагоджені контакти зі студентами університету і міг підпільно розповсюджувати свої матеріали. Але мене здали. Свідчили проти мене викладачі, з якими я також спілкувався. Тоді в університеті провели чистку на філологічному та історичному факультетах.

Я сказав: – Друже Михайле, дозвольте до вас так звертатися.

Осадчий схвально кивнув головою. Тоді я запитав, хто був на зоні, в таборах найбільш твердий і безкомпромісний. Він відповів:

– Безперечно, Василь Стус, потім Валентин Мороз, В'ячеслав Чорновіл і ще двоє-троє засуджених, як і я, вважали, що треба пристосуватися до умов зони, щоби вижити. Я був ліберальніший від В'ячеслава, тому мав проблеми зі своїми. Мене, як і мого брата, кагебісти планували зламати і залучити до співпраці. Вони вбили брата і побили мою матір. А потім на зоні мені про це розповідали вертухаї (охоронці) ніби по-секрету.

Ми з Осадчим ще неодноразово спілкувалися на Клубмі. Кілька разів я побував у нього вдома, де на столі і тумбах було

розкладено багато листків із записами і друком. Тоді він жив у будинку нагорі, навпроти вулиці Крушельницької.

Щоб заставити Михайла співпрацювати, щоб він став «сукою», до нього застосовували різні насильницькі методи, як і до інших політичних, не гребували спробами згвалтувати.

На моє запитання, хто з львівських політв'язнів заслуговує довіри і пошанування громадою, він відповів, що Степан Хмара, брати Михайло і Богдан Горині, Чорновіл, Валентин Мороз і, без сумніву, Іван Кандиба.

Щодо Івана Геля та Ігора Калинця Осадчий відповів, скривившись, що Ігор не є поетом від Бога. Спитав, чи я читав його вірші. Я відповів, що не читав. Він сказав, що то не поезія, а писанина для дітлахів. А от його дружина Ірина – це боєць. А про Івана Геля сказав, що не хоче говорити. Тоді я йому розповів одну історію з життя Геля на зоні, яку він сам розповідав під час виборів до парламенту в 1990 році по Городоцько-Мостиському округу, коли наша команда від Руху проводила за нього агітацію проти Тараса Стецьківа. Ми пересіклися в клубі в селищі Мшані, куди Іван приїхав із дружиною Марією. Після обговорення кандидатур нас додому запросив активіст Руху з Мшани Рудий, два сини якого також були активістами. В час застілля Іван розповів, як на зоні він виражував «щура», тобто в'язня, який був завжди голодний, не отримував посилок із дому і полюбляв у колег потягнути щось із продуктів. Слова Геля: «Я організував хлопців і ми зробили йому тьомную. Так що його зі зламаною рукою забрали зранку у медчастину». Під час цієї розповіді смакував холодцем. Слухаючи цю розповідь, дружина Рудого, яка подавала на стіл, сказала, що то недобре так карати голодного. На це Іван відповів: «Зате у нас був порядок. Ми, політичні, були добре організовані, хоча на зоні кожен за себе. Такий закон зони». Осадчий похитав головою і засміявся.

Спілкувався я з Мирославом Меленем, Zenком Красівським, Михайлом Горинем, Алтуняном і запитував, чи був можливий інший шлях підпільної боротьби, як це робила ОУН, боротися не поодиче чи невеликими групами, а створити

мережу для масового спротиву режиму, але відповіді, яка би мене задовольнила, не отримав. На цю тему у 1990 році я мав честь спілкуватися з Йосипом Терелею. Це була друга зустріч після того, як він був затриманий у Чехословаччині і кинутий у Белградський централ (тюрму), коли спробував потрапити на рідні терени на Закарпаття, був звільнений завдяки Папі Павлу Івану II та Рональду Рейгану. Наша обласна влада в лиці Чорновола і Геля, до кого Тереля звертався по допомогу, щоб вони підтвердили, що демократична влада запросила його у Львів, навіть не відреагувала на це звернення, зробила вигляд, що нічого не знає.

Батько Йосипа Терелі був партійним функціонером у районі, на доброму рахунку у совітського керівництва, тому Йосип міг зробити нормальну кар'єру. Батько застерігав сина, щоб не робив кроків проти режиму, та Йосип не міг терпіти того, що творилося навколо і став дисидентом, боровся за справедливість. Він дев'ять разів тікав із ГУЛАГу. Двічі його вираховували при спробі підготовки втечі, чотири рази ловили, щоразу збільшуючи термін ув'язнення, ще й приказували: «Іосіф, ми тебе спасаєм от волков». На що він відповідав, що вовки не можуть рятувати від вовків. Його молодший брат також пішов шляхом Йосипа, переодягався начальником, який приїздив із перевіркою в села і райони як представник Москви або Києва і, маючи феноменальну пам'ять, запам'ятовував рішення в документах, іноді таємно їх вилучав. Із приїздом з Москви справжнього перевіряючого, брата Йосипа розкрили, він змушений був переховуватися. Його вистежили і в момент, коли він з трофейним автоматом тікав через річку, на кладці його наздогнали. Він почав відстрілюватися, здаватися відмовився і застрілювався, щоби не датися їм у руки. Зі слів Йосипа, то був 1968 рік. На моє запитання, чи був інший варіант боротьби, він відповів, що складно сказати. Якби повернути час назад, то він діяв би трохи по-іншому. Коли він починав боротися, то не знав, що греко-католицька церква в той час мала підпільну мережу, тому він долучився до неї значно пізніше. З його слів, саме греко-католицька церква своєю боротьбою у підпіллі зро-

била для свободи нації більше, ніж шістдесятники. Але категорично цього не стверджував. Був переконаний, що, створивши мережу, шістдесятники могли зробити більше з меншими втратами. Тому Йосип нав'язав контакти з греко-католицьким священиком з Івано-Франківщини, отцем Василиком, братами Семкайлами, священиками, з отцем Маргітичем на Закарпатті, священиками Львівщини. У 1979 році разом із Павлом Будзінським, Василем Кобрином, Стефою Січко вони створюють Комітет із відродження УГКЦ, який і очолить Йосип Тереля. Він з Кобрином Василем і ще з кількома священиками організують масову ходу-паломництво до церкви в село Грушів. Ходу не зможуть зупинити ні кагебісти, ні менти, коли більше 100 тисяч людей безперервно протягом цілого літа будуть потоком йти до Грушева. Влада буде перекривати дороги, поливаючи їх смолою з бітумом, емітуючи ремонтні роботи, а люди все йтимуть і йтимуть. Пізніше, у 1993 році Йосип привезе делегацію місіонерів зі США і Канади. Я з Всеволодом Іськівим приєднаємося до поїздки в Грушів, де Йосип розповідатиме, як це дійство організовувалося.

Йосип Тереля був різнобічно обдарованою людиною, чудово малював, писав поезію, прозу, публіцистику, був добрим організатором. Тереля мав близькі контакти з Папою Римським Іваном Павлом II і часто відвідував Ватикан. СРСРська влада під натиском Ватикану змушена була обміняти Терелю і колегу Петра Рубана на московського шпигуна, звільнила його з тюрми і вислала зі сім'єю в Канаду. У 2012 році Йосип помер, отримавши інфаркт. Перед тим заповів поховати себе в Закарпатті, в рідному селі Нижнє Болотнє Іршавського району поруч із братом і батьками. Його дружина Олена померла на два роки пізніше, похована в Торонто, в Канаді.

Про Йосипа Терелю треба видати окрему книжечку, про що ми домовилися з Всеволодом Іськівим, на основі архівних матеріалів, наших особистих зустрічей, розповідей Василя Кобрина, інших колег. Тереля був організатором національних греко-католицьких акцій, правда, в останні роки життя розчарувався у владі України і разом з колегою з Одеси Берладя-

ну прихилився до монархістів, потоваришувавши з нащадком української монаршої родини Олельком II, який жив в Іспанії. Пізніше, в час сербсько-хорватської війни Олелька мобілізують і він загине від кулі. Як говорив Тереля, швидше за все за вказівкою Кремля пострілом снайпера у спину.

Монархія в Україні була не актуальною і не утвердилася б, бо були зруйновані традиції монархії. Я говорив це Терелі, але він не погоджувався, мотивуючи тим, що на противагу монархії має бути сформована Народна рада, на національних принципах, без олігархів, чужоземців і комуно-соціалістів. Тереля говорив, що на Західній Україні греко-католицька церква, маючи сформовану підпільну мережу, для самостійності України зробила більше, ніж місцеве шістдесятництво. Бо хоч кагебісти виловлювали окремих священників і садили в тюрми, але мережа діяла, навіть висвячували молодих священників. І саме греко-католики, починаючи з 1988 року, організовували голодування в Москві на Арбаті, масові протести-голодування за легалізацію своєї церкви, чого не могли б організувати шістдесятники. Так стверджував і отець Василік з Івано-Франківська, який виплекав десятки священників, і владику Володимир Стернюк, з яким я часто спілкувався. Стернюк оповідав, як кагебісти його допитували, примушували зректися віри, як защемляли його пальці дверима, щоб виказав інших священників, щоб покався і відрікся від своєї віри і перейняв московфільство.

Ще повернуся до спілкування з Михайлом Осадчим, який частенько навідувався на Клумбу і погодився, щоб його вважали активістом нашої громади. Завдяки Осадчому я трошки більше довідався про шістдесятників. Думаю, що то складна справа, щоб проаналізувати діяльність, до якої не був безпосередньо причетний, але я був поінформований про їхню боротьбу також і кагебістами, бо з 1973 року вони серйозно зайнялися мною, а з 1988 року і моєю сім'єю. З їхніх допитів я здогадувався, що відбувалося у підпільній церкві. Та ще й контактував з підпільним священником Романом Чолієм, який проживав у Зимній Воді.

Осадчий розповів, що після першого терміну тюремного ув'язнення розробляв програму створення підпільної організації і шукав однодумців, але як мічений, який перебував у полі зору спецслужб, змушений був відмовитися від цієї ідеї, вирішив діяти самостійно, щоб нікого не підставити. Через свою антисовітську діяльність Осадчий заgrimів удруге. Він був щирим у своїх розповідях. Деколи я для нього збирав коло найвідданіших активістів Клумби для спілкування. Осадчий приносив нам для ознайомлення матеріали для журналу «Кафедра», а потім і сам журнал. Якось він запитав мене, чи мені не страшно так відкрито очолювати громаду і виступати на мітингах і пікетах проти совітського режиму, критикувати владу і чи за мою спиною не стоїть якась служба. Я відповів, що стоять Господь Бог і Ангел-охоронець, якого Всевишній поставив біля мене, а ще досвід і порядок, якого я дотримувався, навчившись у батьків, та ще трохи інтуїції. Неодноразово мені погрожували, забирали з роботи на допити мою дружину, ставили їй вимогу, щоб вона написала на мене те, що гебісти їй продиктують, але вона навідріз відмовлялася. Дружина тоді працювала в селищі Івано-Франкове (Янів) в училищі, де викладала етику, естетику і німецьку мову. Гебісти забирали її навіть під час уроків, везли у Львів, на вул. Миру, 1 або ж в обласне управління міліції на пл. Григоренка.

Якось восени 1989 року на Клумбу навідалися невідомі, які промишляли рекетом, так як тут були лавочки з продажу національної символіки, прапорів, книжечок про визвольний рух, різні сувеніри. Тут часто бували Михайло Дубецький, який видавав газету «Кур'єр «Смолоскипу»» (головним редактором цієї газети з 1995 по 1999 рік була Любомира Блажко), Олександр Василіук, голова товариства «Відсіч», активісти «Меморіалу», які за рахунок невеликої торгівлі друкованою продукцією збирали трохи грошей для своїх організацій, щоб здійснювати поїздки на Схід України з пропагандистсько-просвітницькою метою. Тоді я організував активістів Клумби і ми відшили рекетирів. Кілька разів по ночах вони приїжджали машиною і тероризували хлопців, які на Клумбі охороняли націо-

нальний прапор, піднятий на щоглі. Одного разу наших хлопців побили і зірвали наш прапор. Тоді ми збільшили кількість охоронців і нахаби притихли.

А 29 липня 1990 року напад повторився, але вже іншою групою з чотирьох осіб, двоє з яких розмовляли по-російськи. Нападники вимагали грошей від продавців, які торгували на лавочках поряд із Клумбою. Коли мені повідомили, я з міської ради швидко прийшов на Клумбу. Коли зайти побачили, що я гуртую людей, охоронців прапора, накивали п'ятами. Наступного дня до мене підійшов невідомий, тут, неподалік Клумби, і промовив:

– Тобі що більше всього нада, не боїшся, што свернут шею?

Я відповів, що перед тим, як дістатися моєї шиї, любителі отримають по кілька куль у пузо і витягнув із-за пояса пістолет марки «Берета». Невідомий чкурнув і більше я його не бачив. Михайло Осадчий сказав, що я ризикував, бо то міг бути зальотний, а ті шастають зі зброєю. Місцеві не посміли би так нахабно наїхати. Я йому вповів, що швидше то були москалики, які тусуються на вул. Короленка в російському товаристві, або з політучилища на вул. Стрийській, і що я шість років займався альпінізмом, пройшов хороший вишкіл, виїжджав з командою в гори Кавказу і Паміру, де був серйозний ризик для життя. Я запитав, чи не хотів би він долучитися до Руху чи УРП, чи Спілки політв'язнів, яка тільки організовується. Він сказав, що ці організації рано чи пізно опиняться під впливом влади або ж спецслужб, а він не бажає з ними мати справи. Час покаже, що Михайло не помилявся.

Будучи у Стрию у Мирослава Меленя у вересні 1990 року, проїздом на Сколе, завітав до нього в редакцію і попросив повідомити, коли в нього буде Зеновій Красівський. Мирослав відповів, що напевно сьогодні. Тимчасом я поїхав у Сколе у лісгоспзаг, щоб виписати 10-20 кубів лісу для будівництва, і повернувся до Меленя. Тут уже був пан Зеновій. Мелень уже розповідав йому про мене, хоч Красівський дещо знав. Поки Мирослав варив каву і чарував коло столу, я розмовляв з па-

ном Зеновієм, мені була цікава його думка, чи можна було створити підпільну мережу в час боротьби шістдесятників. Він помовчав, а потім сказав, що не хоче про це згадувати і взагалі на біса мені це потрібно. Я відповів, що дуже мало знаю про цей період історії і може колись знадобиться, розповім про це молоді зі СНУМу, бо мої батьки і родичі в 30-40-их роках боролися в підпільній структурі на Тернопільщині. А батько відбував ув'язнення в ГУЛАГу. Зеновій сказав:

– Я не вважав себе шістдесятником, бо був в організації ОУН, але з ними був у добрих стосунках, хоч не приймав їхньої ідеології, що «насамперед права людини, а проблема нації – це другорядне». Декому з них я не довіряв, вважав, що їм не вистарчає самодисципліни, самопожертви. Ось Горині Богдан і Михайло всипали Михайла Масютка. Степан Хмара недолюблював Чорновола, а той Василя Стуса. Це відбивалося на їхній діяльності. А Славко Кендзьор і Михайло Косів просто попутники.

Мелень чув, що говорив пан Зеновій, і ствердно хитав головою. Я запитав, що думає Зеновій Красівський про діяльність Івана Геля і В'ячеслава Чорновола. Пан Зеновій сказав:

– Вони поза сумнівом були лідерами, особливо В'ячеслав. Але, на мою думку, на їхні погляди та ідеї впливало масонство. Адже це головне гасло масонів – права людини. За це боровся вождь пролетаріату на початках, потім апетит зріс. Крім усього, він мстився царському режиму за брата Олександра, якого повісили за тероризм і замах на царя.

Я спитав, як він дивиться на нашу демократичну владу в лиці Чорновола і Геля. Пан Зеновій знизив плечима і відповів, що не розуміє їх:

– Їхнє еґо понад усе, хоч стільки часу провели за ґратами. В'ячеслав узагалі не рахується ні з чиею думкою. Я слідував за вашими сесійними зборами і ніяк не збагну, що то за нова демократична влада, коли вони взяли до себе всіх колишніх, які працювали на совєтів. А Мирослав каже, що помічником Чорновола є працівник КГБ, якийсь Петька Лелик. Мене коробить, не можу зрозуміти, навіщо було йти до влади, коли

не міняється совєтська система. Хіба тільки, щоб назвати себе демократами і все. Давайте залишимо цю тему.

Мелень додав:

– Петрику, не псуй собі і Зенкові настрою, бо батогом дрючка не переб'єш і нема на то ради. Давайте пити каву. Для Зеновія я приготував зелений чай.

Коли я пікетував Верховну Раду України, групу комуняк 239 плюс Коцюба, де керував через мегафон, ганьбив комуняк, урядовців на чолі з Кравчуком, мені випало спілкуватися з депутатами Народної ради. Декілька разів розмовляв з колишнім в'язнем ГУЛАГу вірменином Алтуняном, зокрема у час тижневого пікету за достроковий розпуск парламенту в 1993 році. Так я дізнався, що Алтунян сидів за «український буржуазний націоналізм», як і мордвин Рузанов зі Львова, який відбував 10-річне покарання, сидів із владикою Йосипом Сліпим, зустрічався на засланні і з Андреем Шептицьким.

У розмові з Алтуняном якимось я зачепив питання боротьби шістдесятників і судових процесів, що відбувалися над ними. Він розповів, як фальшувалися звинувачення, залучалося підставних свідків, яким писали, що вони мають говорити і вони вивчали написане напам'ять. А хто не бажав свідчити проти підсудних, тих залякували, шантажували. Фальшиві зізнання вибивали насильно, шляхом катування, у карцерах відбували людям нутроші. На моє запитання, чи не можна було створити мережу підпільних осередків, Алтунян відповів, що у нас у Галичині ймовірно це було можливо, бо свідомість людей, традиції, пам'ять про боротьбу ОУН-УПА були ще міцними, Австрія давала можливість розвиватися українству, навіть Польща не була такою жорстокою, як російський режим, який пережила Східна Україна. У них у Харкові режим був чи не найжорстокіший, люди боялися своєї тіні. Окупанти поводити себе впевнено і нахабно. Тотальне переслідування тривало десятиліттями, зомбування відбулося до такої міри, що навіть близькі колеги готові були настукати, заложити. 300 років панування Російської імперії на східних просторах України – це майже знищило там українську націю, а голодомори доверши-

ли нищення. Різня турками вірмен у 1915 році також неофіційно була узгоджена з імперською владою Росії.

Я сказав, що тоді варто було би організовувати масовий громадсько-політичний спротив на східних теренах, хоча пам'ятаю розправу над протестувальниками у Новочеркаську, коли танками і кулями розстріляли сотні мирних людей. Я знав про київську Гельсінську групу і її боротьбу від колеги по роботі в Львівському проектному інституті Романа Йосипіва, який був у контакті з Ганною Садовською, членом Гельсінської групи у Львові, яка була у нас головним керівником будівельно-проектної групи. Я був тоді студентом третього курсу політехнічного інституту. Діяльність гельсінкців у Києві посилилася з приходом Миколи Руденка. Бог дав мені можливість двічі поспілкуватися з паном Миколою. Залишилися найкращі враження про нього як інтелектуала, великого українця. При першому знайомстві, коли я назвав своє прізвище, він сказав, що в інформаційному віснику УГС, який видавав Богдан Горинь, він часто зустрічав моє прізвище, коли мова заходила про участь в акціях, але уявляв мене старшим, повільнішим, а тут такий моторний козак, хоч куди. Порадив менше витрачати енергії, яка знадобиться мені в майбутньому. Це було в вересні 1990 року в Києві. На моє запитання, чи боротьба за права людини – це був єдиний шлях шістдесятників, Руденко відповів, що на той час ця ідея спрацювала, адже була підтримана на міжнародному рівні. Ідея незалежності України все-одно не сприйнялася б за кордоном, бо Радянський Союз був тоді ще міцним, монолітним. Навіть в Україні тільки одиниці були готові пожертвувати собою заради ідеї незалежності держави. Можливо в Галичині люди були не такі зазомбовані, як в Центральній Україні і на Сході. Тому інші варіанти боротьби тоді були неможливі, бо навіть за інакшодумство давали великі терміни і шили статті «ізмєна отечеству». Микола Руденко додав:

– На жаль, я пізніше включився в боротьбу, коли більшість товаришів були переслідувані або перебували в ув'язненні. Мене чекала така ж доля. Років на 15 раніше статті, за якими судили борців за незалежність, були розстрільними.

Я коротко розповів йому про своїх батьків, адже моя мати вже в 12 років, з 1933-го, стала зв'язковою ОУН, а батько сім років відбув у ГУЛАГу на Уралі. М. Руденко міцно потиснув мені руку. Я побажав йому Господнього благословення і ми розсталися. Вдруге ми зустрілися через два чи три роки, коли пікетували Верховну Раду України, домагаючись її саморозпуску. Міцний, плечистий, середнього зросту, Микола Руденко нагадував мені мого діда Василя, який був ковалем.

Як починалося

Я довго зважувався і думав, чи описувати це, чи стулити пельку і мовчати про деякі аморальні вчинки наших лідерів від влади, яких спочатку поважав і не міг зрозуміти, чому такі люди, які пройшли тюрми і ГУЛАГи, були визнані народом провідниками, так здрібніли, зациклилися на побутових речах, маю на увазі Геля Івана, Чорновола В'ячеслава, частково Хмару Степана, а ще Миколку Гориня, який виліз у депутати облради на плечах своїх братів Михайла і Богдана, досить рішучих і наполегливих.

Коли відбувалися пригоди, я йшов до пана В'ячеслава і по суті його єдиного інформував про все, що діється навколо. Але через якийсь час протягом року нашої першої демократичної влади я зневірився, та мовчав і не висвітлював публічно тих неподобств, про які знав і які перевіряв. Одного разу в кабінеті в куточку я тихенько доповідав Чорноволу, боячись прослуховування кагебе і він попросив мене дати слово, що поки ми живі і при владі не світити і не давати цієї інформації журналістам. Я дав слово мовчати. Зараз ці випадки здаватимуться дрібними у порівнянні з наступною кучмівсько-януковичівською продажністю і корупцією, куди ув'язалася «Свобода», керована Тягнибоком, та інші, зокрема «За єду», що недавно сконала, де пан Гель відігравав не останню роль разом із Павлюком Степаном, кучмівським холуєм.

Коли ми прийшли до сесійної зали на вул. Винниченка, відкрили першу сесію першого демократичного скликання, виникали поточні питання, на які потрібно було реагувати і вирішувати, бо люди, раді перемозі демократичних сил, рушили колонами сюди підтримувати нас і разом із депутатами святкувати зміни, що відбулися у владі. Адже була повна перемога демократів, а комуністи з тріском програли. З початком сесії люди з синьо-жовтими і червоно-чорними прапорами стояли на площі, скандували вітальні гасла і зрештою почали вимагати озвучення сесій на площу і трансляцію їх на телебаченні наживо. Несли короваї і калачі, квіти і вітальні листівки, хотіли виступати з привітаннями в сесійній залі. Прибували сюди й самодіяльні гурти, що були готові давати цілі концерти, особливо з районів, з Бродів, Золочева, Дрогобича... І цим усім треба було опікуватися, декого запросити до зали з короваями, декого з віршами і музикою. Секретаріату як такого сформовано не було, тому депутати цю роботу вирішили зіпхати на мене, бо знали, що з Клубом я добре справлявся. Чорновіл одразу підтримав ініціативу депутатів і оголосив, що я буду займатися питаннями контактів з громадою, я погодився. Постійно доводилося бігати з сесійної зали на вихід і контролювати, кого запросити, щоб не зайшли якісь провокатори. На вході чергували хлопці з Варти Руху, які чітко виконували охоронні функції. Пропускали тих, кого я відбирав. Не обходилося і без випивох, які конче намагалися потрапити на сесію.

Перше, що ми тоді зробили, то закрили бюст Леніна чохлам із фотеля і швидко організували озвучення сесій на площу, щоб люди чули, що відбувається в сесійній залі. Люди скандували: «Трансляцію! Трансляцію!». Депутати взялися вирішувати і це питання, поставили його на порядок денний. Зрозуміло, що потрібно було узгодити з керівництвом телестудії, тобто з паном Шайдецьким. Хтось виступив і сказав, що то буде складно, бо ми заберемо багато часу, а програми передач уже складені, доведеться щось відмінити. В ефір уже запускаються рекламні ролики, за які телестудія отримує гроші. Комуністи виступили проти трансляції, казали, що достатньо й інформа-

ційних сторінок-репортажів, скорочених зрозуміло. Прийшло до того, що потрібні гроші на трансляцію. Не знаю, чи узгоджували це з Шайдецьким, але під кінець оголосили, що будемо збирати гроші, щоб викупити ефірний час. Двигун було запущено. Дехто з депутатів дивувався, чому ми, державний керівний орган – обласна рада, і телебачення державне, маємо платити. В кінці сесії я підійшов до В'ячеслава Максимовича, щоб це з'ясувати, він відповів, що ми як демократична влада маємо продемонструвати, що не якісь узурпатори, нахаби, як комуністи, а ведемо справи зрозуміло для людей і не претендуємо на монополію в засобах масової інформації. Здається, це було логічне пояснення і я погодився.

12 квітня 1990 року О. М. Петрик у сесійній залі.

Наступного дня до початку сесійного засідання на вул. Винниченка зібралося кілька десятків людей, дехто з них приніс гроші на трансляцію, почали питати, кому їх віддати. Я попросив хлопців із охорони, щоб узяти нагорі у вестибюлі журнальний столик і крісло, поставили на вході, одного з них попросив збирати конверти і відносити до сесійної зали на окремий від президії стіл. Вибрав двох жінок, одну зі СНУМ, іншу з Клум-

би з політ'язнів, щоб у сесійній залі за столом сортували листи, окремо кореспонденцію, окремо з грошима, щоб рахували гроші і записували в зошит від кого і яка сума. Справа пішла, але через якихось півгодини бажаючих внести кошти зібралось більше сотні чоловік і прибували ще, збиралася довга черга. Тоді я наказав хлопцям з Варти Руху принести з вестибюля ще два журнальних столики і крісла, відчинив ще двоє вхідних дверей, посадив за столики ще двох дівчаток і сказав, щоб конверти без грошей здавали на крайній столик, а з грошима – на два інші. На ці два столики я дав по зошиту і ручці і сказав при отриманні конверта писати суму грошей, щоби писала та людина, яка принесла гроші, а дівчата мали записувати цю суму в зошити. Це був чисто психологічний хід, щоби той, хто здає конверт із грошима, знав, що з ними все буде добре.

Був такий випадок наступного дня, коли дарувальник приніс конверт, на якому було написано 60 рублів, а їх там не виявилось, бо дівчина, яка приймала його, відчула, що конверт тоненький, відкрила, а він порожній. А дарувальник зразу ж утік. Ще був випадок, коли охоронець ніс листи з грошима нагору, а я якраз йшов униз по сходах, щоб проконтролювати, як ідуть справи. Охоронець каже:

– Пане Олег, дивіться, який товстий конверт, а сума на ньому 200 рублів. Щось підозріло, щоб не було якоїсь фігні, що може рвонути.

Я взяв конверт, попросив охоронця відійти вбік, і легенько його роздер, а там газета «Комсомольская правда».

Коли наступного разу я вийшов до входу, то побачив, що окремо стоять восьмеро людей, які почали вимагати, щоб до них вийшов пан Гель, вони тільки йому довірять свої конверти з грошима. Я сказав, що пан Іван сидить у президії, але я йому скажу. Я не носив листів до залу, тому що було двоє відповідальних за це. Я пішов у зал і сказав Гелю, що на вході його чекають люди з конвертами. Гель зразу ж встав і пішов до людей. Деякий час він у залі не появлявся, а коли появився, то конвертів не приніс. Я зрозумів, що він заніс гроші до себе в кабінет. У перерві я підійшов до нього і попросив принести

конверти. Після перерви він таки приніс три конверти і кинув на стіл, де їх розпакували, порахували гроші і записали суми в зошит. А Чорновіл оголосив, що на трансляцію збираються кошти і подякував тим жертводавцям, хто вже встиг внести свою посильну допомогу. З обіду до кінця дня люди несли пожертви, на столах їх рахували і складали в стопки. Робота кипіла. Люди несли короваї на вишитих рушниках. Рушнички збирала жіночка, яка обслуговувала допоміжні приміщення. У кінці сесії короваями трошки почастувалися депутати, а гарніші віддали Гелю і Чорноволу. Пораховані гроші запакували в мішок і під охороною понесли в банк, а не пораховані занесли у звичайний сейф у кабінеті пана Яремка, що був відповідальний за систематизацію і переміщення документів по кабінетах обласної ради. Він виконував цю роботу і при комуністах, був обов'язковий і старанний.

А ще перед обідом, коли вперше почали накривати обідній стіл поверхом вище, несли з кухні, що на першому поверсі на підносах і в банях сосиски, смажену печінку, коржики, посипані цукровою пудрою, трикутнички з м'ясом. І от усе це приносять майже за годину до обіду. От я і подумав, що кухні ми не контролюємо, весь їхній колектив перейшов у спадок від комуністів, які ще досі тут, займають два поверхи. А що як якісь недоброзичливці візьмуть пургену або хініну і посиплять смажену печінку, тоді прощавай сесія і двох туалетних кабінок нам буде замало. Як любили казати моя бабця, береженого Бог береже. То я вирішив ці страви перевірити. Пішов у зал, де стояли наїдки, взяв чисту тарілку, нарізав на неї сосиску, печінку, коржики і трикутнички з м'ясом, пішов до вікна, що виходило в бік подвір'я і гаражів, відкрив його. На подвір'ї розляглися п'ятеро котів із кошенятами, викинув їм усе добро з тарілки, зробив для них свято. Коти накинулися на трапезу, навіть не глянувши в той бік, звідки добро прилетіло. Я почекав, щоб вони все з'їли і пішов на сесію, зазікши час. Через 20 хвилин я пішов поглянути з вікна, як там котики. Вони ходили собі по колу, інші лежали, облизуючи спину того, на кого щось впало з того, що летіло з вікна. Тоді

я пішов до сесійної зали спокійний, що все буде нормально, нікому нічого не кажучи.

У кінці сесії прийняли рішення і ввели у регламент на наступний день створення депутатських комісій. Наступного дня вже за пів години до засідання до вхідних дверей вишикувалася черга жертводавців, близько восьми десятків. Депутати засіли в свої крісла. Принесли не обліковані гроші, висипали на стіл, де чекали рахувальники. Мені здалося, що на стіл висипали менше, ніж учора забирали, але може гроші «втрамбовалися». Це було моє хибне враження.

Почалася сесія, охоронці поставили журнальні столики й почали приймати конверти і заносити на стіл рахувальникам. Один із охоронців прийшов і сказав, що знову прийшли з короваями і просяться в залу привітати депутатів, і ще прийшли прихожани церков, які хочуть, щоб вийшов пан Гель і забрав у них гроші в конвертах. Я повідомив пану Івану і він тут же пішов. А я запустив хор із короваем до зали, а сам вирішив приглянути за паном Іваном, який, узявши конверти з гроши-ма, не пішов до сесійної зали, а поніс до себе в кабінет і через 7-10 хвилин приніс ці конверти і поклав на купу конвертів, які ще не відкривали з учорашнього дня, бо їх було багато. Через якусь хвилю, коли охоронець знизу знову приніс чергову купу конвертів, я взяв їх від нього в залі, підійшов до столу і попросив рахувальниць відкрити кілька конвертів, які я приніс. Вони відкрили, там гроші були. Тоді я взяв конверти, які приніс і поклав Гель. Коли їх відкрили, там не було грошей, а в одному з конвертів було кілька дрібних купюр по три і п'ять. Ні десяток, ні двадцятьп'яток не було. Рахувальниці були здивовані. Я відложив ці конверти вбік, показавши жестом, щоб вони мовчали. Коли пан Гель пішов за черговими конвертами, я підійшов до Чорновола з-за спини, бо він вів сесію, відхилив мікрофон, щоб у зал не пішла інформація, коротко розповів, що робить Гель. Пан В'ячеслав здивовано якусь хвилю дивився на мене, а я додав, що Гель знову пішов по конверти. Чорновіл незадоволено похитав головою і попросив мене мовчати, що він в обідню перерву розбереться з Іваном. Через хвилин п'ять за-

йшов Гель і сів за стіл президії на своє місце, не принісши цього разу випотрошених конвертів. Чорновіл запитав, де він був, що можна було прочитати по його губах. Гель злегка зашарівся і щось відповів. До обіду ще було далеко. Коли я в черговий раз пішов до входу, там охоронці розмовляли з японцем, який ламаною російською і жестами пояснював, що недавно приїхав до Львова з міста Ногая і хоче повітати депутатів. Я привів його в боковий малий зал, попросив почекати, а сам пішов до Чорновола, шепнув йому, що нас хоче привітати японець. Пан В'ячеслав запитав, де він. Я показав жестом на малий зал. Чорновіл передав ведення засідання Гелю, а сам пішов зі мною. Японець, склавши руки, вклонився. Чорновіл відповів поклоном. Вони почали розмовляти. Я пішов униз, до виходу, бо мене просили люди, які скупчилися біля дверей. Тут був мій колега з Бартатова Славко Гапачило, з яким ми проводили виборчі кампанії Ігору Деркачу, Івану Макару, Степану Павлюку по Турці і Скольому проти Погребняка, а також за Геля по Городку і Мостиськах. Він з нами гонив своєю «Волгою», як зварйований. Його рідна сестра, яка проживала в Америці і прислала йому аж дві машини марки «Волга» протягом двох років, а також прислала сертифікати, які цінилися дорожче долара, за які можна було купити дефіцитні речі в спеціалізованих магазинах. Ці магазини люди називали комуністичними «кормушками», мали назву «Каштан», де продавали в основному імпортні речі. Так от, Гапачило підійшов до мене, витягнув із кишені тисячу сертифікатів однією банкнотою і сказав, що жертвує на трансляцію, але щоб озвучили це на площу і, зрозуміло, в ефірі, бо сесія транслювалася по телебаченні. Коли я прийшов у зал, депутатів вітав японець ламаною українською мовою. В кінці привітання витягнув 200 доларів і сказав, що це на трансляцію. Це відбулося за 15 хвилин до перерви. Я підійшов у президію до Чорновола і дав йому в руки тисячу сертифікатів, на листочку прізвище Гапачила Ярослава і попросив, щоб він оголосив, як тільки що оголосив японця. Але пан В'ячеслав не оголосив, поклавши долари і сертифікати на відкритий блокнот, що лежав перед ним на столі, в який він час

від часу на сесіях нотував зауваження, що виникали, а так як вів сесію і зачитував питання за регламентом, то не встиг зачитати Гапачила. Оголосив перерву, закрив блокнот із доларами і сертифікатами, забрав із собою і пішов до себе в кабінет. Через 20 хвилин сесія продовжила роботу. Я не побачив на столі перед В'ячеславом Максимовичем блокнота з грошима, які він повинен був покласти на стіл, де рахували гроші. Якусь хвилину я почекав, потім підійшов до Чорновола і попросив, щоб він оголосив про сертифікати від Гапачила. Він запитав, а де вони. Я сказав, що у блокноті, який він носив з собою в кабінет. Він промовив: «А так, так, я забув його взяти». Чорновіл знову доручив Гелю вести сесію, а сам швидко пішов по блокнот. Через 5 хвилин він повернувся, сів за стіл президії і оголосив про сертифікати і долари японця повторно і в своє оправдання сказав, що Петрик примушує оголошувати двічі. Хтось у залі вигукнув, що правильно. Це здається був Микола Бойко. Поклавши оголошені пожертви на стіл жіночкам, які рахували, сказав, щоб вони поклали їх окремо, бо може ще принесуть валюту.

Я вийшов на площу. Щасливий Гапачило підійшов подякувати, що його оголосили. В цей час знову зібралася група віруючих і почала просити Івана Геля, щоб я його покликав. Я сказав, що він не може постійно виходити, бо сидить у президії, щоб здавали гроші, як і всі інші, на столики. Та вони відмовилися. Це були греко-католики, які сказали, що хочуть здати гроші не на трансляцію, а на пам'ятник Андрею Шептицькому. Я пішов по Геля. Підійшовши до Чорновола, сказав, що виникла проблема з пожертвами, бо є люди, які хочуть здати гроші на пам'ятник Шептицькому. Тоді пан В'ячеслав оголосив, як на площу, так і в ефір, щоб здавали гроші на пам'ятник Шептицькому у загальний збір, а потім депутати виділяють із загальної суми частку і проведуть через рішення сесії, введуть у протокол засідання. Депутати схвалили таку пропозицію. Люди на площі погодилися на це, але деякі продовжували чекати Геля і тільки йому віддавали пожертви, які він продовжував носити до свого кабінету. Тоді я вирішив ходити на вихід, щоби хлопці з Варти Руху забирали пожертви. Коли люди тільки відда-

дуть Гелю конверти з грошима, я йшов поруч із ним до сесійної зали, щоб він не мав можливості чкурнути з грошима до свого кабінету. В кінці сесійного засідання в різному Чорновіл поставив на голосування питання про виділення коштів на пам'ятник Шептицькому із зібраних пожертв, але з сумою вирішили визначитися на наступному засіданні, залежно від того, скільки буде зібрано. При кінцевому підрахунку виявилось, що зібрано майже два мільйони рублів. З них частину було виділено у Фонд Шептицького, який ми започаткували рішенням сесії, який очолив Іван Гель, а частину коштів виділили на новостворену газету «За вільну Україну», редактором якої став Василь Базів. До тижня часу вийшов перший кольоровий номер газети. Це буде пізніше. А зараз у кінці сесійного засідання потрібно було знову пораховані гроші з мішком віднести в банк, а ще не пораховані – у сейф до кабінету Яремка. Гроші до банку під охороною хлопців із Варті Руху поніс Микуш Андрій, а наповнену спортивну сумку, досить містку, розміром 40 на 50 см, я поніс у сейф у кабінет Яремка з охоронцем від Руху. Наступного дня до початку сесії ми з охоронцем пішли до сейфа, щоб принести до сесійної зали не пораховані гроші. Яремка застали в кабінеті, ключ узяти в пана Геля, так як на сесії в кулуарах було вирішено і узгоджено з Чорноволом, що ключі від кабінету і від сейфа в одні руки не віддавати. Це була моя пропозиція, щоб остерегтися від крадіжки. Коли я витягнув сумку з сейфа, то кінці сумки звисали, хоча в день, коли ми її занесли, вона була набита, що ледве змикався замок. Значна частина грошей з цієї сумки зникла. Я поклав сумку на підлогу, думаючи погано на Яремка, запитав його, хто ще має ключі від кабінету та від сейфа. Він відповів, що від сейфа є тільки один ключ, який він віддав Гелю, а ключ від кабінету він постійно здає на пост № 1, і вчора здав. Яремко запитав, чи є якісь негаразди. Я сказав, що сумка частково спорожня. Він сплеснув у долоні, злегка зашарівся і промовив: «О, Господи, як це?». Я взяв сумку і поніс із охоронцем, який чекав в коридорі, до сесійної зали. Засідання ще не починалося. Рахувальниці сиділи в малому залі поруч. Я поклав сумку з грошима на стіл. Коли зайшов

Чорновіл, я попросив його до столу, де стояла ця сумка, і розповів, що сталося. Він попросив, щоб я з'ясував, як це могло статися, і нікому не казати, щоб не було підозрінь, висипати гроші на стіл для підрахунку, щоб рахувальниці не зорієнтувалися, бо саме вони напередодні пакували цю сумку. Я віддав ключі від сейфа пану В'ячеславу, сказавши, що вони до сьогодні були в Геля, висипав гроші, які були зв'язані шнурочками в стопки, на стіл, після чого пішов на пост № 1, щоб з'ясувати, хто брав ключі від кабінету Яремка. Охоронці сказали, що ключі брав Іван Гель. Мені стало все зрозуміло, про що я доповів Чорноволу. Він стурбовано похитав головою і сказав ключі від сейфа здавати на пост під розписку, хто здав і хто бере. Ну і що Гель узяв, Гель здав під розписку. Світити питання про гроші не треба, бо це значить ударити по нашій владі і депутатах, з чого негайно скористалися б вороги, комуняки і гебісти.

У сесійних засіданнях відбулася перерва на 3-4 дні. За цей час Василь Базів випустив перший номер газети «За вільну Україну» і привіз на сесію, щоб роздавати депутатам і гостям. Газета вийшла святковою, на крейдованому папері, в кольорі. Частину газет занесли у кабінет Геля, який не закривали, бо там час від часу збиралися члени і голови комісій. Коли побачили газету, хлопці з Варти Руху і клумбівські активісти, то почали мене просити, щоб я таку газету дістав для них. Я підійшов до Базіва і попросив з десяток газет. Базів погодився і сказав, щоб я пішов і взяв. Так як допомагав їх заносити, то знав, де вони лежать, на полиці шафи в кабінеті, який тимчасово зайняв Гель.

Пожертви продовжували надходити і віруючі продовжували вимагати Геля, щоб дати йому в руки, а той, мотивуючи, що це на Фонд Шептицького, носив гроші до себе в кабінет. Незадовго до перерви я підійшов до кабінету пана Івана, щоб узяти з десяток газет, про які домовився з Базівим. Газети лежали на полиці пристінної шафи і повністю не вміщалися, трошки звисали, коли я почав витягувати потрібну мені кількість газет, то вся стопка з'їхала з полиці, бо папір був крейдований, і впала на саквояж, який стояв внизу. Від удару саквояж відлетів

на кілька кроків і відкрився, з нього випав згорток, замотаний у звичайну газету. Я підняв згорток, щоб покласти його в саквояж, але вирішив поглянути, що там, бо за розміром нагадував паперові купюри. Я не помилюся, це була пачка грошей, в основному по 10 і 25 крб. Спочатку я подумав занести їх на сесію до Чорновола, бо саквояж належав Гелю, але потім подумав, що може виникнути скандал. Тому закинув пакет із грошиками в саквояж, а саквояж поставив на попереднє місце, зібравши газети на полицю. Узав 12 газет і пішов у сесійну залу. Якраз починалася перерва. Я підійшов до Чорновола і розповів йому про пригоду, сказав, щоб він сам пішов переконаватися. Він сказав, що вірить мені, але не піде перевіряти, а поговорить з Іваном ще раз.

Через два тижні на черговому засіданні сесії було проголосовано і виділено частину коштів у Фонд Шептицького. В скорому часі для Фонду було виділене приміщення навпроти головної пошти, де раніше розміщався «Хімреактив», на вул. Словацького, 4. Гель почав діяльність, набравши штат із кількох людей, виконавчим директором поставив якогось Лосика Ореста чи Петра. Хтось працював у Фонді на громадських засадах. За Гелем була закріплена машина, хоч, як і Чорновіл, він міг брати будь-яку марки «Волга», бо за обласною радою числилося п'ять машин і за компартійним керівництвом – три, які стояли в гаражах при обласній раді.

Якось після одного сесійного дня у коридорі біля кабінету Геля я побачив жіночку, підійшов до неї і запитав, кого вона чекає. Вона відповіла, що пана Івана, хоче здати 300 рублів на пам'ятник митрополиту Андрею і сказала, що її прізвище Пришляк. Я пригадав, що мій батько називав це прізвище, а також Ліду Комар, Наталю Шухевич, які сиділи у концтаборі у Краснотуринську на Уралі. Я запитав її, чи вона перебувала в цьому таборі, вона відповіла, що так. Тоді я спитав, чи вона пам'ятає Петрика Михайла, який також відбував термін сім років у тому ж таборі ГУЛАГ. Вона почала пригадувати і каже: «Місько живий?». Я відповів, що так, що я його син. У неї на очах появилися сльози. Ми стояли мовчки. Тоді я нагадав їй,

що вони домовлялися, як вийдуть на волю, то мають зустрітися на святоюрській горі, так казав мені тато. Я говорив це Юрію Шухевичу, та він тільки відмахнувся і не захотів. Вона попросили передати татові привітання. Геля довший час не було, тому я порадив їй занести гроші в банк на рахунок Фонду, але вона не захотіла. Ми попрощалися. Я подумав, що гроші ці прилипнуть Іванові до рук, але їй нічого не сказав.

Депутатський корпус обласної ради прийняв рішення, щоб у газеті «За вільну Україну», яку він заснував і виділив кошти з пожертвувань на трансляцію, публікувати прізвища жертводавців, що були записані в журнали надходжень грошей під час їхнього підрахунку. Газета виходила що три дні і на останній сторінці публікувався список жертводавців, які могли себе знайти там. Таким чином і газета швидше розкуповувалася. Приміщення під редакцію було виділене на вул. Вороного, 1. Спочатку більше двох місяців Василь Базів акуратно виконував рішення ради і публікував списки, а пізніше перестав. Люди почали на Клумбі мене запитувати, чому перестали друкувати списки. Питали і у інших депутатів. Я пішов у редакцію до Базіва, щоб з'ясувати це питання. Він пояснив, що краще давати поточну інформацію, корисну для громади, а коли я почав наполягати, щоб таки публікували списки, то він відкрито сказав, що порадився з Чорноволом і той дав вказівку не публікувати списків жертводавців. Тоді я на найближчій сесії поставив вимогу продовжити публікувати списки, крім того давати звіт депутатам, як використовуються зібрані гроші, куди, скільки і на що витрачено, який відсоток із такої великої суми виріс на банківському рахунку. Частина депутатів підтримала мою пропозицію, яку я тричі вимагав поставити на голосування і взяти на контроль баланс коштів, прозоро їх витрачати. Але Чорновіл, пообіцявши, що так і зробимо, зігнував це питання. Як я потім вияснив у Мирослава Скуратка, як проплачувалися гроші за трансляцію сесій, коли він був заступником Шайдецького, а потім замінив того на посаді, він сказав, що протягом половини року влада платила за трансляції, а потім перестала і транслювали сесії за кошти з бюджету. А куди поділися решта гро-

шей, які давали люди, залишилося таємницею. Ніхто про це не знає, ніхто не звітував. Зате Фонд Шептицького запрацював славно. Як пізніше стверджував Микола Бойко, а також Дарій Футорський, не хотіли звітувати, бо за вказівкою Чорновола, частину зібраних грошей розпустили на інші потреби, на які ніхто не знає, бо розпоряджатися грошима мав право лише Чорновіл. Це в особистій розмові підтвердив і помічник пана В'ячеслава Петро Лелик, який був зі мною у добрих стосунках спочатку, доки Гель із Фондом не влип у кримінальну справу. Я вже десь описував, як це сталося. Не дивлячись на кінцевий результат цієї справи, після якої Гель був усунутий з посади першого заступника Чорновола і очолив відділ реабілітації політв'язнів і репресованих. Чорновіл покривав його, так як сесією було доручено Гелеві контролювати баланс зібраних коштів і час від часу доповідати про це на сесії, чого він жодного разу не зробив. Я зрозумів, що через Фонд Шептицького грошенята приказали довго жити і зникли з рахунку.

А справа з Фондом була така. Це було в період студентського протесту в Києві, коли Хмара влип в історію з Кондратьєвим. Якось я йшов з обласної ради повз Галицький базар, як побачив трьох активістів Клумби, які виймали з-за пазухи пачки цигарок «Орбіта» і продавали по 4 рублі, тоді як у магазині вони коштували 40 копійок, але були дефіцитом, в одні руки продавали не більше двох пачок. До мене підійшов Андрій Шурко на псевдо Юзек і запропонував мені безплатно три пачки цигарок. Я подякував, сказавши, що не курю, і не взяв. Він сказав, що підробляють по рублю на пачці. А я пішов на Клумбу. Коли оглянувся, то побачив, як хлопці пакують цигарки собі за пазухи з машини «Волга» з номерами обласної ради, я впізнав водія, але вирішив не втручатися. Не доходячи до Клумби, я побачив цю ж машину вже під продуктовим магазином, яким керувала Стефанія Степанівна, з якою познайомився на тиждень раніше, коли машина привезла продукти і люди, які стояли в довжелезній черзі, почали вимагати, щоби продукти продавали просто з машини, бо не вірять, що те, що привезли, потрапить у продаж, збиралися навіть перевернути

машину. Добре, що підвернувся Євген Гринів, який очолював обласний Народний контроль, разом нам вдалося заспокоїти людей, попросити, щоб створили оргкомітет, склали списки покупців, а Стефанія дала їм копію накладної, що привезли. А так як розвантаження забере кілька годин, а це вже було під кінець дня, то привезене почнуть продавати зранку наступного дня. Люди заспокоїлися і розійшлися, а пані Стефа із вдячності почастиувала нас кавою.

Так ось, побачивши машину, яка возила цигарки до Галицького базару, що цигарки водій бере в цьому магазині по блату, вирішив перевірити. Коли зайшов у магазин, побачив, як водій спілкується з продавщицями, пригощаючи їх шоколадками. Я подумав, що то вони грішать, напаковуючи його цигарками, зайшов у кабінет пані Стефанії, щоб попередити, що її підставляють і щоб вона навела порядок. Коли я розказав пані Стефі, що я вирахував, вона це сприйняла дуже спокійно і сказала, що в неї є лист від Фонду Шептицького за підписом Івана Геля і показала мені цей лист, на якому дійсно був підпис Геля, де була просьба виділити на Фонд 40 тисяч пачок цигарок, оплату гарантуємо. І що директор Фонду якийсь Орест Лосик постійно приїжджає і забирає зі складу і везе до Івана додому і у Фонд, що вона підписала розпорядження на 40 тисяч пачок. Я сказав, що це кримінал, що вона не мала цього робити. Вона оповіла, що Лосик має повноваження від Геля, що привіз до неї на склад три меблеві стінки з вул. Любінської від Сірого з Будинку меблів і спитала, чи я не хочу одну придбати, а також вісім пар чобіт, зроблених на замовлення, фірми «Прогрес» для пані Марії Гель, але їй не підійшли, бо має мозолі і що годину тому він у неї був, що Лосик живе в готелі «Дністер» у 148 номері. Я порадив їй позбутися меблів і чобіт та зберегти лист від Фонду. Від неї я пішов в обласну раду до Чорновола і про все йому доповів. Він попросив нікому не розповідати і покликав свого помічника Петра Лелика, який мав кличку Пітер. Коли прийшов Лелик, Чорновіл попросив, щоб я йому це все розповів, але я відмовився розповідати, лише уточнив номер у готелі. Чорновіл дав вказівку Лелику затри-

мати Лосика з міліцією. Під час нашої розмови заглянув Базів і пан голова замахав руками, щоб той не заходив. Через два дні Лосик сидів у СІЗО. При обшуку у нього вилучили різних п'ять посвідчень і навіть посвідчення помічника Бориса Єльцина, який на той час був головою Моссовета. Так розповів мені Лелик. От як просто через жадібність Івана Геля на початку демократичної влади можна було підставити всю команду, і в тому числі депутатів. Я вже знав, чому директор Будинку меблів Сірий так щиро виділяв для Геля меблі, які також були дефіцитом, аж потрібно було записуватися в чергу за пів року. Бо пан Гель подарував Сірому один із трьох комп'ютерів, які прислав Йосип Тереля на Рух. Окрім того пролобіював для Сірого приміщення під магазин меблів на вул. Театральній, 3, що навпроти катедри, де художники намагалися забрати це приміщення, щоб виставляти і продавати свої картини. Хоча чотири художники, які боролися за це приміщення, були депутатами міської ради і намагалися вирішити це питання через сесію, але програли, хоча Спілка художників подавала своє звернення. Та марно.

Справу Лосика розслідувало міське управління міліції і поки вона дійшла до суду Залізничного району, то лист пана Геля зник зі справи, все вирішили повісити на завідувачу магазину пані Стефанію. Тоді на її захист довелося втрутитися мені. Я підтвердив судді Петру Федоровичу Українцю, що був лист від Фонду за підписом Геля. Отак жінку хотіли викинути з роботи, ще може б дали рік виправних робіт. Я й подумав, що той, за кого ми так агітували на виборах, вважали його дуже порядною людиною, з якої треба брати приклад, не позбувся зеківських звичок, яких набув на зоні, підставив невинну жінку, яка щиро хотіла допомогти Фондові Шептицького. Прізвище владики Андрея діє на людей магічно, бо він був значною постаттю не тільки в церковній сфері, а й у загальнонаціональному житті. Дехто з нечистих на руку намагається використати цю постать, прикриваючись його прізвищем у своїх брудних оборудках і аферах, нерідко це роблять владні мужі, навіть священики.

Приблизно через два місяці відбувся суд над Лосиком. Слідчі дослідили інші його афери, крім Фонду Шептицького. Коли почалося слідство, Гель швидко ліг у лікарню. Чорновіл старався відмазати пана Івана від справи і тому в час слідства зник лист за підписом Геля. Я не втручався в хід справи, бо мені було щиро жаль пана Івана, якого ввела в блуд його жадібність.

За день до судового розгляду суддею Петром Українцем мені додому зателефонував Петя Лелик і попросив, щоб я прийшов у суд як свідок проти Геля, бо Лосик визнав свою вину, а Гель ні, а також, що на цьому наполягає Чорновіл. Я збагнув, що останній хоче позбутися Геля як свого першого заступника і вирішив не пхатися у їхні розбірки. Але зранку мені знову зателефонував Лелик і сказав, що передає трубку пану В'ячеславу. Той привітався і сказав, щоб я обов'язково був у суді. Я погодився, але не знав, як маю свідчити, бо все впиралося в лист за підписом Геля, бо Лосик усе зіпхав на нього, що той давав і усні розпорядження як голова Фонду. Я таки прийшов у суд на одинадцяту годину, але суддя переніс засідання на чотирнадцяту. І Лелик, і Гель, і ще там хтось третій, здається Стефанюк, були попереджені, тому я в коридорі нікого не зустрів. Вирішив зайти до судді Українця. Він був на місці і копирсався в паперах. Зустрів мене привітно, бо пам'ятав, що саме я його відстояв, коли ми на сесії затверджували суддів. Зроблю невеликий відступ і розповім, як це було. Депутати створили комісію по збору інформації про суддів. Комісію очолив Дарій Футорський. Львівські депутати від Руху знали, що той частенько контактує зі старою номенклатурою, про це знав і я, тому попросився в комісію, яка мала рекомендувати суддів на затвердження. У списку суддів навпроти кожного прізвища за п'ятибальною системою оцінювалася їхня робота. Набрав три плюси, маєш рекомендацію. Звичайно, це було суб'єктивне оцінювання, а головне тут було – компетенція судді, що характеризувалася не скасованими справами, а потім скарги громадськості на суддю, характеристика голови районного або обласного суду, політична мотивація, як суддя

вів справи проти громадських активістів. Я взяв список у Дарія з плюсами і мінусами, а йому віддав свій список, де дані збирав я. Одним із суддів, яких я перевіряв, був суддя Залізничного району, де головою був Філатов, який уже потрапляв під звільнення, але був із Дарієм у дружніх стосунках, тому Футорський намагався його врятувати, але той суддя служив вірою і правдою совітській системі і був головою суду, коли 11 березня 1989 року суддя Дикунська засудила Ірину Калинець на 10 діб за поданням Никодима з собору св. Юра. Тому ні Дикунська, ні Філатов не мали шансів бути затвердженими. В результаті Філатов написав дуже негативні характеристики на Назаркевича Михайла, Ганича Ігора, Українця Петра, які Футорський узяв до уваги. В мене були цілком інші характеристики на всіх трьох, а так як мій рідний брат Орест 5-6 років був народним засідателем у цьому суді від колективу заводу «Автонавантажувач», то добре знав усіх цих суддів. Я вирішив порадитися з ним, він сказав, що вони всі троє нормальні і професійні, найкращий Українець, а Філатов, хоч професійно сильний, але корисливий і може діяти на замовлення. Так що через два дні на сесії я сказав Даркові, що про цих трьох суддів доповідатиму я, бо в нього неправдива інформація. Він погодився, але коли я доповідав про Українця, він порушив домовленість і спробував його очорнити. Та я все-таки відстояв Петра Федоровича і він із чотирма плюсами був затверджений сесією на посаду судді, також були затверджені Назаркавич і Ганич. Я відстояв ще кількох гарних суддів, зокрема Городецьку Людмилу Миколаївну, Мамчура Ярослава Степановича, голову суду, Семейонову Людмилу, Горецького Анатолія, Каблака Петра Івановича. В зв'язку з тим, що не було алгоритму оцінювання роботи і дій суддів, доводилося орієнтуватися на думку громадськості. Тому для збору інформації я залучив активістів Клумби, які щоденно приносили чи то позитивні, чи негативні характеристики на суддів, які я перевіряв з інших джерел, до перевірки з ініціативи Всеволода Іськіва долучалися і рухівці. Так вимальовувалася більш-менш об'єктивна картина з оцінювання особистостей суддів.

Так ось, коли я зайшов до судді Українця, він сказав, що йому відомо, що був у справі лист за підписом Геля, як стверджував на слідстві Лосик, але хтось із слідчих його приховав і може воно і добре, бо Іван при совітах незаслужено відсидів у тюрмі. Я попросив суддю не дуже грузити Геля, бо хоч тут є його вина, та афери крутив Лосик свідомо і підставив не тільки Геля, а й Чорновола і Фонд Шептицького. Суддя сказав, що мені як свідкові, який викрив цю аферу, бажано бути в суді. Я попросив його, щоб завідаючи магазину не карав, обмежився попередженням. Він дав ручку і листок паперу, щоби я продемонстрував, який підпис я бачив на зниклому листі за підписом Геля. Я поставив підпис, який бачив. Він витягнув із шухляди якийсь листок, щоби співставити підписи. Хмикнувши, засміявся, порадив іти в свідки.

О другій годині я знову пішов у суд. Коли я підходив до будинку суду, поперед мене зайшов Гель, який приїхав службовою машиною. Я трошки почекав і пішов слідом. Мені не хотілося брати участь у процесі, тому я повільно піднімався на третій поверх. На третьому перед дверима на сходовій клітці я зупинився і почав уважно прислухатися до суперечки між Гелем і Леликом, яка миттєво переросла у сварку і мордобій. Через нещільно зачинені двері в коридорі я угледів, як Гель ударив Лелика в обличчя. Петя спочатку закрив лице руками, а потім дав Іванові здачі. Почався крик, бо в коридорі знаходилися сторонні люди, які не знали, що робиться, кричав і Гель, обзиваючи Лелика нецензурними словами. Вийшов суддя і зробив їм зауваження, але вони продовжували лаятися. Я потихеньку звідтам пішов. Наступного дня я пішов в обласну раду до Чорновола. Лелик сидів похнюплений, запитав, чому я його підвів. Я сказав, що прийшов, але почув, як вони сваряться з Гелем і пішов. Іван вціпив Лелику у ліву вилицю, бо вона почервоніла і підпухла. Синця не було. Я зайшов у кабінет до В'ячеслава Максимовича, він сміючись вийшов назустріч і запитав, як це сталося, бо вже знав про інцидент. Я вирішив згустити фарби, щоб позбутися Лелика з помічників Чорновола, сказав, що видавище було ганебне. Він запитав, чи Гель першим ударив Ле-

лика, я підтвердив і сказав, що виникла потасовка зі сваркою, аж суддя вибіг із кабінету заспокоювати їх. В той час Лосик сидів у судовому залі під охороною. Коли виникла бійка, аж один із міліціонерів вибіг у коридор. Чорновіл похитав головою і запитав, що має робити. Я сказав, що вони зганьбили нас, тому я б їх обох послав із пляжу. Чорновіл сказав, що так доведеться зробити і запитав, кого я бачу на місці Геля. Я відповів, що Микола Горинь найбільш підходяща кандидатура, тим більше, що Михайло і Богдан стануть ще більшими вашими прихильниками. Він схвалив мою пораду. Протягом тижня пан В'ячеслав замінив Лелика на ще одного гебіста Скобленка. На найближчій сесії переобрали Геля на Миколу Гориня, а Іванові доручили очолювати відділ реабілітації і допомоги репресованим. Суд над Лосиком знову був перенесений і відбувався за день до сесії, в той день, коли відбувалося засідання комісій, що готували документи на сесію. Чорновіл запитав мене, чому я не свідчив у суді, не пішов і сьогодні. Я відповів, що через клятву дипломатію.

— Ви пам'ятаєте, як ви рекомендували Василя Сидора начальником управління з торгівлі, хоч жодна з комісій його не підтримувала? Ви тричі ставили його фігуру на голосування і таки проштовхнули. Думаю, що вам підіграли рахівники. І коли після голосування в кулуарах ми з колегами підійшли до вас та аргументували, що він злодій, ви сказали, що так, але наш злодій. А тепер я мав би свідчити проти Геля, тому я вибрав ваш лозунг, що він злодій, але наш.

Чорновіл засміявся і потиснув мені руку, промовивши, що його школа. Ніхто з депутатів не знав, чому сталися такі переміни і що саме я був причетний до усунення Петра Лелика, який встиг усім намозолити очі. Депутати підтримали призначення Миколи Гориня заступником, а пізніше і головою ради.

Коли потрібно було вирішити якесь питання радикально, то Чорновіл запрошував мене, я радив, як швидше і краще це вирішити. Та він не дуже прислухався до рад. Наприклад, коли потрібно було від комуністів відвоювати четвертий поверх, то Чорновіл на переговори з Погребняком послав мене.

Комуняки відмовилися звільняти поверх. Тоді я з рішенням сесії пішов до голови арбітражного суду Зенона Котика і вирішив це питання. Через три дні комуністи звільнили поверх. В'ячеслав Максимович тоді назвав мене важкою артилерією і доручав мені різні складні проблеми для вирішення. Так тривало до листопада 1992 року, коли Чорновіл узявся перетворювати Рух у партію, коли побили унсовців біля оперного театру. Я його переконував, що Рух як громадська організація є більш потужним, ніж майбутня партія, що він на східних теренах тільки набирає сили. Чорновіл погоджувався зі мною, а потім біля нього появлялися якісь люди зі своїми порадами і він змінював свою думку.

У березні, на початку квітня 1992 року багато людей вже твердо висловлювали своє незадоволення владою, яка розвалювала колгоспи, підприємства, скорочувала робочі місця. Починалася дика прихвати́зація і Чорновіл відчував хиткість як голова ради, як перша владна постать. Якось він зустрів мене в коридорі і запросив зайти. Коли я зайшов, у нього в кабінеті сиділа Ганя Стеців, та що потім стала Герман, бо вийшла заміж за Сергія Германа, який згодом став редактором газети «Ратуша» і вони там разом працюватимуть. Ганя сиділа, закинувши ногу на ногу у бік пана В'ячеслава, так що аж видно було сороміцьке місце, крутила в пальцях тоненьку цигарку. Напевно не мала сірників, бо цигарка була незапалена. Попереднього разу вона тут курила.

Про Ганю і Сергія Германа варто було би розповісти окремо, бо обоє працювали на КГБ.

Ганя обтягнула спідничку, щоб трохи приховати стегна, які демонструвала Чорноволу, і промовила:

– Прийшов Петрик. Я піду.

Я пожартував, що я її не тримаю. Вона хіхікнула, попрощалася і випурхнула з кабінету. Чорновіл запитав, чи я організовую проти влади, зокрема проти нього, людей, на мітингах і пікетах влаштовую акції з дискредитації влади. Щоб його трошки охолодити, я запитав, чи він знає, що Ганя працює на конторі, що я б їй не довіряв. Він спитав, чи на КГБ. Я сказав, що

так. Він засміявся і промовив, що так можна всіх підозрювати і навіть мене. Я сказав, що він має можливість у КГБ запросити на мене досьє, що я їм залив за шкіру сала, що вони би про це трубили на всіх перехрестях. До речі, я сказав, що мені відомо, що він уже давав запит у комітет на Петрика, Іськіва, Вітовича. Він сказав, що це видумки.

– А тепер я даю відповідь на ваше звинувачення, – сказав я. – Ми, рухівці, громада Клумби маємо претензії до голови виконкому Степана Давимуки і хочемо за його прорахунки і невідповідність займаній посаді, щоб він подав у відставку. Вас поки що не рухаємо.

Чорновіл скривлено засміявся і подякував. Тоді я запропонував поговорити відверто, бо не за горами той час, коли люди виставлять рахунок і йому. Він запитав, у чому проблема, чи він не справляється з обов'язками. Я відповів, що не справляється. Він онімів і, мабуть, подумав, як якийсь Петрик міг таке випалити. Я попросив його спокійно вислухати мене. Він вмотивувався в кріслі і мовчав зніяковіло, рамена піднялися до рівня вух, шия влізла в плечі. Я вперше побачив Чорновола таким, мені навіть стало шкода, що так прямо все випалив.

– Отже ж, шановний, – я старався пом'якшити свою тираду, – пане В'ячеславе, ви колись казали, наскільки я пам'ятаю, що зосередите в основному свою енергію на роботі у Верховній Раді, а зараз ви сидите на двох кріслах, тому не буде толку ні тут, ні там. Народною радою в парламенті керує Юхновський, який заслабий у політиці, хоч авторитетний. А коли ви порастетеся у Львові, то у парламенті без вас опозиція, як без голови. Ви колись назвали мене важкою артилерією, так ось, такою артилерією ви є у Києві серед тої комуністичної кодли.

Він розправив зсутулені плечі і далі мовчав.

– А тепер дивимося на проблеми тут, ці колишні, яких ви так щиро набрали в свою команду з вірою, що вони будуть пахати, вас підставляють, підставляють і свої. Пам'ятаєте справу Лосика, Фонду Шептицького. І Степан Давимука не дуже пітніє від роботи, і Микола Горинь з обіду приходить на годину пізніше, а підлеглі це бачать і не дуже рвуть шлії. Далі, фермерські

спілки і господарства не створені, а колгоспи майже розвалені, на ладан дихають. А колишнім це вигідно, щось із того таки урвуть. Дунець Леонтій, Комар Петро, Павлів усе мають у дупі. І в промисловості картина не краща. Цю доповідь про ситуацію в промисловості, яку мав майже рік тому на сесії Юрій Зима, намалювали досить райдужно, але вам, як і мені, відомо, що все з показниками, ілюзорними перспективами малювалося у спецвідділі з промисловості в КГБ, хоч нині його називають СБУ, але суть не змінилася. Намагаються вас і вашу владу задобрити, тому й намалювали Зимі доповідь, щоб заколисати вас і зробити вигляд, що все нормально, а самі ходять і потирають руки, балдіють від нашої безголовості. Йде скорочення виробництва, відповідно й робочих місць. Червоні директори вже нагостили зуби на приватизацію, побачивши, як ви віддали Рибінку «Електрон». Об'єднання, де голова його в Москві, а хвіст у нас, у Львові. Тепер кожен директор уже намалював свою частку на заводі, фабриці, базі. І нічого ви вже не зробити. Поїзд пішов.

Я замовк. Пан В'ячеслав запитав:

— Що ти вважаєш, що «Електрон» розвалиться, не витримає?

— Звичайно, що розвалять. Москва ж керує Рибінком, дасть команду і він її виконає, а огризки дістануться місцевим, які вони приватизують і будуть щасливі за такий щедрий дарунок, який ви їм зробили. Вже об'єднання поділили на сфери впливу. Рясненський комплекс пробують вирвати з лабет Рибінка, але не думаю, що їм це вдасться. Суд відбуватиметься напевно в Дніпропетровську. А тепер погляньте на загальну картину і своє місце в ній як керівника, який несе за все, що діється, персональну відповідальність. Саме ви, не Гель, не Горинь, не Давимука. На вас як на першу особу повісять усіх котів. Бо завжди, хто б що не творив, а відповідати доводиться першому у владі. Такий закон суспільства, особливо ще не зовсім сформованого. І цю ношу доведеться взяти вам. І маєте напевно останній шанс красиво піти до Києва, а цей розвал залишити на заступників, хай вони розгрібають це...

– А кого ви вважаєте можна призначити на моє місце?

– Звичайно, Миколу Гориня, він як перший ваш заступник може очолити раду. Думаю, коли ви його запропонуєте, то ми проголосуємо.

Чорновіл встав з-за столу і потиснув мені руку зі словами: «Петрику, дякую, що так відверто, бо мені ніхто б так не сказав, усі відмовчуються».

Я продовжив:

– Шановний пане В'ячеславе, думаю, що ви кандидуватимете в майбутньому на Президента України, так ось, щоб ваші шанси зросли, то потрібно варитися в тому середовищі в Києві, а не закопувати свою кар'єру у Львові.

Чорновіл погодився, що в цьому є резон і ми попрощалися. Десь через два тижні Чорновіл скликав сесію, на якій порекомендував на посаду голови Миколку Гориня, хоч я за нього не голосував, утримався. Після цього Чорновіл відбув до Києва.

П.С. Зразу ж після звільнення П. Лелика, я зайшов до пана В'ячеслава, він щось писав, нахилившись над столом. Підняв голову, коли я зачинив за собою двері і міцніше постукав по них. Він сказав, що то цікава манера: тихо зайти і постукати зсередини. Він візьме її собі на озброєння, особливо в раді міністрів, бо вони працюють до поту, що навіть не помічають тебе. Я підійшов до нього привітатися, щоб він не вставав з крісла. Він запитав, чи є якась проблема. Я відповів, що проблеми нема, але я хотів би порадити йому, щоб узяв помічником когось з активних депутатів облради, наприклад, Всеволода Іськіва, чи Бабій Марію, чи Олександра Кривенка. Він сказав, що йому потрібен професіонал-адміністратор і що він уже визначився з кандидатурою. Я його не спитав, про кого йде мова. Він попросив, щоб я не робив шухеру в обласній раді, не заважав президії ради, коли вона збирається і вирішує важливі проблеми, а також не підтримував Володимира Парубія і Михайла Павлишина, бо вони не ті люди, за кого себе видають. Акції з громадою

треба робити частіше, але в межах закону, щоб у нього були мотивації перед Києвом, що громада тисне і вимагає. Я погодився, але сказав йому, що він полюбив робити ставку на колишніх партійних функціонерів.

– І там є хороші люди і добрі функціонери, ми повинні використати їх потенціал, – сказав Чорновіл.

– Шановний пане начальнику, коня годують вівсом, інколи додаючи ячменю. Так ось, коли кінь після оправляється, то в його лайні нема вівса, а от якусь ячменинку можна знайти, так і з комуністичними кадрами.

Чорновіл розсміявся так щиро, що аж закашлявся, бо мав проблему з горлом і навіть на мітингах мусів вживати настоянку на листках алоє з медом.

– Ну й порівняння у вас.

У двері постукали, зайшов Ярослав Кендзьор, привітався, залишив на журнальному столику кінокамеру і пішов, сказавши, що зараз повернеться.

Чорновіл попросив мене, щоб наша розмова не вийшла за межі нас обох. Я пообіцяв. Він запитав, що я думаю про Славка. Я відповів, що він депутат Верховної Ради, колега і однодумець, але бачу в нього подвійне дно.

– Він у Верховній Раді майже до нічого не прикладається, – сказав Чорновіл, – тільки бігає з кінокамерою. Я розумію, що і це потрібно, але є основне, що повинен виконувати депутат. Фільми в діаспору, то додатковий заробіток...

– Ви, я бачу, не дуже довіряєте Кендзьору?

Він хмикнув і каже:

– Коли я був на зоні, то він обходжував мою дружину Оленку, а коли я вийшов, то мало не плазував переді мною. Тому ми з Оленкою і розійшлися, на жаль. Він і зараз, коли розмовляє зі мною, то не дивиться мені в очі. Але це між нами. Вип'єте чаю?

Я відмовився, попрощався і пішов.

Нація понад усе!

Ще у 1992 році два депутати Львівської обласної ради наполягали на тому, що потрібно радикалізувати суспільство і самі робили це, як могли, відчуваючи спротив тодішньої демократичної влади, яка найбільше цього не хотіла і боялася, бо знала, що тоді не матиме спокою і змушена буде звіряти свої дії з вимогами громади і звітувати. Зрозуміло, що комуністів і прокомуністично налаштованої верстви їхніх прихильників влаштовував такий спротив, вони раділи і плескали в долоні нашій демократичній владі, очолюваній Чорноволом В., Гелем І., Горинем Миколою, Давимуюю С. та іншими.

Коли в облраді створилися фракції, весною 1992 року, то фракцію націоналістів очолив в'язень Норильських таборів ГУЛАГу Мирослав Мелень. У фракцію входили два радикально налаштовані депутати, які пропагували ідею українського націоналізму, Олег Вітович і я, Олег Петрик. Більшість депутатів, як і влада під керівництвом В.Чорновола, нас осуджували, дехто навіть не вітався і відвертався, а сам В.Чорновіл відверто вороже ставився до нашої радикальної позиції, як і брати Михайло та Богдан Горині, які дещо м'якше висловлювалися з цього приводу, в той час, як В.Чорновіл називав нас фашистською фракцією, так і не вникнувши в її суть, а це лише тому, що так називали нас масони і російські шовіністи. Такі патріотичні організації, як УГС, що стала згодом УРП, Рух, СНУМ не мали в своїх засадах жодної ідеології. УГС з самих початків боролася за права людини, пізніше УРП, як і Рух, виступали за демократію. СНУМ у 1992 році О.Вітович перетворить у радикальну партію УНА-УНСО, бо молодь не влаштовував загальнополітичний лібералізм, який запанував у владі, партіях і громадських організаціях. УНА-УНСО від самого початку задекларує націоналістичну ідеологію. Хлопці вивчатимуть роботи Дмитра Донцова, Степана Бандери, Євгена Коновальця. А влада, як уже мовилося, називатиме нас фашистами та екстремістами, навіть цькуватиме і кида-тиме за ґрати. Вітович говорив, якщо його посадять, то керівництвом організацією повинен буду займатися я, як той,

який допомагав їй створювати, відбивав нападки на неї. По суті справи у той час я був єдиною людиною, на кого він міг покластися. Тим паче, що я керував досить великою громадою під назвою «Клумба», яка могла надавати копняків чи владі, чи міліції, чи прокуратурі. Клумба дуже оперативно реагувала на події і проводила патріотичну роботу, пропагувала національні символи, зокрема наш прапор і тризуб. Саме тут, у середовищі патріотів, на Клумбі, що на центральному проспекті міста, уже з липня 1989 року активісти публічно читали роботи Коновальця, Донцова, Бандери, розповсюджували їхні портрети, які привозили з-за кордону. Один із активістів Степан Пахолко демонстрував на стенді відзнаки ОУН, УПА, гривні і відзнаки УНР. З портретом Бандери проходили наші виїзди-десанти на Східну Україну.

У 1993 році, коли В. Чорновіл частину Руху перетворив у партію, друга частина, значно більша, залишилася на засадах громадської організації і змушена була перереєструватися як Всенародний Рух і в листопаді було прийняте рішення, що організація стає на платформу українського націоналізму.

03-04 грудня 1992 року, коли В. Чорновіл проводив з'їзд у актовому залі Київської політехніки, створюючи свою партію, з ініціативи членів Руху Львівщини і тих представників семи областей, які покинули з'їзд, в одній великій аудиторії були проведені збори, на яких було проголошено, що Рух як громадська організація приймає ідеологію українських націоналістів. Так ми зрушили ідеологічну глибу. Найактивнішими в обговоренні були харків'яни, очолювані Пасічником, які пропонували це питання включити в порядок денний з'їзду, щоби в різному з'ясувати настрої активу, та В. Чорновіл категорично відмовився, назвавши цю ідею ідіотизмом і виключив із організації Рух її прихильників.

У березні 1992 року Олег Вітович зробив звернення на сесії обласної ради. Цитую: «Шановний голово! Шановні депутати, якщо ви думаєте, що вже маєте незалежність, то помиляєтеся. Чи раніше, чи пізніше з Росією прийдеться воювати, і чим раніше, то краще, поки в нас є ще ядерна зброя».

Зал загудів, Чорновіл постукав олівцем по столі, недоволено пробурмотів щось, порадившись із Гелем, сказав вимкнути другий мікрофон в залі. Я миттю відреагував на такий вчинок голови, підійшов до третього мікрофону і дав жестом зрозуміти, щоби Чорновіл дав команду включити його. Та Чорновіл не спішив. У той час Олег продовжив без мікрофону: «Ви дочекаєтеся, що москаль прийде і тоді ви не підете воювати, а розбіжіться, як щурі по норах. А москаля треба бити на чужій території, в Придністров'ї, Карабаху, всюди, куди він засуне рило». Чорновіл здогадувався, що я підтримаю Вітовича, тому не поспішав із включенням третього мікрофону, але пам'ятав, що я приходжу на сесії зі своїм гучномовцем, бо я неодноразово ним користувався, і він давав звук удвічі гучніший. Тому тільки я відвернувся, щоби взяти свій інструмент, як він запросив мене до слова. В залі зрозуміли, чому я повертався до свого місця, почувся смішок. Ось мій виступ дослівно: «Найперше, пане голово, тут у залі всі рівні. Всі ми і ви обрані народом і не треба робити різниці. Одним ви даєте говорити

Фото С.Бандери, яке розповсюджували активісти Клубми в червні 1989 р.

скільки хочуть, а іншим вимикаєте мікрофон. Вітович не сказав ніякої крамоли, він змалював реальну картину в державі, то його бачення. Якщо ви так любите Московію, то що ви робите у Львові? Ми вам купимо валізу і гайда за бугор. І не треба себе мучити і нас».

Зал зашумів. Чорновіл знову постукав олівцем по столі, але мікрофон не вимкнув. Я продовжив: «Ліберальний Борис Ніколаєвіч не вічний. Де гарантія, що після нього не прийде якийсь миршавий царьок, який буде корчити з себе російського Наполеона і

знову почнеться, як у 1918 з УНР. Якщо ви забули, то вони не забули свого «совет на весь свет». У цих окупантів працюють цілі інститути, як загарбувати і тримати у «братських обіймах», у покорі загарбані народи. Вони будуть бавитися в демократів до пори до часу. Свердловськ, Томськ, Новосибірськ, Красноярськ, ну і Підмосков'є чи найбільші лабораторії хімічної і бактеріологічної зброї у світі. Думаєте, що то на американців, та вони на них начхали, то на наші душі, на наш народ. У мене все. Дякую за увагу». У залі посипалися від одних оплески, від інших докори. Чорновіл невдоволено похитав головою, даючи зрозуміти, що Петрик гонить маячню, бо північний сусід дуже мирний. Він щось мовив Гелю і оголосив перерву.

У перерві, проходячи в малому залі повз мене, Чорновіл сказав:

– Петрику, ви щось дуже не любите росіян.

Я запитав:

– За що я маю їх любити? За голодомор, за розстріли 1937-38 років, за червоний терор, за ГУЛАГ, де каралися сотні тисяч українців і мільйони інших в'язнів? Мій батько там відмучився сім років. І вас не минули ці «радощі».

– Ну то росіяни не винні. Сталін і його режим запровадили ці звірства, це їхня вина, а далі вже працювала система.

– В'ячеславе Максимовичу, не дуріть себе. Яка нація домінувала ще з початку російської імперії, потім революції? Так, мій батько сидів при Сталіні, а ви відбували, як тисячі невинних, коли Леніна, Сталіна вже не було, я не звинувачую ту російську жеброту, яка молилася на них, сиділа по тюрмах, а коли Сталін здох, то плакала з горя. А брежнєвщину хто породив? Литовці, естонці, українці чи може поляки?

– Ну так, у чомусь ви праві.

– Ви пройшли російсько-радянське пекло і продовжуєте творити собі ілюзії і втикаєте нам цю маячню. І тільки новітній цар-батюшка скомандує «Фас!» на Україну чи Грузію, всі без виключення, як монголи, попруть на нас і ніщо їх не зупинить, ні наші молитви, ні світова спільнота, ні людська мораль, ні ваші мильні бульбашки, тобто доводи.

– Петрику, не перебільшуйте. Не лякайте людей.

Ці слова він промовив віддаляючись, махнув рукою і зник за дверима.

Я подумав, що не може лідер, який веде народ, не бачити реальності, що діється, бути таким сліпим, недалекоглядним. Ще недавно було ГКЧП. Де гарантія, що завтра воно не повториться? Адже ця російська імперія, як айсберг, де видима частина скресла, розтанула, а підводна, більша, таїть небезпеку. А наш провідник творить собі ілюзію і дурить себе, а підколодна змія, затаївшись, вичікує, коли напасти.

У 1993-му Росія спровокує першу війну в Грузії, через два роки почнеться перша Чеченська, коли кремлівські яструби палитимуть села разом із жінками та дітьми, солдафони і офіцери ґвалтуватимуть неповнолітніх дівчат і жінок, зрівняють столицю Грозний із землею, а Борис кривавий, він же Єльцин, дивитиметься на цю різанину крізь пальці, доки Басаєв не візьме кілька автобусів заручників. Тоді Москва всеретя і виведе війська, а Чечня проголосить незалежність. Мовчатимуть весь період війни Америка, Європа і тільки українські воїни з УНА-УНСО безстрашно і беззастережно кинуться на допомогу чеченцям. І там, де воюватимуть українці з УНСО, там коситимуть москаля, як будяки. І гарна слава як у Грузії, так і в Чечні летітиме попереду них, так що москалі боятимуться сунутися туди, де є унсовці. У той час лідери великих держав мовчки спостерігали за тими подіями і толерували російського «медведя», який заливає кров'ю маленьку і горду Чеченію. Дудаєва вб'ють, випустивши ракету «повітря-земля». Головним охоронцем Джохара був унсовець із Волині Олександр Музичко на псевдо Саша Білий, якого вб'ють свої виродки на батьківській землі.

Починаючи з влади Кравчука і потім Кучми, унсовців переслідували, кидали за ґрати, влаштовуючи проти них провокації, приписуючи їм найманство, хоча вони воювали за чисту совість, а не за гроші. Унсовцям інспірували правові інформаційні фейки. Вони воювали у Придністров'ї, Грузії, Чечні, де стали героями, а дехто навіть загинув і був нагороджений

посмертно. Хтось був похований у Грузії, когось перевезли в Україну, на Волинь, у Київ, в Черкаси, Харків, чотирьох поховано у Львові на Личакові. Парламент України другого скликання мав трьох народних депутатів від УНСО.

За правління Кравчука почали скорочувати армію, розвалювати середні структури з офіцерства, в міністерствах керували ще ті, які мозком і утробою залишалися в СРСРському союзі і ностальгували за минулим, коли можна було красти і ні за що не відповідати. Цей прокремлівський холуй за гнилі обіцянки зобов'язався віддати ядерну зброю найлютішому ворогу – москалю. Першого професійного, патріотично налаштованого міністра оборони Морозова зацькували промосковські генерали, міністерські щурі і під тиском Кремля Кравчук змусив його подати у відставку, після чого кандидатуру міністра оборони узгоджували з Москвою. А що перше зажадав від України «гнилої запад»? Позбутися ядерної зброї і подарувати її москалю. Найганебнішим було те, що в парламенті лише шість депутатів голосували проти цього, троє унсовців, Степан Хмара і два комуністи. А хохляцьке бидло разом із галицькою сволотою – хрунями голосувала за здачу зброї, і це відбулося при виродкові, який лизав дупи жидам і москалям, Кучмі.

З приходом Кучми ситуація в армії погіршувалася. Ця наволоч продовжила руйнувати армію, викормлювати олігархів, ліквідовувати цілі військові підрозділи. В міністерствах сиділи явні вороги, вся інформація передавалася москалям зі служб розвідки, контррозвідки, які були нафаршировані шпигунами. Чого вартувало призначення міністром оборони Лобова, який нагріб грошенят і через Буковину дременував у Румунію чи Молдову, а звідти в Москву. У той самий час із діамантами через те саме вікно в Чернівцях також утік від криміналу Фіма Зв'ягільський і опинився в Ізраїлі, в місті Бершева у друга Школьніка, який виїхав з України ще раніше. То С. Хмара поїхав туди, привіз у «корзині», облагородивши Фіму. А за які такі «шиши»?

При виродкові Кучмі розкрадали все: від заводів, фабрик до земельних угідь. На наших землях розбудовували новітні замки. А коли два виродки-льотчики викрали два вини-

щувачі і перегнали їх у Підмосков'є, на військовий аеродром Крилатское, то Кучмоноїд навіть не поставив вимогу перед Єльцином про повернення літаків, не звернувся по підтримку в цьому питанні до урядів європейських держав, а бавився з Борисом, звичайно, що ці розслідування і вирок для історії мають ще зробити наші наступники. В моєму розумінні злочини обох негідників тягнуть на смертну кару, особливо, коли подивитися на все з погляду війни на Донбасі та анексії Криму. Була би в нас хоча би тактична ядерна зброя, тоді москаль так би не розперезався, не поліз би у Крим і на Донбас, бо знав би, що вистарчить двох боєголовок, щоби по Москві бігали тільки щурі. А у нас тоді було 130 боєголовок.

Ще у 1995 році на багатьох акціях перед другим терміном Кучми я публічно заявляв, що Кучма злочинець, називаючи його Рудим Паньком, за що прокурор Надежда Грига відкрила проти мене кримінальне провадження, але після моєї пояснювальної заяви і публікації її в пресі, через два тижні справу закрили. Коли мер Львова Василь Куйбіда вручав іменні годинники від Кучми, де і я був у списку на вручення, то я під час святкової сесії відмовився від годинника. Тоді мер вручив мені відзнаку від ВРУ, де викарбувано «За боротьбу за Українську Державу». Я гордий за цю відзнаку. А якби той Рудий Панько хотів подарувати мені Біг-Бен, я би також відмовився.

У той час, коли по всій Україні тривали акції «Україна без Кучми», деякі представники львівського гнилого бомонду і обласної влади запекло стояли за Кучму, підтримували його, зокрема Іван Гель, Степан Давимука, Микола Горинь, клерки нижчих рангів, а також Роман Іваничук, Михайло Косів, Степан Павлюк, Михайло Голубець, Ігор Юхновський і ще купа неведрах. Не дивлячись на вбивство Чорновола, до якого міг бути причетний і гарант, який йшов на другий термін. Кучма в кінці свого князювання спробує нам запхати пахана Янука, а ще перед тим розправиться з Георгієм Гонгадзе за його критику. Степан Павлюк, ця гнида, керуватиме виборчим штабом Кучми на Львівщині.

Коли у 2004 році демократичні, національні сили перемогли на Майдані і Ющенко стане президентом, буде надія, що все піде на лад. Та не так сталося, як гадалося. Впливи Кремля через п'яту колону комуністів, присутність шпигунів, які засіли в міністерствах, деструктивна діяльність Юлії Тимошенко, яка навіть у снах бачила себе президентом, до того ж відсутність монолітної команди, усе це привело до біди. Всі проукраїнські намагання Віктора Ющенка, який з підірваним здоров'ям усе ще бавився у гниленьку демократію, його оточення зводило нанівець. Чого вартувало поставити міністром культури бездарного Вовкуна, який поняття не мав у цій сфері, що вимагала швидкого реформування, контролю над регіональними ланками, доцільного розподілу державних коштів, стимулювання театрів, творчих колективів, допомоги їм у виході на міжнародний рівень, а також сприяння художникам у проведенні бієнале, а не лобіювання підлеглими працівниками різних «делов» за інтересами. Зрештою Вовкун отримав копняка і вилетів з міністерства з тріском. Або таке ж лайно міністр молоді і спорту Павленко, який згодом перестрибне в команду Януковича, стане затятим регіоналом і паплюжитиме українську ідею з піною на морді. І ще одне гімно міністр оборони Гриценко. Коли Ющенко проголосив реформування армії, то була надія, що на той час головне в державі таки відбуватиметься, бо на посаду вступає генерал з такою помпою, і замість того, щоби реформувати армію, навести у війську лад, переводити військовослужбовців на контрактну систему, як декларував Ющенко, він, як і його попередники, взявся скорочувати військо, не вибудувавши доктрину, без жодного стратегічного плану і перспективи. Напевно, вже тоді подумував, як стати «великим політиком», щоб армія сама по собі. Але щоби стати великим політиком, потрібне велике бабло. Як його набути? Елементарно, маючи таку посаду, скорочуєш армію, ліквідуєш військові частини, бази, інфраструктуру, а земельку віддаєш під забудову, і бабло прилітає, як на крилах. Ще можна пожитися, розпродуючи військову техніку, інвентар, ні, не на аукціоні, а на приватизованих тендерах.

Тож Ющенко не витримує і дає копняка ще одному міністру. Я не ставлю собі за мету аналізувати всіх міністрів, хай це роблять ті, які мають бажання покопатися в лайні – міністерській білизні. Але ще одного міністра хочу таки згадати. Це міністр зовнішніх справ Огризко. Якщо пригадуєте, він не прихильно ставився до Росії, радикально не сприймав її дії відносно України, негативно оцінював політику Путіна на міжнародній арені, одне слово, вважав Путіна ворогом і не приховував цього, що дуже дратувало царька і той дав зрозуміти Ю. Тимошенко, яка лизала йому дупу, що Володимир Огризко йому поперек горла. А так як та сука закосичена паслася на газовій трубі «Газпрому», то миттю зреагувала на бажання «полумірка», який до того ж натякнув, що збирається намити їй дупу за те, що потихеньку краде газ разом з його генералами, створивши прокладку, про що стало відомо ліліпутину і за дві торби газу, точніше наскубаного за нього бабла, взялася загризти Огризку, щоби не огризався до карлуші. І щоби насолити Ющенку, домовилася з бандою регіоналів, які мали виконати замовлення Путіна, ініціювала в парламенті відставку Огризку, на що Ющенко змушений був погодитися. І до сьогодні ця сука ловить решетом сонце, здійсмає навколо себе каламуть. А як вона в інвалідному візку на півметрових обцасах вигулькнула на Майдані Гідності, вертячи писком під освистування патріотами, які добре пам'ятали, що за кабальні газові угоди вона уклала з Путіним під його диктовку, ще й хіхікала, насміхаючись із Ющенка.

Не можу зрозуміти, що з нашим народом, чи так здрибнів, як писав Т. Г. Шевченко, «неначе люди подуріли», бо знову і знову вибирають до парламенту ворогів, уже вкотре наступаючи на ті ж самі граблі, не думаючи, що за це доведеться розплачуватися їхнім дітям. І чому Господь не дає їм розуму? Тож їхні діти і онуки вже розплачуються за батьківську байдужість, безпринципність, зрадництво, воюють і гинуть на Донбасі. І знову, як писав, Великий Кобзар: «Докотилась Україна до самого краю, гірше ляха рідні діти її розпинають». І таки розп'яли би, якби не герої Небесної сотні, «кіборги» донецького аеро-

порту, незламні патріоти, які рятують націю від ворога, ганьби і спустошення. І скільки ще треба вчитися, щоби досягнути ідею єдності, просвітлення нації.

Спробуємо проаналізувати, чому в Україні так усе відбулося і відбувається. Не будемо влізати в давні події та історію княжої доби, козацтва, УНР, а поглянемо на советський період і час незалежності. Тож яка ідеологія була у советів? Комуністична, по суті ворожа українському етносу, що виражалася у таких ідеях: «Грабь награбленное», «До основанія разрушім», «Кто не с нами, тот протів нас», «Совет на весь свет ілі нет». Останній лозунг підтверджує загарбницьку політику советської Росії як імперії, Росії, яка тільки те й робила за всю історію, починаючи від тих часів, коли називалася Моква, що захоплювала чужі землі, інші народи, збагачуючи свій генофонд. А загарбник, коли вже нема що загарбувати, а його система розпадається, бо нема поживи, починає себе поїдати, деградувати і загивати і навіть може зникнути з карти світу. Це відбувається з новітніми монголами – Росією. І вже через століття не буде такої нації. І це закономірний кінець цих новітніх монголів, як і їхніх попередників чингізидів, батиїв. Доля Росії, писана дияволом, закінчиться розпадом і зникненням, бо все, що сатана будує, має свій кінець. І саме під пануванням протягом 70 років цієї орди квіт нашої нації нищили, інтелігенцію розстрілювали, людей виморювали голодом, запроваджували варварську ідеологію, молодь виховували кібальчишами, павліками морозовими.

Після розпаду Союзу як імперії Україна мала потужний потенціал – економічний, науковий, військовий, а також великий людський ресурс. З отриманням незалежності справа була за лідерами і керівництвом держави, що мало би називатися елітою, та не тут то було, бо еліта означає з латинської «боже-ственна», а саме слово «елі» в перекладі з давньоарамейської означає Бог. Пам'ятаєте, що, помираючи, Ісус на хресті промовить останні слова арамейською «Елі, елі, лава саава хвані», звертаючись до Всевишнього, що означало: «Боже, Боже, прийми як сина свого». Пізніше греки, латиняни запозичили

слово «елі» і зробили своїм. Тож поглянемо й ми на тих своїх, які мали бути елітою, тобто божественними, але виявилось, що вони були підшиті чортом. Наситившись комуністичною ідеологією і советською пропагандою, не маючи в душі нічого святого, національного, вони, нафаршировані кремлівськими обіцянками, почали запродувати українські інтереси, валити економіку дикою прихвати́зацією, розграбуванням народного багатства, породжуючи олігархів, здавати ворогам різні сфери господарства, військові потужності, валити науку і цілі галузі промисловості. Промосковська п'ята колона морозів, симоненків, литвинів, вітренків, януків, тобто відкритих ворогів, допомагала цим двом виродкам грабувати, руйнувати нашу державу, відриваючи шматки пирога, точніше тіла України, підсобляючи споконвічному ворогу – московітам, на догоду їм руйнуючи, обдираючи Праведну.

А що наші національно-демократичні лідери? Звичайно, в першу чергу чубилися за булаву до піни в роті, як Л. Лук'яненко і В. Чорновіл, туди ж попруть недорослі Ю. Костенко і мерзотник Б. Бойко і поділять електорат праведників, який звурдиться і скаже, що краще голосувати за Кучму, добре, що не за варгатого Петю, бо наші ніяк не домовляться. Поборсається кіт у мішку, якого знову тицьнуть народові, майте, тіштеся. А чим тішитися, «уродами»?

А наші лідери бавилися в гнилу демократію. Демократія це взагалі добре, але не для йолопів, які не тямлять у ній толку, а діють, як свині у городі. Мали би спочатку збудувати міцну державу. А що, німці чи англійці забавлялися в демократію? Перші ще перед війною поховали Веймарську республіку, інші зміцнювали монархію. Трошки забавлялися французи, та Гітлер їх отверезив. А що американці? Жид Рузвельт також забавляв американців поки японці не влаштували Перл-Харбор. Отака вона демократія. А що у нас? На шостий чи сьомий рік нашої незалежності з-за поребрика у північного сусіда провели плебісцит і виявилось, що 65 відсотків з них дуже хочуть бути нам «старшими братами», а ми їм щоби були за рабів. Тож не важко було здогадатися, що раніше чи пізніше знайдеться му-

тант – царьок з деградованими мізками, який поведе цю голоту на нас війною. А тепер спитаймо себе, хто чинив спротив двом злочинним режимам, сталінському і гітлерівському, піднявши на боротьбу народ, не маючи власної держави, воюючи на два фронти? Не знали і забули, що то були українські націоналісти. Так, так, націоналісти. Тоді чому ж наші лідери ігнорували і зневажали цю ідеологію? Зрозуміло, що шістдесятники не могли використовувати, світити націоналістичну ідеологію, бо це тоді тягнуло на 20 років і більше тюремного терміну, а то й на розстріл. Тому боротьба за права людини була в той час єдиним і правильним рішенням, підтримувана міжнародною спільнотою і гарантована Конституцією СРСР. Представники Варшавського блоку в ООН підписали декларацію з прав людини лише у серпні 1975 року, хоча організація з прав людини була створена 1949 року, але совети ігнорували її і творили, що хотіли, розмахуючи ядерною калашею, як це робив Хрущов, а його синуля дремене в Штати, де і подохне.

У всі часи СРСР це по суті була Росія, яка ніколи не дотримувалася і не виконувала міжнародних угод, які підписувала чи ратифікувала. Тому навіть ті, які боролися за будь-які права, що були гарантовані цими угодами і Конституцією, сиділи за ґратами і в таборах ГУЛАґу. Така доля спіткала наших борців шістдесятників, і не тільки українців, а й жидів, литовців, латвійців, естонців, грузин та людей інших національностей. Тим, хто боровся за права людини, фальсифікували звинувачення, ліпили антисоветчину, релігію, порнографію, злочинство чи наркотики, підкидаючи речові докази, наймаючи своїх понятих або підсовуючи як свідків оплачених сук. Інших борців запихали в психушки для так званого примусового лікування. Звичайно, в чомусь звинувачувати шістдесятників, що вони діяли не так, було би гріхом. Але було дуже погано, що між ними самими виникали непорозуміння, тертя, підозри. Про повну довіру в такому середовищі не йшлося. Хоча чвари заборонялися, про що розповідали мені Григорій Приходько, Михайло Осадчий, Михайло Горинь, Валентин Мороз, якого брежнєвська влада вислала з України, обмінявши його і ще двох в'язнів

на трьох шпигунів. Так В.Мороз опинився в США, потім перебрався в Канаду.

Тож хочу повести мову про інше.

З осені 1990 року ідея українського націоналізму почала звучати все частіше, охоплюючи більше активістів у місті, особливо в середовищі молоді а також Клумби, де було багато політв'язнів. В обласній раді була створена фракція націоналістів із восьми депутатів. У штабі Руху Мирослав Мелень наприкінці жовтня провів перше невелике зібрання, куди мені вдалося зібрати як активістів, так і до десятка депутатів міської і галицької районної ради, рухівців, де ми обговорили, яким чином пропагувати нашу ідеологію і кого можна було би залучити з впливових людей до цього і поширювати її на Схід України. Я доповів, що активісти Клумби вже більше року проводять таку роботу, організовуючи виїзди на Схід, так звані десанти. Мова йшла про те, щоби найперше поширювати пропагування в Галичині. До читання лекцій весною 1992-го долучився Валентин Мороз. Він у тісному колі друзів також розповів, що за кордоном чубляться і не можуть примиритися мельниківці і бандерівці, і що він кілька разів робив спробу їхнього примирення, але нічого не вийшло, найбільше боїться, що перенесуть ці чвари в Україну, відновивши тут свою діяльність, а у загибелі Бандери покладав вину на Ярославу (Марту) Стецько, яка пошкодувала грошей і зняла варту, залишивши одного охоронця. Адже поки був живий Бандера, вона була так собі, «ніхто».

Весною 1991-го Мелень збере команду з трьох людей: Ярослав Дашкевич, Роман Панкевич і він. Команда поїде до Мюнхена, щоби на зборах проводу підтримати Ярославу Стецько і голосувати за неї, бо її планували переобрати. Щоби залишитися, їй не вистарчало голосів. 18 жовтня того ж року створено КУН, що був зареєстрований у січні 1993-го.

У першому навчальному корпусі в актовому залі «Львівської політехніки» Стецькова проводить збори і створює КУН (Конгрес Українських Націоналістів), головою секретаріату бере Сергія Жижка, який співпрацював з КГБ в комісії із закриття церков, вилучення церковного майна (кадил, образів, хре-

стів, чаш), заступника Є. Гриніва з «Меморіалу». Zenko Красівський, провідник ОУН в Україні, який раніше відмовлявся їхати до Мюнхена обирати Стецькову, тепер називав це клоунадою. Коли вона створила КУН, Іван Кандиба, який за Брежнєва був засуджений на кару смерті, яку замінили на заслання, після Zenka був обраний керувати ОУН в Україні, був опонентом Стецькової. Кандиба казав: «Вона відсиділася за кордоном, поки ми сиділи в тюрмах, тепер з'явилася, щоби нами керувати і вчити розуму. Попробувала би тюремної баланди, то не була би така мудра. Ще й секретарем узяла кадрового стукача на догоду гебістам, щоб її забавляв, а його шефи «керували».

Поговорювали, що Я. Стецько була на повідку у совітських спецслужб, та цьому я не маю доказів.

Націоналістична ідеологія набирала сили в низових верствах населення, не дивлячись, що посткомуністична, омоскалена, очікована влада, спираючись на скомунізовані антиукраїнські організації, залучаючи жовту пресу, журналюг телеканалів, платних провокаторів, протидіяла поширенню її, проте вона захоплювала Україну, молодь, інтелігенцію, хоча яскравого національного лідера не було. Можливо, це й на краще, бо не творилося ідола-гетьманчика. З-поміж шістдесятників хтось і міг би виділитися, та вони цуралися цієї ідеології, будучи психологічно надломленими, не могли перестрибнути через себе з епохи тоталітаризму в нову реальність. Левко Лук'яненко закінчував юрфак МГУ (в Москві) не сприймав цю ідеологію, вважаючи її застарілою, недоцільною, хоча, думаю, не читав Донцова, Коновальця, Міхновського, Бандеру, хоча своїм складом розуму міг би досягнути її сутність, проте не спромігся оцінити її історичну роль. Брати Михайло і Богдан Горині відмежувалися, не тратили на то часу та зусиль, будучи депутатами парламенту. Богдан Горинь очолював УРП, беручи за приклад республіканську партію Америки. Михайло створив Християнську республіканську партію, яку нині очолює побратим Михайла Микола Поровський. Степан Хмара сприймав і підтримував цю ідеологію, був членом фракції націоналістів у Львівській облраді, куди я залучив його, одночасно він був депу-

татом парламенту і очолював УКРП (Українську Консервативну Республіканську Партію), але він був індивідуалістом і не поділяв позицій інших і не рахувався з ними, зосереджений на своєму «его».

Щоби краще зрозуміти пана Степана, то оповім три випадки, хоча вартувало би дослідити і описати цю непересічну постать, що залишу для інших.

Якось у кінотеатрі «Жовтень» (пізніше «Україна») ми організували зустріч із виборцями. Все йшло добре поки один чоловік не запитав, чому Хмара приклався до того, щоби привести з Ізраїлю Фіму Зв'ягільського і виправдовувати його. Звучало так: «жида-злодюжку, який втік від з'ясування у справі, в якій його звинувачують». Тоді Хмара так пояснив і таким тоном, що половина присутніх встала і покинула зібрання.

Марія Бочарська, де проживав Хмара, яка була подругою його дружини, по телефону попросила мене зайти, бо має важливу інформацію. Тоді в пані Марії був корпункт, з якого виходили на радіо «Свобода». Коли я прийшов, то застав Хмару, який щось писав у сусідній кімнаті. Ми привіталися. Разом із Марією я пішов у кухню, щоби не заважати Хмарі. Вона розповіла, що по «Свободі» пройшла інформація про те, що ми товкли податкову і пікетами діставали Серйожу Медведчука, що нібито СДПУо планує його брата засунути в прем'єри, сказала, що слухала аналітичний виступ Бориса Вжесневського з Канади, бо я колись їй про нього оповідав, що він приїздив у Львів і відвідував нашу Клумбу, а у червні 1989 року виступав зі словом привітання на мітингу у селищі Рудно. Прощаючись, у коридорі я зупинився, щоби порозмовляти зі Степаном Ільковичем, кинув оком на етажерку з книгами і побачив примірник Дмитра Донцова дещо меншого формату, в палітурці блідо-жовтуватого кольору, більше 300 сторінок. Узяв у руки книжку, щоб оглянути. У той момент із кімнати вийшов Хмара. Здогадуючись, що то його бібліотека, а там були ще й Шевченко, Куліш, Франко, Хвильовий та інші наші письменники, я попросив його дати мені на кілька днів цю книжку, щоби проштудіювати її, пообіцяв повернути у найближчу п'ятницю, коли

він, як завжди, зайде до нас у Будинок культури. Степан скривився, сказав, що з дорогою душею, але зараз сам працює з цією книгою. Я розгорнув книжку, сторінки хруснули, бо були ще склеєні, стало зрозуміло, що її ще ніхто не розкривав. Я все зрозумів і на тому ми попрощалися. Потім Марія скаже, що він і в руки не брав тих книжок, бо йому було не до того.

Якось до нас у Будинок культури зайде разом із дружиною Ларисою наш побратим Всеволод Іськів, який сюди часто навідувався. Просто з порогу Хмара процідить крізь зуби: «О, стукач». Хмара не помітив за спиною Всеволода Ларису, яка відразу пішла в атаку, щоби дати Хмарі по писку. Той, побачивши рішучу і по-бойовому налаштовану жінку, відразу дав задній хід, почав вибачатися. Звичайно, з його боку це виглядало по-хамськи, бо Всеволод Іськів стукачем ніколи не був. Хмара просто згадав історію, коли Всеволод не зняв свою кандидатуру на виборах чи то до парламенту, чи то до облради.

І ще багато чого можна би було розповісти про Степана Хмару, доброго і не дуже, а те, що відколов від УРП активну частину організації, створивши репильку УКРП, це було дуже погано. Отакий він і був: радикальний, невитриманий, хоча, поза сумнівом, великий патріот. Але часто амбіції не дозволяють об'єднуватися людям.

Щодо В. Чорновола, то ідею націоналізму він постійно ганчував, називаючи націоналістів фашистами, постійно вживав фразу «інтегрований націоналізм», яку придумали масони-космополіти, чим його і приманили, а він їм свято повірив і де тільки міг, то там поливав націоналістів брудом, навіть комуністів він так не діставав. А зараз це, як мантру, викрикують москалі Путіна. На сесії облради В. Чорновіл гордо заявляв, що він космополіт і людина невіруюча, що збирається помирити греко-католиків і православних, коли постало питання собору св. Юра, його повернення греко-католикам у травні 1990 року. А чого хотіти від В'ячеслава Максимовича, коли він довго блукав у комсомолі і навіть був у цій конторі функціонером на Дніпрогесі чи Канівській ГЕС та ще й виїздив з московсько-київською міністерською комісією як представник комсомолу на

Хмельницьку АЕС, коли там бригада монтажників відмовилася працювати, влаштувавши страйк на зразок італійського, тому що робітникам зняли прогресивку і пайки за шкідливість. Комісія пообіцяла повернути все і попросили приступити до роботи, на що бригада погодилася, а члени комісії вийшли з-за столу і, оточені робітниками, продовжили спілкуватися. Далі розповідь бригадира Володимира, який був серед нас, активістів Клумби влітку у липні 1990 року: «Ми знайомі з Чорноволом ще з дитинства, наші села сусідні, вчилися в Києві, правда він в універсі, а я в технічному вузі, не раз зустрічалися. То я навіть зрадив, коли побачив його в комісії. Та даремно радів, бо він підходить до мене, тикає пальцем і каже: «Це ти організував цей страйк? Тебе треба гнати з комсомолу». В мене мало не підкосилися ноги. Ті, з комісії, витріщилися на мене, добре що один із моїх робітників заступився, сказав, що так вирішила ціла бригада. Клянусь батьками і своїми дітьми, яких у мене троє». Ось таке ми з колегами почули від Володимира, земляка В. Чорновола.

З 21 по 24 серпня 1992 року в Києві, в палаці «Україна» відбувся перший всесвітній форум українців, який вів Михайло Горинь. Першим слово мав Плав'юк, президент УНР в екзилі, який привіз в Україну клейноди, символи влади, які мав вручити на сесії парламенту Кравчуку. Можливо це збісило Чорновола, бо він бачив себе президентом і вважав, що ці речі належало би вручити йому. Плав'юк у своїй промові згадав ОУН-УПА, сказавши, що мусимо пам'ятати їхній героїзм і думати про те, щоби визнати їх воюючою стороною. Коли пан Михайло надав слово другому гостеві з діаспори, то Чорновіл, який був записаний на виступ третім, вибіг на трибуну і, зриваючи голосові зв'язки, почав кричати (подаю дослівно): «Ви що, ОУН-УПА не можна визнавати воюючою стороною, це мотлох історії, який треба викинути на смітник, вони були проти...». Зал невдоволено загудів. Чорновіл, махаючи руками, ще щось пробелькотів і, як вибіг на трибуну, так з неї і побіг. Михайло вибачився перед людьми, сказав, що то особиста думка Чорновола і попросив не брати цього до уваги. Видовище було геть ганебним. Чорновіл, всівшись на своє місце в першому ряду, продовжував

махати руками, повертаючись назад і щось пояснювати тим, хто сидів за ним. Я бачив усе це по телевізору, поки оператор не відвів від нього камеру. Тоді ж я подумав, за що ж загинули мої два дядьки і тисячі інших патріотів у боротьбі за Україну, щоби сьогодні поливали їх брудом.

Мирослав Мелень, делегат цього форуму, депутат Львівської обласної ради першого демократичного скликання, голова фракції націоналістів, політв'язень Норільського табору ГУЛАГу, один із керівників норільського повстання, після повернення з форуму, у перерві між засіданнями сесії облради говорив наступне: «Олеже, ти знаєш, що сталося, що цей недоумок на форумі заявив?». Я сказав, що все бачив по телевізору і був шокований. Мелень продовжив: «Знаєш, я ставився до нього з повагою, а він з нами поступив, як із ворогами. Там у залі були люди з цілого світу, які віддавали життя за Україну, а ще десятки тисяч каралися в таборах на зонах. Ми, ті, які сиділи по таборах за ідею, своїми повстаннями в Караганді, Норільську, Кінгірі, де нас давили танками, а мертві тіла розмелювали гусеницями, крутячи танки на місці, це ми добилися статусу політв'язня, на зонах нас боялися рухнути бандити, блатні, вори в законі, а охорона – вертухаї ставилися до нас нормально, з повагою. Як тільки хтось наїхав на політичного, то мали проблеми не тільки блатні, яких використовували для провокацій, а й начальство». Мирослав так розхвилювався, що я змушений був його заспокоювати. Приймавши пігулку нітрогліцерину і ще якийсь порошок, він присів у вестибюлі. Починалося засідання, але до залу ми не заходили. Мирослав трохи заспокоївся і продовжив: «То, що стало інше відношення на зоні до політичних, того добилися ми, українці, нас було в таборах чи не найбільше, до нас приєднувалися литовці, латиші, естонці, трималися окремо частина росіян, ну, деякі жиди в розбірках, протестах участі не брали, зате інформацію своїми каналами назовні викидали завжди. Якщо б наша генерація не повоювала за статус політв'язня, то шістдесятники ой які би були нещасні, над ними знущалася би вся зеківська сволота та ще й вертухаї, які робили, що хотіли, з

політв'язнів педерастів, бо політичних за брежнєвщини було менше, ніж у наш час. Тому нам при такій кількості політичних було легше самоорганізуватися, тим більше, що у наших був вишкіл, дисципліна і гарт, а шістдесятників була жменька, вони потрапляли на зону так сказати на готове, бо в таборах іще була стара гвардія, хоча небагато, але найзатятіші, нескорені, які й тримали оборону. А Чорновіл їх так зганьбив. Чим він думав? Чи думав, що він і справді генерал, як пише жид Хейфіц «Зеківський генерал». У наш час таких генералів було сотні, якщо не тисячі. Добре, Ольку, ходімо в зал, послухаємо, що там Микола кажуть».

Нам у вестибюлі було чути голос Миколи Гориня, який вів засідання сесії.

Пройде майже 25 років, щоби ворог об'єднав наш народ, формуючи непереможну націю. Саме у цей час конденсується Націоналістична Ідея, яка охопить усю Україну, від Сходу до Заходу і станеться це тоді, коли Путін розв'яже війну з нами, коли Росія загарбає Крим. Тоді прості солдати військової частини вийдуть на марш під синьо-жовтим стягом, співаючи Гимн «Ще не вмерла Україна». І це буде ця іскра і клич до боротьби, який підніме всю Україну на захист від ворога. Побратими Небесної сотні, загони добровольців, які просто з Майдану вирушать і стануть до бою на захист рідної землі, не маючи ні належного екіпірування, ні зброї, гинутимуть у нерівній борні і перемагатимуть.

Російська імперія збудована на крові з самих початків, вона загарбувала і нищила народи Сибіру, Кавказу, Прибалтики, Грузії, України. Це вона робить і сьогодні, але її час скрапує, як віск зі свічки, тікає, мов пісок між пальцями. Кінець її буде ганебним.

Чи виділося колись пану В. Чорноволу, чи снилося новочасним проросійським гетьманчукам, що Ідея, яку вони так ганьбили і зневажали, опанує нашим народом, будитиме Дух до борні і лякатиме ворога? Самі тільки слова «націоналіст», «Бандера», «бандерівець» наводитимуть на москалів та іже з ними сліпу лють та жах.

Націоналізм це не автомат чи гармата, це дещо серйозніше, це ідея – усвідомлення себе тим, хто ти є, де твоє коріння, хто твої предки, це твоя земля, твоя віра, твоя мова, це психогенний фактор розуміння, чуття, бачення, відтворення в людському середовищі. Коли настає небезпека знищення нації, руйнації, то постає ця зброя.

Фактором відтворення, якщо хочете, воскресіння втраченого коду нації в нашій мові, творах мистецтва, в світосприйнятті є ідея. В наших ідеях є невичерпна енергія, яка формується і передається поколіннями і здатна повернути у свідомість людей навіть через віки те, що було втрачено. Невідомо, яким чином це відбувається. Ніхто не може знати чи розгадати, що написав нам на скрижалях Духу Господь, коли пройдемо нашим шляхом життя і відійдемо в інший світ. Нашою генною енергією володіє Всевишній і вкладає її в людину, можливо через ДНК або ж через складніший інструмент, який ще не розгаданий вченими і не відомо, чи й буде розгаданий, бо це маленький космос.

Психоенергетичний стан індивідуума завжди перебуває в процесі сприйняття інформації, творіння і виховання, внаслідок чого формується психотип як особистість зі своїм світосприйняттям і світоглядом. Чому нас, таких різних, вабить невідомість? Чому нас, навіть мільйони, може об'єднувати ідеологія? Ці запитання потребують відповіді.

Окупанту:

*Лють Ванюшку порве,
Буде морда в лайні.
Як імперія вмере,
То й буде по війні!*

Історіє, відгукнись!

От уже тридцять років Української Держави, але для утвердження її зроблено надто мало. Політики усіх мастей тільки те й роблять, що чубляться, декларуючи, що дбають про українську спільноту, про народ, державу та її інтереси у світі. Коли закінчився термін президентства найбільш пронаціонального президента, колишнього банкіра, Віктора Ющенка, знову було зроблено нікчемно мало для держави і для української спільноти. Постійні інтриги, боротьба амбіцій та інтересів кланів призвели до остаточного розвалу національно-політичного середовища, яке так і не змогло сформувати об'єднану національну політичну силу, яка б зростила майбутню еліту нації. Бо ті, хто сьогодні претендують називатися елітою, всього лише вишкребки совітської системи, так би мовити «советікус елітус». Незважаючи навіть на те, що одні жерли з совітських владних корит і так і не позбулися комплексу меншовартості перед кремлівською бандою до сьогодні, а інші були переслідувані, відкинуті, репресовані, сиділи в тюрмах, та сьогодні між ними майже не помітно різниці. Звичайно, крім крайніх червоних клану Петі Симоненка чи жидівки Вітренко під час правління червоного Л. Кравчука і дворазового президента Л. Кучми. Де їм було дбати про інтереси України, коли їхні хвости були прищемлені кремлівськими важкими дверима, вікна закриті московськими ставнями, а голови перекручені на 180 градусів очима і носом у бік власної дупи, в яку дозволяли валити копняки спочатку Борисці Єльцину, а потім і ліліпуту В. Путіну вкупі з Д. Медведєвим. Думаю, вони також ставленики жидомасонства, яке в Росії має глибоке коріння ще з часів Петра I, який нібито прорубав вікно в Європу, хоч насправді був відправлений як епілептик на лікування, бо був дегенератом від народження через те, що був зачатий на п'яну голову. Там і помітили його масони ложі Розенкрейцерів і таки привели на царський престол Московитії, допомогли зробити дворцевий переворот і усунули від царювання старшу сестру Петра I Софію, відправивши в монастир під суворий нагляд, відтявши голови всім її прихильникам («Утро Стрелецкой казни»). Але чомусь «ум-

ние» історики Московії не згадують і словом, що цей дебелий цар мав приступи епілепсії, психічні розлади, лицевий тік, а також кульгав, бо мав одну ногу коротшу на понад п'ять сантиметрів. Цю інформацію отримав від наглядки в Ермітажі у 1973 році, в залі Петра I, старенької, яка дуже співчутливо говорила «Наша нещасная Софьюшка закончила свої дні в монастире, как в тюрьме. Поговаривали, что ейо отравили по указанию Петра. Пйотр великій ростом великій, а мозгі, как у младенца. Сво веліть, кто его поставил на царствование». Але зараз не про це.

Отож, Ющенко став першим проукраїнським президентом волею народу. І що? Крім московського режиму, який ненавидів його лютою імперською ненавистю, до руйнування його політики та іміджу, а заодно інтересів держави, приклалися не тільки промосковські депутати-можновладці з п'ятої колони, а й свої доморощені недороблені гетьманчуки, холуї різних мастей, хруні, в тому числі галицькі, а найбільше Юлія Тимошенко або просто госпожа Нелепова, виконуючи завдання сіонського лоббі і Кремля. А що витворяли журналюги усіх мастей, яким він зняв хомути з карків. Більша половина журналюг, яких збирала Геращенко, а пізніше і Ваннікова, тільки те й робили, що намагалися дискредитувати не тільки Ющенка як Президента України, а й саму державу. І все це за кошти Кремля, який щедро платив за антиукраїнську пропаганду і українофобство. А свої доморощені хруні-хохли тільки посміювалися.

А як церква і церковні власті, починаючи з патріархів і закінчуючи Візантійським і Ватиканським владиками, повели себе, коли Ющенко намагався утворити єдиний Київський український патріархат? Варфоломій, окрім демагогії, нічого не спромігся народити на догоду московському Кирилу разом із Путіним. Єдине благо, що українською греко-католицькою церквою керував розважливий владика Любомир Гузар, який у принципі не заперечував проти об'єднання українських церков у єдину помісну церкву з патріархом у Києві і по можливості підтримував Ющенка та ідею створення помісної церкви. Без сумніву, московський режим, владний і церковний, все робили, щоб не втратити впливу на Україну, її духовність, знищуючи все

національно свідоме, прогресивне. Вони прагнули знову затягнути нас у тюрму народів, як в СРСР, але під новою вивіскою «Митний союз», Огарьовський чи інший, чи СНГ з єдиною валютою і без кордонів, щоб знову грабувати. В парламенті збираються представники просоветських кланів, а нині олігархічних, і бавляться у праведних і в опозицію, і знову дурять український народ. Хоча одні і другі насправді є опозицією до українського народу, Української Держави, як і вся Верховна Рада по своїй суті і більшість президентів. Усе це лайно ліпиться як захисники держави і народу. А жменька парламентарів, які хотіли би насправді щось зробити, в трагічній безнадійній меншості.

Чому так?

Усі гарно описують нашу демократичну владу, починаючи з 1990 року, правління Чорновола, Гориня Миколи, Давимукі Степана, мера Шпіцера Василя, потім Куйбіди Василя, тобто владу першого демократичного скликання. І ніхто не хоче казати повної правди, проаналізувати помилки і свідомі викрутаси, глянути на об'єктивні і суб'єктивні обставини початку розвалу економіки, розвалу політичної аури нашого П'ємонту, розповісти про керівних п'ємонтерів, заглянути за штори їхньої кухні. Чому в команді наших кормчих не було націоналістично налаштованих керівників-патріотів, чому все оточення складалося з колишніх, які далі займали чільні місця у керівництві судів, прокуратури, юстиції, міліції, КГБ? Чому славні лідери між собою розсварилися, а шістдесятники, які були при владі, не тільки не спілкувалися між собою, не створили клубу шістдесятників або якесь інше об'єднання, а не любили один одного і не хотіли бачити на гарматний постріл? (Слова Валентина Мороза).

Чому у церковних справах виникла криза і розбрат? Чому владику Стернюка спровадили «під домашній арешт», як він сам говорив Йосипу Терелі? Чому керівники нашої влади не бажали бачити Йосипа у Львові?

Свого часу я хотів започаткувати аналітичну рубрику-огляд цих питань, але всі сахалися від цієї проблематики, як від чуми. Невже всюдиусує КГБ наклало на ці проблеми табу?

Чому наша влада не ініціювала люстрацію, а, навпаки, поборювала всі спроби щось зробити в напрямку українізації. Слово «націоналіст» влада не тільки не вживала, але й викинула його зі свого лексикону і прирівняла до слова «фашист».

Тож на ці питання пора дати відверті відповіді, а не відбрихуватися, замовчувати проблему та нівелювати історію. Тому я й маю намір висвітлити всі таємниці галицького революційного «П'ємонту».

В одній із випадкових розмов із В. Чорноволом я сказав йому:

— В'ячеславе Максимовичу, невже ви не здаєте собі справи, як «імперська машина» протистоїть нашій владі і зокрема вам? Ви ж наражаєтеся без відповідних служб і людей тут, у регіональній владі, на великий ризик, а тих, які пішли за вами, десятки й сотні відданих активістів та їхні родини, на реальну небезпеку. Цілі розроблені системи, цілі імперські інституції приковані до Галичини. А вся кадрова верхівка складається як не з блюдолизів-перевертнів, то зі стукачів. Підберіть нормальну команду, залучіть молодь у заступники, най вчаться.

Чорновіл перебивав мене два рази і зрештою відповів:

— Я їх не просив іти за мною. Не буде їх, то будуть інші. І в нас тут не дитсадок, щоб когось вчити. Нам потрібні професіонали.

Я йому вже вслід сказав:

— Ті інші, які прийдуть після нас, вас перші зрадять, а професіонали будуть професійно красти.

Від відмахнувся від мене, як від набридливої мухи, і пішов. А я зрозумів, що наш лідер захоплений собою, владою і аналітика тут не подіє.

Унаслідок такого бездарного керування, амбіцій, зажерливості, звиродніння, марнославства сталося те, на що й треба було сподіватися, народ розчарувався і П'ємонт почав перетворюватися з прогресуючого революційного регіону на підгниваючу провінцію. Започаткована Давимукою, Горинем і Чорноволом і втілена дика прихвизація, яку вони називали стадією «первинного накопичення капіталу», призвела до

масового розвалу підприємств, заводів, фабрик, будівельних управлінь, занепаду і розвалу сільського господарства, а відповідно і небаченого безробіття, коли люди змушені будуть виїздити за кордон і продаватися в рабство, коли руйнувалися родини.

Після однієї з сесій обласної ради, де виникло питання ситуації в сільському господарстві, де доповідав голова депутатської комісії з Жидачева, голова райради Ревуцький С., який поверхово і непрофесійно дослідив ситуацію, це питання вирішили обговорювати на закритому засіданні президії облради. Я принципово пішов на засідання президії, хоч не був її членом. А ще однією з причин був цікавий факт, що на м'ясокомбінат завезли більше 170 коней, яких мали пустити на забій, на московську ковбасу, яку замовив чи то Казахстан, чи Узбекистан.

А на сесії голова комісії з сільського господарства С.Ревуцький також зачепив питання гірських районів, проблем, які тут виникають із обробітком ґрунту, бо немає ніякої техніки, люди не дають собі ради. А де не пройде ні важка, ні легка техніка, там пройде кінь із плугом, боронами, культиватором. От і почули про це активні хлопці з м'ясокомбінату, які також брали участь у рухівських справах, прибігли до обласної ради, натрапили на мене і розповіли, що серед тих коней є породисті рисаки і важкі, на яких аж любо дивитися, попросили порятунку їх. Я порадився з ще кількома депутатами, зокрема з М. Меленем, Марією Бабій, В. Іськівим, О. Вітовичем, М. Драком і ми вирішили добитися заборони на забій цих коней, щоб віддати їх на відкуп господарям із сільських господарств. Ми почали інформувати інших депутатів про ситуацію, попросили людей з м'ясокомбінату прийти до будівлі, коли буде відбуватися наступне засідання сесії. А наступного дня я знову пішов на цю президію. Її очолював Чорновіл. У залі сиділо чоловік 18, серед них Горинь Микола, С. Давимука, О. Чабан, Дунець, Бутрин та інші члени апарату ради плюс голови комісій за напрямками господарювання, а також політики, культури, освіти, торгівлі, національного відродження та інші. Час від часу керівники пре-

зидії поглядали в мій бік. Чого це Петрик, який не є членом президії, знову сюди приперся? Звичайно, почали з розгляду політичної ситуації і аналізу подій, заслуховували голів окремих комісій. Через годину зробили перерву на 10 хвилин. Під час перерви я з кількома депутатами перемовився про ситуацію на м'ясокомбінаті і вони досить чутливо відреагували, і головне, що позитивно. Я не втручався в їхні дискусії, тільки нотував окремі питання. Нарешті після доповіді Дунця і обговорення питань, які він висвітлював, я підняв руку і попросив слова. Як звичайно бюрократична машина крутилася і наші очільники намагалися не бачити моєї піднятої руки. І коли я встав і добре кашлянув, то тут же зреагували. Чорновіл сказав, що Петрик, хоч не є членом президії, та хоче щось сказати. Я виклав ситуацію з кіньми на м'ясокомбінаті. Зала злегка загомонила. Але Чорновіл узяв слово і сказав, що Дунець володіє всією інформацією і зараз нам з'ясує коротко. З'ясування виявилось коротшим, ніж я сподівався. Функціонер пояснив, що нічого тут особливого, є замовлення, закупили, звезли коней, які майже не придатні до роботи, вже не кажучи про породний відбір чи вишкіл їздовий або спортивний, так як у нас є іподром, який дихає на ладан. Отож я зрозумів, що питання закрите і жодного обговорення не буде. І протягом усієї президії жодної суттєвої пропозиції про реформування господарства, в тому числі сільського, не прозвучало ні від Бутрина, ні від Дунця, ні від Павліва, ні від наших очільників. В основному політичні питання, організаційні, духовного і національного відродження, які також почнуть пробуксовувати завдяки налаштуванню наших очільників на безпринципний демократичний інтернаціоналізм. Де вони постійно повторювали одну і ту ж фразу, що росіянам у нас повинно житися краще, ніж у Росії, євреям, тобто жидам, краще, ніж в Ізраїлі, відповідно монголам, краще, ніж у Монголії. Чого з часом і досягли на здивування українців. Отже я покинув президію, коли перейшли до питання «різне».

Наступне засідання сесії було здається через день і я встиг попередити про ситуацію колег із м'ясокомбінату і активістів Клумби. Послухати сесію перед будинком зібралось

більше 400 людей. Ось тоді і почалося. Я взяв слово і доповів депутатам, більшість із яких уже була підготовлена з даного питання. Включилися депутати підтримки зі Сколе, Самбора, Старого Самбора, Турки, Пустомит, Червонограда, Сокалю, Стрия, Дрогобича. Сесією було прийняте рішення коней віддати на відкуп господарям по занижених цінах, як закуповували. Лише близько десятка коней встигли віддати на забій. Решту вдалося врятувати, бо ситуацію контролювати активісти з м'ясокомбінату, більше десяти з них прийшли послухати сесію. Клубівських активістів було також інформовано про те, щоб тримати питання на контролі громадськості. Після цього я зрозумів, що з громадою можна добиватися позитивних результатів. Сесія більше години обговорювала питання господарювання в гірських районах. Проблема реформування сільського господарства буде піднята в майбутньому, але так і не буде нічого зроблено, крім демагогічних вислідів і обговорень.

Рух також претендував включитися в створення селянських спілок і мав на це всі можливості, підстави і підтримку сільських громад, але не включився, бо влада не хотіла ділитися впливом на місцях, за вказівки Чорновола, та ігнорувала цю допомогу.

Чому я описав саме цей випадок? З нього стає зрозумілим, що за спинами депутатів продовжувала діяти стара партократична схема. Виконком, доповідаючи або і не доповідаючи президії або сесії від імені новообраної влади, діяв за старою системою, коли партія сказала «нада», а пролетаріат відповів «будет сделано». Головою виконкому номінально був С. Давимука, але старі управителі Бутрин, Дунець, Павлів та інші що хотіли, те й робили, переконуючи в тому не тільки Давимуку, але й Чорновола.

Інформація В. Волинця про забрання собору св. Юра 12 серпня 1990 року

З перших чисел червня 1990 року, зустрічаючись на Клумбі, ми з Олегом Петриком планували, як забрати собор св. Юра від російської православної церкви, після того, як у травні цього ж року обласна рада прийняла рішення про передачу собору греко-католикам. Ще не сформована керівництвом, неформальна громада у кількості 100 чоловік подалася до собору в кінці червня. Тоді ще не було розроблено плану забрання храму, похід був спонтанний. Активістів, які прийшли до собору з Орестом Кареліним, який не мав поняття і досвіду у таких масових акціях, православні побили і вигнали. Від того дня вони чергували під храмом по 300 чоловік, яких підвозили з районів автобусами, щоб укріпити свої позиції, і чатували цілодобово, пускаючи на подвір'я тільки своїх.

Ми з Петриком Олегом, який був депутатом обласної ради і керував активістами Клумби, неодноразово проводили розвідувальні вилазки до собору через браму з боку цирку, яку православні контролювали менше. Ми обдумали три варіанти забрання собору. Один із варіантів був, коли вони втихомиряться і не будуть готові до спротиву, забрати собор штурмом, але не допускаючи каліцтв. Такий момент настав після повернення громади зі святкування 500-ліття козацтва. Я, як і О. Петрик, підтримував контакти з владикою В.Стернюком, який хотів якомога швидшого відібрання собору Юра, але не зважувався дати команду. Знаючи, що 12 серпня, у неділю, будуть проведені молебні на Янівському цвинтарі, багато людей від Клумби вирушать туди, Петрик вирішив, що то буде зручний момент для штурму. В цей день Петрик сформував колону, яку повів Ігор Калинець на вулицю Артема, щоби посвятити місце під будову церкви і встановити пам'ятний хрест. А сам Петрик із групою активістів відбув, щоби підняти прапор над аеропортом. Колону, в основному з чоловіків, на Янівський цвинтар, щоби вшанувати Українських Січових Стрільців, повів В. Кубів. Домовилися прибути на площу до собору св. Юра

о 16.30. Забрання собору відбулося без особливих ексцесів, окрім штурму шеренг міліції, які зрештою відступили. До цього забрання О. Петриком кількох церков я відмикав замки на дверях не однієї церкви, яку віруючі греко-католики забирали від російського патріархату. А матеріал про забрання собору св. Юра, який подає у своїй книзі Ігор Калинець, не відповідає дійсності, бо Калинець особисто не організовував цього, а організовували від початку до кінця ми з Олегом Петриком.

*Володимир Волинець,
написано власноручно 01.09 1990 р.*

Зміст

Неповторний Олег Петрик. <i>Передмова В. Іськіва</i>	5
Дитячі роки	11
Село Козівка	20
Розповіді батька	55
Поїздка до родини в Козівку.	89
У кагебе	143
Хронологія десантів	339
Перші революційно-просвітницькі десанти.	340
Перший десант на Крути	346
Десанти	351
Справи рухівські і не тільки	429
Початок відродження українських церков.	509
1989 – 1990 роки.	509
Хроніка подій 1990-1995 років	527
Клумбівські записки	587
Клумба розвінчувала	613
Чи так було діяти?	617
Як починалося.	631
Нація понад усе!	655
Історіє, відгукнись!	675
Інформація В. Волинця про забрання собору св. Юра 12 серпня 1990 року	681

Літературно-художнє видання

Петрик Олег Михайлович

Мої дороги

Спогади

Редактор – *Любомира БЛАЖКО*

Макетування та відповідальний за випуск – *Юрій МУХА*

Підписано до друку 27.05.2022.

Формат 60х84/16. Друк цифровий. Папір офсетний. Ум.-друк. арк. 39,90

Наклад 100 пр. Зам. № 2022/27-05.

Видавництво “СПОЛОМ”

79008 Україна, м. Львів, вул. Краківська, 9.

Тел.: (380-32) 297-55-47. E-mail: spolom_lviv@ukr.net.

Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності:

серія ДК, № 2038 від 02.02.2005 р.

Друк – ФОП Муха Ю. М.

79000, Львів, Сорочинська, 4.

Свідоцтво фізичної особи-підприємця В02 № 965799.

Тел. 096-457-40-93